بعون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و زمان

الحمد لله [illegible] که درینولا مشعل طریق ایمان توشهٔ راه عرفان تفسیر سورهٔ فاتحه بزبان فارسی مروجه افغانستان معروف [illegible]

تفسیر اسرار الفاتحه

مصنفهٔ فاضل جلیل ماهر نبیل ملا [illegible]حسین هروی جو اول تجریک ملا خیر محمد صاحب طبع ہوئی تھی اب بار دوم

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکھنؤ بهزاران حسن و خوبی مزین به طبع شد

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم وفن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے جو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہیں جسکے معاینہ وملاحظہ سے شائقان اصلی حالات بخوبی معلوم کر سکتے ہین قیمت ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین اُنمین بعض کتب تفسیر فارسی واُردو وعربی وتصوف درج کرتے ہین ... یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل

تفسیر فارسی

تفسیر حسینی - از ملا حسین واعظ - متعارف متداول پوری تفسیر خوشخط -

تفسیر اُردو

تفسیر قادری - ترجمہ اُردو تفسیر حسینی مترجمہ مولوی فخر الدین صاحب کامل دو جلدمین -

تفسیر زاد الآخرت - نظم مین پوری تفسیر قرآن کی کمال عمدگی سے کامل چار جلدمین از مولوی عبد السلام -

تفسیر سورۂ فاتحہ مسمی بہ تحفۃ الاسلام از مولوی اکرام الدین -

تفسیر سورۂ یوسف - مصرعہ از مولوی اشرف علی -

منتہی الموعظہ - المعروف بہ تفسیر سورۂ اذا زلزلت مصنفہ ومترجمہ مولوی غلام محمد غوث صاحب -

مقدمہ تفسیر مواہب الرحمن -

تفسیر مواہب الرحمن - مولفۂ مولوی امیر علی مترجم فتاوائے عالمگیری وہدایہ -

تفاسیر عربی

تفسیر بے نقط فیضی - مسمی بہ سواطع الالہام علم کے سر کا تاج سمجھیے جو کتاب خزانہ اکبر شہنشاہ اکبر مین گوہر نایاب محقق تھی اپنے خزانہ کی منزلت کیجیے عجیب صنعت ہی بالکل بے نقط اسمین عجیب بلاغت وسلاست پھر مبتدا خبر اور شرط وجزا کی اصطلاح بے نقط قرآن وقائلین کا نام بے نقط روایات کا ترجمہ بے نقط شہنشاہ ہند کا معروف کرنا واقعی بجا تھا اور فیضی مصنف کا دنیا ولی ... بتایا جیسا سنا تھا مطبع کی نام کوشش سے نہایت نفیس نسخہ ملا جسکو جواہر رقم خوشنویس نے بہت عمدہ چھپا -

تفسیر جلالین مع کمالین - بہ تحشی جدید مطبوعۂ دہلی -

تبیان فی اعراب القرآن - مولفۂ شیخ عبد اللہ بن حسین عکبری محاسر نحوی متوفی ۶۱۶ھ ہوا اس فن کی کوئی کتاب ن طبع نہوئی - غلط فہمی سے خلاصۃ الکشاف نام ہوگیا ہی ساتھ مین رسالہ فتح الخبیر مولانا ولی اللہ کا لگا ہوا ہی

درر النظیم - خواص آیات سور تہائے قرآنی مولفۂ قاضی ابو المصری -

توریت - عربی ترجمہ بطور اصل کے اُسکے نیچے فارسی ترجمہ تھا اور اُردو ترجمہ بصرف زر خطیر مطبع ہذا کے اضافہ ہوا -

فتح الخبیر - حضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی مطـ

تفسیر مسیر - چار جلدمین مشہور تالیف شیخ محمد بن احمد شربینی جامع تفاسیر بیضاوی وکشاف ومعالم وتفسیر کبیر ومنقولات قرارات سبعہ وغیرہ نقل از چھاپہ مصر

بعون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و آسمان

الحمد لله علی احسانه که درینولا مشعل طریق ایمان توشهٔ راه عرفان تفسیر سورهٔ فاتحه بزبان فارسی مروجه افغانستان موسوم به

تفسیر اسرار الفاتحه

مصنفهٔ فاضل جلیل ماهر نبیل ملا معین هروی حسب تحریک جناب اخوند ملا خیر محمد صاحب پشاوری

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکهنؤ بهزاران حسن و خوبی مزین به طبع شد

قدس پیراسته اند حمدی که بدان حمد تقرب جویند * آنانکه زهر دو کون برخاسته اند * بل حمدی که چون مخدرات حجرات عدم با آوازهٔ نوازهٔ
کرم بتفرج عروسی تا سرای وجود بیرون خرامند وثنائی که چون زاویه نشینان خبایای خمول با ستنارهٔ اشعهٔ شمع وصول قصد چمن انجمن شهود
کنند مطرب طرب انگیز وقوال وجد آمیز شان صدای ندای آن حمد حمد وثنا اندر رباعی حمدے که بدان بزم قدم آرایند * شکری که بدان گنج نعم بکشایند *
ز آئینهٔ جان زنگ دلم بزدایند * تقصیر نه بینند و کرم بنمایند * نثار بارگاه بادشاهی که پناه مستجیران درگاه وملاذ مستعیذان بارگاه
اعتصام بعروة وثقی التجا پسندیده قصوای اوست که اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّیطَانِ الرَّجِیمِ فاتحهٔ فاتحهٔ صحیفه بیان ومفتاح افلاح کنوز رموز
قرآن ذکر اسمای حسنیٰ وصفات علای اوست که بِسمِ اللّٰهِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ دبیران صحائف لطائف معارف وحکم ونقشبندان صفائح مدائح
جود وکرم بر الواح ارواح قدس واوراق اشواق انس بقلم رشد وارشاد ورقم ثناء وحمد وثناء او برمیکشند که اَلحَمدُ لِلّٰهِ رَبِّ العٰلَمِینَ
منشیان دفاتر جود بر طغرای منشور وجود توقیع رفیع الشان ورحمتی وسعت کل شیئ بقلم حکم قد تبین الرشد من الغی بایماء املاء رحمت او
ثبت میفرمایند که الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ عراوه اندازان هیبت قهاری چون این طاق هفت رواق زنگاری وبروج باعروج این لعبتان حصاری
بمنجنیق فنا ویران کنند وغارتگران سطوت جباری هرچگاه که سطوا این فراش مفروش وبساط منقوش بسیط غبرا ر القبضهٔ قضا وانمله قضا
درهم نوردند مهندسان صنائع وجود ومؤسسان بدائع جود به تشیید قواعد عزامت عدل وتمهید معاقد کرامت فضل در فضای صحرای قیامت از برای
جزای ارباب سلامت وسزای اصحاب ملامت الفرمان واجب الاذعان او طرحی نو در اندازند که مٰلِكِ یَومِ الدِّینِ معماران صنعش طلق محراب فیروزهٔ
شش روزهٔ فلک را در جامع مجامع ملک قبله گاه ارباب رکوع وسجود وسجده گاه اصحاب کشف وشهود ساخته تا معتکفان سراپردهٔ عبودیت نوبت
پنجگانه ربوبیت بقوت استکانت وشوکت استعانت در مقام اخلاص وخطاب با اختصاص او نواخته که اِیَّاكَ نَعبُدُ وَاِیَّاكَ نَستَعِینُ
ای کریمی که بلطف بیغایت وعنایت بی نهایت گمگشتگان تیه غوایت را بطریق قویم هدایت وصراط مستقیم حمایت تو دلالت فرمائی
ما سرگردانان بیابان شهوات نفس اماره را در شب تاریک ظلمات تن ستمگاره طریق مبین نجات وصراط مستقیم والذین اوتوا العلم
درجات کرامت فرمائی که اِهدِنَا الصِّرَاطَ المُستَقِیمَ ای منعمی که در خزائن نعمت وجود در مهمان سرای جود بر وجود ارباب شهود کشاده واری
ونوالهٔ نوال بر مائدهٔ افضال از برای مشتاقان وصال آماده داری ما را از طریق ضلال رهانیده وبسراپرده وصال رسانیده بارباب
فضل وکمال ونعیم بے زوال بر خوان احسان بمشاهدهٔ جمال بنشان صِرَاطَ الَّذِینَ اَنعَمتَ عَلَیهِم وبشعاشع انوار ساطعهٔ تجلیات
ذاتی ولوامع اقمار لامعهٔ تنزلات صفاتی همه را از ظلمات اتباع اهل بدع وضلالات اقتدا جهال غیر متبع باز رهان غَیرِ المَغضُوبِ عَلَیهِم
وَلَا الضَّالِّینَ اٰمِینَ رَبَّ العٰلَمِینَ اما بعد فان اللّٰه تعالیٰ اکرمنا بکریم کتابه وانعم علینا بعظیم خطابه ثم امرنا بتدبر آیاته وتفکر معانیه و
تعلم الفاظه وتفهم مبانیه وکان العبد الضعیف المستنشق شمائم الروح والریحان من مهب الیقین اعنی المعین المسکین شرفه اللّٰه بالعز و
التمکین صرف کثیرا من اللیالی والایام وبشیرا من الشهور والاعوام بمدارسة کلام اللّٰه الملک العلام جل ذکره وممارسة احادیث سید الانام
علیه الصلوٰة والسلام مقتفیا الاثاره ومقتبسا من انواره مشغوفا بمطالعة التفاسیر مشغولا بمشائعة کتب اهل التذکیر حتی یصیر اللّٰه کاس مهجة من مدام
فیض الکلام مملوه ومرآة ضمیره من شعاشع نوره التام مجلوة بحیث انعکست لوائح فلک الانوار علی صفائح اسرار الاحباب وانبجست ینابیع الحکمت

المجلس الثانی من الحمدلله الثامن من مجالس ہذا الکتاب فی کلمة الرب وفیه ثلثة فصول الفصل الاول فی بیان لغته وکیفیة اشتقاقه
الفصل الثانی فی بیان فضائل ہذہ الکلمة وذکر الداعین بہا وما یتعلق بذلک الفصل الثالث فی ذکر نبذة فی تربیة الله سبحانه وہی علی
قسمین القسم الاول فی بیان تربیة العالم الصغیر الذی ہو الانسان وہی علی ضربین تربیة یتعلق بالایجاد وتربیة یتعلق بالابقاء وقد ذکرت
فی ذلک تحقیقات من ایجاد مادته البعیدة التی ہی الماء والتراب والقریبة التی ہی النطفة وکیفیة ورودہا علی الاطوار وترتیب الاعضاء
والجوارح والحواس الظاہرة والمشاعر الباطنة واختصاص الانسان من سائر الحیوانات بالعقل والبقاء ہیکله بالطعام والشراب وجعلهما بدل
ما یتحلل وکیفیة تصرف القوی الاربع فیہا وتولد الاخلاط منہما ثم بیان امتیاز الانسان عن سائر الحیوانات بالروح الخاص ثم بیان مراتب الروح
وترقیه الیہا بحسب تربیته سبحانه وتعالی والتسمیة فی کل مرتبة یترقی الیہا باسم خاص الی ان یتصاعد من المرتبة المؤمنیة الی المرتبة الخاتمة التی
ہی المرتبة المحمدیة صلی الله علیه وسلم قسم دوم از تربیت حضرت رب العالمین جل جلاله تربیب عالم کبیر ودرین قسم از اسرار
غریبه ومعارف عجیبه ہفت سر مبین گشته در غایة لطافة مشحون بعبارات فصیحه واشارات ملیحه بزبان عجم المجلس الثالث من الحمدیة وہو المجلس
التاسع من الکتاب فی بیان العالمین وفیه فصول سبعه الفصل الاول فی بیان اشتقاقه وما یتعلق به من المعانی والبیان الفصل الثانی
فی اقوال المفسرین فیه ثمانیة عشر قولا ثم فیه اصل بدو السموات والارضین ثم درکات جہنم ثم ذکر جبل قاف ثم ذکر العرش وبیان عظمته
ثم ذکر اطباق السموات وما فیہا وذکر اسامیہا وخزانہا واعمال سکانہا وبیان فضائل الخلفاء باستغفار ملائکة السموات لہم ولحبیہم ولعن الملائکة
لمبغضیہم ثم ذکر سوال موسیٰ علیه السلام عن ربه عن ابتداء خلق العالم وفیه حکایات غریبة ثم شمة من خلق نور النبی صلی الله علیه وسلم حتی انتہی
الی خلق آدم علیه السلام والصلوات الفصل الثالث فی بیان تقسیم الموجود بالانقسام العقل بالواجب والممکنات وبیان اقسام ماہیاتہا
الفصل الرابع فی بیان کیفیة دلالة العالم علی وجود الصانع القدیم جل جلاله وفیه شمة فی بیان کریمة اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِیْ تَجْرِیْ فِی الْبَحْرِ الاٰیة وقد ذکر فی آیة المذکورة ثمانی آیات دالة علی وجود الصانع الاول السموات
وقد ذکرت فی دلالتہا علی وجودہ سبحانه سبعة دلائل عقبت کل دلیل تمثالا فی مرایا الانفس وفی الارض اربعة واختلاف اللیل والنہار
ثلاثة اوجه وکذلک البواقی الفصل الخامس فی الحکایات والمناظرات فی ہذا الباب من الانبیاء والعلماء والاکابر وقد ذکرت فیه من
مناظرات العلماء مع الخصوم عشرة نقول لطیفة الفصل السادس فی بیان العوالم المختلفة من الملک والملکوت والغیب والشہادة و
الخلق والامر الی غیر ذلک وفیه اسرار غریبة الفصل السابع فی بیان العالم الکبیر والعالم الصغیر وبیان ذلک فی ستة اوجه لکل وجه
بیان خاص لا یشارک فیه وجه آخر ولعمری قد ذکرت فی ہذہ الوجوہ عبارات واشارات لم اذکر مثله فی ہذا الکتاب وعلیک بمطالعة ہذہ الوجوہ
باسرہا ثم بالتحسین للمعین فی نظمہا ونثرہا ثم ذکرت فی آخر الفصل ان العالم الکبیر ہو عبارة عن ذات الانسان والصغیر عن السماء والارض وما
بینہما عند المحققین وختمت ہذا الفصل بمعارف اہل التوحید ولطائف ارباب التفرید فلیطالع ثمه المجلس العاشر فی قوله تعالی الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
وفیه مقدمة وثلاثة فصول اما المقدمة ففی التسبیح والتحمید والنعت والمناجات الفصل الاول فی تفسیرہا بین الکلمتین وبیان جہة اعادتہا
وسبب تاخیرہا عن رب العالمین الفصل الثانی فی بیان الرحمة وشمولہا مستشہدا بآیات القرآن الفصل الثالث فی النکات

فی نفخ الصور وفیما بعده الی المرور علی الصراط وقد ذکرنا فی ہذا الباب اثنی عشر فصلاً الفصل الاوّل فی صفۃ الصور الفصل الثانی
فی کیفیۃ نفخ الصور کہیئتہ وفیہ ذکر فوت الاحیاء کلہم من الملائکۃ والجن والانس وفیہ ذکر موت ابلیس وفناء البحار والجبال وتخریب
العمارات وانکساف الشمس وانخساف القمر وفوت ملک الموت وخطاب لمن الملک الیوم وجواب للہ الواحد القہار وذکرت اللطائف
فی ہذا السوال والجواب الفصل الثالث فی نفخ البعث والنشور وحشر الخلائق من القبور وفیہ احیاء الملائکۃ الاربع ثم احیاء النبی
علیہ الصلوٰۃ والسلام ثم الخلائق اجمعین ونختم ہذا الفصل بعبارات مسجعۃ واشارات مرصعۃ الفصل الرابع فی ذکر الحشر وکیفیۃ
اجتماع الخلائق فی العرصات وفیہ صفۃ ارض المحشر وعرق اہلہا وانشقاق السماء وطول المسکنۃ فیہا وذکر خمسین موقفاً فی کل موقفٍ
الف عاما وذکر مایسال عنہ فی کل موقف ثم ذکر شدائد القیٰمۃ واحضار جہنم وبیان الفزع الاکبر وشغل کل احد بنفسہ الا رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم حیث یقول امتی امتی الفصل الخامس فی ذکر اسامی القیامۃ وشرح بعض شدائدہا ثم شرح اوصاف القیامۃ
بعبارۃ مسجعۃ مرصعۃ الفصل السادس فی اخراج المتکبرین وارباب الشقاء من بین اظہر اہل المحشر بعد استدعاء النبی علیہ الصلوٰۃ
والسلام وذلک حدیث جامع فی ہذا الباب الفصل السابع فی مقدمات محاسبۃ اللہ تعالیٰ عبادہ یوم القیٰمۃ وفی ہذا الفصل
فوائد کثیرۃ الفصل الثامن فی کیفیۃ المسائلۃ فیہ بیان مدۃ المسائلۃ ومراتب الناس فی الحساب والبیان من یدخل الجنۃ بلا حساب
وتعریف الحساب الیسیر وبیان المناقشۃ فی الحساب وہل یحاسب الکفار ومابدایۃ الحساب واین یحاسبون وما لطف اللہ فی محاسبۃ العباد
وقد بلغ الکلام فی بیان ہذا المذکورات اعلی الدرجات تعرف ہذا الدعویٰ عند مطالعتہ من البدایات الی النہایات الفصل التاسع
فی اعطاء صحائف الاعمال بالیمین ام الشمال وقد ذکرت فیہ اولا ان کاتب الصحائف من ہو وعلی ماذا یکتب واین موضع المکتوب
وکیف یصل الی العبد یوم القیٰمۃ وفی ای ید یوضع کیف یفزع العبد والی ماذا یصیر حالہ عند الاطلاع علی قبائحہ وکیف اظہار لطف اللہ تعالیٰ
فیہ وفی ہذا الفصل احادیث ونقولٌ ولطائف بشیرا ونذیرا الفصل العاشر فی ذکر المیزان ووزن الاعمال وفیہ بیان المیزان وکیفیتہ وذکر الموزون
ماہو علی اختلاف الاقاویل فیہ وبیان ان المیزان خمس ثم النقول والحکایات المناسبۃ لہذا وہی ستۃ ثم بیان مایثقل المیزان من الاخلاق
والاعمال والاقوال الفصل الحادی عشر فی بیان الصراط وکیفیۃ المرور علیہ وتفاوت المرور فی السرعۃ والبطوء واختلاف طرائق الخلائق
علیہ وبیان المواقف فی الصراط وتعیین المسائل فی کل موقف ثم ذکر آخر من مر علیہ ودخل الجنۃ بعد الداخلین وذلک حدیثاً لطیفاً فی غایۃ
البشارۃ ثم الکلام فی تفسیر قولہ تعالیٰ وَاِنْ مِّنْکُمْ اِلَّا وَارِدُہَا وبیان الورود علی اختلاف الاقاویل ولما تقرر ان المومنین یردون ولکن
لا یعذبون فما الفائدۃ فی الورود ذکرنا فی جوابہ عشرین وجہاً فی غایۃ اللطافۃ ثم ذکرنا فی ہذہ الآیۃ من اللطائف ستا قلما یوجد فی کتب
المذکرین الفصل الثانی عشر فی ذکر مرور فرق اہل السعادۃ علی الصراط کل فرقۃ لہ امام ولکل امام لواء الی الجنۃ وہم اربعون فرقۃ وہذا الکلام
منتخب من الکتب المعول علیہا وقد ختم ببشارۃ العاصین الذین لیس لہم نصیب من لواء ہؤلاء الفرق ثم نالہم رحمۃ اللہ الواسعۃ
الباب الثالث فی ذکر جہنم وعقوباتہا وکیفیۃ احوال الکفار فیہا وقد اشتمل ہذا الکتاب علی فصول ستۃ الفصل الاوّل فی ذکر
اسمہا وطبقاتہا وفیہ ذکر حرارۃ نارہا واطباق درکاتہا ومافی کل درکۃ من فنون العذاب الفصل الثانی فی صفۃ اہل النار وہیئتہم و

شدة عذابهم فیها الفصل الثالث فی ذکر اودیة جهنم وصنوف العذاب فیها الفصل الرابع فی صفة اطواد جهنم والصعود علیهما
الفصل الخامس فی ذکر ابواب جهنم وهی سبعة لکل باب فرقة مخصوصة به من فرق الاشقیاء وتعیین الفرق السبع الفصل السادس
فی ذکر احوال المومنین العاصیین فی النار من الاحادیث والنقول والروایات اما الاحادیث فعشرة والحکایات ثمانیة ثم ختم بلطائف
مقبولة مستحسنة الباب الرابع فی الشفاعة وفیه اربعة فصول الفصل الاول فی ذکر شفاعة نبینا صلی الله علیه وسلم وقد اورد ت
فی هذا الفصل احادیث لطیفة شریفة مبشرة الفصل الثانی فی شفاعة الانبیاء والملائکة علیهم السلام الفصل الثالث فی شفاعة
العلماء والمومنین الفصل الرابع فی سعة رحمة الله تعالیٰ الباب الخامس فی ذکر الجنة وما یستند الیهما وفیه ستة فصول الفصل الاول
فی ذکر حوض الکوثر وما ینسب الیه الفصل الثانی فی مقدمات دخول الجنة الفصل الثالث فی تعداد الجنان وما فیهما من الطائف
والعواطف الفصل الرابع فی ذکر ما خلق الله تعالیٰ فی الجنة لعباده الصالحین وفیه صفة الرضوان خازن الجنان ثم صفة القصور ثم صفة
البساطین والاشجار ثم صفة الحیاض ثم صفة الحور العین ثم صفة المراکب ثم صفة الحلی والحلل ثم بیان ما یشتغل به المومنین فی الجنة فی اوقات کل یوم
مع طوله ابد الابدین الفصل الخامس فی کیفیة احوال اهل الجنة فی الجنة وفی هذا الفصل لطائف کثیرة الفصل السادس فی رویة الله سبحانه
وتعالیٰ والنظر الی وجهه وهذا الفصل مما یجب مطالعته والتلذذ بما ذکر فیه والرجاء الواثق بالله سبحانه وتعالیٰ ان یکرمنا بهذه السعادة العظمیٰ بفضله
وکرمه وبه ختمت هذا المجلس والحمد لله رب العالمین المجلس الثانی عشر فی قوله تعالیٰ ایاک نعبد وایاک نستعین وهذا المجلس مرتب علی مقدمة
وستة فصول المقدمة فی التسبیح والتحمید والنعت والمناجات الفصل الاول فی بیان اللغة والاعراب والقراءة وهذا الفصل مشتمل علی
ثلاث مقالات المقالة الاولیٰ فی اللغة والاشتقاق المقالة الثانیة فی الاعراب المقالة الثالثة فی القراءة الفصل الثانی فی
اسرار المعانی والبیان وفیه ثمان فوائد الفصل الثالث فی تفسیر هاتین الکلمتین واقوال المفسرین فیهما وختم هذا الفصل
بمعارف المتصوفین الفصل الرابع فی لطائف المذکرین وحقائق العارفین فی هذه الآیة الکریمة وبیان العبادة والعبودیة والعبودة
والفرق بینها وذکر الفوائد الکلیة والمعارف الحقیقة الفصل الخامس فی اشارات اهل الاشارة فی هذه الآیة وهی ثمان اشارات
الفصل السادس فی اسرار هذه الآیة من لطائف اهل الدرایة فی ثمانیة المجلس الثالث عشر فی قوله تعالیٰ اِهْدِنَا
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ وهذا المجلس مشتمل علی مقدمة وستة فصول المقدمة فی التسبیح والتحمید والنعت و
المناجات الفصل الاول فی اقوال المفسرین فی الآیة المذکورة وتحقیقات المحققین ومعارف العارفین فیها الفصل الثانی فی بسط
الکلام فی الآیة المذکورة کما هو داب المذکرین وقد بینا تفسیر الآیة فی هذا الفصل علی ثلاثة اطوار الطور الاولیٰ ذکرت فیه وجوه الهدایة علی
تسعة عشر وجها ثم النکتة فی ضمیر الجمع فی اهدنا ثم نکتة فی الصراط ثم نکتة فی المستقیم ثم بسطت الکلام فی قوله انعمت علیهم وذکرت فیه
نعم الله سبحانه الظاهرة والباطنة المذکورة فی قوله وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً اوردت فی شرحه سبعین وجها الطور الثانی
علی طریق الواعظین مشتملا علی التفسیر والنصائح واللطائف والنکات وفیه فوائد کثیرة تعرف عند المطالعة الطور الثالث فی بیان
الآیة بلسان السالکین السائرین الی الله سبحانه وتعالیٰ وبیان اصول المقامات فی السیر وهی عشر وذلک فی بیان الصراط المستقیم وبعد

ذلک شرعت فی ذکر المنعم علیہم النعم العظمیٰ التی ہی الاحوال من المحبۃ و الشوق و الانس و القرب و الحیاء و الاتصال فان بدایتہا المحبۃ و نہایتہا الاتصال و علیک ایہا الطالب بمطالعۃ ہذا الطور من اولہ الی آخرہ حتی تعرف عن سوق الکلام فیہ علی ای وجہ ہل یحملک علی الاستحسان ام لا الفصل الثالث فی الاشارات فی ہذہ الآیۃ وہی عشر الفصل الرابع فی اسرار ہذہ الآیۃ وہذہ الاسرار تتفوق علی الاسرار المذکورۃ فی ہذا الکتاب عبارۃ و اشارۃ حقیقۃ فلیطالع تعرف وہی عشرون سرا من الاسرار الغیبیۃ و الحقائق اللاریبیۃ المجلس الرابع عشر فی قولہ تعالیٰ غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْہِمْ وَلَا الضَّآلِّیْنَ و فیہ مقدمۃ و اربعۃ فصول المقدمۃ فی التسبیح و التحمید و النعت و المناجات الفصل الاول فی اللغۃ و الاعراب و القراءۃ و المعانی و البیان الفصل الثانی فی اقوال المفسرین فی ہذہ الآیۃ و اشارات العارفین فیہا و فی ہذا الفصل قد ذکرنا مقالتین المقالۃ الاولیٰ فی ظاہر الآیۃ و البیان ان المراد من المغضوب علیہم من ہو و من الضالین کذلک فی بطن الآیۃ و اقوال العارفین فیہا و فیہ نقول و حکایات و معارف الفصل الثالث فی الاشارۃ المودعۃ فی ہذہ الآیۃ الکریمۃ وہی سبع الفصل الرابع فی الاسرار المستنبط من ہذہ الآیۃ الشریفۃ وہی اربع المجلس الخامس عشر فی قولنا آمین و فیہ خمسۃ فصول الفصل الاول فی اللغۃ و الاعراب الفصل الثانی فی تفسیر اقوال المفسرین فیہ وہی خمسۃ عشر قولا الفصل الثالث فی فضائل ہذہ الکلمۃ الشریفۃ الفصل الرابع فی اشارۃ ہذہ الکلمۃ الفصل الخامس فی اسرار ہذہ الکلمۃ وہی اربعۃ فہذا فہرست ما فی ہذہ الکتاب مجملاً و علیک بمطالعتہ مفصلاً و سمیت ہذا الکتاب اسرار الفاتحہ و سالت اللّٰھم یا منزل البرکات یا مقیل العثرات یا غافر الخطیئات ان تجعلہ مبارکاً علیّ و علی جمیع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات و ذخراً لنا عندک یوم القیامۃ برحمتک یا ارحم الراحمین و صلی اللہ علی خیر خلقہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین الطیبین الطاہرین و سلم بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ و بہ یعنی بسم اللہ افتحت و علی اللہ توکلت و فوضت امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد الحمد للہ نحمدہ و نستعینہ و نؤمن بہ و نتوکل علیہ و نشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ و نشہد ان محمداً عبدہ و رسولہ اللّٰھم صل علی محمد و علی آلہ و اصحابہ و بارک و سلم

مقدمۃ الکتاب

فی فضائل الفاتحۃ و قد رتبناہا علی ثلاثۃ فصول

الفصل الاوّل فی الاحادیث المرویۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و الآثار الواردۃ من اصحابہ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین و تابعیہم رضی اللہ عنہم و رضوا عنہ اما الاحادیث فی الکشاف و الانوار عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم قال لُابَیٍّ الا اُخبرک بسورۃٍ لم ینزل فی التوریۃ و الانجیل و الزبور مثلہا قال بلی یا رسول اللہ قال فاتحۃ الکتاب انہا السبع المثانی و القرآن العظیم الذی اوتیتہ الحدیث الآخر و عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال بینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذ اتاہ ملک فقال البشر بنورین اوتیتہما لم یوتہا نبی قبلک الکتاب و خواتیم سورۃ البقرۃ لم تقر احرفا منہما الا اعطیتہ الحدیث الآخر و عن حذیفۃ بن الیمان رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان القوم لیبعث اللہ تعالیٰ علیہم العقاب حتما مقضیاً فیقرا صبی من صبیانہم فی الکتاب الحمد للہ رب العالمین فسمعہ اللہ تعالیٰ فرفع عنہم بذلک العذاب اربعین سنۃ الحدیث الآخر فی التیسیر قال علیہ الصلوٰۃ و السلام لو کانت ہذہ السورۃ فی التوریۃ لما تہود قوم موسیٰ علیہ السلام و لو کانت فی الانجیل لما تنصر قوم عیسیٰ علیہ الصلوٰۃ و السلام و لو کانت فی الزبور لما مسخ قوم داؤد علیہ الصلوٰۃ و السلام و ایما مسلم قرا بہا اعطاہ اللہ تعالیٰ من الاجر کانما قرا القرآن کلہ و کانما تصدق علی کل مومن و مومنۃ الحدیث الآخر و قال

ابوالدرداء رضی اللہ عنہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاتحۃ الکتاب تجری مالایجری سورۃ البقرۃ وآل عمران الی ان قال لوان
فاتحۃ الکتاب وضعت فی کفۃ المیزان ووُضِعَ القرآن فی کفۃٍ لرجحت الفاتحۃ بالقرآن سبع مرات الحدیث الآخر قال علیہ الصلوۃ والسلام من
قرأ فاتحۃ الکتاب فکانما قرء التورٰیۃ والانجیل والزبور والفرقان الحدیث الآخر وروی ان عجوزاً وکانت یصلی عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فقرأ قولہ تعالیٰ اِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِیْنَ لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِکُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُوْمٌ فصاحت ولوت وقالت لی سبعۃ
من العبید اعتقتھم لوجہ اللہ تعالیٰ لعل اللہ یعتقنی منھا فنزل جبرئیل علیہ السلام وقال یا محمد بشر امتہا ان اللہ حرم جسدھا علی ہذا الابواب
فصحت الصحابۃ بالبکاء وقالوا انھا ملکت سبعۃ عبید فاعتقتھم ولا نملک ذلک فمالنا فنزل جبریل وقرأ علیھم الفاتحۃ وقال انھا سبع آیات
من قرأھا حرم اللہ علیہ سبعۃ ابواب جہنم الحدیث الآخر فی ریاض المذکرین ان جبرئیل علیہ الصلوۃ والسلام قال للنبی صلی اللہ علیہ
وسلم یا محمد کنت اخشی العذاب علی امتک فلما نزلت فاتحۃ الکتاب آمنت قال یا جبرئیل لم قال ان اللہ تعالیٰ قال وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ
اَجْمَعِیْنَ لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ آیاتھا سبع فمن قرأھا صارت کل آیۃ طبقا علی باب من ابواب جہنم فیمر امتک علیھا سالمین الحدیث
الآخر فی کشف الاسرار للامام الرشید الدین الیزدی رحمہ اللہ روی انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال والذی نفسی بیدہ ما انزل اللہ فی التورٰیۃ
ولا فی الانجیل ولا فی الزبور ولا فی القرآن مثلھا وانھا السبع المثانی والقرآن العظیم الذی اعطیت الحدیث الآخر وقال علیہ الصلوۃ
والسلام ام القرآن عوض من غیرھا ولیس غیرھا منھا عوضا ام القرآن اعظم عند اللہ مما دون العرش ایما مسلم قرأ فاتحۃ الکتاب فکانما قرأ
ثلثی القرآن وکانما تصدق علی کل مومن ومومنۃٍ الحدیث الآخر ذکر فی تفسیر ابی سعد الحنفی رحمہ اللہ عن علی رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ
وسلم انہ قال لیلۃ اسری بی وقفت تحت العرش فنظرت فوقی فرأیت لوحین معلقین من درّ ویاقوت احدھما مکتوب فاتحۃ الکتاب وفی الاخری جمیع القرآن
فقلت یا رب اکرم امتی بہذین اللوحین فقال الرب تعالیٰ قد اکرمتک وامتک بھما وھو قولہ تعالیٰ وَلَقَدْ اٰتَیْنٰکَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِیْ وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِیْمَ
فقلت یا رب وما ثواب من یقرء فاتحۃ الکتاب قال یا محمد ہی سبع آیات من قرأ مرۃ حرمت علیہ سبع ابواب جہنم قلت یا رب مالمن قرأ القرآن قال اعطیتہ
بکل حرف شجرۃ فی الجنۃ ما فی الجنۃ نعمۃ الا علیھا فنظرت فی اللوح فرأیت ثلثۃ انوار فی ثلثۃ امکنۃ فقلت یا رب ما ہذہ الانوار الثلثۃ قال ہی موضع آیۃ الکرسی
ویٰس وقل ہو اللہ احد قلت یا رب ما ثواب آیۃ الکرسی قال اللہ تعالیٰ ہو صفتی من قرأھا مرۃ ینظر الی وجہی یوم القیٰمۃ بلا حجاب واما یٰس فہو
قلب القرآن وہی ثمانون آیۃ من قرأھا کل یوم مرۃ فلہ منی ثمانون رحمۃ عشرون فی حیاتہ وعشرون فی مماتہ وعشرون فی قبرہ وعشرون
عند بعثہ فاذا البعث من قبرہ طوق بطوق من نور وتوج بتاج الوقار ویمر علی الصراط کالبرق اللامع ویکون فی الجنۃ رفقاء محمد صلی اللہ علیہ وسلم
واما قل ہو اللہ احد فہو نسبتی وہو اربع آیات من قرأھا اعطیتہ الانہار الاربعۃ فی الجنۃ الحدیث الآخر فی ریاض المذکرین للفقیہ سراج الملۃ
والدین رحمہ اللہ عن علی رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا کسل او اصابتہ عین او صداع بسط یدیہ فقرأ فیھما بفاتحۃ الکتاب والمعوذتین
ثم یمسح بھما وجہہ فیذہب عنہ ما کان یجد الحدیث الآخر وعن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان فاتحۃ الکتاب و
آیۃ الکرسی والآیتین من آل عمران وشہد اللہ وقل اللّٰھم مالک الملک معلقات بالعرش ما بینھن وبین اللہ تعالیٰ حجاب یقول لعزتی خلقت
لا یقرأکن احد دبر کل صلوۃٍ مکتوبۃ الا جعلتہ الجنۃ مثواہ علی ما کان فیہ ولا نزلتہ حظیرۃ القدس وانا انظر الیہ بعینی فی کل یوم سبعین مرۃ والا قضیت لہ کل یوم سبعین

حاجۃ ادناہا المغفرۃ الاعذۃ من کل عدو لہ ونصرتہ وفی روایۃ اخری واستجبت لہ دعوتہ وعلمتہ الحکمۃ وبنیت لہ مائۃ الف مدینۃ
فی کل مدینۃ مائۃ الف بیت من نور فی کل بیت مائۃ الف خیمۃ من نور فی کل خیمۃ مائۃ الف سریر من نور علی کل سریر امرأۃ من الحور العین
واعطیتہ ثواب الشاکرین وثواب النبیین ثم لم اکلہ الی نفسہ طرفۃ عین الحدیث الآخر ذکر فی زہرۃ الریاض انہ جاء فی الحدیث ان اللہ
تعالی ملکاً تحت العرش قائم راسہ مثل راس الآدمی من یمینہ سبعون الف جناح ومن یسارہ کذلک علی کل جناح اثنی عشر الف من الریش
العظام وعلی کل ریش صف من الملائکۃ علی جبہۃ ذلک الملک سورۃ الفاتحۃ مکتوبۃ وعلی صدغۃ الایمن سورۃ الاخلاص وعلی خدہ الایسر
شہد اللہ بین یدیہ سبعون الف صف من الملائکۃ ینظرون الی جبہۃ ذلک الملک فیقرؤن الحمد للہ واذا قالوا ایاک نعبد وایاک نستعین
سجدوا ویوحی الیہم ارفعوا رؤسکم فانی قد رضیت عنکم یا ملائکتی فیقولون آلہنا وسیدنا فارض عمن قراءۃ فاتحۃ الکتاب من امۃ
محمد صلعم فیقول اللہ تعالی اشہدوا انی قد رضیت عنہم الحدیث الآخر فی زہر الریاض ایضاً قال تمنی الخضر والیاس صلوات اللہ وسلامہ
علیہما من اللہ سبحانہ وتعالی اربعۃ الآف ان یعلمہا اللہ تعالی سورۃ الفاتحۃ وسألاہ فلم یعطیا فلما طال تضرعہما الی اللہ سبحانہ تعالی قال تلک
ذخیرۃ اذخرتہا لامۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم ولکن علیکما ان تشربا ماء الحیوۃ فان شربتما بقیتما الی وقت حبیبی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ففعلا ذلک
فعاشا فلما بعث اللہ تعالی محمد صلی اللہ علیہ وسلم اتیاہ فعلمہا الرسول صلی اللہ علیہ وسلم فقالا الآن تمت النعمۃ لنا فلا نرید الحیوۃ بعد ہذا
فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لاتفعلا یا خضر علیک ان تعین امتی فی المفازۃ ویا الیاس ان تعین امتی فی البحر الحدیث الآخر فی فضل الفاتحۃ
وسبب نزولہا ذکر فی تاج المذکرین للفقیہ ابو مالک رحمہ اللہ قال ابن عباس رضی اللہ عنہما کان النبی علیہ الصلوٰۃ والسلام جالساً مع اصحاب
بمکۃ یذکر آلاء اللہ سبحانہ ونعماءہ وفناء الدنیا وبقاء الآخرۃ وثواب المؤمنین وعقوبۃ الکافرین اذ سمع صیحۃً من الناس وضرب الطبل
فقال ماہذا السرور فی اہل مکۃ فقیل ہذا الیوم الدخول القوافل قال قوموا فلنخرج منظر الیہم فخرجوا وجلسوا علی تل والقوافل تدخل فیہا
انواع امتعۃ البحر والطیب والجواہر وغیر ذلک والناس یقولون ہذہ قافلۃ بنی مخزوم وہذہ قافلۃ بنی ہاشم وہذہ قافلۃ بنی امیۃ حتی دخلت
سبع قوافل فلما نظر الرسول صلی اللہ علیہ وسلم واصحابہ الیہا دخل فی قلوبہم من ذلک شیٔ لانہم کانوا جیاعا منذ سبعۃ ایام فنزل
جبرئیل علیہ السلام من ساعتہ وقال ان اللہ یقرئک السلام ویقول ولقد اتیناک سبعا من المثانی والقرآن العظیم یعنی فاتحۃ الکتاب ہی خیر لکم
من سبع قوافل کل آیۃ بازاء قافلۃ ثم قال لہ لاتمدن عینیک ای لاتنظرن بعین الرغبۃ والشہوۃ الی قوافلہم فانہا فانیۃ والقرآن لک
ولامتک باقی ودر تفسیر بحر العلوم نسفی آوردہ است کہ چون حضرت رسالت علیہ السلام مشاہدۂ آن کاروانہا فرمود بخاطر
مبارکش خطور کرد کہ ابوجہل راکہ دشمن ہست کاروانی بدین عظیمی رسیدہ از شام ویاران مراکہ دوستند نہ چاشت ونہ شام جبرئیل آمد
علیہ السلام وپیغام آورد کہ دران روز کہ قسمت میکردم چنین نہادم کاروان پربار ابوجہل را وہفت آیت فاتحہ مرترا وامت تراکہ میخواہی
تابزگردانم آن توورا وآن او ترا فقال لایارب فنزل قولہ تعالی وَلَقَدْ اٰتَیْنٰکَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِیْ وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِیْمَ لَاتَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ
اِلٰی مَا مَتَّعْنَا بِہٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْہُمْ ہذا ابوجہل لاینظر الی ما اعطیناک مع جلالہ ہذا العطاء فکیف تنظر الی ما اعطیتہ وہو متاع الدنیا رجعنا الی
الروایۃ الاولی ثم قال جبرئیل علیہ السلام من قرأ فاتحۃ الکتاب حرم اللہ علیہ سبع درکات جہنم وقال یا محمد ہذا الذی اعطیت خیر من السبع

القوافل فقال بلی ہو خیر من القوافل فقال جبرئیل علیہ السلام اعرف ما اعطاک ربک لو کان ہذا القرآن فی جراب لما مستہ النار
فکیف یحرق قرأتہ وحفاظہ ومن قرء فاتحۃ الکتاب فلہ بکل حرف مائۃ حسنۃ فہذا خیر من القوافل فقال بلی القرآن افضل قال جبرئیل
اعرف حرمۃ ما اعطاک ثم قال ان اللہ تعالیٰ اعطاک فی کل سبعۃ ایام یوما وہو یوم الجمعۃ اللیلۃ منہا خیر من الدنیا وما فیہا یعتق فی کل
ساعۃ منہا مائۃ الف عتیق من النار وکل مولود یولد من المشرکین فی تلک اللیلۃ یکرمہ اللہ تعالیٰ بالاسلام من حرمۃ تلک اللیلۃ ویرفع عن
اہل المقابر العذاب تلک اللیلۃ ثم قال تستبدل الجمعۃ وتلک اللیلۃ بہذہ القوافل قال لا قال فاعرف حرمۃ ما اعطیت ثم قال جبرئیل
علیہ السلام ربک اعطاک الطواف حول البیت سبعۃ اسبوع خیر من سبع قوافل من طاف بہ اسبوعاً فکانما طاف حول عرش الرحمان ومن
طاف حول عرش الرحمان یستحیی ان یعذبہ ثم قال ان ربک یقول امرت سبع سموات واہلہا وسبع ارضین واہلہا بالدعاء لک ولامتک فی کل
یوم ولیلۃ خمس مرات اوقات الصلوۃ فہذا خیر لک من القوافل ثم قال جبرئیل علیہ السلام ان ربک یقول اتیناک السبع الطوال البقرۃ وآل عمران والخمس
التی بعدہا ہن خیر من القوافل السبع واتیناک السبع المثانی فاتحۃ الکتاب من قرأہا فکانما قرء سبعۃ اسباع القرآن ومن قرأہا بالحرمۃ اغلقت علیہ سبع
درکات النار لحرمۃ ہذہ السورۃ واحدۃ لہا سبعۃ ابواب ثم قال اتیناک سبعا من المثانی الحدیث الآخر عن ابی بن کعب رضی اللہ عنہ قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من قرء فاتحۃ الکتاب فکانما قرء التوراۃ والانجیل والزبور وصحف موسیٰ وابراہیم علیہما السلام سبع مرات
ولہ بکل حرف من ذلک درجۃ فی الجنۃ ہمت ان اصف کل درجۃ بما فیہا من المداین او القصور والمنازل والغرف وما فیہا من السرور وما
علیہا من الفرش والازواج وما فی کل غرفۃ من الخدم وکم علی باب منہا من شجرۃ ونہر ولم یوذن فی ذلک ولکن طوبیٰ لہ ومن قرأہا فکانما حمد اللہ سبحانہ وسبحہ
وہللہ ومجدہ وکبرہ وحمدہ لکل نفس من العالمین الف عام قلت یا رسول اللہ وما تدری عدد کل نفس من العالمین قال قولہ الحمد للہ رب العالمین سبعۃ
عشر الف الف عالم لم یوذن لی ان اخبرکم بصفۃ کل عالم منہا ولو اخبرتکم لارتعدت فرائضکم وثقلت اعضائکم وما حمل ذلک قلوبکم ومن قرأہا کان لہ من الاجر ما ذکرت
لکم وکانما تصدق علی کل مومن ومومنۃ وخیار امتی من قرأہا فاقرؤہا فی کل رکعۃ من صلوتکم والبشروا ثواب ربکم ثم البشروا الحدیث الآخر وعن علی رضی اللہ
عنہ قال سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن ثواب القرآن فاخبرنی بثواب سورۃ سورۃ علی نحو ما نزلت من السماء فاول ما نزلت علیہ بمکۃ
فاتحۃ الکتاب فقال یا علی من قرأ فاتحۃ الکتاب فکانما قرأ التوریۃ والانجیل والزبور والفرقان وکان تصدق بکل آیۃ قرأہا ملاء الارض ذہباً
فی سبیل اللہ وحرم اللہ جسدہ علی النار ولا یدخل الجنۃ بعد الانبیاء صلوات اللہ علیہم اجمعین احد اعلی منہ الحدیث الآخر
ذکر فی السراج الوہاج عن ابن عباس رضی اللہ عنہما عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال ان اللہ تعالیٰ لما انزل جبرئیل علیہ الصلوۃ
والسلام الی بسورۃ الفاتحۃ والبلیس لعنہ اللہ صاح صیحۃ حتی جمع علیہ جمیع اولادہ واتباعہ فقالوا یا مولانا ما اصابک وما ہذا الصیاح ومن الذی
اوجعک فایذن لنا وبین لنا حتی نجعلہ ارباً فقال اللعین اعلموا ان اللہ تعالیٰ انزل علی محمد صلی اللہ علیہ وسلم وعلی امتہ سورۃ الیست
عنہم فقالوا لا تغتم لانا نجتہد حتی ترکوا شکر ما انعم اللہ تعالیٰ علیہم حتی یعاقبہم ویہلکہم کسائر الامم الماضیۃ فقال اللعین اذا لا تقدرون
لان اول تلک السورۃ الشکر للہ تعالیٰ وہو قولہ تعالیٰ الحمد للہ رب العالمین فقالوا نجتہد کل الجہد حتی ینکروا البعث
فیہلکہم اللہ تعالیٰ فقال اذاً لا تقدرون لان اللہ تعالیٰ اعلمہم بقولہ ملک یوم الدین فقالوا نجتہد کل الجہد حتی یعبدوا غیرہ من الاوثان

فقال اذا لا تقدرون لانهم یقولون ایاک نعبد فقالوا نجتهد کل الجهد حتی یکاسلوا و تیرکوا امر الله تعالی فقال لا تقدرون لانهم یقولون
وَ اِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ فقالوا نجتهد کل الجهد حتی نضلهم عن الطریق فقال اذا لا تقدرون لان الله تعالی علمهم حتی یقول اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ
فتحیروا وعجزوا قالوا انهم لا یکونون افضل من آدم ومکانهم لا یکون افضل من الجنة وانت اخرجت آدم وحوا من الجنة فاضل بحیلة فصاح
ابلیس صیحة وانغمس فی البحر الغماسة فمکث اولاده واتباعه سنة ینتظرون فخرج بعد السنة فقال حیث لا استاصلهم واهلکهم قالوا وما
ذاک قال زین العصیان قلوبهم ومنع الاستغفار عن لسانهم قال النبی صلی الله علیه وسلم قال الله تعالی ان منعتهم عن الاستغفار
فیمنعنی عن الغفران اغفر لهم بقراءة هذه السورة ولا ابالی لیعلم عبادی ان لهم الٰهاً کریماً غفوراً رحیماً الحدیث الآخر ذکر الامام
...م الدین عمر النسفی رحمة الله علیه فی تفسیر بحر العلوم وغیره ایضاً فی کتب التفاسیر والاحادیث مسلسلاً الی انس بن مالک رضی الله عنه
...نه قال بالله العظیم لقد اخبرنی ابوبکر الصدیق رضی الله عنه وقال بالله العظیم لقد اخبرنی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم وقال بالله العظیم
لقد حدثنی جبرئیل سید الملائکة علیه الصلوة والسلام وقال بالله العظیم لقد حدثنی اسرافیل خازن رب العالمین علیه السلام وقال بالله العظیم
لقد حدثنی رب العزة تبارک وتعالی قال یا اسرافیل بعزتی وجلالی وجودی وکرمی ما من مؤمن قرأ فاتحة الکتاب متصلاً
بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مرةً واحدةً الا اشهدوا انی قد غفرت له ولو کان کافراً حقاً وقبلت من الحسنات وتجاوزت عنه السیئات وآلیت
ان لا احرق لسانه فی النار واجیره من عذاب القبر وعذاب النار وعذاب یوم القیامة والفزع الاکبر ومن شدة الحساب والصراط ویلقانی
قبل الانبیاء والاولیاء وهو من الآمنین حدیث دیگر در تفسیر کنز العلوم امام ابوشجاع سمرقندی رحمه الله آورده است از رسول صلی الله
علیه وسلم سوال کردند از سورهٔ فاتحه سید المرسلین صلوات الله وسلامه علیه فرمود که از جبرئیل علیه السلام این سوال کردم جبرئیل گفت
علیه الصلوة والسلام من از میکائیل علیه السلام سوال کردم وی گفت من از اسرافیل علیه السلام سوال کردم وے گفت
من از قلم سوال کردم از سورهٔ فاتحه گفتم ای محرم اسرار وحی وای مبین امر و نهی از فضیلت و مناقب فاتحه مرا خبری کن قلم گفت
لما امرنی الله تعالی بکتابة اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ چون این کلمه را بر لوح مثبت ساختم نوری ازین کلمه پدید آمد آسمانها با عرش
وکرسی ازان پر شد آنگاه حق تعالی آن نور را دو قسم گردانید از یک قسم درجات بهشت آفرید و آنرا درجات حامدان نام کرد واز قسم
دیگر فرشتگان آفرید تا ثواب این کلمه را می نویسند ولما امرنی الله تعالی بکتابة الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ چون بنوشتم نوری دیگر ازین کلمه ظاهر
شد چون نور اول چنانچه عرش وکرسی وآسمانها ازان مملو گشت وازان نور حق تعالی دریای رحمت پدید آورد باز فرمان آمد بنوشتن
مٰلِكِ یَوْمِ الدِّیْنِ نور دیگر ظاهر شد بر مثال انوار سابقه وازان نور حق تعالی دریای عدل را آفرید بعد ازان بکتابة اِیَّاكَ نَعْبُدُ
وَ اِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ مامور گشتم نوری ظاهر شد همچو نور پدید دیگر واین نور را دو قسم گردانید قسمی ازان بمیکائیل داد علیه السلام
و فرمود این را برکت ارزاق خلائق گردانیدم ومیکائیل را خزینه باقی ارزاق مقرر گشت واز قسم دیگر بحر توفیق آفریده تا بندگان
بآن توفیق بطاعات اقدام نمایند باز فرمان آمد بنوشتن اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ نور دیگر ظاهر شد ازان نور دریای هدایة آفرید
چون خواهد کافری را ایمان کرامت فرماید یا گمراهی را براه آرد یک قطره ازان دریا در دلش چکاند دلش از ضیق کفر کشاده گردد و بوسعت

ایمان و اسلام منشرح و منفتح گردد کہ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ باز مرا فرمان آمد بنوشتن صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ نوری دیگر ازان ظاہر شد آن نور را در پر جبرئیل و دیعت نہاد فرمان آمد کہ این نور یقین امت محمد ست صلی اللہ علیہ وسلم این را نگاہدار تا بر سر ایشان نثار کنی تا ثبات بر ایمان میسر شان گردد و از زوال ایمان مصون و محفوظ بمانند باز امر آمد بنوشتن غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ نوری ازان ظاہر شد چنانچہ ازان نور فزعی و ہیبتی بظہور پیوست حق تعالی صور اسرافیل را علیہ السلام ازان نور مخلوق گردانید باز فرمان آمد بنوشتن وَلَا الضَّآلِّيْنَ ظلمتی ازان ظاہر شد حق تعالی ازان ظلمت فرشتہ آفرید چنان بزرگ کہ ہفت آسمان و زمین در دہان وی لقمہ تواند بود و آن فرشتہ را فرمان آمد کہ درکات دوزخ را بردار و بہ ثری بر افتاد ہزار سال آن فرشتہ فرو رفت تا بتحت الثری رسید و آتش دوزخ آنجا ودیعت نہاد و باز در تحت آن آتش آتش دیگرآفرید و در تحت آن آتش آتشی دیگر تا ہفت طبقہ بر زیر یکدیگر مطبق گردانید باز فرشتہ آفرید طول او ہفتاد ہزار سال راہ بعد ازان فرشتہ دیگر آفرید ازین فرشتہ بہفتاد ہزار مرتبہ بزرگتر انگاہ آتشی آفرید و آن آتش بسوی این فرشتہ حملہ آورد و آن فرشتہ سر بسجدہ نہاد و گفت الامان الامان حق تعالی صخرۂ آفرید بزرگی وی ہم چند ہفت آسمان و زمین و این صخرہ را بر زیر آن آتش نہاد تا حرارت وی آسمان و زمین را نسوزد پس چون بندۂ مومن بگوید اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ درجات حامدان یابد و چون بگوید الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ رحمت رحمن یابد و چون بگوید مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ از عدل حق تعالی امان یابد اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ خیر و برکت روزی و توفیق طاعت و احسان یابد و چون بگوید اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ہدایت جاودان یابد و چون بگوید صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ نور یقین و ثبات بر ایمان یابد و چون بگوید غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ از فزع صور و ہیبت روز نشور امان یابد و چون بگوید وَلَا الضَّآلِّيْنَ خلاص از عذاب دوزخ و درکات آن یابد وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا **الحدیث الآخری** در روی مثل ہذا فی تفسیر بحر العلوم و تاج المذکرین نقلا عن ابی بکر الواسطی قدس اللہ روحہ حیث قال ان اللہ تعالی اول شئ خلقہ القلم واللوح فقال للقلم اکتب بما ہو کائن الی یوم القیامۃ فاول ما کتب بہ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ فسطع منہ نور فجعلہ نصفین خلق من احدہما الدواۃ و من الآخر القرطاس و قال بعزتی و جلالی من قراک جعلت لہ حظا من ثواب جمیع ما یکتب علی القرطاس بالدواۃ ثم کتب اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ فحدث منہ نور فجعلہ نصفین فخلق من احدہما بحر النعماء و من الآخر بحر الآلاء ثم قال بعزتی من قراک جعلت لہ حظا من بحر النعماء و بحر الآلاء ثم کتب الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ فحدث منہ نور فجعلہ نصفین خلق من احدہما بحر الرحمۃ و من الآخر بحر المغفرۃ ثم قال و عزتی ان من قراک جعلت لہ حظا من بحر الرحمۃ و بحر المغفرۃ و غمس روح محمد صلعم فی البحرین جمیعا فذلک قولہ تعالی وَمَا اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ ثم کتب مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ فحدث منہ نور مختلط بظلمۃ و جعل نصفین خلق من احدہما بحر السعادۃ مضیا و من الآخر بحر الشقاوۃ مظلما ثم قال بعزتی ان من قراک جعلت لہ حظا من بحر السعادۃ ثم کتب اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ فحدث منہ نور فجعلہ نصفین خلق من احدہما بحر التوفیق و من الآخر بحر العصمۃ و قال بعزتی من قراک جعلت لہ حظا من التوفیق والعصمۃ جمیعا ثم کتب اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ فحدث منہ نور فجعلہ نصفین خلق من احدہما الہدی و من الثانی الزیادۃ علی الہدی یعنی الثبات علیہ و خص بہما امۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ وَالَّذِيْنَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى ثم قال بعزتی من قراک اکرمتہ الہدی والزیادۃ علیہ ثم کتب غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ

فحدث منہ ظلمۃ فخلق منہا بحر الغضب وبحر اللعنۃ ثم قال بعزتی من قرأک آمنتہ من غضبی ولعنتی وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ
اما الآثار التی وردت من الصحابۃ والتابعین رضی اللہ عنہم اجمعین فی فضلہا ذکر فی تاج المذکرین ان عمر بن
الخطاب رضی اللہ عنہ سأل کعب الاحبار فقال لہ انک اسلمت فی عہدی بای سبب فقال کان لابی صندوق فوجدت فیہا رقعۃ
مکتوبۃ الا ان امۃ محمد علیہ السلام یکون یوم القیامۃ ثلثۃ اصناف ظالم ومقتصد وسابق کلہم یدخلون الجنۃ ثم وجدت فی القرآن کذلک
وہو قولہ تعالیٰ جَنّٰتُ عَدْنٍ یَّدْخُلُوْنَہَا فلم یقل یدخلہا السابق خاصۃً ولا یدخلہا الظالم ولا المقتصد بل قال یدخلونہا یعنی الظالم
والمقتصد والسابق جمیعا ثم قال یا امیر المومنین وجدتُ فی التوریۃ ان اللہ تعالیٰ اعطاہم فاتحۃ الکتاب ولم یعطہا ابراہیم صلواۃ اللہ
وسلامہ علیہ ولو اعطاہا لما عبد قومہ النار ولم یعط موسیٰ ولا عیسیٰ علیہما الصلوۃ والسلام ولو اعطاہما لما تہوّد ولما تنصر قومہما ثم رایت
فی التوریۃ ان للنار سبع درکات وفاتحۃ الکتاب سبع آیات کل آیۃ لتسد درکۃ علی قاریہا ولہم سبع جوارح وفاتحۃ الکتاب سبع آیات
من قرأ منہا آیۃ غفر لہ ذنب جارحۃ ومن قرأ آیتین فیغفر لہ ذنب جارحتین کذلک الی السبع ثم قال وجدت ان للجنۃ
ثمانیۃ ابواب وفاتحۃ الکتاب سبع آیات فاذا قرأہا مرۃً واحدۃً من امتہ وقال فی آخرہ آمین وجبت لہ ثمانیۃ ابواب الجنۃ
الاثر الآخر روی انہ کتب ملک الروم الی ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہ فانا قد علمنا تفسیر فاتحۃ الکتاب الی قولہ
اِہْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ فانتم فی شک من دینکم بعدہ واخبرونا عن الْمَغْضُوْبِ عَلَیْہِمْ وَلَا الضَّآلِّیْنَ منہم واخبرونا عن الشیٔ الذی
یتنفس بلا روح ولا ہو آدمی ولا حیّ وعن اربعۃ حیوان لم یرتکضوا فی الرحم وعن موضع لم تطلع فیہ الشمس الا مرۃً واحدۃً وعن قبر صار لصاحبہ
وعن رسول لیس من الجن ولا من الانس عن شیٔ اوحی الیہ لا من الملائکۃ ولا من الجن ولا من الانس وعن عصا موسیٰ علیہ السلام
ما کانت وما اسمہا وما طولہا وعن شیٔ فی الدنیا لاثنین وفی الآخرۃ لواحدٍ فان اخبرتمونا بہ اسلمنا فقال ابوبکر لعلی ابن ابی طالب
رضی اللہ عنہما اجبہم فقال علی اِہْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ معناہ ثبتنا علیہ فی الدنیا واہدنا طریق الجنۃ الی یوم القیمۃ لقولہ تعالیٰ
وَاَنَّ ہٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْہُ واما المغضوب علیہم فالیہود والضالون النصاریٰ انت وقومک واما الشیٔ الذی یتنفس بلا روح
قال اللہ تعالیٰ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ والحیوانات الاربع آدم وحواء وکبش ابراہیم وعصا موسیٰ علیہم الصلوۃ والسلام والموضع الذی
طلعت فیہ الشمس مرۃ بحر قلزم حین عبر علیہ موسیٰ علیہ السلام والقبر الذی صار لصاحبہ سمکۃ یونس علیہ السلام والرسول الذی
لیس من الانس ولا من الجن ولا من الملائکۃ الغراب والہدہد لقولہ تعالیٰ فَبَعَثَ اللّٰہُ غُرَابًا یَّبْحَثُ فِی الْاَرْضِ ولقولہ سلیمان علیہ السلام
للہدہد اِذْہَبْ بِّکِتٰبِیْ ہٰذَا والشیٔ الذی اوحی الیہ لیس من الجن والانس ولا من الملائکۃ النحل قال اللہ تعالیٰ وَاَوْحٰی رَبُّکَ اِلَی النَّحْلِ
واسم العصا زائدۃ وطولہا عشرۃ اذرع وکانت من عوسج والشیٔ الذی یکون فی الدنیا لاثنین وفی الآخرۃ لواحدٍ فہی نعیم الدنیا
للبر والفاجر وفی الآخرۃ للمومنین خاصۃً لقولہ تعالیٰ قُلْ ہِیَ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا فِی الْحَیٰوۃِ الدُّنْیَا خَالِصَۃً یَّوْمَ الْقِیٰمَۃِ وکان فی الکتاب ایضا
اخبرونا عن سورۃ لیس فیہا ہجات سبع مفہومات علی ابواب النار مغلقات علی قاریہا فطلبناہا فی الانجیل فلم تجدوا فی الانجیل فی قرأ
سورۃ لیس فیہا سبع ہجات حرم اللہ جسدہ علی النار فکتب الجواب بانہ فاتحۃ الکتاب لیس فیہا ثاءٌ ولا جیمٌ ولا زاءٌ ولا شینٌ ولا ظاءٌ

و لاخائۃ ولا فائۃ فلما قرأ فصر الکتاب اسلم سرّا وبعث الاساری الی دار الاسلام ببرکۃ ہذہ السورۃ وسیجئ الحکمۃ فی اعدام ہذہ الھجارت فیھا انشاء اللہ العزیز الاثر الآخر وحکی عن ہشام بن عروۃ الہمدانی کان یقاتل فی حرب صفین بین یدی امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ فقطعت احدی یدیہ فاخذ علی رضی اللہ عنہ یدہ وقرأ فاتحۃ الکتاب فالصقھا فصحت باذن اللہ تعالیٰ فقال یا امیر المومنین ماذا قرأت فقال فاتحۃ الکتاب کانہ استقلھا فانفصلت یدہ من ساعتہ بنصفین فترکہ علیّ ومرّ الاثر الآخر وبعث النبی صلی اللہ علیہ وسلم عبد اللہ بن انیس الی قبیلۃ فی سریۃ فذھب وقتل رئیسھا واقبل منصرفا فوقع من ذروۃ جبل فاتی انکسرت رجلہ فقال لاصحابہ اذہبوا الی الرسول صلی اللہ علیہ وسلم فان العدو یلحقنا حتی اہلک انا وحدی قالوا واللہ ما ندعک ہہنا وقد امرک الرسول صلی اللہ علیہ وسلم علینا فاسمعوا ہاتفا اقرؤ علی رجل صاحبکم فاتحۃ الکتاب فقرأ علیھا فقام یمشی کانہ لم یکن لہ کسر الاثر الآخر در ریاض القدس آوردہ است کہ عبد اللہ بن عباس گفت رضی اللہ عنہما کہ یکروز امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ مرا گفت یا عبد اللہ چون نماز خفتن بگزاری بنزدیک من آی بفرمودہ قیام نمودم مرا گفت ای عبد اللہ معنی الف الحمد دانی گفت یا امیر المومنین اگرچہ بسیار دانم اما ہمچو شما ندانم آنگاہ حضرت امیر کرم اللہ وجہہ در معنی الف ولام الحمد سخن آغاز فرمود تا پاسی از شب بگذشت درین حرف سخن میراند وہمہ سخنانی بود کہ بر خاطرم ہرگز نگذشتہ بود آنگاہ بتفسیر حاء الحمد در آمد پاسی دیگر از شب بگذشت در حاء الحمد معارف فرمود ہمچنین یک یک حرف مرا حیرت فرو گرفت بعد از ان فرمود آنچہ گفتم شنیدی گفتم بلی یا امیر المومنین سمعت ووعت وابن عباس گفت کہ علم خود در جنب علم آنحضرت چون قطرہ یافتم در جنب دریا بعد از ان گفت یا عبد اللہ لو کتب فی معانی الفاتحۃ لاودت سبعین بعیرا یا عبد اللہ ہر کہ این سورہ درست بخواند از آتش دوزخ ایمن باشد وہر کہ معنی وی بتحقیق بداند وجبت لہ الجنۃ واکرمہ اللہ برویۃ وقربہ الاثر الآخر ابن عباس گوید رضی اللہ عنہما کہ ابلیس سہ بار بنالید نالیدنی کہ آسمانیان وزمینیان را بروی رحم آمد یکبار آنوقت کہ حق تعالیٰ ویرا مہجور گردانید وہدف تیر لعنت آسمان وزمین گردد دگر آن شب کہ حضرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم متولد شد وبساط زمین بقدوم شریفہ خود بیاراست سوم آنوقت کہ سورۂ فاتحہ نازل گشت اعوان واشیاع او گفتند کہ از آمدن این سورہ این ہمہ اضطراب ونالہ چرا نمودی گفت من اندر لوح محفوظ دیدہ ام کہ اگر بندہ ہمہ روز بفساد وعصیان گذرانیدہ پیش از انکہ آفتاب فرو شود طہارت پاک کند وسہ بار این سورہ را واخلاص بخواند ملک تعالیٰ ہر گناہ کہ آنروز کردہ باشد در کار آن سہ بار فاتحۃ الکتاب کند واز بطنان عرش بیواسطہ ندا آید کہ عبدی قد غفرت لک وکتبت اسمک فی دیوان الصالحین الاثر الآخر وہب منبہ گوید رحمۃ اللہ علیہ در بصرہ مردی کنیزکی خرید عجمی کہ نہ دین میدانست ونہ مسلمانی ونہ ہیچ کلمہ از کلمات قرآنی آن شب بخانہ خواجہ بود وعلی الصباح کہ طلیعۂ آفتاب فضا را خلعت نور پوشانید پیش خواجہ آمد گفت السلام علیک یا مولائی علمنی فاتحۃ الکتاب فانہا ام القرآن وانک اذا علمتنی فاتحۃ الکتاب تنجو وانجو بہا خواجہ چون سخن کنیزک بشنید در تعجب ماند وگفت ای کنیزک تو دوش خفتی وہیچ زبان از فارسی وتازی نمیدانستی این فصاحت وبلاغت از کجا آموختی گفت دوش خفتہ بودم عرصۂ قیامت را بخواب دیدم وصراط باریک را بر روی دوزخ تاریک کشیدہ دیدم وخلائق بروی میگذشتند چنانکہ در فصل خزان تصرف باد وزان درخت برگ ریزان شود صراط را دیدم کہ میلرزید وخلائق در دوزخ میریختند موسی پیغمبر را دیدم علیہ الصلوۃ والسلام کہ می آمد وخلائق بسیار با وی

همراه روی بایشان آورد وگفت من شمارا کی بدین جهودی ضلالت کردم وکی از متابعت سید الانبیا محمد عربی صلعم منع کردم
اکنون از شما بیزارم واز ایشان اعراض نموده از صراط بسلامت گذشت وایشان یکباره در آتش دوزخ ریختند انگاه عیسیٰ مجبر درا
دیدم علیه الصلوٰة والسلام وگروهی عظیم در قفای وی چون عیسیٰ علیه السلام قدم بر صراط نهاد ایشان نیز بمتابعت وی قدم نهادند
او نیز روی بازپس کرد وگفت من کی گفته بودم که دین ترسائی اختیار کنید ومرا فرزند خدای سبحانه وتعالیٰ گوئید اکنون من از شما بیزارم
این بگفت واز صراط بسلامت بگذشت ومتابعان همه یکبار در دوزخ افتادند انگاه دیدم محمد بن عبد الله سید المرسلین وخاتم
النبیین صلی الله علیه وسلم می آید وامتان او همه از قفا او وروی او هزار بار از ماه شب چهاردهم نورانی تر تاج کرامت بر سر
وخلعت شفاعت در بر جبرئیل علیه السلام بر دست راست ومیکائیل بر دست چپ وصد هزاران هزار خلائق از دست عالی همت وی
بادی همراه چون خواجه علیه السلام قدم بر پل صراط نهاد امتان بمتابعت آن حضرت مبادرت نمودند چون بمیان صراط رسید روی مبارک
بازپس کرد وگفت امتان من شمارا فرمودم که ایمان آرید بخدای تعالیٰ وتصدیق نبوة من کنید وشما بخلوص عقیدت قبول این نصیحت نمودید
اکنون طغرای منشور شما موشح بتوقیع لَا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ گشته آنگاه منادی ندا کرد تا درهای
بهشت بگشائید راوی خواب میگوید که درهای بهشت بگشادند خواجه را علیه الصلوٰة والسلام با امتان ببهشت در آوردند من تنها ماندم
با دو زن دیگر بر در بهشت رضوان راندا آمد که آن زنان را بگو تا فاتحة الکتاب بر خوانند اگر درست بخوانند ایشان را نیز در بهشت در آید
اگر ندانند ایشان را بجانب دوزخ باز فرست رضوان از ایشان استفسار نمود که شما الحمد میدانید گفتند بلی هر دو سورهٔ فاتحه برخواندند رضوان
ایشان را ببهشت اندر آورد ومن از غم واندوه که سورهٔ الحمد نمیدانستم از خواب بیدار شدم ای خواجه مرا الحمد بیاموز که هر که این سوره بداند
ودرست بخواند جای او در بهشت مقرر است وبالله التوفیق

الفصل الثانی فی بیان الاشارات فی هذه السورة الکریمة ونذکر فی هذا الفصل اشارات معها بشارات

الاشارة الاولیٰ اعلم ان هذه السورة سبع آیات وتشتمل علی سبعة اعداد من الواحد الی السبعة اما الواحد انها سورة واحدة والهنا اله واحد ونحن امة
واحدة وما خلقنا وما بعثنا الا کنفس واحدة واما الاثنان فلانها نصفان کما قال ابو هریرة رضی الله عنه روایة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال حکایة عن الله
سبحانه وتعالیٰ قسمت الصلوة بینی وبین عبدی نصفین اذا قال العبد الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ یقول الله تعالیٰ حمدنی عبدی واذا قال الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
یقول الله تعالیٰ اثنیٰ علی عبدی واذا قال مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ یقول الله تعالیٰ مجدنی عبدی واذا قال إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ یقول الله
تعالیٰ الآیة بینی وبین عبدی نصفان نصفها لی ونصفها لعبدی واذا قال اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ یقول الله تعالیٰ هذا لعبدی الی آخر السورة ولعبدی
ما سأل واما الثالثة فلان فی نزولها ثلثة اقاویل قیل مکیة وقیل مدنیة وقیل نزلت بمکة مرة وبمدینة مرة اخریٰ وسیاتی شرح ذلک واما الاربعة فلان
السورة مشتملة علی اربعة اقسام ذکر الله تعالیٰ باسماء الحسنیٰ واظهار العبد من نفسه العبادة والاستعانة ومدح الموافقین وذم المخالفین واما الخمسة
فلان فیها خمسة من اسماء الله تعالیٰ والرب والرحمن الرحیم ومالک واما الستة فلان العبد نظر من نفسه فی هذه السورة ستة اشیاء
اخلاص العبادة وسوال المعونة واستدامة الهدایة وموافقة اهل الرسالة ومخالفة اهل الیهودیة والنصرانیة ومفارقة اهل البدعة

والضلالة اما السبعة فلانها سبع آيات في كونها سبع اشارات سبع اشارات الاشارة الاولى اعلم ان مقاصد العباد في العبادة سبعة اما لطلب الزيادة او سوال المغفرة او خوف القيامة او رجاء التوفيق والنصرة او البقاء الاسلام والسنة او موافقة اهل النبوة والولاية او خوف القطعية فاشتملت هذه السورة سبع آيات ووجبت قراءتها في كل ركعة لينال بها العباد مقاصدهم فان من قال اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ نال زيادة النعمة واذا قال الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ جاز زيادة العفو والمغفرة واذا قال مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ نال سعادة القيامة واذا قال اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ نال التوفيق والنصرة واذا قال اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ نال الثبات على الايمان والسنة واذا قال صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ اكرم من الانبياء والاولياء بالصحبة واذا قال غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ نال السلامة من القطيعة والفرقة الاشارة الثانية من بحر العلوم ان خيار المسلمين سبعة اصناف وهم الحامدون والراجون والخائفون والمخلصون والمتوكلون والمستقيمون والعارفون وفي هذه السورة نصيب كلهم فان قوله اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ نصيب الحامدين والرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ نصيب الراجين ومَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ نصيب الخائفين واِيَّاكَ نَعْبُدُ نصيب المخلصين واِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ نصيب المتوكلين اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ نصيب المستقيمين وبقية السورة نصيب العارفين الاشارة الثالثة اعلم ان المداخل التي ياتي الشيطان من قبلها في الاصل ثلاثة الشهوة والغضب والهوى فالشهوة بهيمية والغضب سبعية والهوى شيطانية فالشهوة آفة لكن الغضب اعظم منها والغضب آفة لكن آفة الهوى اعظم منها فبالشهوة يصير الانسان ظالما لنفسه وبالغضب يصير ظالما لغيره وبالهوى يتعدى ظلمه الى حضرة جلال الله تعالى ثم لها نتائج فالحرص والبخل نتيجة الشهوة والعجب والكبر نتيجة الغضب والكفر والبدعة نتيجة الهوى فاما اذا جتمعت هذه الستة في بني آدم تولد منها سابع وهو الحسد وهو نهاية الاخلاق الذميمة كما ان الشيطان هو النهاية في الاشخاص المذمومة ولهذا السبب ختم الله تعالى مجامع الشرور الانسانية بالحسد وهو قوله تعالى وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ كما ختم مجامع الخبائث الشيطانية بالوسوسة وهو قوله تعالى يُوَسْوِسُ فِيْ صُدُوْرِ النَّاسِ فليس في بني آدم شر من الحسد اذا عرفت هذا فنقول اصول الاخلاق القبيحة هي النتائج السبعة المتولدة من تلك الاصول الثلاثة فانزل الله تعالى سورة الفاتحة لقطع هذه الآفات وايضا اصل سورة الفاتحة هي التسمية وفيها الاسماء الثلاثة وهي في مقابلة تلك الاخلاق الاصلية والآيات السبع التي هي الفاتحة في مقابلة الاخلاق السبعية الفاسدة ثم ان القرآن كالنتائج والشعب من الفاتحة كما ان جميع الاخلاق الذميمة كالنتائج والشعب من السبعية فلاجرم القرآن كله كالعلاج لجميع الاخلاق الذميمة لابيان ان الاسماء الثلثة في مقابلة الامهات الثلاثة فنقول ان من عرف الله عرف انه لا اله الا الله فحينئذ تباعد عنه الشيطان والهوى لان الهوى آله سوى الله يعبد بدليل قوله تعالى اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوَاهُ وقال سبحانه وتعالى لموسىٰ عليه الصلوة والسلام يا موسىٰ خالف هواك فاني ما خلقت خلقا نازعني في ملكي الا هوا ومن عرف انه رحمن لم يغضب لان منشاء الغضب طلب الولاية والولاية للرحمن لقوله تعالى اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ نِ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ومن عرف انه رحيم وجب ان يتخلق بخلقه يعني صار رحيما فاذا صار رحيما لم يظلم نفسه ولم يلطخها بالافعال البهيمية واما الاخلاق السبع في مقابلة الآيات السبع وبيان المعارضة ان من قال اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فقد شكر الله تعالى واكتفى بالحاصل فزالت شهوته ومن عرف انه رَبِّ الْعَالَمِيْنَ زال حرصه فيما لم يجد وبخله فيما وجد فاندفعت عنه آفتة

الشهوة ومن عرف انه اِيَّاكَ نَعْبُدُ بعد ان عرف انه الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ زال غضبه ومن قال اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ زال كبره بالاول وعجبه بالثانی فاندفعت عنه آفة الغضب واذا قال اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ اندفع عنه الشيطان والهوا واذا قال صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ زال عنه كفره وشبهته واذا قال غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ اندفعت عنه بدعته فثبت ان هذه الآيات السبع دافعة لتلك الاخلاق القبيحة الشنيعة الاشارة الرابعة ان الاعمال المحسوسة فی الصلوة سبعة القيام والركوع والانتصاب فيه والسجود الاول والانتصاب فيه والسجود الثانی والقعدة فصار عدد الآيات مساويا لعدد هذه الاعمال فصارت هذه الاعمال كالشخص والفاتحة كالروح فقوله بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بازاء القيام لان التسمية لبداية الامور لقوله عليه السلام كُلُّ اَمْرٍ ذِیْ بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ فيه ببسم الله فهو اَبْتَرُ والقيام ايضا بداية الاعمال وقوله اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ بازاء الركوع وبيانه ان العبد فی مقام التحميد ناظر الی الحق والی الخلق لان التحميد عبارة عن الثناء علی الانعام الصادر منه والعبد فی هذه المقام ناظر الی المنعم والی النعمة فهو حال متوسطة بين الاعراض وبين الاستغراق والركوع ايضا حالة متوسطة بين القيام وبين السجود وايضا الحمد يدل علی النعم الكثيرة والنعم الكثيرة ماثقل ظهره فينحنی ظهره وذلك يناسب الركوع وقوله الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ مناسب الانتصاب ولذلك قال عليه السلام اذا قال العبد سمع الله لمن حمده نظر الله اليه بالرحمة وقوله مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ مناسب للسجدة الاولی لان قوله مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ يدل علی كمال القهر والجلال والكبرياء وذلك يوجب الخوف الشديد فيليق به الاتيان بغاية الخضوع والخشوع وهو السجدة وقوله اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ مناسب للجلسة لان الاول اخبار عن السجدة التی تقدمت والثانی استعانة بالله فی ان يوفقه للسجدة الثانية واما قوله اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ فهو سؤال لاهم الاشياء والطالب ذليل والمطلوب عنه جليل وذلك يليق بالسجدة الثانية واما قوله صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ الی آخرها فهو مناسب للقعدة وذلك لان العبد لما اتی بغاية التواضع قابل الله تعالی تواضعه بالاكرام وهو ان امره بالقعود بين يديه وذلك انعام عظيم من الله تعالی الی العبد فهو شديد المناسبة لقوله اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ وايضا ان محمدا صلی الله عليه وسلم لما انعم الله تعالی عليه بان رفعه الی قاب قوسين قال عند ذلك التحيات لله والصلوات والطيبات والصلوة معراج المؤمن فلما وصل المؤمن فی معراجه الی كمال التقرب وذلك فی السجدة كما ورد الحديث عليه فحينئذ يصير مكرما غاية الاكرام وهی ان جلس بين يدی الله سبحانه وتعالی فوجب ان يقرأ الكلمات التی ذكرها النبی صلی الله عليه وسلم وهی التشهد ليدل علی ان معراجه هذا قطرة من بحر معراجه صلی الله عليه وسلم الاشارة الخامسة ان ابواب الجنة ثمانية ولكل باب منها مفتاح فالمفتح الباب الاول وهو باب المعرفة بالايمان والباب الثانی وهو باب الذكر لقوله بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ والباب الثالث وهو باب الشكر لقوله اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ والباب الرابع وهو باب الرجاء لقوله الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ والباب الخامس وهو باب الخوف لقوله مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ والباب السادس وهو باب الاخلاص المتولد من المعرفة العبودية ومعرفة الربوبية لقوله اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ والباب السابع وهو باب الدعاء والتضرع لقوله اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ والباب الثامن وهو باب الاقتداء لقوله صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ الی آخر السورة فاذا قرأت هذه السورة وقفت علی اسرارها انفتحت لك ثمانية ابواب الجنة وهو المراد بقوله جَنّٰتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْاَبْوَابُ فجنان المعارف الربانية انفتحت ابوابها بهذه المقاليد الروحانية وقيل فی وجه تسميتها بفاتحة الكتاب هذه الاشارة كما سنبينه

فی اسامی السورة انشاء اللہ تعالی الاشارة السادسة ان ابواب جہنم سبعة قال اللہ تعالی لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ فاقرأہا لتغلق
علیک ابوابہا السبعة کما ابشرنا الی ذلک مرارا وکذا الاسبوعة سبعة ایام فاقرأہا لیبارک لک فی ہذہ الایام السبعة وکذا السموات
والارضون سبع فاقرأ لیکتب لک الحسنات ویملی میزانک من الطاعات بملاء ہذہ السبع الاشارة السابعة ان الفاتحة
سبع آیات وللمومنین سبعة اخطار وتفسیر ہا خطر عاقبت کہ بر کفر بود یا بر مسلمانی خطر گور کہ نورانی بود یا ظلمانی خطر سوال کہ جواب باصواب
گفتن توانی یا نتوانی خطر بعث کہ رویت سیاہ بود یا نورانی خطر حساب کہ بسلامت بری یا درمانی خطر وزن اعمال کہ پلہ طاعت سبکی کند
یا گرانی خطر دو راہی کہ دوزخی شوی یا جنانی چون این ہفت آیة کریمہ بر زبان رانی خود را ازین ہفت خطر برہانی یعنی در وقت مرگ بشارت
یابی اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا در کنج گور روح وراحت یابی فَرَوْحٌ وَّرَیْحَانٌ وَّجَنَّةُ نَعِیْمٍ در وقت سوال منکر ونکیر حجت یابی یُثَبِّتُ اللّٰہُ
الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ در صحرای قیامت ندای سعادت یابی یَا عِبَادِیْ لَا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ در وقت حساب سہولت یابی
فَسَوْفَ یُحَاسَبُ حِسَابًا یَّسِیْرًا در وزن اعمال در پلہ حسنات ثقلت یابی فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِیْنُهٗ از صراط مجاوزت یابی
ثُمَّ نُنَجِّی الَّذِیْنَ اتَّقَوْا چون از صراط بگذری جنت یابی فَاَثَابَهُمُ اللّٰہُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ در جنت راحت ونعمت یابی وَلَکُمْ فِیْهَا مَا تَشْتَهِیْ اَنْفُسُکُمْ
از انبیا مرافقت یابی وَحَسُنَ اُولٰٓئِکَ رَفِیْقًا از حوران جنت موافقت یابی وَزَوَّجْنٰهُمْ بِحُوْرٍ عِیْنٍ از ولدان وغلمان بہشتی خدمت یابی
وَیَطُوْفُ عَلَیْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُوْنَ از ملائکہ سلام وتحیت یابی سَلٰمٌ عَلَیْکُمْ طِبْتُمْ از حضرت عزت لقا ورویت یابی وُجُوْهٌ یَّوْمَئِذٍ
نَّاضِرَةٌ اِلٰی رَبِّهَا نَاظِرَةٌ الاشارة الثامنة ذکر فی تفسیر بحر العلوم ان ہذہ السورة خمس وعشرون کلمة ویوم القیمة خمسون الف
سنة ویفصل بین الخلائق فی نصف یوم وہو خمس وعشرون الف سنة فَمَنْ قَرَاَ ہذہ السورة معظما سہل علیہ امر ذلک
النصف من یوم القیمة واما حروفہا فمائة وثلثة وعشرون حرفا وصفوف القیمة ایضاً کذلک فان الروح یقوم یومئذٍ صفا والملائکة
صفا وہذہ الامة ثمانون صفا وسائر الامم اربعون صفا وحملة العرش قدام ذلک کلہ فذلک مائة وثلاثة وعشرون صفا بعدد حروف
ہذہ السورة فمن قرأہا علی وجہ التعظیم فلا یحزنہ اللہ تعالی فی تلک الصفوف یوم القیمة الاشارة التاسعة لیس فی ہذہ السورة سبعة احرف
الثاء والجیم والخاء والزاء والشین والظاء والفاء وذکر فی بعض الآثار ان الثاء من الثبور وہو الویل والجیم من الجحیم والخاء من
الخوف والزاء من الزقوم والشین من الشقاوة والظاء من الظلمة والفاء من الفراق ومعتقد ہذہ السورة وقاریہا علی التعظیم والحرمة
أمن من ہذہ الاشیاء السبعة الاشارة العاشرة بعضی از اہل اشارت از روی بشارت در تعداد حروف وتعیین کلمات این سورة
کریمہ چنین ایراد فرمودہ اند کہ اَلْحَمْدُ پنج حرف اشارت بہ پنج نماز می تواند بود تا ہر کہ اَلْحَمْدُ بر خواند تدارک تقصیرات پنج وقت نماز او گردد
لِلّٰہِ سہ حرفست سہ را با پنج ضم کنی ہشت شود بکلمہ اَلْحَمْدُ مستحق در آمدن ہشت بہشت گردد رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ دہ حرفست دہ را با
ہشت ضم کنی ہژدہ شود عالمہا ہژدہ ہزار است خوانندہٴ این ہژدہ حرف را ثواب بشمار مخلوقات ہژدہ ہزار عالم باشد اَلرَّحْمٰنِ شش حرفست
با ہژدہ ضم کنی بیست وچہار میشود وشبانہ روزی بیست وچہار ساعت ست ہر کہ این حروف را باعتقاد تمام بگوید کفارت گناہان بیست
وچہار ساعت شبانہ روزی وی گردد الرَّحِیْمِ شش حرف دیگر ست شش را با بیست وچہار ضم کنی سی شود وہر ماہی سی روز است

تکلم باین کلمات سبب مغفرت گناهان سی روزهٔ او گردد مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ دوازده حرف ست و سالی دوازده ماه خوانندهٔ این آیت اصلاح دوازده ماه سالی نموده باشد اِيَّاكَ نَعْبُدُ هشت حرفست و ماتقدم چهل و دو مجموع پنجاه شود و مقدار روز قیامت پنجاه هزار سالست حق تعالی خوانندهٔ این پنجاه حرف را از عقبات آن پنجاه هزار سال بسلامت بگذراند وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ یازده حرفست با حروف ماتقدم شصت و یکی باشد و شمار دریاها شصت و یکی است اشارتست بآنکه خوانندهٔ این کلمات بشمار قطرات آب بحار حسنات در نامهٔ اعمال او اثبات فرمایند و سیآت عفو نمایند اِهْدِنَا الصِّرَاطَ یازده حرفست با شصت و یکی هفتاد و دو باشد و تعداد فرق این امت هفتاد و دو ست که در کوی بدعت و ضلالت گمراه گشته اند حق تعالی خوانندهٔ این حروف را از نکبات و ضلالات این فرقها نگاهدارد و بجادهٔ استقامت فرقهٔ اهل سنت و جماعت مشرف کند الْمُسْتَقِيْمَ هشت حرفست هشت با هفتاد و دو هشتاد شود و حد قذف هشتاد تازیانه است حق تعالی خوانندهٔ این حروف را از جنایت و حد و د آن بکمال عنایت مصون و محفوظ دارد صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ نوزده حرفست نوزده با هشتاد نود و نه باشد و حق تعالی را نود و نه نامست خوانندهٔ این حروف ثواب این نامهای نود و نه نام یابد و ببرکت احصای آن مستوجب دخول جنت گردد غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ پانزده حرفست با نود و نه صد و چهارده میشود ثواب تلاوت صد و چهارده سورهٔ قرآن یابد وَلَا الضَّالِّيْنَ ده حرفست با صد و چهارده صد و بیست و چهار گردد حق تعالی صد و بیست و چهار هزار پیغامبر بر خلق فرستاده خوانندهٔ این سورة ثواب متابعت همه انبیا بیابد و بدولت شفاعت ایشان مشرف گردد اٰمِيْنَ چهار حرفست خوانندهٔ این چهار حرف بچهار کرامت مخصوص گردد اول در دم آخر از سلب ایمان نجات یابد دوم از سکرات مرگ محفوظ باشد سوم جواب منکر و نکیر بصواب بگوید چهارم حساب بروی آسان گردد و از صراطش بسلامت بگذراند و در بهشت در آرد و بلقای خویش مشرف گرداند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ **الاشارة الحادی عشر** ذکر الامام الرازی قدس الله روحه فی المفاتح اعلم ان المقامات محصورة فی مقامین معرفة الربوبیة و معرفة العبودیة عند اجتماعها یحصل العهد المذکور فی قوله تعالی اَوْفُوْا بِعَهْدِيْ اُوْفِ بِعَهْدِكُمْ اما معرفة الربوبیة فکما مذکور فی قوله اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ فیکون العبد منتقلا من العدم لسابق الی الوجود یدل علی کونه تعالی آلها و حصول الخیرات و السعادات للعبد حال وجوده یدل علی کونه تعالی ربا رحمانا رحیما و احوال معاد الحشر یدل علی کونه تعالی مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ و عند الاحاطة بهذه الصفات حصلت معرفة الربوبیة علی اقصی الغایات و بعدها جارت معرفة العبودیة و لها مبداء و کمال و اول و آخر اما مبداها فهو الاشتغال بالعبودیة و ذلک مستفاد من قوله اِيَّاكَ نَعْبُدُ و اما کمالها فهو ان یعرف العبد انه لاحول عن معصیة الله الا بعصمة الله و لا قوة علی طاعة الله الا بتوفیق الله فعند ذلک یستعین بالله فی تحصیل کل المطالب و ذلک هو المراد من قوله وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ و لما تم الوفاء بعهد الربوبیة و بعهد العبودیة یترتب علیه طلب الفائدة و الثمرة و هو قوله اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ الی آخره و هذا الترتیب رفیع عال ممتنع فی العقول ترتیب اشرف منه **الاشارة الثانی عشر** ذکر امام النسفی فی التیسیر ان سورة الفاتحة هی ام القرآن و صل المذکورات فیه فانها مشتملة علی کل ما ذکر فی سائر السور تفصیله ان جمیع ما ذکر فی القرآن من التحمید و التسبیح و التقدیس و التهلیل و التکبیر و الذکر و الثناء و الشکر و الدعاء و المنة فهو تحت کلمة الحمد و جمیع ما ذکر فیه من اسماء الله تعالی الحسنی و صفاته العلی من الالوهیة

والوحدانیة والفردانیة والازلیة والابدیة والقیومیة والدیمومیة والکمال والجمال والجلال والرحمة والرافة والالفة والشفقة والعلم والقدرة والقوة والعزة والحلم والحکمة والکبریاء والجبروت والحیوة والقدم والارادة والمشیة والکلام والسمع والبصر الی غیر ذلک من الصفات فھو تحت قولہ لِلّٰهِ وجمیع ما فی القرآن من التربیة والتقویة والتمشیة والتخلیق والترزیق والاکرام والتکریم والاعلام والتسلیم والانعام والتنعیم والعطاء والاحسان والامتنان والعواطف واللطائف والفضائل والفواضل والاعطاء والایلاء والافقاء والاغناء والارتقاء والاتقاء والایجاد والافناء والتقریب والتبعید الی غیر ذلک فھو تحت کلمة الرب وجمیع ما ذکرہ فیہ من السماء واللوح والقلم والکرسی والعرش والنجوم والبروج والسیارات والثوابت والمنازل والدرجات والدقائق وبیت المعمور والسدرة المنتھی وقاب قوسین والجنة مع الدرجات وما فیھا من التحف والتحیات والمدارج والمعارج والحور والقصور والحضور والسرور والفرادیس والطوادیس والبلابل والعنادلیب والکافور والمشک والزعفران والعسل واللبن والخمر والماء والحلة والحریر والتاج والدیباج والخلعة والتشریف والموائد والفوائد والرحمة والرضوان والولدان والغلمان والجواری والوصائف والانھار والاشجار والازھار والاثمار والفرش والمھد والسریر والزبرجد والرحیق والتحقیق والسلسبیل والزنجبیل والاوان والمبانی والحیاض والریاض والفوائح والروائح والشھوة واللذة والقباب والخیام والازواج والخدام والکاس والاردی والجزاء والاوفی والبساطین والریاحین والطعام والشراب والکلام والثواب الی غیر ذلک مما لا یتناھی وما فی النار من الدرکات والعقاب والعقوبات والنیران والسلاسل والاغلال والاخذ والنکال والوبال والحیات والعقارب والویل والثبور والزفیر والشھیق والزقیم والحمیم والصدید والغسلین والخیال واللھب والحضب والزمھریر والقطران وجھنم والسعیر والحطمة ولظی وسقر والجحیم والھاویة واھل ذلک من الکفار والفجار والابالسة والشیاطین الی غیر ذلک والملائکة مع اصنافھا من المقربین وکرام الکاتبین والسفرة والبررة وملائکة الریاح وملائکة السحاب وملائکة الھواء وملائکة الامطار وملائکة اللیل والنھار وملائکة السماء وملائکة الارض وملائکة البحار وملائکة مجالس الذکر وملائکة الارحام وملائکة الحیات وملائکة الموت والحافظین والناظرین والمنکر والنکیر والمبشر والمنذر وخزنة الجنة وخدام اھل الجنة مما لا یدخل تحت العدد والاحصاء ثم طیور الھوی والحیوانات الماء من السمک والحیتان والضفادع والسرطان والوحوش الصحراء وحشرات الارض والدماء من الھوام والدیدان والسبعات والحیات والعقارب والافاعی والاساود والنمل والعناکب والخنافس والجراد والزنابیر والذباب والبعوض والقمائل وغیر ذلک من سائر المخلوقات والموجودات والمکنونات والحدثات من النباتات والجمادات والمعادن والاجسام الکثیفة واللطیفة والجواھر والاعراض والالوان والطبائع والخواص والصفات والنتائج والاشکال والھیئة والصور والمعانی والاسرار والحقائق واللطائف والحواس الظاھرة الخمس من السمع والبصر والشم والذوق واللمس والحواس الباطنة الخمس من العقل والقلب والروح والسر والخفی والقویة البشریة السبع من المتخیلة والمتوھمة والمفکرة والمذکرة والحافظة والمدبرة والحس المشترک وغیر ذلک من العوالم الثلث مائة وثمانین الفا فھو تحت کلمة الْعٰلَمِيْنَ وجمیع ما فیہ من ذکر الترزیق والانعام والتربیة والاکرام والانظار والامتنان والاحسان والاجمال والکفایة والھدایة والرعایة والقرنة والنعمة والعنایة وغیر ذلک من الصفات الناظرة الی اللطف والکرم فھو تحت کلمة الرَّحْمٰنِ وجمیع ما فیہ من ذکر عفو الاجرام ومحو الآثام وغفران العصیان والتجاوز عن الطغیان واعتاق العصاة والرحمة علی الجناة فھو تحت کلمة الرَّحِیْمِ وجمیع ما فیہ من ذکر

القیامة واسمائہا وصفاتہا ومواقفہا ومقاماتہا وعقباتہا وشدائدہا وعقوباتہا وصعوباتہا وافزاعہا واہوالہا وحسابہا وسوالہا واختلاف احوالہا والنار ودرکاتہا والجنة ودرجاتہا والصراط وخطرہ واللهب وشررہ والمیزان ولسانہ والدیوان وبیانہ والاخذ وسلطانہ والعفو وغفرانہ والفزع والجزع واظہار العدل والفضل وعقوبات الجحیم ومثوبات النعیم الی غیر ذلک فہو تحت قولہ مٰلِكِ یَوۡمِ الدِّیۡنِ وجمیع ماذکر فیہ من الطاعة والخدمة والعمل والعبادة والخضوع والخشوع والقیام والرکوع والسجود والقعود والطہارة والصلوٰة والزکوٰة والصیام والقیام والحج والغزاة والایثار والانزجار والریاضة والمجاهدة الی غیر ذلک فہو تحت قولہ اِیَّاكَ نَعۡبُدُ وجمیع ما فیہ من سوال المعونة وطلب النصرة والتماس التوفیق والعصمة والارادة اللطف وابتغاء الفعل ورجاء الکفایة فہو تحت قولہ وَاِیَّاكَ نَسۡتَعِیۡنُ وجمیع ما فیہ من سوال الهدایة وخوف الخاتمة واغتنام المعرفة ومدح الاسلام والشریعة وبیان السنة والجماعة فہو تحت قولہ اِہۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِیۡمَ وجمیع ما فیہ من ذکر الاولیاء والاصفیاء والانبیاء والمرسلین والملائکة والصدیقین والشهداء والعباد والزهاد والاتقیاء والذاکرین والخاشعین والخاضعین والمتواضعین والقانعین والمتوکلین والصابرین والقانتین والعابدین والمراقبین والمخلصین والشاکرین والعارفین والمحبین والصادقین والمشتاقین والموحدین والکاشفین والمشاهدین والواصلین الی غیر ذلک فہو تحت قولہ صِرَاطَ الَّذِیۡنَ اَنۡعَمۡتَ عَلَیۡہِمۡ جمیع ما فیہ من ذکر المشرکین والکافرین والیہود والنصاریٰ والصائبین والمجوس والثنوئین والضالین والمبتدعین من الشیعة والخوارج والمعتزلة والجبریة والمرجیة والمشبهة وغیر ذلک من اثنین والسبعین فرقة فہو تحت قولہ غَیۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَیۡہِمۡ وَلَا الضَّآلِّیۡنَ

الاشارة الثالث فی ذکر الحکمة فی اختصاص الاسماء الخمسة من اسامی اللّٰہ سبحانہ وتعالی بالذکر فی ہذہ السورة الکریمة الحکمة الاولی

اعلم ان فی ہذہ السورة عشرة اشیاء خمسة من صفات الربوبیة وہو قولنا اللّٰہ الرَّبِّ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ الملک خمسہ من صفات العبد وہی العبودیة والاستعانة وطلب الهدایة وطلب الاستقامة وطلب النعمة کما قال صِرَاطَ الَّذِیۡنَ اَنۡعَمۡتَ عَلَیۡہِمۡ فانطلعت تلک الاسماء الخمسة علی ہذہ الاحوال الخمسة فکانک قلت اِیَّاكَ نَعۡبُدُ لانک انت اللّٰہ وَاِیَّاكَ نَسۡتَعِیۡنُ لانک انت الرب اِہۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِیۡمَ لانک انت الرَّحۡمٰنُ وارزقنا الاستقامة لان الرَّحِیۡمُ وافض علینا سجال نعمک وکرمک لانک انت مٰلِكِ یَوۡمِ الدِّیۡنِ **الحکمة الثانیة** الانسان مرکب من خمسة اشیاء بدنہ ونفسہ الشہوانیة ونفسہ الغضبیة ونفسہ الانسانیة وجوہر الملکی والعقلی فتجلی اسمہ اللّٰہ للروح الملائکة العقلیة الفلکیة القدسیة فخضع واطاع کما قال اَلَا بِذِکۡرِ اللّٰہِ تَطۡمَئِنُّ الۡقُلُوۡبُ وتجلی اسم رَبِّ النفس الانسانیة بالبر والاحسان فترک العصیان وانقاد لطاعة الدیان وتجلی اسم الرَّحۡمٰنِ لنفس الغضبیة السبعیة وہو مرکب من القہر واللطف کما قال الملک یومئذ الحق للرحمن فترک الخصومة وتجلی اسم الرَّحِیۡمِ للنفس الشہوانیة البہیمیة وہوانہ اطلق المباحات والطیبات کما قال اللّٰہ تعالی احل لکم الطیبات فلان وترک العصیان وتجلی للاجساد والابدان لقہر اسمہ مٰلِكِ یَوۡمِ الدِّیۡنِ فان البدن غلیظ کثیف فلا بدلہ من قہر غلیظ شدید وہو الخوف الشدید الحاصل من خوف یوم القیمة فلما تجلی الحق سبحانہ وتعالی باسمائہ الخمسة لہذا المراتب الخمس ابتدأت بالرجوع کما جاءت فاطاعة الابدان وقالت اِیَّاكَ نَعۡبُدُ واطاعت النفوس الشہوانیة فقالہ اِیَّاكَ نَسۡتَعِیۡنُ علی ترک اللذات والاعراض عن الشہوات واطاعة النفوس الغضبیة فقالت اہدنا وارشدنا واطاعة النفوس والانسانیة وطلبت من اللّٰہ تعالی الاستقامة والصون عن الانحراف

فقالت اِهۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ وتواضعت الارواح القدسية الملكية وطلبت من الله تعالى ان يوصلها بالارواح العالية المطهرة وان يقطعها عن الارواح السافلة الخبيثة فقالة صِرَاطَ الَّذِيۡنَ اَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ **الحكمة الثالث** قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بنى الاسلام على خمس شهادة ان لا آله الا الله الحديث الحاصل شهادة ان لا آله الا الله من تجلى اسم الله واقام الصلوة من تجلى اسم الرب لان الرب مشتق من التربية والعبد يربى ايمانه بمدد الصلوة وايتاء الزكوة من تجلى اسم الرحمة لان الرحمن على مبالغة الرحمة يدل وايتاء الزكوة ايضا يدل على كمال الشفقة على الفقراء ووجوب صوم رمضان من تجلى اسم الرَّحِيۡمِ لان الصائم اذا جاع حصل له فطام عن الالتذاذ بالمحسوسات فعند ذلك يسهل عليه معارفتها وذلك يستلزم الوصول الى رحمة الله سبحانه ووجوب الحج من تجلى اسم مٰلِكِ يَوۡمِ الدِّيۡنِ لان عند الحج هجرة الوطن ومفارقة الاهل والولد وذلك يشبه الموت وهو بداية احوال القيامة وآخره الطواف والسعى وكثرة الخلائق واضطرابهم واينهم وما يشبه ذلك فهو يناسب احوال القيامة جدا **الحكمة الرابعة** القبلة خمس بيت المقدس والكعبة وبيت المعمور والعرش وحضرت الجلال جل ذكره فوزع هذه الاسماء الخمسة على الانواع الخمسة من القبلة فايها الطالب للانواع الخمسة من القبلة فعليك التوجه باسماء الله تعالى **الحكمة الخامسة** الحواس خمسة البصر والسمع والشم والذوق واللمس فاستعن بانوار هذه الاسماء الخمسة على دفع مضار هذه الاعداء **الحكمة السادسة** ان الشطر الاول من الفاتحة مشتمل على الاسماء الخمسة فتفيض الانوار على الاسرار والشطر الثانى مشتمل على الصفات الخمسة للعبيد فيصعد منه الاسرار الى مساعد تلك الانوار وبسبب هاتين الحالتين يحصل للعبد معراج فى صلوته فالاول هو النزول والثانى هو الصعود والحد المشترك بين القسمين هو الحد الفاصل بين قوله مٰلِكِ يَوۡمِ الدِّيۡنِ وبين قوله اِيَّاكَ نَعۡبُدُ وتقرير هذا الكلام ان حاجة العبد اما فى طلب الدنيا وهو قسمان اما دفع الضرر واما جلب النفع واما فى طلب الآخرة فهو ايضا قسمان دفع الضرر واما جلب النفع واما فى طلب وهو الهرب من النار وجلب الخير وهو طلب الجنة فالمجموع اربعة والقسم الخامس هو اشرف الاقسام طلب خدمة الله تعالى وطاعته لا هو هو لا لاجل رغبة او رهبة فان شاهدت نور اسم الله لم تطلب من الله تعالى غير الله وان طالعت نور الرَّحۡمٰنِ طلبت منه خيرات الجنة وان طالعت منه نور الرحمن طلبت منه خيرات هذه الدنيا وان طالعت نور الرَّحِيۡمِ طلبت منه ان يعصمك عن آفات هذه الدنيا وان طالعت نور اِيَّاكَ نَعۡبُدُ طلبت منه ان يصونك عن مضار الآخرة كذا ذكره الامام الرازى فى مفاتيح الغيب رحمة الله عليه **الاشارة الثامنة** ذكر الشيخ الرازى قدس الله روحه فى بحر الرائق انما سميت الفاتحة لمعنيين احدهما ان الله تعالى بها فتح ابواب خزائن الحقائق التى ما فتح قبلها لاحد من العالمين على حبيبه محمد صلعم فى هذه الكتاب بعد ما اودع فيه حقائق جوامع الكلم التى انزلها على جميع انبيائه ورسله صلوٰة الله وسلامه عليهم اجمعين والثانى سميت فاتحة الكتاب لانها فاتحة فتوحات هذا الكتاب لان الله تعالى ضمن فيها حقائق مراتب الربوبية ومراتب العبودية ومراتب الامور الدنيوية ومراتب الاخروية التى هذا الكتاب مشتمل عليها لتجمع دقائق معانيها وحقائق مبانيها فمراتب الربوبية عشرة اولها مرتبة الاسم بان له تعالى اسم والثانى الذات والثالث الصفات فهذه المراتب الثلاث حاصلة فى بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ والرابع الثناء والخامس الشكر وهما حاصلان فى اَلۡحَمۡدُ والسادس الالوهية يعنى الخالقية وهى حاصلة فى رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ والسابع الملكية لرقاب الجبائرة واعناق القياصرة فهى

حاصلة فی مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ والثامن استحقاق العبودية بالالوهية والوحدانية وهی حاصلة فی اِيَّاكَ نَعْبُدُ والتاسع الاعانة لاصحاب الاستعانة وامدادهم بالتوفیق بالطاعة وهی حاصلة فی اِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ والعاشر الهداية بالحق والنعام من الازل الی الابد وهی حاصلة فی اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ الی آخر السورة وكذلك مراتب العبودية عشرة اولها معرفة الله تعالی بهذه المراتب والثانی الاقرار بالربوبية الله وبعبودية النفس له والثالث معرفة النفس وخلوها عن مراتب الربوبية والرابع العلم باحتياجه الی الله سبحانه واستغناء الله تعالی عنه والخامس عبادة الله تعالی علی ما هو اهله بامره والسادس الاستعانة بالله فی عبوديته للتوفیق والقدرة والتعليم والاخلاص والسابع الدعاء بالخضوع والخشوع والشوق والمحبة فانه خلق لهذا قال الله تعالی قل ما يعبؤا بكم ربی لولا دعاؤكم وقال الله تعالی يحبهم ويحبونه وان من طلب لوجدان الله تعالی وصفاته ونعمه وهو المقصد الاعلی والمنية القصوی والتاسع الاستهداء منه لنهتدی به اليه والنعم عليه بارشاده طريق الهداية والعاشر الاستدعاء منه بان ينعم ويديم نعمة عليه ولا يغضب عليه ولا يرده الی الضلالة والغواية وهذه المراتب كلها حاصلة فی اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ الی آخر السورة فافهم جدا ولما كانت السورة مشتملة علی مراتب الربوبية والعبودية جميعا سميت ام الكتاب لان ام الكتاب فی الحقيقة هو مصدر حقائق كل دين وكتاب ومنشاء دقائق كل حكم وخطاب كقوله تعالی يمحو الله ما يشاء ويثبت وعنده ام الكتاب

الفصل الثالث فی الاسرار المودعة فی هذه السورة الكريمة

بدان ای درویش که مصحف مجید مسجد جامع آیست وقرآن اندرین جامع امام اعظم ست القرآن امامی واندران عالم که امام قرآنست واز قراءة این امام جواهر ازل وحکم ابدست وعقل اول وآخر ماموم این پیشواست وآواز این امام از ازل باید میرسد الیه یصعد الکلم الطیب نور جبین این ماموم از حدوث بقدم می پیوند فهو علی نور من ربه اوّل تو جامع الٰهی که عبارت از مصحف مسجدست به بین تا بر حقیقت این معنی واقف گردی بدانکه عمر جهان هفت روزست از روزهای آخرت عمر الدنیا سبعة ایام من ایام الآخرة وایام آخرت روزی هزار سالست ان یوما عند ربك كالف سنة مما تعدون پس آنروز که آدم صفی بوجود آمد علیه السلام شنبهٔ جهان بود وآنروز که نوح نجی آمد علیه السلام یکشنبهٔ جهان بود ابراهیم خلیل آمد صلوٰة الله وسلامه علیه دوشنبهٔ جهان بود موسیٰ کلیم الله آمد علیه السلام سه شنبهٔ جهان بود داؤد پیغامبر آمد صلوٰة الله علیه چهارشنبهٔ جهان بود عیسیٰ مجرد آمد علیه الصلوٰة والسلام پنجشنبه جهان بود خواجهٔ کونین صلی الله علیه وسلم آمدند آدینهٔ جهان بود وبروز آدینه در مسجد جامع بیش از یک امام در نگنجد لاجرم خواجه علیه الصلوٰة والسلام تنها آمد که روز آدینه بود ودین او نماز آدینه بود وچون این خواجه علیه الصلوٰة والسلام خطیب مهین جهان بود وامام بزرگتر عالمیان لاجرم از بهر این خواجه جملهٔ جهان رایک مسجد ساختند وجعلت فی الارض مسجدا وخاک بخلیفهٔ آب فرا داشتند وترابها طهورا ای درویش بروزگار امم سابقه وانبیاء ماضیه غم جهان مردار ودجامهٔ نانمازی داشت برهمه روی زمین نماز روا نبود مگر جائیکه قدمگاه پیغامبری بودی که پیغامبر از چشمهٔ نبوت از اثر آب حیات رسالت که فوارهٔ ازل آورده بود وباغتسال آن میاه آن پارهٔ زمین را جامه بآب فرو شسته که دران مقام نماز جائز بودی وکس بودی که او راده فرسنگ وصد فرسنگ ببایستی رفتن تا بمقام پیغامبری لنشدی در همه جهان اورا نماز روا نبودی تا این مان

که دور زمان بخواجهٔ هر دو جهان رسید از برکت قدم او خاک جهان پاک شد زمین جمله مسجد گشت این خطیب مهین و امام بزرگترین
بمحراب جهان فرود آمد تا آنگاه که وقت خطبه خواندن آمد برین منبر پای نه پایهٔ ملکوت برآمد قدم بر قفصه عرش نهاد که اینچنین خطیبی را منبر کم
ازین مدارج با معارج اطباق سموات نشاید و اینچنین امامی را مسجد کم ازین هفت اقلیم جهان نباید صد و بست و چهار هزار جوهر نبوت و عنصر
طهارت که ائمه دین و پیشوایان راه یقین بودند اندرین روز آدینه جمله ماموم شدند و جمله در پی این امام مهین نماز گزاردند تا آنزمان
که خواجه را حدث مرگ پیش آمد طهارت زندگانی این جهان باطل شد صدیق را رضی الله عنه اندرین نماز بزرگی ولیعهد خویش کرده باسم
خلافت تعین فرمود مروا ابو بکر فلیصل بالناس تا تار این نماز گسسته نشود ای درویش بعد از انکه اینمعنی در امامت رسول ثقلین صلی الله علیه
وسلم مشاهده کردی اکنون امامت قرآن به بین و پیشوای وحی بدان چون دانستی که قرآن امام اعظم ست و مصحف مسجد جامع بزرگست و علم و حکمت که
پیش ازین درین چندین هزار سال در سینها که مسجد های متفرقه است نماز میکردند چراکه دو زمان میان هفته بود و امامان هر یکی بمسجدی که بایشان
متعین بود در محلها و مجلسهای پراگنده نماز میگزاردند تا اکنون که دور زمان بآدینه آخر زمان رسید جبرئیل امین علیه السلام که مؤذن جهین بود از بندنه سدره حکمت
هفت هزار ساله راه آواز داد و دانش آفرینش را بانگ نماز گفت یعنی روز آدینه است جمله بجماعت جامع آیند علم اولین و آخرین از مساجد قلوب
و صوامع فواد روی باین جامع اعظم نهادند حکمة ازل و ابد از صوامع ذرات و خطائر مخلوقات بنماز گزاردن باین مسجد آدینهٔ بزرگ آمدند وَلَا رَطْبٍ
وَّلَا يَابِسٍ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ و لهذا قیل من اراد العلم فلیثور القرآن فان فیه علم الاولین و الآخرین بعد از آنکه حکمت ازل و ابد اندرین
مصحف بادشاهی صف برکشیدند الحمد نیابة احمد بداشت آیات بینات ولی عهد انبیا شدند و الحمد پیشوای همه آنها گشت یَوْمَكُمْ افضلكم بر صحائف
فضائل خود بنوشت هر آیتی در ولایت خویش امامی بزرگ بودند اما چون بر الحمد رسیدند همه ماموم شدند و از پی الحمد صف برکشیدند
الحمد امام الائمه گشت اندرین جامع الٰهی جز از پی این امام نماز روا نیست لا صلوة الا بفاتحة الکتاب آری آیتها همه انبیاء حق اند و جمله پیغامهای
حق تعالی می گزاردند اما دور نبوت از ان الحمد است لاجرم خلاصه جمله قرآن الحمد است که نور جمله قرآن در وی گداخته چنانکه انوار جمله انبیا علیهم
الصلوة و السلام در نور سید پرداخته صلی الله علیه وسلم همچنانکه دانش صد و بیست دانند هزار پیغمبر به میراث به سید رسید علیهم الصلوة
و السلام علم اولین و آخرین بتبرکه بالحمد افتاده همچنانکه سید علیه الصلوة و السلام پیش از همه انبیا آمد و بعد از همه پیغامبران علیهم السلام معبوث
شد گفت اول الانبیاء خلقا و آخرهم بعثا کذلک سورة الحمد پیش از همه قرآن آمد و بعد از همه خوانند سید رسل علیهم السلام هم اول بود
و هم آخر کذلک الحمد هم اولست و هم آخر و چنانکه علم سید صلی الله علیه وسلم بر علم هفت اقلیم بچربید دانش الحمد بر دانش هفت سبع قرآن رجحان
یافت الحمد از احمد بیک لام زیاده آمد که احمد سید انبیاست علیه و علیهم الصلوة و السلام و الحمد سید آیات بینات است و هر آیتی خود بادشاهی
اولی و سلطانی ست ابدی و سورهٔ الحمد بر همه بادشاهان بادشاه است و بر همه پیشوایان پیشواست ذٰلک تقدیر العزیز العلیم
سری دیگر در بیان شان و نزول فاتحه عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه انه قال نزلت فاتحة الکتاب بمکة من کنز تحت العرش
علی مرتضی ولی مجتبی کرم الله تعالی وجهه میفرماید که فرود آمد سورهٔ الحمد بمکه از گنج زیر عرش اول ترا بباید دانستن که قرآن نقدیست ازلی و بهشت
ملکی است ابدی و این ملک ابدی بنقد ازلی توان خریدن و آن بادشاهی بر دوام باین کالای قیمتی بدست توان آوردن و چون آن ملک ابدی

بزیر عرش بود این نقد ازلی هم از انجا فرستاد اما این نقد را دار الضرب برزبر عرش ست اگرچه خزانه اش در زیر عرش ست وتقریر این
معنی چنانست که بادشاه جل وعلا خود بخودی خود گنج بود کنت کنزاً مخفیاً فاردت ان اعرف این سورهٔ الحمد از ان گنج آمد اما تو طلسم این گنج
خزانهٔ ازل ندانی کشادن و گنج نامهٔ این خزانهٔ قدم بر نتوانی خواندن ای درویش هرچه آفریده است طلسم گنج خانهٔ ازلست وجمله آفرینش
نامهٔ حق ست طلسم از بهر آن سازند تا هر کسی پی بسر آن گنج نتواند برد و گنج نامه از برای آن نویسند که چون طالبی بآن واقف گردد از ان گنج
بهرها بردارد پس این جهان که ما سوی الله است بیک مرتبه طلسم گنج خانهٔ خدا است و بدیگر مرتبه گنج نامه حق سبحانه وتعالی ست هر که باو در ماند طلسم
گنج خانه است و هر که آیات بینات او بر خواند میداند که این گنج نامه است اما ترا اول بدبیرستان ازل می باید رفت و الف با تا از معلم
الرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ در آموخت تا این گنج نامه بر توانی خواندن و آن گنجها بر توانی داشتن نی نی بلکه بخلوتخانه قربت ترا با مقربان هم سبق میباید
شدن تا بمدد نور ازل و فروغ قدم این کتاب مطالعه توانی نمودن کِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ يَّشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ و این طلسم توانی کشودن
سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ حاصل کلام آنکه این سوره از ان گنج ست اَلْقُرْاٰنُ كَلَامُ اللّٰهِ هان هان
باین گنج ازلی محتشم شو تا توانگر ابدی گردی و ازین نقد قدیم بهره مند گردی تا بادشاهی بردوام برسی که در ترازوی نماز جز این نقد بخراج
نمی ستانند و در دیوان خدا و بارگاه بار خدا جل وعلا جز این کالا بمعامله برنمیدارند که لا صلوٰة الا بفاتحة الکتاب سری دیگر
هم در حقیقت سخن این سلطان اولیا و برهان اتقیا علی مرتضی کرم الله وجهه بشنو نزلت فاتحة الکتاب بمکة من کنز تحت العرش
بدانکه درین کلام چهار چیز مذکور شد اول الحمد است که گنج ازل ست دوم عرش ست که گنج خانه ابد ست سوم کعبه است که نائب عرش ست
چهارم سید ست علیه الصلوٰة والسلام که خزینه دار خدا است و این هر چهار سایه پرورد یکدیگرند عرش سایه پرورد الحمد و کعبه سایه پرورد
عرش گشت و سید سایه پرورد جمله شد و همه بیکدیگر نسبت تماثل و تشابه درست کردند بچند وجه اول آنکه الحمد اول همه قرآن ست
اوّل ما نزل من القرآن اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ و عرش اول جمله جهانست اوّل ما خلق الله العرش و کعبه اوّل همه مکانست
ان اوّل بیت وضع للناس للذی ببکّة و سید علیه الصلوٰة والسلام اول همه عالمیانست اوّل ما خلق الله تعالی نوری وجه دوم
آنکه علم اولین و آخرین از حیطهٔ الحمد بدر گرفت الحمد لله اصل همه کتابها شد ام الکتابش لقب داد و باز جمله اقالیم جهان از انطواے
عرش بدر گرفت اصل همه جهان شد ام الکتابش نام نهاد وعنده ام الکتاب باز جملهٔ اقلیم جهان از شکم کعبه بدر گرفت مکه اصل همه دیه ا
شد ام القرایش نام کردند لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰی باز جملهٔ انبیا را از حیطهٔ نور سید بدر گرفت سید علیه الصلوٰة والسلام اصل همه انبیا شد او را نیز
امی خواندند النبی الامی وجه سوم آنکه فاتحه قبلهٔ هفت سبع قرانی آمد و عرش قبلهٔ هفت طبق قبهٔ آسمانی آمد و کعبه قبلهٔ هفت اقلیم این جهانی آمد
خواجه نیز صلی الله علیه وسلم قبلهٔ هفت قبیله ملک و جن و شیاطین و طیور و وحوش و هوام و اصناف انسانی آمد ای درویش
سورهٔ الحمد اوّل بعرش رسید تجلی ازل بعرش داد نور قدم در بادبان عرش نهاد عرش از دست الحمد خرقه پوشید هان عرش از حوض ازل خرقه پوشید لا جرم
همچنانکه علم اولین و آخرین بصفات سورهٔ الحمد ثبت است صورت اولین و آخرین بروجنات عرش ظاهر و لائح است چنانکه جهان معانی گرد الحمد طواف میکنند عالم
جسمانی و روحانی گرد عرش طواف میکنند باز چون الحمد از گنج زیر عرش بمکه رسید مکه پروردهٔ نور الحمد شد کعبه شیرخوارهٔ وحی اول گشت لا جرم چنانکه

ایشان در مکتبی سورة الفاتحه بخواند حق تعالی ببرکت او آن عذاب مقدر را از ان قوم چهل سال بگرداند چنانچه فاتحه در فصل اول مرقوم رقم کلک بیان گشت الکنون درین حدیث چند لطیفه مبین میگردد لطیفهٔ اُولی ای درویش سورهٔ الحمد سلطان بزرگست و بادشاه اعظم ست بهر ولایت که تشریف آورد مصادره از ان حوالی بردارد و خلعتها بساکنان آن نواحی بخشند طفلی که در دبیرستان بشرف مطالعهٔ این سورهٔ کریمه مشرف گردد و حال آنکه این سوره بنصفی ثنا ست و بنصفی دعا و ثنا هدیه است و دعا گدیه چون این کودک آن هدیه بجانب خدا برد و آن گدیه ببارگاه خدا جل و علا عرض کند کرم بشفاعت برخیزد قدم عنایت اجرا فرماید چهل ساله عذاب آن قوم و قبیله آن کودک بردارد بلکه چهل ساله عقوبت از جهان برگیرد و چون این طفل در مصادرهٔ قضا و قدر نیست زیراکه هنوز عمل بادشاه نگرفته و خدمتی معین قبول نکرده سلطان ازل آن طفل را خلعت عنایت بخشد و بدو تحفهٔ سعادت فرستد اما مادر و پدر و اقارب و عشایر او که در مصادرهٔ قضا و مطالبهٔ قدر باشند چهل ساله مصادره از ایشان بردارند و عقوبت پیرامن دامن ایشان نگذارد ان الحسنات یذهبن السیئات لطیفهٔ دیگر هم از لطائف این حدیث آنکه قرآن در جهان جان همچنانست که آفتاب در عالم قالب و عذاب در جهان همچنانست که تاریکی در ولایت قالب و دهان قرآن خوان مشرف آفتاب ازلست و مطلع خورشید قدم هست آفتاب قرآن از ملکوت ندم میتابد اما از مشرق دهان قرآن خوان طلوع میکند برین منوال هرگاه که شب عذاب و تاریکی عقوبت از بارگاه بار خدا جل و علا بجهان کون و فساد بپیوند و جمله جهان بتاریکی عذاب مکدر و مظلم گردد و همه عالم را ظلمه عقوبت فرو گیرد انگاه آفتاب قرآن در زورق الحمد لله رب العالمین از مشرق دهان آن طفل سر بر زند چهل ساله ظلمات عذاب و تاریکی عقوبت از اهل روزگاه بردارد و عالمی را از ظلمات عقوبت بیرون آرد ذلك تقدير العزيز العليم لطیفهٔ دیگر قرآن در جهان جان همان حمایت میدارد که خواجهٔ کونین در عالم قالب و فرقان در ناحیت روح همچنان رحمت حق ست بخانه که سید رسل علیه الصلوة والسلام در اقالیم جسد رحمت حق ست عز و علا همچنانکه خواجهٔ کونین صلواة الله و سلامه علیه بجهان قالب آمد عذاب از جهانیان برخاست وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم چون سلطان قرآن بر تخت زبان آن کودک قرآن خوان بنشست جور و اعتساف عذاب و عقوبت از میان قبایل آن روزگار برخاست یرفع عنهم بذلك العذاب اربعین سنة چون سید علیه الصلوة والسلام که مهبط قرآنست و میزبان فرقان بجهان قالب آمده بیست و چهار هزار فرسنگ ربع مسکون در حمایت سید صلی الله علیه وسلم از عذاب ایمن شد وما کان الله لیعذبهم باز چون قرآن که منبع نور ازل و فوارهٔ فروع قدم ست بعالم جان آمد بیست و چهار هزار نفس در حمایت قرآن از عقوبت ایمن شد یرفع عنهم بذلك العذاب سوال اندرین عدد چهل ساله چه حکمتست که سورهٔ الحمد چهل ساله عذاب از خلق برمی دارد جواب ما بیان کرده ایم که قرآن آفتاب جانست و خورشید ملکوت روح ست بحقیقت بدانکه گناه سایهٔ آن ولایت ست و معاصی ظلمت آن ناحیه است همچنانکه در عالم نبوت چهل سال عمر سید سایه بود و بر هیچ طرف این آفتاب ازل نمی نمود بادل که این خواجه در وجود آمد صبح رسالتش بدمید سایهٔ نبوتش بجهان جان بازکشید الم تر الی ربك کیف مد الظل چهل سال این سایه بر جهان جان کشیده بود و این ظل در عالم روح آرمیده بود و اگر سلطان ازلی عز و جل خواستی این سایه نبوت همچنان بگذاشتی و آفتاب

ازل بران سایه نگماشتی ولو شاء الله لجعله ساکنا انگاه آفتاب وحی بران سایه گماشت وخورشید قرآن برزیر آن ظل بداشت
ثم جعلنا الشمس علیه دلیلا و بنور آفتاب وحی و فروغ خورشید قرآن آن سایهٔ چهل ساله صبحدم رسالت را باحضرت
خویش برد و آن ظل ممدود از برجان خواجه علیه السلام اندک اندک برداشت ثم قبضناه الینا قبضا یسیرا تا بعد از چهل سال
فروغ آفتاب ازل برجان رسالت گماشت جمله جهان نور ازل بگرفت قد جاءکم من الله نور همه عالم پرتو نور قدم ببستد واشرقت
الارض بنور ربها اینجا نیز همچنین بنور آفتاب الحمد چهل ساله سایهٔ عذاب از بندگان برمی خیزد و عقوبت از خلق میریزد ویرفع عنهم
بذلک العذاب اربعین سنة **سری دیگر از اسرار فضائل قرآنی وکمال درجات سبع مثانی بشنو و**
بحقیقت آن بگرو ای درویش بدانکه قرآن بادشاهی ست وقالب تو گدائی بزبان گدا بادشاهی راخوانی هرگز این بادشاه با و از
آن گدا بر تو نیاید بزبان جان بخوان تا بادشاه قرآن جان ترا لبیک جواب دهد قد جعل الله لکل شیئ قدرا ای درویش قرآن بلند
قامت ست قالب تو کوته بالاست هرگز این کوته بالا ببالای آن بلند بالا نرسد از بلند بالائی که قرآن راست بالای او از چیز حد شان
گذشته واز کوتاه بالائی که تراست بالای تو در اسفل السافلین طبیعت شکسته است اما مسند این بادشاه البرهان باوجود این
رفعت شان در کنج زاویهٔ بی بضاعتی از غایت لطافت درگنجد و از کمال کرم باطفلان بی سامان همنشین گردد تا بزبان حال میگوید
ابیات چه میدانی که در باطن چه شاهی همنشین دارم * رخ زرین من منگر که پای آهنین دارم * بدان شه کو مرا آورد کلی روی آوردم *
از و کو آفریدستم هزاران آفرین دارم * گهی خورشید را مانم گهی دریای گوهر را * درون عز فلک دارم برون ظل زمین دارم * مرا هر گوهری
گوید مشو قانع بحسن من * که از شمس ضمیرست این که نوری در جبین دارم * از دیرگاه باز این بادشاه زلف زنگیانه فروهشته است و هزار جعد
مفتول از حروف وکلمات بر رخسار عروس اوراق نگاشته از درازی که زلف زنگیانهٔ این عروس ازلی راست باوجود بلندی بالای
او زلفش بپاشنهٔ پای او رسید و آن عبارت از سیاهی خیرست که در حلقهٔ حروف بریکدیگر پیچیده و اشارت بجواهر زواهر معارف وحکم ست
در رشتهٔ الفاظ و عبارت درکشیده بلسان عربی مبین هان وهان تو بدست جان بلند بالا تاری از زلف قرآن بجنبان تا بوی مشک بشنوی
ببارگاه کبریا رسیده الیه یصعد الکلم الطیب به پنجهٔ عقل راست قامت گیسوی عنبرین بوی این عروس نازنین بکش تا رائحهٔ آن
سرابوستان جنت بینی بپیچیده فروح وریحان وجنت نعیم **ابیات** بوی آن باغ و بهار وگلبن رعناست این * بوی آن یار جهان آرای
روح افزاست این * اینچنین بوئی کز و اجزای عالم پست شد * از زمین نبود مگر از عالم بالاست این * این چه می پوشی میوشان روشن ومطلق بگو *
سحق نصر الله واسباه شاه ماست این * **سری دیگر** ای درویش زمین گهوارهٔ قالب تست وقالب گهوارهٔ دل تست بازدلت گهوارهٔ
جانست وجان گهوارهٔ عقل ست وعقل گهوارهٔ معرفت ومعرفت پروردهٔ نور ازل ست وتربیت یافته فروغ قدم ست ودستهٔ آن
دایهٔ جمله است مغز را از مغز پرورش میدهد و پوست را از پوست تربیت میکند هفت آسمان وزمین بسلسلهٔ قرآن بریکدیگر بسته است و باین
ترکیب بدیع وترتیب منیع بند وپیوند آفرینش بهم بسته است تا این ترکیب حروف وترتیب کلمات در مصحف مسجد برجاست آسمان وزمین
بر قرارگاه خویش برپاست آنروز که بند وپیوند حروف از یکدیگر بازگشاید گریبان کلمه از پنجهٔ حروف بدرکشد آسمان وزمین دست از یکدیگر

باز دارند هم آسمان ویران شود که اذا السماء انفطرت و هم زمین خراب گردد واذا الارض مدت ای درویش قرآن رسن خداست القرآن حبل الله عماری آسمان و زمین بر پشت گاو زیر زمین بر رسن قرآن بربسته است آن روز که رسن قرآن از عماری زمین و آسمان فرو کشایند زین عماری از پشت آن گاو اندر افتد آب فنا بمصحف گردون اعشار و اخماس نجوم از اسباع وی محو گردد ابریشم شعاع آفتاب را از چنگ چرخ منحنی قامت بکشایند باز سفید روز چون سیمرغ در پس قاف عدم پنهان شود زاغ سیاه شب چون تذرو سر در خاشاک فنا کشد نی فرش ممهد خاک ماند و نی قصر مشید افلاک کو عارفی محققی که امروز بدیدهٔ تحقیق استهلاک مظاهر مجازی در ظهور نور حقیقی مشاهده نماید و از گنج حقیقت این طلسم مجاز بکشاید تا امروز بچشم جان روز قیامت را العین ببیند و بگوش دل ندای لمن الملک الیوم بشنود و بعین الیقین جمال خدا مشاهده کند عز تعالی **ابیات** کسی که پرتو انوار کبریا بیند ✤ طلسم صورت معنی ز هم جدا بیند ✤ بقای صرف دهند از جهان تمکینش ✤ چو نقد و نسیهٔ هستی همه فنا بیند ✤ بیک قدم که بر آرد سر از دریچهٔ لا ✤ بچار بالش الا همه خدا بیند ✤ دلی که غرقهٔ دریای نفس شد هیهات ✤ حریم کعبهٔ ارواح را کجا بیند ✤ ز آب و گل نتوان گفت قصهٔ دل و جان ✤ ندیده ام که ز ظلمت کسی صفا بیند ✤ مرو بپای مجازی ره حقیقت را ✤ گدا اگر در سلطان زند سزا بیند ✤ بنقد اساس طریقت حسینی آنکس راست ✤ که محکمی همه از شرع مصطفی بیند ✤ **سری دیگر از اسرار قرآن** ای درویش خزانهٔ ازل و ابد در تحت تصرف تو در آورده اند و در عالم از تو درویش تر کسی نیست و نقد گنجینهٔ قدم و حدوث در دامان همت تو ریخته اند و در آفرینش از تو تنگدست تر نی آنچه تو معانی سبع مثانی می خوانی آنجمله جواهر دریای الهی ست و انچه تو اسرار آیات قرآنی میدانی آن همه نقد گنج خانهٔ بادشاهی ست کلمات قرآن جمله صدفهاست این دریا بار ازلی را و حکمت وحی جمله جواهرست این خانهٔ ابدی را از اوج کبریائی باران معنی اندرین اصداف کلمات چکیده و از فلک بار خدا سبحانه و تعالی آفتاب حکمت براین جواهر زواهر تابنده صدف کلمه در دریا بار قرآن در دهن از یکدگر گشاده نور حکمت ازان جواهر ازلی به پنجرهٔ حرف بدر تافته هزار هزار جان گم شده بروشنائی این جواهر از ظلمات کفر بنور اسلام آمده فیه هدی للناس و بینات من الهدی والفرقان تو در ظلمت ضلالت از بهر آن مانده که از نور آفتاب قرآن خبر نداری در تاریکی جهل بآن سبب گرفتار شده که از فروغ خورشید فرقان اثر نیافته هر حرفی از مصحف بجد ستاره ایست و هر کلمه از کراسهٔ کبریا دقیقه و هر آیتی بر مکتوب اوراق درجه و هر سوره بر کرسی قرآن برجی والسماء ذات البروج این هفت سبع قرآنی و هفت طبق آسمانی شرع است و معنی آفتاب ازل ست که از ملکوت مصحف میدرخشد و جمله دقائق و درجات را نوری می بخشد همه بروج بنور این آفتاب ازل منور میگردد و همه درجات آیات و دقائق کلمات ازین خورشید قدم نور کسب میکند و هم از پرتو نور این آفتابست که کواکب حروف را بر سموات بینات سعادت و نحوست میرسد یضل به کثیرا و یهدی به کثیرا جمله جانها که رهروان بارگاه کبریا اند نظر معرفت از حدقهٔ عقل که مردمک دیدهٔ روح ست بر اشعهٔ معانی گماشته اند که نور ستارهٔ سبع مثانی ست و این کواکب حروف بد قائق کلمات و درجات آیات از ملکوت مصحف میتابد تا جانها بنور این ستارها و عقلها بفروغ این کواکب راه بآبادانی میبرند که و بالنجم هم یهتدون سبحان الله اگر خواهی که گمراه نشوی قدم بر قدم قرآن نه که قرآن راه است و هم راهبر همراه است ببارگاه حق و هم راهبرست بجنات عدن در بادیهٔ معانی حروف سبع

شانی برمثال امیال مبانی درجادهای وحی ربانی مشاهده کن تا ببینی که هرقافلهٔ روحانی که از بغداد یاد سبحانی کوچ میکند بنور این
امیال ببارگاه ذوالجلال جل وعلا میرسندان للقرآن منار کمنار الطریق صدهزار جان گم گشته را از ظلمت ضلالت بنور هدایت
آورده است الله ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور سری دیگر ای درویش انچه ظاهر قرآنست دلیل قالب ست
درجهان شریعت وانچه سر قرآنست رهبر جانست در عالم حقیقت بروشنائی سر دار سفر میکند قالب در جهان شریعت بنور ظاهر قرآن
میشود تا بهشت رسد بازجان در عالم حقیقت بروشنائی سر دار قرآن سفر میکند تا بحق رسد تو جمال قرآن ازان نمیتوانی دیدن که جان
محرم نداری قرآن روزنی کشاده درخانهٔ تو درنمی آید واین پرده های مشگین که درحجرات کلمات فروگذاشته است از نامحرم مے بست
ولا یکشف ثمه الا المن لایحو غیره انچه ظاهر قرآنست مائدهٔ شرعست وانچه اسرار قرآنست کوثر عقل تو از ظاهر نان جان بدست آور تا از
گرسنگی نمیری القرآن مائدة الله واز سر قرآن آب زندگانی حاصل کن تا از تشنگی هلاک نشوی انا اعطیناک الکوثر ابیات
زند لوح اگر خواهی که یابی آب خوش خوردن ٭ بحبل الله بزن دستی برون جه زین چه وزندان ٭ تو کاندر نقطهٔ حرفی چه دانی سر این صورت ٭
که جز دودی ندیدی از چراغ روشن قرآن ٭ نه حرف و نقطه قرآنست ظلمت نور کی گردد ٭ ولیکن اندر ان ظلمات هست این چشمهٔ حیوان ٭
چه داند تا چه باشد قل هو الله لیک بر تخته ٭ چو سرخ و زرد بیند هدیه خواند کودک نادان ٭ همان قاری که ختمی میکند هر روز از عادت ٭
اگر یک نقطه دریابد بماند تا ابد حیران ٭ سری دیگر ای درویش ترا از مائدهٔ رضوان عجب آید که چندانکه ازان می خورند کم نمیشود و چندانکه
برمیدارند نقصان بآن راه نمی یابد تو امروز جان بر مائدهٔ پر فائدهٔ قرآن نشان که آن خانهٔ رضوان را زله از مائدهٔ قرآنست که فراشان
بیچون شکل از جان وحی درسفرهٔ آسمان نهاده اند و بیک نواله که از مائدهٔ قرآن حوالهٔ رضوان کرده اند نعمت ابد و ملک مخلد ازان یک نواله
ترتیب داده اند زیراکه توشهٔ راه ابدی جز از مائدهٔ ازلی نتوان ساختن و زندگی موبدی را غذا جز از طعام سرمدی نتوان پرداختن
بذات منزه ربانی سوگند که اگر لطف سبحانی مائدهٔ قرآنی ننهادی هرگز برخوان رضوان لقمهٔ نان بدست نیامدی و اگر ساقی باقی شراب
ناب وحی در قدح فرح تنزیل آسمانی نریختی قطرهٔ زلال وصال در کام جان عاشقان نچکیدی سرمایهٔ خوانچهٔ رضوان از قراضات
مائدهٔ قرآنست وعمارت باغچهٔ آن جهان از جویبار چشمه سار فرقانست آن درختهای بهشتی از مدد این چشمه سار بالیده اصلش
برکنار این جویبارست که فرع بآن جا کشیده وضرب الله مثلا کلمة طیبة کشجرة طیبة اصلها ثابت وفرعها فی السماء
هی هی واقف باش که چه میگویم آن باغ رضوان احمد آباد آسمانست که از نور احمد صلی الله علیه وسلم آماده است ومصحف
قرآن احد آباد زمین ست که از بالای ازل فرستاده است آن احمد آباد را ازین احد آباد پرورده است واین احد آباد ترتیب
آن احمد آباد کرده است فرادیس اعلی که بربام آسمان نشسته است از رگ این کلمات قرآن بررسته است بیخ درخت این احد آباد اول
برزمین دین فروشد رگ و ریشهٔ معنی درنواحی جان بگستر و شاخ آن بآسمان رسید بهشت ازان بیاراست فردوس ازان بپیراست طوبی
انسان ببالید و طوطی ازان بنالید این درختها که اندرین احد آباد الهی آب از جویبار فیض فضل متناهی میخورد و نعمت ابد برشاخ مخلد
ببار آورد و ان الدار الاخرة لهی الحیوان ابیات زبهر آنکه تا بالا روند افتادگان زین چه ٭ رسن آمد فرود و کرد ایزد نام قرآنش ٭

پر از قرآنست گوش قاری و او بیخبر آری ✦ چه داند گوش ماہی چیست نرخ دُرِّ غلطانش ✦ چه سود از حفظ قرآن خواجۂ پر خشم و شهوت را
که چرم خوک و سگ جلدست بر اوراق دیوانش ✦ روان شو در تماشاگاه مردان تا ز بوی می ✦ هزاران جبرئیل مست بینی در گلستانش ✦
بسوی چشمۂ وحی آی و غرق آشنائی شو ✦ در افگن هرچه غیر اوست در دریای نسیانش ✦ سری دیگر از اسرار غیبی بشنو
ای درویش تعریف قرآنی بر حسب تشریف فرقانی بر وجه دیگر مودی میگردد بسمع قبول اصغا نمائی و در مقابلۂ آن هدایای احسان و
عطایای تحسین بمعین مسکین اعطا فرمائی بدانکه قرآن گنجی ست مخفی که مفتاح فتوحش فاتحة الکتابست نوریست صافی که مصباح
صبوحش لمعات بارقات فصل الخطابست نامه ایست که عنوان منشور او دیباچۂ حمد و ثنا است که اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ
دیوان دستور او فذلک مسلک جود و عطاست الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ شفیع جمیع مجرمان در روز پر سوز سزا و جزا است
مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ هادی طریق عبادت عابدان بی عجب و ریاست اِيَّاكَ نَعْبُدُ هادی توفیق طاعت مطیعان حضرت کبریاست
وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ دلیل نبیل سالکان سبیل هداست اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ رفیق فریق مهتدیان طریق صدق و صفاست
صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ صیقلی زنگار انکار جحود و غضب از مرایای قلوب پاکیزه مسرف ارباب مهر و وفاست غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ
زنگ زدای کدورت زیغ و ضلال از جام ضمیر منیر ارباب حال بتجلیۂ سوال و مصقلۂ دعاست وَلَا الضَّآلِّيْنَ اٰمِيْنَ
بر فلک هدی زهرۂ روشن جبین بی عیب ست الٓمّٓ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هدایت حمایت او مستند بنهیان عالم غیبت
هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ راصد مراصد افلاک دین ست و قاصد مقاصد سلاک تعیین ست باز بلند پرواز
شرف ازل و ابد است بلبل بلند آواز سرمدست نی نی ارغنون عشق ست که مطربان خوش سرای بجهم در پردۂ بجونه می نوازند ارغوان
شوق ست که باغبانان گلشن سرای الاطال شوق الابرار الی لقائی در گلستان و انا الیهم لاشد شوقا می افرازند صاحب کمالست
که در محافل فصاحت آوازۂ فلیاتوا بسورة من مثله در می اندازند و صاحب جمالیست که در معارض ملاحت ندای لا یمسه الا
المطهرون در میدهد خورشید طلعتی ست که در مطبخ تکرمیش اطباق سموات سبع یک طبق ست عطارد فطنتی که در مکتب تعلیمش اوراق
توریت و انجیل یک ورق است معلم دبیرستان این خطبۂ خاک مفتون الفاظ روح افزای اوست مقسم دیوان افلاک مرهون رای جهان آرای
اوست کتاب آن منشوریست که رقم قلم کرم او بهیچ آب رفع نگردد خطاب آن مقداریست که تیر تقدیر او بهیچ باب دفع نگردد وهم بشریت
و فهم ملکیت از ادراک معانی نهانی او دورست معجزۂ آن ممدوح سبک روح قد جاءکم من الله نورست در هر الفی از وی اشارتیست
و عصات امت را بشارتی هر بای را برکتی ست و دلهای پژمرده را حرکتی هر تای را توفیقی ست و چهره کشای شاهد تحقیقی و هر ثای را
ثوابیست و نمایندۂ راه صوابیست و هر جیمی را از و جمنی است و چمن جنت را ثمنی و هر حای را حلاوتی ست و گل دل محبان را طراوتی ست
و هر خای را از و خیریست و طیر دل را در لامکان سیری و هر دالی را دلالتی است و دل عارفان را در مقام ادلال حالتی و هر ذالی را ذوقی
است و ارباب باطن را بادی شوقی و هر رای را راتبی است در بر وحدانیت حق تعالی آیتی و هر زای را زینتی است و قلوب مشتاقان را
سکینتی با هر سینی سریست و خوان احسان قرآن را از دبرکتی و هر شینی را شرفیست د در غرر معانی نهانی را صدفی هر صادی از و

علی المرتضی الوفی الصفی الهادی الی الدین القویم وعلی الامیرین الکبیرین السیدین السندین الحسن والحسین الموصوفین بالطبع السلیم
وعلی عمیه الشریفین حمزة والعباس المستحقین للتبجیل والتعظیم وعلی فراق المهاجرین والانصار والتابعین الاخیار والعلماء الابرار علی التعمیم
واُصلی واسلم علیه وعلیهم تسلیما کثیرا کثیرا عمیماً فوق التعدید والتتمیم اما التحمید حمدی که ماشطهٔ ناشطه منظمه معظمه نفوس ناطقه
جواهر زواهر منشورهٔ منظومهٔ بی عیبش در عقد لآلی معالی غیب الغیب منخرط گرداند وثنای که واسطه رابطه منزههٔ عقول دراک
خفتگان شبستان انقباض رالتحریر تحریک مروحهٔ نشاطش متیقظ و به تنسیم رائحهٔ انبساطش منبسط سازد رباعی حمدی که زفیض منبسط
گرداند ✤ دلرا بوصال مرتبط گرداند ✤ حمدی که لالی معالی وجود ✤ درعقد شهود منخرط گرداند ✤ نثار بارگاه بادشاهی که امید گناهگاران و
نوید تباه روزگاران بلکه مایهٔ راحت سوختگان و سرمایهٔ استراحت غم زدگان باشارت بابشارت اوست برات آزادی گرفتاران
وسبب نجات بادرجات اسیران از قید شیطان وچنگ تنگ خذلان بمسلک فذلک دیوان رحمت ومغفرت اوست توجهات
قلوب مکروب درویشان وتمتعات نفوس مایوس دلریشان درحین تلقین وَفِیْ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ مصروف بجانب
حضرت عزت اوست جمال شاهدان حجلهٔ غیب مطرا بزیور وجود ومزین بزینت شهود بتجلیهٔ حلیهٔ عظیت بامزیت اوست ابیات
حسن ساقی بین که درجام وجود ✤ مینماید عکس انوار شهود ✤ گرچه مستان سرخوش ازجام می اند ✤ حق پرستان بیخود ازنام وی اند ✤
چون لباط آب وگل برچیده اند ✤ هم بچشم دل جمالش دیده اند ✤ درظهور لمعهٔ نور قدم ✤ منجلی گردد کدورات عدم ✤ اندران مطلع که غیب مطلق
است ✤ هرچه طالع میشود نورحق است ✤ چون زدوده گشت جام دل زرنگ ✤ نورحق دروی نماید بیدرنگ ✤ ظلمت انکار وانوار قدم ✤
مجتمع هرگز نمیگردد بهم ✤ چون تجلی خدا آمد پدید ✤ جز خدا نور خدارا کس ندید ✤ بعد از ابلاغ حمد وثنا صدهزار صلات صلواة
ودعا بروح پرفتوح وقلب مشروح سید البشر شفیع محشر قافلهٔ سالار قوافل رسل مشعله دار طرائق سُبُل طبیب علت گناه حبیب
حضرت آله نقشبند گلشن طریقت نخل بند گلبن حقیقت ماه خورشید پیکر شاه جمشید چاکر صاحب راز قاب قوسین سرافراز
هل تربصون بنا الا احدی الحسنیین رباعی ای ختم رسل که شاه کونین توئی ✤ سرور دوجهان ودر بحرین توئی ✤ هرشب ملک از فلک زمین بوس
کنند ✤ شاهنشه تخت قاب قوسین توئی ✤ نام سیدی میگویم که ابهت عالم ودبدبهٔ ان الله اصطفٰی اٰدم بیامن نور اوست کنوز رموز وسبحٰن لیلا
طویلا واشارت بشارت واتخذ الله ابراهیم خلیلاً ببرکت حضور او بسالت رسالت نوح وغرائب عجائب یسألونك عن الروح
لمعهٔ از انوار فضائل اوست سلیم بالتعظیم سلموا تسلیما وکلیم باتکریم وکلم الله موسیٰ تکلیما شمهٔ از آثار شمائل او تکلیف
تعریف سنن وفرض وتشریف تنظیف یا داؤد انا جعلناك خلیفة فی الارض خوشهٔ از خرمن بر اوست ریاح سیاح لطف وقهر
درصباح ورواح ولسلیمان الریح غدوها شهر ورواحها شهر توشه از سفر سر اوست سرهر دل سوخته دلرا اسلام وذکر بار اودعده
انا نبشرك بغلام همراه برکت انعام اوست تلقین راه صواب بخطاب مستطاب یا یحیی خذ الکتاب ثمرهٔ از شجرهٔ اکرام واحترام
اوست اظهار راز یخرج الحی من المیت ویخرج المیت من الحی واسرار اعجاز یا عیسی انی متوفیك ورافعك الی وردی از گلبن بوستان
اوست سرور سینه بکینهٔ هرنبی وولی ونور سلسله ابوبکر وعمر وعثمان وعلی شعلهٔ از انوار اعلا ولمعهٔ از فروغ عرفان اوست مثنوی
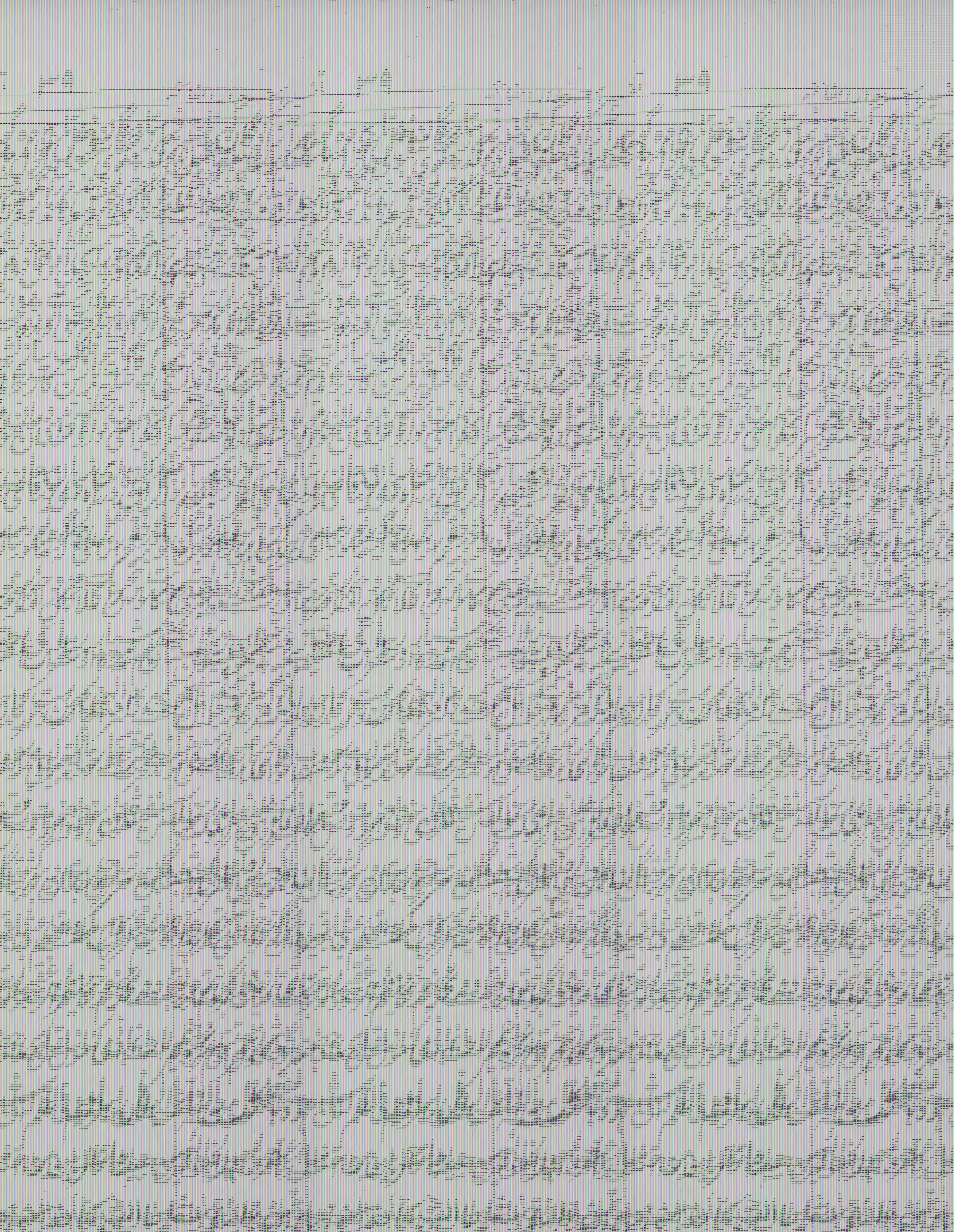
علی الصبی عوذۃ و عوذۃ بفتح العین وضمہا ومعناہ التجی وقیل اعتصم وقیل استجیر وقیل استعین وقیل استغیث یعنی پناہ میخواہم وچنگ درمیزنم و امان میخواہم ویاری میطلبم وفریاد میخواہم والعوذ والعیاذ مصدران بمعنی کاللوذ واللیاذ والصوم والصیام وقولنا اعوذ اخبار من فعلنا ظاہرا سوال عن اللہ تعالیٰ من فضلہ تقدیرا ای اعذنی یارب کقولہ المستغفر ای اغفرلے یارب قولہ باللہ قال البصریون الباء للالصاق وقاعدۃ ہذہ الباء انہ لایمکن الصاق ذلک الفعل بمن لیقع الفعل علیہ الا بواسطۃ الدخول علیہ الباء قال الکوفیون ہو باء الآلۃ وہی داخلۃ علی الشیٔ الذی ہو الآلۃ ویسمیہ قوم باء التضمین واللہ اسم لواجب الوجود ذکرہ اما اسم علم او مشتق کما سنبینہ انشاء اللہ تعالیٰ فی التسمیۃ ومن اما للابتداء کمافی قولہ تعالےٰ ثُمَّ اَفِیْضُوْا مِنْ حَیْثُ اَفَاضَ النَّاسُ واما للانتقال مثل وَمَاھُوْ بِخَارِجِیْنَ مِنْھَا واما للتعدیۃ فان وقوع ہذ الفعل علی الاسم المذکور بعدہ مختص بہذا الکلمۃ لغۃً وتحقیق المعنی الاول والثانی ان اعوذ یبدأ بالانفصال من الشیطان الرجیم ویتم بالاتصال باللہ تعالیٰ وہو انتقال من غیر اللہ تعالیٰ الیہ سبحانہ وتعالیٰ والشیطان ھھنا ابلیس وفی اشتقاقہ عشرۃ اقاویل احدہا من الشطون وہو البعد ای المبعد عن الرحمۃ وثانیہا من شاط یشیط اذا ہلک ای الہالک فی الدارین وثالثہا من شیط الشیٔ ای احرقہ واستشاط غضبا ای احترق ای المحرق فی الدنیا بنار الفرقۃ وفی العقبیٰ بنار العقوبۃ ورابعہا من قولہم فرسٌ شطون ای جموحٌ وموجٌ ای العص الآبی وخامسہا من الشطن بفتح الشین المعجمۃ والطاء وہو الحبل الطویل المدید ای المتمادی فی الطغیان ممتد الی العصیان وسادسہا من قولہم فرس شیطنٌ ای مرح نشیط ای المتکبر المترفع وسابعہا ان الشیطان ہو العالی المتمرد من کل جنس ولذلک سمیت الحیۃ شیطانا قال اللہ تعالیٰ طَلْعُھَا کَاَنَّہٗ رُءُوْسُ الشَّیٰطِیْنِ ای الحیات وثامنہا من قولہم شیط اللحم الی دخنہ ولم ینضجۃ ومعناہ انہ مفسد کل شیٔ وتاسعہا من قولہم فرسٌ میشاطٌ ومعناہ ای ممتلی سمنًا ومعناہ انہ ممتلی خبثًا وشرًا ومکرًا وعاشرہا من قولہم شاط ای بطل ای الباطل عملہ الخائب املہ فاذا جعل اشتقاقہ من الشطون والشطن فہو فعال منصرف واذا جعلتہ من ارادۃ التشیط والمشاط فہو فعلان غیر منصرف ولکن الاول ہو الاصح وقولنا الرجیم قال الکسائی ہو المشتوم لقولہ تعالیٰ وَلَوْلَا رَھْطُکَ لَرَجَمْنٰکَ ای شتمناک وقیل ماخوذ من الرجم بالحجارۃ وہو القتل باقبح القتلات ای ہو المہلک باقبح وجہ وقیل من الرجیم بمعنے الرمی قال اللہ تعالیٰ رَجْمًا بِالْغَیْبِ ای رمیا وقیل اصلہ الرمی بالرجام وہی الحجارۃ الضخام ویستعار للرمے بالظن والتوہم وقد یعبر بہ عن الشتم کما ہو قول الکسائی فہو فعیل اما بمعنی فاعل ای راجم بنی آدم بالروامی والبلایا او بمعنے مفعول مالم مرمی من السموات اما بالقاء الملائکۃ حتی لعن واما بشہب السماء اذا قصدہا قال اللہ تعالیٰ وَجَعَلْنٰھَا رُجُوْمًا لِّلشَّیٰطِیْنِ وہذا صفۃ ذمیمۃ للشیطان ولہ فی القرآن اسماء مشومۃ وصفات مذمومۃ وہی ۱ ابلیس فسجدوا الا ابلیس ۲ والشیطان الا تتبعوا الشیطان ۳ الغرور ولا یغرنکم باللہ الغرور ۴ الوسواس ۵ الخناس من شر الوسواس الخناس ۶ الکافر وکان من الکافرین ۷ الصاغر فاخرج انک من الصاغرین ۸ المارد من کل شیطان مارد ۹ المرید لا شیطانا مریدا ۱۰ الملعون وان علیک لعنتی ۱۱ الفاتن لا یفتننکم الشیطان المذؤم ۱۲ المدحور قال اخرج منہا مذؤما مدحورا ۱۳ المقذوف ویقذفون من کل جانب دحورا ۱۴ الکفور وکان الشیطان لربہ کفورا ۱۵ الخذول وکان الشیطان للانسان خذولا ۱۶ العصی ان الشیطان کان للرحمن عصیا ۱۷ العدو ان الشیطان لکم عدو ۱۸ المضل انہ عدو مضل

اذا لم ینہک القرآن فلست بقاری فاذا لم یعمل بالقرآن ولم یراع حقہ لم تکن سبب فرار الشیطان فلا ستغنی عن الاستعاذۃ وثالثہا ای
اسعی مایکون الشیطان فی افساد حال الانسان عند قصدہ مکالمۃ الرحمٰن کما فی قصۃ موسیٰؑ علیہ الصلوٰۃ والسلام حین التکلم حیث خرج
من تحت قدمیہ وشغلہ ساعۃ عن مکالمۃ ربہ فلا جرم یجتہد القاری فی دفع شرہ بالاستعاذۃ ورابعہا قال الامام جعفر صادق رضی اللہ عنہ
التعوذ تطہیر الفم عن الکذب والغیبت والبہتان تعظیما لقراءۃ القرآن وخامسہا ان التعوذ ہو الاستیذان من اللہ تعالیٰ لمکالمۃ بالقرآن
الاشارۃ الثانیۃ فان قلت الاستعاذۃ من الشیطان اظہار الخوف من غیر اللہ تعالیٰ وہو یخل بالعبودیۃ قلنا اتخاذ العدو عدوا
تحقیق للمحبۃ والفرار من غیر اللہ تعالیٰ الی اللہ تتمیم للعبودیۃ والامتثال لامر اللہ تعالیٰ تقدیم للطاعۃ والخوف ممن لایخاف اللہ اظہار للمسکنۃ
والالتجاء باللہ تعالیٰ تاکید للمباسطۃ وایضاً التعوذ للتعبد والتعبد من المبعد لایکون لخوفہ بل یکون وفاقا لمن بعدہ الاتری ان الانسان
یتباعد عن بعدہ السلطان لاخوفا عن ذلک الانسان بل وفاقا للسلطان والجواب الثالث ان الاستعاذۃ باللہ ہہنا من حال ابلیس و
ماآلہ لاعن کیدہ وازلالہ وقیل مثل العبد اذا خطر ببالہ حال ابلیس فعاذ منہ باللہ کمثل صید قصدہ سبع ففرّ الی الحرم فدخلہ فامن ورجع السبع خاسرا
کمثل عبد ہارب من مولاہ یلقاہ لص فابک فہرب منہ الی مولاہ فاراہ فبقی اللص قاصرا فالعبد اذا اعاذ باللہ من الشیطان رجع حسا
الشیطان خاسرا ولہذا امر اللہ تعالیٰ بالاستعاذۃ حیث قال فاستعذ باللہ من الشیطان الرجیم **الاشارۃ الثالثۃ** فان قلت ہذا خطاب
للنبی صلی اللہ علیہ وسلم وامر لہ بالاستعاذۃ ومع ذلک یفر الشیطان من عمر رضی اللہ عنہ وہو واحد من متبعیہ وقال محمد بن واسع رحمۃ اللہ
علیہ ان للہ تعالیٰ عبادا امنیہ ابلیس ان یقولوا فی جمیع عمرہم ابلیس وہم لایقولون استحسارا بہ فی وجہ ذلک قلنا فیہ وجہان احدہما ان الخطاب
مع الامۃ وان اخص النبی صلی اللہ علیہ وسلم بہ وذلک سایع فی القرآن وثانیہما للتنبیہ علی ان مثل النبی صلعم لما یکون ماموربالاستعاذۃ فالامۃ
بہا اولی **الاشارۃ الرابعۃ** فان قلت ما سبب اختصاص الاستعاذۃ بالقرآن قلنا فیہ ثلاثۃ اجوبۃ اولہا لکی یتذکر القاری واقعۃ
الشیطان ویتفکر فی امرہ انہ صار شیطانا رجیما بعد انکان ملکا کریماً لانہ فسق عن امر ربہ فیتنبہ بذلک عند قراءۃ القرآن ویصلی بنیۃ قبل القراءۃ
علی ان یاتمر بما امر اللہ تعالیٰ فی القرآن وینتہی عما نہاہ احترازا عن المخالفۃ فان فیہا الطرد واللعن والرجم والفسق والکفر وتلک اسباب الخلود
فی النار ثانیہا ان العبد لایخلوا عن حدث النفس وہواجسہا ومن القاء الشیطان ووساوسہ فحینئذ لایجد حلاوۃ کلام اللہ تعالیٰ فامر
بالاستعاذۃ تذکیۃ للنفس عن ہواجسہا وتصفیۃ للقلب عن وساوس الشیطان لیتحلی بنور القرآن فان التحلیۃ یکون بعد التذکیۃ
والتصفیۃ وثالثہا ان فی کل کلمۃ من کلمات القرآن للہ تعالیٰ اشارات ومعانی وحقائق لایفہمہا الاقلب مطہر معطر بطیب انفاس الحق
وذلک موع فی الاستعاذۃ باللہ تعالیٰ **الاشارۃ الخامسۃ** وہی اشارۃ لطیفۃ جدا قال اللہ تعالیٰ انہ لیس لہ سلطان علی الذین
اٰمنوا وعلی ربہم یتوکلون فیہ اشارۃ الی ان تصرف الشیطان وقدرتہ بالاغواء والاضلال علی الانسان انما ینقطع بقدر نور الایمان
وقوۃ التوکل فمہما یکمل الایمان والتوکل یکون لمومن مترقیا علی درجات الزہد عن الدنیا والرغبۃ فی الآخرۃ فلا یبقی للشیطان علیہ سلطان
ولکن یاول امرہ من الوسوسۃ وفیہا اصلاح المومن فان نقود اخلاص قلبہ لاتخلص الا بنار وسوسۃ الشیطان لانہ یطلع علی بقایا صفات
نفسہ بما یکون الوسوسۃ من جنسہ فیزید فی الریاضۃ ومجاہدۃ النفس وملازمۃ الذکر فبذلک تنقص بقیۃ صفات النفس نور الایمان وقوۃ التوکل

سلہ وقصتہ ان اللہ تعالیٰ لما اراد ان تکلم موسیٰ علیہ السلام بعث سبعین ملکا حتی یا فرحوا موسیٰ علیہ السلام من اقدامہم علی الارض ورؤسہم فی السماء فجاء الشیطان واراد ان یتکلم الی موسیٰ فوسوسہ فرد الملائکۃ ولم یجد الیہ سبیلا فغاص فی الارض وارتفع من [illegible] موسیٰ علیہ السلام فقال یا موسیٰ مع من یتکلم قال مع ربی جل جلالہ الشیطان قال کذبت انہ ربی حال ولا تجدنی مرادک یا ملعون قال وعدت مرادی منک شغلتک عن المناجات ثم انہ لما وسوس موسیٰ علیہ السلام بہذہ الوسوسۃ امر اللہ الملائکۃ حتی رفع الحجاب فیما بین موسیٰ علیہ السلام وبین العرش حتی نظر موسیٰ علیہ السلام الی العرش فعلم موسیٰ علیہ السلام ان الذی یکلمہ ہو الرب سبحانہ وتعالیٰ ۱۲ زبدۃ الریاض

دقوۃ الحق وقولہ سبحانہ الاشارۃ السادستہ قال بعض العارفین فی ماہیۃ الشیطان انہ ملک خلقہ اللہ تعالیٰ لعمارۃ الدار الدنیا فہو یصرف وجوہ العباد عن الآخرۃ الی الدنیا عن السعادۃ الابدیۃ الی اللذات الفانیۃ وہذا معنے اضلالہم والاستعاذۃ عبارۃ عن الالتجاء الی اللہ سبحانہ وتعالیٰ ان یوجہ الی ما یصرفہ الشیطان عنہ یصرفہ عما یوجہ الیہ الاشارۃ السابعتہ قال بعض ہو القوۃ الوہمیۃ فی النشاط الانسانیۃ ولیس خارج ہذا النشاط شئ یقال لہ الشیطان والحق ان الشیطان ہو المتمرد من الجن مستقل بنفسہ ای الحکماء ۱۲ خارج ہذہ النشاۃ وتلک القوۃ الوہمیۃ التی یصاحبہ ویشابہہ ہو شیطان النفس کما ان الاول شیطان افاقی والاستعاذۃ متفاوتۃ بحسب المستعاذ منہ فی التعوذ من الشیطان الافاقی بالقول اللسانی والامساک الجوارحی ومن الانفس بالاستعاذۃ بنور العقل لتضمحل بہا کدورۃ تستدعیہ القوۃ الوہمیۃ الاشارۃ الثامنۃ بلسان اہل التوحید اعلم ان حقیقۃ الاستعاذۃ ان کل اسم من اسماء اللہ تعالیٰ مظہر اظہر بہ احکامہ وآثارہ والاسماء متقابلۃ یدفع بعضہا بعضاً ویمنع عن ظہور احکامہ وآثارہ فربما یستوی اسم علی مظہر ما یقابلہ فیمنعہ عن ظہور احکامہ فیہ فیستجیر ذلک الاسم الممنوع الی اسم آخر یناسبہ ویستعیذ بہ ویتقوی بہ فیتمکن من اظہار احکامہ فی مظہرہ وہذا المعنے ہو حقیقۃ الاستعاذۃ وان شئت اسندت الاستعاذۃ الی المظہر فالمظہر یستعیذ الی اسم آخر یقوی الاسم الظاہر فیہ ویدفع تاثیر ما یقابلہ فیظہر فیہ احکامہ وآثارہ بالتمام والکمال وحقیقۃ المظہر بعین الوجود الحق المطلق فی مرتبۃ العلم فہو ایضاً من اسمائہ سبحانہ وتعالیٰ فالمستعیذ علی کل حال والمستعاذ بہ والمستعاذ منہ متحدۃ بحسب الذات مختلفۃ بحسب الاسماء فمن لم ینفع ببصر بصیرہ الی ہذہ الوحدۃ ویحکم بالمغایرۃ بین ہذہ الامور فہو بعیدۃ عن شہود الوحدۃ داخل تحت سلطنۃ الشیطنۃ المبعدۃ عن ہذا الشہود ومن فاز بشہود ہذہ الوحدۃ فقد تخلص عن الانقہار تحت سلطنۃ الشیطنۃ وتحقق بالاستعاذۃ المطلقۃ الاشارۃ التاسعتہ بلسان الحقیقۃ ہی ان معنی کلمۃ الاستعاذۃ بالحقیقۃ ہو التعوذ باللہ من حیث اسمہ الہادی بالتوجہ الی ہذا الاسم والتضرع لدیہ والتلبس بمظاہرہ من الانبیاء والاولیاء وہو شان اہل الہدایۃ من الطاعات والعبادات من الاسم المضل ومظہرہ الذی ہو الشیطان واعوانہ وما یدعون الیہ من الجہالات والضلالات ولما کانت الشیطنۃ بحسب اصل الوضع مبینۃ علی معنی البعد والرجمیۃ عن الطرد واللعن وقید الحیثیۃ ملحوظ فلا حاجۃ ان یقال من شر الشیطان فان الشیطان من ہذہ الحیثیۃ شر وانکان من جہۃ اخری خیرا بل جہۃ الخیریۃ فیہ غالبۃ علی جہۃ الشریۃ واللہ الم یوجد الاشارۃ العاشرۃ فی ترک العجب وریۃ النفس جاء فی الخبر ان اللعین لما نظر فی اللوح رای فیہ مکتوبا اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم فقال یا رب ومن الشیطان ومن الرجیم قال اللہ تعالیٰ خلق من خلقی وعبد من عبادی وہو اول من عصانی قال یا رب کیف یجری الحق فی عصیان خالقہ ای حتی الہلکتہ قال اللہ تعالیٰ اصبر فسوف تراہ فلما خلق اللہ تعالےٰ آدم وامر بسجودہ وقال انا خیر منہ مہما سجدتک کان فیہ عزۃ نفسی ولو سجدتہ کان فیہ ذل نفسی وانا ارید عزۃ نفسی لا ذلہا فقال اللہ تعالیٰ کنت تریدان تری الشیطان الرجیم فانک انت الشیطان الرجیم فللفطن فی ہذہ الاشارۃ تفطن ومنہ العصمۃ والتوفیق الفصل الرابع فی نکات التعوذ وقد ذکرنا فیہ نکاۃ النکتۃ الاولیٰ قال بعض ارباب القلوب ان قلب المومن اشرف البقاع فلا تجد دیار الطیبۃ ولا بساتین عامرۃ ولا ریاضا زاہرۃ الا وقلب المومن اشرف منہا بل قلب المومن کالمرآۃ فی الصفاء بل فوق المرآۃ لان

المراٰة ان اعترض علیها حجاب لم یر فیها شئ وقلب المؤمن لاتحجبه السموات السبع والکرسی والعرش کما جاء فی الحدیث القدسی لایسعنی ارضی ولاسمائی ولکن یسعنی قلب عبد المؤمن حتی ان القلب مع جمیع هذه الحجب یطالع جلال الربوبیة ویحیط علما بالصفات الصمدیة اذا عرفت هذا کانه سبحانه تعالیٰ یقول عبدی انی جعلت جنتی لک وانت جعلت جنّتک لی ولیتک ما صنعتنی هل رایت جنتی الآن وهل دخلتها فیقول العبد لایارب فیقول تعالیٰ دخلت جنتک فلا بد وان یقول العبد نَعَمْ یارب فیقول تعالیٰ انک بعد ما دخلت جنتی ولکنه بما قرب دخولک اخرجت الشیطان من جنتی لاجل نزولک وقلت لها اخرج عدوک قبل نزولک فیها واما انت فبعد نزولی فی بستانک سبعین سنة کیف یلیق بک ان لاتخرج عدوی ولاتطرده فعند هذا یجیب العبد ویقول الٰهی انت قادر علی اخراجه من جنتک واما انا فعاجز ضعیف لا اَقْدِرُ علی اخراجه فیقول اللہ تعالیٰ العاجز اذا دخل فی حمایة ملک القاهر صار قویا فادخل فی حمایتی حتی تقدر علی اخراج العدو من جنة قلبک وقل اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم **النکتة الثانیة** فان قلت اذا کان القلب بستان اللہ تعالیٰ فلم لاتخرج الشیطان عن بستانه قلنا اذا اراد السلطان ان ینزل فی حجرة عبده یامر عبده ان یکنس تلک الحجرة وینظفها ولیس علی السلطان ان یکنس حجرة عبده بنفسه بل یامره بالتنظیف ولکن اعطاه المکنسة وقواه علی ذلک فالمکنسة هذه الکلمة والتقویة توفیقه للعبد ان یقول اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم فلما کنس العبد حجرة قلبه بهذه المکنسة عن لوث الوسوسة مع لومه وضعف بنیته فحینئذٍ لونزل فیه سلطان المعرفة وشرحه بنور الاسلام فلا یکون غریبا من کرم سبحانه وکمال شفقته وقدرته **النکتة الثالث** کان اللہ سبحانه وتعالیٰ یقول عبدی زینت السمآء بالکواکب لاجلک وَزَیَّنّٰهَا لِلنّٰظِرِیْنَ وزینت قلبک لاجلی وزینة فی قلوبکم فحفظت منظرک ای السماء من الشیطان وحفظناها من کل شیطان مارِدٍ فاحفظ منظری ای القلب عن الشیطان الرجیم ان عبادی لیس لک علیهم سلطان **النکتة الرابعة** الشیطان اسم والرجیم صفة ثم انه سبحانه وتعالیٰ لم یقتصر علی الاسم بل ذکر الصفة عقبیه فکانه تعالیٰ یقول ان هذا الشیطان خدمتی الوفا من السنین فهل سمعنا منه بانظرنا زخرفا وفعل مایسؤنا فیقول العبد لا فیقول تعالیٰ انی مع ذلک رجمته وطردته بتقصیر وقع عنه فی تعظیم ابیک آدم علیه الصلوٰة والسلام والقیت علیه عداوة ابدیةً وانت تعلم انه لوجلس معک ساعة بل طرفة عین لالقاک فی النار الخالدة فکیف لاتشتغل بطرده ولعنه واظهار العداوة له بقولک اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم فاذا قلته واظهرت العداوة بینک وبینه ومن المعلوم ان عدو العدو ولی محبوب فحینئذٍ انا والیتک وجعلتک محبوبا لم یکن عجیبا **النکتة الخامسة** ولقائل ان یقول اعوذ بالملائکة من الشیطان الرجیم مع ان اَدْوَن ملکٍ من الملائکة قادر علی دفعه بالکل وقیده بالغل فما السبب فی ذکر هذا الکلب مقابلة ذکر اللہ سبحانه وتعالیٰ وجوابه من وجهین الاول کانه تعالیٰ یقول عبدی انه یراک وانت لاتراه بدلیل ما قلت انه یریکم هو وقبیله من حیث لاترونهم ونافذ کیده فیکم لانه یریکم وانتم لاترونه فتمسکوا بمن یری الشیطان والشیطان لایراه الا هو اللہ تعالیٰ وقل اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم والثانی ان العبد اذا استعاذ من عدو مولاه لاجل مولاه فلا بد وان لایستعیذ الا بمولاه لان حقیقة المحبة ان لایطلب العبد شیا الا من مولاه ولایلتفت شئ سواه ولامدخل بین السائل والمسئول احد کما فی قصة الخلیل حیث قال اما الیک فلا کما قیل مثنوی

فرشته گرچه دارد قرب درگاه ✤ نگنجد در مقام لی مع اللہ

در ان موضع که نور حق دلیلست ✤ چه جای گفتگوی جبرئیلست ✤

چو نور او ملک را پر بسوزد * خرد را جملہ پای و سر بسوزد * النکتۃ السادسۃ الشیطان ماخوذ من شطن اذا بعد فحکم بکونہ بعیداً واما المطیع فقریب قال اللہ تعالی واذا سألک عبادی عنی فانی قریب واما الرجیم فہو بمعنی المطرود والمرمی بسہام اللعن والشقاوۃ واما انت فموصول بحبل السعادۃ والزمہم کلمۃ التقوی وکانوا احق بہا واہلہا فعلم بہذا انہ تعالی جعل الشیطان بعیداً مرجوماً وجعلک قریباً موصولاً ثم انہ تعالی اخبر انہ لایجعل الشیطان الذی ہو بعید اً قریباً حیث قال ولن تجد لسنۃ اللہ تحویلاً فلذلک لایطردک بفضلہ ورحمتہ ولایجعلک بعیداً عن ساحۃ قربتہ النکتۃ السابعۃ جعل اللہ تعالی افتتاح القرآن بالتعوذ حیث قال فاذا قرأت القرآن فاستعذ باللہ وختمہ بالمعوذتین فصار ما بینہما محفوظاً من تصرف الشیطان انا نحن نزلنا الذکر وانا لہ لحافظون نظیرہ اسمعک یوم المیثاق خطابہ بقولہ الست بربکم ویوم المیعاد ایضاً نداءہ بقولہ یا ایتہا النفس المطمئنۃ فلو حفظ ما بینہما من تصرف الشیطان فلیس ببدیع وایضاً قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی شان ہذہ الامۃ کیف تہلک امۃ انا قایدہا وعیسی علیہ السلام سائقہا والحمد للہ رب العالمین النکتۃ الثامنۃ قال اللہ تعالی حکایۃ عن ابلیس قال رب فانظرنی الی یوم یبعثون قال فانک من المنظرین الی یوم الوقت المعلوم قال قتادۃ رحمۃ اللہ علیہ ان آدم علیہ السلام وابلیس قد عصیا فسال اللعین عمر الطویل وآدم التوبۃ النصوح واعطاہما اللہ سبحانہ ما سألا وفیہ بشارۃ وہی ان لیس داع شراً من ابلیس وما من دعاء ابغض عند اللہ تعالی من طلب العمر الطویل لاجل الکفر والاضلال ولیس وقت اشأم من وقت اللعنۃ واللہ سبحانہ وتعالی قد اجابہ دعوۃ مبغوضۃ من داع مبغوض لئلا یقنط الداعون من کرمہ لایقال ان المؤمن قد یدعوا ولم یر اثر الاجابۃ لانہ تعالی لایمکن ان لایجیب بل یجیب ولکن یحتمل ان لایریہ اثر الاجابۃ فی الدنیا لحکمۃ بالغۃ لایبلغ کنہہا العقول البشریۃ کما ان الام مثلاً لاتعطی ولدہا الحلواء لعلمہا بضررہا ایاہ مع ان المنع عند العارفین خیر من البذل لان الاعطاء دلیل الارجاع عن الباب والمنع دلیل الابقاء والالزام الیس یکفیک اجابۃ ابلیس بالفور وآدم بالتراخی حتی ابکاہ مائتی سنۃ ثم اسمعہ خطاب القبول والحاصل ان المستعیذ لایقول عذت بربی من الشیطان کثیراً ولم یحفظنی من شرہ فان اللہ تعالی حکماً لایدرکہا احد من العالمین ولکنی اورد لک مثالاً یسہل علیک ہذا وہو ان سنۃ اللہ تعالی جرت علی ان یغلب جیوش المسلمین علی الکافرین تارۃ والکافرین علی المومنین اخری لیصل الی المومنین کلتا الفضیلتین اما الغنیمۃ واما الشہادۃ فکذلک یقلب المؤمن مرۃ لیجد فضیلۃ العصمۃ والشیطان اخری لینال عطیۃ الرحمۃ وتقول غلب الشیطان احیاناً لینال لذۃ الدنیا وغلب المومن ایماناً لیجد دولۃ العقبی النکتۃ التاسعۃ قال بعض الکبرا ان اللہ تعالی استجاب دعاء ابلیس بالنظارۃ تعلیماً للعاصی ان لایقنط بمعصیۃ من اجابۃ الدعوۃ کانہ قال اجیب دعوۃ ابلیس مع بغضی ایاہ افلا یجیب دعوتک مع حبی ایاک النکتۃ العاشرۃ وقال بعضہم اجابی دعوۃ لانہ لو جفا معہ فی الانتہاء کان وافیاً فی الابتداء وعلیہ حکایۃ یحیی بن اکثم رحمہ اللہ حین قال للامیر حیث لم یقبل عذر متعذر ایہا الامیر کان ہذا الرجل فی الابتداء لک خادماً وفی الانتہاء یکون کذلک فلا یستحسن ان لاتعفوا عن جفاء بین طاعتین والتقریب ظاہر النکتۃ الحادی عشر ایہا المؤمن المحترز عن کید الشیطان علیک بالاستعاذۃ بالرحمن فان من استعاذ بہ سبحانہ وجد سعادۃ الدارین اما نوح علیہ الصلوۃ والسلام استعاذ باللہ سبحانہ وقال انی اعوذ بک ان اسألک ما لیس لی بہ علم فقبل اللہ تعالی واعطاہ بذلک خلعتین البرکۃ والسلامۃ یا نوح اہبط بسلام منا

وبرکات واما ابراہیم صلواۃ اللہ وسلامہ علیہ لما القی فی النار استعاذ باللہ سبحانہ وقال اعوذ بالذی خلقنی فھدانی من شر من عصاہ فاذانی فالبسہ خلعتین الخلۃ اتخذ اللہ ابراھیم خلیلا والسلامۃ یانار کونی برداً وسلاماً علی ابراھیم واما یوسف علیہ السلام فاستعاذ بہ سبحانہ وقال معاذ اللہ انہ ربی فاعاذہ اللہ تعالیٰ واعطاہ خلعتین العصمۃ کذلک لنصرف عنہ السوء والفحشاء والملک وکذلک مکنا لیوسف واما موسیٰ علیہ الصلوۃ والسلام قال انی عذت بربی وربکم ان ترجمون فاعاذہ واعطاہ خلعتین المکالمۃ وکلم اللہ موسیٰ تکلیماً والقربۃ وقربناہ نجیاً وکذلک استعاذۃ امرأۃ عمران وقالت انی اعیذھا بک وذریتھا من الشیطن الرجیم فاعاذہا والبسہا خلعتین اعطاہا ابنۃً صالحۃً وہی مریم رضی اللہ عنہا وانی سمیتھا مریم والثانیۃ تقبلہا بلطفہ وربّاہا بکمال ربوبیتہ فتقبلھا ربھا بقبول حسنٍ وانبتھا نباتاً حسناً واستعاذۃ مریم وقالت انی اعوذ بالرحمن منک ان کنت تقیاً فاعاذہا اللہ تعالیٰ واکرمہا بخلعتین ولد مثل عیسیٰ علیہ السلام ونادٰھا من تحتہا ورفع التہمۃ عنہا قال انی عبد اللہ اٰتانی الکتاب وجعلنی نبیاً واما نبینا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم استعاذ بہ سبحانہ رب اعوذ بک من ھمزات الشیاطین واعوذ بک رب ان یحضرون فاعاذ اللہ تعالیٰ اعطاہ بفضلہ خلعتین خلعۃ المحبۃ فی الدنیا قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ وخلعۃ الشفاعۃ فی العقبیٰ ان یبعثک ربک مقاماً محموداً کذلک یا مومن استعذ باللہ سبحانہ وتعالیٰ کل یوم خمس مرات وقل اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم یعطیک اللہ تعالیٰ خلعتین الرضاء رضی اللہ عنھم ورضوا عنہ واللقاء وجوہ یومئذ ناضرۃ الی ربہا ناظرۃ النکتۃ الثانیۃ عشرۃ ذکر فی الفتاوی الظہیریۃ مسئلۃ نرجو ان تکون لنا میزاناً یوزن بہا یوم القیامۃ ما نحن فیہ رجل لہ کلب عقور یعض کل من یمر بہ فلما کان تلک الموضع ان یقتلوہ فان عض انساناً اوخرق علیہ ثیابہ ہل یجب الضمان علی صاحبہ قالوا ان لم یتقدم علی صاحبہ لا یضمن وان یقدم علیہ ضمن کما فی الحائط المائل والنکتۃ فیہ ان الشیطان کلب عقور ویتقدم علی صاحبہ بالتعوذ فان عضنا بالوسوسۃ اوخرق لباس تقوانا فعلی کرم صاحبہ الضمان بمقتضی شریعۃ نبیہ الصلوۃ علیہ السلام النکتۃ الثالث عشر ایہا المومن لک عدوان احدہما ظاہر والآخر باطن وانت مامور بمحاربتہما قال اللہ تعالیٰ فی العدو الظاہر قاتلوا الذین لا یؤمنون باللہ وفی الباطن ان الشیطان لکم عدو فاتخذوہ عدواً فکانہ تعالیٰ قال اذا حاربت عدوک الظاہر کان مددک الملک یمددکم ربکم بخمسۃ آلاف من الملآئکۃ مسومین واذا حاربت عدوک الباطن کان مددک الملک ان عبادی لیس لک علیہم سلطان وقالوا محاربت العدو الباطن اولیٰ من الظاہر لان الظاہر ان وجد فرصۃ ففی الدنیا والباطن ففی الدین وایضاً ان غلب الظاہر علینا کنا ماجورین وان غلب الباطن عیاذاً باللہ کنا مغبونین وایضاً من قتلہ العدو الظاہر کان شہیداً ومن قتلہ العدو الباطن کان طریداً فالاحتراز عن العدو الباطن اولیٰ من الظاہر وذلک لا یکون الا بان یقول الرجل بقلبہ ولسانہ اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم النکتۃ الرابعۃ عشرۃ عن ابن عباس رضی اللہ عنہما انہ قال لما لعن ابلیس قال اللہ تعالیٰ اخرج منہا فانک رجیم وان علیک لعنتی الی یوم الدین قال رب فانظرنی الی یوم یبعثون قال اللہ تعالیٰ انک من المنظرین فسر بذلک ابلیس قال فبعزتک لاغوینہم اجمعین الا عبادک منہم المخلصین قال اللہ تعالیٰ

ان عبادی لیس لك علیهم سلطان الا من اتبعك من الغاوین فاللعین استخلص المخلصین والرحمن استثنی الغاوین قال اللعین بین عبادک حتی لا احوم حوحهم کیلا به بضع ایامی قال اللہ لخواص عبادی خصال ثلث من کانت طینته طینة حبیبی وخلیلی ونور وجهه من نور عرشی ومن کان قلبه خزینة معرفتی قال من الذی طینته حبیبک وخلیلک قال اللہ تعالی الذی یطعم الطعام ویرحم علی العباد وان یکون سخیا جوادا فقال اللعین یارب من لم یطعم الطعام ولا یرحم علی العباد ولا یکون سخیا جوادا فهو لی قال اللہ تعالی هو لک ولا ابالی فقال اللعین من الذی نور وجهه من نور عرشک قال اللہ تعالی الذی یکون نادما علی ما سلف من الذنوب وان یکون مستحییا فی الحال وان یکون خائفا وجلا علی عاقبته فقال اللعین من لم یکن نادما علی ما سلف من الذنوب ولا یکون مستحییا فی الحال ولا یکون خائفا وجلا علی عاقبته فهو لی قال اللہ تعالی فهو لک ولا ابالی فقال اللعین من الذی کان قلبه خزینة معرفتک قال اللہ تعالی ان یکون راضیا بقضائی قانعا بقسمتی مطمئنا بذکری مسارعا الی ابتغاء مرضاتی فهو لی فقال له اللعین من لم یکن راضیا بقضائک ولا قانعا بقسمتک ولا مطمئنا بذکرک ولا یکون سارعا الی ابتغاء مرضاتک فهو لی قال اللہ تعالی فهو لک ولا ابالی قال اللعین ﴿لَاٰتِيَنَّهُمْ مِّنْ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ﴾ فلیس لکل واحد من اولاد آدم قدرة علی ان یاتی بهذه الخصال ولا تجد اکثرهم شاکرین قال اللہ تعالی من قال من اولاد آدم اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم فهو الذی کان طینته طینة حبیبی وخلیلی ونور وجهه من نور عرشی وقلبه خزینة معرفتی وانا اغفر لهم لیعلم عبادی ان لهم الهاکریما غفورا رحیما النکتة الخامسة عشرة وهی ایضا یتعلق بهذه الآیة الکریمة وللمؤمنین فیها رجاء واثق ذکر فی التفسیر سئل سفیان بن عیینه رحمه اللہ عن تفسیر قوله تعالی ان عبادی لیس لك علیهم سلطان فقال معناه لیس لک علیهم سلطان تلقیهم فی ذنب یضیق عنه عفوی یعنی انی احول بینهم وبین الشرک وما دون الشرک لا یضیق عنه عفوی النکتة السادسة عشر فیما قال بعضهم لیس لك علیهم سلطان ای علی قلوبهم ولذا تولی بنفسه سبحانه قلوب عباده کما قال علیه السلام قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمن یقلبه کیف یشاء وفی الحدیث ان ابلیس سأل ربه ان یجعل له علی قلوب بنی آدم سلطانا قال ذلک محرم علیک یا ابلیس ان تدخله او تسلط علیه ولکن لک سبیل ومجری فی النفس والعروق الی حد القلب واصل العروق فی النفوس ورأسها فی القلب واذا دخل الشیطان العروق من ضیق المخرج فامتزج عرقه بماء الرحمة التی فی مجری واحد فیفتنه ویظلمه ویسیئه ویجری الی القلب فلما وصل الی قلب افسد ذلک الماء فمن اراد اللہ تعالی به خیرا قلع اصل العروق من باطن القلب ونزعه منه وصار القلب سلیما فاذا جری الشیطان فی العروق وبلغ حد القلب وجد العروق منقطعة من باطن القلب وصار بینه وبین القلب خندقا فلم یصل الیه الماء فلم یفسد القلب وخنس اللعین ولذا ورد الخبر علی ان الشیطان یرد علی قلب بنی آدم کل یوم ثلثمائة وستین مرة لیذهب بالایمان وهذا العدد انما خص لان العروق ثلثمائة وستون فیحفظ اللہ تعالی ایمان العبد ثلثمائة وستین نظرة کل یوم علی قلبه لکیلا تسلط علیه الشیطان ولئلا یذهب بالایمان النکتة السابعة عشر اعلم ان قولنا اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم اربعة وعشرون حرفا من تکلم بها صباحا ومساء علیه اربعة وعشرین ساعة وهی تمام یوم ولیلة بالسلامة النکتة الثامنة عشرة هی خمس کلمات وعددها یوافق ما بنی الاسلام وهو خمس شهادة ان لا اله الا اللہ الحدیث فبالاستعاذة استحکام قواعد الاسلام وکذلک الصلوة الخمس والاستعاذة نقصان عن الخلل

والقبلة ایضا خمس الکعبة قبلة المصلین والبیت المعمور قبلة الملائکة والکرسی قبلة الکروبین والعرش قبلة المقربین والمحراب قبلة بدن واللہ تعالیٰ الیہ توجہ العارفین والطہارات ایضاً خمس الایمان للکفر والتوبة للذنب والاخلاص للنفاق والاغتسال للجنابة والحیض والنفاس والوضوء للحدث وارکان الحج ایضاً خمس احرام ووقوف وطواف زیارة واجتناب محظورات الاحرام والتحلل والفقہیات خمس عبادات وتملیکات واسقاطات وجنایات ومتفرقات **النکتة التاسعة عشر** تکلم بالاستعاذة خمسة نوح وموسیٰ ویوسف علیہم السلام وامراة عمران وابنتہا مریم رضی اللہ عنہما الکرام فقال نوح علیہ السلام السلامة ویوسف علیہ السلام العصمة وموسیٰ علیہ السلام القربة وحنة رضی اللہ عنہا قبول الہدیة ومریم رضی اللہ عنہا البشارة کما نبینا واکرم سبحانہ وتعالیٰ ہذہ الامة بالاستعاذة ہذا الخمس قال فی حق البشار وبشر المؤمنین وفی حق القبول اولئک الذین نتقبل عنہم احسن ما عملوہ وفی حق القربة واذا سألک عبادی عنی فانی قریب وفی حق الحفظ یحفظونہ من امر اللہ وفی حق السلام فی خمسة احوال فی حیات النبی صلعم بسلامة وبقولہ فقل سلام علیکم وبعد وفاتہ بسلام جبرئیل علیہ السلام لیلة القدر سلام ہی حتی مطلع الفجر وعند وفاتہم بسلام الملائکة الذی یتوفہم الملائکة طیبین یقولون سلام علیکم وعند دخول الجنة یقول الملائکة سلام علیکم طبتم فادخلوہا خالدین وبعد دخولہم الجنة بزیارة الملائکة بقولہ والملائکة یدخلون علیکم من کل باب سلام علیکم وہذہ الخمسة بوسائط ثم یسلم علیہم بنفسہ بلا واسطة کما قال سلام قولا من رب رحیم **النکتة العشرون** امر اللہ سبحانہ وتعالیٰ نبینا صلعم بالاستعاذة فی القرآن فی خمسة مواضع الاول قولہ تعالیٰ فاذا قرأت القرآن فاستعذ باللہ من الشیطان الرجیم الثانی واما ینزغنک من الشیطان نزغ فاستعذ باللہ والثالث وقل رب اعوذ بک من ہمزات الشیطان والرابع قل اعوذ برب الفلق والخامس قل اعوذ برب الناس فالنکتة فیہ ان قولنا اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم اشتمل علی خمس کلمات لیکون امتہ مستعیذا بکل ما استعاذ بہ نبیہم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فینالوا بذلک ما نال بالاستعاذة الخمس ویعاذوا بہ مما یعاذ منہ والحمد للہ رب العالمین والعیاذ بہ من الشیطان الرجیم

الفصل الخامس فی لطائف التعوذ وفیہ ست وعشرون لطیفة **اللطیفة الاولیٰ** اعلم ان الشیطان عدو الانسان کما قال اللہ تعالیٰ ان الشیطان لکم عدو فاتخذوہ عدوا والرحمن جل ذکرہ مولی الانسان وولیہ اللہ ولی الذین آمنوا ثم الانسان عند شروعہ فی الطاعات والعبادات خاف العدو فاجتہد فی مرضاة مالکہ لیخلصہ من زحمة ذلک العدو فلما وصل الی الحضرة وشاہد انواع البہجة والکرامة نسی العدو واقبل بالکلیة علی خدمة الحبیب فالمقام الاول عند الفرار من العدو المکار وہو قولہ اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم والمقام الثانی الاستقرار فی حضرة الملک الجبار وہو قولہ بسم اللہ الرحمن الرحیم **اللطیفة الثانیة** قال اللہ تعالیٰ لا یمسہ الا المطہرون فالقلب لما تعلق بغیر اللہ سبحانہ وتعالیٰ تنجس واللسان لما جری بذکر غیر اللہ سبحانہ وتعالیٰ تلوث فحینئذ لابد من استعمال طہور تسبب العبد بہ الی التوجہ الی اللہ سبحانہ فلما قال العبد اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم واستجار بقلبہ الیہ سبحانہ حصل الطہور واستعد بذلک للصلوة الحقیقة وہی ذکر اللہ تعالیٰ فقال بسم اللہ الرحمن الرحیم **اللطیفة الثالث** کان اللہ تعالیٰ یقول عبدی انہ شیطان رجیم وانا رحمن رحیم فابعد عن الشیطان الرجیم وقل اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم لتصل الی

الرحمن الرحيم بقراءة بسم الله الرحمن الرحيم اللطيفة الرابعة الشيطان عدوك وانت عنه غائب قال الله تعالى
انه يريكم هو وقبيله من حيث لا ترونهم والرحمن وليك وانت عنده حاضر قال الله تعالى انا جليس من ذكرني فالشيطان
عدو وغائب والرحمن حبيب حاضر غالب قال الله تعالى والله غالب على امره فاذا قصدك العدو الغائب فافزع الى الحبيب
الغالب وقل اعوذ بالله من الشيطان الرجيم اللطيفة الخامسة لما قال العبد اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ذلك ولذلك
على انه لا يرضى بان يجاور الشيطان وانما لم يرض بذلك لان الشيطان عاص وعصيانه لا يضر المعوذ في الحقيقة فاذا كان العبد
ما يرضى بجوار العاص فبان لا يرضى بجوار عين المعصية اولى فعلى الله سبحانه وتعالى ان يفرق بينه وبين العصيان بالتوبة و
الغفران كما بعد بين المعوذ والشيطان سبعين بحرا من النيران اللطيفة السادسة كانه تعالى يقول عبدي ما انصفتني تدري
لاي شيء طردت الشيطان من بابي انه كان يعبدني مثل عبادة الملائكة وكان مقرا بالوهيتي وانما تكدر ما بيني وبينه لاني امرته بسجود
ابيك آدم فامتنع فلما تكبر نفيته عن خدمتي فما عاداني وما جفاني ثم انه يعاديك منذ سبعين سنة وانت تحبه وهو يخالفك في كل الخيرات
وانت توافقه في كل المرادات فاترك هذه الطريقة المذمومة واظهر عداوته وقل اعوذ بالله من الشيطان الرجيم اللطيفة السابعة
اعلم ان في قوله اعوذ خروج من الخلق الى الخالق ومن الممكن الى الواجب والعمدة في ايجاد الخلق معرفة الخالق سبحانه وطريقها بان يستدل
باحتياج الخلق على وجود المؤثر الغني القادر فقوله اعوذ اشارة الى الحاجة التامة لان الاستعاذة دليل الاحتياج وقوله بالله اشارة
الى الغنى التام فقوله العبد اعوذ اقرار على نفسه بالفقر والحاجة وقوله بالله اقرار على الله سبحانه بالعزة والغنى والقدرة فعند مشاهدة الحالة
الاولى يفر العبد من نفسه ومن كل شيء ويشاهد في الفرار سر قوله تعالى ففروا الى الله وعند مشاهدة الحالة الثانية وصل الى عتبة الحق سبحانه
وصار مستغرقا في نور جلال الحق ومشاهدة سر قوله قل الله ثم ذرهم وهذه نهاية مراتب العارفين قال من عرف نفسه بالعجز والقصور
عرف ربه بانه هو القادر على كل مقدور ومن عرف نفسه بالعبودية عرف ربه بالربوبية اللطيفة الثامنة قيل ان عدو الله ابليس قال يا رب ان
امة محمد يقولون انا نحب الله ونبغض الشيطان ثم انهم يعصونك فيما نامرهم ويطيعونني فيما تامرهم فقال الله تعالى ان هذا العدو يريد ان يثير غضبي
على عبادي فبحرمة دعائهم محبتي اغفر عنهم ما قصروا في حقي وبحرمة ادعائهم بعداوتك ويبغضونك اغفر لهم ما عملوا بامرك قال العلماء علامة محبة الله
تعالى التشبث بذيل كرمه وهو الاستعاذة به حيث قال اعوذ بالله وعلامة عداوة الشيطان الفرار منه واستغاثة من شره حيث قال من
الشيطان الرجيم اللطيفة التاسعة قال عارف من العرفاء يا اخي لك بشارة في التوحيد انك لو عصيت ابليس مائة سنة ثم اذا
رجعت الى بابه يتقبلك فالمولى سبحانه وتعالى من سبق الرحمة على الغضب اولى بذلك وكما ان ابليس مع وجود الطاعات لا يقطع طمعه عنك
فالله سبحانه اولى ان لا يقطع رحمته عنك مع وجود المعصية اللطيفة العاشر اراد اخوة يوسف عليهم السلام ان يفرقوا بين يعقوب ويوسف
كيلا يراه وينساه ويحبهم وينظر اليهم قال الله تعالى اذ قالوا ليوسف واخوه احب الى ابينا الى قوله يخل لكم وجه ابيكم فبيض الله تعالى عين ابيهم
حتى لا ينظر الى وجوههم واظهر المحبة والاشتياق ليوسف في قلب ابيهم حتى يشتغل في جميع احواله بذكر يوسف ويراه بقلبه ولا ينساه كذلك مكر ابليس
بآدم عليه السلام حتى اخرجه من الجنة فقال ابليس اخرجت آدم من دار القربة وجوار مولاه واسكنته في جواري حتى يراني هو واولاده

والقبلۃ ایضا خمس الکعبۃ قبلۃ المصلین والبیت المعمور قبلۃ الملائکۃ والکرسی قبلۃ الکروبین والعرش قبلۃ المقربین والمحراب قبلۃ بدن واللہ تعالی الیہ توجہ العارفین والطھارات ایضاً خمس الایمان للکفر والتوبۃ للذنب والاخلاص للنفاق والاغتسال للجنابۃ والحیض والنفاس والوضوء للحدث وارکان الحج ایضاً خمس احرام ووقوف وطواف زیارۃ واجتناب محظورات الاحرام والتحلل والفقہیات خمس عبادات وتملیکات واسقاطات وجنایات ومتفرقات **النکتۃ التاسعۃ عشر** تکلم بالاستعاذۃ خمسۃ نوح وموسیٰ ویوسف علیہم السلام وامراۃ عمران وابنتہا مریم رضی اللہ عنہما الکرام فقال نوح علیہ السلام السلامۃ ویوسف علیہ السلام العصمۃ وموسیٰ علیہ السلام القربۃ وحنۃ رضی اللہ عنہا قبول الھدیۃ ومریم رضی اللہ عنہا البشارۃ کما بیّنا واکرم سبحانہ وتعالیٰ ہذہ الامۃ بالاستعاذۃ ہذا الخمس قال فی حق البشار وبشر المؤمنین وفی حق القبول اولٰئک الذین نتقبل عنہم احسن ما عملوہ وفی حق القربۃ واذا سألک عبادی عنی فانی قریب وفی حق الحفظ یحفظونہ من امر اللہ وفی حق السلام فی خمسۃ احوال فی حیات النبی صلعم بسلامۃ وبقولہ فقل سلام علیکم وبعد وفاتہ بسلام جبرئیل علیہ السلام لیلۃ القدر سلام ھی حتی مطلع الفجر وعند وفاتہم بسلام الملائکۃ الذی یتوفہم الملائکۃ طیبین یقولون سلام علیکم وعند دخول الجنۃ یقول الملائکۃ سلام علیکم طبتم فادخلوھا خالدین وبعد دخولہم الجنۃ بزیارۃ الملائکۃ بقولہ والملائکۃ یدخلون علیکم من کل باب سلام علیکم وہذہ الخمسۃ بوسائط ثم یسلم علیہم بنفسہ بلا واسطۃ کما قال سلام قولاً من رب رحیم **النکتۃ العشرون** امر اللہ سبحانہ وتعالیٰ نبینا صلعم بالاستعاذۃ فی القرآن فی خمسۃ مواضع الاول قولہ تعالیٰ فاذا قرأت القرآن فاستعذ باللہ من الشیطان الرجیم الثانی واما ینزغنک من الشیطان نزغ فاستعذ باللہ والثالث وقل رب اعوذ بک من ھمزات الشیاطین والرابع قل اعوذ برب الفلق والخامس قل اعوذ برب الناس فالنکتۃ فیہ ان قولنا اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم اشتمل علی خمس کلمات لیکون امتہ مستعیذا بکل ما استعاذ بہ نبیہم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فینالوا بذلک ما نال بالاستعاذۃ الخمس ویعاذوا بہ مما یعاذ منہ والحمد للہ رب العالمین والعیاذ بہ من الشیطان الرجیم

الفصل الخامس فی لطائف التعوذ وفیہ ست وعشرون لطیفۃ **اللطیفۃ الاولیٰ** اعلم ان الشیطان عدو الانسان کما قال اللہ تعالیٰ ان الشیطان لکم عدو فاتخذوہ عدوا والرحمن جل ذکرہ مولی الانسان وولیہ اللہ ولی الذین آمنوا ثم الانسان عند شروعہ فی الطاعات والعبادات خاف العدو فاجتہد فی مرضاۃ مالکہ لیخلصہ من زحمۃ ذلک العدو فلما وصل الی الحضرۃ وشاھد انواع البہجۃ والکرامۃ نسی العدو واقبل بالکلیۃ علی خدمۃ الحبیب فالمقام الاول عند القرار من العدو المکار وھو قولہ اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم والمقام الثانی الاستقرار فی حضرۃ الملک الجبار وھو قولہ بسم اللہ الرحمن الرحیم **اللطیفۃ الثانیۃ** قال اللہ تعالیٰ لا یمسہ الا المطہرون فالقلب لما تعلق بغیر اللہ سبحانہ وتعالیٰ تنجس واللسان لما جری بذکر غیر اللہ سبحانہ وتعالیٰ تلوث فحینئذ لابد من استعمال طھور تسبب العبد بہ الی التوجہ الی اللہ سبحانہ فلما قال العبد اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم واستجار بقلبہ الیہ سبحانہ حصل الطھور واستعد بذلک للصلوۃ الحقیقۃ وھی ذکر اللہ تعالیٰ فقال بسم اللہ الرحمن الرحیم **اللطیفۃ الثالث** کان اللہ تعالیٰ یقول عبدی انہ شیطان رجیم وانا رحمن رحیم فابعد عن الشیطان الرجیم وقل اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم لتصل الی
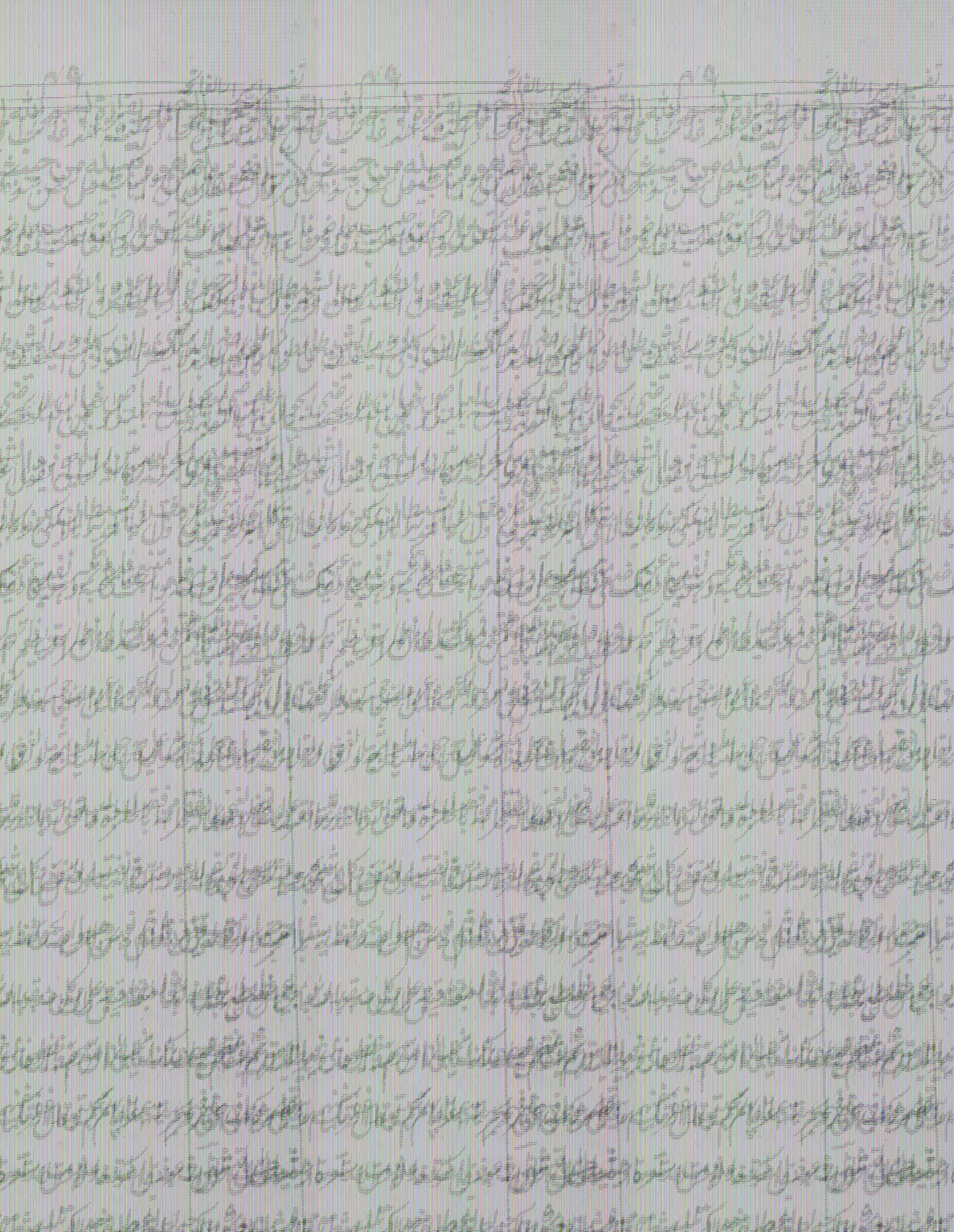
ویطیعوننی یخالفون مولاهم فقال الله تعالی یا ابلیس انک تقول ان بنی آدم یرونی فی الدنیا ولا یرون مولاه فوعزتی وجلالی انی احجبت
عیونهم عن رؤیتک واظهر محبتی وشوقی فی قلوبهم فیشتغلون بی فی جمیع حالاتهم وارفع الحجاب عن قلوبهم فانظر الیهم فی کل یوم ثلثمایة و
ستین نظرة حتی یرونی باسرارهم ولا یلتفتون الیک بل یلعنون علیک ویقولون کل یوم کذا مرة اعوذ بالله من الشیطان الرجیم

اللطیفة الحادی عشرة کان من قضاء الله ان یجعل یوسف علیه السلام ملکا فی المصر فجعل حسد اخوته سببا لیوصله الی ما قضی وقدر
وکذلک اراد ان یرفع عیسٰی عم الی السماء فجعل کید الیهود لذلک کذلک ایضا اراد ان یظهر رحمته فی شان امة محمد صلی الله علیه وآله وسلم
فجعل وسوسة ابلیس سببا لعصیانهم لیغفر لهم ویرحمهم کما قیل لولا ثلثة اشیاء ای لولا المومن لضاعت جنة النعیم ولولا الکافر لضاعت نار الجحیم
ولولا العاصی لضاعت رحمة الرحیم **اللطیفة الثانی عشر** قیل ان للمؤمن سبعة حصون یحصن فیها من الشیطان الاول من
الخزف وهو حفظ الادب والثانی من الطین والبدن وهو حفظ النوافل والثالث من الحجر وهو حفظ السنن والرابع من الحدید وهو حفظ الفرائض
والخامس من الصفر وهو الاخلاص والسادس من الفضة وهو حفظ السنة والجماعة والسابع من الذهب وهو حفظ المعرفة والتوحید
قال ابراهیم بن ادهم رحمه الله ان الله تعالی حصن المومن فی هذا الحصون وادخله فی الحصن السابع وابلیس من وراء الحصون یطوف
کالکلب فلا یبصره الشیطان اذا ادب نفسه فاذا ترک ادب النفس وقال هذا الیس لواجب اخذ منه ابلیس الحصن الاول وطمع فی الآخر
فاذا ترک النوافل وقال لیس فی ترکها عقاب اخذ الحصن الثانی وطمع فی الثالث وکذلک الی السابع حتی اذا اخذ حصن الذهب
وهو المعرفة والتوحید عیاذا بالله طرح المومن فی النار ابد الاباد وذلک قوله تعالی ولا یغرنکم بالله الغرور وقال الله تعالی
انما یدعو احزبه ٭ لیکونوا من اصحاب السعیر وعلی هذا قصة برصیصا الزاهد وسنذکرها وغیرها للمؤمنین الخائفین المستعیذین بالله من
الشیطان الرجیم **اللطیفة الثالثة عشرة** کانه تعالی یقول عبدی لک عدو غیبی انه یریکم هو وقبیله من حیث لا ترونهم ولک حبیب غیبی
الذین یومنون بالغیب یعنی بالله سبحانه ولک کنز باطن غیبی من خشی الرحمن بالغیب ای بالقلب وفی ذلک الکنز نقد غیبی الایمان عطاء
الله لا یزید ولا ینقص فاذا قصد العدو الغیبی الی الکنز الغیبی لیتخلص ذلک النقد الغیبی فاستعذ بالحبیب الغیبی حتی تصرف عنک شره
اللطیفة الرابعة عشر قال العارفون لیست الاستعاذة باللسان وحده بل الاستعاذة الحقیقة ما یواطی فیها القلب واللسان
وقال ابویزید قدس سره الاستعاذة باللسان مسنونة والاستعاذة بالجنان فریضة فلا تترک الفریضة وتشتغل السنة ثم قال مساکین
اصحاب هذا الحدیث اشتغلوا بالسنة وغفلوا عن الفریضة اشتغلوا برفع الیدین فی الصلوة وقلوبهم لاهیات عن رفعها الی الرب وهو فریضة
متاکدة وقال بعضهم الاستعاذة اللسانیة تدفع کید الشیطان فی ابطال اعمال الجوارح والاستعاذة القلبیة تدفع وساوس الشیطان
عن قلوب اهل العرفان **اللطیفة الخامسة** قال ابوهریرة رضی الله عنه شکی اصحاب رسول صلی الله علیه وسلم الوسوسة فی الصلوة
فقال الله اکبر اللهم لک الحمد لیس عدو الله ان یعبد فرض بالوسوسة وقال ذلک محض الایمان ثلاث مرات حتی سمع النساء فی خدورهن و
الاشارة فیه ان النبی صلی الله علیه وآله وسلم سمی الوسوسة وردها حقیقة الایمان لان السارق لا یقصد بیتا لا متاع فیه فکذلک الشیطان لا یقصد
قلبا لا معرفة فیه فوسوسة الشیطان علامة وجود الایمان وردها بالتعوذ دلیل الایمان والله سبحانه وتعالی ابطل حکمه علی القلب لقوله سبحانه

تعالیٰ ان عبادی لیس لک علیہم سلطان اللطیفۃ السادسۃ عشر ان اللہ تعالیٰ ثلثمائۃ وستین نظرۃ الی قلوب العارفین
فی کل یوم ولیلۃ لان لابلیس فی کل یوم ولیلۃ ثلثمائۃ وستین قصداً علی قلب المؤمن یسلب عنہ الایمان فبکل نظرۃ
جعلہ اللہ سبحانہ وتعالیٰ مع عسکرہ عالیہا سافلہا فذلک قولہ تعالیٰ لیس لک علیہم سلطان قیل معناہ لیس لک ید علی خواصی ان توقعہم
فی ذنب یضیق عنہ عفوی وہو الکفر یعنی انی احول بینہم وبین الکفر وما دون ذلک لا تضیق عنہ عفوی قالہ سفیان بن عیینۃ رحمہ اللہ
وہذہ لطیفۃ شریفۃ جدا کما مرت اللطیفۃ السابعۃ عشر کان اللہ تعالیٰ یقول للشیطان انی جعلت نور المعرفۃ فی قلب عبدی و
منعتک عن الدخول فیہ وانت قد فرحت بمعصیۃ عبادی وخواصی وقلت بین یدی جنودک اسرت مطیعًا اما علمت انی انظر الیہ فی السحر
فاعتقہ من اسرک ولا تعلم مثالہ فی الشریعۃ ان الذمی اذا اشتری عبداً مسلماً یفرح بذلک وہو لا یعلم حقیقۃ الحکم فان الحکم یعتقہ علیہ لانہ
لا یجوز ان یکون المسلم فی ذل الکافر اللطیفۃ الثامنۃ عشر لانہ تعالیٰ یقول یا ملعون انک ادخلت عبدی فی کناسۃ الوسوسۃ والعنۃ فی
نجاسۃ المعصیۃ ولا تعلم انی جعلت تلک النجاسۃ سببًا للفرقۃ بینک وبینہ ومثالہ فی الشریعۃ ان الحربیۃ اذا اسلمت فی دار الحرب ومضت علیہا ثلثۃ حیض
صارت نجاسۃ الحیض سببًا للفرقۃ بینہا وبین زوجہا وسببًا للوصلۃ فیما بینہا وبین زوج الثانی کذلک نجاسۃ المعصیۃ جعلتہا سببًا للفرقۃ بینک وبین
عبدی وسببًا للوصلۃ بینہ وبین رحمتی اللطیفۃ التاسعۃ عشر کانہ تعالیٰ یقول انی قضیت فی سابق علمی ان فعل المکرہ ینسب الی المکرہ مثالہ
فی الفقہ لو ان رجلا اکرہ آخر علی فاحشۃ فالعقوبۃ یجب علی الآمر المکرہ کذلک اکرہت عبدی علی الفاحشۃ فانی اخذک مکانہ لیکون تحقیقا لقولی مع
الملائکۃ انی اعلم ما لا تعلمون الا تری ان آدم علیہ السلام لما عصی اسند اللہ تعالیٰ عصیان علی الشیطان وقال فازلہما الشیطان
وکذلک اسند معاملۃ اخوۃ یوسف علیہم السلام مع اخیہم الیہ وقال من بعد ان نزغ الشیطان بینی وبین اخوتی وکذا اسند قتل موسیٰ
علیہ السلام ذلک القبطی الی الشیطان وقال ہذا من عمل الشیطان وکذلک لما نسی یوشع بن نون ولم یذکر حیوۃ الحوت لموسیٰ علیہ السلام
اسند نسیانہ الی الشیطان وقال وما انسانیہ الا الشیطان وکذلک ایوب علیہ السلام قال انی مسنی الشیطان بنصب وعذاب وکما ان
یوم احد احال ذنب الصحابۃ حین فروا وترکوا النبی صلی اللہ علیہ وسلم وحدہ الی ابلیس بقولہ تعالیٰ ان الذین تولوا منکم یوم التقی الجمعان
انما استزلہم الشیطان ببعض ما کسبوا الی غیر ذلک مما اسند اللہ تعالیٰ معاص العباد الیہ فی القرآن وہو اکثر من ان یعد ویحصی و
جاء فی بعض الاخبار ان ابلیس اذا امر بجہنم یوم القیمۃ یقول یا رب انت العدل الذی لا یجوز ان لی متابعین فاحملہم معی فی النار فیقول اللہ تعالیٰ
یا جبرئیل احضر علماء امۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم لاسال منہم مسئلۃ فیجاء بالعلماء فیسال عنہم ان ارضا غصبہا فضولی من صاحبہا والقی فیہا
بذرا فحصلت منہ غلۃ فما حکم الشریعۃ ہہنا فیجیبون ان الغلۃ للباذر والارض لصاحبہا وعلی صاحب الارض تضمین الفضول باجرۃ مثلہا
فحینئذ یقول اللہ تعالیٰ یا معاشر الاولین والآخرین واعلموا ان حکمی بین الشیطان وعبادی ما حکم العلماء فی مسئلۃ الغصب فان نفس العبد
مع ان کان ملکی اشتریت عنہ بالجنۃ واثبت ذلک فی کلامی بقولی ان اللہ اشتری من المؤمنین انفسہم الآیۃ والشیطان غصبہا منی فی
دار الدنیا وبذر فیہا بذر الوسوسۃ وحصل منہا المعاصی فحکمی فیہ ان للشیطان ما یحصل من بذرہ وارض نفوس العباد مخلصا بلے حتی اللہ
التصرف فیہا کیف اشاء قال فوضع المعاصی علی ابلیس والقی فی النار وحکم العبد بالجنۃ والحمد للہ رب العالمین اللطیفۃ العشرون لو ان رجلا

اعطی لعبدہ اشیاء کثیرۃ فاضلہ لبعض ووہب بہ مع اموال سیدہ فاین مایدور لا یخرج العبد من عبودیۃ المولی وعلی اللص النکال والعقوبۃ کذلک ابلیس غر المؤمن واحتجبہ عن اللہ سبحانہ وتعالی بالمعصیۃ واللہو ولذا سمی بالغرور حیث قال لا یغرنکم باللہ الغرور ای الشیطان فاینما یدور بالعبد فہو عبد اللہ لا یخرج عبودیتہ فیردہ سبحانہ بندائہ واحدہ ویعاقب الذی غرہ منہ اللطیفۃ الحادیۃ والعشرون لما قال اللہ تعالی انہ لکم عدو مبین خاف المسلمون منہ قال اللہ لا تخافوا منہ فانی ولیکم وحافظکم اللہ ولی الذین امنوا یخرجھم من الظلمات الی النور ای من ظلمات المعاصی الی نور الطاعۃ والتوبۃ ومن ظلمات القبر الی نور القیمۃ ومن ظلمات جہنم الی نور الجنۃ والرویۃ الا تری ان من کان الامیر ولیہ فالسجن لا یضرہ کما فی حق ابن یامین مع یوسف علیہما السلام حیث ادخلہ فی السجن بمصلحۃ فظن اخوتہ فے السجن مقیدو ہو مع یوسف فی النعیم مکرم فمن کان المولی سبحانہ ولیہ فاولی بان النار لا تضرہ ولا یحرقہ اللطیفۃ الثانیۃ والعشرون وصف اللہ سبحانہ وتعالی ابلیس فی ہذہ الآیۃ بانہ الطاغوت یفعل ما یلیق بہ وہو قولہ یخرجونھم من النور الی الظلمات ووصف نفسہ بانہ الولی یفعل ما یلیق بہ وہو قولہ یخرجھم من الظلمات الی النور فکما لا یمکن من ابلیس الاخراج من الظلمات الی النور کذلک لا یلیق من فضلہ سبحانہ الاخراج من النور الی الظلمات وہو الکفر والضلالۃ بعد الایمان والہدایۃ لانہ معروف بالفضل مع احبائہ والعدل مع اعدائہ اللطیفۃ الثالثۃ والعشرون حکی عن الشبلی رحمۃ اللہ علیہ ان رجلا قصدہ من خراسان فسالہ وقال ہل یکون بخراسان شیطان قال ایش تفعلون معہ قال اذا وسوس رددناہ ولو عاد عدناہ فقال مساکین اہل خراسان اشتغلوا المحاربۃ الشیطان فمتی یتفرغون لعبادۃ الرحمن قالوا لہ کیف الحیلۃ رحمک اللہ تعالی قال اشتغل باللہ عما سوی اللہ یغنک عما دون اللہ اللطیفۃ الرابعۃ والعشرون قال اللہ تعالی وان احد من المشرکین استجارک فاجرہ حتی یسمع کلام اللہ ثم ابلغہ مامنہ ہذہ اشارۃ امرنا ان نجیر من استجار منا فلا یجیرنا بعدا ذ امرنا ان نستعیذ من عدوہ بقولہ فاستعذ باللہ تعالے ان تبلغہ امنہ فلذلک یبلغنا ماْمننا وہو جنۃ بفضلہ اللطیفۃ الخامسۃ والعشرون قیل لما طرد ابلیس وابتلی باللعنۃ لاجل آدم علیہ السلام قال ای رب ایستنے من رحمتک لاجلہ فبعزتک لاغوینھم اجمعین قال اللہ تعالی ان اللہ تعالی لہاد الذین امنوا قال اللعین لاحتنکن ذریتہ الا قلیلا ای لاستاصلن قال اللہ تعالی والزمھم کلمۃ التقوی مہما کنت فرقتھم کنت اجمعھم واستوثقھم بحبل کلمۃ التوحید فقال اللعین لآتینھم من بین ایدیھم ومن خلفھم وعن ایمانھم وعن شمائلھم قال اللہ تعالی وفقتھم بالاقبال بالآخرۃ بین ایدیھم وبالادبار عن الدنیا من خلفھم ثم بالطاعۃ بالیمین وترک الاماتی بالشمال والسجود بالتحت والشہادۃ بالفوق واسد بذلک طریق الوصول الیھم علیک فقال ابلیس القیھم فی المعاصی لیتوجوا عقوبتک فقال اللہ تعالی مہما عصونی ثم تابوا الی اغفر لھم ولا اسالھم عن ذنب فقال اشغلھم عن التوبۃ حتی یموتوا ولا یتوبوا فقال اللہ تعالی ان شغلتھم عن التوبۃ یستطیع ان تشغلنی عن المغفرۃ واغفر لھم ولا ابالے فقال اللعین انھم یدعون انھم یعبدوننی وہم یطیعوننی ویقولون انھم یحبونک ولکن یعصونک فقال اللہ تعالی للعین بادعائھم عداوتک اغفر لھم متابعتک ومحبتھم ایای اتجاوز عن معصیتھم ایای ولا اسال لھم عن موافقتھم ایاک ومخالفتھم ایاے بفضلی وکرمی یوم القیمۃ والحمد للہ رب العالمین والعاقبۃ للمتقین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین محمد وآلہ اجمعین اللطیفۃ السادسۃ والعشرون قال جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ عنہما لبعث اللہ تعالی محمدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

بعث

اژدهائی روی بوی آورده وقصد اهلاک او کرده بیچاره گفت اگرچه بر دین اسلام جان دادن دولتی است عظیم اما حذر نمودن از بلا سمی
ست قدیم القصه بر قضیة الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین روی بگریز آورد دید که آن اژدها در عقب وی بسرعت تمام اقدام مینماید اتفاقاً در پیش
قدم وی سنگی بود از روی اضطرار بر داشته بجانب مار انداخت اژدها از وی روی گردان شد درویش در پیش نظر می افگند از زیر آن سنگ چشمهٔ آب
ظاهر گشته از زلال مالامال ایستاده از پس نگاه میکند اژدها روی بگریز نهاده دانست که اژدهای صورت قهری بوده است که او را بعالم لطف
میدوانده و ظلماتی بوده که او را بآب حیات میرسانده کذلک در عالم معنی بنده مومن تشنه زلال رحمت و مشتاق وصال حضرت عزت است
سبحانه وتعالی فاما در سایهٔ خار بن غفلت خفته و نزدیک آمده است که جان ایمان وعرفان را بباد خذلان بر دهد لاجرم شیطان اچو اژدهای
روی باهلاک او داده بسر وقت او فرستاده اند و مؤمن بقضیهٔ سینهٔ فقروا الی الله سبحانه از شیطان تنفر نموده روی بگریز آورده تا در راه
بسنگ بافرسنگ اعوذ بالله تشبث نموده و آن سنگ موجب فرار شیطان و قرار دل وجان و وصول بزلال قبول حضرت ذو الجلال گشته جل ذکره
عَسیٰ اَنۡ تَکۡرَهُوۡا شَیۡئًا وَّ هُوَ خَیۡرٌ لَّکُمۡ فرد هر خیر کز و بتر نباشد ✤ از مصلحتش بدر نباشد ✤ التمثیل السادس مثلاً مسافر شیدائی در بیابان ناپیدائی
درمانده و مرصدی که او را بمقصدی رساند نمی داند ناگاه کاروانی دید انبوه فوج فوج و گروه گروه و چون این بیچاره را دران بیابان سرگردان
دیدند بروی ترحم نموده این نشید بر کشیدند مثنوی اشتر بقطار ما در آور ✤ خود را ز چه عنا بر آور ✤ برخیز که ما ترا نشانیم ✤ تا زود بخانه ات رسانیم ✤
ورنی چو تو صد هزار مردند ✤ زین بادیه جان بدر نبردند ✤ پرسید که شما را عزیمت کجاست گفتند بزیارت بیت الله برویم گفت مرا زادی و راحله
نیست چه تدبیر کنم گفتند اگر ترا ساز راه و عقاد بزیارت بیت الله نیست ما را هست کفایت تو کنیم درین اثنا پیری هندوی بدخوی باروی
سیاه و قدی دوتا بیامد و گفت ای مسافر گوش بسخن این کاروان مکن بیا با من تا من ترا بآب زندگانی رسانم و درین ظلمات جواهر بسیار و نقود
بیشمار بدست آورده و احرام بیت الله باستعداد تمام نمائیم بیچاره حدیث آن خبیث بشنید و موافقت آن پلید را بر متابعت این قوم رشید برگزید و درین
بیابان خونخواره سر در پی آن قافله سالار اشرار نهاده چندانکه روز تاریک شد و راه باریک گشت پیر هبری چراغ او را فروکشت و قدم مسافر در راه
در چاه فرو شده چنانکه جان شیرین بهزار تلخی بداد ای درویش هیچ میدانی که چه میگویم بیت مرد معنی را نشان دیگرست ✤ این جرس از کاروان دیگرست
در عالم معنی و بتر از دنیا بعقبی از جهان فنا بعالم بقا و حرم لقا مسافری و در بیابانی حیات راه ثبات گم کرده و ضلوا عن سواء السبیل کاروان
انبوه و گروه باشکوه ولقد ارسلنا رسلنا بالبینات ترا پیش آمده دلالت فرمودند که شتر نفسک مطیبک را در اقطار اتباع ما در آور تا از راه
الفقر فخری ترا به بیت الحرام والله یدعوا الی دار السلام برسانم تو گوش هوش را بسخن پیر هندوی بدخوی شیطان دادی و راه حصول
و شوکت و منال و عزت و ابهت پیش گرفتی دم بدم ست که روز حیات تاریک میشود و شب ممات نزدیک میرسد و راه نفس باریک
و چراغ عرفان بصرصر خذلان منطفی و ثبات ایمان بوسوسه شیطان منتفی میشود و قدمگاه خود را عیاذاً بالله در چاه و ان جهنم لموعدهم
اجمعین مے یابی هر چند فریاد بیدریغ و افسوس بر آری سود ندارد شعر فابکی ثم ابکی ثم ابکی ✤ ولکن لیس ینفعنی بکائی ✤
رباعی تو نامهٔ عمر خود نخوانی چکنم ✤ هنگام رحیل خود ندانی چکنم ✤ تا چند بجاه خویشتن غره شوی ✤ در چاه جهنم ار بمانی چکنم ✤ هان و هان امروز
از متابعت شیطان قدم باز کش و خود را از قید اطاعت وی آزاد کن و متابعت انبیا و مشایعت اصفیا دل شاد گردان

و بگو اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم **التمثیل السابع** کاروانی بود با شکوه شبی در دامن کوهی فرود آمدند و پاسبانی داشتند و باستراحت
ساعتی برآسودند پاسبان پاسی از شب بیدار بود ناگاه کوفتگی راه در وی اثر کرده او نیز بخواب رفت دزدان که در کمین گاه نشسته بودند
فرصت مغتنم شمرده متاع کاروان را بتاراج از میان ایشان بیرون بردند چنانکه هیچکس از ایشان واقف نگشت علی الصباح که مشاطهٔ فلک
چهرهٔ حجلیگیان حجرهٔ خواب را بآب ناب چشمهٔ آب بشست کاروانیان از خواب بیدار گشته و از مستی غفلت هشیار شده رخت و متاع و قماشهای
مرجوة الانتفاع خود را بنهب تاراج رفته دیدند بپاسبان زبان ملامت برکشیدند پاسبان از خجالت شرم داشت که گوید در خواب شدم
تا متاع تلف شد گفت دزدان که آمدند من بیدار بودم ولیکن ایشان بسیار بودند و من تنها و تنها با تنها مقاومت نتواند نمود ایشان همه
بسلاح و ساز حرب مکمل و من بغرور و پندار مغفل کردند گفتند ای پاسبان اگر بجنگ با ایشان در مقابله بمقاتله نتوانستی در آمدن باری فریاد
می بایست کردن تا ما بیدار شدمی و بمنع و دفع ایشان مبادرت نمودمی گفت چندان تیر و تیغ و ضرب بید ریغ بمن نموده مرا تخویف کردند که از
بیم جان مجال فریاد و فغان نداشتم اما اکنون که شما بیدارید و مرا بیمی و هراسی نیست فریاد میکنم و آه و اویلاه آغاز کرد بدان ای درویش که عقل پاسبان
کاروان نهادست تا کاروانیان اعضاء جوارح را با متاعهای اعمال صالحه از دزدان شیاطین فاضحه نگاه میدارند تا آنگاه که قافلهٔ اعضا
و جوارح در دامن کوه امل بخواب غفلت و عطل معطل و مغفل خفتند و عقل مسکین را بپاسبانی تعیین کرده خاطر جمع کردند عقل بیچاره نیز
بواسطهٔ کوفتگی شهوت و حرص و طمع در خواب غفلت رفت دزدان شیاطین بر متاع اعمال دست یافته خزینهٔ معامله را بتمام برده
تمامی کاروانیان را از بادشاهی بگدائی انداختند چون روز قیامت شود و آفتاب عدل از مشرق غیب طالع شود و عالم وجود بنور
شهود منور گردد که واشرقت الارض بنور ربها همه از خواب غفلت بیدار شوند نقود معاملات را بنهب و غارت رفته بینند و فریاد و اویلاه
برآرند اما هیچ سود ندارد **مثنوی للمولوی قدس سره** چونکه عمرت برد دیوی فاضحه ✤ بی نمک باشد اعوذ و فاتحه ✤ گرچه باشد بی نمک
اکنون چنین ✤ مست غفلت بی نمک تر زان یقین ✤ هم چنین تو بی نمک بی مال نیز ✤ کین ذلیلان را نظر کن ای عزیز ✤ قادری بیگاه باشد یا بگاه ✤
از تو چیزی فوت کی شد ای آله ✤ گفت لاتأسوا علی ما فاتکم ✤ کی شود از قدرتش مطلوبکم ✤ **التمثیل الثامن** حکی ان عجوزا فی جوار الملک
کانت لها دار مزخرفة فوقع الحریق فیها فتفکرت بانی اخذت فی اطفائها لم اقدر علیه ولا اتعب نفس فصعدت السطح ونادت الحریق الحریق
ایها الملک الغیاث فسمع الملک صراخها فامر الخدام باطفائها فمثل الحریق کمثل الشیطان و وسوسته ومثل الدار المزخرفة القلب المزین
بالایمان ومثل الملک مثل رب العزت جل وعلا فاستعذ بالله سبحانه وتعالی حتی یکفیک المؤنة و هو قوله تعالی ان عبادی لیس لک
علیهم سلطان فیجب علی العبد فی کل حین دائما ان یستعیذ بالرحمن حتی لا یقع فی حبالة الشیطان ویقول اعوذ بالله من الشیطان الرجیم
التمثیل التاسع مثلاً خواجهٔ را سریه بود ترکیه بصورت السنیه و بمعنی قدسیه سرو قدی ماه خدی کبک رفتاری شکر گفتاری گلگون
رخی شیرین سخنی که خواجه را با و نظری تمام و محبت مالا کلام بود و باهتمامی که در شان او داشت تحفهٔ نطفه را در درِ رحم او ودیعت نهاده بود
و چشم انتظار بر رهگذار آن که کی باشد تا فرزند ارجمندی چون آفتاب از زیر جمال نقاب جمال نماید و عالم دل و جان و جهان روح
و روان را بفروغ نور و شعاع بهجت و سرور خود منور گرداند اتفاقاً گنده پیری کیادی بیدادی شوخ چشمی تیز خشمی ازین معنی خبر یافته

بحیله این نطفه خلیل را از ان جمیله اسقاط نموده خواجه پندارد که فرزند دل بندی سعادتمندی در راه دارد که نه ماه دیگر راحت جان و آسائش
روح و روان خواهد بود چون مدت انتظار منقضی گشت خواجه را معلوم شد که گنده پیر جادو پیشه و مکر اندیشه اسقاط آن کرده در عالم معنی
روح تو که چون قلب کنی حور شود ترکیه آنست لبغایت جمیله و آن نجاست که دیدن اطراکه در خواب معبر بار واچیست و تو هر دم تحفهٔ
طاعتی و نطفهٔ بضاعتی از ذکر و فکر و نماز و نیاز برحم روح و دیعت می نهی بر امید آنکه چون مدت حمل امانت وحملها الانسان منقضی شود
و هنگام وضع حمل و تضع کل ذات حمل حملها پیش آید که عبارت از قیامتست یکی قرة العین نورانی و محرم راز آن جهانی حاصل آید اما
شیطان لعین آن گنده پیر مکاره بیچاره است که آن فرزند جان لبستد تر اسیج و سوسه اسقاط کرده است آن هنگام که معلوم کنی حسرت و
افسوس سود ندارد و عاقل آنست که چون تخم طاعت در زمین استطاعت بکارد و آنرا آب دیده صبح و شام و دعا و یارب بر دوام و استعاذه
و استغاثه بحضرت ملک علام جل ذکره ترتیب نموده نگاهدارد تا شیطان لعین او را ضائع نگرداند و روز قیامت از دقت کرامت
بقرة العین فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین چشم او روشن و باغ جان او گلشن گردد بیت قطرهٔ اشک که از مردم چشمت بچکد*
قرة العین تو در روضهٔ رضوان گردد* دانهٔ اشک بر افشان که ترا در فردوس* آن بود لولوی منثور که ولدان گردد* التمثیل العاشر مثلاً بوستان
سلطنیست لبصد هزار نقش و نگار آراسته و با شجار و اثمار پیراسته تا انچه حد کمال و مرتبهٔ جاه و جلال ست دران سر البستان مرعی داشته اما بر در
این سر البستان خار زاریست که بسی اقدام راخسته و خار از ار در پای ها بلکه در جگر ها شکسته و بر کنار این خار زار عالمی عاقلی فاضلی ایستاده
میگوید ازین خار اندیشه مکنید و درین باغ بفراغ در آئید تا عشرت ابدی و دولت سرمدی بینید و هر که بسخن این داعی مشفق در آمد از پیر
عالمیان بر سر آمد و بمقصود و مطلوب خویش واصل گشت باز در جوار این گلزار یک زندانیست که در او را بنقوش و رقوم دلفریب زیب داده و صور نهاک
دلربا اشکال خوشنما بلا بر در و ایوان نگاشته و در ممر رهگذران گلستانی کاشته و یک حبشی سیاه روی ژولیده موی بد بوی زشت خوی مهیب پیکری
کریه منظری اینجا ایستاده و میگوید که بیائید و قدم درین گلستان نهید تا مقصود حاصل کنید و بمراد واصل گردید هر که بسخن این حبشی بخوش منش
قدم درین گلستان صوری نهاده بزندان معنوی گرفتار شده این کیادی داد و دست و پای او بقیود و اضلال مقید ساخت و غل ادبار
بر گردنش نهاده در چاه سیاه شقاوتش انداخت در عالم معنی آن گلشن سرائی که بلبلان خوش نوای نغمه سرای ناطقه از وصف کمال و نعت
جاه و جلال او عاجز است بهشت ست که بصنوف لطائف و الوف آراسته و پیراسته است و اما بر در او خارستان فقر و نامرادی و درد و بیداد بست
حفت الجنة بالمکاره و آن ندا کننده عاقل کامل حضرت رسالتست صلی الله علیه و آله و سلم که امت خود را به پیغام حق تعالی به بهشت میخواند که
والله یدعوا الی دار السلام هر که دعوت حضرت را اجابت کرد دولت بیغایت و سعادت بی نهایتش حاصل آمد و ذلک فضل الله یؤتیه
من یشاء و آن زندانی که بر در او گلستانیست عبارت از دوزخ ست و آن گلستانی کنایت از غنا و ثروت و ناز و نعمت دنیا و آن حبشی سیاه
روی بدخوی شیطانیست هر که سخن او بشنود و قدم در گلستان شهوات و مرادات دنیوی نهد در سعادت بر روی در بندد و او را بقیود خزی و نکال
بسلاسل و اغلال شقاوت و ضلال مقید سازد و در چاه سیاه هاوی اندازد که حفت النار بالشهوات و ذلک هو الخسران المبین و چون حقیقت این
معنی بر عاقل ظاهر و مبرهن گردد امروز میان بمتابعت سید الانس و جان صلوة الله و سلامه بر بندد و دامن از اطاعت فرمان شیطان علیه اللعنة

درکشد و بجهت تشید معاقد موافقت تحفهٔ آنحضرت صلوة فرستد که اللهم صل علی محمد و آل محمد و از برای تجدید قواعد مخالفت نثار روزگار
شیطان لعین نفرین و لعنت که که اعوذ بالله من الشیطان الرجیم و الحمد لله رب العالمین

الفصل السابع فی الحکمیات و سنذکر فی هذا الفصل خمسة اسولة و لکل سوال اجوبة السوال الاول فان قیل ما الحکمة فی خلق ابلیس مع انه سبحانه یبغضه قلنا الحکمة فی خلقه کثیرة و لنذکر منها ثمانیة حکم الاول اراد سبحانه ان یمیز الحبیب من العدو فخلق الانبیاء علیهم السلام لیقتدی بهم الاحباء و خلق ابلیس لیقتدی به الاعداء و تیبین بذلک من یعبد الرحمن ممن یعبد الشیطان و الثانی خلق و لا لا للنار و خلق محمداً صلی الله علیه و آله و سلم داعیا الی الجنة فعرض الشیطان الدنیا علی الکافرین فقیل له ما ثمنها قال الدین فاشتروها و ترکها الزهاد و اعرضوا عنها و الراغبون لم یجدوا من قلوبهم ترک الدین و لا الدنیا فقیل له اعطنا ذواقة حتی تنظر ما هی فقال ابلیس اعطونی رهنا فاعطوه سمعهم و ابصارهم فاعطاهم المذاقة فلم یسمعوا عیبها و لم یبصروا اکدورتها و لذا قیل حبک الشیٔ یعمی و یصم و فی روایة جاء فی الخبر ان ابلیس علیه اللعنة یرفع الدنیا کل یوم بمن یرید فیقول من یشتری ما یضره و لا ینفعه و یهیمه و لا یسره فیقول اصحاب الدنیا نحن فیقول الشیطان لا تعجلوا فانها مغبونة فیقولون لا باس به فیقول حتی اعلمکم عیبها فانها عجوز سارقة منغصة فیقولون لا باس به فیقول ثمنها لیس بدراهم لا دنانیر بل ثمنها نصیبکم من الجنة و انی اشتریتها باربعة اشیاء لجفه الله و غضبه و عذابه و قطیعة و لعث الجنة بها فیقولون یجوز لنا ذلک فیقول ارید ان ترجونی علیها و هو بان توطنوا قلوبکم علی ان لا تدعوها ابداً فیقولون نعم فیاخذونها فیقول الشیطان بهئیت التجارة الثالث خلقه لیخاف منه المعبید فیلحاون الی الله سبحانه و یرجعون الیه کما یجعل الوالدة الشفیقة صورة مهیبة فی حذاء ولده السیّ الخلق الحارب من امه الملقی نفسه فی المهالک لیخاف منها و یرجع الی والدته و نظیره جاء فی الحکایات ان رجلا نکح امراة جلیلة جمیلة و هو یحبها غایة المحبة و هی لا تریده و لا تلتفت الیه و تکون فی الفراش مدبرة عنه فراها الرجل ذات لیلة قد اقبلت بکلیتها الیه و ادخلت یدیها فی عنقه و الصقت نفسها به فیعجب الرجل من ذلک قال ما حالک فقالت دخل سارق بیتنا و اخاف منه فقال الرجل یا سارق خذ من متاع بیتی ما تشاء فانه حل لک فانک صرت سبب التجاء حبیبی و الصاق نفسها بنفسی الرابع خلقه لیکون المؤمن فی کنف رعایة مولاه و فی حفظه کما قیل لو لم یکن الذئب لما کان للغنم راع الخامس لو ان واحدا دخل المدینة باوقار من المسک و العنبر لا ینفع العوام و ما یغنیهم فانهم محتاجون الی ان یدفع عن البیوت و السکک القاذورات و النجاسات فکناس واحد انفع لهم من کثیر من العطارین فحینئذ خلقه الله سبحانه تعالی لیرفع نتن الذنوب عن العاصین و یحمل علیه اوقار المعاصی کما بینا من قبل فاز لهما الشیطان عنها هذا من عمل الشیطان الی غیر ذلک السادس اراد الله تعالی ان یظهر فوائح روائح الانس لیعطر بها مشام لکان خطائر القدس و کذلک انه تعالی خلق ابلیس من النار و طیب العود یظهر عند وصول النار الیه فحینئذ لو لم یکن ابلیس و وسوسته لما باج من قلب المؤمن ریح الموت و لا انجار الطاعة و لا نور المعرفة فخلقه لیروح به مشام مستشقی روائح القدس من مجامیر الانس کما قلت بیت عود دل را مجمر عشقت چو بر آتش نهاد ٭ حاصل آمد بزم قربت را بخوری بیشتر ٭ السابع قیل الدنیا کالبحر کما قال انما مثل الحیوة الدنیا کماء انزلناه من السماء و فی البحر یکون شیان ملاح و تمساح و التمساح یتعرض للسفن الجواری و الملاح یقصد الجواهر و اللآلی فآدم علیه السلام ملاح یغوص لطلب الدر فی بحر الدنیا و ابلیس تمساح یتعرض لسفن القلوب حتی یکسرها و کسر القلوب اما لاجل الدنیا و اما لمحبة المولی فیا شامة قد انکسر لفوات الدنیا و یا سعادت قلب قد انکسر لمحبة المولی حیث بشر بقوله

انا عند المنکسرۃ قلوبھم لاجلی رباعی برمادرِ وصل بستہ میدار دوست ❊ دل را بفراق خستہ میدار دوست ❊ زین پس من و دل شکستگی بر بار ❊
کین دوست دل شکستہ میدار دوست ❊ الثامن لانک لا یذل فی نظر الخلائق بیانہ ان اللہ تعالیٰ شرف الملائکۃ علیھم السلام بخلقۃ العصمۃ
حیث قال لا یعصون اللہ ما امرھم ولما علم سبحانہ لعلمہ القدیم انک تذنب وتعصیہ فحینئذ ینظر الملائکۃ الیک بنظر الحقارۃ ویسمونک عاصیاً
فخلق ابلیس وابتلاہ بالمعصیۃ والکفر ومسخہ حتی اذا نظروا الیہ ینسون عصیانک ویستغفرون ویعتذرون لک کما قال اللہ تعالیٰ
ویستغفرون للذین اٰمنوا **السوال الثانی** فان قیل ما الحکمۃ فی تسلیط ابلیس لعنہ اللہ مع خساستہ علی المؤمنین مع کرامتہ قلنا لان القدر
والمنزلۃ انما یظھر عند الخلائق بابعدہ الاتری ان ابراھیم علیہ السلام کان خلیلاً فی سابق علمہ ولکن لا یعلم الخلق مرتبۃ عند الخالق کما جاء فی بعض
الاخبار ان نمرود امر اربعۃ الآف رام حاذق بالرمایۃ بان یرمی کل واحد سھما الی ابراھیم حین صعد فی الھواء بمرۃ واحدۃ فلما رموا بکت
الملائکۃ علی ابراھیم علیہ الصلوٰۃ والسلام فلما بلغت السھام نصف الطریق قلب اللہ تعالیٰ تلک السھام الی الرمات فاتی سھم کل رام
ودخل فی سرتہ فخرج من ظھرہ ومات فی مکانہ فظھر عند ذلک مرتبۃ الخلیل علیہ السلام عند الناس وکذا حال موسیٰ علیہ السلام
مع فرعون وعیسیٰ علیہ السلام مع الیھود ونبینا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مع صنادید قریش والجواب الثانی ان مثلہ مع بنی آدم کمثل
الفراش یرید ان یطفی نور السراج فیحرق نفسہ فذلک یوسوس الشیطان فیحرق بنور المعرفۃ ویصیر ممنوعاً عن القلب والجواب الثالث
لیکون محنتہا اکثر فتذکر اللہ تعالیٰ فی الجنۃ اکثر ما تذکرہ فی النعمۃ قیل مر عارف علی رجل یضربہ ظالم وھو یتضرع ویبکی ویقول یا اللہ یا اللہ
فجاء العارف الیہ وقال یا رجل کنت لا تذکرہ فی العافیۃ بالاختیار فسلط ظالما علیک حتی تذکرہ بالاضطرار وھو یقول امن یجیب المضطر
اذا دعاہ والجواب الرابع انما سلط ابلیس علی المومن لیظھر رحمتہ لانہ لو لم یکن العصاۃ والعصیان لما ظھر رحمۃ الرحمن قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم لابی بکر رضی اللہ عنہ لو اراد اللہ ان لا یعصی ما خلق ابلیس وقال زین العابدین رضی اللہ عنہ عشرۃ من عشرۃ لا تمل
۱ العین من النظر ۲ والارض عن المطر ۳ والانثیٰ من الذکر ۴ والعالم من الاثر ۵ وابلیس من الکید ۶ والکافر من الکفر ۷ والمؤمن من الایمان
۸ والجنۃ من المؤمن ۹ والجحیم من الکافر ۱۰ والمصطفیٰ من الشفاعۃ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۱۱ والمولیٰ من الرحمۃ والجواب الخامس سلط لیستحکم بہ
علامۃ المحبۃ الاتری ان مجنون لما جاء الی باب لیلیٰ فھی ترسل الکلاب الیہ حتی عضعضہ وخرقن ثیابہ فامتنع عن المجی لیلۃ فاضطربت لیلیٰ حتی
جاءت تلک اللیلۃ قرب سبعین مرۃ علی سفیح السطح تتفحص عن حالہ ویقول لیت شعر لم لم یاتی اللیلۃ الی بابی فسالھا سائل وقال العجب
کل العجب انی ترسلین الیہ الکلاب وان لم یات تضطربین غایت الاضطراب فقال یا بطال اما علمت ان العشق یورث المحنۃ ویوجب
الذلۃ ولکن مذلۃ فی الظاھر معزۃ فی الباطن والمحبوب بذلک یمتحن المحب ھل یستقیم فی المحنۃ ام لا فاذا وجدہ مستقیما ثابتا فانعکس الامر بیت
محمود غزنوی کہ ہزارش غلام بود ❊ عشقش چنان گرفت وغلام غلام شد ❊ **السوال الثالث** فان قیل ما الحکمۃ فی ان ابلیس مع خساستہ یری المؤمن
والمؤمن لا یراہ مع جلالتہ قلنا لانہ قائم فی ظلمۃ الکفر والمومن قائم فی نور الایمان ومن کان فی بیت مظلم فھو یری لمن کان فی نور القمر والسراج لا بالعکس
وہذا الجواب لیس بشئی فان المؤمن الجنی نورانی والکافر الانسی ظلمانی والآدمی لا یری الجنی والجواب الثانی لیکون ثواب المؤمن اکثر لمحاربتہ مع العدو
الغیبی الذی یراہ والمؤمن لا یراہ والجواب الثالث قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لعن اللہ الناظر والمنظور الیہ یعنی العورۃ والشیطان
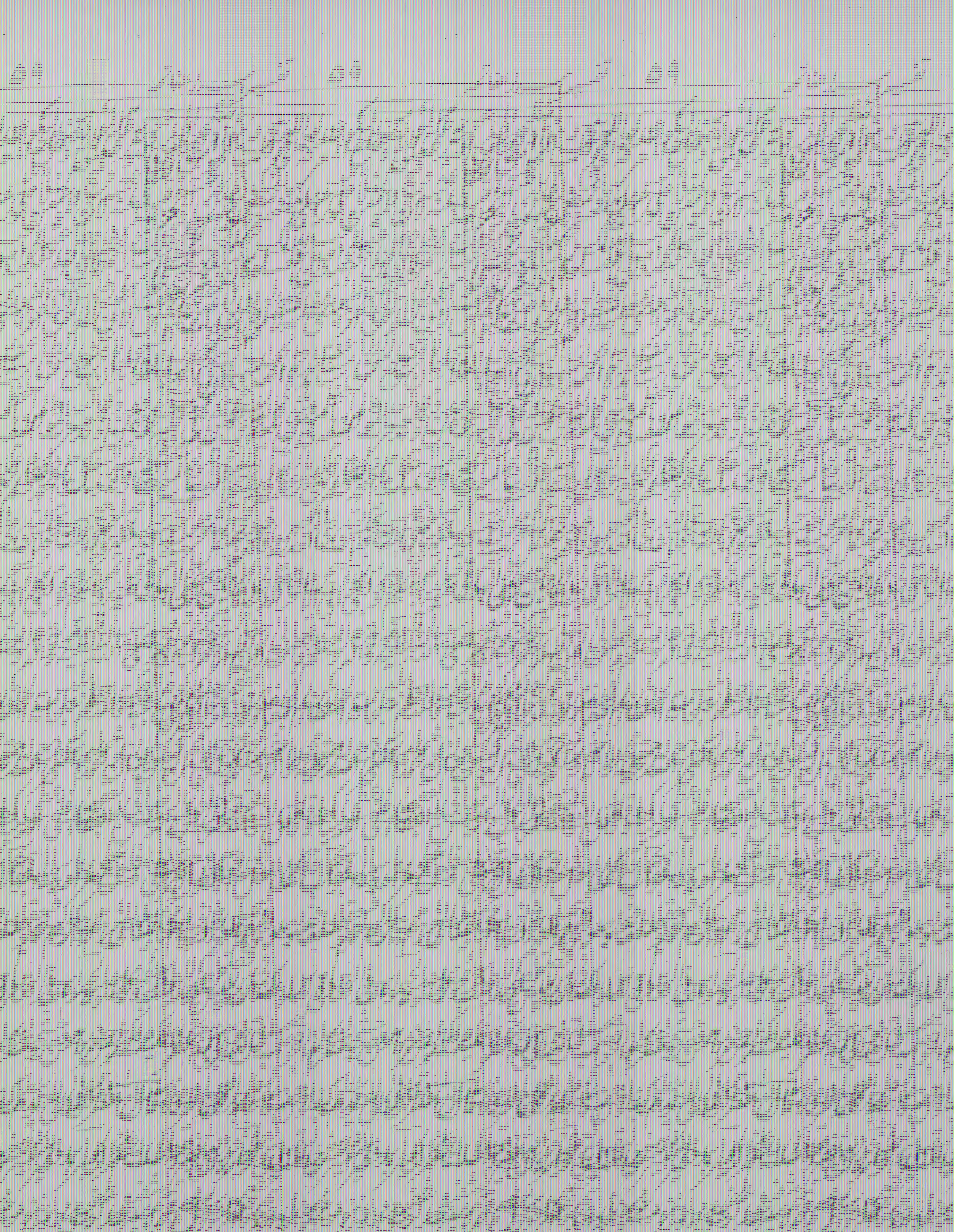
تو گوئی کہ دلش بمعرفت افروختہ بود حق تعالیٰ فرماید کہ جانش از بیم فراق من سوختہ بود آنگاہ خطاب مستطاب در رسد کہ ای ابلیس تو راندۂ حضرت عزت لعنت ترا و ای محمد تو برگزیدۂ درگاہی منصب شفاعت ترا ای بندۂ مومن تو دوست بارگاہی لقای رویت ترا السوال الخامس لما تقرر ان ابلیس خلق من النار فکیف یعذب النار بالنار ولہذا السوال اجوبۃ الاول ان الحدید کما یقطع بالحدید کذالک النار یعذب بالنار والجواب الثانی ان الویل وادٍ فی جہنم یستغیث النار منہا کل یوم سبعین مرۃ فاذا کان لبعض النار بحیث تستغیث منہ النار فلم لایجوز ان یعذب بعض النار بالنار والجواب الثالث ان شخص ابلیس کما ترکب من الجسم والروح والجسم یخلق مثلا من النار واختلط الروح بہ فلم لایجوز ان یکون الالم بسبب اختلاط الروح مع الجسم کما ان البشر مخلوق من التراب ثم لما اختلط الروح عذاب مثلا بالتراب کما فی خسف قارون مثلا وصلی اللہ علی خیر خلقہ محمد وآلہ اجمعین

الفصل الثامن فی ذکر نبذ وسواس الشیطان اعلم ان الخاطر نوعان یدعو الی الشر وہو الضر فی العاقبۃ وہو الوسوسۃ وما یدعو الی النفع وہو الالہام وہذا الحادث لابدلہ من سبب فسبب الوسوسۃ الشیطان وسبب الالہام الملک ولابد لیقلب من لطف تیہیأ بہ لقبولہ فاللطف الذی یتہیأ بہ لقبولہ لقبول خیر التوفیق والذی تیہیأ بہ لقبول الشر الخذلان ولایزال القلب فی التجاذب بین الملک والشیطان والیہ الاشارۃ بقولہ صلعم القلب بین اصبعین من اصابع الرحمٰن کنی بہ عن سرعۃ التقلیب فان الاصبع مایقلب بہ واللہ تعالیٰ مقلب القلوب بالملک والشیطان قال العدی شکوت الی العلاء بن زیاد ما اجد من الوسوسۃ فی صلوۃ قال مثلہ کمثل البیت من اللصوص ان کان فیہ شئی فدخلوہ والا ترکوہ فالقلب الخالی عن الہوی لایدخلہ الشیطان وشکی رجل الی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وسوسۃ الشیطان فقال لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان السارق لایدخل بیتا لیس فیہ شئی فذلک من محض الایمان وسئل ابراہیم النخعی رحمہ اللہ عن الوسوسۃ فقال کل صلوۃ لاوسوسۃ فیہا فانہا لایقبل لان الیہود والنصاری لہم لاوسوسۃ وقال علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ الفرق بین صلوۃ اہل الکتاب وسوسۃ الشیطان لانہ فرغ من عمل الکفار وقال ابوبکر الوراق رحمہ اللہ لیس الشیطان مع الکفار لانہم وافقوہ والمومن یخالفہ والمحاربۃ مع المخالف قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان الشیطان یوسوسکم یوصلکم الی ان تکلمتم بہ لکفر تم علیکم بقراءۃ قل ہو اللہ احد وقال عثمان بن ابی العاص یارسول اللہ حال الشیطان بینی وبین صلوتی وقرأتی فقال ذاک الشیطان یقال خنزب اذا احسست بہ فتعوذ باللہ منہ واتفل عن یسارک ثلثا ففعلت فاذہبہ اللہ تعالیٰ عنی وفی الخبران فی الوضوء شیطانا یقال لہ ولہان فاستعیذ باللہ منہ وعلاج الوسوسۃ کلہا ذکر اللہ تعالیٰ فہو صیبح جمیع الوساوس اذ القلب الواحد لایجوز ان یکون مشغولا فی حالۃ واحدۃ لوسوسۃ وذکر فلذلک امرنا بالاستعاذۃ بقولنا اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم فان قلت الوسواس ینقطع بالکلیۃ عند الذکر ام لا قلت للمراقبون للقلوب وصفاتہا اختلفوا علی خمسۃ اقوال قال بعضہم ینقطع اصلا لقولہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا ذکر اللہ خنس قال بعضہم لاینقطع ولکن لایکون لہ اثر مع المذکر کالمشغول بہمہ لایتاثر الکلام معہ وقال بعضہم لاینقطع الوسوسۃ ولا اثرہا ولکن یسقط غلبتہا للقلب وقال بعضہم ینعدم الوسوسۃ بالذکر فی لحظۃ والذکر بہا فی لحظۃ علی التعاقب وتقاربہا یظن انہا متابعۃ کالکرۃ التی علیہا نقطۃ حمر متفرقۃ عند الاستدارۃ بسرعۃ یری النقط دائرۃ والخامس قیل ان الوسوسۃ والذکر یوجدان فی القلب علی الدوام کالناظر الی الشیئین والیہ ذہب المحاسبی رحمہ اللہ فالحاصل ان علاج الوسوسۃ ذکر اللہ تعالیٰ والمضادۃ بین الوساوس والذکر کالمضادۃ بین النور والظلام والحیوۃ والموت وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروایت انس رضی اللہ عنہ مرفوعا ان الشیطان واضع خرطومہ علی قلب بنی آدم فان ذکر اللہ تعالیٰ

الارض حتی اجعل جنودی کلہا لک فانک تحیی الموتی وتبری الاکمہ وَالابرص وتخلق من الطین وطائرا قال عیسیٰ یا ملعون ہذہ المنۃ للہ تعالیٰ
علیّ قال یا عیسیٰ ان لم اغوک فاضل بک اکثر من ان تصلحہ فوافق حولہ حتی ضل بہ الروم اثنی عشر الف فرسخ کلہم نصاری یقولو ن
عیسیٰ ابن اللہ ومن جملۃ ذلک واقعۃ برصیصیا الزاہد وکان زاہداً عبدَ اللہ مائتی وعشرین سنۃ لم یعص اللہ فیہا طرفۃ عین و
کان لہ استون الفا من تلامذتہ یمشون فی الہواء ببرکتہ وبالغ فی العبادۃ بحیث تتعجب الملائکۃ من عبادتہ کلما یعرجون الی السماء یرونہ قائما
بین یدی اللہ فاللہ سبحانہ وتعالیٰ سال منہم ماذا رایتم قالوا انت اعلم منا ورأینا عابدا فی مکان کذا یعبدک باحسن العبادۃ قال اللہ تعالیٰ
یا ملائکتی انی اعلم منہ ما لا تعلمون فی علمی انہ یکفر ویدخل النار ابدا الابدین فتعجبت الملائکۃ من ذلک وتکلموا فیما بینہم وکان ابلیس یصعد
فی السموات فسمع ذلک منہم فعلم ان ہلاکہ وکفرہ علی یدیہ فجاء الی صومعۃ علی شبہ عابد قد لبس المسیح فناداہ فقال برصیصیا من انت وما ترید
قال انا عابد اکون لک عونا علی عبادۃ اللہ تعالیٰ عز وجل فقال لہ برصیصیا من اراد عبادۃ اللہ تعالیٰ فاللہ تعالیٰ یکفیہ مونسا وصاحبا
فقام ابلیس یعبد اللہ مکانہ ولم یاکل ولم یشرب ولم ینم ثلاثۃ ایام فتعجب برصیصیا وقال انا افطر وانام فہذا العابد افضل منی لم یاکل ولم یشرب
ولم یغفل عن طاعۃ اللہ سبحانہ ثلاثۃ ایام ثم اخرج راسہ من الصومعۃ وقال لہ اریک مجتہدا وانی عبدت اللہ مائتی وعشرین سنۃ ولا اقدر علی
ترک النوم باللیل والاکل والشرب فما حالک قال ابلیس لعنہ اللہ لانی کنت اذنبت ذنباً فمتی ماذکرتہ والقیام بین یدی اللہ تعالیٰ فی القیامۃ
تنغص علی الاکل والشرب والنوم قال برصیصیا فما حیلتی حتی اصیر مثلک فی العبادۃ قال اذہب فاعص اللہ تعالیٰ وتب الیہ سبحانہ فانہ رحیم حتی تجد
حلاوۃ العبادۃ والخوف من اللہ تعالیٰ وتصیر حریصا علی طاعۃ اللہ تعالیٰ فقال برصیصیا انی عبدت اللہ مائتی وعشرین سنۃ کیف اعصاہ واجفوا
معہ فقال ابلیس الانسان اذا جفی مع الانسان یحتاج الی معذرۃ واذا لم یجف معہ لا یحتاج الی المعذرۃ فقال لہ ای ذنب تشیرنی قال علیک بالزنا قال
الیتۃ الا افعل ذلک فقال علیک بان تقتل مؤمنا فقال لا اجری علیہ ایضا فقال لہ اذہب فاشرب المسکر فان ہذا اہون ذنبا وعصمک اللہ قال این اریہ
فقال اذہب الی قریۃ کذا فان فیہا امراۃ نباذۃ تبیع الخمر وسکنہا فی منزل کذا فی مکان کذا فذہب العابد فرای امراۃً مزینۃ فاشتری منہا الخمر وسکر
وقربہا فدخل زوجہا فضرب زوجہا وقتلہ مخافۃ ان یفضحہ ثم ان ابلیس اللعین تمثل بصورۃ النسان وسعی بہ الی السلطان فجاز السلطان واخذہ
وجلدہ للخمر ثمانین جلدۃ ثم ضربہ للزنا مائۃ جلدۃ ثم امر بصلبہ لاجل الدم فلما اتی صلب جاء ابلیس فی تلک الصورۃ وقال کیف تری حالک قال من
اطاع قرین السوء فجزاءہ ہذا فقال ابلیس کنت فی ملائکۃ مائتی وعشرین سنۃ حتی ظفرت بک الآن صحبتک فلو اردت لانزلتک من ہذہ الخشبۃ فقال
اریدوا اعطیتک ما ترید قال ارید منک سجدۃ واحدۃ قال کیف وانا علی الخشبۃ قال اسجد فی بالایماء حتی انزلک ففعل وکفر فذلک قولہ تعالیٰ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اکْفُرْ
یعنی اسجد فی فلما کفر قال انی بریٔ منک انی اخاف اللہ رب العالمین ہذا روایۃ تاج المذکرین للامام ابی مالک القضیۃ نصر بن ابی النضر وزہرۃ
الریاض الفقیہ سلیمان بن داؤد السفینی رحمہما اللہ ولکن ذکر قصۃ برصیصیا فی تنبیہ الغافلین للفقیہ ابی اللیث رحمۃ اللہ علیہ وجہ آخر وہو عن برصیصیا کان
عابد مستجاب الدعوۃ وکان الناس یاتونہ بمرضاہم وکان یدعو ویبرء المریض فدعا ابلیس الشیاطین وقال من یفتن ہذا فانہ قد اعیاکم فقال عفریت
من الشیاطین انا افتنہ فان لم افتنہ فلست لک بولی فقال لہ ابلیس انت لہ فانطلق الشیطان حتی اتی منزل ملک من ملوک بنی اسرائیل ولہ بنت
من احسن الناس وجہا وہی جالسۃ مع ابیہا واحہا واخوتہا فخنقہا ففزعوا لذلک فزعاً شدیدا وصارت مجنونۃ وکانت علی ذلک ایاما ثم اتاہم علی صورۃ

الجنة ببرکة الرغیف الذی اطعمه للمسکین فقیل له وزنت طاعاتک ثلثین سنة مع تلک الخطیة فرجحت الخطیة وزنة الخطیة مع التصدق فرجح التصدق
و قد جاء فی فضیلت التصدق خبر من هذا الباب عن ابن عباس رضی الله عنهما قال خرج النبی صلی الله علیه وآله وسلم ذات یوم من المسجد
فاذا هو بابلیس فقال له النبی صلی الله علیه وآله وسلم ما الذی جاء بک الی باب مسجدی فقال یا محمد جاءنی الله تعالیٰ قال فلما ذا قال لتسالنی
عما شئت فقال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم له یا ملعون لم تمنع امتی عن الصلوٰة بالجماعة قال محمد اذا خرجت امتک الی الصلوٰة
یاخذنی الحمی الحارة فلا تدفع ذلک عنی حتی تتفرقوا فقال علیه السلام یا ملعون لم تمنع امتی عن العلم والدعاء فقال عند دعائهم یاخذنی الصمم
والعمی فلا یدفع ذلک عنی حتی تفرغ فقال یا ملعون لم تمنع امتی من قراءة القرآن فقال عند قراءتهم اذوب کالرصاص قال لم تمنع امتی عن الجهاد
قال اذا خرجوا الی الجهاد یوضع علی قدمی قید حتی رجعوا قال لم تمنع امتی عن الحج قال اذا خرجوا الی الحج اسلسل واغلغل حتی یرجعوا واذا هو بالصدقة
توضع علی راس المناشیر فانشر کما ینشر الخشب **ومن جملة ذلک تردد عند الصلوٰة لیفسدها علیه** ویقال اذا حضر وقت الصلوٰة فیام
ابلیس لعنه الله جنوده بان یتفرقوا ویاتوا الناس یشغلونهم من صلوتهم فیجئ الشیطان الی من اراد الصلوٰة فیشغله لیوخرها عن وقتها فان لم یقدر فیامره
ان لا یتم رکوعها وسجودها وقراءتها وتسبیحها ودعواتها فان لم یستطیع فانه یشتغل قلبه باشتغال الدنیا فان لم یقدر علی شئ من ذلک امر ابلیس
بان یوثق هذا الشیطان ویقذف به فی البحر وان کان یقدر علی ذلک فانه یکرمه ویجله **ومن جملة ذلک تردده عند الموت لسلب الایمان**
عیاذاً بالله وذکر فی منهاج المسترشدین جاء فی الخبر انه کلما تولد لبنی آدم ولد تولد لابلیس عشرة اولاد وبنو آدم یموتون وابلیس واتباعه
یبقون الی الوقت المعلوم وان ابلیس یرسل اشیاعه لاضلال بنی آدم کل یوم سبعین مرة وهم یجیئون ویذهبون ویخبرونه عن احوالهم فاذا قرب اجل مومن
یرسل الیه سبعین الف شیاطین یطوفون حوله ویترددون غایة التردد لیسلبوا ایمانه عیاذاً بالله تعالیٰ فان کان المؤمن علی اعتقاد اهل السنة والجماعة
ارسل الله تعالیٰ بعدد کل شیطان عشراً من الملائکة الرحمة حتی قبض روحه بالایمان وختم له بالسعادة والغفران وان کان مبتدعاً لا ینال مدد
الملائکة ویغلب علیه جنود ابلیس ویستوا علیه الخوف فالاکثر ان یلحقه الشقاوة ویختم بالکفر عیاذاً بالله قیل ان ابا زکریا الزاهد لما حضرته الوفاة
فاتاه صدیقه وهو فی سکرات الموت ولقنه لا آله الا الله محمد رسول الله فاعرض الزاهد بوجهه ولم یقبلها فقال له الثانیة فاعرض عنه فقال له الثالثة
فقال لا اقول فغشی علی صدیقه فلما کان بعد ساعة وجد ابو زکریا خفتةً یفتح عینه فقال هل قلتم لی شیئاً قالوا نعم عرضنا علیک الشهادة ثلاثاً واعرضت
فی المرتین وقلت فی الثالثة لا اقول فقال اتانی ابلیس ومعه قدح من ماء ووقف علی یمینی وحرک القدح وقال او لا تحتاج الی الماء فقلت بلی قال قل
عیسیٰ ابن الله فاعرضت عنه فاتانی من قبل رجلائی وقال لی کذلک وفی الثانیة والثالثة قل لا اله قلتُ لا اقول فضرب القدح علی الارض وولی
هارباً فانا ردوت علی ابلیس لا علیکم فاشهدوا ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله ثم مات **ومن جملتها** روی انه کان فی بنی اسرائیل ملکاً
کافراً وله وزیر مسلم تحت ید الوزیر مسلم اربعة آلاف رجل فغضب الوزیر یوماً من الملک ومعه ذهب اربعة آلاف رجل حتی بلغوا ارضاً طیبةً
فنزلوها وحفروا ابیر فنبع الماء فبنوا قصوراً وفشا خبرهم فی البلاد فحمل الیهم کل شئ حتی صار بلدة عظیمة وکان ماءهم اجاجاً فجاءهم عراف
وقال لهم احفروا ههنا تحت الصخرة فنقبوها فنبع الماء العذب فبنوا علی راسه بناءً اعلی اربعة ابواب ففتح کل یوم مرتین لرفع الماء وکانوا
حامدین شاکرین واسلموا علی ید الوزیر وجعلوه ملکاً فحسدهم ابلیس فجاءهم علی صورة عجوز والملک علی منظرة قال اظنها مجنونة فادخلوها

خبرک فاتیتک حتی تری عبادتی فلا تعجب بعبادتک ولا تصر مغرورا فان للہ تعالیٰ عباد ایتلاشی عبادتنا فی عبادتهم وان لی اخا عبادتی فی جنب
عبادتہ کتفشہ تفشہا رجل فی بحر بطی فاذهب واحملہ الیک ثم تری عبادتہ ثم تقوم جمیعا بانشاط فتعبد اللہ ولکن قبل ان اذهب الیہ اسألک مسئلۃ
قال العابد لیس عندی علم کثیر قال لیست بغامضۃ لکنها سهلۃ ثم اخرج من جیبہ قارورۃ صغیرۃ مثل حب العنب ثم قال لہ ما تقول هل یقدر اللہ
تعالیٰ ان یدخل السموات السبع والارضین السبع فی هذہ القارورۃ فتحیر العابد وسکت فقال الملعون انا نظن ان لا یقدر علیہ فقال العابد هذہ الجبال
لا ینجع ای تدخل فیها فکیف بالسموات والارضین فعلم انہ کفر باللہ سبحانہ عیاذا باللہ فقال صدقت امکث حتی اذهب فاحمل اخی الیک فجاء
الی ابلیس وقال یا سیدی صیرتہ بمسئلۃ واحدۃ کافرا ثم اخبرہ بالقصۃ فقبل ابلیس راسہ والبسہ التاج وقال فرغت قلبی فانت خلیفتی فی الدنیا قال
کعب رضی اللہ عنہ ان العبادۃ بلا علم یجر صاحبها هکذا الی الکفر ثم الی جهنم نعوذ باللہ منها ثم قال کعب قال لہ ابلیس بمدینۃ کذا عالم مذ مائۃ وعشرین سنۃ
ضلالۃ احب الیّ من ضلالۃ الف عابد اتذهب بہ وتضلہ قال نعم فلبس لباس العلماء وذهب الیہ فرای عندہ خلقا کثیرا یعلمهم العلم فقال لہ رحمک اللہ
جئت من الارض الهندولی مسائل جئتک حتی اسألک قال سل فقال لہ انت عالم قال لا انا متعلم قال من العالم قال الذی لا یحتاج الی التعلم ویستعمل
علمہ قال ما الواحد الذی لا یجوز ان یکون اثنین قال اللہ تعالیٰ قال ما الاثنان الذی لا یکون ثلاثۃ قال العالم الروح والبدن قال من الذی دخل فی البطن
وخرج منہ ولیس بینهما النسب قال ذلک یونس بن متی علیہ السلام قال اخبر عن اب هو ابن ثلاثین سنۃ وابنہ ابن مائۃ وعشرین فقال ذلک عزیر النبی علیہ
السلام لما مات کان ابن ثلاثین سنۃ وابنہ کان ابن عشرین سنۃ فلبث مائۃ میتا فلما احیاہ اللہ تعالیٰ کان هو ابن ثلثین سنۃ وابنہ کان ابن مائۃ
وعشرین سنۃ فقال الملعون ما السبعۃ الاشیاء التی کل واحدۃ منها سبع قال العالم السماء والارض والبحار والطواف والنار سبع درکات والایام
والقرآن نزلہ علی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سبعۃ اسباع فقال اخبرنی عن اول یوم ابتدأ اللہ تعالیٰ فیہ الخلق فقال ذلک یوم الاحد فقال ما الخمسۃ
التی خلقہ اللہ تعالیٰ یوم الجمعۃ فقال الجنۃ والنار والشمس والقمر والکواکب فقال اخبرنی عن اربعۃ اشیاء جاءت من السماء غیر مخلوقۃ فقال العالم التوریۃ
والانجیل والزبور والفرقان فقال اخبرنی وما تحت الثری وما فوق العرش فقال العالم سلنی ما فوق الثری وما تحت العرش ولا تسألنی عن علم
اللہ تعالیٰ فقال اخبرنی کم من الاشیاء زوجات قال السماء والارض وآدم وحوا والشمس والقمر واللیل والنهار والدنیا والعقبی والجنۃ والنار والذکر
والانثی والفقر والغنا والضحک والبکا والعافیۃ والبلا والغم والسرور والصعود والهبوط والحلو والمر والخیر والشر والعفو والعذاب والخوف والامن
والرضا والغضب والایمان والکفر والحیوۃ والموت فعلم الملعون انہ لا یغلبہ من طریق العلم فاشتغل بالخرافات فقال کیف تبیض اللحیۃ اولا ثم
الراس لبعض الناس فقال العالم لان اللحیۃ موضع الملامۃ فقال لبعض الناس تبیض الراس اولا ثم اللحیۃ فکیف هو فقال لان الراس اکبر من اللحیۃ
بعشرین سنۃ فقال ما العلۃ ان امرأۃ ما تلد قال لان طینتها من النجۃ وفی النهتجہ لا تنبت البنات فقال المراۃ تلد ولدین ایهما اکبر فقال الذی تلد اخیرا
لانهما من مائین لا من ماء واحد فانسد الطریق فتلد المراۃ الذی خلق اخیرا ثم الاکبر بعد ما انفتح الطریق فقال الملعون ما الحکمۃ ان اللحیۃ لا تنبت للنساء
قال لتهمۃ الرجال ولئلا یردن فی قلوبهم فقال اذا جاء الشتاء فاین یذهب الصیف واذا جاء الصیف فاین یذهب الشتاء فقال العالم تحت الارض
بدلیل ان الماء حارۃ وبارد فقال الملعون اخبرنی عن اقسی شئ فقال قلب الکافر قال اخبرنی عن الین شئ قال قلب المؤمن قال اخبرنی عن امر شئ
قال الحیوۃ فی الذل قال وما احلی شئ قال التوحید قال وما اقل شئ قال الیقین فی قلب ابن آدم والنسان بلا غم قال واخبرنی عن اکثر شئ قال نعم اللہ تعالیٰ فی الدنیا

و وے بر العنت کنم پس بیرون رفت و دیگر خبر وی نشنیدم صلی اللہ علیہ وآلہ اجمعین

الفصل العاشر فی النصائح المتفرعة علی الاستعاذة قال الحکماء من اراد ان یکون عن العارفین وینجوا من شر الشیطان فلیرفع بینه وبین المعرفة اربعة اشیاء ابلیس و ما یشاء ابلیس والنفس و ما شاءت النفس والهوی و ما شاءت الهوی والدنیا و ما شاءت الدنیا شاء ابلیس زوال دینک لتکون معه فی النار مخلداً قال اللہ تعالی کَمَثَلِ الشَّیْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اکْفُرْ الآیة والنفس شاءت المعصیة و ترک الطاعة کما قال تعالی اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ والهوی فانها شاءت الشهوات وترک الجهد بالخدمة قال اللہ تعالی وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَی النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰی والدنیا تشاء ان تختارها علی الآخرة قال اللہ تعالی فَاَمَّا مَنْ طَغٰی وَاٰثَرَ الْحَیٰوةَ الدُّنْیَا فاذا رفعت هذه الاشیاء الاربعة فقد وصل العارف الی المعروف وهو اللہ سبحانه تعالی ومن اطاع اللعین فیما شاء وهو زوال دینه فیکون عذابه بالتابید کعذاب ابلیس ومن اطاع النفس فیما ساءت وهی المعصیة یکون عذابه بالانقطاع عن اللہ سبحانه ومن اطاع الهوی فیما شاءت هو اختیارها علی الآخرة فتذهب منه الدنیا والآخرة ومن اجاب ابلیس ذهب عنه المولی لقوله تعالی وَمَنْ یَّعْشُ عَنْ ذِکْرِ الرَّحْمٰنِ الآیة ومن اجاب النفس ذهب منه الورع ومن اجاب الهوی ذهب منه العقل ومن اجاب الدنیا ذهب عنه الآخرة بئس للظالمین بدلاً **النصیحة الثانیة** یقال ان ابلیس دخل یوماً علی فرعون علیهما اللعنة قال العرفنی قال نعم قال فلم جئتنی قال لخصلة واحدة قال ما هی قال لحسرتک علی اللہ انا اکبر منک سنا واکثر منک قوة فلم تجاسر لذلک وانت مع ضعفک تدعی الربوبیة قال صدقت تبت الی اللہ فقال اللعین کلا فان اهل مصر قد قبلوک بالربوبیة فاذا تکلمت بهذه المقالة ادبروا عنک واقبلوا علی عدوک وسلبوا منک الملک فتصیر ذلیلاً قال صدقت ثم قال یا ابلیس هل علی وجه الارض اخبث منا قال نعم قال من قال من اعتذر الیه ولم یقبل فهو شر منی وشر منک ثم خرج من عنده **النصیحة الثالثة** ثم جاء ابلیس یوما الی باب فرعون وقرع الباب واستاذن فقال فرعون من هذا قال ابلیس ولو کنت الها عرفت من فی الباب فقال له فرعون ادخل یا ملعون فلما دخل ملعون علی ملعون وکان بین یدی فرعون طبق من عنب فقال فرعون انظر کیف خلقت هذا العنب فقال ابلیس یا عدیم الحیاء هل تقدر ان تجعل هذا العرجون جواهرا قال لا فاشار ابلیس فصارت الاعناب علی العرجون جواهر فتعجب فرعون من ذلک فقال ابلیس انا مع هذه القدر اتمنی ان یقبلنی عبدا ولم یقبل وانت مع هذه الضعف تدعی الالوهیة فاستحیی یا لعین ولا تجری علی اللہ وذکر فی روایة اخری انه قال یا فرعون انک تدعی الربوبیة قال نعم قال بای حجة قال ولی الف ساحر قال ابلیس ارنیهم قال غدا فلما کان الغد جاء ابلیس الی فرعون والسحرة معه امرهم فرعون حتی سحروا اعین الناس فلما راهم ابلیس قال لهم هذا اعملکم فحسب قالوا لیس لنا عمل غیر هذا فلما تنفس ابلیس ومد نفسه صار سحرهم هباء منثورا ثم مد نفس الثلج فظهر سحر اکثر من الاول فقال یا فرعون انا الاستاذ ام هؤلاء قال بل انت قال یا فرعون انا مع هذا لا یرضی بی ان اکون عبده انت مع هذا العجز کیف یصلح ان تکون شریکه فقال له فرعون تعرف علی وجه الارض شر امنی ومنک فقال ابلیس بلی الحاسد ان لی صدیقا اجابنی الی کل ما دعوته الی الشر فقلت قد وجب علی حقک سل من حاجة فقال یا ابلیس ان لجاری بقرة فامنها فقلت لا قوة لی علی ذلک اترید ان اعطیک عشر بقرات مکانها فقال لا ما ارید الا هلاکها فعلمت ان الحاسد شر منی ومنک **النصیحة الرابعة** یقال ان سلیمان صلوة اللہ وسلامه علیه قال للشیاطین اذا رایتم ابلیس یجلس علی عرشه علی الماء فاخبرونی فاخبروه فقال لهم سلیمان علیه السلام احملوا عرشی وضعوه علی عرشه فلم یشعر ابلیس حتی وضعوا عرش سلیمان علیه السلام علی عرشه ففزع وظن ان القیامة قد قامت فقال یا نبی اللہ اقامت القیامة قال لا جئت ان اسالک عن خصلتین قال وما هما قال ای شیء

اَحَبُّ الی اللہ وابغض الیک وای شئ ابغض الی اللہ واَحَبُّ الیک قال لیس شئ احب الی اللہ من الصلوۃ ولا ابغض الی منہا ولیس شئ ابغض الی
اللہ من ذکر یعلو اذکرا ولا شئ احب الیّ منہ **النصیحۃ الخامس** قیل لما خرج نوح صلوات اللہ وسلامہ علیہ من السفینۃ وہلک قومہ جاءہ ابلیس
فقال یا نوح ان لک عندی ید اعظمہ فاسئلنی ما شئت اصدقک وانصحک فقاسم نوح علیہ السلام من کلامہ فاوحی اللہ تعالی الیہ ان سلہ فان عظتہ
تکون حجۃ علیہ قال نوح فاخبرنی باعون اخلاق بنی آدم لکم علی ملکتہم قال یا نوح فاسمع ہو الکبر والبخل والحرص والحسد وسانبئک بذلک الم تر
ان اللہ تعالی لما خلق آدم علیہ السلام امر الملائکۃ السماء السابعۃ سجودلہ فسجدوا واظلمنی الحسد اذ افضل علی ان لا اسجد لہ فاخرجت من ملکوت السماء
فزجرت فصرت شیطانا رجیما فہذا من الحسد الم تر ان اللہ تعالی لما خلق آدم علیہ السلام واسکنہ الجنۃ وفوضہا بجمیع ما فیہا الیہ ونہیہ من شجرۃ
واحدۃ فحملہ الحرص علی ان اکل نہا فاخرج من جمیع ما فیہا فہذا من الحرص اولم تر ان اللہ تعالی لما خلق الفردوس فنظر الیہا قال انت محرمۃ علی کل جبار
وعلی کل بخیل فہذا من الکبر والبخل قال نوح علیہ السلام فاخبرنی بالید التی لی عندک فواللہ انی لیفیض الی رضاک واتخاذ الایادی عندک قال بلے
ان قومک کانوا امۃ کثیرۃ من الامم لا یحصی عددہم الا اللہ تعالی وکنت منہم فی عناءٍ طویل فدعوت لربک علیہم فاغرقوا فصرت فارغا القوم آخرین
النصیحۃ السادستہ روی ان ابلیس لقی موسی علیہ السلام فقال ان اللہ اصطفاک وانا من خلق اللہ ارید ان اتوب فاشفع بی الی ربی فقال موسی علیہ
السلام نعم فقیل لموسی علیہ السلام قضیت حاجتک مرۃ یسجد لقبر آدم فاخبرہ موسی علیہ السلام فاستکبر وقال لم اسجد لہ حیا فاسجد لہ میتا ثم قال ابلیس ان
لک یا موسی علی حقا بما شفعت لی فاذکرنی عند ثلاث لا اہلکک اذکرنی حین تغضب فان قلبی فی قلبک وعینی فی عینک واجری منک مجری الدم واذکرنی
حین یلقی الزحف فانی اتیک ہنالک فاذکرک ولدک وزوجک واہلک وایاک ان تجالس امراۃ لیست بذات محرم فانی رسولہا الیک ورسولک الیہا
النصیحۃ السابعۃ ظہر ابلیس یحیی بن زکریا علیہما الصلوۃ والسلام فرای علیہ معالیق من کل شئ فسالہ عنہا فقال ہذہ الشہوات اصیب بہن ابن آدم
قال تصیب منی قال ربما شبعت ثقلناک عن الصلوۃ والذکر فقال ہل غیر ذلک قال لا قال فللہ علی ان لا املأ بطنی من الطعام ابدا واورد فی
ریاض القدس ہذہ الخبر لوجہ آخر بالفارسیۃ وآنچنانست کہ ابلیس علیہ اللعنۃ یحیی بن زکریا را علیہما السلام ملاقات کرد یحیی علیہ السلام پرسید کہ ابلیس
فرزندان آدم را علیہ السلام چگونہ می فریبی و راہ حق تعالی بچہ مر بر ایشان قطع میکنی ابلیس گفت یا یحیی ترا بکار نیاید گفت ناچار مرا بگوی گفت اول شہوات
و لذات دنیا بر ایشان عرض کنم اگر ایشان ورع را سلاح خود سازند نتانرا در راہ ایشان وا مگردانم اگر عفت را سلاح خود سازند حرص دنیا را در دل
ایشان کارم و ایشان را بان بفریبم اگر در زہد گریزند عجب را بر ایشان مستولی گردانم گفت ہرگز بر من بعجب دست یافتہ گفت نی گفت ہرگز دست
یابی گفت نہ مگر وقتی کہ طعام سیر خوردہ باشی فتور در تو در آرم تا از طاعت باز مانی یحیی گفت علیہ السلام بعزت خدای تعالی کہ تا زندہ باشم ہرگز سیر نخورم
ابلیس گفت بعزت او کہ من نیز آدمی را ہرگز نصیحت نکنم **النصیحۃ الثامنۃ** روی ان موسی علیہ السلام کان جالسا فی بعض مجالسہ اذ جاءہ ابلیس
وعلیہ برنس یتلون یعنی قلنسوۃ ذات الوان فلما دنی منہ خلع البرنس فوضعہ ثم اقبل وسلم علیہ فقال من انت قال انا ابلیس قال فما جاء بک قال
جئت لاسلم علیک لمکانک من اللہ تعالی فقال فلما البرنس الذی علیک قال بہ اخطف قلوب بنی آدم قال اخبرنی ما الذنب الذی اذا اذنب ابن آدم استحوذت
علیہ یعنی غلبت علیہ قال اذا اعجبتہ نفسہ واستکثر عملہ ونسی ذنبہ استحوذت علیہ **النصیحۃ التاسعۃ** مستخلص روی ابو امامۃ الباہلی رضی اللہ عنہ
عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان ابلیس لما انزل الی الارض قال یا رب انزلتنی الی الارض وجعلتنی رجیما فاجعل لی بیتا قال الحمام قال فاجعل لے

مجلسا قال الاسواق ومجامع الطرق قال فجعلني طعاما له قال ما يذكر اسم الله عليه قال شرابا قال كل مسكر قال اجعل لي قرآنا قال الشعر قال اجعل لي موذنا قال
المزامير قال اجعل لي كتابا قال الوشم قال اجعل لي حديثا قال الكذب قال اجعل لي مصايد قال النساء **النصيحة العاشر** ذكر عن وهب بن منبه
رضي الله عنه قال امر الله تعالى ابليس لعنه الله تعالى ان ياتي محمدا صلى الله عليه وآله وسلم ويجيبه عن كل ما يساله فجاءه على صورة شيخ وبيده عكازة فقال له
من انت قال انا ابليس قال لماذا جئت قال ان الله تعالى امرني ان اتيك واجيبك عن كل ما سالتني فقال صلى الله عليه وسلم كم اعداءك قال
خمسة عشر اولهم انت والثاني امام عادل والثالث غني متواضع والرابع تاجر صادق والخامس عالم متخشع والسادس مومن ناصح والسابع مومن رحيم
القلب والثامن تائب ثابت على التوبة حافظ على الصلوة والتاسع متورع عن الحرام والعاشر مومن يديم على الطهارة والحادي عشر مومن كثر الصدقة
والثاني عشر مومن حسن الخلق والثالث عشر مومن ينفع الناس والرابع عشر حامل القرآن يديم عليه والخامس عشر قائم بالليل والناس نيام فقال له كم
رفقاءك قال عشرة اولهم سلطان جابر والثاني غني متكبر والثالث تاجر خائن والرابع شارب الخمر والخامس القتات والسادس صاحب الريا
والسابع آكل مال اليتيم والثامن آكل الربا والتاسع مانع الزكوة والعاشر الذي يطيل الامل فهؤلاء اصحابي واخواني **النصيحة الحادية عشر**
قال وهب رضي الله عنه ان ابليس لقي يحيي بن زكريا عليهما السلام فقال له يحيي اخبرني عن طبائع بني آدم عليه السلام عندكم فقال له ابليس ثلاثة اصناف
اما صنف منهم فهم مثلك معصومون لا نقدر منهم على شيء والصنف الثاني فهم في ايدينا كالكرة في ايدي صبيانكم وقد كفونا انفسهم والصنف الثالث فهم اشد
الاصناف علينا فنقبل على احدهم حتى ندرك منه حاجاتنا ثم يفزع الى الاستغفار فيفسد علينا ما ادركنا منه فلا نحن نياس منه ولا ندرك حاجاتنا منه
الثانية عشر ان ابليس كان يسمى في السماء الدنيا عابدا وفي الثانية راكعا وفي الثالثة ساجدا وفي الرابعة خاشعا وفي الخامسة قانتا وفي السادسة
مجتهدا وفي السابعة زاهدا وكان رئيسا على اثنا عشر الف ملك ويقال تحت يده وسبعون الف ملك وكان جناحاه من زمرد اخضر غير الله تعالى اسمه
وجسمه وجعله منكوسا ممسوخا على مثال جسد الخنازير ووجهه كالقردة وراسه كالحية والاشارة فيه ان العابد المطيع على ما ذكرنا بترك سجدة لآدم صار ملعونا
ممسوخا كذلك فكيف حال من ترك الصلوة كثيرة هي عبادة للرب سبحانه بلا عذر افلا يمسخ ولا يلعن ولا يطرد من باب القبول عياذا بالله من ذلك **الثالثة عشر**
وقال زهرة الحسن البصري رحمة الله تعالى عليه ان ابليس عبد الله تعالى في السماء السابعة سبع مائة وسبعين الفا وخمس آلاف سنة وكان خازن الجنة
مع رضوان الف سنة فراى على حلقة الجنة مكتوبا ان لي عبدا من جملة المقربين امره امرا وهو لا يمتثل امري بل يقصر فاطرده عن بابي والعنه واجعل طاعته
وعبادته هباء منثورا فقال ابليس يا رب ائذن لي ان العنه فاذن له فلعن على ذلك العبد الف سنة وهو لا يعرف انه هو الملعون بلسانه والاشارة فيه
ان كثيرا من العباد يقرؤن القرآن ويلعنون فيه على الظالمين والمنافقين والفاسقين وهم لا يعلمون انهم يلعنون على انفسهم بالسنتهم والعياذ بالله من
ذلك **الرابعة عشر** ويقال ان اسرافيل عليه السلام نظر في اللوح فراى ان عبدا من جملة المقربين يصير مردودا مطرودا فبكى اسرافيل عليه السلام حتى
رحمته الملائكة فاجتمعوا عنده وسالوا عن بكائه فقال اطلعت على سر من اسرار الله تعالى وقص عليهم ذلك فبكت الملائكة باجمعهم وهاجوا وقالوا الا
تدبير لنا سوى ان تذهب الى عزازيل فانه مستجاب الدعوة ومن جملة المقربين انه يدعو الله تعالى فيستجيب دعاءه فجاؤا اليه واخبروه بما قال اسرافيل عليه السلام
فقال لا تغتموا فان كان ذلك واحدا منكم فانا اكافيه اشفعه عند الله لينجيه منها ثم بعد ذلك رفع عزازيل يده وقال يا رب امنهم عن القطيعة قد عالم
ونسي نفسه فاستجاب الله دعاءه في حقهم ورقمه برقم الشقاوة هذا نصيحة للمومن ان لا يظن بنفسه خيرا ولا يامن من خوف العاقبة البتة ولا يعتمد على طاعته

مصايد بفتح شكار انداز سيا جمع صيد خلاف القياس

والعبادة

سیر کردی از طعام گرسنه اش ساختی از همه معاصی واجرام وچون گرسنه اش گردانیدی از طعام سیر کردی از همه معاصی وآثام اعاذنا الله تعالی
من شر کل ذی شر بفضله وکرمه فی الدنیا والآخرة **النصیحة السابعة عشر** هم در تفسیر سراج وهاج میگوید که ای مسکین از شر این لعین بخدای
تعالی اندخس که آنهائی که هزار هزار چو تو بگرد قدم ایشان نرسد از شر این ملعون تو بی اند خسیده اند وکسی که با مبارزان بر آویزد ضعیفان را هیچ برندارد
دلیل بر آنکه اول بمادر وپدرت در آویخت کما قال الله تعالی فازلهما الشیطان عنها تا ایشان را از سرای سرور وراحت بدار محنت وغم
انداخت از یکدیگر جدا افتادند تا سیصد وپنجاه سال از وی فریاد خواستند کما قال الله تعالی ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا وترحمنا
لنکونن من الخاسرین تا بعد از ان مژدهٔ عفو آمد فتلقی آدم من ربه کلمات فتاب علیه بعد از آنکه از حال پدر خبر داد بحق فرزندان چنین نصیحت فرمود
یا بنی آدم لا یفتننکم الشیطان کما اخرج ابویکم من الجنة ینزع عنهما لباسهما لیریهما سوآتهما پدر را از لباس ظاهر بیرون آورد
نباید که شما را از لباس معرفت وایمان بیرون آرد انه یریکم هو وقبیله من حیث لا ترونهم از دشمن که شما را می بیند وشما او را نمی بینید هشیار
باشید وهشیار بودن آنست که بذکر خدای تعالی مشغول باشی وباو می اندیشی ومیگوئی اعوذ بالله من الشیطان الرجیم دیگر نوح پیغمبر علیه الصلوة
والسلام چون آب عذاب طغیان نمود وکشتی برروی آن آب روان شد چشم وی برپسر افتاد ابلیس بوسوسه درآمد که پسرتست مهر پدری بجای آورد
فرزند را نجات خواه تا نوح علیه السلام گفت رب ان ابنی من اهلی فرمان آمد که انه لیس من اهلک انه عمل غیر صالح تا نوح علیه السلام
دویست وپنجاه سال از ان حال بخدای تعالی می نالید ومیگفت رب انی اعوذ بک ان اسألک ما لیس لی به علم والا تغفر لی
وترحمنی اکن من الخاسرین دیگر چون یوسف صدیق را صلوة الله وسلامه علیه واقعه خلوت بازلیخا پیش آمد شیطان لعین متبسم
الحال وفرحان گشت از غایت شادی نعره زدن آغاز کرد فرمان رسید که ای ملعون چه شادی میکنی گفت همچنین فرصتی کجا یابم یوسف را
بعصیان درانداز ام الهام الٰهی بدل یوسف صدیق علیه السلام درداد تا گفت معاذ الله توفیق وعصمت الٰهی دررسید از شر وفتنه شیطان نجات
یافت کذلک لنصرف عنه السوء والفحشاء وکان نشبه کذلک دلالة بدان کند که هر که آن کند که یوسف کرد علیه السلام یعنی تعوذ او را چنان نگاه داریم که
یوسف را نگاه داشتیم صلواة الله علیه دیگر حضرت ایوب پیغمبر علیه الصلوة والسلام از شر شیطان بخدای تعالی فریاد میخواست اذ نادی ربه انی مسنی الشیطان بنصب
وعذاب وآن چنان بود که ابلیس در ابتدای حال از حق تعالی درخواست تا مال ومواشی واولاد ونعمت وصحت بر ایوب علیه الصلوة والسلام بزوال آورد
وایوب علیه السلام بصبر تلقی نمود تا ابلیس از وی مایوس گشت آنگاه خود را مانند طبیبی ساخته برراه گذر رحمت خاتون که حلیلهٔ ایوب بود علیه السلام نشست
چون رحمت خاتون بروی بگذشت ابلیس بچشم گریان شد بزبان گفت ای ضعیفه میدانم که دل تو بجهت بیماری شوهر مشغولست من داروی دارم آزموده
اگر بفرمان من کند صحت یابد رحمت خاتون از شادی گریان شد گفت هم پیمبرست هم طبیب وهم گریان هرچه میگوید از عین شفقت ست گفت
بگوی تا مداوای چیست گفت چون طعام خورد در ابتدا بسم الله نگوید ودر اختتام الحمد ترک کند وگویند قدری از گوشت مردار بوی داد ومقداری خمر
تا بشوهر دهد چون رحمت پیغام او عرض کرد ایوب گفت علیه السلام والله لیس ذلک الا ابلیس ودر حال بخدای تعالی از وی بنالید انی مسنی
الشیطان بنصب وعذاب خداوندا حال من بجای رسید که ابلیس را در من طمع افتاد که مرا از تو بازدارد وبخوردن خمر وگوشت خوک فرماید فنزل
جبرئیل علیه السلام وقال یا ایوب قم باذن الله ارکض برجلک هذا مغتسل بارد وشراب تا هر که بحق تعالی ایوب وار از شیطان فریاد خواند حق تعالی

اور از علل باطنی برہاند و اما عیسیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام رای انہ کان جالساً علی صخرۃ بیت المقدس فجاء ابلیس وقال عیسیٰ قل لا الہ الا اللہ قال ہذا کلمۃ الحق ولکن انا لا اقول بقولک قال اللعین الک الہٰ قال نعم قال انکنت صادقاً فارم نفسک من الجبل حتی یحفظک قال عیسیٰ علیہ السلام یا ملعون الرب یبتلی العبد اما العبد فلا یبتلی الرب قال ابلیس یا عیسیٰ انت تفعل مالم یفعل احد کانک شریک اللہ وابن اللہ عیسیٰ گفت علیہ السلام چہ کردم ای ملعون ابلیس گفت در گل دمیدی جانور شد بر بیمار خواندی صحت یافت بر مردہ خواندی زندہ شد مائدہ خواستی از آسمان فرود آمد عیسیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام سر برداشت وگفت الٰہی جدہ من الجنۃ یعنی مادر مریم مرا بتو سپرد و بتو فریاد خواست وگفت اعیذہا بک وذریتہا من الشیطان الرجیم اگر استعاذہ جدہ مرا قبول کردۂ اغثنی ونجنی من شرہ جبرئیل آمد علیہ الصلوٰۃ والسلام یک پر برزد و بمشرقش انداخت دریا کہ از وی سر ترنیست یکسال دران دریا بماند چون بیرون آمد پر دیگر زد و بمغرب انداخت در دریائی کہ ازان سوزان تر نیست یکسال دیگر آنجا بماند بعد ازانکہ ازانجا بیرون آمد دیگر ہر جا عیسیٰ را صلوٰۃ اللہ وسلامہ علیہ بدیدی کرانہ کردی وگفتی یا ابن مریم من از تو آن بیچیدم کہ از خلائق عالم نہ بیچیدم نکتہ چون باستعاذت حنہ جدۂ عیسیٰ علیہ السلام نبیرۂ او را از شر شیطان باز داشت تو نیز در وقت طاعت چون استعاذت بر زبان رانے ولی ترکہ ترا از شر وی باز دارد بفضل ورحمت خود الثامنۃ عشر قیل ان الشیطان یقول کیف تقلب من بنی آدم اذا غضب طرت فی راسہ واذا سکن قعدت فی قلبہ ولیس الخلاص منہ الا بذکر اللہ تعالیٰ ویقال سلاح الشیطان مع المؤمنین اربعۃ اشیاء الرحمۃ والرافۃ والمغفرۃ والشفاعۃ والکفارۃ قال اللہ تعالیٰ حکایتاً عن قول ابلیس ثم لاٰتینہم من بین ایدیہم ومن خلفہم الآیۃ یقول لاٰتینہم من بین ایدیہم فاقول ان رحمۃ اللہ واسعۃ قال اللہ تعالیٰ ورحمتی وسعت کل شیٔ وقال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ تعالیٰ ارحم لعبدہ من الوالدۃ الشفیقۃ علی ولدہا ومن خلفہم بالمغفرۃ فاقول ان اللہ تعالیٰ غفور رحیم وقال اللہ تعالیٰ نبئ عبادی انی انا الغفور الرحیم وعن ایمانہم بالشفاعۃ فاقول قال اللہ تعالیٰ ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ وعن شمائلہم بالکفارۃ فاقول الصلوٰۃ الی الصلوٰۃ کفارۃ وکذا الجمعۃ الی الجمعۃ کفارۃ وشہر رمضان الی رمضان کفارۃ وقال اللہ تعالیٰ ان الحسنات یذہبن السیئات فلا ینبغی للانسان ان لا یغتر بقول ابلیس فان الرحمۃ والشفاعۃ والکفارۃ حق ولکن لیستوجب ہذہ الاشیاء بما اشترط اللہ تعالیٰ فی القرآن وہو قولہ تعالیٰ ورحمتی وسعت کل شیٔ فسا کتبہا للذین یتقون ویؤتون الزکوٰۃ والذین ہم بآیاتنا یؤمنون الذین یتبعون الرسول النبی الامی الآیۃ ومن کانت مع ہذہ الشرائط الاربعۃ فحینئذ استوجب رحمۃ اللہ وعفوہ واللہ الموفق سبحانہ وتعالیٰ النصیحۃ التاسعۃ عشر قال یحییٰ بن معاذ رحمۃ اللہ علیہ الشیطان قدیم وانت حدیث والشیطان کسیر وانت سلیم والشیطان فارغ وانت مشغول والشیطان لہ نہمۃ واحدۃ وہی ہلاکک وانت مع مایۃ نہمۃ والشیطان یراک وانت لا تراہ وہو لا ینساک وانت تنساہ ولہ من نفسک عون ومن نفسہ لیس لک عون فمن غلبہ ہواہ افتضح النصیحۃ العشرون قال حاتم الاصم من لم یر نفسہ بمحاربۃ الشیطان کرجل فی جوف بیت مظلم ومعہ کلب عقور یعقرہ کل ساعۃ فان الشیطان قد اسرہ وہو لا یشعر اعاذنا اللہ تعالیٰ من شر الشیطان بحرمۃ نبیہ محمد سید الانس والجان صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تسلیماً کثیرا

الفصل الحادی عشر فی الاخبار والنقول المتفرقۃ من ہذا الباب قال ابو مطیع نقلا عن عبید بن عمر اللیثی رحمۃ اللہ علیہ انہ قال لما غضب اللہ تعالیٰ علی ابلیس واخرجہ من الجنۃ قال یا رب آدم لی عدو وقد شقیت بسببہ فسلطنی علیہ قال قد سلطتک علیہ

تجری منہ مجری الدم قال یارب زدنی قال صدورہم لک مساکن قال یارب زدنی قال اجلب علیھم بخیلک ورجلک وشارکھم فی الاموال و
الاولاد قال العلماء کل خیل جلیب فی معصیۃ اللہ تعالی فھو من خیل ابلیس وکل رجال اجتمعوا علی معصیۃ اللہ تعالی فھو من رجل ابلیس وکل مال من غیر حلہ ینفق
فی غیر طاعتہ فیہ شرکۃ ابلیس ومن الاولاد ماھودوہ او نصروہ او مجسوہ او اشرکوہ قال آدم علیہ الصلوۃ والسلام وسلطت ابلیس علی وجعلتہ لی عدوا فاجعل
لی مایمنعنی قال اللہ تعالی لایولد لک ولدا الا وکلت بہ من یحفظہ من قرناء السوء قال یارب زدنی قال السیئۃ بواحدۃ والحسنۃ بعشر امثالھا
قال یارب زدنی قال التوبۃ ولا انزعھا منک مادام الروح فی بدنک قال یارب زدنی قال اغفر لک ولذریتک ولا ابالی فقال آدم حسبی وقال وہب
رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی اوحی الی آدم علیہ السلام فقال یا آدم واحدۃ لی واحدۃ لک وواحدۃ بینی وبینک واخری فضل منی علیک اما التی
لی تعبدنی ولا تشرک بی شیئا واما التی لک فعملک اوفیک لاانقصک منہ شیئا واما التی بینی وبینک فمنک الدعاء ومنی الاجابۃ والعطاء واما
التی ھو فضل علیک فمتی یستغفرنی اغفر لک ولا ابالی قال رضیت یارب **النقل الاخری** حکی ان یونس صلوات اللہ وسلامہ علیہ حین ابتلاہ
اللہ تعالی ببطن الحوت لہ مثل المراۃ فیری من بطنہ کل شئ کان فی البحر ثم یری یوما فی البحر شخصا جالسا علی سریرہ یاتی الیہ فوج فراہ یونس علیہ السلام
بانہ کان یفرح بفوج جاء الیہ ویحزن عن فوج وینقطع عنہ الافواج فسال یونس من ھو فقالوا ھذا ابلیس وھولاء الذین یاتون الیہ عساکرہ فقال
یونس لماذا یفرح بفوج ویحزن عن فوج فقالوا لانہ اذا جاء الیہ فوج یقولون فلان تاب واقبل علی الطاعۃ فیحزن واذا جاء فوق آخر ویقولون فلان
ترک التوبۃ واقبل علی المعصیۃ یفرح ولیس یوما الا وقد ارسل عساکرہ الی کل فرد من افراد بنی آدم سبعین مرۃ وقال ابو مطیع ان لہ ثلثمائۃ وستین صکا فیھا
غرورہ ومکایدہ ویعرضھا علی القلب واحدا بعد واحد مثلا یعرض الکفر اولا فان لم یقبلہ فالکبائر من الجرائم فان لم یقبل فالصغائر نعوذ باللہ من شرہ
وکیدہ وضلالہ **النقل الاخری** روی انہ لما بعث النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال ابلیس لشیاطینہ لقد حدث امر فلم یعرفوا فضرب شرق الارض
وغربھا وقال بعث محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فجعل شیاطینہ یرسل الی اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فیرجعون خائفون فیقولون نصیب منھم
فیقومون الی صلوتھم فتحی فیحمی ذلک فقال ابلیس رویدا لھم عسی ان اللہ یفتح لھم الدنیا فھناک تصیبون حاجتکم منھم **نقلی دیگر** شیخ جنید بغدادی
قدس اللہ روحہ گفت مدتی میخواستم تا شیطان را ببینم واز وخبری چند سوال کنم شبی نماز خفتن بگذاردم بر در مسجد استادہ بودم مردی دیدم بلند
بالا با ہیبتی تمام بر در مسجد حاضر شد جنید گفت قدس سرہ کہ ہیبتی از وی در دل من پدید آمد ہمان جا توقف کردم آن شخص گفت من کسی ام کہ سالہا در
آرزوی من بودی شیخ فرمود کہ پیش وی رفتم مرا گفت ای جنید دران ساعت کہ مرا یاد کردی حال از دو چیز بیرون نبود با یاد حق تعالی مرا یاد کردی
یا حق تعالی را فراموش کردی تا مرا یاد کردی اگر با یاد حق تعالی مرا یاد کردی در طریقۂ شرک بودہ واگر وی را فراموش کردہ بودی در شریعت عاصی بودی
جنید گفت کہ ازین سخن وی حالتی بمن در آمد وبسیار بگریستم پس گفت ای جنید از من چہ میخواہی گفتم از تو یک سوال دارم کہ حق تعالی با تو چندین
ہزار لطف ارزانی داشت ترا معلم ملائکہ گردانید از نشیمن خاک باوج عالم پاک رسانید چون گفت آدم را سجدہ کن چرا انکار کردی وسر باز زدی ابلیس گفت ای جنید
قضا وتقدیر وی چنین بود تو پنداری کہ آدم را بخوردن گندم من مبتلا کردم گفتم پس ملعون چرا شدی گفت بالازل در بعضی بنظر فضل نگاہ کرد دوستان آمدند
ودر بعضی بنظر عدل نظر کرد دشمنان آمدند شیخ در گریہ در آمد ابلیس گفت ای شیخ چرا می گرئی اگر از برای خود میگرئی مگرئی کہ از جملہ دوستانی واگر از برای
من میگرئی ہم مگرئی کہ بر من جای گریستن نیست جای لعنت کردنست شیخ فرمود از وی پرسیدم کہ درویشانی کہ در مسجد اند بر ایشان ہرگز ظفر می یابی

گفت نی گفتم چگونه گفت چون وسوسهٔ دنیای شان میکنم بعقبی میروند و چون وسوسه عقبی شان میکنم بمولا جل و علا میگریزند و مرا بران حضرت راه نیست
گفتم هیچ بر اسرار ایشان وقوف می یابی گفت نی مگر وقتی که در حال سکر و بیخودی بر زبان ایشان چیزی برود مرا فی الجمله بر سر ایشان اطلاعی حاصل آید
درین بودم که ناگاه بانگ نماز بر آمد و آن ملعون خاک بسر میکرد و میگریخت شیخ فرماید که در مسجد در آمدم شیخ سری را دیدم سر بزانو نهاده قدس الله
روحه سر بر آورده گفت ای فرزند کذب عدو الله این درویشان بر حضرت عزت ازان عزیز ترند که حق تعالی بر اسرار ایشان جبرئیل امین را علیه
السلام اطلاع دهد شیطان لعین کجا بوی برد **نقلی دیگر** شیخ مالک دینار گفت قدس الله روحه که بسحری از برای تجدید طهارت بیرون آمدم چون طهارت
ساخته باز گشتم در اثنای راه پای من بسنگی در آمد و خون آلود گشت باز گشتم و تجدید کردم بمسجد آمدم و نماز گذاردم و بجای نماز بماندم چاشت نیز نماز گذارده بودم چون بیرون
آمدم پیری دیدم سائل وار استاده درمی خواستم که بوی دهم گفتم بسم الله الرحمن الرحیم آن پیر ناپدید شد و درم از دست من بیفتاد خواستم آن درم بر گیرم
آوازی شنیدم که دست باز بر نگرفتم دیدم که باز آن پیر ظاهر شد گفتم تو کیستی گفت ابلیس گفتم بر راه چه میکنی گفت ترا انگشت پای در سنگی در آمد هیچ دانی
که آنرا سبب چه بود گفتم نی گفت تا ترا خبر کنم گفتم بگوی گفت مدتی خواستم که ترا وسوسه کنم و بر تو دست نمی یافتم تا دوش بوقت سحر بر خاستی در خاطرت
گذر کرد که امشب من پیش از همه برخاستم برین مقدار مرا بر تو دست شد انگشت پای ترا در سنگی در دادم تا خون آلود گشت و چون درم خواستی که بمن دهی
و نام خدا تعالی بر زبان راندی فرشته پر بر من زد من بگریستم تو خواستی که آن درم را برداری آن فرشته بود که ترا گفت بر مگیر که در ان درم شبه بود
نکته ای درویش درمی که بروی نام الله نوشته است روا نمیدارد که بدست شیطان افتد دلی که بروی نام خود بقلم قدرت نوشته که
اولئك كتب فی قلوبهم الایمان اگر در دم آخر بدست وسوسه شیطان بازنگذارد از کرم خداوندی چه عجب **نقلی دیگر** شیخ سهل عبد الله تستری گفت
قدس الله روحه که ببادیه در آمدم آبی دیدم بغایت روشن از غاری بیرون می آمد عجب داشتم چرا که بکرات آنجا رسیده بودم و آن آب ندیده بودم گفتم مگر
درین غار چشمه کشاده گشته بغار در آمدم ابلیس لعین را دیدم بر صخره نشسته میگریست و زاری میکرد و آن آب دیدهٔ وی بود جاری گشته گفتم ای لعین این
چه گریه و زاریست ترا فرمودند که آدم را سجده کن نکردی بعد ازان گفتند خاک او را سجده کن ابا نمودی اکنون نیز اگر در صدد صلاح کار خودی آنکه
قبر آدم برو و سجده کنی ازین محنت خود را باز رهان ابلیس گفت ای سهل اکنون از سر خاک آدم می آیم و بدان رفته بودم تا سجده کنم هر چند خواستم میسر نشد
دانستم که وی نمیخواهد کار ارادهٔ ازلی دارد تا عنایت الهی متوجه احوال کیست و ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء **نقلی دیگر** در تفسیر کشف الاسرار یزدی
از سهل تستری رحمه الله نقلی دیگر آورده است میگوید که شیخ سهل فرمود که روزی بابلیس رسیدم گفتم اعوذ بالله منك گفت ای سهل آن گفت نعوذ بالله منی
فانا اعوذ بالله من الله یا سهل اگر تو میگوئی فریاد از دست شیطان من میگویم فریاد از دست رحمان گفتم یا ابلیس چرا آدم را سجده نکردی گفت ای سهل این
سخنان بیهوده را بمان اگر باو راهی داری او را بگوی که اگر این بیچاره را میخواهی بهانه بروی چه می نهی همین ساعت بر سر خاک آدم بودم هزار بار آنجا سجود
بردم و خاک تربت وی بر دیده مالیدم بعاقبت ندای شنیدم لا تتعب فلسنا نرید که **رباعی** پیش تو ره چنان پناه افتاد است ❊ کز وی همه
طاعتی گناه افتاد است ❊ این قصه نه زان روی چو ماه افتاد است ❊ کین رنگ گلیم ما سیاه افتاد است ❊ پیر هرات گفته است قدس الله روحه
العزیز الهی هر کرا خواهی آب او در جوی روانست و آنرا که نخواهی درد او را چه درمانست سهل گفت انگاه نوشته بمن داد که بخوان چون بخواندن
مشغول شدم از من غائب شد نوشته این بیت بود **شعر** ان کنت اخطات فما اخطاء القدر ❊ ان شئت یا سهل فلمنی او قدر **نقلی دیگر**

شیخ ذوالنون مصری رحمة الله علیه گفت در بادیه بودم ابلیس را دیدم که چهل روز سر بسجده نهاده بود که بر نداشت گفتم یا مسکین ترا بعد از بیزاری
ولعنت این همه عبادت چیست گفت یا ذوالنون اگر من از بندگی معزول ام او از خداوندی معزول نیست **بیت** توئی معبود اگر نزدیک دیرم *
توئی مقصود اگر مشغول غیرم * **نقلی دیگر** ابو یزید بسطامی گفت قدس سره از الله تعالی درخواستم تا ابلیس را بمن نماید وی را در حرم یافتم او را در سخن در آوردم
سخنان زیرکانه میگفت گفتم یا مسکین با این زیرکی چرا از امر حق تعالی دست بداشتی گفت یا بایزید آن امر ابتلا بود نه امر ارادت چه اگر ارادت بودی هرگز
دست نداشتمی گفتم یا مسکین مخالفت حق ست که ترا باین روز آورد گفت یا بایزید المخالفة تکون من الضد ولیس له ضد والموافقة من المثل للمثل ولیس له
مثل افتری ان الموافقة لما وافقته کانت منی حین خالفته کانت منی کلاهما منه ولیس لاحد علیه قدرت وانا مع ماکان ارجو للرحمة فانه قال رحمتی وسعت
کل شئ وانا شئ فقلت وسعة بشرط التقوی فقال مه الشرط یقع ممن لایعلم لعواقب الامور وهو رب لایخفی علیه شئ ثم غاب عنی **نقلی دیگر** در روایت
آمده که چون آدم علیه السلام خلعت قبول توبه یافت وبهرهٔ لعنت حصهٔ دشمن آمد ابلیس روزی بر آدم ظاهر شد آدم زبان ملامت بکشاد گفت ای
ملعون اینچه بود که کردی نه باخود نیک کردی ونه بامن خود را لعین ورجیم ساختی ومرا از دار نعیم بیرون انداختی ابلیس گفت ای آدم ملامت مکن اگر
ابلیس تو من شدم ابلیس من که بود وی خواست بخواست ازلی تا ترا بنوازد وخواست تا من بیچاره را بگذارد خواست ویست وحکم حکم وی
یفعل الله ما یشاء ویحکم ما یرید **رباعی** حکمی که از و محال باشد پرهیز * فرمودهٔ او امر کرده کردی بگریز * انگاه میان حکم امرش عاجز * در مانده
جهانیان که گزدار مریز * **نقلی دیگر** نقلست مختلف لاهوی که چون ابلیس مردود شد وداغ قهر بر ناصیهٔ آن ملعون نهادند وآدم علیه السلام از
فراز طارم افلاک بنشیب نشیمن خاک فرستادند ابلیس هنوز از بر آمدن آسمان ممتنع نگشته بود روزی بر معارج افلاک بر آمد ودر سایهٔ عرش مجید در آمده
چنگ در ساق عرش زد و با حمله عرش گفت که ای ملائکه مرا هفت اشکال ست که بر حضرت عزت میخواهم عرض کنم شما حاضر باشید تا آن سوالها را
بموافق عرض رسانم وجواب آن سوالها بشنوم بیکبار حمله عرش از هیبت دهشت این سخن بسدرة المنتهی آمدند وسر در پیش انداختند واسرافیل
علیه الصلوة والسلام سر بسجده نهاده گفت الهی اگرچه از حکیم طلب حکمت نمودن رواست ولیکن من ازین سوالها بیزارم فرمان رسید که ای لعین چه سوال
داری بگوی ابلیس زبان برکشاد وگفت سوال آنست که خداوندا مرا بیافریدی یا بخواست من بیافریدی یا بخواست خود مرا درین باب اختیاری نبوده
بود من و وجود من همه باختیار تو بود اگر مرا نمیخواستی پس چرا می آفریدی سوال دوم آنست که چون مرا آفریدی بعد از ان آدم را خلق فرمودی مرا
از آتش آفریدی و او را از خاک میان ما هیچ عداوتی نبود مرا در منصب وی حقی نبود و او را در جاه ومکنت من طمع نی این عداوت درمیان ما بچه نسبت پدید
آوردی سوال سوم آنست که چون عداوت پدید آوردی واو را به بهشت آرام دادی ومرا سرگردان ممسوخ ومنسوخ گردانیدی من در بهشت آمدم
بقصد آنکه در بهشت در آیم وبوسوسه اضلال او کنم وعداوت خود با وی بکار برم با آنکه نیت من میدانستی ومقصود من می شناختی مرا
در بهشت چرا راه میدادی سوال چهارم چون در بهشت در آوردی من سخنی بیش نگفتم وزیاده از وسوسه بیش نبردم سخن مرا در دل آدم چرا
جای دادی وبوسوسهٔ من چراش بفریفتی و درخت گندم را در پیش تخت وی هر جا میرفت چرا میبرویانیدی سوال پنجم آنست که من از حضرت
تو امان خواستم که رب انظرنی الی یوم یبعثون مرا چرا امان دادی واگر اضلال من خواستی چرا همان ساعتم هلاک نه گردانیدی تا فرزندانش
از وساوس من مصون ماندی ومن نیز از کدورت طعن ولعن ایشان نجات یافتمی سوال ششم آنست که چون مرا امان دادی ومن در معصیت

ایشان جد واهتمام تمام نموده بصغائر وکبائر شان ممتحن گردانیدم وترا از معاصی ایشان هیچ زیانی نیست واز طاعات ایشان سودی نی چرا همه را نمی آمرزی وبه بهشت فرستی که بعضی را از ایشان بدوزخ نام زدمی سازی سوال هفتم آنکه چون از معاصی اهل اسلام عصیان هیچ نقصان باستان کبریائی تو عاید نمیگردد وبجرائم مجرمان هیچ وجه متضرر نیستی حکمت در آفرینش برزخ دوزخ چه بود ومقصود از تعذیب این اسیران مجبور چه می نمود چون این سوالات بمعرض عرض رسید فرمان آمد که ای ملعون سوالهای خود تمام کردی اینقدر نمیدانی که در کارخانهٔ ما چون وچرا نمیرود وتو هنوز حقیقت خداوندی واستغنای صمدی مرا نشناختهٔ هر حکم که من کنم کس را مجال آن نیست که گوید چرا کردی یارای آن نه که گوید خطا کردی لا یسال عما یفعل صفت کمال منست یفعل الله ما یشاء ویحکم ما یرید نعوت جلال منست **ابیات** دنیا وعقبیٰ دو منزل ساختم * طالبان را در طلب انداختم * هر کسی در منزل وماوای خویش * یکسر مو نگذرد از جای خویش * هفت گردون بستهٔ فرمان من * همچو گوئی در خم چوگان من * عالم وآدم اسیر حکم ماست * گر بسازم وربسوزم هم رواست * گر عمارت سازم ار ویران کنم * بادشاهم هر چه خواهم آن کنم * **نقلی دیگر** نقلیست که چون ابلیس مردود گشت وسنگ لعنت بر تارک نامبارک وی بارانیدند واز آسمان بر زمینش انداختند واعلام ضلال بنام نافرجام او برافراختند دنیا وهوا بتعزیت وی آمدند ابلیس را خوار وخجل دیدند ضربت قهر خداوندی خورده وشربت زهر دردمندی چشیده نام ملکی بشیطانی بدل گشته از پیشگاه علیین بپایگاه اسفل السافلین انتقال نموده ابلیس را دلداری داده استمالت نمودند ودر مراعات او فزودند گفتند اگر بجهت آدم از ذروه افلاک باین تودهٔ خاک افتادی اما از نهار دل نیندازی که ما در مقام اتفاق اولاد او را بکفر ونفاق مبتلا گردانیم واز مرافقت وموافقت تو عنان نپیچانیم **القصه** هر سه با یکدیگر بیعت نمودند ودر اضلال واهلاک فرزندان آدم دو دست یکی کردند ابلیس گفت من از طاعت بمعصیت خوانم واز عبادت بگناه دلالت کنم دنیا گفت من خود را در نظر ایشان بیارایم وبتزیینات وتمویهات خود شان مشغول گردانم هوا گفت من شهوتها را بر ایشان گمارم واز طاعت وقربات شان باز دارم بعد ازان گفتند ما را خلفا می باید که اگر ما نباشیم قائم مقام ما باشند ابلیس کبر را خلیفهٔ خود گردانید گفت اگر من غائب باشم کبر کار من بکند دنیا حرص را خلیفهٔ خود گردانید گفت اگر مرا نه بینند حرص شان بخود مشغول گرداند هوا حسد را خلیفهٔ خود ساخت گفت اگر بمن نرسند حسد ایشان را هلاک گرداند گفتند ما را لشکری می باید ابلیس گفت کافران لشکر من اند دنیا گفت شهوات لشکر منست هوا گفت راحتهای لشکر منست گفتند ما را علمها می باید ابلیس علم کفر برداشت دنیا علم غفلت برداشت هوا علم معصیت برداشت گفتند ما را طبلها مے باید ابلیس از عداوت طبلی ساخت دنیا از رغبت طبلی ترتیب کرد هوا از خطیئه طبلے پرداخت ابلیس دوال رحمت بر طبل عداوت زد آواز تنگ وتنک وشبهه وشرک ونفاق در جهان افتاد حق تعالی فرمود انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم العداوة والبغضاء دنیا دوال طلب بر طبل رغبت زد واز جمع ومنع وبخل وطمع در عالم افتاد حق تعالی فرمود فلا یغرنکم الحیوة الدنیا هوا دوال ضلالت بر طبل خطیئه زد آواز لذات وراحت ومراد وشهوت در عالم افتاد حق تعالی فرمود ولا تطع الهوی هر روز بامداد ازین سه لشکر با این سه خلیفه علم برارند وطبلها فروکوبند قصد ولایت تنها بندهٔ مؤمن کنند در صحرای باطن بنده نیز بادشاه دل علم ایمان بدست گیرد وسپاه معرفت را بیاراید لشکر توحید را قلب وجناح راست کند عقل را وزیر خود گرداند علم را سپهسالار خود سازد مبارزان وفا وحلم وزهد وتقوی وشرع وفتوی ورغبت ورهبت ویقین وتوکل وشفقت ونصیحت وامانت واستقامت وصحبت وقناعت

وصبر وسخاوت وخوف ورجا یکی ازین صفداران دورباش انهم لهم المنصورون بدست قوت گرفته تیغ گوهروار وان جندنا لهم الغالبون
حمائل کرده زره وکان حقا علینا نصر المؤمنین درپوشیده سپر لاحول ولا قوة الا بالله در روی کشیده همچنان آراسته وپیراسته درزیر علم
وایمان رزان گشته حاصل این دو لشکر متصل با یکدیگر در مصاف اند ومعرکهٔ ایشان سینهٔ بنده است یوسوس فی صدور الناس چون عمر بنده بآخر
رسد این دو لشکر بهم برزنند تا کدام یک غالب آیند ونصرت کرا باشد اگر مدد الٰهی جل وعلا متوجه عساکر ایمان باشد فروح وریحان وجنة نعیم
واگر عیاذا بالله خذلان حق سبحانه در رسد لشکر کفر لشکر ایمان را برهم زند نعوذ بالله من هذا افتنا امن جمیعهم هر بنده را که تمنای آن باشد تا لشکر
شیطان را منهزم گرداند وسپاه ایمان غالب آید شب وروز مهیا هوی این کلمه در شهرستان وجود در اندازد که اعوذ بالله من الشیطان الرجیم

نقلی دیگر نقلست که دران وقت که زلیخا با یوسف خلوتی ساخته بود ابلیس از غایت فرح وشادی نعره بزد فرمان رسید که ای ملعون چه
شادی میکنی گفت چرا شادی نکنم اگر خلوت می باید هست اگر جمال یوسف وحسن زلیخا می باید هر دو هست واگر وسوسه واغوای شیطان می باید
هست اکنون که اسباب معصیت مهیا باشد لابد که یوسف در معصیت افتد فرمان آمد که ای ملعون این همه هست ولیکن اگر نصرت می باید هست
واگر حفظ وعنایت می باید هست فی الحال فتح ونصرت الٰهی جل وعلا در رسید تا یوسف را بشارت میکرد درها کشاده می شد تا یوسف علیه السلام
بعصمت جل وعلا ازان ورطه بسلامت نجات یافت که کذلک لنصرف عنه السوء والفحشاء دران زمان که موسی علیه السلام با بنی اسرائیل
از پیش فرعون فرعونیان بگریختند چون بکنارهٔ دریا رسیدند ابلیس باز از غایت بهجت وسرور نعره بزد فرمان رسید که ای ملعون اینچه شادیست
گفت شادی برای کدام روز است اگر در پیش دریا می باید هست واگر در عقب شمشیر مے باید هست سبب تلف شدن موسیٰ واهل او را
چه درمے باید فرمان رسید که ای ملعون این همه هست ولیکن اگر قدرت من می باید هست ای موسیٰ عصا بر دریا زن فانجیناه والذین
معه برحمة منا وقطعنا دابر الذین کذبوا بآیاتنا کذلک دران وقت که بنده را عمر بآخر رسد ابلیس ملعون نعره بزند فرمان رسد که ای ملعون
چه جای شادیست گوید شادی از برای کدام روز است بنده گنهگار می باید هست اگر صعوبت بیماری ودرد وبلا می باید هست اگر مفارقت
زن وفرزند وخویش وپیوند مے باید هست واگر صلابت وسطوت دیدن ملائکه می باید هست اگر هیبت ملک الموت می باید هست اگر تلاطم امواج
محن وفتن می باید هست اگر کوه کوه گناهان صغیره وکبیره می باید هست بنده را نومید شدن وبکفر مردن چه درمی باید فرمان حضرت خداوندی جل
وعلا در رسد که ای ملعون اینها همه هست ولیکن نظر عنایت من هم هست ای عزرائیل جان بنده را بنور ایمان وسرور عرفان بردار که یبشرهم
ربهم برحمة منه ورضوان **نقلی دیگر** تفسیر امام یعقوب کشافی فی الخبر ان ابلیس علیه اللعنة استقبل الخضر علیه الصلوة والسلام وابلیس را
مراد آن بود تا خضر وی را بداند وازوی سوالها کند فقال ابلیس للخضر ایها الرجل الغریب ما اسمک قال الخضر سلنی من علمی ما تفعل من اسمی فقال ابلیس وما
علمک قال خضر منفرد فی طلب الفرد فقال اللعین الهذا الفرد مکان قال لا قال اللعین چون مکانش نیست کجاش یابی قال الخضر اما تسمع مناجات داؤد
علیه السلام الٰهی این اطلبک فاوحی الله تعالی الیه یا داؤد ان اردتنی فاطلبنی عند المنکسرة قلوبهم من مخافتی فقال ابلیس کیف تعرف الفرد قال
الخضر علیه السلام شش چیز را اثبات میکنم وشش چیز را نفی میکنم گفت آن شش چیز که اثبات میکنی کدام است قال الاول انه اول کل اول والثانی آخر کل آخر
والثالث مالک کل مالک والرابع قادر بلا ساده لا بالآلة والخامس عالم من غیر تعلم والسادس اغنی من کل غنی قال اللعین آن شش چیز که نفی میکنی

وَلٰکِنْ یَسَعُنِی قَلْبُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ بیت تا بم نمی آرد یقین نی آسمان و نی زمین * با رفعت و قدر چنین اندر دولت گنجیده ام * لاجرم طلایۂ
فقر و نیاز و صبر و قناعت روی بشهرستان آب و خاک وجود آدم نهادند سینۂ بی کینہ بشریت را بزعفران رضا و سنبل وفا و لالہ نالہ
و یاسمین یقین و گل توکل و نرگس تحمیل دود دود دود و سوسن رنگ زرد و بنفشۂ آه و شقائق انتباه مزین و آراستہ دیدند و تخت بخت دل را
چون مسندی بوسائد صدق و موائد عشق مزین و محلی یافتند و صلاحیت نزول سلطانی و قابلیت قبول رحمانی القلب بین اصبعین من اصابع الرحمن
دردی مشاهده نمودند فاماگاه گاهی عساکر وساوس شیطان و جیوش نفسانی را در حوالی نواحی آن تختگاه دیدند کہ چون دزدان درکمین در یسار
و یمین تا دست بروی نمایند عرضداشت نیازمندانہ از خامۂ اخلاص بر قرطاس انفاس ثبت ساختہ بجانب قدس الٰہی فرستاد مضمونش
اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم ربنا لا تواخذنا ان نسینا تا آنجا کہ فانصرنا علی القوم الکافرین حضرت بادشاه عالم جل و علا دانست کہ این طلایہ را
بہ تیر و تیغ مدد کردن نشاید سہ صد و شصت نظر لطف خویش بمددگاری نصرت در قفای ایشان بفرستاد تا لشکر شیاطین را مقهور ساختہ
از ساحت دل بندۂ مومن دور اندازند و خیمۂ اقامت انا عند المنکسرة قلوبهم در دل عارف بزنند و آنرا پای تخت ایمان و دار الملک عرفان
و ایقان گردانند و لهذا قال الفقیر الضعیف معین المسکین ابیات ای نور عشقت تافتہ اندر سویدائی دلم * بگرفتہ نور عشق تو پنهان و پیدائی دلم
در تافت ماه طلعتش از آسمان عزتش * بگرفت نور وحدتش مجموع اجزائی دلم * بنمود نور ذو المنن چون آتش از نخل بدن * اسرار
خود گفت او بمن در طور سینائی دلم * مسکین دلم بدخوی شد جویای آن مہ روی شد * رب ارنی گوی شد بیچارہ موسائی دلم * موسی دران
روزی نبرد از لن ترانی زخم خورد * دل هیچ اندیشہ نکرد ای وای صد وائی دلم * هر کس بخود آمد بدر زان زخمش آمد بر جگر * دل چون ز خود آمد بدر باز گشت
جویای دلم * دل در پی روی نکو میرفت اندر کو بکو * بنهاد عشق روی او زنجیر بر پای دلم * نور تجلی صبحدم از مطلع دل زد علم * نورش فزون شد دم بدم بگرفت
صحرائی دلم * من سوی او بشتافتم وین پرده ها بشگافتم * الحمد للہ یافتم مقصود و ماوائی دلم * گفتم چو یابم زو خبر آرام گیرد دل ببر * چون دیدمش شد بیشتر فریاد
و غوغائی دلم * در مجلس مسکین معین یکدم نشین صد در بچین * بنگر چہ در هائی ثمین دادست دریای دلم * وصلی اللہ علی خیر خلقہ محمد و آلہ و صحابہ اجمعین و سلم تسلیما کثیرا کثیرا

الفصل الثانی عشر فی نقل الکلام الی وجہ آخر فلا یحوم العقل حوم درکها ولکن زجر آخر یفوض فیہ ذکر فی زهرة الریاض مرویا عن
النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال یوتی بابلیس علیہ اللعنة یوم القیامة و یومر بالجلوس علی کرسی من النار علی عنقہ طوق اللعنة و یامر اللہ تعالے
الزبانیة ان یجروا ابلیس عن الکرسی و تلقوه فی النار و یتعلق الزبانیة فلا یقدرون علیہ ثم یامر اللہ تعالی اجبرئیل علیہ السلام مع ثمانین الف ملک
فلا یقدرون علیہ ثم میکائیل ثم اسرافیل ثم عزرائیل مع کل واحد ثمانون الف ملک لا یقدرون ثم یقول اللہ تعالی یا جبرئیل و میکائیل
و اسرافیل لو خلقت ملائکة اضعاف ما خلقت و تعلقوا بہ لم یقدروا علی القائہ عن الکرسی لان علی عنقہ طوق اللعنة فیرفعہ عن عنقہ فیجی واحد
من الزبانیة فیجره الی النار یلقیہ فی النار ثم یضع طوق اللعنة علی عنقہ و ذکر فی روایة اخری ان الرب تعالی یخاطب معہ یا لعین ادخل النار
فلما توجہ الیہ الخطاب قام مستبشرا و دخل النار و هو یرقص و در تحقیق این سخن بعضی از ارباب اشارت گفتہ اند کہ آن طوق لعنت در گردنش نتیجہ
تکبر و ثمرۂ تجبر اوست بلکہ تکبر و تجبر امروز و ثمره لعنت ازلیست و آن لعنت ازلی بوده کہ مانع لینت و واقع تواضع او گشتہ و عدم انقیاد او بر ملیکہ
را اثریست از آثار تکبر و تجبر او و چون این تکبر و تجبرش فی الحقیقت بواسطۂ آن طوق لعنت ازلیست پس تا این طوق لعنت در گردن وے

در راه او + نیستم شایستهٔ درگاه او + دور استادم دیده همچو میغ + کانچنان روئی ز چشم من دریغ + وجاء فی الاخبار ان عمر ابن الخطاب رضی الله عنه تمسک بالبلیس علی باب مسجد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم والبلیس ینظر الیه ویقول دعنی وارحمنی انت ما رایت مقامی صومعتی تحت العرش وانا بالاس رایتک من یدی اللات والعزی یا عمر الصعام الذی وبخت به لم یر والی القراب لا تعز تک تسبیحاتک وصلوتکم فانی کنت معلم الملائکة سبع مایة الف سنة وظنی انی مخلص فیها فلما ظننت انی وصلت شراب نجسا قال انی لا اریدک یا عمر کاس الوصال یشربها کل واحد الشانی فی مراوة الفراق فارتعدت فرائض عمر فخلاه رباعی در راه نیاز فرو باید بودن + پیوسته قرین درد باید بودن + مردی نبود که در وصال آویزی + در روز فراق مرد باید بودن + در خبرست که آن مهجور مملکت بدر سراپردهٔ حضرت صلی الله علیه وآله وسلم سلمان را دید رضی الله تعالی عنه گفت حضرت رسالت را بگوی که آن مردود ملک وملکوت بر درست اجازت در آمدن هست یا نی سید علیه الصلوۃ والسلام اجازت نداد امیر المؤمنین وامام المتقین علی رضی الله تعالی عنه رسید گفت ای علی پسر عمت را بگوی تا یکساعت مرا نزدیک خود راه دهد امیر اجازت خواست باز نیافت ناگاه ناموس اکبر علیه الصلوۃ والسلام از نزد حق تعالی در رسید و گفت ای محمد حضرت حق سبحانه وتعالی میفرماید که آن مردود را راه ده و بشنو تا چه گوید فادخل وقال یا محمد الکنت لست من زمرة المؤمنین فلم اخرج من زمرة العالمین وقال الله تعالی فیک وما ارسلناك الا رحمة للعالمین اسمع کلامی فرمود بگوی یا ابا مرة گفت یا سید الخلائق شنیدم که دوش بر آسمان بر آمدی فرمود بلی گفت بهشت را دیدی فرمود دیدم گفت در ساق عرش صحرائی دیدی فرمود دیدم گفت دران صحرا منبر شکستهٔ دیدی فرمود دیدم گفت ای محمد آن صحرا مقام من بود و آن منبر منبر من ای محمد آن علم سرنگون دیدی فرمود دیدم گفت هفتصد هزار سال دران صحرا بران منبر در پای آن علم ملائکه را می آموختم امروز طوق پنج حرفی لعنتی بر گردن خود می بینم وتاج پنج حرفی لعمرک بر فرق همایون تو مشاهده میکنم خواجه فرمود که ای ابلیس دولت بکمال همچنان رابرای چه بزبان آوردی گفت یا سید شعر ارید وصاله ویرید هجری + فاترک ما ارید لما یرید + غزل ما بهر وصال از دل وجان نیز گذشتیم + در وصل نخواهی تو از ان نیز گذشتیم + در بحر فنا غرق رضائیم چنانیم + کز جوی مراد دو جهان نیز گذشتیم + عمری ز پی نام ونشان تو دویدیم + تا در طلب از نام ونشان نیز گذشتیم + وگویند ابلیس را سبب شقاوت آن بود که ازان معاملهٔ خود هرگز پشیمان نشد وندانست که آن بد بوده است که از وی در وجود آمده وتا ابد الآباد خود را دران رای ناصواب مصیب پندارد نقل ست یکی از بزرگان مکاشف احوال وی شد از وی پرسید که ای مدبر درگاه وای مجرم بارگاه چرا فرمان نبردی تا بدوزخ مبتلا نگشتی گفت ای شیخ فردا هزاران هزار را بدوزخ برند که چرا دو گفتید بگذار تا یکی را نیز برند که چرا دو نگفتی ابیات جز یکی سنائی وجز یک مگوی + تا نمانی خوار وسرگردان چو گوی + نفی کن هستی هر موجود را + تا بدانی هستی معبود را + رهروان کز ملک معنی آگه اند + کشتگان حضرت الا الله اند + و در خبر ست که چون اهل بهشت در بهشت قرار گیرند واهل دوزخ در دوزخ بعد از صد هزار سال آدم را صلواۃ الله وسلامه علیه از بهشت بیرون آرند وابلیس را از دوزخ وتختی بزنند وآدم را علیه السلام بران تخت بنشانند وابلیس را گویند که عذاب دوزخ دیدی وشربت زهر فراق چشیدی همه از آن بود که این بندهٔ مقرب مرا سجده نکردی اکنون اگر وی را سجده کنی ازین عذاب وحجاب نجات یابی گوید با این عذاب ابدی وحجاب سرمدی خوشم وغیر او را سجده نکنم تا گویند که هر صد هزار سال یکبار این واقعه تجدید یابد واو تا ابد الآباد ازین سخن بر نگردد وهمچنان بر قدم نخستین خود باشد واین جحود وامتناع خود را اثبات در عشق ومحبت نامد وپر دباری در طریق وفاداری خواند چنانچه حضرت مولوی قدس سره در مثنوی فرموده است ابیات

گفت اوّل ما فرشتہ بودہ ایم + راہ طاعت را بجان پیمودہ ایم + سالکان راہ را محرم بدیم + ساکنان عرش را ہمدم بدیم + پیشۂ اوّل کجا از دل رود + مہر اوّل کی ز دل بیرون شود + ماہم از مستان این می بودہ ایم + عاشقان درگہ وی بودہ ایم + ناف ما بر مہر او بریدہ اند + عشق او در جان ما کاریدہ اند + نی کہ ما را دست فضلش کاشتہ + از عدم ما رانہ او برداشتہ + بر سر ما دست رحمت می نہاد + چشمہای لطف بر ما می کشاد + وقت طفلی ام کہ بودم شیرجو + گاہوارم را کہ جنبانید او + خوی کان با شیر رفت اندر وجود + کی توان آنرا ز مردم واکشود + گر عتابی کرد دریای کرم + بستہ کی گردند درہای کرم + فرقت از قہرش اگر آبستن ست + بہر قدر وصل او دانستن ست + تا دہد جانرا فراقش گوشمال + جان بداند قدر ایام وصال + چند روزی گر ز پیشم راندہ است + چشم من در روی خویشش ماندہ است + گر چنان رو دی چنین قہر عجب + ہر کسی مشغول گشتہ در سبب + من سبب را ننگرم کان حادث ست + زانچہ حادث حادثی را باعث ست + لطف سابق را نظارہ میکنم + ہرچہ آن حادث دو پارہ میکنم + ترک سجدہ از حسد گیرم کہ بود + آن حسد از عشق خیزد از جحود + ہر حسد از دوستی خیزد یقین + گر شود با دوست غیری ہمنشین + خود اگر کفر ست اگر ایمان او + دست باف حضرتست وآن او + وصلی اللہ علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین وسلم التسلیما کثیرا کثیرا

فصل الثالث عشر فی ذکر فضائل الاستعاذة والفوائد التی یتفرع علیہا

روی عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال رایت عدو اللہ تعالی فتحولا فقلت بم تحولک فقال باربعة اشیاء من قراة القرآن ومن ذکر الذاکرین ومن صوت کتب المکتبین ومن قول المومن اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی روایة اخری رایت اللعین مہموما مغموما فقلت یا ملعون لم نحل جسمک فقال من خمسة اشیاء من صہیل فرس الغازی ومن الاذان فی الاوقات الخمس وممن کسب الحلال لیصل بہ الرحم وممن لم یقم عن مجلسہ اذا صلی الفجر حتی طلعت الشمس ثم یسبح تسبیح الضحی وممن قال اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم قال حسن البصری رضی اللہ عنہ من استعاذ باللہ تعالی جعل اللہ تعالی بینہ وبین الشیطان ثلثمائة حجاب کل حجاب بین السماء والارض وروی ان ابا سعید رای ابلیس فی المنام فضربہ بالعصا فقال اما تعلم انی لا اخاف من العصا قال ومما تخاف قال من التعوذ باللہ تعالی وفی الخبر ان یوسف علیہ السلام لما قال معاذ اللہ فتحت الابواب کلہا من غیر ان یفتحہا والاشارة فیہ کانہ تعالی یقول لما استعاذ بی یوسف علیہ السلام فتحت علیہ الابواب المغلقة ان استعذت بی یا مؤمن فانی افتح علیک ابواب الرحمة الحکایة کان ذو النون مصری فی غزاة فاشتد امر المسلمین من قوة الکافرین فالتجأ المسلمین الی دعائہ فرفع یدیہ قال یا رب ان یوسف استعاذ بک ففتحت علیہ الابواب المغلقة التی غلقت حبیبتہ فنحن نعوذ بک ونسالک ان تفتح لنا بابا اغلق علینا عدوک فانہزام الکفار ورجع المسلمون بالفتح عن ابن مسعود رضی اللہ تعالی عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال من اراد ان یغفر اللہ تعالی ذنوبہ فلیقل لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ ومن اراد ان یحفظہ اللہ تعالی عن الذنوب والآثام فلیقل اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم افتحوا ابواب الطاعة بالتسمیة وبلا الہ الا اللہ واغلقوا ابواب المعاصی بالاستعاذة وقال ابن عباس رضی اللہ عنہما لکل شیئ اجلال واجلال القرآن اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم وقال ابن مسعود رضی اللہ عنہما من قرء القرآن ولم یتعوذ فقد ترک امر ربہ واستخف علی سنة نبیہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فان اللہ تعالی امر بسید المرسلین صلوة اللہ علیہ وسلامہ فاذا قرأت القرآن فاستعذ باللہ من الشیطان الرجیم ذکر فی تفسیر بحر العلوم للنسفی رحمة اللہ علیہ روایة عن وہب بن منبہ رضی اللہ عنہ عن ابی ہریرة رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال ان اللہ تعالی شیاطین فی البر لیس لہم علی ما فی البحر سلطان وشیاطین فی البحر لیس لہم علی ما فی البر سلطان وشیاطین فی اللیل لیس لہم علی ما فی النہار سلطان وشیاطین فی النہار لیس لہم علی ما فی اللیل سلطان وشیاطین فی الظلمة لیس لہم علی ما فی النور سلطان وشیاطین فی النور لیس لہم علی ما فی الظلمة سلطان

فامر بالاستعاذة لئلا یحملہ الشیطان بعد القراءة علی مایحبط ثوابہا وقال الجمہور الآیة محمولة علی ما حمل علیہ قولہ تعالی اذا قمتم الی الصلوٰة فاغسلوا وجوھکم والمعنی اذا اردتم القیام الی الصلوٰة فتوضئوا فان قیل ترک الظاہر فی موضع الدلیل لایوجب ترک فی سائر المواضع بغیر دلیل قلنا حمل الآیة ہہنا علی ما ذکرنا محتمل واذا ثبت الاحتمال ودل الخبر المروی عنہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علی روایة جبیر بن مطعم حیث ذکر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قدم التعوذ علی الفاتحة وجب حمل اللفظ علیہ ومایقوی ذلک من المناسبات العقلیة ان المقصود من الاستعاذة دفع وساوس الشیطان عند القراءة قال اللہ تعالی وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیتہ فانما امر بتقدیم الاستعاذة لہذا السبب وقال الامام الرازی قدس اللہ روحہ اقول ہہنا قول ثالث وہو ان یقرء الاستعاذة قبل القراءة بمقتضی الخبر وبعدہا بمقتضی ظاہر القرآن جمعا بین الدلائل بقدر الامکان واما ما قیل ان التعوذ فی الصلوٰة لاجل القراءة ام لاجل الصلوٰة فہذا ایضا مختلف فیہ قال ابوحنیفة ومحمد رحمہما اللہ انہ للقراءة قال ابویوسف انہ للصلوٰة ویتفرع علی ہذا الاصل فرعان الاول ان الموتم ہل یتعوذ خلف الامام ام لا عندہما لایتعوذ وجہ قولہما قولہ تعالی فاذا قرءت القرآن فاستعذ باللہ علق الاستعاذة علی القراءة ولا قراءة علی المقتدی فلا یتعوذ وجہ قول ابی یوسف رحمہ اللہ ان التعوذ لوکان للقراءة لتکرر بتکرار القراءة ولما لم یکن کذلک بل یتکرر بتکرر الصلوٰة دل علی انہا للصلوٰة لا للقراءة ولکن ابن سیرین رحمہ اللہ یتعوذ فی کل رکعة اعتبارا دلالة سنة القراءة والفرع الثانی اذا افتتح العبد الصلوٰة فقال سبحانک اللہم وبحمدک ہل یقول اعوذ باللہ ثم یکبر ام لا عندہما انہ یکبر التکبیرات ثم یتعوذ عند ابی یوسف رحمہ اللہ بتقدیم التعوذ علی التکبیرات

الفصل الخامس عشر فی ذکر اختلاف المشائخ فی کلمة التعوذ وہذا الفصل آخر الفصول فی التعوذ

روی عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ کان یقول اعوذ بعفو اللہ العظیم من عذابہ الالیم ومن ہمزات الشیاطین ان اللہ ہو السمیع العلیم وروی عن ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہ انہ کان یقول اعوذ باللہ الواحد الاحد من کل عدو وحاسد ومن کل شیطان مارد ان اللہ ہو السمیع العلیم وعن عمر الفاروق رضی اللہ عنہ انہ کان یقول اعوذ باللہ المعین من الشیطان اللعین الی یوم الدین وعن عثمان ذی النورین رضی اللہ عنہ انہ کان یقول اعوذ باللہ من الشیطان والکفر والطغیان وہو المنعم المستعان وعن علی المرتضی رضی اللہ عنہ انہ کان یقول اعوذ باللہ العظیم وبوجہہ الکریم وسلطانہ القدیم من الشیطان الرجیم ۷ وکان الحسن والحسین وابودرداء واسامة وعمار رضی اللہ عنہم یقولون اعوذ باللہ العظیم من الشیطان الرجیم وکان محمد بن الحنفیہ رضی اللہ عنہ یقول اعوذ باللہ القوی من الشیطان الغوی ۸ وکان ابن مسعود یقول اعوذ باللہ الجبار المتکبر من الشیطان المتکبر انہ اللہ ہو السمیع العلیم من الشیطان الرجیم ۹ ومن القراء السبعة من یقول اعوذ باللہ السمیع العلیم من الشیطان الرجیم ۱۰ ومنہم من یقول اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم ان اللہ ہو السمیع العلیم ۱۱ ومنہم من یقول اعوذ باللہ العلیم من الشیطان الرجیم والمختار ہو قول الجمہور اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم قال عاصم القاری رحمہ اللہ قرءت علی زر بن حبیش فقلت اعوذ بالسمیع العلیم فقال لی لاتقل ہکذا ولکن قل اعوذ باللہ فانی قرءت علی عبداللہ بن مسعود فقلت اعوذ بالسمیع العلیم فقال لی لاتقل ہذا ولکن قل اعوذ باللہ فانی قرءت علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقلت اعوذ بالسمیع العلیم فقال لاتقل ہکذا ولکن قل اعوذ باللہ فانی قرءت علی جبرئیل علیہ السلام وقلت اعوذ بالسمیع العلیم فقال لی لاتقل ہکذا ولکن قل اعوذ باللہ فانی قرءت علی میکائیل صلوات اللہ وسلامہ علیہ وقلت اعوذ بالسمیع العلیم فقال لی لاتقل ہکذا ولکن قل اعوذ باللہ فانی قرءت علی اسرافیل علیہ السلام فقلت اعوذ بالسمیع العلیم

الرحمة و بخامهٔ عنایت نامهٔ هدایت بر لوح کرم رقم سبق نعم برکشید که سبقت رحمتی علی غضبی و اوّل سورهٔ که کتاب خانهٔ رحمت حق را سبحانه باز کشود
و این سورت بود و نخستین آیتی که قفل دار الکتب ازلی برداشت این آیت بود بعد از آنکه عطسه که شکر خندهٔ جانست و دم زدن روح ست از آدم
در وجود آمد الحمد لله از دهن آدم ببالای ازل رسید کلمهٔ شکر خود را از تنگنای عالم در فراخیها قدم درکشید آن کتابخانهٔ رحمت که حق تعالی ابید قدرت
نوشته بود که کتب ربکم علی نفسه الرحمة این کلمه در بکشود و آن دار الکتب را که حضرت بار خدا جل خود رقم زده بود که ان الله کتب کتابا و هو عنده فوق
العرش سبقت رحمتی علی غضبی این آیت قفل برداشت تا آن رحمت از آن کتاب خانه برنهاد آدم بر بخت و آن هدایت از آن معدن عنایت بر دجود
آدم بجنب خطاب ازلی در رسید که بر حمک ربک و لذلک خلقتک حکایت قدم دمادم شد لطف و کرم پیاپی گشت از بجهت این سورت الحمد فاتحة الکتاب
نام گرفت که در کتاب خانهٔ رحمت اوّل باین مفتاح کشاده شد و قفل آن در باین کلید برداشته **الاسم الثانی سورة الحمد**
سمیت بذلک لان اولها لفظ الحمد **فاما** ارباب اشارت در وجه تسمیه این کریمه بسورة الحمد آن گفته اند که هرچه حضرت جلال احدیت جل و علا از عدم بوجود
آورده جمله مائده جود اوست و هرچه در هستی ست همه خوان انعام او و ان تعدوا نعمة الله لا تحصوها اول چیزی که حق سبحانه و تعالی آفریده عقل صافی
مزاج بوده اول ما خلق الله تعالی العقل و نخستین کسی که در وجود آورد عاقل روشن دل بود اوّل ما خلق الله نوری آن عقل باین عاقل دست
بگردن درآورد و این عاقل با آن عقل بگریبان برآورد عقل نورانی چون از عدم بوجود آمد و آستانهٔ کبریا بسجود آمده سجود او از عالم پاک بجهان آب و خاک
افتادن بود عاقل صافی مزاج چون از نیستی بهستی رسید در بارگاه کبریا بقیام آمد قیام او از جهان پاک پائی بر تارک افلاک نهادن بود عقل گرسنه شد
عاقل را مجاعت دریافت عقل بر در مطبخ ازلی آواز داد که اللهم اطعمنی من موائد قدسک فانی جائع باز علی اظهار مجاعة و عدم استطاعة بآستانهٔ عنایت عرضه
داشت رب انی لما انزلت الی من خیر فقیر فراش قدرت خواجهٔ عالم را از مطبخ عدم بدر گرفته در پیش عقل نهاد خان سالار عنایت مائدهٔ آفرینش را
در مهمان خانهٔ وجود در نظر عقل کشیده هر ذره که در وجود دولت خوانچه ایست صد هزار گونه طعام حکمت و غذا معرفت در وی ترتیب کرده شعر ففی کل شئی له آیة
یدل علی انه واحد • این مائدهٔ بزرگ در پیش این گرسنهٔ هزار ساله نهادند تا از دهان دیده و دندان نظر پسندیده معدهٔ جهالت را بنوالهٔ نوال و لقمهٔ
استدلال مرفه الحال گردانید اولم ینظروا فی ملکوت السموات والارض عقل اولین برین خوان خدا جل و علا از غذاهای حکمت و معرفت شکم شش پهلو
کرده و از خوان خدا سبحانه و تعالی هیچ کم نشده و در مائده بارخدایا جل و علا هیچ نقصان پدید نیامده و کذالک از برای عاقل که نیازنامهٔ فقر و مجاعت
عرضه داشت جناب قدس کرد رحمت آلهی جل و علا قرآن را که خوان بینش و مائدهٔ دانش ست نزد عاقل ترتیب نهاد و هر خوانچه کلمه که برین مائدهٔ ازلی
و خانهٔ ابدی که عبارت از مصحف مجید ست نهاده اند سفره ایست از دار النعیم قدم فرستاده اند و در پیش گرسنگان سال قحط حدوث نهاده صد هزار گونه
طعامهای دانش و غذاهای بینش در آن سفره آماده و از عالم قدم صلای کرم در داده و بدهان کوی صد هزار گرسنه هوش را آن خوان فرستاده که یا ایها الرسل
کلوا من الطیبات چنانچه از آن خوان خدا عقل اولین برخوردار گشته ازین مائده عاقل آخرین بهره مند آمده و ازین خوان خدای جل و علا هیچ کم نشد
آنگاه از ازل بعقل و عاقل خطاب آمده که شکر این نعمت بگذاری آن عقل اولین به پری آفرینش دهان دارد از بهر آنکه از آن فرشته معین ست و مقرب
بزرگترین که جمله ملای اعلی در خیل اویند و همه پاکان حظیرهٔ قدس در پردهٔ ذیل او از آن عقل بشکر آلهی جل ذکره از دهان ذرائر وجود نازل افتاده که
و ان من شئ الا یسبح بحمده باز این عقل ببری خلق زبان دارد بدان سبب که این عاقل مقرب مهین ست و آن برگزیدهٔ بزرگترین که هفت آسمان و زمین

بازآیت فوربك لنسألنهم اجمعین محتسب آیت مالك یوم الدین ست و بازآیت وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون پیوسته معتکف کلمهٔ ایاك نعبد ست وهمچنان آیت وما توفیقی الا بالله متوجه کلمهٔ کریمه ایاك نستعین ست وعلی هذا تمامی معانی آیات قرآنی همه روی باین سوره دارند همه فروع باصل خود توجه می آرند وجه تسمیه این سورت بام القرآن این معنے بوده باشد **اشارت دیگر** اول ترا باید دانستن که اُم چیزی مادران چیز باشد واوحینا الی ام موسیٰ پس عرش ام الکتاب ست مادر جملهٔ عالم علوی ست همچنانکه مکه مادر جهان سفلی ست ام الراس که مادر جمله اعضاست ونور سید که مادر جمله انوار انبیاست علیه وعلیهم السلام کذلک سورهٔ الحمد مادر همه علوم ست ودایهٔ حکمتهاست اما برین معنے وقتی واقف گردی که جان ها را بر مثال اطفال در گهوارهٔ قالبها بینی پستان عرش در دهان گرفته وان من شیٔ الا عندنا خزائنه وما ننزل الا بقدر معلوم و اگر نیک نیک بدانی آفتاب وماه در پستان این مادرند وضیای آفتاب ونور ماه شیر این اطفال ست واز بهر این معنی ست که بی دایگی عرش وشیر آفتاب وماهتاب طفل جان در گهوارهٔ قالب زندگانی نمی تواند کرد نمی بینی که هر شب که مادر عرش پستان آفتاب از دهان این طفل باز میگیرد این طفل جان را دم در دهان گرفته از گهوارهٔ قالب بپا برمی خیزد ودر دامن واستین مادر می آویزد الله یتوفی الانفس حین موتها وآن دریا که از آب زندگانی در زیر عرش ست بشیر این مادر ست وجعلنا من الماء کل شیٔ کذلک مکه مادر جهان سفلی آمد لتنذر ام القریٰ اما تو برین معنے انگاه اطلاع یابی که جمله دیهها بینی بر مثال در گهوارهٔ زمین که الم نجعل الارض مهاداً پستان مکه در دهان گرفته وحیث ما کنتم فولوا وجوهکم شطره و اگر نیک بر توانی اندیشید جمله مساجد پستانهای این مادر است در دهان این اطفال خاک نهاده وشریعت نماز بجماعت شیریست که ازین پستان مسجدها باندرون این کودکان میرسند از بهر انیست که تا مادر مکه را پستان مسجدها در دهان دیهها ومحله هاست جمله در گهواره خاک زنده اند واذ جعلنا البیت مثابة للناس وامنا اگر والعیاذ بالله این مادر پستان مساجد از دهان دیهها ومحله ها باز دارد از جملهٔ جهان بیک روز فرو میرد یوم یاتی بعض ایات ربك لا ینفع نفسا ایمانها بروزگار نوح علیه السلام نگر که این مادر از میان فرزندان برخاست واین فرزندان بران مادر عاق شدند مادر پستان از دهان فرزندان باز گرفت فرزندان جمله در گهوارهٔ خاکی هلاک شدند اغرقوا فادخلوا نارًا باز چون سر که ام الراس ست مثال مکه اول بر همه قالب ترتیب داد که قالب جهان خرد ست هر عضوی بر مثال فرزندیست که مادر این جمله فرزندان ام الراس ست پس باین تقدیر نقطهٔ دل پستان مادر دماغ ست که در دهان این اطفال اعضا نهاده که در گهوارهٔ قالب خفته اند واندیشه وتفکر بر مثال شیر از درون دماغ بواسطهٔ پستان دل باطفال آب وگل میرسد واز بهر این معنی ست که تا مادر دماغ را پستان جان ودل در دهان آب وگل ست جمله کودکان اعضا در گهوارهٔ قالب زنده اند ولکل وجهة هو مولیها اگر والعیاذ بالله مادر دماغ پستان جان ودل از دهان آب وگل باز گیرد آب وگل از تشنگی وگرسنگی فرو میرود باز نور خواجهٔ کونین صلواة الله وسلامه علیه که مادر انوار جمله انبیاست ودایهٔ جمله ارواح اولیاست بر همه سابق آمد که اول ما خلق الله تعالی نوری انوار انبیا علیهم السلام از نور خواجهٔ کونین صلعم در جهان جان جنان باز پراگندند که جمله دیهها از درون مکه باطراف عالم باز پراگندند پس نور خواجهٔ عالم علیه السلام علم وحکمت که دو پستان نور نبوتست در دهان انوار انبیا نهاد تا فروغ رسالتش بر مثال شیر از پستان علم و حکمت باندرون انوار انبیا می شود تا نور نبوت سید عالم علیه السلام پرورش انوار انبیا میدهد جمله در مسجد نبوت معتکف میباشند که وما ارسلناك الا رحمة للعالمین وآن درود که تو بروح انبیا علیهم السلام میفرستی شیر انوار نبوتست که بر روح پاک ایشان میرسد همبرین منوال سورهٔ الحمد ام القرآنست

الحمد کلمهٔ شهادة که اسلام خرد ست کلمه شهادة الحمد اسلام ست که نماز بزرگ ست پس اشارت باین معنی این سوره سبع مثانی آمد یعنی هفت آیت
دو پاره که بجای هفت کلمه شهادت ست در نماز که اسلام خرد ست و هفت کلمهٔ شهادت بجای ولیست در اسلام که نماز بزرگست ذلک تقدیر العزیز
العلیم **الاسم الخامس الوافیة** کان سفیان بن عیینة رحمة الله علیه یسمیها بهذا الاسم وقال الثعلبی تفسیرها انها لا تقبل التنصیف الا تری ان کل سورة
من سورة القرآن لو قرئ نصفها فی رکعة اخری جاز وهذا التنصیف غیر جائز فی هذه السورة وحکمة در عدم تنصیف این سورت آن گفته اند و اشارت
چنین بیان کرده اند که نماز بر مثال جانورست که افعال مخصوصه وارکان معلومه قالب آن جانورست و سورهٔ الحمد جان اوست و از بهر آنست که نماز
حیات ندارد الا از الحمد لا صلوة الا بفاتحة الکتاب وجان از جهان امرست قل الروح من امر ربی و امر از عالم وحدتست وما امرنا الا واحدة
و وحدت از یگانگی ست هرگز دو نشود و اسد هرگز زیاده نگردد و جان را خاصیت آنست که متجزی نگردد لاجرم الحمد نیز که روح اعظم و جان معظم اوست که
وکذلک اوحینا الیک روحا من امرنا در قالب نماز هرگز پاره نشود و بهیچ حال متجزی نگردد **اشارت دیگر** در آنکه سوره الحمد در نماز تمام بر باید خواندن
آنست که نماز را هفت اعضاست قیام و رکوع و قومه و سجدهٔ اولی و قعدهٔ اولی و جلسه و سجدهٔ ثانیه و قعدهٔ دا حلش نیز از هفت عضوست امرت
ان اسجد علی سبعة اراب گفت فرموده اند که بهفت عضو سجده برم دو دست و دو زانو و دو سر پا در وی و هفت آیت الحمد نگاه بان هفت عضو
نمازست نشاید که یک آیت بجا بگذارد که آنگاه یک عضو نماز را نگاهبان نباشد آنگاه دیو نفس برو دست یابد از بهر آنکه دیو بدوی این عالم ست و الحمد
نگه است که امین آباد نمازست ومن دخله کان امنا پس هر طرف از اعضا نماز که در امین آباد در بادیهٔ الحمد نباشد آن عضو از دیو امان نیابد لابلکه نماز
حاجی ست ببارگاه کبریا میرود و این حاجیان بر هفت گروه اند امرت ان اسجد علی سبعة اراب و اگر هفت آیت الحمد بدرقه این هفت گروه نباشد
اندرین بادیه آفرینش دزد بدوی شان قطع طریق نموده بدرگاه بی نیاز رسند و هم در بادیه هلاک گردند **اشارت دیگر** آنکه بباید دانست که نماز
سباز لشکر حق سبحانه بترکتاز گناه آمده است سپاه گناه از هفت اعضا خواسته اند اندرونی و برونی نماز بر هفت اعضا ترکتاز کرده است که امرت
ان اسجد علی سبعة اراب و نماز لشکر حق ست ان الله یحب فی الصلوة ما یحب فی القتال ان الله یحب الذین یقاتلون فی سبیله صفا کانهم
بنیان مرصوص و با هر گروه از اعضای نماز و اطراف کننده آیتی باید از سورهٔ الحمد که رایت ازل ست و علم قدم ست تا این سپاه نماز در سایهٔ
رایت آن آیت و پناه علم آن نور قدم گناه را گردن تواند زدن و معصیت را پا تواند کردن که ان الحسنات یذهبن السیئات پس این آیت کریمه
را از بهر این وافیه خوانند که ازین سپاه حق تعالی نمی شاید که هیچ گروه بی این سپهسالار لشکر ازل باشد تا گناه از اندرون بدر باشد **اشارت دیگر**
آنکه ترا باید دانست که نماز را هفت اعضاست و مهینه اعضای نماز قیام ست و دوم عضوی او برکوع شدنست و سوم از رکوع بقیام آمدن ست
و چهارم بسجود شدنست و پنجم از سجود بجلسه آمدنست و ششم بسجود دوم شدنست و هفتم از سجود بقعود آمدنست این هفت اندام نمازست و هفت آیت
فاتحه است هر دو با یکدیگر دست موانست در گردن مرافقه کردن ولقد اتیناک سبعا من المثانی را بعضی وجه تسمیه این گفته اند پس بدانکه نماز الحمد
مصورست و الحمد نماز منور است هفت اعضای نماز هفت آیت مصورست و هفت آیت الحمد هفت اعضای منورست آمین اسلام الحمد است و سلام آمین نماز ست
این سبع مثانی از ان سبع مبانی جدا نگردد و آن سبع مبانی ازین سبع مثانی دست باز نمیدارد ذلک تقدیر العزیز العلیم **الاسم السادس الکافیة**
سمیت بذلک لانها تکفی عن غیرها و اما غیرها فلا یکفی عنها عن عبادة ابن الصامت رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ام القرآن

فی باب المعجزات ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قرأ فاتحۃ الکتاب علی مقطوع الید ویری یدہ من ساعتہ واہل اشارت گفتہ اند کہ این راسورۃ الشفا از ان خوانند و دار وخانہ ازل از ان دانند کہ انجا الحمد طبیبی کنندہ مردہ ہزار سالہ بدم او زندہ گردد اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ کہ نہ دم الحمد کم از دم عیسی ست علیہ الصلوۃ والسلام کہ مردہ کہنہ بدم او زندہ میشد لا بلکہ انچہ در دم عیسے مردہ بیراہی میکرد وہم نفس کلمہ الحمد بود کہ جان در مردہ کہنہ میدمید و روح با قالب مردہ می فرستاد و تحقیق این سخن چنانست کہ در بدو کار وابتدای آفرینش کہ جان پاک بمسافری بولایت خاک آمد روح قدس بغریبی بخاکدان جہان افتاد امر حق بود سبحانہ قل الروح من امر ربی کہ از دائرۂ پاک رو بنقطۂ خاک نہاد یدبر الامر من السماء الی الارض باز ہمین امر از نقطۂ خاک بمقتضای ثم یعرج الیہ در کسوت عطسہ کہ نفس جان ودم زدن روح ست از بنی آدم بدر افتاد و بارگاہ ازل نہاد کلمۂ الحمد للہ در عقب آن عطسہ بپا برجست درحال آن الحمد للہ بر بالای ازل نشست کلمۂ الحمد للہ بدرقہ عطسہ شد الیہ یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعہ آن عطسۂ آدم با کلمۂ الحمد از بام عالم پاک باز بر سطح زاویۂ خاک بزیارت مریم آمد وکلمتہ القاھا الی مریم وروح منہ ہمانا کہ کلمہ کلمہ الحمد بود وروح منہ عطسہ آدم علیہ السلام عطسہ در دم آدم بشر الحمد بود والحمد للہ پیش رو رحمت یرحمک ربک انجا عطسہ آدم نہاد عیسی گشت والحمد للہ آدم حقیقت شد ہمچنانکہ آنجا عطسہ بشر الحمد بود عیسی بشر احمد شد صلوۃ اللہ وسلامہ علیہما ومبشرا برسول یاتی من بعدی اسمہ احمد باز ہمچنانکہ آن الحمد پیش رو رحمت یرحمک ربک بود این احمد صلی اللہ علیہ وسلم پیش رو رحمت وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین شد چنانچہ عطسہ را با الحمد مرابطہ بود عیسی را با احمد مباسطہ افتاد علیہما السلام عیسی بوی احمد علیہ السلام با خود ہمراہ داشت کہ چون دم بر مردۂ ہزار سالہ دمیدی درحال سر از گریبان کفن بیرون آوردی **شعر** لبت چو چاشنئ در دم مسیحا ریخت + چہ مردگان کہ بیک دم ز خاک می انگیخت + آخر شنیدہ باشی کہ ذرۂ خاک با قطرۂ آب دریکدیگر می سرشت اذ تخلق من الطین کہیئۃ الطیر انگاہ آن دم الحمد آلودبوی دردمیدی آن گلِ مرغی شدہ از آشیان بر پریدی فیکون طیرا باذن اللہ آری چون طبیبی الحمد للہ کند مرگ از خاک مردہ برخیزد و زندگانی در مردہ آویزد ای درویش بدانکہ جان تو عیسے زمانہ است وروح مسیحای وقت ست خیز و از دم قرآن معجزۂ عیسی پیدا کن ذرہ خاک در تیمم بدست وقطرۂ آب در وضو بگیر آنگاہ آب وضو بر خاک تیمم ریز لبس مرغ نماز ازین آب وخاک برانگیز چون قالب نماز تمام ساختی جان عیسے وش را بگو وروح مسیحا مثال را بفرمای تا دم الحمد للہ در و دمد نماز تو مرغی شود از آشیان طاعت بپرواز آید فیکون طیرا باذن اللہ آن گاہ نامۂ نیاز بر بال اقبال آن نماز بند تا بدرگاہ بے نیاز پرد الیہ یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعہ

الاسم التاسع سورۃ الصلوۃ قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم حکایۃ عن اللہ سبحانہ وتعالی قسمت الصلوۃ بینی وبین عبدی نصفین الحدیث والمراد من الصلوۃ ہذہ السورۃ وفی وجہ التسمیۃ وجوہ احدہا ان المراد بالقراءۃ الصلوۃ کما قال اللہ تعالی ولا تجہر بصلوتک ولا تخافت بہا فمعنی قسمت الصلوۃ ای قراءۃ ہذہ السورۃ والثانی ان الصلوۃ ہی الثناء قولہ تعالی یصلون علی النبی ای یثنون وہی الدعاء ایضا قال اللہ سبحانہ وصل علیہم ای ادع وہذہ السورۃ ثناء ودعاء والثالث ان جمال الصلوۃ وکمال لہا بہذہ السورۃ فسمیت ہذہ السورۃ صلوۃ کانہا تعظیما لہا وارباب اشارت میگویند کہ مجاورت را اثر تمام ست الحمد بمجاورت نماز نماز شد چنانچہ بمجاورت ایمان ایمان شد وما کان اللہ لیضیع ایمانکم ای صلوتکم آری ایمان طفلی است در گہوارۂ دل نماز دایۂ این طفل ست این دایہ شیر شرع در دہان

بیا ر دیدۂ تحقیق بین کہ برخواند + زلوح کون و مکان نقشهای نام خدا + بگوش هوش شنو در بیان ان من شئ + زنغمهای ذرائر صدای نام خدا + زگلرخان شقائق ادای حمد و ثنا + زبلبلان حدائق نوای نام خدا + **التحمید الفارسی** حمدی کہ نقاش صنع ربانی در کارگاہ فیض سبحانی بر در و دیوار قصر وجود انسانی نقوش اسرار و معانی آن حمد بنگارد و شکری کہ فراش لطف الٰہی شموع جموع نعم نامتناہی بشعاشع سواطع آہ سحرگاہی در مساکن بواطن طالبان ارنا الاشیاء کما ہی بنور حضوران شکر برافروزد **ابیات للمؤلفہ عفی عنہ** حمدی کہ بود در خور اوصاف الٰہی + حمدی کہ بود مظہر الطاف الٰہی + حمدی کہ چو فیض نعمش نامتغیر + حمدی کہ چو بحر کرمش نامتناہی + حمدی کہ باد سحری چون کند آہنگ + بر طارم افلاک زند نوبت شاہی + ذات احدی راست کہ بر طبق خدائیش + ہر ذرہ ز ذرات جہان داد گواہی + کو دیدہ کہ در آینہ صنع بہ بیند + اندر رخ ہر ذرہ تجلی الٰہی + جز مصقلۂ عشق ندانم کہ زداید + ز آئینۂ تاریک دلان زنگ سیاہی + ہمرنگ شوای خواجہ کہ ما را زخم عشق + گلگون سرشک آمدہ با چہرۂ کاہی + از بیخبران منزل این راہ چہ پرسی + از راہ روان پرس اگر سالک راہی + انداختہ خوان نعم از بہر تو ہر شب + بکشود در جود و کرم تا تو چہ خواہی + گر دست نگیرد کرمش کی بدر آئی + زین ورطہ معینی کہ عجب غرق گناہی + نام خداوندی میگوییم کہ فاتحۂ صحائف لطائف تفسیر و بیان و مصدر اسمای حسنے اوست سورۃ الاخلاص مصاحف معارف گشتہ و عیان مفسر بہ بنیان صفات علای او ہر قرینہ سینہ با سکینۂ سخن گستران نقد تمام عیار دار الضرب التسبیح و تحمید او و در غرر درج علے برج جان معرفت پروران گوہر از عمان عرفان محیط توحید اوست **رباعی** جان محو شد و ہیچ رویت نشناخت + دل خون شد و لیک خاک کویت نشناخت + ای از سر موئی دو جہان کردہ پدید + کس در دو جہان یکسر مویت نشناخت + نام معبودی می ستائیم کہ ترنمات بلابل بیان بر اغصان لسان حمد و ثنای حضرت جلال احدیت اوست و الحان طوطیان گلشن سرای معرفت ادای شکر نعمت وصفای سر محنت بجمال صمدیت اوست کتابہ ایوان مناظر علیین بر اطراف خلد برین انشای سپاس بیقیاس اوست نور جبین حور عین مقتبس از آثار انوار بی اقتباس اوست + **للشیخ نظامی قدس سرہ** ای نام تو بہترین سر آغاز + بی نام تو نامہ کی کنم باز + ای کارکشای ہر چہ ہستند + نام تو کلید ہر چہ بستند + ای ہیچ خطی نگشتہ زاول + بی حجت نام تو مستجل + ای ہست کن اساس ہستی + کوتہ ز درت دراز دستی + ای واہب عقل و باعث جان + با حکم تو ہست و نیست یکسان + ای محرم عالم تحیر + عالم ز تو ہم تہی و ہم پر + صاحب چو توئی دگر کدام اند + سلطان چو توئی دگر غلام اند + راہ تو بنور لایزالی + از شرک و شریک ہست خالی + در عالم عالم آفریدن + بہ زین نتوان رقم کشیدن + از قسمت بندگی و شاہی + دولت تو دہی بہر کہ خواہی + از آتش ظلم و دود مظلوم + احوال ہمہ تراست معلوم + عقل آبلہ پای و کوی تاریک + وانگاہ رہی چو موی باریک + توفیق تو گر نہ رہ نماید + این قفل الفعل کی کشاید + بعد از ادای حمد و ثنای باری سبحانہ و تعالیٰ صلات صلوات زاکیات و تحف تحیات نامیات بر روح پر فتوح آن شاہ اسرار قدم ماہ انوار حکم لطیفۂ علوم عرفان صحیفۂ رقوم احسان ممہد قواعد شریعت مشید معاقد حقیقت مہندس مفارس بدائع مدرس مدارس شرائع طبیب لبیب جانہای افسردہ ربیع منیع دلہای پژمردہ چراغ کلید گدایان امت شمع جمع درماندگان ملت شفیع جمیع گناہگاران دستگیر و مدبر تباہ روزگاران **رباعی** آنرا کہ اطاعت محمد باشد + گنجش ز قناعت محمد باشد + گر ہست امید رحمت عاصی +

انہم بشفاعت محمد باشد + نام آن سیدی میگویم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم کہ ہنوز منورہ قدم یعنی علوم مکتوم وعلمک ما لم تکن تعلم در د
پرستان اقرء وربک الاکرم الذی علم بالقلم از برداشت تاج معراج سبحان الذی اسری بر سر ودیواج فاوحی الی عبدہ ما اوحی در برداشت
چون اضطراب فکرت صافی طویت بر آفتات عقل وافی مزین داشتی ساعات سعادات وجدان واوقات شقاوات حرمان بشناختے
وچون در جام جہان نمای عرفان بنظر بے خطر افلا یتدبرون القرآن بنگریستے اشکال الواح ورقوم احوال ارواح بدانستی وچون از حجرۂ
مجاہدۂ عزم جزم قبہ مشاہدہ کردی طوطیان گلشن سرای ملکوت بر اغصان جبروت غزل مدح خلق خوب او خواندن گرفتند کہ
سبحان الذی اسری بعبدہ لیلا من المسجد الحرام وچون شاہباز جانش قصد بر فوج اوج علیین کردی صبود با صیود اوکار
اسرار حق الیقین بمخالب مطالب او سر در آوردندی کہ دنی فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی **ابیات** ای رفتہ شبی بکام اسرا +
از حجرۂ مکہ تا باقصی + از شوق ہوای پا بیوست + رفتہ دل سنگ سخرہ از جا + بر بام سپہر راندہ از شام + تا صبح براق سدرہ پیما +
جبریل ز سرعت رکابت + واماندہ نشستہ پای بر جا + تو تاج لقد رآی نہادہ + بر تارک لامکان نہ بطحا + در بزم وصال دوست خوردہ
مے از قدح دنے فتدلی + از صحن فضای قاب قوسین + رفتہ بحرم سرای ادنی + از شوق وصال و ذوق مستی + ہمدم شدہ با رفیق اعلی +
مست آمدہ تا بروز محشر + از جام جمال حق تعالی + دیدہ ہمہ رازہای پنہان + در جام جہان نمای پیدا + **المناجات** ای احد کریم وای صمد
واجب التعظیم ای زدایندہ غبار زنگار وساوس شیطان از مرایای قلوب اہل مجالس ربانی بمصقل اعتذار اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم
وای نمایندۂ اقمار عوارف وشموس معارف از مطالع طوالع انوار بسم اللہ الرحمن الرحیم ای مخصص عباد خواص ودوانی باصطفاء
ایراث کتاب کریم وای مرصص مبانی سبع مثانی بدعایم قوائم حکیم وفصل خطاب عمیم **رباعی** ای رحمت وجود بی نہایت از تو + در ہر جزئی
ہزار آیت از تو + گر جملۂ آفاق ضلالت گیرد + ممکن نبود بجز ہدایت از تو + الٰہی بحرمت انوار بواطن سالکان مسالک معارج الوہیت واسرار
خواطر متعطشان بیدای ناپیدای ہوای ہویت بعزت وفاق عشاق مشتاق کہ در وثاق میثاق اقداح امزاج الست نوشیدند مجردان عریان
کہ بسبب وراثت ثم اورثنا الکتاب خلعت خاص الذین اصطفینا من عبادنا پوشیدند کہ حقائق تفسیر ودقائق تاویل کلام خود بر باطن ما ظاہر
گردان واسرار لطوفان لا یمسہ الا المطہرون در خور درس خوانان الرحمن علم القرآن بر دل شکستگان زاویۂ حرمان آشکارا کن انچہ مرضی حضرت تو
نیست زبان ما را از ان نگاہدار وہرچہ محبوب مراد تست بر دل ما مکشوف گردان وختم کار بر سعادت کن واز شقاوت مصون دار انت المامول وانت المسئول

المجلس الاول من المجالس التسمیۃ فی کلمۃ بسم اللہ

وہو المجلس الثالث من الکتاب وہذہ المجلس ینقسم علی ثلثۃ اقسام القسم الاول فی بیان الباء وفیہ فصول +
الفصل الاول فی ذکر متعلق الباء وبیان ماہیتہا وجہۃ کسرہا اعلم ان الباء متعلقۃ بمحذوف تقدیرہ بسم اللہ اقرء واتلو لان القراءۃ
ہی التی تتلو التسمیۃ وکذلک یضمر کل فاعل ما یجعل التسمیۃ مبدا لہ کما ان المسافر اذا حل وارتحل یقول بسم اللہ ای بسم اللہ احل وارتحل کذلک
الذابح وتقدیم المعمول ہہنا وقع کما فی قولہ تعالی بسم اللہ مجریہا وقولہ ایاک نعبد لانہ اہم فان عبدۃ الاصنام کانوا یبدون باسماء آلہتہم فیقولون

باسم اللات باسم العزی فوجب ان یقصد الموحد معنی اختصاص اسم اللہ سبحانہ وتعالیٰ بالابتداء وذلک بتقدیم المعمول علی الفعل بخلاف قولہ تعالیٰ اقرأ باسم ربک فان ہہنا تقدیم الفعل اوقع لانہا اول سورۃ نزلت فکان الامر بالقراءۃ اہم من ان التقدیم ہہنا علی الفعل ادخل فی التعظیم واوفق للوجود فان اسمہ تعالیٰ موجود قبل القراءۃ کیف وقد صرح بعضہم ان الباء ہہنا للاستعانۃ فیکون آلۃ للقراءۃ من حیث ان الفعل لایتم ولایعتد بہ شرعاً مالم یصدر باسمہ تعالیٰ لقولہ علیہ السلام کل امر ذی بال لم یبدء فیہ بسم اللہ فہو ابتر وبعضہم علی ان الباء للمصاحبۃ والمعنی متبرکا باسم اللہ اقرأ وفی الکشاف ہذا الوجہ اعرب واحسن لان باء المصاحبۃ تقتضی الاستدامۃ فیکون معناہ ان کل حرف مما اتکلم بہ بعد التسمیۃ مما اقرأہ بسم اللہ ففیہ تعمیم الفعل مع التسمیۃ کما فی قولہ تنبت بالدہن ای ثمارہا وفیہا الدہن ولاجنسیۃ لان الترک موذن برعایۃ حسن الادب والاسم الآلۃ بخلافہ کذا فی الشروح فان قلت کیف قال اللہ تعالیٰ متبرکاً باسم اللہ اقرأ قلت ہذا وما بعدہ مقول علی السنۃ العباد ولیعلموا کیف یتبرک باسمہ ویحمدہ علی نعمہ ویسأل من فضلہ فان قلت من حق حروف المعانی التی جاءت علی حرف واحد ان یبنی علی الفتحۃ التی ہی اخت السکون نحو کاف التشبیہ ولام الابتداء وواو العطف وفائہ فما بال للام الاضافۃ وبائہا علی الکسر قلت اما اللام فللفصل بینہا وبین لام الابتداء واما الباء فلکونہا لازمۃ للحرفیۃ والجر بمعنی ان الباء لایوجد بدونہا علی معنی اللزوم فی اصطلاح الحکمۃ وکلا الامرین یناسب الکسر اما الحرفیۃ فانہا تقتضی عدم الحرکۃ والکسر یناسب العدم لقلتہ اذ لایوجد فی الفعل وفی غیر المنصرف فی الاسماء وفی الحروف الانادراً واما الجر فللموافقۃ وہذا بخلاف کاف التشبیہ فانہا لایلزم الحرفیۃ وان لزمت الجر وبخلاف الواو فانہا لاتلازم الجر وان لزمہ الحرفیۃ کذا ذکرہ العلامۃ التفتازانی فی شرح الکشاف والوجہ الآخر فی کسر الباء انہا حرف ممالٌ فی الاسم فانک تقول علی الامالۃ وہی دلیل الکسرۃ ولیس کذلک الکاف واللام والواو لانہا لاتمال ولایلزم علیہ التاء فانہا تمال ومع ذلک تفتح لانہا بدل واو القسم وہی مفتوحۃ فالحق البدل بہا بخلاف الفاء فانہا ممالۃ وہی مفتوحۃ ابداً لانہا لوکسرت فقیل فانہ التبست بقولنا فی اللہ ففتحت لیزول الاشتباہ کذا فی التیسیر مع وجوہ آخر فیطالع ثمہ

الفصل الثانی فی اقوال اہل الاشارۃ فی کسر الباء بدانکہ باء بسم اللہ بکسر آیت ہم بذات وہم بصفات وتحقیق این معنی چنانست کہ بدانی کہ انچہ فتح وضم وکسر ست صفات حرف ست وانچہ بے این اعراب ست ذات حرف ست این باء در ذات بکسر بود درصفات نیز بکسر آمد آنکہ گفتم کہ این حرف بذات خویش بکسر ست اول ترا باید دانستن کہ جان لطیف ست اسماء جبلت وقالب کثیف ست زمینی ملت ودل متوسط ست میان لطافت وکثافت پس جان از غایت لطافت بر دفتر خدا سبحانہ فتح افتادہ وقالب از کمال کثافت بر لوح آفرینش کسر آمد باز دل در مقام توسط در کتاب وجود درفع نمود وبرین طریق حروف از سہ مخرج متولد گشتند حلقی ووسطی وشفتی ہرچہ از حلق آمد از بر جان لطیف برخواست از لطافت روح آن حروف نیز لطیف آمد چنانچہ خود گویدالف ذات فتح آمد الفش باز خوانند وہر حرف کہ از شفت آمد از بر قالب کثیف روان شد از کمال کثافت قالب آن حرف نیز کثیف شد چنانچہ ذات آن حروف وجود کسر شد باش نام کردند باز ہر حرف از متوسط برخواست از غایت وساطت دل دل آن حرف نیز متوسط شد چنانکہ ستے آن حرف عین ضم گشت چون قاف وکاف ومانند آن پس حروف حلق فتح کتاب آفرینش ست وحروف زبان ضم لوح وجود وحروف شفت کسر دفتر حلق لاجرم از حروف حلق ہمہ فتح باید منع یمنع وسال یسال وذہب یذہب واز حروف شفت ہم کسر آید چنانچہ ف ومن وب بہر کجا شود وآخر آن بکسر کنند این ہر سہ حروف اذکرانہ لبہامی خیزد باز حروف متوسط کہ دل حروف بودند چون ق وک مانند آن

هرسه قابل حرکت شدند ودر تقلیب حرکات طبیعت دل گرفتند یقلبها کیف یشاء پس آنجاکه الف ست ازناف برمی خیزد وقاف از پایان
زبان که بگلو نزدیک ست میریزد و با انتهاء لبها می انگیزد پس این با چون در مخرج باین ولایت آب وخاک نزدیک تر بود وازجان پاک
دورتر افتاده بود لاجرم دست قضاگیری در دامن وی نهاد وان کسر ازین با بمیراث به پیوستگان او افتاد تا دانی که هرکه بی روی وصحبتی با دور
افتادگان کند او را همرنگ خود گرداند که الصحبة توثر والعاقل یکفیه الاشارة اشارت دیگر بعضے دیگر گویند کسره با موج همان کسریست که از وجود
او بر حرف آخرین کلمه ریخته است موج عمل با از آخر میم اسم هم با و بازگشت یا از اول بسم درخوانه میم نزد میم نیز میم از آخر کلمه درخوانه با بکوفت
تا از پردهٔ تقدیر بسر با همان آمد که او بسر میم آورده بود تا پرتو این معنی ظاهر گردد که من قرع بابا قرع ما به ع هرچه کنی بخود کنی از همه نیک و بد کنی

الفصل الثالث فی جهة تطویل الباء واختصاصها به روایة فی التیسیر انما طولت هذه البارات لوجوه ثلثة احدها ما قال معاویه
کنت اکتب بین یدی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فقال یا معاویه الف الداواة وحرف القا والتصب الباء وفرق السین ولاتعور
المیم وحسن الله ومد الرحمن وجود الرحیم وثانیها ما قال القتیبی رحمه الله انهم یریدوا ان یفتحوا کتاب الله تعالی الا بحرف مفخم لعظم وثالثها
انهم اسقطوا الالف من الاسم فردوا طول الالف الی الباء لیکون دلالة علی سقوط الالف منه فان قلت لم حذفت الالف فی بسم الله
ولم یحذف فی قوله اقرأ باسم ربک قلت طلبا للخفة فان کلمة بسم الله مذکورة فی اکثر الاوقات عند اکثر الافعال بخلاف سائر المواضع فان
ذکرها یقل ولانها انما ادخل بسبب ان الابتداء بالسین الساکنة غیر ممکن فلما ادخلت الباء علی الاسم نائب عن الالف فسقطت فی الخط وانما
لم یسقط فی قوله اقرأ باسم ربک مع بقاء المعنی صحیحا فانک لو قلت اقرأ اسم ربک صح المعنی ولو حذفت الباء من بسم الله لم یصح المعنی فظهر الفرق

الفصل الرابع فی جهة تطویل الباء بلسان اهل الاشارة وقد ذکروا ههنا ثلث اشارات اشارت اولی آنست که شیخ درکانی قدس سره در
اسرار فاتحه آورده است که این باء کلمه بسم الله بلبل بوستان قدم ست وعندلیب گلستان ازل ست قامتش بلند از ان آمد که از دست
الف خرقه پوشید پیراهن الف در گردن با از ان افتاد که از حوض ازل جرعه نوشید الف پیشوای وامام مسجد جامع بود با در مریدی پیوسته زیر قدم
الف می پیمود خدمت بر قاعده کرد الف تاج کرامت بر تارک مبارک با نهاد با سایه پرور الف شد بلند آمد و در مقام الف پا نهاد الف از اول بسم
بپا برجست یا بخلیفتی بر جای الف بنشست الف بعزیمت زیارت ازلی رخت بربست با با قامت شهرستان ابد بنشست الف لطیف بود بر اول سم طاقت
کنده کسره نداشت در اشتیاق عالم پاک دیده بر ازل گماشت با بدو دست در دامن الف درآویخت الف پیراهن قامت خود در چنگال با گذاشت با صد
بلند الف در قامت خود بنگاشت الف آهسته آهسته از گریبان پیراهن با بدر برید با نرم نرم پایجامهٔ خواب الف کشید سلطان کبریا جل وعلا الف را بازل باز خواند قبای
وفای الف در دست دولت با بماند الف اسم جامه خویش بپای بسم داد بای بسم بوسهٔ خویش بر قدم الف اسم نهاد وآن قامت بلند پیرهن الف است
در سر با انداخته وآن نقطه کرد بوسه پاست بر بالای الف نهاده حاصل کلام آنکه الف را از دار ازل بود با ازل شد منه بیدأ والیه یعود با محرم ابد بود معنی
الف نصیب او آمد شعر شربنا واهرقنا علی الارض فضلنا + وللارض من کاس الکرام نصیب + ای درویش ندانم تا آنچه حقیقت این معنی ست فهم
کردی یا نی اشارتی که در ضمن این اسرار استعارست دریافتی یا نی هان مرد معنوی بیا تا اسرار ازل و ابد شنوی بحقیقت روح وقالب خود بگروی بدانکه
الف آئینهٔ جانست چرا که مخرج وی قریب آنست با نمودار قالب ست که مخرج وی بقالب اقربست جان جرعه نوش پیمانهٔ امر بود قل الروح من امر ربی

الفصل الخامس فی جامعیۃ ہذہ الباء معانی الاولین والآخرین روایۃً واشارۃً وحقیقۃً اما الروایۃ فقد حکی عن جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ تعالی عنہما انہ قال اودع اللہ تعالی علوم کل الکتب فی القرآن واودع علوم القرآن فی الفاتحہ واودع الفاتحہ فی التسمیۃ واودع علوم التسمیۃ فی الباء ای بی کان ماکان وبی یکون مایکون وبی شقی من شقی وبی سعد من سعد وبی ضل من ضل وبی اہتدی من اہتدی وکذلک الکفر والایمان والبعد والقرب والذل والعز والفقر والغنا والہلاک والنجاۃ وقال الحسن البصری رحمہ اللہ انزل اللہ مائۃ واربعۃ کتب فاودع المائۃ فی الاربعۃ وہی التوریۃ والانجیل والزبور والفرقان اودع الجمیع فی القرآن واودع الجمیع مافی القرآن فی المفصل فی الفاتحہ وقال الشیخ فی اسرار الفاتحہ سلطان ازل عزوجل صد وچار کتاب با نبیا فرستاد و علم اولین و آخرین اندران کتابہا شرح داد انگاہ علم آن صد کتاب درچہار کتاب عیان کرد و علم آن چہار کتاب در مصحف مجید بیان کرد انگہ مجموع قرآن بر ہفت سبع منقسم گردانید انگہ ازین ہفت سبع ہفت آیت الحمد برگزید کہ این ہفت آیت بر معانی آن ہفت سبع منطوی است ولقد آتیناک سبعا من المثانی والقرآن العظیم انگہ ازین ہفت آیت الحمد ہفت حرف بسم اللہ برگزید و اسرار این ہفت آیت اندران ہفت حرف تعبیہ کرد پس این ہفت حرف بسم اللہ دو کلمہ قسمت کرد انگاہ ازان دو کلمہ دو حرف برگزید یکی الف از اول اللہ ودیگر بی از اول بسم اللہ انگاہ این ہر دو حرف براول ہمہ قرآن بنہاد و اسرار جملہ کتابہا بکنار این دو حرف باز داد بیانہ **من وجہ العربیۃ** ان المقصود من کل المعلوم وصول العبد الی الرب وہذہ الباء باء الالصاق فہی تلصق العبد بالرب وہو کمال المقصود قال الامام الرازی رحمۃ اللہ علیہ **ووجہ الاشارۃ** الالف اشارۃ الی الازل والباء الی الابد والمعانی والحکم باسرہا اما ازلیۃ واما ابدیۃ اما من اللہ او من العبد وکل ذلک مندرج فی الالف والباء کما ان اللہ تعالی ازلی والعبد ابدی لیظہر ازلیۃ من ابدیۃ وازلیۃ مختفیۃ فی ابدیتنا کذلک الالف مختفیۃ فی الباء المظہر للازلیۃ والابدیۃ **ووجہ دیگر** آنست کہ الف اشارت بہ آلہیۃ است و با عبارت از بندگی براول قرآن ہر دو ہمخانہ شدند ہرچہ اسرار قضا و قدرست جملہ برمرور الف آلہیۃ مندرج ست و ہرچہ درخواست و بازخواست ابدست ہمہ بلغز دریای بندگی منطوی ست وحدت غیرت بار کثرت برنتافت یگانگی با دوئی راست نیامد الف از غایت لطافت در کثافت باگریخت با از نہایت محبت در دامن الف آویخت انجا کہ قامت باست از بلندی ہمت الف ست آنجا کہ نہاد نقطہ است از پستی ہمت باست این بای بسم اللہ ہم آئینہ آلہیۃ ست وہم جام گیتی نمای عبودیت ست اگر در قضا و قدر نگری ہمہ از حق ست و اینمعنے در الف نمودار قل کل من عند اللہ واگر درخواست و بازخواست نظر کنی ہمہ از خلق ست واین اشارت در با پدید کل نفس بما کسبت رہینۃ جبری مشو کہ از بای بسم اللہ ہمہ قامت الف بینی گوئی ہمہ از حق ست من برچہ کارم کہ این با اگرچہ قامت بلند دارد اما از نیم نقطہ دم زدن نمی بارد و قدری نگرد کہ از بای بسم اللہ ہمہ ہیأت نقطہ بینی گوئی جملہ از بندہ است خدای سبحانہ برچہ کارست کہ این با اگرچہ نقطہ دارد اما در سایۂ الف داخل ابدمی کار دتو است میانہ امۃ وسطاً پا از اندازۂ دروازۂ خویش بیرون منہ بعینہٖ ہمہ امتانی کنتم خیر امۃ اخرجت للناس از خطۂ خویش تجاوز مکن ہرچہ قضا و قدرست از الف الوہیت میدان و ہرچہ درخواست و بازخواست ہمہ بربای بندگی میخوان و معانی ہمہ کتب برین دو معنے منحصر مے شناس **الاشارۃ الثالثۃ** بدانکہ ہفت سبع مصحف مجید ہفت اقلیم خداست سبحانہ وتعالی الحمد للہ براول این ہفت اقلیم مکہ مہین حق شد و عالم آفرینش اول ہفت اقلیم جہان افتادان اول بیت وضع للناس للذی ببکۃ الحمد للہ در جہان بینش اول ہفت سبع قرآن افتاد اول ما انزلت بمکۃ فاتحۃ الکتاب مکہ براول ہفت اقلیم جہان ام القری نام گرفت

الحمد براول هفت سبع قرآن ام الکتاب لقب یافت هفت اقلیم جهان از انطوای مکه باز کشید هفت سبع قرآن از حیطهٔ الحمد بر آگند
براول مکه که ام القری بود کعبه بنا نهاد و براول الحمد که ام الکتاب ست بسم الله اساس انداخت کعبه در جهان جسمانی براول هفت اقلیم
بسم الله مصور شد بسم الله در عالم روحانی براول هفت سبع کعبه منور گشت نماز کنندگان از هفت اقلیم جهان رو بحجاز آورده ند و
حیث ما کنتم فولوا وجوهکم شطره حجاز از نواحی عرب عربا رو بمکه آورد مکه بمرکز نقطهٔ آفرینش روی بکعبه آورد و کعبه در جهان پیش روی
بحجر اسود آورد و حجر دست بوس ازل کرد الحجر یمین الله باز نماز از هفت اندام آدمی روی بقرآن آورد القرآن امامی قرآن بانوار حکمت از جوانب
کتب روی بالحمد آورد والحمد در جهان شهود روی به بسم الله آورد و بسم الله اندرین کعبه اعظم او بنقطهٔ با آورد و نقطه بازمین بوس قدم کرد
النقطة اصل کل خط والخط کلها النقطة پس در جهانی که هفت اقلیم آن جهان هفت سبع قرآن باشد مکهٔ آن جهان سوره الحمد بود کعبهٔ آن مکه بسم الله
باشد حجر آن کعبه نقطه بود عهد نامهٔ ازل و ابد در وم گرفته ولا رطب ولا یابس الا فی کتاب مبین حاجی این کعبهٔ نماز ملاء اعلی
صلوة و ساکنان حظیره بالا بود حج نماز درست نباشد تا بمکه الحمد لله نشود لا صلوة الا بفاتحة الکتاب و بمکه رفتن فائده ندهد تا گرد کعبه بسم الله طوف
نکند اقرا باسم ربک الذی خلق و بر گرد کعبه طوف تمام نشود تا استلام حجر نکند ازینجا فرمود امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب کرم الله وجهه که معانی
اولین و آخرین در بای بسم الله ست و معانی باء در نقطه مندرج ست والله الملهم للرشاد **الاشارة الرابعة** الف از اقصاء خلق ست
و با از انتهاء شفه و چون الف در با مندرج شد تحقیق معنی هو الاول والآخر بظهور پیوست و چون صورت الف در قد بلند با ظاهر شد و معنی او
در با پوشیده بماند سر هو الظاهر والباطن جمال نمود و اهل تحقیق برانند که این چهار اسم شامل جمیع اسما و صفات اند و هذا التحقیق غریب
وللکلام فیه بسط عجیب لمن کان فی قلبه الی عالم عالم الغیب انفتاح و فی شکلات باطنه من انوار الملکوت مصباح وذلک فضل الله یؤتیه من یشاء
الاشارة الخامسة الف را مخرج در ولایت روح ست و با را مطلع در ناحیهٔ قالب سب الف از اول جمله مخارج خیزد و با از آخر
همه مطالع ریزد والف از ناف آید و با از لب زاید دیگر جمله حروف درمیان الف و با منزل ساخته اند و از عرصه اول و آخر صومعها بنا نهاده اند
بعد ازان الف و با در اول بسم الله دست بگردن یکدیگر در آورده اند و آن جمله حروف دیگر در انطوای اعتناق خویش گرفته و تو دانی که
علم اولین و آخرین در انطوای حروف ست و حروف ایجاد حیطهٔ الف و با ست والف و با در اول کلمهٔ بسم الله نشسته است و برمز قدم اسرار ازل و ابد نهفته
از بهر این معنی گفتیم که معانی اولین و آخرین در بای بسم الله ست و قوافل معانی کونین اسرار خافقین باین با همراه است ان فی هذا البلاغا لقوم عابدین

الفصل السادس فی بیان الحکمة فی اختیار الباء لابتداء الکلام بها من بین سائر الحروف

ذکر الشیخ المحقق نجم الملة والدین الرازی فی تفسیر بحر الحقائق قدس الله تعالی روحه ان الحکمة فی ان الله تعالی جعل افتتاح کتابه بحرف الباء واختیارها علی
سائر الحروف لاسیما علی الالف بانه اسقط الالف من الاسم واثبت الباء مکانه وقال بسم الله عشرة معان احدها ان فی الالف ترفعاً وتکبراً وتطاولاً وفی
الباء انکساراً وتواضعاً وتساقطاً ومن سنة الله ان من تکبر وضعه ومن تواضع رفعه وثانیها ان الباء مخصوصة بالالصاق وتصل الی حرف بخلاف
الالف لانها مخصوصة بالقطع ولذلک یکون منقطعة عن الحروف کلها فلما کانت الباء وصلة الرحم بالحروف وصلها الله تعالی ولما کانت الالف قاطعة
الرحم قطعها الله تعالی وثالثها ان الباء مکسورة ابدا فلما کانت فیها کسرة وانکسار فی الصورة والمعنی وجدت شرف العبدیة من الله سبحانه واسمه

دون الالف کما قال الله تعالیٰ انا عند المنکسرة قلوبها ورابعها ان الباء وان کان فی الظاهر فیه تساقط وتکسر ولکن فی الحقیقة رفعة درجة وعلو همة
اما رفعة درجتها فبانها اعطیت نقطة ولیست للالف هذه الدرجة واما علو الهمة فانها ما قبلت الا واحدة لیکون حالا کوحد لا یقبل الا حالا واحدا وخامسها
ان للباء صدقا فی طلب قربة الحق سبحانه ونیل المقصود الحقیقی لا یوجد فی غیرها من الحروف لانها لما وجدت درجة حصول النقطة وضعها تحت قدمها فی
طلب المقصود الحقیقی وما تفاخرت بها بل اعرضت عنها حتی بلغت مقصدها الاقصی والآیتا قضها الجیم لان نقطتها فی وسطها وکذلک الیاء لانها
توضع النقطة تحتها عند اتصالها بحروف آخر لئلا یشتبه بالباء والتاء والثاء بخلاف الباء فان نقطتها موضوعة تحتها وان کان مفردة غیر متصلة وسادسها
ان الالف حرف علة وهو معلول لا یحمل حرکة والباء صحیح غیر معلول تحمل الحرکة وحالها کما ان الله تعالیٰ عرض الامانة علی السموات والارض من الملائکة
وغیرهم فابین ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان فامر الله تعالیٰ الملائکة بسجوده واصطفاه من بریة وزاد فی علو درجة وهذه الی معرفته ومحبته
وسابعها ان الباء حرف تام متبوع فی المعنی وان کان ناقصا منکسرا تابعًا فی الصورة والالف حرف ناقص تابع فی المعنی وان کان تاما مطبوعًا
فی الصورة الا تری انک اذا نظرت الی صورة وضع الحروف وجدته الالف مقدمًا علی الباء متبوعًا لها واذا قلبت الباء وجدت الالف تابعًا
لها واذا قلبت الالف لم تجد الباء تبعیة فالابتداء بالمتبوع التام فی المعنی والناقص المتکبر التابع فی الصورت اولیٰ من الابتداء بضده
وثامنها ان الباء حرف عامل العمل وینصرف فی غیره فظهر من هذا الوجه قد صلحت بذلک للابتداء بخلاف الالف فانها لیست بعاملة ولا منصرفة
فی غیرها فما اصلحت للابتداء والاقتدار وتاسعها ان الباء حرف کامل فی صفاته مکمل لغیره اما الاول فانها للالصاق والاستعانة والاضافة وفیه
تواضع ولم یقبل من الحرکات الا الکسر واما الثانی فانه یکسر الغیر ویجعله متصفا بصفات نفسه کذلک الاسماء التابعة لکسورها کما فی التسمیة فانها جعل المیم
بسم مکسورة والهاء من الله کذلک بالاضافة والنون من الرحمٰن کذلک بالصفة والمیم من الرحیم جرا فالکامل المکمل اولیٰ بالامامة والتقدم من الالف
الذی ناقص معلول فی نفسه منقص معلل لغیره فانه لو دخل علی الفعل الماضی جعله مهموز الفاء معتل العین ناقص اللام وعاشرها ان الباء حرف شفوی
لیفتح لغیره من الحروف الشفوی لان المیم وان کانت شفویة لا ینفتح الشفة به کما ینفتح بالباء حسا وکان اول انفتاح الفم من الذرة الانسانیة فی عهد
الست بربکم بالباء فی جواب بلیٰ فلما کانت الباء ادنی حرف تعلق به الانسان وفتح به فمه وکان مخصوصًا فی هذه المعانی اقتضت الحکمة الآلهیة
اختیارها من سائر الحروف وصلی الله علی خیر خلقه محمد وآله اجمعین **القسم الثانی من المجلس فی بیان الاسم وفیه فصول الفصل الاول**
فی بیان بناء الاسم واشتقاقه فی الانوار الاسم عند البصریین من الاسماء التی حذفت اعجازها لکثرة الاستعمال فبنیت اوائلها
علی السکون وادخل علیها مبتدا بها همزة الوصل وهی عشرة ابن ابنة ایم امرء امراءة اثنان اثنتان اسم ست وایمن الله وایم الله ان
عادتهم ان تبدوا بالمتحرک ویعفوا علی الساکن ویشهد لهم تصریفه علی الاسماء واسامی وسمی وسمیت ومجیی اسمًا کهدی لغة فیه قال والله
اسماک سمی مبارکا اثرک الله به ایثارکا واصله سمو عند البصریین واشتقاقه من السمواة رفعة للمسمی وتعادله فان المسمی یعلوا بتسمیته
لان اللفظ معرف للمعنے ومعرف الشیٔ مقدم فی المعلومیة علی المعرف فلا جرم کان الاسم عالیا علی المعنی ومتقدما علیه ومن
السمة عند الکوفیین واصله وسم لانه علامة للمسمی حذفت الواو وعوضت عنها همزة الوصل لیقل اعلاله ورد بان الهمزة لم یعهد داخله علی ما
حذف صدره فی کلامهم وبان حرف العلة فی آخره عند تصریفه بافی ذلک وما ذکره الشیخ الرضی ان هذا من باب القلب فان الفاء قد جعلت فی

موضع اللام ثم ردفی تصرفاتہ فی موضع اللام وحذفت فی ذلک المکان فبعید غیر مطرد وفی شرح الکشاف للعلامۃ التفتازانی فی الاسم خمس لغات اسم واسمٌ وسمٌ وسمی اصل کلمہ السمو فی المفاتیح قال الکسائی ان العرب تارۃ فتقول اسم بکسر الالف واخری بضمہ فاذا اطرحوا الالف قال الذین لغتہم کسر الالف سِمٌ وقال الذین لغتہم ضم الالف سُمٌ وقال ثعلب من جعل اصلہ من سمی یسمی قال اسم وسِمٌ ومن جعل اصلہ من سما یسمو اقال اسم وسم واللہ اعلم اما تقریر این سخن بعبارت اہل اشارت آنست کہ اشتقاق اسم از سمی یسمو ست ومعنی این کلمہ علا یعلو است وچون آخرین حرف از کلمہ بار گیر حرکت ست واولین حرف آغاز گاہ جنبش ست ہرگز اولین حرف ساکن نشاید واز سکون حرف آخرین باکی نیاید انگاہ آخرین حرف از کلمہ سمو واو بود ودر ذات واو بیماری وضعف می نمود آری سہ حرف بیمار ند ودر آخر کلمہ طاقت کشاکش حرکت ندارند واین ہر ۳ حرف در نفس بیماران آشیانہ داشتہ اند وبر در بیمارستانہا نقش علت بر آواز ہا نگاشتہ اند در وقتی کہ بیماران وای وای گویند ازین ہر ۳ حرف استراحت جویند لاجرم بیماری از درون بیماران بنفس برد وبیجان بیمار بار بیماری بردوش این ہر ۳ حرف کشید این ہر ۳ حرف ازین معنی بیمار گشتہ در ہر کلمہ کہ بستر انداختند آن کلمہ را بیمار ساختند وحاصل کہ واو را در آخر سمو طاقت کشاکس بار حرکاتش نبود انگیسئہ خود تمہیدش لغت نمود میم تندرست پیش واو بیمار نشستہ بود وسر وقد را از بار حرکت ونقط ہیچ بر روی نبشتہ بود حرکت واو بیمار بر میم تندرست نہادند عمل جنبش درجہان سخن بہ میم ساکن دادند واو بیمار چون از شکنجۂ حرکت باز رست فی الحال از شواہد بابالای ازل نشست منہ یبدء والیہ یعود بیادہ انا للہ وانا الیہ راجعون فرو مگذار بعد از آنکہ واو در پرواز آمد میم بر آخر اسم در نماز آمد سکون میم بر ذات سین منتقل گشت حرکت سین از ان سکون منفعل گشت آن حرکت فی الحال از سین برخاست وبر پای الف نشست کہ بر اوّل اسم برخواست سر وقد الف وصل را سکون اصلی داد دست قضا کسرہ سین بر الف وصل نہاد الف وصل تحمل باین حرکت نداشت بار این حرکت بپای بسم اللہ گذاشت تا پای عبودیت بار ربوبیت برداشت انا عرضنا الامانۃ علی السموات والارض الی قولہ وحملہا الانسان ذلک تقدیر العزیز العلیم

الفصل الثانی فی بیان الاسم والمسمی والتسمیۃ فی الانوار الاسم ان اریدبہ اللفظ غیر المسمی لانہ یتالف من اصوات منقطۃ غیر قارۃ وتختلف باختلاف الامم والاعصار ویتعدد تارۃ ویتحد اخری والمسمی لایکون کذلک وان اریدبہ ذات الشئ فہو المسمی لکنہ لم یشتہر بہذا المعنی وان اریدبہ الصفۃ کما ہو رای الشیخ ابی الحسن الاشعری فانقسم الاسم انقسام الصفۃ عندہ الی ماہو نفس المسمی والی ماہو غیرہ والی مالیس ہو ولاغیرہ فی المفاتیح قالت الحشویۃ والکرامیۃ والاشعریۃ الاسم نفس المسمی وغیر التسمیۃ وقالت المعتزلۃ الاسم غیر المسمی ونفس التسمیۃ والمختار عندنا ان الاسم غیر المسمی وغیر التسمیۃ وتحقیق ذلک ماذکرہ العلامۃ التفتازانی رحمۃ اللہ علیہ فی شرح المقاصد ان الاسم ہو اللفظ المفرد الموضوع للمعنی علی مایعم انواع الکلمۃ وقد یقید بالاستقلال والتجرد عن الزمان فیقابل الفعل والحرف علی ماہو مصطلح النحاۃ والمسمی ہو المعنی الذی وضع الاسم بازائہ والتسمیۃ ہو وضع الاسم للمعنی وقد یراد بہا ذکر الشئ باسمہ کما یقال سمی زیدا ولم یسم عمرا فلاخفاء فی تغایر الامور الثلاثۃ وانما الخفاء فیما ذہب الیہ بعض اصحابنا من ان الاسم نفس المسمی وفیما ذکر الشیخ الاشعری من الاسماء اللہ تعالی ثلثۃ اقسام ماہو نفس المسمی مثل اللہ الذی یدل علی الوجود ای الذات وماہو غیرہ کالخالق والرازق ونحو ذلک مما یدل علی فعل ومالایقال انہ ہو ولاغیرہ کالعالم والقادر وکل مایدل علی الصفات القدیمۃ واما التسمیۃ فغیر الاسم والمسمی ولہذا الکلام زیادۃ توضیح فی شرح المقاصد فلیطالع ثمہ والمذکور فی شرح المواقف یدل علی ملذکر

فی المقاصد فلیتدبر و ذکر الشیخ الامام نور الدین صابونی رحمۃ اللہ علیہ فی الکفایۃ حاصل الاختلاف راجع الی ان اسماء اللہ تعالی قدیمۃ ام حادثۃ فمن جعل الاسم غیر المسمی یقول انہا حادثۃ ومن قسم الکلام یقول بعضہا حادث وبعضہا قدیم ومن قال الاسم والمسمی واحد قال بقدم الاسم مطلقا وہی فرع مسئلۃ الصفات ثم لابد من مقدمۃ لیشرف ما وقع فیہ الاختلاف فنقول ہہنا الفاظ اربعۃ تسمیۃ وسمی واسم ومسمی فاذا قال الرجل اللہ فہذا القول تسمیۃ قائم بالمسمی وغیر الاسم وہی غیر المسمی بالاتفاق والتسمیۃ ذکر الاسم فالخلاف فیہ ان ذکر اسم اللہ تعالی اہل ذکر اللہ ام ذکر غیر اللہ فمن جعل الاسم غیر المسمی یقول من قال اللہ فقد ذکر غیر اللہ فانہ ذکر اسم اللہ تعالی واسمہ غیرہ وعندنا لما کان الاسم والمسمی واحدا کان قولہ اللہ ذکر اسم اللہ وذکر اللہ ولا فرق بین قول القائل ذکرت اسم اللہ وبین قولہ ذکرت اللہ سبحانہ وتعالی وہذہ الروایۃ منصوص علیہا بان الاسم نفس المسمی وذکر الشیخ ابو شکور رحمۃ اللہ علیہ فی التمہید بعد ذکر الاختلاف الذی ذکرناہ قال اہل السنۃ والجماعۃ ان اسم اللہ تعالی کلہا قدیم لا ہو ولا غیرہ ولا یجوز التفصیل والتفریق فی الاسماء کالصفۃ ولا یجوز ان یکون اسمہ محدثا او صفاتہ سبحانہ تعالی محدثۃ بل ہو جل ذکرہ قدیم باسمائہ وصفاتہ لانہ ہو الذی سمی نفسہ فی کلامہ ولا یجوز الحدث لا فیہ ولا فی کلامہ وانما قلنا اسمائہ لا ہو ولا غیرہ لان الاسم لو کان ہو المسمی لیفض القول باثبات المسمیات لان الاسماء معدودۃ کلہا فیلزم ان یکون ایضا معدودا وہو باطل وان کان غیر المسمی فیلزم ان یکون کلمۃ لا الہ الا اللہ غیر مفیدۃ للتوحید مفیدۃ اثبات الالوہیۃ لغیر اللہ تعالی وذلک ایضا باطل **اہل توحید** میگویند کہ این ہمہ اختلاف در قیل و قال بجہت آنست کہ تو جوہر عمر را از آستین افلاک در دامن خاک فشاندہ و درین جہان چہار گوشہ شش پہلو از ان گرفتاری کہ خراج زندگانی با دیوان دیو میگذاری اندرین سباباطر باط از ان محبوسی کہ ہمہ کاسہ یہود و نصرانی و مجوسی بدہان ملیسی تا بجہان یکرنگی و ان و بعالم یگانگی در آئی تا آنجا اسم و مسمی یکی بینی اگر اللہ مسمی است بسم اللہ گفتن خطاست زیرا کہ اگر اللہ اسم ست نہ مسمی چنان باشد کہ بنام نام خدا و این سخن در قانون عقل درست نیست در عالم کہ عارف آواز دہد کہ لیس فی جبتی سوی اللہ این اللہ نہ الف و لام و ہا باشد این بحقیقۃ اللہ باشد ولو کشف الغطا لاحرقت سبحات وجہہ ما انتہی الیہ بصرہ من خلقہ ہرچہ در آفرینش ست جملہ سوختہ سبحات جلال اوست و ہرچہ در ہستی ست ہمہ افروختہ نور جمال اوست در زبان صوفی صافی لا الہ نیست در دہان عارف حقیقی کلمہ لا نیست زیرا کہ در بر صوفی جملہ آفریدہا منتفی ست و منتفی را نفی نتوان کرد پس لا الہ از توحید صوفی معزول ست و نظر عارف جز اللہ موجود نیست و از یکی استثنای ہمان یکی نتوان کرد در ازل کسی نبود بجز اللہ کہ اللہ گوید و کسی نبود کہ اللہ با او اللہ گوید اللہ اللہ بود بوجود خود بگفت خلق از بہر آنکہ خلق نبود کہ اللہ اللہ بود بعد از خلق اندران بود ہیچ نیفزود و بعد بود و این بود با اللہ ہمانست کہ بود و ہو الان علی ما علیہ کان بلا تحویل و نقصان ای درویش بوجود آدم علیہ السلام اسم پیدا شد و ہستی محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مسمی ظاہر شد اسم شنیدن بہرہ آدم آمد و علم آدم الاسماء کلہا مسمی دیدن نصیبہ محمد شد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از ابد بازل شد تا مسمی شد ان فی ہذا لبلاغا لقوم عابدین

الفصل الثالث فی بیان الاسم ہہنا مقحم او لا قال ابو عبیدۃ ہو صلۃ ومعناہ باللہ کما فی قولہ تعالی ویذکر فیہا اسمہ ای یذکر ہو وقولہ تعالی تبارک اسم ربک وسبح اسم ربک قال انی احول ثم اسم السلام علیکما ومن یبنک حولا کاملا فقد اعتذر وقالوا فی القرآن اربع کلمات من صلات وہی الاسم والوجہ وکاد وطفق مثل قولہ تعالی واذکر اسم ویبقی وجہ ربک ولو یکد یراہا وطفقا یخصفان و تکلموا فی معنے الزیادۃ قال الاخفش ہو للتبرک والاستعانۃ بذکر اسمہ وقیل للفرق بین الیمین والتیمن ولو قیل باللہ لظنوا قسما فازیل الاشتباہ

بذکر ہذہ الزیادۃ وقال لبعضہم لانہ لاجلال ذکر اللہ تعالیٰ لیقطع بہ الفرق بین ذکرہ وبین خلقہ مثل قولہم تبرکت بفلان والاکثرون علی ان الاسم مقصود غیر زائد ومعناہ البدایۃ بذکر اسامی التی یسمی بنفسہ بہا قال اللہ تعالیٰ وللہ الاسماء الحسنیٰ فادعوا بہا وفی ذکر سبحانہ شیان الثناء علی اللہ تعالیٰ بہا واستنجاح الحوائج بذکرہا وقال العارفون ان بسم اللہ لبقارہا کل الخلق فلوا فتح کتابہ باسمہ اللہ لذاب تحت حقیقتہا الخلائق الا من کان محفوظا من نبی او ولی والاسم ہو وسم الخلق علی قلوب اہل معرفتہ وقال امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ کلمۃ بسم اللہ فائقۃ للرتوق ضابطۃ للحروق مسہلۃ للموعود ومجنبۃ للشرور وشفاء لما فی الصدور وریحان یوم النشور وقال اہل المعرفۃ فی ذکر الاسم ان المحب لما تعلم اسم المحبوب نسی اسم نفسہ کما کان حال المجنون العامری قیل لہ ما اسمک قال لیلی وکذا کان عصیان آدم علیہ السلام نسیانہ فلما علمہ الرب تعالیٰ اسمائہ کلہا انسی نفسہ بانہ خلیفۃ اللہ واسم ابلیس فانہ عدو لہ واسم الشجرۃ فانہ منہی عنہا فاعتذر اللہ تعالیٰ وقال فنسی ولم تجد لہ عزما وکذلک حال ابن المنصور لما تحقق فی نظرہ الا کل شئ ما خلا اللہ باطل فعلم ان اللہ ہو الحق فنسی عنہ سطوۃ تحقق اسم الحق سبحانہ اسم نفسہ قل جاء الحق زہق باطلہ فقیل لہ من انت فقال انا الحق فقدم الاسم ہہنا لینسی العبد عند تحقیق اسمہ اسم ما سواہ فیتجلی لہ اللہ سبحانہ حقیقۃ لا اسما ولا رسما کما قال اللہ تعالیٰ واذکر ربک اذا نسیت ای غیر الرب کذا فی بحر الحقائق للشیخ الرازی قدس سرہ

القسم الثانی فی معانی حروف کلمۃ بسم اللہ وبیان اشاراتہا وحقائقہا وفیہ فصلان

الفصل الاول فی اشارۃ ہذہ الکلمۃ حرفا بعد حرف **الاشارۃ الاولیٰ** ذکر الامام الثعلبی روح اللہ روحہ فی تفسیرہ مسلسلا الی ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان عیسی ابن مریم صلوٰۃ اللہ وسلامہ علیہ ارسلہ امہ الی المکتب لتعلم فقال لہ المعلم قل بسم اللہ قال عیسیٰ علیہ الصلوۃ والسلام وما معنی بسم اللہ قال لا ادری قال عیسیٰ صلوۃ اللہ علیہ الباء بہاء اللہ والسین سناء اللہ والمیم مملکتہ سبحانہ وتعالیٰ **الاشارۃ الثانیۃ** ذکر الامام النسفی فی تفسیر بحر العلوم قال الشیخ ابو بکر الوراق قدس اللہ روحہ بسم اللہ روضۃ من ریاض الجنۃ لکل حرف منہا تفسیر علاحدۃ فالباء علی ستۃ اوجہ باری الخلق من العرش الی الثری بیانہ ہو اللہ الخالق الباری بصیر بخلقہ من العرش الی الثری بیانہ واللہ بکل شئ بصیر باسط الرزق خلقہ من العرش الی الثری بیانہ الیہ یبسط الرزق لمن یشاء ویقدر باقی بعد فناء خلقہ من العرش الی الثری بیانہ کل من علیہا فان ویبقی وجہ ربک ذوالجلال والاکرام باعث الخلق بعد الموت للثواب والعقاب من العرش الی الثری بیانہ ان اللہ یبعث من فی القبور بار بالمؤمنین من العرش الی التحت الثری بیانہ انہ ہو البر الرحیم والسین علی خمسۃ اوجہ علی سمیع الاصوات خلقہ من العرش الی الثری بیانہ وہو السمیع العلیم سید افتی سوددہ من العرش الی الثری بیانہ اللہ الصمد سریع الحساب الحساب علی خلقہ من العرش الی الثری بیانہ واللہ سریع الحساب سلام سلم خلقہ عن الظلم من العرش الی ما تحت الثری بیانہ السلام المؤمن ساتر ذنوب عبادہ من العرش الی الثری بیانہ غافر الذنب وقابل التوب والمیم علی اثنی عشر وجہا ملک الخلق من العرش الی ما تحت الثری بیانہ الملک القدوس مالک خلقہ من العرش الی الثری بیانہ اللّٰھم مالک الملک منان علی خلقہ من العرش الی الثری بیانہ ذوالعرش المجید مومن امن خلقہ من العرش الی الثری بیانہ وآمنہم من خوف مہیمن اطلع علی خلقہ من العرش الی الثری بیانہ المؤمن المہیمن مقتدر علی خلقہ من العرش الی الثری بیانہ فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر مقیت علی خلقہ من العرش الی الثری بیانہ وکان اللہ علی کل شئ مقیتا مکرم

اولیائہ من العرش الی الثری بیانہ ولقد کرمنا بنی آدم منعم علی خلقہ من العرش الی الثری بیانہ واسبغ علیکم نعمہ ظاہرۃ وباطنۃ مفضل علی خلقہ من العرش الی الثری بیانہ ان اللہ تعالیٰ لذو فضل علی الناس مصور من العرش الی الثری بیانہ الخالق البارئ المصور

الاشارۃ الثالثۃ فی المفاتیح الباء من بسم مشتق من البر فہو البار علی المومنین بانواع الکرامات فی الدنیا والآخرۃ واجل برہ وکرامتہ ان یکرمہم فی الدنیا بذکرہ وفی الآخرۃ برویتہ اما بذکرہ فی الدنیا ذکر فی زہرۃ الریاض ان برہ مع المؤمنین انہ فضلہم وعلمہم اسمہ فدعاہ کل واحد بلسان خاص فالعرب یقولون اللہ والسریانی ایلا والعبرانی عیلا والفارسی خدا والخوارزمی باسندکی والرومی تخیثا والہندی سطیشا وبعضہم کوسامین والترک بیات وبعضہم تنکری والجکلی اغار والاغری التع والبلغاری طکری وکذلک اربع وعشرون الفا من الاصناف کلہم یدعونہ باسم وہو یجیبہم واما الصامتون فی الارض یدعونہ رب الفلک وفی السموات رب الملک وفی البحر رب النبات وفی البر رب الروح وفی الجبال رب الآیات وفی البہائم الخالق وعند النبات رب الخضرۃ وعند الاشجار رب الثمرۃ وعند الوحوش رب الفضاء وفی الارض السابعۃ رب کریم وعند المشرق حی حکیم وعند المغرب سبوح قدوس وعند اللیل المحیی وعند النہار الممیت وفی صحف شیث ذو العرش المجید وفی صحف ادریس فعال لما یرید وفی صحف نوح بسم اللہ وفی صحف ابراہیم ولی الرحمۃ وعند الیہود فی التوریۃ الرحمن وعند النصاریٰ فی الانجیل الرحیم وعند المؤمنین من امۃ محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فی القرآن بسم اللہ الرحمن الرحیم ثم فی المفاتیح ذکر الاکرام الاخروی انہ مرض لبعضہم وہو الحسن البصری رحمہ اللہ جار یہودی قال فدخلت علیہ للعیادۃ فقلت لہ اسلم قال اسلم علی ماذا قلت من خوف النار قال لا ابالی بہا فقلت للفور بالجنۃ فقال لا اریدہا قلت فماذا ترید قال ان یرنی وجہہ الکریم قلت اسلم علی ان تجد ہذا المطلوب فقال لی اکتب خطا فکتبت لہ بذلک خطا فاسلم فمات من ساعتہ فصلینا علیہ ودفناہ فرایتہ فی النوم کانہ یتبختر قلت لہ یا شمعون ما فعل بک ربک فقال غفرلی وقال الست شوقا الی وورد ہذہ الحکایۃ فی ریاض القدس وغیرہ وزاد علیہا ان شمعون اوصی ان تدفن رقعۃ الامام معہ فلما دفناہ وتلک الرقعۃ معہ قلت فی نفسی تجاسرت علی الکتابۃ فما افعل لو اخذنی اللہ تعالیٰ وعاقبنی بذلک وبہذہ الوسوسۃ اذہب نومی وقراری فی تلک اللیلۃ فلما نمت وقت السحر رایتہ مستبشرا وقال لی ما قال ثم اعطانی الرقعۃ وقال اخرجناک من الضمان یا حسن ووجدنا ما طلبنا من ذی المنن فلما تیقظت کانت الرقعۃ فی یدی والحمد للہ رب العالمین واما السین فہو مشتق من اسمہ السمیع دعاء الخلق من العرش الی ما تحت الثریٰ روی ان زید بن حارثۃ خرج مع منافق من مکۃ الی الطائف فبلغا خربۃ فقال المنافق ندخل ہہنا ونستریح فدخلا ونام فاوثق المنافق زیدا واراد قتلہ قال زید لم تقتلنی فقال لان محمدا یحبک وانا ابغضہ فقال زید یا رحمن اغثنی وفی روایۃ القشیری فی رسالتہ یا مغیث اغثنی وکذا فی زہرۃ الریاض فسمع المنافق صوتا ویحک لا یقتلہ فخرج من الخربۃ ونظر فلم یرا احدا فرجع واراد قتلہ فسمع صایحا اقرب من الاولی یقول لا تقتلہ فنظر فلم یر احدا فرجع الثالثۃ واراد قتلہ فسمع صوتا قریبا یقول لا تقتلہ فخرج فرای فارسا رمح فضربۃ الفارس ضربۃ فقتلہ ودخل الخربۃ وحل وثاق زید وقال لہ اما تعرفنی انا جبرئیل حین دعوت کنت فی السماء السابع فقال اللہ تعالیٰ ادرک عبدی وفی الثانیۃ کنت فی السماء الدنیا والثالثۃ بلغت المنافق فقتلتہ فامض راشدا واما المیم فمعناہ ان من العرش الی تحت الثری ملکہ وملکہ قال السدی رحمہ اللہ اصاب الناس قحط فی زمان سلیمان صلوات اللہ وسلامہ علیہ فاتوہ وقالوا لہ یا نبی اللہ لو خرجت

بالناس الی الاستسقاء فخرجوا فاذا سلیمان مر بنملة قائمة علی رجلیها باسطة یدیها وهی تقول اللهم انا خلق من خلقک ولا غناء عن فضلک قال
غصب الله علیهم المطر فقال سلیمان علیه السلام ارجعوا فقد استجبت لکم بدعای غیرکم الاشارة الرابعة الباء مشتق من البصیر قال الله
لا تدرکه الابصار وهو یدرک الابصار شیخ ذو النون مصری میگوید قدس الله روحه العزیز که روزی برف باریده بود و ملک الموت
زمستان جان از بدن جهان کشیده و غسال وی ماهی کفن سفید برف بر روی مردگان زمستانی پوشیده فی نی عطار صبا سوپیش کافور بیضا بر صحن
بساط بسیط غبرا ریخته و استاد صبا از باد دبوری بمنخله سحاب سحوری جهت تحصیل در مکه خان فغفوری بر مائده غبرا میده بیضا بیخته حاصل لعبتان
زنگاری بهاری در زیر طاق برق متواری مانده و تمامی روی زمین چون جبین اصحاب یمین بمقتضای یوم تبیض وجوه سفید گشته شیخ ذو النون
میگوید که بصحرا بیرون آمدم و تماشای صنع حضرت بیچون می نمودم گبری را دیدم که دران صحرا برف از روی زمین بناخن می تراشید و مشت مشت
ارزن از دامن گرفته می پاشید گفتم ای دهقان انچه تخم ست که می پاشی و در انتظار کدام بر میباشی گفت یا شیخ برف افتاده است
و زمین پوشیده گشته و مرغگان گرسنه و بیخته اند این ارزن می پاشم و منتظر رحمت الٰهی می باشم جل ذکره ذو النون گفت باوی گفتم
که این کار ترا چه نفع رساند که تو بیگانه قبول طاعت و وصول رحمت را آشنائی شرط ست گفت ای ذو النون اگر نه پذیرد باری می بیند
گفتم بلی می بیند بیگانه و آشنا در تحت نظر و حیطهٔ استیلای او یکسانند گبری گفت من بهمین راضیم که او می بیند رباعی بجور و محنت ار در بند باشم +
چو او می بیندم خرسند باشم + ز وصلش شادمان بسیار بودم + چه غم در هجر اگر یکچند باشم + ذو النون گفت از نزد وی برفتم و عزیمت حج
مصمم کردم چون بکعبه رسیدم در طوافگاه بودم و گبر را در طوافگاه ملاقات نمودم مرا گفت ای ذو النون میگفتی که نپذیرد باری پذیرفت و
پسندید و قبول کرد و کمر بیگانگی از میان من بکشود و تاج آشنائی بر سرم نهاد و مرا بخانه خود رسانید ذو النون گفت الٰهی در بازار فضل
چهل ساله گبری بیک مشت ارزن ارزان فروختی اندر سرش ندا در داد که یا ذو النون ندانستی که ما کار نه بعسلت کنیم و آنرا که برگزنیم
و نه بطاعت برگزنیم و آنرا که مهجور گردانیم نه بمعصیت مهجور کنیم آنرا که در ازل رقم شقاوت برکشیدیم شقی ابد گردانیدیم و آنرا که خلعت سعادت
پوشانیدم سعید ابدیش گردانیدیم بیت بیش از من و تو برخ جانها کشیده اند + طغرای نیکبختی نیل بد اختری + والسین مشتق
من السمیع ای هو سامع دعاء المؤمنین نقل ست که منصور خلیفه از بغداد بیرون آمد و بعظمت و جلالت تمام در کوی و بازار میراند
در اثنای آن ضعیفه علویه دست در عنان بغله آورده باوی عرضداشت نمود که من از اولاد حسین ابن علی ام رضی الله عنهما و شوهر
و دو برادر مرا بقتل رسانیده اند و فرزند جگر پیوند مرا بجریمه دیگری محبوس گردانیده و مرا طاقت مفارقت فرزند نیست بفرمای تا فرزند مرا از
حبس بیرون آورند منصور بران سیده غضب نمود سخنی چند درشت در روی وی بگفت و آن نیک زن را نومید از پیش خود براند آن ضعیفه
محنت کشیده فراق دیده رو بجانب قدس الٰهی آورد و گفت خداوندا باین شخص استغاثه نمودم مرا مایوس باز گردانید الٰهی تو بفریاد من
برس هنوز سخن تمام نکرده بود که استر منصور بسر در آمد و او را چنان بینداخت که گردن او بشکستن نزدیک رسید بر جست و گفت فی الحال بروید و فرزند
ارجمند این دردمند را از محبس بیرون آرید و ده هزار درم از خزانه دیگری بوی انعام نمائید والمیم ماخوذ من مالک الملک قال الله تعالی
قل اللهم مالک الملک تؤتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء منقولات از کعب احبار رضی الله عنه که گفت پادشاهی

بر مسند سلطنت متمکن و وزیری داشت در رزانت و فطانت بنهایت متفطن بادشاه را اگر گماهی مشکلی رو نمودی وزیر بمتانت عقل و رزانت
رای آن مشکل بگشودی روزی بادشاه از وزیر سه سوال کرد یکی آنکه از ینجا تا حق تعالی چه مقدار راه است دیگر آنکه از مشرق تا مغرب مسافت
چند ست سوم آنکه حق تعالی اکنون چه کار میکند وزیر اگرچه دانا بود در جواب این سوالها توقف نمود هرچند بادشاه بمبالغه می فرمود وزیر را
تحیر بر تحیری فزود وزیر از بادشاه مهلت خواسته محزون بخانه باز آمد غلامی داشت بغایت زیرک و در تدبیر امور مبارک از خواجه پرسید که سبب غم
و اندوه چیست وزیر صورت حال تقریر کرد غلام گفت ای خداوند خاطر شریف جمع دار که بر هر سه سوال واقفم و بر جواب آن قادر نزد
بادشاهم ببر تا جواب سوالها به تقدیم رسانم وزیر غلام را برداشت نزد بادشاه آورد تا غلام جواب بادشاه گفت از مشرق تا مغرب
یک روز راه است مر آفتاب را و از ینجا نزد حق تعالی مقدار گفتن کلمهٔ لا اله الا الله چنانکه فرمود که الیه یصعد الکلم الطیب
و جواب سوال سوم موقوف بآنست که پادشاه از تخت فرود آید و مرا بر تخت نشاند تا جواب آن بداند غلام چون بر سریر ملک متمکن گشت
سیاق را فرمود تا به تیغ گردن بادشاه بزد بعد از ان گفت اینک خدا تعالی این کار میکند **ابیات** بملک خدائی چو دادار اوست
شهان بنده اند و جهاندار اوست * یکی را بر آرد بتاج و کمر * دگر را به تیغ افگند باز سر **الاشارة الخامسة** فی تفسیر بحر العلوم قال بعضهم
بین العبد و الوصول قوله الرحمن الرحیم ثلاث منازل و هی الحروف الثلاثة الباء بر الخلق و سین سلامة النفس و المیم محبة الاحباء فاذا جاوزت هذه
المنازل وصلت الی الله فهی ترک طلب بر الخلق سلامت النفس و محبت الاحبا **الاشارة السادسة** ما قالوا بالفارسیة بسم سه حرفست بر موافقت
این سه حروف است موصوف باش بسه صفت تا بدنیا یابی سه کرامت و بعقبی یابی سه خلعت بر موافقت ب بیدار از خواب غفلت بر
موافقت س سپر باش از حرام و شبهت و بر موافقت م مردانه باش در گذار و خدمت تا بدنیا پوشیده گردی بخلعت طاعت سوار گردی
بر مرکب کرامت مقرب گردی بر بساط قربت و بعقبی برسی از فزع قیامت سلامت مانی از عذاب و عقوبت منزلت یابی در سرای قربت
الاشارة السابعة الباء براءة عن الخلق و السین سرور بالحق و المیم ملازمة علی باب الحق **الاشارة الثامنة** الباء بلوی العارفین فی الدنیا
السین سرور العارفین فی العقبی و المیم مرتبة العارفین عند المولی **الاشارة التاسعة** الباء بره للمومنین حین غاب الموجود المفقود قوله تعالی
انی اعلم ما لا تعلمون و السین ستره عند الدنیا لم یفضحک بذنوبک کما قال انی لغفار لمن تاب و المیم مغفرته لک فی الانتهاء اذا وقفت بین یدیه کما
قال فاولئک یبدل الله سیاٰتهم حسنات **الاشارة العاشرة** مولف کتاب الهمه الله تعالی وجه الصواب و الفقه بفصل الخطاب
گوید که روزی بر سبیل تدبر سر بجیب تفکر فرو بردم و غواص وار در بحار اسرار غوطه ها خوردم تا از درر لطائف اشارات درین حروف و غرر شرائف
عبارات یکی از الوف در سلک تقریر و سمط تحریر در آرم تا چه حکمت ست که این سه حروف قافله سالار آیت بسم الله گشتند و پیشوای جمله معانی
نهانی قرآن شدند حاصل بزبان حال از ب سوال کردم که ای سر افگنده دست کوتاه و ای مقدمهٔ سپاه بسم ای خامه رنگ پایه انبوهی و ای
طبق ذی طبق عودی سند روس ای جوانی که در سیاه موئی بر بستر بیماری خفتی اگرچه بصورت در میان منتهی بها طاقی ولی بمعنی در عداد ایجادی جفتی
این سبقت ذکر از کجا یافتی با وجود ضعف طینت بار گران معانی قرآنی بچه قوت بر یافتی گفت مرا چند خاصیت بود این سبقت بشرف آن یافتم
و بچند فضیلت تقویت داشتم این بار بقوت آن کار بر تافتم اول بالف نگاه کردم بلند قامتی دیدم که خم و پیچ ندارد و صاحب کرامتی یافتم که هیچ ندارد

و با هیچ حرفش پیوند ندیدم و در کلمات آتش مانند نیافتم تنهائی بود که برگ علائق نداشت یکتائی بود که سر زحمت خلائق نداشت و در وی
چهار صفت پسندیده بود دم اول خلعت بلندی داشت که قدی چون قدوی حروف دیگر کم داشتند دوم راستی داشت که بجهت آن
حروف پیش وی پشت خم داشتند سوم بی نیازی داشت که از نقطه و علامت بی نشان بود چهارم تنهائی داشت که از هم نشینی با حروف
برکران بودن چون این صفات در وی دیدم خدمتش مغتنم شمرده سر در قدم کشیدم چون بقدم صاحبدولتان مشرف گشتم لاجرم صدر نشین
این صفت گشتم **ابیات** پدر کز من روانش باد پر نور + مرا پیرانه پندی داد مشهور + که از بیدولتان بگریز چون تیر + مرا در کوی صاحبدولتان گیر
خاصیت دوم آنکه در خوابگاه کردم خود را مردهٔ دیدم در مقبرهٔ لوح دراز کشیده نقطهٔ چون نیم خشتی در زیر سر نهاده با خود گفتم که مرده را چه اختیار
و نزدیک زندگان از وی چه اعتبار اختیار خود از میان برداشتم و اعتبار از خود برکنار نهادم و قضیهٔ سینه رحم الله امرأ عرف قدره ولم یتعد طوره را
داد انقیاد بدادم بدولت قدرشناسی بود که خلعت سبقت در من پوشانیدند و مرا سر دفتر حروف بسم الله گردانیدند و بسمع جمع
این معنی رسانیدند **ابیات** ای که از خاک همان بهتر که گردی خاک راه + تا بگردد روی مهرویان عالم جا کنی + گر ندانی حد خود مردود گردی چون لعین
ور بدانی قدر خود در دل چو آدم جا کنی + خاصیت سوم آنکه چون میان پدر قلم و مادر دوات عقد ازدواج ببشنید و دبیر تقدیر خطبهٔ تصویر شان بر خواند
ما سه برادر از ایشان در وجود آمدیم یک برادر من بودم مرا ب نام کردند برادر دیگر را ت خواندند و برادر سوم را ث گفتند هر یک در طلب
درم وونا نیز قدم نهادیم یک برادر در طلب رنج بسیار بردن نهاد تا سه درم حاصل کرده آنرا بر سر نهاد خود را علم عالمی برادر دیگر چندان
مشقت نکشید بدو درم پسند کرده آنرا تاج خود را ساخت من نگاه کردم چنین دریافتم که سبق المفردون از گران باری منول گشتم و
از دراهم ودونانیر بیک درم قناعت کردم و آنرا نیز در زیر قدم در آوردم لاجرم بر تا مقدم گشتم و تا نیز چون سبکبارتر بود بر ثا مقدم گشت بسبب
آن قناعت سبکباری بود بسبقت حروف بسم الله مشرف گشتم **بیت** از زبان سوسن آزاده ام آمد بگوش + کاندرین دیر کهن کار
سبکباران خوشست + آنگاه بسین نظر کردم گفتم ای تیز دندان فراخ شکم و ای سیاه پوش ماتم سرای غم و اندوه چون سرطان همین ها میروی
و چون ماهی بشکم بازمی آئی مدتی ست که بر پلاس الفقر سواد الوجه نشستهٔ و از نقطه و علامت بکلی باز رستهٔ با من بگو که ترسل بتوسط تو چگونه جستند
و ترا در زمرهٔ مقتصدان چرا یاد کردند گفت ای معین بفقر ظاهر من مبین در غنای باطن من نظر کن ما دو برادر توامان بودم که رحم دوات
بفضای هوای گاهوارهٔ لوح آمدیم نام من سین و نام او شین و همراه ما سه درم بیش نبود که مقسم نحن قسمنا در دیوان فقدرنا بقلم قضا
از دفتر عطا نقل حساب ما ازین زیاده بر نداشته بود با خود گفتم این سه درم قابلیت مناصفت ندارد برادر خود شین را بر خود برگزیدم
هر سه درم را بضاعت او ساختم و خود دل در کرم حق بستم لاجرم مرا مقدمهٔ سلام دوستان گردانیده به پیغام گزاری فرستاده سلام قولا
من رب رحیم و در قدم تا مرا جای دادند و بعالمیان نمودند که هر که با برادر مسلمان احسان پیش برد از درخت مراد بر بیش خورد **قطعه**
بخدای که از چراغ نجوم + هر شبی آسمان بیاراید + که تو از خویشتن نیاسائی + تا ز تو دیگری نیاساید + آنگاه بمیم نگاه کردم گفتم ای ردیف کریم
و ای حریف نعم آیا تو چه مرغی که دهان چون دیدهٔ مور ساختهٔ و زبان از کام آختهٔ چون دم مار انداختهٔ گاهی چون زلف محبوبان پسندیدهٔ
بر ثلث گران لام جمال حلقه میزنی و توقیع نسخ حسن می نویسی و گاهی چون دیدهٔ محبان نادیده محقق وار داست بنون ناز محبوبان

دراز میکنی وبعرضه داشت وقاع نامهٔ محبت رقوم غبار از صحیفهٔ روزگار خود محو میگردانی تراچه بزرگی رسید که درمرتبهٔ سوم نشستهٔ
و پا بجانب بزرگان دراز کردهٔ گفت درازی من از کوتاه دستی ست چون چشم باز کردم از یکطرف خود فقیری دیدم لام نام واز طرف
دیگر توانگری دیدم نون لقب چون بیان نبی علیه السلام شنیده بودم که مفتاح الجنة محبت الفقرا لاجرم سر برپای لام فقیر نهادم اکراماً لها وچون از
امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه چنین استماع نموده بودم که تکبر الفقیر علی الغنی صدقة از نخبت پا بجانب نون غنی دراز کردم اهانة لها لاجرم مرا برگزیدند
ودرمرتبهٔ سوم جایی دادند وبامن میگفتند که **بیت** چو سرو دست طمع گرکنی زخود کوتاه + سزد که پای درین انجمن دراز کنی

الفصل الثانی فی حقائق هذه الحروف الثلاث ذکر الشیخ ابو عبد الرحمن السلمی قدس الله سره العزیز فی تفسیر الحقائق نقلا
عن ابی عطاء رحمهم الله انه قال الباء بره لارواح الانبیاء بالهام الرسالة والنبوة والسین سیره مع اهل المعرفة بالهام القربة والمیم منته
علی المریدین بدوام النظرة الیهم بعین الشفقة والرحمة **الحقیقة الثانیة** قال الامام جعفر بن محمد بن امام الصادق رضی الله عنهما الباء بقاءه
والسین من اسمائه والمیم ملکه فایمان للمؤمن ذکره ببقائه وخدمة المرید ذکره باسمائه ومعرفة العارف فناءه عن الملک بالمالک لها
الحقیقة الثالثة الباء باب النبوة لمحمد صلی الله علیه وآله وسلم والسین سر النبوة الذی اسر النبی صلی الله علیه وآله وسلم به الی الخواص اصحابه
والمیم مملکة الدین الذی یعم الاسود والابیض **الحقیقة الرابعة** قال ابو بکر بن طاهر رحمه الله الباء بر الله بالعارفین والسین سلامة علیهم
والمیم محبة لهم **الحقیقة الخامسة** حکی عن الجنید قدس الله سره العزیز ان المعرفة نفوا عن قلوبهم کل شئ سوی الله سبحانه وصفوا قلوبهم الله
تعالی فکان اول ما وهب الله لهم فناءهم عن کل شئ سوی سبحانه فقال لهم قولوا بسم الله ای بی تنبوا ودعوا انتسابکم الی آدم علیه السلام
الحقیقة السادسة قال الشیخ روزبهان فی التفسیر العرائس قدس الله روحه الباء کشف البقاء لاهل الفقهاء والسین کشف سناء القدس
لاهل الانس والمیم کشف الملکوت لاهل النعوت **الحقیقة السابعة** قیل الباء بره للعموم والسین سره للخصوص والمیم محبته لخصوص الخصوص
الحقیقة الثامنة قبل الباء بدو العبودیة والسین سر الربوبیة والمیم منة فی ازلیة علی اهل الصفوة **الحقیقة التاسعة** قیل الباء اشارة الی البقاء
ای ببقاء لبقاء ارواح العارفین فی بحار العظمة والسین اشارة الی السناء ای السناء سمت اسرار السابقین فی هواء الهویة والمیم اشارة الی المجد ای
المجدی وردة المواجید قلوب الواجدین من انوار المشاهدة **الحقیقة العاشرة** وفی الحقائق السلمیة ان بسم الله لبقاء هیاکل الخلق فلو افتتح کتابه
باسم الله لذات الخلائق والیضاً فیه سمت اهل الحق لئلا تیز ینوا الا به فانه روی عن النبی صلی الله علیه وسلم ان صح ان الباء بهاءه والسین
سناءه والمیم مجده وصلی الله علی محمد وآله اجمعین

المجلس الثانی فی کلمة الله وفیه ستة فصول

الاول فی بیان انها مشتقة او غیر مشتقة ویذهب من قال انها مشتقة فم اشتقاقها وذکر وجوه الاشتقاق وکیفیة بناء هذه الکلمة علی اختلاف
الاقاویل فیها اعلم انه لما تاهت العقلاء فی ذات الله سبحانه وتعالی وصفاته لاحتجابه بانوار العظمة تحیر وا ایضا فی لفظ الله کانه انعکس علیه
من تلک الانوار اشعة یحرق عین المستبصرین فاختلفوا فیه اعبری هو ام عربی فذهب بعضهم الی انه عبری لان الیهود والنصاری کانوا یقولون
لاها فحذف العرب الالف الاخیرة للتخفیف کما فعلوا فی النور والروح والیوم فانها فی اللغة العبرانیة کانت نورا وروحا ویوما حذفت الالفات

للتخفیف

للتخفیف وذهب الآخرون الی انه عربی وهو الحق فان ما ذكره من توافق اللغتین لا یدل علی كون احدهما متاخرة عن الاخری ماخوذة عنها وان اوهم ذلك بل انما وقع ذلك لمناسبة خفیة ثم اختلفوا انه اسم ام صفة مشتق او غیر مشتق علم او غیر علم وما اصله علی تقدیر اشتقاقه قال الخلیل بن احمد وسیبویه والمبرد من اهل اللغة والزجاج من اهل النحو والحسین بن الفضل البجلی من اهل التفسیر وابو حنیفة ومحمد بن الحسن من ایمة الفقه والشافعی رحمهم الله من اهل الحدیث وجماعة مثل القفال والشاشی وابی سلیمان الخطابی وابی زید البلخی والامام الغزالی رحمهم الله هو غیر مشتق بل هو اسم تفرد الله تعالی قال الله تعالی هل تعلم له سمیا فی التفسیر معناه هل تعرف احد المسمی بالله وقال بعضهم انه مشتق اصله آلہ فحذفت الهمزة وعوضت عنها الالف واللام فلزمته الكلمة لزوم الهمزة ولهذا لم یسقطا عند النداء ویقال یا الله بالقطع كما یقال یا اله كما یسقطان من غیره من الاسماء كقولك یا رحمن یا رحیم واعلم ان لهذه اللام اعتبارین ان تكون للتعریف وان تكون عوضاً فاذا قلت بسم الله فقد رجحت التعریف واذا قلت یا الله فقد رجحت التعویض لانه لا یجوز ان یبقی معرفا فی النداء والآلہ من اسماء الاجناس كالرجل والفرس اسم یقع علی كل معبود بحق او باطل ثم غلب علی المعبود بحق كان ان النجم اسم لكل كوكب ثم غلب علی الثریا والصعق فانه اسم لكل ما اصابته صاعقة ثم غلب علی رجل مخصوص اصابته الصاعقة كذلك السنة علی عام القحط والبیت علی الكعبة واما الله بحذف الهمزة فمختص بالمعبود بالحق لم یطلق علی غیره واشتقاقه من آله آلهة والوهیة بمعنی عبد ومنه تاله تعبد واستاله بمعنی استعبدوا قیل من آله اذا تحیر اذ العقول تحیر فی معرفته وقیل من آلهت الی فلان ای سكنت الیه لان القلوب تطمئن بذكره والارواح تسكن الی معرفته وقیل من آله اذا فزع من امر نزل علیه ولا غیره اجاره اذا العائذ یفزع الیه وهو یجیره حقیقة او بزعمه وقیل من آله الفصیل اذا وقع بامه اذ العباد مولعون بالتضرع الیه فی كل الاحوال وقیل من وله اذا تحیر ویخبط عقله وكان اصله ولاه فقلبت الواو همزة لاستثقال الكسرة علیها استثقال الضم فی وجوه فقیل آله كاعاء فی وعاء واشاح فی وشاح ومعنی الاسم ان الخلق متحیرون فی عظمته والهون من شوق رویته وقیل اصله لاه ومصدره لاه یلیه لیها لاها اذا احتجب وارتفع لانه تعالی محتجب عن ادراك الابصار والمرتفع عن كل شیء وعما لا یلیق له وقیل من اله ما آله ای دام وثبت ومعنی الاسم انه القدیم الازلی وقیل من لاه یلوه لوها ای علی معناه انه العلی العالی المتعالی والوجه العاشر وهو الطف الوجوه ان اصله كان ہا الكنایة وذلك انهم اشاروا الیه بما وضع فی وضع نفوسهم من دلالة الفقرة اذ لم یسموا له اسما سموا ثم ادخلوا علیه لام الملك فصار له یعنون له الخلق والامر ثم مدوها تعظیما فقالوا لاه ثم وصلوه بالالف واللام للتفخیم فصار الله وهذا علم لذاته سبحانه وتعالی لانه یوصف ولا یوصف به ولانه لا بد له من اسم تجری علیه صفاته والا لبقیت غیر جاریة علی اسم موصوف بها وهذا محال ولا یصلح له مما یطلق علیه سواه ولانه لو كان وصفا لم یكن قول لا اله الا الله توحیدا مثل لا اله الا الرحمن فانه لا یمنع الشركة والاظهر انه وصف فی اصله لكنه لما غلبت علیه بحیث لا یستعمل فی غیره صار كالعلم مثل الثریا والصعق اجری مجراه فی اجراء الوصف علیه وامتناع الوصف به وعدم تطرق احتمال الشركة الیه لان ذاته من حیث هو بلا اعتبار امر آخر حقیقی او غیره غیر معقول للبشر فلا یمكن الان یدل علیه بلفظه ولانه لو دل علی مجرد ذاته المخصوصة لما افاد ظاهر قوله تعالی وهو الله فی السموات معنی صحیحا ولان معنی الاشتقاق كون احد اللفظین مشاركا للاخری فی المعنی والتركیب وهو حاصل بینه وبین الوصول المذكورة هذا ما ذكره القاضی فی الانوار وقال الامام الرازی رحمه الله فی لوامع البینات ان المختار عندنا هو القول الاول یعنی الله غیر مشتق ویدل علیه وجوه منها انه لو كان

الشافعی من اہل الحدیث

مشتقا لکان معناه کلیا لایمنع نفس مفهومه من وقوع الشرکة فیه لان اللفظ المشتق لایفید الا انه شیٔ مبهم حصل له ذلک المشتق منه و هذا
المفهوم لایمنع من وقوع الشرکة فیه بین کثیرین وحینئذ لایکون قول لا اله الا الله مفید للتوحید قد اجمع العقلاء علی انها کلمة التوحید فعلمنا
بذلک ان قولنا الله اسم علی موضوع لذلک الذات المعینة وانها لیست من الالفاظ المشتقة فان قیل اسم العلم لایوضع الا اذا
کان معلوما والبشر من الله تعالی لایعلم حقیقة المخصوصة فکان وضع الاسم محالاً قلنا اکثر حقائق الاشیاء مجهولة کان کالروح والملک ولایمنع
ذلک من وضع الاسم لها فکذلک ههنا وقال بعض المحققین لیس هو بمشتق بل هو علم ابتداء لذاته المخصوصة من غیر ملاحظة معنی من المعانی
المذکورة ویلایم بهذا المذهب ما ذکره بعض العارفین من انه اسم للذات الالٰهیة فان الذات من حیث الاعتبار اتصاف بالصفات ولا
باعتبار الاتصاف بها کما یناسبه المذهب الاول ما ذکره آخرون من انه علم للمرتبة الالٰهیة فان الذات من حیث اطلاقها لاتعلم ولایتعین الیها
الاشارة ولایمکن لها اسم لایفهم غیر الذات المحضة والوجود الصرف ولایبعد ان یقال المراد باسم الله سبحانه فی البسملة هو الذات المطلقة بقرینة
اضافة الاسم الله فان الذات بای تعین کان حق من قبل الاسماء فینبغی ان یراد به الذات المطلقة لئلا یکون فیه شایبة باسمیة دفی الحمدیة هو
المرتبة الالٰهیة لا آلهیة لان الحمد لایکون للذات المطلقة

فصل دوم در بیان اشارات ور معنے اشتقاقی این کلمہ بدآن کہ اشتقاق این کلمہ آن گونہ است شہر بن حوشب گفتہ ہست لہ معنے
الله القادر علی الاختراع است یعنی الله آفریدگار ست از بہر آنکہ الٰہیة قدرت باشد بر آفرینش الله ہست یعنی آفریدگار کہ از نیستی بہ ہستی آرد
بادشاہ است کہ از ہستے بہ نیستی آرد نیست را خطاب کرد کہ ہست شو ہست شد ہست را پیغام داد کہ پست شو پست گشت آن ہستی را وجود
خواند و آن پستے را سجود نام نہاد در برابر خطاب او جواب عدم وجود بود در مجازات حکم او انقیاد وجود سجود بود الله را چون معنے اول
خالقی بود خلق را بوجود آورد و چون معنی دومش از تعبد بود بوجود آوردہ را بسجود آورد لاجرم ہم شہر بن حوشب و ابن شمیل میگویند کہ مشتق است
از الٰہ بمعنی عبد یعنی چون تجلی معبودی او از لنشا بیک نام الله بآفرینش رسید جملہ آفریدہا سر بر خط عبودیت او نہادند جہان یک بندۂ فرمان بردار
خدا شد سبحانہ عالم یک چاکر حلقہ بگوش بار خدا گشت عز شانہ ما جملہ بندہ زادگان خدائیم جل ذکرہ چاکر بچگان بار خدائیم عم برہ ان کل من فی
السموات والارض الا اٰتی الرحمٰن عبداً این بندۂ بزرگ کہ آنرا عالم خواندہ ایم و این چاکر مہین کہ او را جہان نام نہادہ ایم ہیچ گونہ پناہی
نداشت و ہیچ صفت ما و اگاہش نبود ہمین اسم الله درسوم درجہ بمعنی پناہ دہندہ شد تا عالم را پناہ داد و جہان را بکنف کرم گرفت لاجرم
در درجۂ سوم بر قول ابن عباس رضی الله عنہ این کلمہ مشتق از آلہ ہست بمعنی التجا باین تقدیر الله است یعنی با دپناہ برند و بروا اعتماد کنند از بہر
این معنے عالم بکلی با و پناہ برد و جہان بکلی درکنف نور جلال تربیت یافت الله نور السموات والارض اما تر اول بسلسلہ الٰہی جل و علا بآن عالم
نامتناہی باید شد تا آواز این سخن توانی شنیدن و نبردبان ابد بربام ازل بر باید رفتن تا جمال این حکمت توانی دید این سخن گوش آن خواجہ شنود کہ
بم زیر آفرینش خانہ دارد و ہو بالافق الاعلی این حکمت دیدۂ آن سید شد کہ جمال آفریدگار سبحانہ و تعالی دیدن تواند و لقد راٰہ بالافق الاعلی از این عالم
حدوث پی بعالم قدم بتاول عقل خویش بہ یعنی ہر چہ در آوردہ و جان در پناہ دل و دل در پناہ قالب و قالب در پناہ غذا و غذا در پناہ ارکان و ارکان در پناہ ملکوت و ملکوت در پناہ کرسی و کرسی
در پناہ عرش و عرش در پناہ امر خدا تعالی و من اٰیاتہ ان تقوم السماء والارض بامرہ امر در پناہ جلال حضرت کبریا عز و علا والله غالب علی امرہ ہر چیزی را

برجای وی بداشته قد جعل الله لکل شئ قدرا و رقید در آورده احصی کل شئ عددا والله از ورای همه همه را بخود پناه واده والله من
ورائهم محیط پس چون عالم پناه ببارگاه قدم برو خواست که از شکنجهٔ عدم خود را برهاند و از مرکز ما سوی الله که عدم ست قدم بالاتر نهد
زیرا که دست عدم ببارگاه قدم نرسد و پای فنا در مطاف بقا نه رود اما عدم بعالم نزدیک بود چرا که عالم از عدم زاده بود عالم را با عدم
کشید و آدمی بقا نزدیک بود از بهر آنکه عالم دیوار پستی بود بر روی عدم بر آورده عدم بسبب این دیوار پست بدامن آدم نرسد
اما گریبان عالم را گرفته عالم را با عدم کشید و آدم از عدم گریزان رخت بجانب بقا فرستاد تحقیق این اشارت ازین روشن تر بشنو
ای درویش عدم اول پهلو بر پهلوی عالم میشود و بقا در آخر بود تجلی بر عالمیان مے انداخت و در میان عدم اولین و بقای آخرین
خصومت شد خلق جمله میان عدم اولین و بقای آخرین مانده قاضی قضا حکم بقا و فنا بر ایشان براند حاکم ازل حکم کرد بر عدم پدر و قضا را
بر بقا پسر گفت عالم که پدر ست بعدم اولین نزدیک ست تا عدم شود و آدمی که پسر ست ببقای آخرین نزدیک ست تا ببقا رسد
عالم بفنا باز شد آدمی ببقا رسید عدم بوجود پدر خوشنود شد بقا ببهشتے پسر شاد شد خصومت میان عدم و بقا قطع افتاد آدمی پناه بخدا برد
جل وعلا خدای تعالی او را در پناه بقا داد اینست معنی اشتقاق الله از آله یاله آنگاه چون عالم که بندهٔ مهین حق ست سبحانه در پناه اسم
جل وعلا در آمد هیبت حق سبحانه وتعالی بدید عظمت و کبریای وی بشنید جان جانش از جان برمید و زهرهٔ دلش در جگر چکیده لرزه براندام عالم
افتاد جهان پا در عرصهٔ عدم نهاد و ستر الله از پردهٔ کبریا در مرتبهٔ چهارم باز بر عالم تجلی فرمود لطف الٰهی از عالم نا متناهی روی کرم بعالم نمود
عالم امان یافت آدم بر تخت امنیت و رفاهیت شتافت لاجرم در درجهٔ چهارم بر قول امیر و اشتقاق الله از الت الی فلان ای سکنت الیه
معنی وی چنانست که باو آرام گیرند قلوب مطمئن بیاد او شد ارواح ساکن بمعرفت او کردند هرچه از عدم بوجود آورد و از نیست
هست کرد همه در جنبش اند از عدم بوجود می آیند و از وجود بعدم میروند پس اینجا که وجود ست و برزخ سجود ست راه از دو گونه میشود هرچه اصول ست
بعدم اولین میرود و هرچه فروع ست ببقای آخرین جنبش میکند چیزی بعدم اولین می ریزد و چیزی در بقای آخرین می آویزد پس این نقطهٔ
وسط نه جای قرار ست و این میانه وجود نه مقام استقرار ست زیرا که یک طرف او نیست محض ست و یک جانب هست صرف ست
و این عالم از ان نیست محض است یک جانب هست صرفست و این عالم از ان نیست محض آمده تا بآن هست صرف شود اکنون میان
هست و نیست نمانده و بر برزخ بود و نبود گرفتار شده و قسام غیب قسمت کرده و قرعه گردان قضا قرعه بر آورده گروهی را نامزد عدم اولین کرده
و جماعتی را نصیب بقای آخرین گردانیده چنانچه رمزی در وجوه سوم تقریر افتاده پس حاصل که آفرینش جمله در جنبش اند و عالم بکلی در حرکت اند
هستے و بقا و آرام بر دوام بالله است الله لا اله الا هو الحی القیوم تا بدان بارگاه باقی نرسی آرام نیابی و تا بدان حضرت بر دوام نه پیوندی
دائم نگردی خلود و بقا در بارگاه بار خدا است هستے بی فنا و آرام بر دوام در حضرت حق سبحانه وتعالی است ان المتقین فی جنات ونهر فی
مقعد صدق عند ملیک مقتدر انگاه عارف در پناه الله جا یافت و از مرتبهٔ قلق و اضطراب بدرجهٔ سکون و آرام قرار گرفت از مطالعه
انوار ذاتی و مشاهدهٔ اسرار صفاتی حیرت و دهشت بر ذات وی مستولی گردد و تحیر بر تحیرش بیفزاید و آن تحیر نیز از نتیجهٔ تجلی اسم الله است چنانچه در در
پنجم قول ابو عمرو بن العلا است که وی گفت الله مشتق است از اله اذا تحیر اگه عقل جمله عاقلان در کنه ذات و صفات او متحیر ست ترجب ان

که موسی علیه الصلوة والسلام با قوم خویش چهل سال در بیابان تیه گرفتار شدند اما قوا اهل آسمان و زمین را که اسرائیلیان خداوند جل وعلا
واین دوازده ماه که اسباط اسرائیل و پسران یعقوب عالم غیب اند ندیدهٔ که چندین هزار سالست که درین هفت فرسنگ هفت اقلیم متحیر
از پای تا بسر می آیند و از سر تا پای میشوند که هیچ کس راه با دریچهٔ ازل نبرد تا اکنون که عقل موسی وش بانگ بر آورد که ارنی انظر الیک از درهٔ
آفریدها دریچهای ازل کشود نور حکمت ازل بر مثال آتش طور بشبکهٔ صنعت در تافت انوار دانش ازل بر انوار اغصان شجرهٔ آفرینش پدید آمد از
درون جان موسی عقل فریاد انی آنست نارا بر آمد موسی عقل توجه بشجرهٔ آفرینش نمود از شبکهٔ صنع جمال صانع بدید از دهان ذرات وجود ندای
حق سبحانه وتعالی بشنید از بهر آنکه هر ذره که در وجودست ترجمانی ست از ان خدا سبحانه وتعالی و هر نقطه که در هستی ست راز داریست از ان
بارخدای عز وجل وعلا از دهان جمله ذرها ندای حق می آید یا موسی انی انا الله از زبان جمله آفریدها که انی ترا انجوی خواهد انا ربک تا اکنون که تجلی ارنی
بطور سینای ابد رسید فلما تجلی ربه للجبل عالم ازین تجلی در عدم افتاد جعله دکا موسی از خرد بیهوش شد و خر موسی صعقا از بهر
این معنی تفسیر الله از تحیرست که خلق را بر در آستانه او جز تحیر نیست یا دلیل المتحیرین زدی تحیر انگاه عقل در بیابان بی پایان تحیر سرگردان
مانده و جان در دریای بی کران توجه مستغرق گشته بذیل کرم آلهی تشبث نموده و دست نیاز بجانب لطف کارساز دراز کرده که شعر
قد یجترب فیک خذ بیدی * یا دلیلا لمن تحیر فیکا * لاجرم همه کلمهٔ طیبه الله در مرتبه ششم فریاد او شنیده دستگیری او نموده و او را در کنف
حمایت عنایت خود جای داده بقول ابن عباس رضی الله عنهما اشتقاق الله اله اذا فزع و اله غیره اجاره یعنی همین بزرگوار بفریاد او رسیده
واو را از مقام حیرت و دهشت بسر حد وصال واطمینان بمشاهدهٔ جمال رسانیده تا عقل بدیدهٔ بصیرت دیدهٔ و جان بعلم حقیقت دانسته که بادشاه
سبحانه تعالی ظاهرست بربوبیت بدلیل و برهان و محتجب ست از عبودیت بکمال ذات وصفات درین دیده دیدهٔ عقل از نور جمال او خیره گردد
و درین دانش حدقهٔ جان از فروغ جلال او تیره گردد زیرا که واقفان اسرار و کاشفان استار برین متفق اند که نور صفات حجاب ذاتست
حضرت شیخ جنید بغدادی قدس سره گوید حجب الذات بالصفات حجب الصفات بالافعال بالآثار یعنی ذات منزه حق سبحانه از نور جمال خویش
پردهٔ برروی خلق باز بست اگر نه حجاب صفات بودی اشعهٔ لمعات انوار ذات وجود بسوختی و اگر نه فروغ ذات بودی سایهٔ صفات
دیدها بر دوختی صفات او رهنمای ذات او بود و ذات او منور صفات او بود و اگر نه صفات او حاجبی ذات گردی هیچکس را از ذات مقدس
خبر نبودی و اگر نه ذات او آئینه صفات را جلا دادی هیچکس در جام جهان جمال او ندیدی عرفت الله بالله انیست نور الله لولا الله ما اهتدینا
چنین ست انیست معنی هفتم از اشتقاق اسم الله از لاه بمعنی احتجب و این قول بصریانست بازمعنی هشتم از معانی اسم الله بعد از مشاهده
این مبانی جلوه کند که چون اصحاب ذات قدس و عظمت صفات مقدس ببصیرت عقل و بینائی جان مشاهده گشت از ادراک عقول و
احاطهٔ اوهام متعالی دانست بالای ازل را بلند دید دانست که نردبان عقل با نجام نمیرسد ربوهٔ قدم را عالی یافت دید که منظر خود طاق دیدنش
ندارد و هماء اوهام را بال اندرین هوا سوخته و شهباز عقل دیده اندرین ضیا بر دوخته حقیقت قول آن بزرگ بروی مکشوف گشت که الله مشتق است
از لاه بمعنی ارتفع یعنی الله از اندازهٔ عقل بالاترست و از دروازهٔ فکر خرد بر تر حدوث را در قدم راه نیست و قدم را با حدوث پناه نی عالم که ماسوی
الله هست عدم مجسم ست جهان که عبد الله ست نیست مشکل است حق سبحانه وتعالی لم یزل ست که اول بود و عالم در هستی لم یکن ست که آخر باشد از لم یکن تا لم یزل

و دوست و از لم یزل تا لم یکن هفتاد هزار حجاب ظلمت و نور ست از لم یزل تا لم یکن جز تعالی نیست و هیچ لم یکن از لم یزل خالی نیست
انا الاعلی خوان تا تعالی لم یزل بدانی و نحن اقرب الیه من حبل الورید میدان تا قربت لم یکن بشناسی از اسفل السافلین
خود غم مخور و از اعلی علیین او منقطع مکن که از نردبان محبت هر شبانه روزی سه صد و شصت بار نزول ربوبیت ست و چهار هزار بار صعود
عبودیت نظر حق را سبحانه نزول ست بدل بنده و انفاس او را صعود ست بارگاه حق نظر حق سبحانه در شبانه روزی سیصد و شصت
است و نفس بنده در شبانه روزی بست و چهار هزار ست نفس ایشان معراج عمر ایشانست که در حیطهٔ کلمهٔ پاکیزه بر بوهٔ ازل میشود که الیه
یصعد الکلم الطیب هان و هان دیدهٔ دل باز کن که نور جمال و حسن بر کمال این عروس گلشن پیرای طارم افلاک ندیدهٔ آب و خاک نتوان
دیدن گوش جان بکشائی که زمزمهٔ دلکشای و نغمه و نوای روح افزای این مطرب طربخانهٔ عشق و محبت بگوش بیهوده نیوش معرکهٔ عبادت
فروشان نتوان شنیدن هر که نزول معنی الله از انجاکه معنے وی تعالی ست تا بآنجاکه تفسیرش آفریدگاریست بداند آیهٔ نزول حق از عرش بلند
تا بآسمان دنیا از بر بر خواند ینزل الله کل لیلة الی السماء الدنیا فراموش نکند لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب و لا نبی مرسل از یاد نگذارد
تا معنے تخلقوا باخلاق الله دریابد و حقیقت انا لله و انا الیه راجعون بشناسد و در امین آباد قدم از سفر حدوث باز پرواز و د
رخت اقامت در منزل ثبات و استقامت بیندازد تا حقیقت معنے نهم کلمه الله که گفته اند مشتق ست از اله یاله ای دام و ثبت بر و مکشوف
گردد و از ابدیت باقی بازلیت پردهٔ مظهر الطائف ازلیت و منبع عواطف ابدیه شود و باخود میگوید **غزل** منم امروز زهستے مجازی رستہ +
رشتهٔ جان از بدن و دل بحقیقت بستہ + چه عجب گر کند آهنگ گلستان وصال + بلبل جان که زقید قفس تن رستہ + کی کند میل بدین دانگه جاده شباز +
طائر قدس که از دام طبیعت جستہ + پردهٔ نور حقیقت شده هستے مجاز + هر که از خویش گسستہ بخدا پیوستہ + بستہ با هر سر موئیو معین عقده گره +
هر رگی را که دل از رشتهٔ جان بگسستہ +

الفصل الثالث فی حقائق ہذہ الکلمة الجلیلة واقوال المحققین فیہا اعلم ان الله ہو اسم للموجود الحق الجامع الصفات
الالہیة المنعوت بنعت الربوبیة المتفرد بالوجود الحقیقی فان کل موجود سواہ غیر مستحق للوجود بذاتہ و انما استفاد الوجود منہ فہو من حیث ذاتہ ہالک
و من الجہة التی یلیہ موجود و ینبغی ان یکون حظ العبد من ہذا الاسم التالہ و اعنی بہ ان یکون مستغرق القلب و الہمة باللہ تعالی لا یری غیرہ و لا یلتفت
الی سواہ لا یرجو و لا یخاف الا ایاہ قالہ الامام الغزالی رحمہ الله تعالی فی المقصد الاعلی و قال الامام النسفی قدس الله روحہ فی تفسیر
بحر العلوم قال ابی بن کعب رضی الله عنہ ان اسماء الله تعالی التی فی القرآن کلہا معانی فی الربوبیة الرب سبحانہ غیر الله فانہ ہو اسمہ فی
الاصل و معناہ المستحق للعبادة فان المستحق للعبادة ہو الذی یوجد المعدوم و لیس ہذا الا الله و یربی من اوجدہ و لیس ہذا الا الله و یرزق
الولی و العدو و لیس ہذا الا الله و لا ینفعہ ولی و لا یضرہ عدو و یعدل فی حق العدو و لا یجوز و یتفضل علی الولی و لا یمیل و یعطی ما کان لہ لو لیم
و لا ینقص ما عندہ شئ و یستغنے عما کان فی ملکہ و یقدر علی قضاء الحوائج کلہا و یعلم حوائجہم من غیر بیان و من اعزہ فلا مذل لہ و من اذلہ فلا معز لہ
و لا یبتر ممن جفاہ بل ستر علے جفاہ و یعفو لعذر واحد جمیع ما جفاہ و اذا اعرض عنہ عبدہ بعث الرسول لیدعوہ و بام الشفعاء لیشفعو الہ
و لیس شئ من اسمائہ ہہنا الا ان یتخلق بہ الا قولہ الله فانما ہو للتعلق دون التخلق و لکن لکل اسم من اسمائہ تعالی تجلی و للعبد منہ حظ

وحظ العبد من ہذا الاسم التالہ و اعنی بہ ان یکون مستغرق القلب والہمۃ باللہ لا یری غیرہ ولا یلتفت الی سواہ ولا یرجو ولا یخاف الا ایاہ و
قال بعضہم من قال اللہ تعالیٰ ولم یرتحل منزلا الی اللہ لم یقل اللہ من قال اللہ ولم یفقدہ بنفسہ فی ذات اللہ لم یقل اللہ من قال اللہ ولم یبذل روحہ
بین یدی اللہ لم یقل اللہ من قال اللہ ولم یغر من غیر اللہ الی اللہ لم یقل اللہ فارق نفسک ثم قل اللہ دع روحک وقلبک ثم قل اللہ قال اللہ تعالیٰ
لحبیبہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم قل اللہ ثم ذرہم فیہ تقدیم وتاخیر ای ذرہم ثم قل اللہ من قال اللہ غرق فی بحار اللہ ومن قال اللہ طار روحہ
الی اللہ احترق قلبہ فی محبۃ اللہ ومن قال اللہ بقا مع اللہ ومن قال اللہ لم یر غیر اللہ ومن قال اللہ لم یختر ما سوی اللہ علی اللہ الی من تقول اللہ
وفی قلبک غیر اللہ وقال الشبلی رحمہ اللہ ما قلت قط اللہ الا واستغفرت من ذلک لان اللہ یقول شہد اللہ انہ لا الہ الا ہو فمن یشہد بذلک لہ
من الاکوان لا یشہد الا عن غفلۃ وقال الشبلی ایضاً قدس اللہ روحہ ما قال احد اللہ سوی اللہ من قال قالہ بحظ وانی یدرک الحقائق بالحظوظ و
تحقیق سخن شیخ شبلی قدس اللہ آنست کہ اول بدانی کہ ہر چہ آفرینش ست ہمہ حجاب حضرت کبریای اوست وہر چہ حجاب اوست ہمہ دیوار ہاست
ابدست کہ استاد معمار کن فیکون بروی ازل بر آوردہ وبجز از لام الف لا الہ الا اللہ بقدم مقاومت در معرکہ روز باین دیوار پست در نتواند آمدن اما
تو از قدم لام الف چہ خبر داری کہ ہنوز حقیقت دیوار پست حدوث ندانستہ این قدر بدانکہ عقل صافی مزاج نقاب این دیوار پست حدثانست
منسبت میخواہد کہ از ابد دریچہ در ازل کشاید ونظر صحیح بآئین این نقابست ونور الٰہی در بصیرت نظر آہن پولادست بر سر این پائین نہادہ تا این سہ
دیوار را نقب تواند زد آن دریچہ کہ از غرفۂ دل ببارگاہ بارخدای باز کشودہ است کہ من القلب الی الرب روزنۃ بنقابی عقل کشودہ ہست وآن روشنائی درمیان
سرای سینہ کہ از پرتو آن روزن دقائق حسن وجمال مخدرات غیبی میتوان دید کہ افمن شرح اللہ صدرہ للاسلام فہو علی نور من ربہ نور حق کہ بدریچہ
دل در تافتہ است کہ عقل نقاب صفت بپائین نظر آن دریچہ در دیوار حدثان زدہ واین ہنوز یک دریچہ است کہ گفتم کہ اگر نقاب عقل را مدد توفیق رفیق
گردد تا با علام الٰہی داند کہ از چہ ممر نقاب این دیوار بآسانی میسر گردد ہر آئینہ کہ آن دیوار را پنجرہ سازد تا چون صنع مشبک گردد عقل از ہر جانب
کہ نظر کند جمال صانع بیند فاینما تولوا فثم وجہ اللہ فی فی بلکہ میخواہد کہ بقوت پنجہ لا آلہ دیوار پست آفرینش را بتمام از پیش بردارد تا ہمہ پرتو الا اللہ
گیرد کہ اللہ نور السموات والارض پس درین مقام نقطۂ اول از حجاب آب وگل بدر افتد نور صفات آئینۂ دل بزداید پس تجلی ذات بہ آئینۂ دل
افتد دل درین مقام زبان را وکیلی فرماید کہ رای قلبی ربی از غایۂ صفای دل نور اللہ نور السموات والارض منعطف شود ہمچنانکہ امرش کہ یدبر الامر
من السماء الی الارض ثم یعرج الیہ شعاع نور الہیت بر مثال صدا از صفای دل باصفت دہان زند حرف دہن بر مثال ذرہ تشابیک
مخارج بران نور بارگاہ ازل ہید گویندہ اولین او بود کہ از بالا الآن ندای جلال وجمال بر دل بندہ در داد اکنون نیز ہمان ندا است کہ باسم
الٰہی از دہن بندہ بصد بار باز گشت منہ بدأ والیہ یعود اینجا گویند وما رمیت اذ رمیت ولکن اللہ رمی اینجا حکایت کنند پس گویندہ اللہ بجز اللہ
کسی نباشد **تحقیق دیگر اندرین معنی آنست** کہ بدانی کہ قالب آدمی از جہان آدمی خلق ست خلقہ من تراب وجان از عالم امر قل الروح
من امر ربی بلکہ پرتو قالب ست در جہان خلق وملکوت تجلی جانست در جہان امر بلکہ از ان حق ست سبحانہ لہ ملک السموات والارض ملکوت بید قدرت
اوست فسبحان الذی بیدہ ملکوت کل شئ در عالم جسمانی خلق قالب آمدہ امر جان در عالم روحانی ملک قالب آمد وملکوت جان در ملک جان در دیدہ
کہ امر وخلق دروی ملک ست وملک صاف خلق ست چنانکہ امر ثقل ملکوتست وملکوت سرخوش امرست مسافر ازین جہان رکن عالم قصد

عالم یگانگی گردد یعنی خاک عالم ملک خواست تا گوهر خزینهٔ احدیت گردد گفت انی ذاهب الی ربی سیهدین خلق بر امر ریخت و امر با خلق بیخت
ملک بر ملکوت بست و ملکوت بملک پیوست کذلک نری ابراهیم ملکوت السموات والارض بر ان گره بند ملک ملکوت و نقطهٔ گاه
خلق و امر بایستاد و جهانی دیگر از جبروت پیدا شد که انچه عقد ملک و ملکوت و گره بند خلق و امر ست آن نقطهٔ عالم جبروتست و
چون نظر خرد و بینائی عقل این شکسته بستهٔ خلق و امر را جبیره بر بست تا متجبر شود و گانگی برخیزد و تفرقه بگریزد و همه بهمه رسد
و جمله در جمله نیست شود و یکی دریکی گردد این نقطه گاه از بهر این معنے جبروت لقب گرفت که گره بند قدم و حدوث و پیوندگاه ازل
و ابد گشت انگاه درین مقام ملک و ملکوت را بخورد و ملکوت ملک را فرو برد یگانگی از حوض کبریا سر برآورد و جهانی جبروت پدید شد
عالم وحدت ظاهر گشت اما هنوز مسافر در عالم جبروت بجیل دار بماند نه کل ( ) کامل ملکوت قصد آن کرد که وجود خود را گوهر قیمتی سازد
ازین معدن جبروت که بجیل ست بود خود را بسنگ لاخ که پایهٔ جهان سرمدی بود انداخت اما هنوز که پایه از کدورت حدوث آزاد نبود
از برای آنکه هنوز موج این جهان بود و این جهان هست و نیست سایه با وی نبود و لیکن خواست تا لعل گردد که کدورت حدثانی در وی
افتاده باشد از کوه پایهٔ سرمدی در شگاف و رگ و لیومی گریخت آفتاب سبحات جلال و جمال بر وی تافت تجلی قدم در سنگ لاخ سرمدی
دران رگ و لیومی تافت از صفای قدم کدورت حدثان و ظلمت بشریت ازو منقطع گشت آن سنگ بکشاکش آفتاب جمال در شهرستان
صمدیت افتاد یگانه و یکتا عالمی دید بے نیاز و بی همتا جهانی یافت فی الحال بر تارک تاج عزت جای کرد و گوهر شب افروز هژده هزار عالم
گشت ای درویش بدانکه عالم صمدیت از ان جانب کن فیکون ست و بیرون ازین جهان بوقلمونست همای هوای حدثان اندران عالم نپرد
و زبان بیان آفرینش بدان غرفه نرسد لیس عند ربکم صباح ولا مساء آفتاب آن نواحی نور ازل بود آفرینش اندران آفتاب ذره می نمود
آن ذره در شیب کن فیکون بود از جهت سایهٔ حدوث می نمود چون بروزن کاف و نون بدر شد در تاب آفتاب ازل افتاد و عدم ازوی
جدا شد بقا در وی آویخت ازل با زل شد قدم بر قدم رسید وجود زندگی در پرتو انوار خورشیدی نابود گشت در وجود جز حق موجود نماند
لیس فی الوجود سوی الله درست شد سر ما قال احد الله سوی الله معلوم گشت قال الشیخ الرومی ابیات رقصان شوای قراضه کز اصل اصل کانی +
جویای هرچه هستی میدان که عین آنی + خورشید و نماید و ز ذره رقص خواهد + آن به که رقص آری دامن همی کشانی + روزی کنار گیری ای ذره آفتابے +
لب بر لبش نهاده این نکته را بدانی + شد ذره آفتابی از خوردن شرابی + در دولت تجلی از طعن لن ترانی +

الفصل الرابع فی بیان اختصاص هذا الاسم من بین سائر الاسماء بحسب اصطلاح اهل العربیة واصحاب المعارف من الدلائل الدالة علی ان هذا
الاسم اعظم الاسماء قال اهل العربیة قد خص هذا الاسم بخواص لا یوجد فی غیره الاول انه ینسب سائر الاسماء الیه ولا ینسب هو الی شئ منها والثانی
انه قد حذفوا لفظه یا من اوله زاد وا میما مشدودة فی آخره فقالوا اللهم ولم یفعل ذلک لغیره الثالث انهم الزموه الالف واللام عوضا من همزة
ولم یفعل ذلک فی غیره الرابع انهم قالوا یا الله فقطعوا همزه الخامس انهم جمعوا فیهما بین یا التی للنداء بین الالف واللام ولم یفعل ذلک فی غیره
فی سعة الکلام السادس تخصیصهم ایاه بالقسم بادخال التاء فی ایمن وایم فی قولهم تالله والسابع یفخمون لامه اذا تفتح ما قبله او الضم وذلک
سنته واما الخواص التی هی کالدلائل علی انه اعظم الاسماء فمنها ما قال اهل التذکر لیس اسم عند الله سبحانه وتعالی احب من اسمه الله من محبته

سبحانہ بہ فی القرآن اثنی عشرۃ الف وخمسمائۃ وستین مرۃ قال الامام الزاہد فی تفسیرہ از نامہای ملک تعالی ہیچ نامی نیکوتر از نام اللہ نیست
واز نام بندگان ہیچ نامی نیکوتر از نام مومن نیست ہر کہ خدای تعالی را بنام اللہ بخواند چنانست کہ ہمہ نامہای وی خواندہ وہر کہ بندہ را بنام مومن
بخواند چنانست کہ ہمہ نامہای پسندیدۂ وی خواندہ وذکر الامام النسفی فی تفسیر بحر العلوم فی ذکر ہذہ الکلمۃ انہ اسم عظیم ومن عظمتہ انہ اربعۃ
احرف وبہ افتتاح اربعۃ اشیاء واختتامہا جعل افتتاح عمرک بان ولدت فاذنوا فی اذنک وقالوا اللہ اکبر اللہ اکبر وعند النزع تلقن بلا الہ
الا اللہ افتتاح القرآن ببسم اللہ واختتامہ بالہ الناس وافتتاح دخول الجنۃ بقولہم بسم اللہ وآخر دعوٰہم ان الحمد للہ رب العالمین وافتتاح
الصلوٰۃ بقولک اللہ اکبر وختمہ بقولک السلام علیکم ورحمۃ اللہ وقال الشیخ قدس روحہ فی بحر الحقائق والمختار عندنا ان کلمۃ اللہ اسم اللہ الاعظم والدلیل
علیہ بوجوہ الاول ان الاسم علی نوعین اسم الذات واسم الصفۃ فکان الذات اشرف من الصفۃ فلذلک اسم الذات اشرف من اسم الصفۃ
واللہ اسم الذات بخلاف بواقی الاسماء والثانی ان الصفات داخلۃ فی الذات والذات لیست بداخلۃ فی الصفات فاسماء الصفات یکون داخلۃ
فی اسم الذات لا بالعکس فعلی ہذا یکون الاسماء باسرہا داخلۃ فی اسمہ اللہ الذی ہو اسم الذات والثالث ان من عزۃ ہذہ الاسم وعظمتہ
ان لا یجمع ولا یثنی او لا یسقط منہ الالف واللام عند النداء حتی لا تتغیر حروف لفظہ بخلاف جمیع الاسماء والرابع لو سقطہ حرف کان الباقی اسماً للہ
فانک ان سقطت الہمزۃ یعنی اللہ قالوا للہ تعالی وللہ ملک السموات والارض وان اسقطت اللام الاولی بقی لہ قال اللہ تعالی
لہ ملک السموات والارض وان اسقطت اللام الثانیۃ بقی ہو اللہ الذی لا الہ الا ہو وکلہا کنایۃ عن اللہ سبحانہ فبذلک ثبت انہ
اعظم الاسماء والخامس ان اللہ تعالی لما علم حبیبہ عند اثبات وحدانیتہ ونفی الالہیۃ عن غیر ذاتہ قال فاعلم ان لا الہ الا اللہ فلو کان اسم اعظم
من ہذا الاسم لعلم حبیبہ مکان ہذا خصوصاً عند رفع الشرکۃ عن ذاتہ جل جلالہ السادس ان لہذا الاسمیۃ فی الایمان بدونہ لا یصح کما امر السابع
امر حبیبہ عند الاعرض عما سوی اللہ والاقبال بالکلیۃ الیہ ملازمۃ ذکر ہذا الاسم وقال قل اللہ ثم ذرہم فی خوضہم یلعبون الثامن ان اللہ
تعالی من عظمۃ شان ہذا الاسم صانہ عن تسمیۃ غیرہ بہذا الاسم حتی لم یسم کافر الہہ بہذا الاسم کما قال اللہ تعالی ہل تعلم لہ سمیا یعنی
لا یطلق اسم علی احد من ذوی العقول وغیرہم وان کان سائر الاسماء یتصور ان یتصف العبد بشوب منہا حتی یطلق علیہ ذلک الاسم کالرحیم
والعلیم والحلیم والصبور والشکور وغیرہا وانکان اطلاق الاسم علیہ علی وجہ آخر یباین اطلاقہ علی اللہ تعالی واما معنی ہذا الاسم فخاص
خصوصاً لا یتصور فیہ المشارکۃ لا بالمجاز ولا بالحقیقۃ ولاجل ہذا الخصوص یوصف سائر الاسماء بانہ اسم اللہ ویعرف بالاضافۃ الیہ فقال
مثال الصبور والشکور والملک والجبار من اسماء اللہ ولا یقال اللہ من اسماء الصبور کذا فی المقصد الاقصی ثم فی بحر الحقائق التاسع
قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم احب الاسماء الی اللہ تعالی عبد اللہ وعبد الرحمن فاختصاص ہذین الاسمین بحسب اختصاص اللہ والرحمن کما
خص ہذین بالذکر فی الدعاء عن الاسماء کلہا بقولہ قل ادعوا اللہ وادعوا الرحمن ولا شک ان اسم اللہ الیہ لتقدمہ بالذکر اولاً وثانیاً ولان اسم الرحمن
واسم اللہ یدل علی کمال الالوہیۃ الشاملۃ لجمیع صفات الکمال فیثبت ان الاسم العام الدال علی ما ہو مختصۃ باللہ سبحانہ اشرف من الاسم
الخاص الدال علی المعنی المشترک بینہ وبین خلقہ وہو الرحمۃ مثلاً والعاشر ان ہذا الاسم عند اکثر العلماء کما قررنا لا سبیل للعقل الی کیفیۃ
اشتقاقہ وثبت ایضاً ان کنہ الحق لا سبیل للعقول الی معرفتہ فکان لہذا الاسم زیادۃ مناسبۃ مع مسماہ من ہذا الوجہ وسائر الاسماء

لیس کذلک فوجب ان یکون ہذا الاسم اعظم الاسماء ولہذا افتتح کتابہ الکریم والقرآن العظیم بہذا الاسم جعلہ مبدا الخطابہ واثبتہ فی صدر کتابہ وقال بعض المحققین ان عبداللہ ہو العبد الذی تجلی لہ الحق سبحانہ بجمیع اسمائہ فلا یکون فی عبادہ ارفع مقاماً واعلی شاناً منہ لتحققہ بالاسم الاعظم والصافہ بجمیع صفاتہ ولہذا اخص نبینا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہذا الاسم حیث قال لما قام عبداللہ فلم یکن ہذا الاسم فی الحقیقۃ الا لہ والاقطاب من ورثتہ اطلق علی غیرہ مجاز او ذکر فی تفسیر بحر العلوم للامام النسفی عن علی ابن الحسین زین العابدین رضی اللہ عنہما سالت اللہ تعالی فی دبر کل صلوٰۃ سنۃ ان یعلمنی اسمہ الاعظم قال فواللہ انی لجالس قد صلیت رکعۃ الفجر اذا بکنتی عینای فاذا رجل جالس بین یدی فقال قد استجب لک فقل اللہم انی اسالک باسمک اللہ اللہ اللہ اللہ اللہ الذی لا الہ الا ہو رب العرش العظیم ثم قال افہمت ام اعید علیک قلت اعد علی ففعل قال علیؑ فما دعوت قط بشئ الا رایتہ وانی ارجان یدخر اللہ لی عندہ خیر

الفصل الخامس فی الاشارات فی حرف ہذہ الکلمۃ وترکیبہا **الاشارۃ الاولی** ذکر الامام فی اللفاتح کلمۃ اللہ اربعۃ احرف فی الخطہ ہمزۃ ولامان وہاء فالہمزۃ من اقصی الحلق واللام من طرف اللسان والہاء من اقصی الحلق والاشارۃ الی حالۃ عجیبۃ فان اقصی الحلق مبداء التلفظ بالحروف ثم لایزال یترقی قلیلا الی ان یصل الی طرف اللسان ثم یعود الی الہاء الذی ہو داخل الحلق ومحل الروح کذلک العبد یبتدی من اول حالتہ وہی حالۃ النکرۃ والجہالۃ یترقی قلیلا قلیلا فی مقامات العبودیۃ حتی اذا وصل الی آخر مراتب الوسع والطاقۃ ودخل فی عالم المکاشفات والانوار اخذ یرجع قلیلا حتی ینتہی الی الفناء فی بحر التوحید وہذا اشارات الی ما قیل النہایۃ رجوع الی البدایۃ **الاشارۃ الثانی** ذکر فی الحقائق السلمۃ الالف اشارۃ الی الوحدانیۃ واللام الاولی اشارۃ الی محو الاشارۃ واللام الثانیۃ اشارۃ الی محو المحو فی کشف الہاء **الاشارۃ الثالثۃ** فی اللہ فی اتصال اللامین والہاء وانفصال الالف عنہ انما البشر تم بہ الی ان الف التعریف منفصل عنی لانکم بافواہکم یقولون وما کان من صفاتی فانہا متصلۃ بی کتبہ حیث اتصل حروفہ **الاشارۃ الرابعۃ** قال الامام جعفر الصادق رضی اللہ عنہ اسم تام لانہ اربعۃ احرف الالف وہو عمود التوحید واللام الاولی لوح الفہم واللام الثانی لوح النبوۃ والہای النہایۃ فی الاشارۃ وہو الاسم الفرد والمتفرد الذی لا یضاف الی الشئ بل یضاف الاشیاء کلہا الیہ **الاشارۃ الخامسۃ** الالف فی ہذہ الکلمۃ عبارۃ عن آلاء اللہ تعالی واللام الاولی کنایۃ عن لطف اللہ تعالی واللام الثانی لقاء اللہ تعالی والہاء تنبیہ کانہ یقول بالاء اللہ والطفہ وصل من وصل الی لقاء اللہ فانتبہوا **الاشارۃ السادستہ** ذکر الشیخ روزبہان قدس اللہ سرہ العزیز فی تفسیر العرائس اعلم ان اللہ ہو اسم الجمع لاینکشف الا لاہل الجمع وکل اسم یتعلق بصفۃ من صفاتہ اللہ فانہ یتعلق بذاتہ وجمیع صفاتہ لاجل ذلک ہو اسم الجمع اخبر الحق عن نفسہ باسم اللہ فما یعرفہ الا ہو وما یسمعہ الا ہو ولا یتکلم بہ الا ہو وان الالف اشارۃ الی الانانیۃ والوحدانیۃ ولا سبیل للخلق الی معرفتہا الا الحق وفی اسمہ لامان الاول اشارۃ الی الجلال والثانی اشارۃ الی الجمال والصفتان لا یعرفہما الا صاحب الصفات والہاء اشارۃ الی ہویتہ وہویتہ لا یعرفہما الا ہو والخلق معزولون عن حقائقہ محجوبون بحروفہ عن معرفتہ بالالف تجلی الحق من انانیتہ لقلوب الموحدین فتوحدوا بہ وباللام الاولی تجلی الحق من جلالہ لارواح العارفین فانفرادہ بانفرادہ باللام الثانی تجلی الحق سبحانہ من جمالہ لمشاہدۃ الاسرار المحبین فتالوا بجارحبہ وبالہاء تجلی بحق تعالی من ہویتہ لفواد المقربین فتاہو فی بید المتحیرین سطوات عظمتہ **الاشارۃ السابعۃ** قال الواسطی الالف منفردۃ عن اللام فلا اشارۃ فیہ کما ان الالف منفردۃ عن اللام کذلک الرب منفرد عن خلقہ واللام الاول دلیل علی اللطافۃ فقال انا الرب اللطیف

کما قال اللہ لطیف بعبادہ والثانی دلیل علی الالفۃ قال ولکن اللہ الف بینہم والہاء دلیل ہرب العبد عن الرب قال عبدی انت تہرب عن بابی وانا اقبل لانک خائف وانا واف **الاشارۃ الثامنۃ** قال بعض العارفین ان لکل حرف من اسمہ اللہ اشارۃ اما الالف فلہ ست جہات ابتداءہ یدل علی انہ اول وانتہائہ یدل علی ان آخر واستوارہ یدل علی انہ عادل وارتفاعہ بانہ متعال عن الافہام والاوہام وقطعہ من الحروف یدل علی انہ مستغن عن الخلق واتصال الحروف بہ یدل علی ان الخلق کلہم محتاجون الی اللہ تعالی اما اللام الاول اشارۃ الی رسول الملکی جبرئیل علیہ السلام واللام الثانی اشارۃ الی الرسول المکی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فکما ان اللام الاول متصل باللام الثانی فکذلک الوحی یصل من جبرئیل علیہ السلام الی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم والہاء اشارۃ الی ہدایۃ الحق سبحانہ والہادی فی الحقیقۃ ہو اللہ یہدی الامۃ بواسطۃ ابلاغ الوحی من جبرئیل علیہ السلام الی محمد علیہ الصلوۃ السلام ثم بواسطۃ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امتہ وہم متصلون بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وفی ہذا اشارۃ للفطن بہا تفطن **الاشارۃ التاسعۃ** قیل ان ہذہ الکلمۃ مشتملۃ علی اربعۃ احرف اشارۃ الے المراتب الاربع المشار الیہا بسورۃ الاخلاص کما قال الشیخ السلمی رحمہ اللہ فی تفسیر الحقائق ان ہذہ کلمۃ واحدۃ فمن فہمہا فقد فہم ماورائہا الا یری قولہ قل ہو اللہ فیستتم بہ الکلام لاہل الحقائق ثم زاد بیانا للخاص فقال احد ثم زاد بیانا للاولیاء فقال اللہ الصمد زاد بیانا للعام فقال لم یلد ولم یولد ولم یکن لہ کفوا احد فاہل الحقائق استغنوا باسم اللہ وہذہ الزیادات لمن مرتبۃ نازلۃ عن مراتبہم فہذہ اربع مراتب الاولی لاہل الحقائق والثانیۃ للخواص والثالثۃ للاولیاء والرابعۃ للعوام وفی کلمۃ اللہ المشتملۃ علی اربعۃ احرف اشارۃ الی ہذہ المراتب الاربع **الاشارۃ العاشرۃ** اعلم ان عالم الاعیان مظہر الاسم الاول والباطن المطلق وعالم الارواح مظہر الاسم الباطن المضافین وعالم الشہادۃ مظہر الاسم الظاہر المطلق والآخر من وجہ عالم الآخرۃ مظہر الاسم الاخر المطلق ومظہر اسم اللہ الجامع لہذہ الاربعۃ ہو الانسان الکامل الحاکم فی العوام کلہا والعقل الاول لاشتمالہ علی جمیع حقائق العالم وصورہا علی طریق الاجمال عالم کل یعلم بہ الاسم الرحمن والنفس الکلیۃ لاشتمالہا علی جزئیات ما اشتمل علیہ العقل الاول تفصیلا عالم کل یعلم بہ الاسم الرحیم والانسان الکامل الجامع اجمالا فی مرتبۃ روحہ وتفصیلا فی مرتبۃ قلبہ علی کلی یعلم بہ الاسم الجامع للاسماء کلہا اسے اللہ

وکل فرد من افراد العالم علامۃ الاسم الالٰہی

الفصل السادس فی الحکایات المناسبۃ لہذہ الکلمۃ الجلیلۃ او النقول الوردۃ فی الحکایۃ در ریاض القدس آوردہ است کہ مردی گبر زنار دار در شہر بغداد بنخاس خانہ شد تا کنیزکی بخرد کنیزکان بروی عرض میکردند وی را پسندیدہ نمی افتاد نخاس گفت کنیزکی دارم از ین ہمہ نیکوتر و با ادب ولیکن آن کنیزک ہیچ سخن نگوید تا نگوید اللہ وہیچ کار نکند تا باین کلمہ بترک نجوید وہیچ گام برندارد تا باین کلمہ اقدام ننماید مرد زنار دار گفت بیا تا او را ببینم مرد نخاس کنیزک را دست گرفتہ پیش گبر آورد وکنیزک بغایت صاحب جمال بود بچشم زنار دار نیکو نمود دید کنیزک لب میجنبانید گبر پرسید کہ ای کنیزک چہ میگوئی گفت کہ من خواجۂ دارم کہ مرا دوست میدارد من نیز او را دوست میدارم پیوستہ نام او گویم ومرا با یاد او وقت خوش است آمرد گفت خواجہ تو کیست گفت اللہ این بگفت واز عشق اللہ تعالی آب از دیدہ ببارید مرد زنار دار گفت چون این کنیزک را بخرم او را اگر ہمہ بہ عذاب وعقوبت باشد از گفتن این کلمہ باز دارم بہای کنیزک بنخاس داد کنیزک را بخانہ برد چون کنیزک پای در سرای نہاد گفت بسم اللہ گبر از گفتار وی زیر وزبر شد با خود گفت چہ تدبیر کنم تا این کنیزک را عقوبت کنم واز گفتار اللہ باز دارم برخواست و بدوکان جوہری شد وگوہری قیمتی از وی بستاند

وبخانه باز آمد آن گوهر را بکنیزک سپرد و گفت جای نیکو بنه تا آن وقت که از تو بطلبم بیار کنیزک چون بستاند گفت الله و اندر خانه برد گفت الله و در حقه نهاد و گفت الله و بعد از ان بکار خود مشغول شد مرد گبر نهان اندر خانه شد و آن گوهر را از حقه بیرون آورد و بکنار دجله آمد و در دریا انداخت تا ببهانه آن کنیزک را عقوبت نماید بعد از ساعتی عزیمت خانه کرد در راه ملاحی دید که ماهی تازه در دست دارد و زر داد و ماهی بخرید و بخانه آورد و کنیزک را گفت این ماهی را بریان کن تا من از خواب بیدار شوم ماهی را بستاند و گفت الله و بمطبخ برد گفت الله و کارد بر شکمش نهاد و گفت الله چون شکمش بشگافت آن جوهر را از شکم ماهی باز یافت کنیزک تعجب نمود آن گوهر را برداشته بسر حقه آمد دید که جوهر در حقه نیست این جوهر را بجای وی بنهاد چون مرد از خواب بیدار شد کنیزک ماهی بریان پیش او نهاد و گفت الله مرد طعام بخورد و دست بشست آنگاه کنیزک را گفت جوهر را بیار کنیزک برخاست گفت الله و اندر خانه شد مرد زنار دار بخندید که با جوهر چه معامله پیش برده ام تا به بینم که الله او را از چنگ من چگونه رهائی دهد کنیزک حقه برداشت و جوهر بیرون آورد و پیش مرد بنهاد و گفت الله مرد سر حقه بکشاد گوهر را دید که در حقه مخزون ست مرد بلرزید و نعره زد و بیهوش بیفتاد کنیزک آب بر روی وی زد تا مرد بهوش باز آمد و گفت ای کنیزک من این جوهر در دجله انداخته بودم که از برای تو باز آورد کنیزک گفت الله مرد دست بر زنار برده از میان بگسست و زبان بکلمهٔ توحید بکشاد و گفت ای کنیزک من خواستم که ترا از الله بگردانم الله مرا از کیش من بگردانید آنگاه دست کنیزک بگرفت و سر بسجده نهاد و گفت نعم الرب الله هاتفی بسر ش ندا کرد او ما عملت ان من استغاث بنا اغثناه و من استحفظنا حفظناه و من هرب الینا اوینا ه و من ذکرنا لم ننساه

حکایة الاخری نقل ست که ابو سعید ابو الخیر قدس الله روحه العزیز گفت روزی می آمدم بر در شارستان سرخس تل خاکستری بود و شیخ لقمان مجنون بر بالای آن تل نشسته و پوستین خود را پیوند میدوخت پیش وی برفتم و چنان بایستادم که سایهٔ من بر پوستین وی افتاد چون آن پاره بر آن پوستین بر دوخت مرا گفت ابو سعید ترا با این پیوند با این پوستین بر دوختم پس برخاست و دست من بگرفت و می برد تا بخانقاه شیخ ابو الفضل حسن قدس الله روحه و وی را آواز داد و گفت یا ابا الفضل این را نگاه دار که از شماست پیر دست من بگرفت و بخانقاه آورد و در صفه بنشست و جزوی بگرفت و در وی نظر میکرد مرا در سینه طلب آن در آمد که دانم در ان جزو چیست پیر بدانست گفت یا ابا سعید صد و بست و چهار هزار پیغامبر را بخلق فرستاد گفتند که با خلق بگویند که الله ایشان آمدند و گفتند کسانی که این کلمه را خواندند درین کلمه مستغرق گشتند شیخ فرمود که این سخن آن شب مارا در خواب نگذاشت بامداد پیش از آفتاب بر آمدن از پیر دستوری خواستم و بدرس تفسیر پیش ابو علی رفتن چون بنشستم خواجه ابو علی را اول درس این آیه بود قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون در ان ساعت دری در سینه ما کشادند بسماع آن کلمه مارا از ما بستند خواجه ابو علی آن تغیر در ما بدید گفت دوش کجا بوده گفتم نزدیک ابو الفضل گفت برخیز و باز همانجا شو که حرام بود ترا ازان معنی باین آمدن ما نزد پیر ابو الفضل شدیم واله و متحیر و همه این کلمه گشته چون پیر ابو الفضل ما را بدید و گفت **بیت** مستک شده همی ندانی پس و پیش + هان کم نکنی تو این سر رشتهٔ خویش + گفتم ای شیخ چه میفرمائی گفت درای و این کلمه را پاس که این کلمه با تو کارها دارد **نظم** در میان بردهٔ جان عشق را گلزارها + عاشقان را با جمال عشق بیچون کارها + عقل گوید شش جهت حدیست بیرون راه نیست + عشق گوید نیست راه و رفته ام من بارها + عقل بازاری بدید و تاجری آغاز کرد + عشق دیده زان سوی بازار او بازارها + ای بسا حلاج پنهان ز اعتماد جان عشق + ترک منبرها گفته بر شده بر دارها + عاشقان خسته دل را در درون نه دو قها + غافلان تیره دل را در درون انکارها + هین خمش کن خار هستی را ز پائی دل بکش + تا به بینی در درون خویشتن گلزارها +

الحکایة الاخری نقلست که سلطان العارفین بایزید بسطامی قدس الله روحه روزی در کوئی میگذشت گل کاران خانه میساختند مزدوری خشت برانداخت وگفت الله بایزید را حالتی پدید آمد رنگ رویش بگشت خشت دیگر برانداخت وگفت الله بایزید از پای در افتاد وخشت سوم برانداخت وگفت الله بایزید نعره بزد وبیهوش شد چون بهوش باز آمد گفت بار خدایا بپنداشتم که بنای کارهای دل بر الله است چون نگاه کردم بنای کارهای گل هم بر الله است بسرش ندا دادند که ای بایزید نام الله ماهی ست که دوست ودشمن وآشنا وبیگانه چون در تاریکی غم در مانند روشنائی ازان طلبند **بیت** دل چون شفق غرقه بخون هر شام غم ماند زبون + ای ماه اگر آئی برون استاره اش بیخون شود +

الحکایة الاخری نقلست که وقتی شیخ شبلی قدس الله روحه در بغداد مجلس میگفت واصحاب طریقت وارباب حقیقت جمع آمده بودند شبلی از صفای خویش نفسهای گرم برمی آورد ومیگفت الله جوان پاکیزه روزگاری برپای خواست وگفت ای شیخ چرا نمیگوئی لا اله الا الله که این موافق ترست شبلی گفت ان الصدیق رضی الله عنه انفق ماله ولم یبق له شیء فقال له النبی صلی الله علیه وآله وسلم ما خلفت لعیالک فقال الله فلذا انا اقول الله سائل گفت ازین جوابی بلند میخواهم شبلی گفت استحیی من ذکرک کلمة النفی فی حضرته جوان گفت ازین بلندتر میخواهم شبلی گفت اخشی ان اموت عند الانکار ولا اصل الی الاقرار جوان گفت ازین بلندتر میخواهم شبلی گفت قال الله تعالی لنبیه صلی الله علیه وآله وسلم قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون این سخن در جوان اثر کرد وتیری که از جعبه شبلی رفته بر نشانه آمد نعره بزد شبلی دیگر بار گفت الله جوان نعره دیگر زد جان بداد اولیا واقربای جوان بیامدند وشبلی را بگرفتند وخون جوان از وی میطلبیدند وشبلی همچنان در وجد مستغرق بود واو را بخانهٔ خلیفه میکشیدند وغلبات شوق گشته چون مستان خرامید وگفت **ابیات** امروز مها خویش زبیگانه ندانیم + مستیم بدان سان که ره خانه ندانیم + در عشق تو از قافلهٔ عقل برستیم + جز حالت شوریده وویرانه ندانیم + در باغ بجز عکس رخ دوست نه بینیم + در شاخ بجز حالت مستانه ندانیم + باده ده وکم پرس که چند مقدح است این + کز یاد تو باده زپیمانه ندانیم + چون بسرای خلیفه رسیدند خون جوان از شبلی دعوی کردند خلیفه جواب دعوی پرسید شیخ فرمود که روح طیبة قرنت فدعیت فعلمت فصاحت فاجابت فطارت فانفصلت فطاشت فوصلت فما ذا ینقمه جانی بود بلای او مشتاق لقای او سوختهٔ آتش عشق او کشتهٔ تیغ شوق او نام دوست از آشنای بشنید نالان گشت در میدان واله عطشان گشت در مقام محبت سکران شد در عالم شوق بریان شد در بادیه طلب سراسیمه وحیران دوان شد ناگاه بمقصود رسید بسراپردهٔ وحدتش بار دادند درمیان این چند علائق حجاب از پیش او برداشتند بدیدار خویش مکاشف گردانیدند عاشق بیچاره چون جمال دوست بدید طاقتش طاق شد ماه اضطبارش در محاق افتاد تحمل نتوانست کرد جان عزیز خود نثار جمال دوست گردانید شبلی بیچاره را درین چه گناه **ابیات**

کمترین بازیست اندر عاشقی جان باختن + بر بساط پاکبازی کفر وایمان باختن + کار مردانست دریکدانه نقد هر دو کون + حاصل آوردن بشکرانه آسان باختن + عاقلان را کی حالی آید ازخوبان دریغ + باش تا سلطان من آید بچوگان باختن + شمع من تو خوش برافروز ومفرما مرد نم + زانکه ناموز کسی پروانه را جان باختن + گویند که چون خلیفه این سخن از شبلی بشنید گفت زودتر شبلی را بجای وی باز فرستند که از غلبات صولت کلام شبلی بر من صفتی ظاهر شد بیم ست که از تخت وبخت درافتم **قطعه** شاهی زگدایان سخن عشق شنیده + از تخت درافتاده ویابخت رسیده + درقید حوادث نتوان داشت بصد بند + مرغی که زدام سر زلف تو پریده + جانم چو گل از غنچه برون آید از ان باد + گو وقت سحر پرده زروی تو کشیده +

از گلبن غم خارستم خورد بنالید + آن دیدہ کہ در گلشن جان روئیتو دیدہ + **الحکایۃ الاخری** حکی اباالحسین النوری قدس اللہ روحہ فی منزلۃ سبعۃ ایام لم یاکل ولم یشرب ولم ینم ویقول فی ولہۃ ودہشۃ اللہ اللہ وہو قائم یدور فاخبر الجنید بذلک فقال انظروا محفوظ علیہ اوقاتہ ام لا فقیل انہ یصلی الفرائض قال الحمد للہ الذی لم یجعل الشیطان علیہ سبیلا ثم قال قوموا حتی نزورہ امایستفید منہ اویفیدہ فدخل علیہ وہو فی ولہتہ فقال یا اباالحسین بالذی دہاک فقال اقول اللہ اللہ قل امام قولک قولک ان کنت القائل اللہ اللہ فلست القائل لہ وان کنت تقول بنفسک فانت مع نفسک فما معنی الولہ فقال نعم المودب کنت انت وسکن عن ولہہ **الحکایۃ الاخری** عن سعدون المجنون انہ کان یکتب علی کفہ اللہ اللہ فقال لہ سری ما تصنع یا مجنون فقال انا احبہ وقد کتبت اسمہ علی قلبی حتی لایسکن الی غیرہ علی لسانی حتی لاتذکر غیرہ والان کتبت علی کفی حتی النظر الیہ یعنی فیکون قلبی مشغولا بہ ولسانی وعینی مشغولین بہ **الحکایۃ الاخری** حکی ان واحدا من العارفین اتہم بسوء المذہب فسجنہ السلطان فدخل تلمیذہ معہ وقیدوہ بقید عظیم فلما قال بسم اللہ طار عنہ قیدہ باذن اللہ تعالیٰ وقام یصلی رکعتین فلما فرغ سال تلمیذہ قال یا استاد ما حقیقۃ المعرفۃ قال اذا جاء غدا وانی علی الخشب وقطع یدی ورجلی فاسالنی ہذہ المسالۃ فغشی علی التلمیذ فلما اصبح قطعوا یدہ ورجلہ ومدوہ علی الخشبۃ وما قطر من دمہ علی الحجر والخشب الا مکتوب علیہ اللہ اللہ فلما نظر الی تلمیذہ قال ہات بمسالتک یا تلمیذ فسالہ فقال ان تشکر اللہ علی البلایا والمحن کما تشکر علی النعماء والمنن ثم قال اللہ اللہ وانحل قیدہ وطار عنہ حبلہ وہو علی الصلب وطار ہذا المصلوب علی الہواء حتی غاب عن ابصار الناس فلم یر بعد ذلک لاحیاء ولا میتا **ابیات** اگر مستان حضرت را حجاب از راہ برخیزد + ز خلوتخانۂ صورت ہزاران آہ برخیزد + تو بینی در شب دنیا ہمہ احوال عقبارا + اگر ابر سیاہ تو ز روئے ماہ برخیزد + دلا در عالم وحدت چنان یکتا شو از ہستے + کہ گر ریزند خون تو ہمہ اللہ برخیزد + **الحکایۃ الاخری** پیر طریقت میگوید در بادیہ می رفتم درویشی را دیدم ژندہ پوشیدہ برو سلام کردم گفت اللہ گفتم از کجا می آئی گفت اللہ گفتم بکجا میروی گفت اللہ از ہرچہ سوال کردم وی در جواب گفت اللہ ناگاہ پای آن درویش در سنگی در آمد و بیفتاد و سرش بشکست و خون ازان روان شد از سر شکستہ ہر قطرۂ خون کہ بر زمین میچکید ہمہ شکل کلمۂ اللہ می شد من ازان حال حیران بماندم ہاتفی آواز داد کہ اگر ہفت اندامش پارہ پارہ کنے از ہر پارۂ او آواز آید اللہ اللہ **ابیات** مرا جانیست وقف نام اللہ + ولی افتادہ اندر دام اللہ + اگر خونم بریزی وقت کشتن + ز ہر قطرہ بر آید نام اللہ + ز ذرات وجودم گوش بکشاد + ز ہر ذرہ شنو پیغام اللہ + زمین و آسمان عرش و کرسی + ہمہ مستند از یک جام اللہ + ز ہستے در گذر وانگہ قدم نہ + درین دریای خون آشام اللہ + الف وار ار شوی یکتای کونین + بہای و ہو رسی از نام اللہ **الحکایۃ الاخری** نقلست از خواجۂ خضر علیہ السلام کہ فرمود در بادیہ میرفتم سیاہی دیدم افتادہ وہر بار گفت اللہ بیہوش میگشت و سیاہی او بسفیدی مبدل می شد وچون بہوش باز می آمد باز گونہ وی سیاہ میگشت خواجہ میفرماید کہ ازوی سوال میکردم کہ ای درویش چہ حالتست کہ چون یاد دوست میکنے سفید وباز بسیاہی انتقال مینمائی آن عزیز تبسم کنان سر بر آورد وگفت ای خضر ندانستے کہ با نام او سیاہی نماند ودر ضمن این بشارتیست کہ با نور این کلمہ اعمال بندۂ ذاکر کی سیاہ ماند **الحکایۃ الاخری** وہم از خواجہ خضر علیہ الصلوۃ والسلام منقولست کہ گفت در مجلس شیخ منصور عمار قدس اللہ روحہ در آمدم جوانی دیدم افتادہ وجان دادہ حال او سوال کردم گفتند جوانی در مجلس نعرہ زنان ومیگفت اللہ این جوان بشنید وجان بداد خضر گفت علیہ السلام کہ آن شب چشم من در خواب شد جوان را دیدم گفتم حالت چگونہ است گفت مرا درجہ دادند بزرگتر

از درجهٔ شهادة گفتم بچه سبب گفت از برای آنکه شهیدان به تیغ کفار شهید شده اند و من به تیغ ملک جبار جل جلاله **الحکایة الاخری** وهم از خواجه علیه السلام منقولست که فرمود روزی در مجلس داؤد علیه السلام در آمدم و وی بر منبر بود وقت وی خوش گشت نعره بزد و گفت الله مردی چون آن نام از وی لشنید نعره بزد و جان بداد داؤد علیه السلام گفت پایش بگیرید و در دریا اندازید او را بردند تا در آب اندازند در همه دریا یک قطرهٔ آب نمانده بود باز آمدند و داؤد را علیه السلام خبر کردند داؤد نعره زد و خود را از منبر فرود انداخت از داؤد علیه السلام سبب آن سوال کردند گفت امروز در دنیا بیش شنوندهٔ این نام آب نمی ماند اگر فردا بیش گویندهٔ این نام آبش نماند چه عجب **الحکایة الاخری** هم از خضر علیه السلام منقولست که فرمود روزی از موسی علیه السلام شنیدم که میگفت اللهم اجعلنی من امة محمد صلی الله علیه وآله وسلم از وے سوال کردم که در حق محمد صلی الله علیه وآله وسلم و امت او چه دیدهٔ گفت در توریت بیشتر نعت او و امت اوست گفتم از آنها یکی بگو گفت ای خضر در توریت دیدم که اگر کسی توریت و انجیل و زبور و صحف بخواند و عمل پیغمبر مرسل بیارد و نیم شب یکی از امت محمد صلی الله علیه وآله وسلم از خواب بیدار شود و گوید الله بجلال و عز آفریدگار جل و علا که بران همه بجزد **الحکایة الاخری** شیخ ابو الحسن خرقانی گفت قدس الله روحه که هر وقتی نام او بر زبان ابو الحسن رفت هر چه آفریدهٔ اول اوست میانهٔ اوست آخر اوست و هر چه آفریده است نیستی هست نمالیست چون این نام پدید آید همه در فنای مطلق خود باز گردند و همان ماند که بود اما معنی وقتی که جمال نماید که از اسم بی مسمی بری و در چشم حقیقت جان مشاهده کنی و اگر با اسم باز مانی و از جسم در گذشتن نتوانی ازین گنج طلسم بیش نیابی **رباعی** از معنی عشق اسم می بینے و بس + در جان شریف جسم می بینی و بس + از گنج یقین جگونه یابی گهری + کز گنج همین طلسم می بینی و بس + **الحکایة الاخری** هم شیخ ابو الحسن گفت قدس سره که بر سر کوئی هیبت فردائیست و میگوئی تا از هیبت او دیوانه گردی و بر سر کوئی محبت فردائیست و میگوئی الله تا در وی فنا گردی قال قال العبد الضعیف مؤلف الکتاب فی هذا الخطاب **ابیات** نام او می بردم اوّل تا چنان شد عاقبت + کو چو شیر اندر رگ و جانم روان شد عاقبت + یاد او با جان من آمیخت کز فرط طلب + یاد او گشت و او در جان نهان شد عاقبت + خلق میگفتند یادش تا جنون خواهد کشید + این سخن باور نکردم تا چنان شد عاقبت + مدتی دل را توقع بود زان لب شربتی + آرزوی دل بکام عاشقان شد عاقبت + رشتهٔ جان مرا بگسیخت مقراض فراق + تا امید وصل او پیوند جان شد عاقبت + از جمال کز ورای صد هزاران پرده بود + ره بره میداشت یکیک تا عیان شد عاقبت + با کسش چون در ازل شرکت نبود اندر وجود + در ظهور نور وحدت هم همان شد عاقبت + سر بے بسمع و بی نیصر و بے ینطق ز جیب + گر نه او هم گوش هم چشم و زبان شد عاقبت + هر دلی کز بی نشان میخواست تا یابد نشان + چون معین در بی نشانی بے نشان شد عاقبت +

المجلس الثالث من التسمیة الخامس من الکتاب کما قوله الرحمن الرحیم وفیه فصول

الفصل الاوّل فی بیان اشتقاقهما و جوهر حروفهما اعلم انهما اسمان للمبالغة من رحم کالغضبان من غضب والمریض مرض فان قیل رحم متعد فکیف یشتق منه الصفت المشبهة ولیست کذلک غضب ومرض قلنا ذکر فی الفائق المتعدی قد یجعل لازما وینقل الی فعل بالضم فیشتق منه الصفة المشبهة الا تری ان رفیع الدرجات معناه رفیع درجاته لا رافع الدرجات وکذلک الرب ومعنی المبالغة فی الرحمن کثرة الفعل وشموله لا شدته وقوته المقتضیة للزیادة علی اصل معنی الفعل وفی الرحیم بمعنی الشدة والقوة وبهذه قال الصادق رضی الله عنه الرحمن اسم خاص

بصفة عامة والرحيم اسم عام بصفة خاصة وخصوص اللفظ فی الرحمن بمعنی انه لایجوز ان یسمی بالرحمن احد الا اللہ تعالی وعموم المعنی من حیث انه لیشتمل علی جمیع الموجودات من طریق الخلق والرزق والنفع والدفع وعموم اللفظ فی الرحیم من حیث اشتراکه المخلوقین فی المسمی وخصوص المعنی لانه یرجع الی اللطف والتوفیق المخصوصین بالمؤمنین والرحمن ابلغ من الرحیم لان زیادة البناء تدل علی زیادة المعنی کما فی قطع وقطع وکبار وکبار وذلک انما تؤخذ تارة باعتبار الکمیة فقیل یا رحمن الدنیا لانه یعم المؤمن والکافر ورحیم الآخرة لانه یخص المؤمن وتارة باعتبار الکیفیة فقیل یا رحمن الدنیا والآخرة ورحیم الدنیا لان النعم الاخرویة کلها جسام واما النعم الدنیویة فجلیلة وحقیرة وبالجملة ففی الرحمن مبالغة فی معنی الرحمة لیست فی الرحیم وہی اما بحسب شموله للدارین واختصاص الرحیم بالدنیا کما وقع فی الاثر یا رحمن الدنیا والآخرة ویا رحیم الدنیا واما بحسب کثرة افراد المرحومین وقلتها کما ورد یا رحمن الدنیا ویا رحیم الآخرة واما باعتبار جلالة النعم ودقتها فیقصد بالرحمن رحمة زائدة بوجه ما فلا ینافیه ما یروی من قولهم یا رحمن الدنیا والآخرة ورحیمهما لجواز حملها علی الجلایل والدقائق فالمفهوم من الرحمن نوع من الرحمة ہی البعد من مقدورات العباد وہی ما یتعلق بالسعادة الاخرویة والرحمن هو العطوف علی عباده بالایجاد اولا والهدایة الی الایمان واسباب السعادة ثانیا والاسعاد فی الآخرة ثالثا والانعام بالنظر الی وجه الکریم رابعا کذا فی المقصد الاقصی وذکر الفقیه ابو اللیث رحمه اللہ فی التفسیر وما کان فی اللغة علی میزان فعلان یراد به المبالغة فی وصفه کما یقال غضبان اذا امتلا غضبا فلهذا اسمی نفسه رحمن لان رحمته وسعت کل شیٔ فلا یجوز ان یقال لغیر اللہ الرحمن لان هذا الوصف لایوجد لغیره وانما قدم والقیاس یقتضی الترقی من الادنی الی الاعلی کقولک فلان عالم نحریر وشجاع باسل وجواد فیاض اما التقدم رحمة الدنیا اولانه صار کالعلم من حیث انه لایوصف به غیره لان معناه المنعم الحقیقی البالغ فی الرحمة غایتها وذلک لایصدق علی غیره لان من عداه فهو مستفیض بلطفه ونعامه یزید به جزیل ثواب او جمیل ثناء او مزیل رقة الجنسیة او حب المال من القلب ثم انه کان لواسطة فی ذلک لان ذات النعم وجودها والقدرة علی ایصالها والداعیة الباعثة علیه والتمکن من الاشفاع بها والقول التی یحصل به الاشفاع الی غیر ذلک من خلقه لایقدر علیها احد غیره او لان اسم الرحمن لیفید مع معنی الرحمن نوعا من الهیبة والقهر والکبریاء کما قال اللہ تعالی الملک یومئذن الحق للرحمن وکان یوما علی الکافرین عسیرا والا لما کان ذکر الوعید عقیبه مناسبا فلما ذکر اسمه اللہ الدال علی کمال القهاریة والجباریة ذکر عقیبه الرحمن الذی هو المتوسط فی القهر واللطف وختم بالرحیم الذی هو الدال علی کمال الرحمة او لان الرحمة لما دل علی الجلائل النعم واصولها ذکر الرحیم لیتناول ما یخرج منها فیکون کالتتمیة والردیف له وللمحافظة علی رؤس الآئی والرحمة فی اللغة رقت القلب والعطاف یقتضی التفضل والاحسان ومنه الرحیم لایعطافها علی ما فیها وہی من الکیفیة التالعة للمزاج وهو سبحانه وتعالی منزهٌ عنها فاطلاقه علیه سبحانه مجاز عن انعامه علی عباده لان الملک اذا عطف علی رعیته ورق لهم اصابهم بمعروفه وانعامه کما انه اذا درکته الفاظة والقسوة عنف بهم ومنعهم خیره ومعروفه کذا فی الکشاف فعلی هذا اطلاق الرحمة علیه وتعالی یکون مجازا مرسلا من باب اطلاق السبب علی المسبب فان الرحمن ههنا اما عبارة عن انعام او ارادته کل واحد منهما مسبب عن رقة القلب والانعطاف التی ہی مفهوم الرحمة ولذا قیل اسماء اللہ تعالی انما تؤخذ باعتبار الغایات التی ہی افعال دون المبادی ہی التی یکون انفعالات وتحقیقه ما ذکر الشیخ الارزنجانی رحمه اللہ فی المشارق ان الاعراض النفسانیة نحو الرحمة والفرح والسرور والغضب والحیاء والعزة والمکر والخداع والاستهزاء وایل ولها غایات ومثال الغضب اوله غلیان الدم وغایته اراده ایصال الضرر الی المغضوب علیه

فلفظة الغضب لایحتمل علی اولہ فی حق الباری سبحانہ بل علی غایتہ فمعنی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو علیہ غضبان ای ہو مرید انتقامہ وایصال الضرر الیہ وقال بعض العارفین ہذا اذا کانت الرحمۃ مستندۃ الی مرتبۃ الجمع واما اذا کان مستندۃ الی مرتبۃ الفراق فلا حاجۃ الی ہذا التاویل

الفصل الثانی فی بیان الرحمۃ من صفات الفعل وما یتعلق بذلک وقد ذکرنا فی ہذہ الفصل ثلث مسائل **المسئلۃ الاولی** ذکر الامام فی لوامع البینات ان بعض المحققین قالوا الرحمۃ من صفات الذات وہی ارادۃ ایصال الخیر ودفع الشر وعلی ہذا التقدیر کان الباری سبحانہ فی الازل رحمانا ورحیما لارادتہ ازلیۃ ومعنی ذلک انہ تعالی اراد فی الازل علی عبیدہ المؤمنین فیما لا یزال وقال آخرون الرحمۃ من صفات الفعل وہی ایصال الخیر ودفع الشر وشبہۃ الرحمۃ اللہ وسبحانہ عبارۃ من اعطاء اللہ تعالی العبید مالا یستحقہ من المثوبۃ ودفع ما یستوجب من العقوبۃ وقیل ہی ترک عقوبتہ کذا ذکرہ الامام النسفی رحمہ اللہ فی التفسیر **المسئلۃ الثانیۃ** ذکر الامام الرازی رحمہ اللہ فی مفاتح الغیب ان الرحمۃ لایکون الا اللہ لان الجود ہو افادۃ ما ینبغی لا لعوض وکل واحد غیر اللہ تعالی انما یعطی لیاخذ عوضا الا ان الاعواض اقسام منہا جسمانیۃ مثل من اعطی دینارا لیاخذ کرباسا ومنہا روحانیۃ وہی اقسام احدہا ان یعطی المال لطلب الخدمۃ وثانیہا ان یعطی المال لطلب الاعانۃ وثالثہا یعطی المال لطلب ثناء الجمیل ورابعہا یعطی المال لطلب الثواب الجزیل وخامسہا یعطی المال لدفع الرقۃ الجنسیۃ علی القلب وسادسہا یعطی لیزیل حب المال عن قلبہ وکل ہذہ الاقسام اعواض روحانیۃ وبالجملۃ فکل من اعطی فانما یعطی لیفوز بواسطۃ ذلک العطاء بنوع من انواع الکمال فیکون ذلک فی الحقیقۃ معاوضۃ ولایکون جوداً ولا ہبۃ ولا عطیۃ اما الحق سبحانہ وتعالی فانہ کامل لذاتہ فیستحیل ان یعطی لیستفید بہ کمالا فکان الجواد المطلق ہو اللہ سبحانہ وتعالی والحجۃ الثانیۃ ان کل من سوی اللہ فہو ممکن لذاتہ والممکن لذاتہ لا یوجد الا بایجاد الواجب لذاتہ فکل رحمۃ تصدر من غیر اللہ فہو انما دخلت فی الوجود بایجاد اللہ سبحانہ فیکون الرحیم فی الحقیقۃ ہو اللہ سبحانہ الحجۃ الثالثۃ لان الانسان یمکنہ الفعل والترک فیمتنع رجحان الفعل علی الترک الا عند حصول داعیۃ جازمۃ فی القلب فعند عدم حصول تلک الداعیۃ یمتنع صدور الرحمۃ وعند حصولہا یجب صدور الرحمۃ عنہ فیکون الراحم فی الحقیقۃ ہو الذی یخلق تلک الداعیۃ فی ذلک القلب وما ذاک الا اللہ سبحانہ فیکون الراحم فی الحقیقۃ ہو اللہ تعالی وقال الامام فی لوامع البینات ان العبد مالم یحصل فی قلبہ نوع رقۃ لم یرحم فاذا تامل المتامل علم ان مقصود العبد من تلک الرحمۃ انما ہو دفع تلک الرقۃ الجنسیۃ المؤلمۃ للقلب فہو بالحقیقۃ انما رحم نفسہ لیتخلص من الم تلک الرقۃ والحق تعالی منزہ فلا یکون رحمۃ بہذا المعنی بل یکون رحمۃ الفضل والاحسان وتحقیق ہذا الکلام بالامثلۃ فالاب اذا احسن الی ولدہ فہو فی الحقیقۃ انما احسن الی نفسہ لانہ اذا اختلت مصالح الولد یالم قلب الوالد فاذا احسن الی الولد انتظمت مصالحہ فزال ذلک الالم عن قلب الوالد فالاب انما احسن الی الابن لتحصیل ہذا المقصود لنفسہ والسید اذا احسن الی عبدہ فانما احسن الیہ لینفعہ فیجد منہ رجاء او لیقوم بخدمتہ فیکون مقصود السید من ذلک الاحسان الی العبد انما ہو تحصیل مصلحۃ نفسہ والانسان اذا وہب وتصدق وزکی فانما یفعل ذلک لیشہر فیما بین الخلق بکونہ جوادا کریما او لیفوز بالثواب وتخلصہ عن العقاب فہو بالحقیقۃ انما احسن لغرض نفسہ واما الحق سبحانہ فانہ کامل لذاتہ منزہ عن وجود النقائص والآفات فکان احسان المحض ایصال النفع الی الغیر لا لعوض یعود الیہ من طلب نفع او دفع ضرر فکان الجواد المطلق والراحم المطلق والمحسن المطلق ہو الحق سبحانہ وتعالی **المسئلۃ الثالثۃ** قال الامام فی لوامع البینات اتفق اصحابنا رحمہم اللہ علی انہ لیس للہ تعالی فی حق الکافر نعمۃ فی الدین واختلفوا فی انہ ہل للہ تعالی فی حق الکافر

نعمة دنیاویة ام لا فقال قوم من اصحابنا لیس للہ تعالیٰ فی حق الکافر نعمة دنیاویة فان کل ما فعل بہم من الصحة والسلامة واللذات والمنافع انما ہی استدراج وذلک بمنزلة الطعام المسموم الذی ینفع لہ الاکلة فی الحال ثم یعقبہ العطب والہلاک والنعمة عبارة عن المنفعة الخالصة عن الضرر واما المعتزلة فقد اتفقوا علی ان اللہ تعالیٰ علی الکافر نعمة فی الدین والدنیا اما النعمة فی الدین فہو خلق الدلائل والاقدار والتمکین ورفع الموانع واما النعمة فی الدنیا ففی الصحة واللذة واحتج اصحابنا علی انہ تعالیٰ لم ینعم علی الکافرین کما قال تعالیٰ یحسبون انما نمدہم بہ من مال وبنین نسارع لہم فی الخیرات بل لا یشعرون فمنع ان یکون خیرا لہم وانما قال سنستدرجہم من حیث لا یعلمون واملی لہم ان کیدی متین فالاملاء المتعلق بالکیدی المتین لا یکون نعمة وانما النعمة ما لہا عاقبة محمودة

الفصل الثالث فی اقوال المفسرین فی ہاتین الکلمتین روی الکلبی عن ابی صالح عن ابن عباس رضی اللہ عنہما انہ قال الرحمن الرحیم اسمان رفیقان احدہما ارق من الآخر قال الحسین ابن الفضل البجلی ہذا وہم من الراوی لان الرقة لیست من صفات اللہ تعالیٰ وتفسیرہا الشفقة الناشئة من رقة القلب وانما ہما رفیقان والرفق من صفات اللہ تعالیٰ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ تعالیٰ رفیق یحب الرفق ویعطی علی الرفق ما لا یعطی علی العنف وکثیر من العلماء صححوا روایة القاف وفسروا الرقة باللطف وکمال العطف کلاہما ماخوذ من رقة قلوب العباد علی ضعفہم وہو کمال عظیم ورحمتہم ثم اختلفوا فی المراد عن ہذا الحدیث قال بعضہم معناہ ان اخذ الاسمین ادل علی زیادة لطف لا یفہم ذلک من الاسم الآخر وقالوا لا نعرف ذلک الاسم علی التعیین لوجود الالہام وعدم التعیین قال سعید بن جبیر ہو الرحمن لانہ یعم المؤمن والکافر جمیعا وقال وکیع بن الجراح ہو الرحیم لانہ یشتمل المؤمن فی الدنیا والآخرة وقال قائلون معناہ ان کل واحد منہما ارق من الآخر علی معنی ان لکل واحد من الاسمین معنی یفہم منہ ما لا یفہم ذلک من الآخر بحیث لا یمکن تفضیل احدہما علی الآخر کما سنبینہ ان شاء اللہ تعالیٰ وقال ثعلب الرحمن امدح من الرحیم والرحیم ارق من الرحمن کذا فی التیسیر فان قیل ما الحکمة فی الجمع بین الصفتین المشتقین من الرحمة قلنا فیہ وجوہ اربعة الاول الاشباع کقولہ تعالیٰ ام یحسبون انا لا نسمع سرہم ونجواہم فحینئذ الرحمن والرحیم کالندمان والندیم واللہفان واللہیف والجمع بینہما کالجمع بین قولہم جاد مجد والثانی قولہ الرحمن عبرانی الاصل فقرن بہ الرحیم الذی ہو مفہوم العرب والثالث انہ بدأ باسمہ الذی ہو یدل علی الالہیة فذکر بعدہ اسمین مشتقین من الرحمة بشرہم انہ یوصل الی عبادہ آثار رحمتہ اکثر مما یوصل الیہم ہیبتہ والرابع ان معناہما مختلف ولذا کثرت اقاویل السلف والخلف فی تفسیرہما ولنذکر منہا ثلثین قولا من الاقاویل الاول ذکر فی التیسیر روی ابو سعید الخدری رضی اللہ عنہ ان عیسی صلوات اللہ وسلامہ علیہ قال الرحمن رحمن الدنیا والرحیم رحیم الآخرة والی ذلک یرجع قول مجاہد رحمہ اللہ الرحمن باہل الدنیا والرحیم باہل الآخرة وقول یحیی بن معاذ رحمہ اللہ الرحمن بمصالح معاشہم والرحیم بمصالح معادہم قال حارث بن الاسد رحمہ اللہ الرحمن برحمة النفوس والرحیم برحمة القلوب وقال ابو بکر الوراق الرحمن بالنعماء والرحیم بالآلاء والنعماء ما اعطی وحبا والآلاء ما صرف وزوی وقال محمد بن علی الحکیم الترمذی رحمہ اللہ الرحمن بالانقاذ من النیران والرحیم بالادخال فی الجنان قال السری بن مغلس رحمہ اللہ الرحمن یکشف الکروب والرحیم یغفر الذنوب قال عبد اللہ بن الجراح رحمہ اللہ الرحمن تبیین الطریق بالعصمة والرحیم التوفیق عن ابن عباس رحمہ اللہ الرحمن العطوف علی البر والفاجر بالرزق والرحیم بالمؤمنین خاصة وعن مقاتل بن سلمان رحمہ اللہ الرحمن العطوف علی کل عبادہ بفضلہ الرحیم الرفیق باہل طاعتہ اذ لم یکلفہم ما لا یطیقونہ واوجب لہم

من الرحمۃ ما یستحقونہ وعن خارجۃ بن مصعب الرحمن بکل خلقہ والرحیم با ولیائہ السری بن مغلس الرحمن العاطف علی عبادہ یرزقہم من حیث لایحتسبون ویدفع عنہم من حیث لایعلمون والرحیم بالمؤمنین یغفرلہم مایذنبون الضحاک رحمہ اللہ الرحمن باہل السموات حین اسکنہم السموات و طوقہم الطاعات واکرمہم بقربہ وایتمنہم علی وحیہ وجنبہم الآفات وقطع عنہم الشہوات وانطق السنتہم بانواع التسبیح وکساہم ملابس النور والرحیم باہل الارض حین ارسل الیہم الرسل وانزل علیہم الکتب واعذر الیہم وصرف البلایا عنہم ابن المبارک رحمہ اللہ الرحمن الذی اذا سئل اعطی والرحیم الذی اذا لم یسأل اغضب ہشام بن عبداللہ العراقی رحمہ اللہ الرحمن باہل طاعۃ حین قبل عنہم الطاعات وانکانت غیر صافیات والرحیم باہل معصیت اذا ما یماحی عنہم السیآت وابدلہا حسنات ابوبکر الوراق رحمہ اللہ الرحمن بمن جحدہ والرحیم بمن وحدہ وقیل الرحمن بمن کفرہ والرحیم بمن شکرہ و اما قول المشائخ فیہا قال بعضہم الرحمن لاہل الافتقار والرحیم لاہل الافتخار اذا شہد واجلالہ عاشوا وافتقروا واذا شہدوا جمالہ عاشوا و افتخروا وقیل الرحمن لماستر فی الدنیا والرحیم لما غفر فی العقاب وقال الحارث المحاسبی رحمہ اللہ الرحمن بازالۃ الکروب والعیوب والرحیم باثارہ القلوب بالغیوب وقیل الرحمن بتعلیم القرآن ولیلہ الرحمن علم القرآن والرحیم بتشریف التسلیم فی الجنان بیانہ سلام قولا من رب رحیم قال شیخ ابن عبدالرحمن السلمی قدس اللہ روحہ ان المحبین تنعمون باسرارہم فی ریاض معانی اسمہ الرحمن فیجتنون منہا ثمر الانس ویشربون منہا برویۃ الآلاء والنعماء والخائفون یتلذذون بقلوبہم فی معانی اسمہ الرحمن ویتزودون منہا خلافہ السکون والامن والتائبون یستروحون باسرارہم فی معانی اسمہ الرحمن فیرجعون منہا بصفاء السر وطہارۃ القلوب العاصون یرون علی باب بناء اسمہ الرحمن فیرجعون بالندم والاستغفار والرحیم ہو الذی یقبلک بجمیع عیوبک اذا اقبلت علیہ ویحفظک اتم الحفظ فی العاجلۃ وان ادبرت عنہ باستغنائہ عنک مقبلا ومدبرا قال الصادق رضی اللہ عنہ الرحمن الرحیم واقع علی المریدین والمرادین قاسم الرحمن للمرادین لاستغراقہم فی الانوار والحقائق والرحیم للمریدین لبقائہم مع انفسہم واشتغالہم باصلاح الظواہر قال الواسطی رحمہ اللہ الرحمن لایتقرب الیہ احد الا بصرف رحمانیۃ والرحیم یتقرب الیہ بالطاعۃ لانہ شارک فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال بالمؤمنین رؤف رحیم ذکر فی کشف الاسرار للشیخ رشید الدین البزدوی قدس سرہ الرحمن العاطف علی جمیع خلقہ بان خلقہم ورزقہم وبہ قال اللہ تعالی ورحمتی وسعت کل شیئ والرحیم بالمؤمنین خاصۃ بالہدایۃ والتوفیق فی الدنیا وبالجنۃ والرویۃ فی العقبی قال اللہ تعالی وکان بالمؤمنین رحیما وفی تفسیر کشف الاسرار ایضا الرحمن بالروح والرحیم بالوح فالترویح بالمبار والتلویح بالانوار رحمانست کہ راہ مزدوری آسان کند بر مزدوران رحیم ستکہ شمع دوستی برافروزد در راہ دوستان مزدور ہمیشہ رنجور در آرزوی حور وقصور وشراب طہور ودوست خود بحر عیان غرقہ نور بیت روزیکہ مرا وصل تو در چنگ آید + از حال شبستان مرا ننگ آید + رحمانست کہ قاصدان را توفیق مجاہدت داد رحیمست کہ واحدان را تحقیق مشاہدت داد آن حال مرید است واین صفت مرید بچراغ توفیق رفت تا بمشاہدت رسید مراد بسمع تحقیق رفت تا بمعاینت رسید مشاہدت برخاستن عوائق ست میان بندہ ومیان حق ومعائنہ دیدار تست کہ بندہ در یک چشم زدن غائب نشود بچشم اجابت مرا مجیب می نگرد وبچشم انفراد مرا فرد می نگرد بدوری از خود نزدیکی وی از نزدیک شود بگم شدن از خود آشکار وی آشنا گردد وبغیبت حضور وی با کرم حاضر بود کہ او نہ از قاصدان دور ست ونہ از طالبان گم ونہ از مریدان غائب بیت

رحمتی کن بر دل خلق و برون آی از حجاب ، تا شود کوتہ زہفتاد و دو ملت داوری ۔ و ذکر الشیخ روزبہان قدس اللہ روحہ فی تفسیر الطرائس الرحمن معطیۃ السالکین لیسیرہم الی معدن العنایۃ والرحیم حبل الحق للمجذوبین یجذبہم الی جمال الوصلۃ باسمہ الرحمن یقیہم من العقاب و باسمہ الرحیم اتاہم من نفائس الثواب الرحمن مفتاح المکاشفۃ والرحیم مرقاۃ المشاہدۃ باسمہ الرحمن فتح لہم الغیوب و باسمہ الرحیم غفر لہم الذنوب قال الشیخ الوکانی فی اسرار الفاتحۃ این دو اسمیست ہر یک مسمی را دو نامست و ہر یک بادشاہ را جل جلالہ وعم نوالہ آمادہ و ہر یک را اعتباریست چنانکہ گویند یا رحمن الدنیا و یا رحیم الآخرۃ یعنی آنجا کہ صفت رحمانیست مومنان و کافران جیرہ خوارگان مطبخ کرم اند باز آنجا کہ نعمت رحیمست جز مؤمنان بر در کعبۂ لطف او نپویند پس رحمان دنیاست بدان معنی کہ خلق را نگاہ میدارد و رحیم آخرتست کہ از مؤمنان گناہ در میگذارد رحمانست بداشت خلقان درین جہان رحیم ست بدرگذاشت مؤمنان اندران جہان و این جہان شیر خوارۂ اوصاف رحمانی اوست آن عالم پروردۂ نعمت رحیمی اوست از و بہشت اندرین جہان بفروغ رحمت رحمانی بداشت فانظر والی آثار رحمۃ اللہ باز بہشت اندران جہان بتجلی رحمت رحیمی بنگاشت اما الذین ابیضت وجوہہم ففی رحمۃ اللہ صفت رحمانی اوست و کیل نعمت این جہانی ست نعمت رحیمی او کارساز رحمت آن جہانیست رحمان آب و گل ست کہ نسب این جہانی دارد رحیم جان و دل ست کہ حسب آن جہانی دارد و عکرمہ میگوید رضی اللہ عنہ کہ رحمانست بیک رحمت و رحیم ست بصد رحمت و این نیز تحقیق سخن مجاہد ست رحمہ اللہ کہ گفتہ است رحمانست باہل دنیا و رحیم ست باہل آخرۃ از بہر آنکہ یک رحمت اہل دنیا راست و صد رحمت اہل عقبیٰ را کما روی سلمان و ابو ہریرہ رضی اللہ عنہما عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال ان اللہ عزوجل مایۃ رحمۃ وانہ انزل منہا واحدۃ الی الارض فقسمہا بین خلقہ فیہا یتعاطفون بہا یتراحمون واخر تسعا و تسعین لنفسہ و ان اللہ قائض ہذہ الی تلک فیکملہا مایۃ یرحم بہا عبادہ یوم القیامۃ قالوا رحمۃ واحدۃ شملت جمیع اہل الدنیا من الجن والانس والشیاطین والوحوش والطیور والحشرات واہل السموات واہل الارضین فاذا کان یوم القیٰمۃ وجمعت مایۃ رحمۃ وغیر الناس من الحیوانات یصیر ترابا بعد الانصاف والانتصاف والشیاطین یصیرون الی النار والکفار من الآدمیین کذلک والمدعون للایمان من کل من کان من اہل الاہواء الاثنین والسبعین کذلک والمطیعون من اہل السنۃ والجماعۃ بیحون لطاعتہم بقیت المایۃ الرحمۃ للعصاۃ من اہل السنۃ والجماعۃ من المؤمنین فلا تظن بکرمہ ان یحرمنا منہا کذا فی تفسیر بحر العلوم و فی کشف الاسرار بس و نگر تا مؤمن اندرین عالم با چندین انبازان از یک جزء رحمت چہ یافت یعنی از ایمان و معرفت و توحید و نعم ظاہریہ و باطنیہ و قیاس کن تا در قیامت از صد جزو بی انباز و شریک چہا یابد رحمانست کہ اسلام بہ بیرون فرستاد از بہر داشت این جہان رحیم ست کہ ایمان در درون نہاد از برای درگذاشت آن جہان اسلام بر آب و گل پروردۂ تجلی رحمانی اوست ایمان در جان و دل تربیت یافتۂ رحیمی اوست اسلام را بیخ از بیرونست و شاخ از درون افمن شرح اللہ صدرہ للاسلام فہو علی نور من ربہ ایمان را بیخ از درونست و شاخ از بیرون وما کان اللہ لیضیع ایمانکم مراد ازین ایمان نمازست اندرون بندہ حکم آخرت دارد و بیرون صفت دنیا ہر چہ تعلق بہ بیرون دارد تا مدت عمر بیش نیست واعبد ربک حتی یاتیک الیقین و ہر چہ باز بستہ بدرونست ابد الآباد و پایندہ است یثبت اللہ الذین آمنوا بالقول الثابت فی الحیٰوۃ الدنیا و فی الآخرۃ در حق منافقان رحمت رحمانی کارگر بود اما از رحمت رحیمی بہرہ نداشتند لاجرم اسلام دنیاوی داشتند و ایمان اخروی نی قالت الاعراب آمنا قل لم تؤمنوا ولکن

قولوا اسلمنا منافقان مسلمان بیرونی بودند اما مؤمنان اندرونی بنودند یقولون بافواھھم مالیس فی قلوبھم منافقان بگل مومن شدند نہ بدل واذا لقوا الذین آمنوا قالوا آمنا این ایمان با ایشان تا بدروازۂ مرگ پیش نشد ذھب اللہ بنورھم وترکھم فی ظلمت لا یبصرون مؤمنان بدل مومن شدند نہ بگل اولئک کتب فی قلوبھم الایمان لاجرم با ایشان تا باید رسید یثبت اللہ الذین آمنوا بالقول الثابت صفت رحمانی خلق را بکنار باز گرفتہ از عالم پاک شان بولایت خاک آورد نعمت رحیمی دست نیک مردان گرفتہ از جہان خاک شان بعالم پاک برد گل شیرخوارۂ رحمت رحمانی ست ودل پروردۂ رحمت رحیمی گل ازین جہان ودل ازان جہان امروز دل آن جہانی طفیل گل این جہانی شدہ ودر قیامت گل این جہانی طفیل دل آن جہانی خواہد بود کما تدین تدان امروز جان ودل در ولایت آب وگل مہمانست فردا آب وگل درجہان جان ودل مہمان خواہد بود اگر آب وگل جان ودل را امروز بمیزبانی شرع گرامی دارد آن جان ودل فردا در حالت کوچ این آب وگل را مقرب گرداند بل رفعہ اللہ الیہ واگر امروز آب وگل جان ودل را برخوان قرآن ترتیب نکند این آب وگل در حالت کوچ جان ودل را بخاک فرو کشد فخسفنا بہ وبدارہ الارض پس ہرکس کہ آب وگل بخورد جان ودل داد آسمانش بدم در کشید عیسی گشت کہ بل رفعہ اللہ وآنکس کہ جان ودل را در دہان آب وگل نہاد زمینش بگلو فرو برد قارون شد فخسفنا بہ وبدارہ الارض ہان ہان جان را بہ قرآن قوت دہ تا قالب را بآسمان بالا برد انا للہ وانا الیہ راجعون بنان وآب گید برپای جان منہ کہ آنگہ زمینست بگلو فرو برو منہا خلقناکم وفیہا نعیدکم ابیات نقل کن زین نفس سگ گر قرب جان می بایدت ✦ ترک کن زین چاہ زندان گر جہان می بایدت ✦ باز عرشی گر جبریل داری پر برآر ✦ ورنہ در گلخن نشین گر استخوان می بایدت ✦ نفس را چون جعفر طیار برکن بال وپر ✦ گر بالا بال وپر چون مرغ جان می بایدت ✦ روز وشب مشغول کار وبار دنیا ماندہ ✦ دین بسر بازی دنیا را امکان می بایدت ✦ ہرچہ گوئی چون برآذر واز زبان گنگ گو ✦ گنگ شو از ماسوی اللہ گر زبان می بایدت ✦ نفی کن از ماسوا ای وانگہ فارغ نشین ✦

ہمچو ابراہیم آتش بوستان می بایدت ✦ ای خر مردہ سگ نفست بگلخن در کشد ✦ بس چو عیسیٰ بر فلک راس کشان می بایدت ✦

الفصل الرابع فی الاشارات ہاتین الکلمتین وما اندرین فصل از جملہ اشارات مبین کردم وان اشارات شریفہ را باین عبارت لطیفہ معین سازیم **اشارت اولی** بدانکہ این دو کلمہ دوازدہ حرفست از بہر آنکہ ہمہ عالمیان اسرائیلیان حضرت حق اند سبحانہ وتعالی واسیران اویند جملہ اندرین ہفت فرسنگ ہفت اقلیم کہ تیہ مہین ست سرگردان ماندہ اند مجموع بر دوازدہ ماہ قسمت افتادہ اند کہ این دوازدہ سبط کہ اسرائیلیان واسیران حق اند از دوازدہ چشمہ بروج شیر از پستان کرسی می خورند فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا قد علم کل اناس مشربھم پس کل آفرینش بر مثال نبی اسرائیل بر دوازدہ قسمت اندرین ہفت فرسنگ تیہ سرگردان ماندہ اند چندین ہزار سال ست کہ از پای تا سر می شوند واز سر تا پای می روند لطف ازل از بنی اسرائیلیان این دوازدہ نقیب از ازل بفرستاد وبعثنا منھم اثنی عشر نقیبا ونور قدم شان برہان باز داد کہ الرحمن الرحیم تا این اسرائیلیان بفروغ نور ایشان از ظلمات این جہان پریشان نجات یابند **اشارہ دوم** اندرین آیت سہ نقطہ است یکی در کلمۂ رحمن ودو در کلمۂ رحیم از بہر آنکہ خرمن رحمت او سبحانہ چون بکیل آمد دو بہرۂ آخرت بود ویکی نصیب دنیا اما رحمن مربی دنیاست ورحیم ولی نعمت آخرت رحمن دارندۂ قالب ست ورحیم پرورندۂ جانست

قالب در مرتبۂ دختران ست کہ میراث یک بہرہ گیرند وجان در درجۂ پسر انست کہ از ترکہ دو نصیب دارند پس میراث دہندۂ ازل کہ شہادت ثنا الکتب
میراث اوست و فرضی آید کہ او للذکر مثل حظ الانثیین چون میراث پسران او بند میان جان و قالب میراث رحمت را چنین قسمت گرد و بہرہ بجان دادہ
و یک بہرہ بقالب فرستاد و بہرۂ جان در دو نقطۂ رحیم نہاد نصیبۂ قالب بیک نقطہ رحمت فرستاد ان فی ہذا البلاغا لقوم عابدین **اشارۂ سوم**
اندرین دو کلمہ شش حرفست کہ معجم ست نقطہ ندارد از بہر آنکہ این آیت مربی شش جہت عالم ست و پروردۂ شش جانب جہان ست
و رحمتی وسعت کل شیٔ رحمت اواز روزنہ این شش حروف بر شش جہت عالم ریخت و لطف او بواسطۂ این شش حرف بر شش جانب
جہان محیط گشت تا دانی کہ لطف او را نہایت نیست و رحمت او را غایت نی **اشارہ چہارم** درین آیت دو تشدید ست کہ این دو تشدید
استظہار دو جہانست و پشتیبان ہر دو عالم ست **اشارہ پنجم** الرحمن الرحیم دو صفت کمال خود اظہار فرمودہ محتاجان ہر دو
جہان را باین دو کلمہ بدرگاہ روی نمودہ کانہ سبحانہ و تعالی یقول رحمانم کہ قضاء حوائج ذوالحاجات رابی وصمت فتور و وسمت قصور من بتقدیم
رسانم رحیم ام کہ جبر اید جرایم عصات جنات را بر شحات عبرات از عبرات غرات من شستن توانم رحمانم کہ اطمینان جنان متر دیان زوایای
حرمان اثری از آثار انوار او کار منست رحیم کہ مشفی بواطن مجروحان زخم گناہ و عصیان ترقب بعاقب فیعرض اشرار و تواتر رحمت بی مقدار منست
رحمانم کہ اصفای شبستان انعام مالا کلام در بان خاصۂ عام ہر صبح و شام از دیوان اکرام من فرستم رحیم ام کہ خاطر فاتر شکستگان بلادید
و گناہگاران و اصلات مغفرت و احسان من کرامت فرمایم رحمانم کہ گنج گنجینہ سینۂ بی کینہ گدایان مشتاق دفینۂ خزینۂ احسان و انعام
منست رحیم ام کہ دو اصداف قلوب بے مایگان تاراج امواج بحار زخار فراق در اسواق اشواق زواہر جواہر رحمتہای مالا کلام منست

ابیات وقت آن شد کہ ز رحمت بکشائیم دری + رہروان را بنمائیم بخود راہبری + مدتی شد کہ درین دائرہ سرگردانند +
در سرا پردۂ عزت نشنیدہ خبری + عاشقانند بجان منتظر یک نظرم + چون یتیمان ستم دیدہ بمہر پدری + چشم بر راہ کہ افتد ز نظرگاہ کرم +
سوی شان یک نظر از دیدۂ صاحب نظری +

الفصل الخامس فی حقائق دقائق ہاتین الکلمتین

ای درویش بدانکہ این دو نام ست انسان یک خدا اجل و علا و دو سمیست
ازان یک بار خدا سبحانہ و تعالی الرحمانست کہ دارندۂ خلق ست در وجود رحیم ست کہ گرامی کنندۂ بعضی ست در شہود اوّل کسی کہ در تجلی رحمت
رحمانی حق افتاد سبحانہ خواجہ کونین بود صلی اللہ علیہ وسلم و ما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین آخر کسی کہ در تربیت رحیمی حق تعالی در آمد
رسول ثقلین بود علیہ الصلوۃ والسلام و بالمؤمنین رؤف رحیم این خواجۂ ذوفنون اولین فرزند کن فیکون بود اوّل ما خلق اللہ نوری
و آخرین قرۃ العیون جہان بوقلمون بود کہ ختم لی النبیون عقل اولین با نور خواجۂ کونین صلی اللہ علیہ وسلم ہمراہ بود اوّل ما خلق اللہ تعالی
نوری عقل آخرین نیز با وجود رسول ثقلین صلوۃ اللہ و سلامہ علیہ ہر دو بیک روز مبعوث شدند بعثت لاتمم مکارم الاخلاق نور سید علیہ الصلوۃ
والسلام با ذات عقل ہر دو از شکم کاف و نون کن فیکون دست بگردن یکدیگر فرا کردہ باین جہان بوقلمون آمدند نہ نور سید بیشتر از وجود عقل
بود و نہ وجود عقل زودتر از نور سید می نمود ہمانا یکی صفت بود و دیگری موصوف یکی نعت بود و دیگری منعوت چنانچہ وجود عقل صفت بود
و نور سید موصوف ذات عقل نعت می نمودہ نہاد سید منعوت زیرا کہ دو دا اوّل جز چنین نتوانستند بود و آئینہ کبریا جز باین مصقل نتوانند زدد

ولطف ازل از برای ترتیب جہان مرگ جان با قرة العین آن جہانست قل الروح من امر ربی عقل اولین را بآن جہان امر فرستاد
کرم کبریا از بہر پرورش عالم خلق کہ قالب با جگر گوشۂ آن عالمست خلقہ من تراب پیغمبر نخستین را باین عالم خلق فرستاد عقل را در درون بنور
نبوت از برون پرورش داد نبوت را بر برون بقبول عقل از درون تربیت کرد نبوت بشیر شریعت طفل عقل را در گہوارۂ ولیین پرورش
داد قبول عقل روزِ خان برہان بادشاہ زادۂ وحی را بر نواحی قالب مدد ہا فرستاد عقل رسولیست منور باندرونش فرستادکہ ولادیت امر ست
تا بنور برہان از درون جان رسالت رسول را مدد کند باز عقل الست مصور بیرونش فرستادکہ ماحیت خلق ست یا بفروغ قرآن در پردہ
فرمان عقل را یاری دہد پس برین منوال عقل رسول جان ست و معرفت از حق تعالیٰ بجان آوردہ است یا رسول عقل قالب ست
شریعت از خدای سبحانہ تعالیٰ رسانیدہ است پس معرفت شریعت جانست و شریعت معرفت قالب ست پس آنجا کہ ترتیب قالبہا می کند
بنور شریعت تجلی رحمت رحمانی باز آنجا کہ پرورش جانہا میدہد بنور معرفت تجلی رحمت رحمی نشناس اما تجلی رحمت رحمانی عام ست و تجلی رحمت
رحمی خاص بحقیقت بدانکہ انچہ رسول آورد ہیچ مخالف آن نیست کہ عقل دانست و انچہ عقل دانست ہیچ مخالف آن نیست کہ رسول آورد
اگر عقل کسی بمقتضای نبوت نرسد از نقصان عقل بود نہ از خلل در نبوت کہ عقل کوتہ بالا است و نبوت بلند قامت نبی از حق مبعوث ست بعقل
تا عقل را دست گرفتہ از حضیض باوج رساند و عقل از حق آمدہ است بخلق تا نبوت دامن راگرفتہ فرا تر آرد پس نبوت را نزد بانست بر عقل
و عقل را صعود ست بر نبوت و نبوت بمدد رحمت رحمانست الرحمن علی العرش استوی از عرش بعرش آمد تا عقل را مدد کند یدبر الامر
من السماء الی الارض عقل با عنایت رحمت رحیم ست و کان بالمؤمنین رحیما از فرش بعرش آورد تا نبوت را معاونت نماید ثم یعرج الیہ
نبوت بمقتضای رحمت رحمانیت از ازل آمدہ است تا عقل را بازل رساند عقل بدلالت رحمت رحیم ست در آخر استادہ است
تا نور برافشاند نبوت بر دوش عقل کرد عقل تربیت نبوت بجا آورد و شرع از بیرون فیض نور رحمانیست در پردۂ قرآنش با نبوت ہمراہ ساختہ معرفت
از درون تجلی رحمت رحیمیست در حیطۂ برہان پرتو بر عقل انداختہ تا حقیقت داشت صفت رحمانی در جہان خلق بدانی و اسرار در گذاشت

نعمت رحیمی در عالم امر ببینی و من لم یجعل اللہ لہ نورا فما لہ من نور

الفصل السادس فی الحکم فی اختیار ہذہ الاسماء الثلاثۃ فی التسمیۃ

ذکر العلماء فیہ وجوہا الاول ان الناس عند مبعث
النبی صلی اللہ علیہ وسلم کانوا فرقا ثلاثا مشرکی العرب وہم یعرفون باسم اللہ تعالیٰ قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ ولئن سألتہم من خلق السموات
والارض لیقولن اللہ و ما کانوا یعرفون الرحمن قال اللہ تعالیٰ واذا قیل لہم اسجدوا للرحمن قالوا وما الرحمن والیہود وکانوا
یعرفون اسم الرحمن قال عبد اللہ بن سلام لما اسلم قال یا رسول اللہ لا اری فی کتابکم ذکر الرحمن نزل قولہ تعالیٰ قل ادعوا اللہ او ادعوا
الرحمن والنصاری کانوا یعرفون اسم الرحیم فوقعت البدایۃ ادعوا فی خطاب القوم بذکر ہذہ الاسماء الثلاثۃ لمعرفۃ المخاطبین بہا
الثانی کل عبد لہ ثلاثۃ اشیاء قلب ونفس وروح فعلی القلب بہذہ التسمیۃ سمۃ المعرفۃ والایمان وعلی النفس سمۃ الرزق والحسان
وعلی الروح سمۃ العفو والغفران او تقول باللہ سلمت قلوب اولیاء اللہ عما لیست فیہ رضاء اللہ وبالرحمن قربت نفوس العباد
فی خدمۃ اللہ وبالرحیم تخلصت الارواح الاصفیاء علی ما یوجب سخط اللہ تعالیٰ والثالث ان اللہ اسم ممتنع اللفظ

والمعنی والرحمن یمنع اللفظ مطلق المعنی والرحیم مطلق اللفظ والعف فکانت البدایۃ باسم اللہ اولی ثم بالرحمن الرابع اتیان کلو احد منہا بعد الآخر یفید
التخصیص ابعد تعمم فان اسم یفید انہ الہ کل شئ ا والرحمن لجمیع خلقہ من الحیوانات والرحیم بالمؤمنین خاصۃً الخامس احوال العبد ثلاثۃ سابقیۃ
وحالیۃ وخاتمیۃ قرنت ہذہ الاسماء الثلاثۃ یعلمک انہ اللہ تعالیٰ الذی اصلح سابعتک والرحمن الذی ہیئنا حالتک والرحیم الذی یحسن عاقبتک
السادس یعلمک ان اللہ الذی خلقک والرحمن الذی رزقک الرحیم الذی یغفر لک وذکروا فی ہذا المعنی وجوہا اول آنکہ اللہ
اشارتست بآفرینش بابتدا بقدرت رحمٰن اشارتست بپرورش در دوام نعمت رحیم اشارتست بامرزش در انتہا کانہ تعالیٰ یقول
اول آفریدم بقدرت پس پروردم بنعمت آخر ہم بیامرزم برحمت **بیت** آنکہ جان بخشید و روزی داد و چندین لطف کرد +
ہم ببخشاید چو مشت استخوانم شد رمیم + دوم آنکہ اللّٰہم کہ حالت اولی ترا و سابقۂ کار ترا بصلاح آوردم در روز اول بحکم عنایت ازل
وبسابقۂ لطف لم یزل ترا از جملۂ دوستان خود گردانیدم رحمانم کہ چون در وجود آوردم اسباب کارت را بے منت مخلوقان
ساختہ گردانیدم و راتبۂ روزی از خزانۂ وعندہ مفاتح الغیب ہر شام و چاشت بلطف خود ارزانی داشتم رحیم کہ عاقبت کارت را
نیکو گردانیدم ترا ضائع نکنم گناہانت را بیامرزم و در بہشت در آرم و دیدار بیچون و بیچگونہ خودت بنمایم الثالث اللّٰہم بیافریدمت و آلت
در میان فی رحمانم کہ روزی دادمت و کفایت در میان نے رحیم کہ بیامرزمت و طاعت در میان نی السابع ان اللہ تعالیٰ ثلثۃ الاف
اسم الف عرفہا الملائکۃ لاغیر والف عرفہا الانبیاء لاغیر وثلثمائۃ فی التوریۃ وثلثمائۃ فی الانجیل وثلثمائۃ فی الزبور وتسعۃ وتسعون فی القرآن
واحد استاثر اللہ تعالیٰ بہ ثم معنے ہذا الثلثۃ الاف فی ہذہ الاسماء الثلاثۃ فمن علمہا وقالہا کانہ ذکر اللہ تعالیٰ بکل اسمائہ الثامن اسمہ اللہ
یوجب ولایۃ قال اللہ تعالیٰ اللہ ولی الذین آمنوا والرحمن یوجب محبتہ قال اللہ تعالیٰ ان الذین آمنوا وعملوا الصالحات سیجعل لہم
الرحمن ودا والرحیم یوجب رحمتہ وکان بالمؤمنین رحیماً التاسع لما اظہر فی اسمہ اللہ تعالیٰ ہیبتہ اظہر فی الرحمن عونہ وفی الرحیم
مودتہ ومحبتہ لیسقی ہیا کل الخلق فلو افتتح کتابہ باسمہ اللہ مطلقا لذاب تحت حقیقتہا الخلائق الامن کان محفوظاً من نبی او ولی والدلیل علیہ
ما ذکر فی التفسیر روایۃ عن بعض اولاد علی رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالیٰ لما خلق القلم قال اکتب بسم اللہ فبسماع اسمہ اللہ تعالیٰ ولہ القلم
والشق بنصفین فوضع راسہ علی اللوح کذلک مشقو قاحتی رحمتہ الرب سبحانہ تعالیٰ فاسمعہ الاسمین الرحمن والرحیم فالتام احد الشقین بسماع
احد الاسمین والتام الشق الآخر حاصل کلام آنکہ چون دلہای دوستان از سماع کلمۃ اللہ کہ از قدرت و سیاست مبنی ست در مقام خوف
زخم ما للتراب ورب الارباب خوردہ بود و بلفظ الرحمن الرحیم مرہم فرمود تا اگر بسماع اللہ در کشف جلال و عظمت او مدہوش و متحیر گشتہ
باشد قدح لعلش ہم بکشند تداویت من لیلی بلیلی فانما + یداوی خمار الخمر رطل من الخمر + خوردہ یک بادہ برخ ساقی + ہر چہ فانیست کردہ در باقی
العاشر ذکر فی کشف الاسرار حق تعالیٰ خواست تا کار بر بندگان خود آسان کند و از ثواب ایشان ہیچ چیز نہ گذارد دانست کہ ایشان بس ضعیف
وحقیر اند طاقت ضبط و حفظ ہمہ ناجہا ندارند پس معانی ہمہ ناجہای بزرگ درین سہ نام جمع کرد و معنے ہمہ ناجہا سہ قسم ست قسمی جلال ہیبت
راست و قسمی نعمت و تربیت را و قسمی رحمت و مغفرت را ہر چہ جلال و ہیبت ست در نام اللہ تعبیہ کرد و ہر چہ نعمت و تربیت ست در نام
رحمان نہاد و ہر چہ رحمت و مغفرتست در نام رحیم گذاشت تا گفتن آن بر بندہا آسان باشد و ثواب وی فراوان و راحت و رحمت اللہ

بروی بسیار و فی العصیان الحادی عشر ذکر فی بحر العلوم ہو اللہ وقت القیامۃ والرحمن وقت الخدمۃ والرحیم وقت الخلوۃ والثانی عشر
ہو اللہ الذی قسم لک فی الازل والرحمن یتولاک فی الحال ویقدر علی کفایۃ مہماتک التی تعجز عنہا کل احد والرحیم یرحمک فی العاقبۃ ولم یبق لک
اخذ فان خفی علیک فاقسم اللہ تعالیٰ لک فی الاول وبما یختم لک فی الآخر فانظر الی ما اکرمک بہ فی الحال حیث البعثک خیر رسول وجعلک خیر امۃ
واختار لک خیر دین وجہک الی خیر قبلۃ واکرمک بخیر کتاب وخصک بخیر شہر وخیر یوم ولیلۃ واثرک بمحبتہ یحبہم ویحبونہ واختصک باضافتہ
قل یا عبادی ذلک اللہ ربکم الثالث عشر بدأ باسمہ الذی یقتضی الہیبۃ تخویفا وتہذیبا ثم ضم باسمین یقتضیان الرحمۃ تسکینا وتطیبا اشارۃ
الی ان فی القیامۃ یبدا الامر بالسیاسۃ حتی کان نبی مرسل وملک مقرب یظن ان لا ینجو ثم یجی باللطف والرحمۃ حتی یرجو کل جبار عنید بل کل شیطان
مرید الرابع عشر ان فی القرآن تسعۃ وتسعین اسماکما مر فاذا جعلت علی ثلاث وکل ثلث ثلاث وثلثون والامۃ ثلاثۃ اصناف سابقون ومقصدون
وظالمون وثلاثہ وثلثون نصیب السابقین ومثلہا نصیب المقتصدین ومثلہا نصیب الظالمین وہذہ الاسماء الثلثۃ یتضمن معانی ثلاثہ وثلثین
اسما والرحمن کذلک والرحیم کذلک کانہ تعالیٰ یقول ای سابقان اللہ منم بیدار باشید ای مقصدان رحمان منم ہشیار باشید ای عاصیان رحیم منم
امیدوار باشید ای سابقان اللہ منم با ہیبت باشید ای مقتصدان رحمان منم با آخرت باشید ای ظالمان رحیم منم با بشارت باشید ای سابقان
اللہ منم مرا یکی دانید ای مقتصدان رحمان منم جز من مخوانید ای ظالمان رحیم منم دست طلب از دامن رحمتم مدارید ای سابقان اللہ منم از برای
من طاعت لائق کنید ای مقتصدان رحمان منم یقین خود صادق کنید ای ظالمان رحیم منم دلہای خود برحمت من واثق کنید ای سابقان اللہ
شمایم ہرچند دیدہ آرید لذت مشاہدت یابید ای مقتصدان رحمان شمایم ہرچند طاعت آرید مزید درجت باشید ای ظالمان رحیم شمایم ہرچند
گناہ آرید رحمت ومغفرت یابید ای سابقان اللہ منم در عالم وجود ہرچند طلبید جز من موجود نیابید ای مقتصدان رحمان منم در جہان شہود چندانکہ
جوئید چون من مقصود نیابید ای ظالمان رحیم منم روی از درگاہ من مگردانید کہ چون من معبود نیابید ای سابقان اللہ منم بطاعت خود مغرور
مشوید کہ از ہیبتم دلہا ریش ست ای مقتصدان رحمان منم از خوف ورجا خالی مباشید کہ عقبہا در پیش ست ای ظالمان رحیم منم
نا امید مشوید کہ رحمت من از گناہان شما بیش ست ای سابقان در تجلی اسم اللہ کہ از حضیض بشریت بر اوج عبدیت بر آئید ای مقتصدان
در مطالعہ استوای رحمانیت در طواف عرش عظمت در آئید ای ظالمان در غواصی بحار رحمیت از جنایت اجنبیت بدر آئید ای سابقان اللہ منم
اہل حقیقت در وجود جز من موجود ندانید قل اللہ ثم ذرہم فی خوضہم یلعبون ای مقتصدان رحمان منم ارباب طریقت کشتی مودت
جز در دریای محبت من نرانید ان الذین آمنوا وعملوا الصالحات سیجعل لہم الرحمن ودا ای ظالمان رحیم منم اصحاب شریعت از برای
مغفرت خطیۃ وغفران زلت جز مرا نخوانید نبئ عبادی انی انا الغفور الرحیم ای سابقان من آن اللہ ام کہ ذات من از ایشان بی نشان ست
ای مقتصدان من آن رحمانم کہ در صفات من عقول حیر النست ای ظالمان من آن رحیمم کہ دریای رحمت بی پایانست رباعی تنعم ست
تماشای یار وصحبت او + چہ دولت ست کہ آسودہ ام بدولت او + اگرچہ نیست مرا کم گناہ شکر خدا + کہ بیشتر ز گناہ منست رحمت او +
الخامس عشر وہو ما قال شیخ الرازی قدس سرہ فی بحر الحقائق قال ارباب المعرفۃ فی ذکر الرحمن الرحیم بعد اسمہ العظیم اللہ آتی لو لم یکن بین ذاتہ تعالےٰ
وبین ذوات المکاشفین لصفات جمالہ حجب انوار الرحمانیۃ والرحیمیۃ واسطۃ لاحرقت سبحات وجہہ ما انتہی الیہ بصرہ وہذا کما ان اللہ تعالےٰ

لما اراد بحکمتہ البالغۃ ان تنفع اہل الارض بنور الشمس وحرارتہا وخواصہا جعل بین الشمس من الارض فلک الزمہریر وہو الہواء البارد ثم البحر المحیط من الماء البارد واسطۃ حتی یندفع قوۃ الحرارۃ برودتہا ولولم یکن لاحترقت الارض ومن علیہا فلا فشاء ہذہ السر وکشف ہذہ الحقیقۃ علی اسرار شاکری نعمائہ جبلاً توقیع بسم اللہ الرحمن الرحیم صدر کتابہ الکریم لیتحقق لہم ان الخلق بحجاب الاسم محجوبون عن اللہ فلما عبروا بجذبات الطاف عن حجاب الاسم ووصلوا الی المسمی وہو اللہ فیتجلی لہم بالالوہیۃ فازدادت سطوت التجلی ان یلحقہم بالکلیۃ ادرکتہم الصفۃ الرحمانیۃ فیبقہم بلاہم حتی قالوا ما قال شیخ العارف العراقی قدس اللہ سرہ **ابیات** امروز مراد دل جز یار نمی گنجد + وز یار چنان پرشد کاغیار نمی گنجد + در چشم پر آب من جز دوست نمی آید + در جان خراب من جز یار نمی گنجد + از جام می عشقش سرمست شوم زیرا کہ + در بزم وصال او ہشیار نمی گنجد + شیدای جمال او در خلد نیارامد + مشتاق وصال او در نار نمی گنجد + چون پردہ براندازد عالم سپر اندازد + جائیکہ یقین آمد پندار نمی گنجد + ہم دیدۂ او باید تا حسن رخش بیند + کانجا کہ جمال اوست ابصار نمی گنجد + جانم در دل سیزد گفتا کہ بروکین دم بایار درین خلوت اغیار نمی گنجد +

الفصل السابع فی بیان حظ العبد من ہذین الاسمین وتخلقہ اعلم ان حظ العبد من اسمی الرحمن والرحیم ان یکون کثیر الرحمۃ فحظ العبد من اسم الرحمن ان یرحم عباد اللہ الغافلین فیصرفہم عن طریق الغفلۃ الی اللہ بالوعظ والنصح بطریق اللطف دون العنف وینظر الی العصاۃ بعین الرحمۃ لا بعین الازورار وان یکون کل معصیۃ یجری فی العلم کمصیبۃ لہ فی نفسہ مایواجہدا فی ازالتہا بقدر وسعۃ رحمۃ لذلک العاصی ان لا یتعرض تسخط اللہ سبحانہ ویستحق العبد من جوارہ وحظہ من اسم الرحیم ان لا یدع فاقۃ المحتاج الی سیدہا بقدر طاقتہ ولا یترک فقیر فی جوارہ وبلدہ الا ویقوم بتعہدہ ودفع فقرہ اما بمالہ او بجاہہ او السعی فی حقہ بشفاعۃ الی غیرہ فان عجز عن جمیع فیعینہ بالدعاء لہ واظہار الحزن بسبب حاجتہ رقۃ علیہ وعطفا کانہ مساہم فی خیرہ وحاجتہ قال الامام الرازی فی لوامع البینات رحمہ اللہ اعلم ان من کان اقرب الناس الی العبد کان بایصالہ الرحمۃ الیہ اولی واقرب الناس الیہ نفسہ فوجب ان یرحم نفسہ ثم یرحم وکما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام ابدا بنفسک فامارحمتہ مع نفسہ فلا ان یکون فی الامور الروحانیۃ والجسمانیۃ اما الروحانیۃ فان للنفس قوۃ نظریۃ وعملیۃ اما النظریۃ فایصال الرحمۃ الیہا وتخلیتہا عن الجہل بالعلم واما العملیۃ فصرفہا فی الاخلاق عن طرفی الافراط والتفریط والزامہا المواظبۃ علی التوسط بین الطرفین واما الامور الجسمانیۃ فقسمان الامور المطلوبۃ بالذات والمطلوبۃ بالعرض اما المطلوبۃ بالذات کاللذات الجسمانیۃ مثل المطعوم والمنکوح فقد قال اللہ تعالیٰ کلوا واشربوا ولا تسرفوا فالرحمۃ علی البدن ہو الامتناع عن الاسراف واما الامور المطلوبۃ بالعرض کما قال فالرحمۃ فیہ ما قال اللہ تعالیٰ والذین اذا انفقوا لم یسرفوا ولم یقتروا وکان بین ذلک قواماً فہذا معاقد رحمۃ کل احد علی نفسہ واما رحمتہ علی غیرہ فقد کتب ارسطاطالیس کتابا الی الاسکندر وقال فیہ ان الملوک اقسام ملوک الہند وہم یسدون ابواب اللذات الجسمانیۃ علی انفسہم وعلی رعیتہم وذلک لانہم قالوا من کانت معیشتہ فی الدنیا التعب والمحنۃ فاذا خرج منہا فرح وسعد ومن کانت معیشتہ مع اللذات فاذا خرج منہا اشتاق الیہا فوقوع فی العذاب فلا جرم یجب علی العاقل ان یسعی فی القاب النفس لیسال السعادۃ بعد الموت وثانیا ملوک العجم یفتحون باب اللذات الجسمانیۃ واما اللذات الروحانیۃ فہی خیالات ضعیفۃ وثالثا ملوک یونان وہم یسدون باب اللذات علی انفسہم ویفتحون

علی رعیتہم لانہم قالوا ان الملوک فی الارض ہم نائب الہ العالم والہ العالم یطعم ولا یطعم وینفع ولا ینفع فکان الملک السعید من کان شیتہا بالالہ بہذہ الصفۃ ورالبعہا ملوک الترک وہم یفتحون باب للذات الجسمانیۃ علی انفسہم ویسدونہا علی رعایاہم وہولاء نواب الشیاطین فاذا عرفت ہذہ الحکایۃ ظہر لک ان الکمال رحمۃ کالانسان ان یسعی فی ایصال النفع الی الغیر ودفع ضررہ عنہ ولاجل کمال ہذا قال علیہ الصلوۃ والسلام التعظیم لامر اللہ والشفقۃ علی خلق اللہ وقال بعض المشائخ نقول مجامع الخیرات محصورۃ فی امرین صدق مع الحق وخلق مع الخلق ومما یوکد ان ہذہ المرتبۃ اعظم المراتب انہ تعالیٰ وصف رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم بالرحمۃ وقال وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین وقال بالمؤمنین رءوف رحیم وقال فبما رحمۃ من اللہ لنت لھم ومدح رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اصحابہ فبدأ بالذکر بوصف ابی بکر رضی اللہ عنہ بالرحمۃ وقال ارحم امتی امتی ابو بکر وقال صلی اللہ علیہ وسلم الراحمون یرحمہم الرحمن ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء وقال صلی اللہ علیہ وسلم من لا یرحم لا یرحم وحکی ان عمر بن العزیز رحمہ اللہ خرج الی المصلی یوم العید فلما صلی قال اللّٰھم ارحمنی فانک قلت ان رحمۃ اللہ قریب من المحسنین فان لم اکن من المحسنین فانا من الصائمین وقلت والصائمین والصائمات اعد لھم اللہ مغفرۃ واجرا عظیما فان لم اکن من الصائمین فانا من المؤمنین وقلت وکان بالمؤمنین رحیما فان لم استوجب ذلک فانا شئ وقلت ورحمتی کل شئ فان لم یکن کذلک فانا مصاب حیث حرمت حرمتک وانک قلت اذا اصابتھم مصیبۃ قالوا انا للہ وانا الیہ راجعون اولئک علیھم صلوات من ربھم ورحمۃ

وصلی اللہ علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین

الفصل الثامن فی الاحادیث والاخبار والحکایات وہی علی قسمین القسم الاولی فیما یناسب الرحمن الرحیم

اما الاحادیث عن ابن عمر رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما من زرع علی الارض والاثمر علی الاشجار الا وعلیہا مکتوب بسم اللہ الرحمن الرحیم ہذا رزق فلان بن فلان وذلک قولہ تعالیٰ وما تسقط من ورقۃ الا یعلمہا ومنہا حدیث الحسن بن علی رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا ایہا الناس لیس شئ یقربکم الی الجنۃ ویباعدکم عن النار الا قد امرتکم بہ ولیس شئ یباعدکم من الجنۃ ویقربکم الی النار الا قد نہیتکم عنہ ان الروح الامین روعی انہ لن تخرج نفس من الدنیا حتی تستوفی رزقہا فاتقوا اللہ واجملوا فی الطلب ولا یحملنکم استبطاء الرزق تطلبوا المعصیۃ اللہ سبحانہ فانہ لا ینال ما عند اللہ الا بطاعتہ ومنہا حدیث انس بن مالک رضی اللہ عنہ قال خرجت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی شعب فی المدینۃ ومعی اناء لطہورہ فدخل النبی صلی اللہ علیہ وسلم وادیا ثم رفع راسہ واوتی الی بیدہ ان اقبل فاتیہ فدخلت فاذا طیر علی شجرۃ وہو یضرب بمنقارہ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتدری ما یقول قلت لا فقال یقول اللہم انت العدل الذی لا یجوز حجبت عنی بصری وقد جعت فاطعمنی فجاوت جرادہ فدخلت بین منقارہ ثم جعل یضرب بمنقارہ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتدری ما یقول قلت لا فقال یقول من توکل علی اللہ کفاہ من ذکرہ لا ینساہ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم یا انس من الذی یہتم للرزق بعد ذلک الیوم المرزق اشد طلبا لصاحبہ من صاحبہ لہ اما الاخبار منہا انہ جاء فی الاخبار ان موسیٰ علیہ السلام توجہ ذات یوم الی المناجات فاستقبلہ مجوسی فقال یا موسیٰ اذا ماجئت ربک فقل لہ ان کنت الرزاق لا ترزقنی فانی لست ارید رزقک ولا ارید ربوبیتک واستکف علیک ولا اومن بک ابدا فصرف موسیٰ علیہ السلام

وجہہ عشۃ غضبا فذہب موسیٰ علیہ السلام فناجی ربہ فلما اراد ان یتصرف قال ربہ یا موسیٰ لما لا تبلغ رسالۃ عبدی فقال الٰہی استحیی مما قال فقال انت رسول وما علی الرسول الا البلاغ فقال یارب انہ قال کذا قال یا موسی قل لعبدی انکنت تالف من العبودیۃ ولم ترد ربوبیتی انا ارید عبودیتک وان استنکفت علیّ فانا لا استنکف علیک وان لم ترد رزقی فانا ارید رزقک حتی تعلم انی انا وانت انت فلما بلغ موسیٰ علیہ السلام ہذا الجواب الیہ فقال المجوس ہذا لیس من العقل ان ترکہ قابل الجفاء بالوفاء ما اکرم ہذا الرب اشہد ان لا الہ الا اللہ وانت رسول اللہ ومنہا ان نبیا من الانبیاء علیہ السلام شکی الی اللہ تعالیٰ احتباس الرزق فقیل لہ ایت البحر فاستخرج منہ حجرا فاستخرج منہ صخرۃ فشقہا فوجد وسطہا دودۃ فی فمہا ورقۃ رطبۃ وہی تلوکہا فقال اللہ تعالیٰ انی ما ضیعت ہذہ اقترانی ان اضیع بنیا من الانبیاء ان تلجلج بعد ہذا شان الرزق فی صدرک لاسلبنک ثواب النبوۃ ثم لاعذبنک عذابا لا اعذبہ احدا من العالمین ومنہا قصۃ مریم رضی اللہ عنہا انہا کانت تعبد ربہا فی محرابہا وکانت ربہا سلم علیہا زکریا کانت تقرب الیہ فاکہۃ الشتاء فے الصیف وفاکہۃ الصیف فی الشتاء فقال لہا یو ما یا مریم انّی لک ہذا قالت من عند اللہ ثم الحکمۃ ان جبرئیل علیہ السلام کان یحمل الیہا الفاکہۃ قبل ولادۃ عیسیٰ علیہ السلام فلما ولدت کان یحب ان یزاد فی کرامتہا لاجل عیسیٰ فلم یزد بل امرت بالکد وھزی الیک بجذع النخلۃ لان مریم حین لم یکن بہا ولد لا تری الا الرب ولا تحب بقلبہا غیر الرب فحین ولدت مال قلبہا الی الولد قلیلا فقیل لہا الی الان لم تکونی تحبین غیرنا فلاجرم اطعمناک بلا واسطۃ والان لما مال قلبک الی الولد وادخلت الواسطۃ فہزی لتاکلی فہذا کما ان الصبی مادام صغیر الا یعرف الا الرب فلاجرم رزقہ اللہ تعالیٰ لبنا ظاہر من غیر عنہا منہ فاذا کبر واعرف شیئا من الدنیا قبل البلوغ نفقۃ علی الابوین لما انہ لا یعرف من الدنیا الا قلیلا فاذا بلغ وطالع الدنیا ومال الیہا کانت نفقتہ علیہ لانہ مال بجمیع قلبہ الیہا وفے ہذا المعنی قلت **ابیات** جنین راکہ اندر رحم منزویست + نہ کسبے وکاری معاششں چیست + چنان فارغ از کسب اندر رحم + بحبل ربوبیتش معتصم + چو او را بخود اکتسابے نبود + بروبیش در رزق خود مے کشود + انسان حبیب کامد بدین بزم گاہ + بہ پستان مادر نمودند راہ + چو دندان نبودش کہ چیزی گزد + بشیر اکتفا کرد و خوش می زید + چو دندان پدید آمدش در دہن + نجائیدن لقمہ شد ممتحن + چو بازو قوی گشت ودستش روان + بدوشش نہادند بارگران + در اول کہ مکنت نبودش بسی + بجز حق نبودش مربی کسی + براہل تحقیق بی اعتبار + کہ باشد کسی کش بود اختیار + وفی الخبر ان سلیمان علیہ السلام اخذ النملۃ وقال کم رزقک فی کل سنۃ فقالت حبۃ من الحنطۃ فجعل سلیمان علیہ السلام النملۃ فی قارورۃ حتی سجنہا فیہا وجعل الحبۃ من الحنطۃ معہا فلما تمت السنۃ فتح باب القارورۃ فاذا النملۃ اکلت نصف الحبۃ وترک نصفہا فقال سلیمان علیہ السلام لماذا لم تاکل نصفہا فقالت لانی توکل علی اللہ فہو کل سنۃ واکل الحبۃ لانہ لا یتاتی ولما صار توکل علیک اکلت النصف وقلت ان الانسان ماخوذ من النسیان فعسی انت تنسانی فابقا جایعۃ وفی اخبار سلیمان ایضاً علیہ الصلوۃ والسلام انہ استاذن من اللہ سبحانہ تعالیٰ ان یرزق خلقہ فاذن لہ کما قال اللہ تعالیٰ وقدور راسیات وجعل لہ الجن قدورا من الجبل کانہ یصنع فی کل قدر مایتا ابل ومایتا بعرۃ والف شاۃ وکان یلقی فی قدورۃ الف جوالق من الملح ثم مطیر مطر فیہ ثم یرسل اللہ من الریاح ریح السموم لیطبخہ وضع سلیمان طعاما واخرجہ الی الصحراء وجلس سلیمان علیہ علی کرسی فخرج من البحر سمکۃ واکل طعام سلیمان کلہ ولم یشبع فقال یا سلیمان ہل لک طعام سوی ہذا قال سلیمان لا قالت یا سلیمان انی وجدت طعام بقدر ما ارجی بہ

یوما ہذا و قد اجعت ہولاء کلہم وقیل قالت السمک یا سلیمان لنا سبع مایۃ اصناف کلہم جایعین وقال اللہ تعالی یا سلیمان ان اردت
ان ترزق خلقی ولم تقدر ان تشبع واحدا وان الرزق الکل کما قال اللہ تعالی واللہ خیر الرازقین و گویند کہ دران ضیافت دو ہزار
وہفتصد دیگ ساختہ بودند کہ مصافت بمیان دو کنار ہر یک بروایت اقل ہزار گز بود واز جملہ حیوانات دران ضیافت بیست و دو ہزار گاؤ
بذبح رسیدہ بود و باقی اشیا برین قیاس باید کرد قدرت الٰہی و عظمت خداوندی تقاضای آن کرد کہ رزاقی خود بر سلیمان جلوہ دہد دابہ
از دریا بساحل فرستاد تا با سلیمان گفت علیہ السلام کہ روزی امروز مرا بمطبخ تو نوشتہ اند بفرمای تا نصیب مرا بمن دہند سلیمان فرمود
در فلان صحرا رو از طعامہا کہ در مدت مدید ترتیب نمودہ مجتمع ساختہ اند حصۂ خود بردار و انچہ ترا کفایت کند تناول نمای ان جانور متوجہ
مطبخ شدہ و ہمہ را لقمۂ ساختہ بخدمت بازگشت و گفت اطعمنی یا سلیمان ای سلیمان از راتبہ ہر روزۂ خود ثلثی بیش نیافتہ ام ہر روز
حق تعالی از مطبخ کرم سہ لقمہ ہمچنین بحوصلۂ من میرساند اکنون ثلثان دیگر را بکہ حوالہ میکنی سلیمان متحیر شد و روایتی ہست کہ ازان دابہ
سوال کرد کہ از تو جانوری عظیم تر باشد جواب داد کہ ای سلیمان حق تعالی را حیوانات ہستند کہ ہر کدام را ہر روز ہفت ماہیی کہ جثہ ایشان
مساوی جثہ من باشد راتبہ مقرری میفرستد گویند کہ آن گاوی کہ اطباق زمین بر ظہر وی است ہر روز دو بیست ہزار ماہی ہمچنین رزق
وی است کہ درین چندین ہزار سال این از خزانۂ خود بود بوی رسانیدہ بعد از آنکہ ہر یک ازان ماہیان چندین سال ہر روز بہ لقمہ ہمچنین
بروز آیندہ سبحان من الہ لا یعلمہ الا ہو ولا یعلم جنودہ الا ہو سبحانہ وقال کعب الاحبار رضی اللہ عنہ لاصحاب الرسول صلی اللہ علیہ وسلم اتدرون
بالتنہین وکیف یکون قالوا لا قال کعب جثت جثۃ تعدوا علی حیات فتاکلہا ثم تصیر یاکل الحیات تعظم وتفخم وتزداد فی جسمہا فاذا اکلت دواب الارض
فیصیح الدواب الی اللہ تعالی منہا فساقہا اللہ تعالی الی البحر لیقرہ فتضرب بہا امواج البحر فتلقیہا فی البحر قال فیصنع فی دواب البحر کما کانت تصنع فی
دواب البر حتی تصیح الدواب منہا الی اللہ تعالی ارسل الیہا ملکا لیامر لہا ان البر تخرج فیامرہا فیخرج راسہا من الماء ثم تاتی الیہا سحاب فیحملہا
ویلقہا الی یاجوج وماجوج وتکون ارزاقہم فیجزرونہا کما یجزر الابل والبقر والتنہین الواحد یکفیہم مع کثرتہم وقال السحاب اذا حملہا یکون راسہا
مطیقا بالسحاب وربما تضرب بذنبہا الحصون والمدائن فتہدمہا **اما الحکایات** حکی عن ابراہیم ادہم رحمہ اللہ انہ کان یسیاب لیلۃ
من اللیالی فی حال شوقہ ومحبتہ غریق فی بحر حریق من شوقہ فاخذہ امیر العسس فقال لہ من انت قال ابراہیم انا عبد اللہ قال لہ این تذہب
قال الی اللہ قال لہ این کنت قال ابراہیم گفت مع اللہ فقال لہ ایش ترید فقال ارید اللہ فقال ایش تطلب قال اطلب اللہ وکلما سال
امیر العسس کان لا یجیبہ الا عن اللہ فقال امیر العسس واللہ ان ہذا مجنون فاذا ذہب بہ الی الامیر فان الامیر جلس علی الشراب فیضحک الامیر
منہ فیفرح ویرضی منی بذلک فذہب بہ الی الامیر فلما نظر الامیر الیہ رای رجلا قد یقرز لونہ وثیابہ وتلبد لحیتہ فان لم یکن فارغا لہ بین صواتہ فقال الامیر
من انت فسکت فقال من این جئت والی ان تذہب فسکت ولم یجیبہ وکلما کلمہ الامیر لم یتکلم بشئ فقال الامیر لعل الیبوسۃ قد غلبتہ فادخلوہ
المطبخ واجعلوا لہ الفالوذج بدہن اللوز وطبخوا لہ کما امر فوضعوہ بین یدیہ وقالوا لہ کل ہذا حتی یذہب عنک الیبوسۃ فیمکنک الکلام معنی فلما
وضعوا الطبق بین یدیہ کان لا یاکل واخذ بالبکاء فقال الامیر لعل العسس نہرہ وضربہ فلما جاء ابہ اخر لوہ کان یاکل الفالوذج ویضحک فقال ما
رایت مجنونا اصعب منک فقال ابراہیم لست انا بمجنون ولکن التعجب من قدرۃ اللہ تعالی من عبدہ اعطاہ نصف اللیل الفالوذج ومن عبد

المخلوق اعطاہ ونصف اللیل الضرب بالخشبۃ فقال لہ الامیر ما قفسک قال وسوس ابلیس فی قلبی وقال لی انک تقول بان رزقی علی اللہ
سبحانہ فانکان رزقک علی اللہ سبحانہ وہو رازقک فادخل بیتک علی نفسک شہرین فانظر من یرزقک فاجبتہ وقلت کنت تسعۃ اشہر فی البطن امی رزقنی
اللہ تعالیٰ وما منع رزقی بعد ما صورتی ثم قال لی الشیطان جعل نفسک فی قید واجلس حتی انظر من لسوق الیک الرزق فقلت لہ قد جربت ہذا وقد
کنت فی المہد مربوطا ستین فاوصل اللہ تعالیٰ رزقی الی فقال اخرج الی الجبال والمفاوز فانظر من یرزقک قال فتوکلت علی اللہ واردت
الدخول فی البادیۃ وعہدت علی نفسی ان لا اسال من احد شیئا فلذلک لم تکلم بکلمۃ فقدم بین یدی فالوذج مقعد مع دہن اللوزمن من غیر سوال
احد فاعمی اللہ تعالیٰ العدو بہذا فقال الامیر تبسم مع اسلم الیک نصف ولایتی فقال لہ ابراہیم رحمۃ اللہ علیہ لو اردت الولایت لکنت لا تحلت
عن بلادی فقال لہ الامیر لعلک ابراہیم بن ادہم فقال نعم فقال معی فانبی لک صومعۃ فی جاری تعظنی احیانا فقال لہ ابراہیم اکون عندک
بشرایط وہو انک متی دخلت دارک وارینی مع اہلک او مع جواریک فلا تقل لی شئی ولا تید اخل فیک شئی فلما سمع منہ الامیر ہذہ المقالۃ
تغیر حالہ فقال لہ ابراہیم کیف کون مع من یقصد عقوبتی قبل ان عاصیہ ولی رب ینظر الی کل یوم ولیلۃ ثلثمائۃ وستین نظرت بالرحمۃ ولو اری
مبنی معصیت یسترہا علی ثم یغفرہا لی ولیس لی شکایۃ منہ حتی اختیارک علیہ وحکی عن ذوالنون المصری رحمہ اللہ انہ قال کان لی ابنت اخت
وکانت اہل المعاملۃ مع اللہ سبحانہ ففقدیہا شہرا فلم اجدہا فتضرعت الی اللہ تعالیٰ یوما ولیلۃ لصیام وقیام فرایت فی المنام ان قایلا
یقول ان التی تطلبہا فی البتبۃ فقلت سبحان اللہ کیف وقعت فی البدیہ فحملت الماء والزاد وطلبتہا عشر ایام فلم اجدہا والبیت متہا وتقعد
الماء والزاد واردت والرجوع غدا فلکنت نائما اذا ادرکنی شخص فانتہبت من منامی فرایتہا وہی تضحک فقالت یا ضعیف القلب ما ہذا الذی
علی ظہرک فقلت طلبتک شہرا فلم اجدک قالت یا خالی قد کنت واللہ محرا بی فخطر ببالی ان آلہ الارض وآلہ السماء وآلہ البحر والہ الخراب وآلہ
العمران واحد فاعبدہ شہرا فی الخراب کما اعبدہ فی العمران حتی اری اثر کرمہ وقدرتہ فدخلت ہذہ البدیہ منذ اربعین یوما فرایت فیہا معبودی
بعین الیقین فاعتافی من الخلائق اجمعین ثم یکتب ساعۃ وسکنت وقال ذوالنون کنت جائعا شدید الجوع فاردت اسالہا عن حال الغذاء
فنظرت الی وقالت یا خالی کانک جائع قالت یا مولائی وہی تنظر الی السماء ان خالی قد صادفتی جائعا ویحب ان یری حالی عندک قال
ذوالنون فواللہ ما استملت الدعا حتی السماء یطر منا بیضاء کامثال الثلج فاکلتہ ثم قلت یا بنت اختی جاء المن فاین السلوی قالت السلوی
بعد المن فاکلت ورایت المن یقع علی کثیرا فقال یا خالی اتیتنی فاضفتک فہل انت تضیفنی او تیتک ثم التشاوب تقول **ابیات**
سلک آلیتہ والبلوی + وذقت المن والسلوی + توکل یکف یا ذوالنون تجہد البر والتقویٰ + الی الرحمٰن یا ذوالنون جبث الحزن والبکوی
وقم باللیل فواما تری الرحمٰن بالنجوی + فیل بالخبر بنیانا تری الفردوس ماتہوی + قال ذوالنون لولای لما کنت اساوی بعزۃ فجعلنی من الرجال
فما فارقنی حتی الفتی الی مصر ساعۃ فقلت اوصیتی قالت علیک بان تجمع الحرکات لرب الارض والسمٰوات وعلیک بالخلوات والطلب فی
الفلوات حرصا علی المناجات فانہ یراک تقوم ونقلبک فی الساجدین وحکی عن مالک بن دینار قال اخرجت الی الحج وکنت امشی
فی البادیۃ اذا رایت غرابا فی منقارہ رغیف وہو یطیر فقلت غراب مع رغیف یساق فاتبعت اثرہ فانتہیت الی موضع فاذا فیہ
رجل ملقی قد شدت یداہ ورجلاہ والغراب بین یدہ یلقم من الرغیف لقمۃ لقمۃ ثم طار فاتی باناء فیہ ماء فصبہ فی فیہ وسقاہ ثم طار الغراب

فلم یرجع فقلت للرجل من انت قال من الحجاج اخذنی اللصوص واخذوا جمیع ما کان معی ثم شدونی والقونی فی ہذا الموضع فبصرت علی الجوع مقدار خمسة ایام قلت یا من قال فی کتابه امن یجیب المضطر اذا دعاه فانا مضطر فارحمنی فسلط الله تعالی علی ہذا الغراب حتی کان یطعمنی ویسقینی کل یوم قال فخلیته من الوثاق ومضیناه وعطشنا فی ذلک الطریق ولم یکن معنا ماء فانظرنا فی البادیة فراینا رکبته وعلی راسها جملة من الظباء فقلنا الحمد لله قد وجدنا البیر فالرکبة من البیر بقرب الظبا فلما انتہینا الی البیر عاد الماء الی البیر عاد الماء ابی قعر البیر واستیقت من البیر ثم قلت یارب ان الظباع لا یرکعون ولا یسجدون فتستقبہم علی وجه الارض واحتجنا ولو والی حبل مایة ذراع فہتف ہاتف یا مالک ان الظبا توکلن علی ولو توکلت علی حبلک ودلوک وحکی ان ولد الغراب کما یخرج من قشر البیض یکون قطعة لحم احمراً والغراب یفر منه ولا یقوم بتقویته ثم ان البعوض یجتمع علیه لانه یشتبه قطعة لحم میت فاذا وصلت البعوض الیه التقم تلک البعوض ونقیذی ولا یزال علی ہذا بحالة الی ان یقوی حاله ونبت ریشه ویخفی لحمه تحت ریشه فعند ذلک یعود الام الیه ولہذا جاء فی ادعیة العرب یا رزاق الغراب فی عشه

فسبحان من ارزق الانسان مرة بواسطة الغراب مرة بواسطة البعوض

القسم الثانی من الفصل الثامن فی الاحادیث والاخبار والحکایات المناسبة بالرحمة الرحیمیة واما الاحادیث منہا

ماذکر فی اللوبیات عن ابن مسعود رضی الله عنہما قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم لن تزال الرحمة بالناس یوم القیمة حتی ان ابلیس لیہتز صدره مما یری من رحمة الله وشفاعة الشافعین ومنہا فی الاحیاء قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا کان یوم القیمة اخرج الله کتابا من تحت العرش فیه ان رحمتی سبقت غضبی وانا ارحم الراحمین فیخرج من النار مثل اہل الجنة ومنہا ماذکر فی الصحیحین فی آخر حدیث طویل یصف فیه القیامة والصراط ان الله تعالی یقول للملائکة من وجدتم فی قلبه مثقال دینار من خیر فاخرجوه من النار فیخرجون خلقا کثیرا ثم یقولون ربنا لم نذر فیہا احدا ممن امرتنا ثم یقول ارجعوا فمن وجدتم فی قلبه مثقال ذرة من خیر فاخرجوه فیخرجون خلقا کثیرا ثم یقولون ربنا لم نذر فیہا احدا قال فیقول الله تعالی شفعت الملائکة وشفعت النبیون وشفع المؤمنون ولم یبق الا ارحم الراحمین فیقبض قبضة فیخرج منہا قوما لم یعملوا قط قد عادوا اما فیلقیہم فی نہر فی افواه الجنة یقال له نہر الحیوة قال فیخرجون کاللؤلؤ فی رقابہم الخواتیم یعرفہم اہل الجنة فیقولون ہولاء عتقاء الله الذین یدخلہم الجنة بغیر عمل عملوه ولا خیر قدموه ثم یقول ادخل الجنة فما رایتم فیہا فہو لکم فیقولون یا ربنا اعطینا ما لم یعط احدا من العالمین فیقول الله تعالی لکم عندی افضل من ہذا فیقولون یا ربنا ای شئ افضل من ہذا فیقول رضای فلا اسخط علیکم بعدہا واما الاخبار جاء فی الاخبار رجلین تواخیا فی الله من بنی اسرائیل وکان احدہما یسرف علی نفسه وکان الآخر عابدا وکان یروعه وہو یقول دعنی وربی ابعث علی رقیبا حتی راه ذات یوم علی کبیرة فغضب وقال لا یغفر الله لک قال فیقول الله یوم القیامة یستطیع احد ان یحظر رحمتی عن عبادی اذہب قد غفرت لک ثم قال للعابد وانت قد اوجبت لک النار وقال علیه الصلوة والسلام فوالذی نفس بیده لقد تکلم بکلمة اہل الدنیا والآخرة وفی الخبر ان داؤد علیه السلام حین قبلت توبته نذر ان لا یرفع راسه من السجود شکراً لله تعالی فاوحی الله تعالی ان ارفع راسک وادع الخلق الی رحمتی فانک اذا سجدت استوجبت رحمتی فرداً واذا دعوتہم استوجبت الرحمة معہم فقال داؤد الٰہی اتحب ان ترحم فقال جل جلاله لان اغفر الفا الفا احب الی من ان اعذب واحدا بالنار لانی غفور رحیم وفی الاخبار ان الله تعالی قال یا موسی بای قدر تقین رحمتی

بای

کرحمۃ الوالدۃ علی ولدہا قال اخطات فانہا برحمتی ترحم علی ولدہا قال بین لی یارب قال من رحمتی ان العاصی متی ما رجا رحمتی فیعیب نفسہ ومتے
ما قنط من رحمتی فکانہ یعینی فلا یسئمہ غفرانی یاموسی لو سویت بین المؤمنین والکافر لم یکن بینہما فرق بل اعامل الکافر بالعدل والمؤمن بالفعل
لتظہر غفرانی ورحمتی لہم انا الرحمن الرحیم افعل بعبدی المؤمن ما یلیق وجاء فی الاخبار ان اللہ تعالیٰ اوحی الی داؤد علیہ الصلوۃ والسلام
یاداؤد الاترو الی عبد البقا عتی قال یارب وما بایق منک قال عبداً ذنب فالقی بیدہ وقال لن یغفر ہذا لی فیجبنی الیہ وتخبرہ بجودی وکرمی وتجاوزے
من الذنوب العظام ان احب عبادی الی الذی یجنی الی عبادی وابغضہم الی الذی یونس عبادی من رحمتی ویصفنی بما لم اصف بہ نفسی وصفت
نفسی بالرحمۃ ثم بغیرہا وکان رجل فاسق فی زمن داؤد علیہ السلام فدعاہ داؤد الی طاعۃ اللہ فقال الرجل الفاسق ادع اللہ ان یغفر لی ما قد
مضے من ذنوبی ویعصمنے فیما بقی من عمری فقال اللہ تعالیٰ استجبت دعاءک فیما مضے من ذنوبہ فغفر تہا ورد تہ فی قولہ یعصمنی اللہ فیما بقی من عمری
لانی لو عصمتہ لما اذنب ولم یحتج الی رحمتی ولطفے وانا رحیم اشاء ان یحتاج العباد الی رحمتی ویذنبون فارحمہم واغفر لہم فیظہر رحمتی ولطفی علی عبدی
لانی کریم وجاء فی الاخبار ان رجل مات علی عہد موسی صلوات اللہ وسلامہ علیہ فکرہ الناس غسلہ ودفنہ لفسقہ فاخذوا برجلہ وطرحوہ فی
مزبلۃ فاوحی اللہ تعالیٰ الیہ ان ولیا من اولیائی مات فی محلۃ وفی شہر کذا فلم یکفنوہ ولم یدفنوہ فاذہب انت واغسلہ وکفنہ وصلی علیہ وادفنہ
فجاء موسیٰ علیہ السلام الی تلک المحلۃ وسالہم عن المیت فقالوا انہ مات رجل من صفتہ کذا وکذا وانہ کان فاسقا معلنا فقال این مکان فان اللہ
تعالیٰ وحی الی لاجلہ قال فاعلموا امکانہ فلما راہ موسیٰ علیہ السلام مطروحًا فی مزبلۃ فاخبرہ الناس عن سوء افعالہ فناجی موسیٰ علیہ السلام ربہ فقال
امرتنی بدفنہ والصلوۃ علیہ وقومہ یثنون علیہ شرا وانت اعلم منہم من الثناء القبیح فاوحی اللہ تعالیٰ الیہ ان صدق قومہ غیر انہ تشفع الی عند وفاۃ
بخمسۃ اشیاء ولو سال منی جمیع مذنبی خلقی لاعطیتہ فکیف وقد سال نفسہ وانا ارحم الراحمین قال یارب وما الخمسۃ قال لما دنی وفاتہ قال یارب
انت اعلم منی فانی کنت ارتکب المعاصی وکنت اکرہ المعصیۃ لکن اجتمع بی ثلاث خصال حتے ارتکب المعاصی مع کراہۃ قلبی ہو النفس والرفیق
السوء والبلیس وہذہ الثلاثۃ القتنی فی المعصیۃ فانک تعلم منی ما اقول فغفرلی والثانی قال یارب انک تعلم فانی ارتکب المعاصی وکان مقامی
مع الفسقۃ ولکن صحبۃ الصالحین وزہدہم والمقام معہم کان احب الی والثالث قال الٰہی تعلم منی ان الصالحین کانوا احب الی من الفاسقین
حتی ما استقبلنے رجلان رجل صالح ورجل طالح الا قدمت حاجت الصالح علی الطالح والرابع قال یارب لو علمت ادخالک النار ایای یزید فی ملکک
لما سالت المغفرۃ والخامس قال الٰہی لو عفوت عنی وغفر ذنبی لیفرح اولیائک وانبیائک ویحزن الشیطان عدوی وعدوک ولو عذبتنی بذنوبی
فرح الشیطان واعوانہ فاغفرلی قال اللہ تعالیٰ فرحمت علیہ وتجاوزت عنہ فانی رؤف رحیم خاصۃ من اقر بالذنب بین یدیے ہذا
اقر بالذنب فغفرت وتجاوزت عنہ یاموسی افعل ما امرتک فانی بحرمتہ صل علیہ وفی الاخبار ان واحدا من بنی اسرائیل
اذنب ذنبا فتاب وتاب علیہ فاوحی اللہ تعالیٰ نبی ذلک الزمان قل لہ ان عاد عاقبناہ عقوبۃ لم یعاقب بمثلہا غیرہ فثبت علی التوبۃ زمانا
ثم ابتلی حتی وقع فی ذلک الذنب فتذکر الوعید فخرج الی غار جبل ودخلہ ولبس مسحا وغل عنقہ وقید رجلیہ وحسر راسہ قال الٰہی انا انا
وانت انت انا العواد الی الذنب وانت الغفار للذنوب ان لم ترحمنی ومن الذی یرحمنی ان لم تغفرلے فمن الذی یغفرلی وان لم تغثنی
فمن الذی یغیثنی ان لم تعف عنی فمن الذی یعف عنی فاوحی اللہ تعالیٰ الی نبی ذلک الزمان قل بفلان قد عفونا عنک وقبلنا عذرک

فبشر بہ فزاد فی البکاء فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لماذا البکاء وقد بشرتک بالعفو فقال ان کان الشیطان ہذا والدنیا ہذہ والنفس ہذہ والھوا ہذا ارفع فی ہذہ الذنب ثم ارفع ثم ارفع فاوحی اللہ تعالیٰ الی ذلک النبی قل لہ ان کان الاعتذار ہذا والندم ہذا والتوبۃ ہذا اغفر لک ثم اغفر ثم اغفر در بعضی تفاسیر آوردہ است کہ در شب معراج کہ روز بار حضرت رسالت بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہزار حاجت وی مقتضی گشت ہر حاجت زیادت از ملک سلیمان علیہ السلام مگر یک حاجت کہ روا نشد وآن آن بود کہ گفت خداوند احساب امت من بمن تفویض فرمای فرمان آمد مقصود ازین التماس چہ داری گفت خداوندا تاکسی بر قبائح اعمال امت من بغیر از من اطلاع نیابد فرمان آمد کہ ای محمد تو میخواہی کہ اعمال امت راکسی نداند بعزت وجلال من کہ من میخواہم کہ تو ہم ندانی ای محمد حال امتت از دو بیرون نیست یا ایشان را در ذمۂ تو حقی مقرر شود و یا ترا بر ایشان اگر ترا در ذمۂ ایشان حقی باشد ایشان را مکنت آن نباشد کہ ادا نمایند واگر ایشان را بر تو بود ترا نیز ادای آن میسر گردد پس حساب ایشان بمن گذار کہ اگر ایشان را در ذمۂ کرم من حقی باشد بہشت بہشت مراست با ایشان دہم واگر مرا بر ایشان بود رحمت و مغفرت مراست جملہ را بیامرزم ای محمد اگر نہ آنست کہ دوست میدارم کہ فردا با امتت سخن گویم وگرنہ بعزت وجلال من کہ با امت تو حساب نمیکردم خواجہ فرمود صلی اللہ علیہ وسلم کہ الٰہی با امت من چگونہ حساب کنی فرمود ہمچنانکہ پدر مہربان با فرزند خود سخن گوید تا آن فرزند را با خود در سخن در آرد مثلاً امید اند کہ فرزند وی در دست چہ دارد از وی می پرسد کہ ای فرزند در دست چہ داری تا او را با خود گستاخ گرداند تا گوید کہ در ہر کار با بندہ دو بار سخن گوید اول فرماید کہ چرا کردی گوید کردم فرماید کہ مترس کہ آمرزیدم لطیفۂ اخری قیل وصف اللہ سبحانہ تعالیٰ نبیہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فی القرآن بانہ رحیم کما قال بالمؤمنین رؤف رحیم وتلک الرحمۃ المتناہیۃ تحملہ علی ان قال اجعل حساب امتی الی یدی فما ظنک بالرحمن الرحیم الذی اتصف بالرحمۃ الازلیۃ الغیر المتناہیۃ ازلاً وابداً ان نحاسبہم حساباً یسیراً اہل یدخلہم الجنۃ بلا حساب وعذاب وروی انہ وضعت جنازۃ بین یدی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال ہل علی صاحبکم دین فقالوا نعم علیہ درہمان یارسول اللہ فکف عن الصلوٰۃ وقال لاتنفعہ صلوتی وذمتہ مرہونۃ بدرہمین فقالوا امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ یارسول اللہ علی الدرہمان فصلی علیہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فجاءہ جبرئیل علیہ السلام وقال یا محمد یقول لک رب العالمین جل جلالہ لو ترک الصلوٰۃ علیہ لانزلت سبعین الفا من الملائکۃ یصلون علیہ الست ما قلت لیلۃ المعراج جعل حساب امتی الی کیف کنت تحاسبہم قد ترکت الصلوٰۃ علی احدہم بدرہمین این انت من یوم القیمۃ اغفر الذنب ولا ابالی لطیفۂ اخری وقیل ان بین النبی صلی اللہ علیہ وسلم وبین الامۃ نسبۃ واحدۃ وہی انہ نبی وہو للامۃ وہذہ النسبۃ تقتضی ان یختارہم علی الابوین والاولاد ولیلۃ المعراج کما ہو المشہور عما ظنک بالغیب الکثیرۃ التی بین الرب والعبد کالخالقیۃ والمخلوقیۃ والرازقیۃ والمرزوقیۃ والربوبیۃ والمربوبیۃ والالوہیۃ والعبودیۃ والمحبیۃ والمحبوبیۃ الی غیر ذلک کانہ تعالیٰ ترا ای محمد ما در مہربان در کار امت در کار ست من دریاہای عفر انر انثار امت لو کروم ان اللہ یغفر الذنوب جمیعاً ای محمد اگر تو شفاعت امتان ابر شفاعت فرزندان خود از غایت محبت بر گزیدی من ایشان را بمحبت حضرت خود بر سائر عالمیان بر گزیدم ویحبہم ویحبونہ ای محمد اگر تو ایشان را دوست میداری کہ امتان تو اند من چگونہ دوست ندارم کہ بندگان من اند ای محمد تو محبت با امت امروز ینہ داری ومن محبت ایشان دیرینہ دارم ای محمد با امت این ہمہ محبت ازان داری کہ رہنمای ایشانی قیاس کن محبت مرا با ایشان کہ در حیات وممات خدای ایشانم ای محمد تو کہ مظہر ای احسان واحسن کما احسن اللہ

برمنشور امتنان وما ارسلناک الا رحمة للعالمین داری با امت امروز محبت اینچنین داری من که توقیع نخستین فتبارک الله احسن الخالقین
برعنوان دیوان لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم مرقوم برقم کرم بسم الله الرحمن الرحیم دارم به بینی که با امت فردا از لطف و رحمت
چها پیش برم ای محمد باین یک جزو رحمت متناهی هرچند با تو جفا می کنند اللهم اهد قومی میگوئی من با صد جزو رحمت غیر متناهی با آنکه بر خود جفا کرده اند
اگر اندیشه کنند و رب غفور گویم چه عجب للمؤلفه سوی من آکه ترا یار وفادار منم + هرچه داری بمن آور که خریدار منم + گر تو شادی و دولت عزم
تماشا داری + بر من آی که باغ و گل و گلزار منم + و گر از رنج معاصی دل تو گشته ملول + نزد من آکه دوای دل بیمار منم + نه همین صاحب
سجاده و خلوتگاهم + ساقی و میکده و مطرب و خمار منم + ای که در صومعه ها در طلبم می مانی + که برون آی که اندر سر بازار منم +
بوس خرقهٔ صد پاره و صد تاج بتاج + بنه از سر که ترا جبه و دستار منم + بیدلی کم کن و از بیکسی خویش منال + که ترا در همه جا دلبر و دلدار منم +
تا یکی نقطه صفت دائره می بنمائی + تو چو مرکز بنشین گرد تو پرکار منم + گوهر معدن صورت خزف هستی تست + در تنگ بحر معانی در شهوار منم +
همهٔ شخص معین سوخت چنان ز آتش عشق + که شدم اخگر و گفتم که مگر نار منم + **وجعلنا الی ذکر الرحمة** و در بعضی روایات آمده است که از
سعت رحمت الهی یکی آنست که از هیچ مجرمی نپرسد که این گناه چرا کردی بلکه پرسد که این گناه کردی بنده گوید آری حق تعالی فرماید آمرزیدم
و قالوا انه تعالی لو سال لم فعلتم عجزوا عن الجواب ونظیره ما سال یوسف علیه السلام عن اخوته حیث دخلوا علیه هل علمتم ما فعلتم
بیوسف واخیه اذ انتم جاهلون ولو سال لم فعلتم لعجزوا عن الجواب کرم بین که یوسف صدیق علیه الصلوة والسلام در حین
عتاب تلقین عذر در جواب میکند که اذ انتم جاهلون چنانچه حق تعالی فرمود یا ایها الانسان ما غرک بربک الکریم تا در جواب
گوید غرنی کرمک یا رب **اما النقول والحکایات** قال العارفین الرحیم جل ذکره رحیم فی ستة مواضع ای یظهر رحمته فی تلک المواضع
فی القبر وحسراته والقیمة وظلماته والمیزان و درجاته وقراءة الکتب و فزعاته وفی الصراط ومخافاته والنار و درکاته **اما القبر** روی عن الاخبار
ان المؤمن اذا دفن فی القبر و ادبر الناس عنه یقول الله تعالی عبدی بقیه فریداً وحیداً و ترکوک فی القبر و قد عصیتنی لاجلهم و انا ارحمک الیوم
رحمة یتعجب الخلائق منها و انا اشفق علیک من الوالدة بولدها ملائکتی غریب قد جفاه الاهلون و فرید نائی عنه الاقربون ملائکتی هو الان ضعیفی
فاحسنوا الله و انتشروا علیه الروح والریحان من الجنة وضعوا سراجا من النور علی فراشه **و اما القیمة** در خبر ست از رسول علیه
السلام که فرمود فردا بنده را بیارند فرمان آید و یرا لقبه در آرند و اول سخنی که حق تعالی با وی گوید این باشد که عبدی چون بنده این
خطاب مخاطب گردد و داند که این خطاب حضرت خداوند ست سبحانه و تعالی با وی سخن میگوید بعد از ان حق تعالی فرماید که ای بندهٔ من
که آفرید ترا بنده گوید الهی حضرت تو فرمان آید که پرورد گوید عنایت تو که روزی داد گوید ربوبیت تو دست گیرا که داد گوید حکمت تو
باری روان و زبان گویا و چشم بینا این همه نعمتها که ارزانی داشت بنده گوید الهی همه عطای حضرت تست بعد از انکه تعداد نعم
حضرت خود فرماید گوید ای بنده پاداش این همه نعمتها آن بود که نعمت مرا آلهٔ معصیت سازی و چندانکه نعمت بیش دهم تو معصیت پیش
کنی بنده سر خجالت به پیش انداز د فرمان آید که بنده سر بردار که همان ساعت که معصیت کردهٔ آمرزیده ام **اما المیزان** جاء فی الخبر
ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال یاتی امتی یوم القیمة فیوضع اعمالهم فی المیزان فیرجح حسناتهم ویقول سائر الامم ما ارجح موازینهم

فیقول انبیائہم لان مبدا ا کلامہم ثلثۃ اسماء من اسماء اللہ تعالی لو وصفت فی کفہ وسائر الحسنات فی کفہ لرجحت الاسماء علی الحسنات والسئیات کلہا وہو قولہم بسم اللہ الرحمن الرحیم واما قراءت الکتاب روی عن ابی درداء رضی اللہ عنہ مرفوعًا ان اللہ یامر ان یمیز کبائر العبد من کتابہ ثم یحاسبہ فیبدلہ سیاۃ حسنات ثم یومر بہ الی الجنۃ فیتقاص العبد ربہ سبحانہ ویقول یارب قد کان لی ذنوب غیرہذا فیقسم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وقال لما علم من کرم الرب ولطفہ سبحانہ وتعالی انہ بدل سیاۃ حسنات یتقاص علیہ ذنوبہ لیغفرہا ویبدل حسنات **اما الصراط** فرحمۃ اللہ عن المؤمنین عند مرورہم علی ما جاء فی الخبر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان المؤمن اذا وضع قدمہ علی الصراط تخمد نار جہنم تحت قدمہ کما تخمد الاہالۃ علی الطبق فیقول النار جز یا مؤمن فان نورک اطفی لہبی **اما النار** فرحمۃ اللہ فیما ما ذکر فی معانی الاخبار عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما اہل النار الذین ہم اہلہا فانہم لا یموتون فیہا اما قوم یرید اللہ تعالی بہم الرحمۃ فاذا القوا فیہا اماتہم اللہ سبحانہ حتی یاذن باخراجہم فید خلہم الجنۃ بفضلہ ورحمتہ وقال الشیخ صاحب معانی الاخبار ابو بکر بن اسحق الکلاماباذی قدس اللہ روحہ یجوز ان یکون بمعنی غیبہم عن الالم وہم احیاء بلطفہ یحدثہا اللہ تعالی فیہم کما غیب النبوۃ فی مشاہدۃ یوسف علیہ السلام ویجوز ان یکون ذلک موتا علی الحقیقۃ وانہ یمیتہم فیما بخروج ارواحہم فیکونوا امواتا علی الحقیقۃ اما قولہ تعالی لا یموت فیہا ولا یحیی فذلک مختص باہل النار یعنی لا یموتون فیستریحوا او لا یحیون فینتفعوا بحیوتہم فان قیل فما معنی ادخالہم النار وہم فیہا غیر متالمین قلت انما ادخلہم تادیبا لہم وان لم یعذبہم فیہا فیکون صرف نعیم الجنۃ عنہم مدۃ کونہم فیہا عقوبۃ لہم کالمحبوسین فی السجن رجعنا ذکر الرحمۃ المشعبۃ عن اسم الرحیم **تبارکت اسماؤہ** نقلی دیگر ازین خوشتر بشنو آوردہ اند کہ فردا خلق اولین را در یک میدان حاضر آرند بندہ را در حسابگاہ باز دارند فرمان رسد کہ قبہ از بہشت بیارند فرشتگان قبہ از نور بیاورند فرمان آید کہ کرسی بیارند و دران قبہ نہند خطاب آید کہ ای بندۂ من درین قبہ درآی و برین کرسی بنشین بندہ فرمان برداری نماید خطاب آید کہ ای بندۂ من نامۂ خود برخوان بندہ نامہ باز کند از اول تا آخر ہمہ معصیت بیند در گریہ درآید فرمان در رسد کہ بندۂ من چرا میگریی بیگانگان را بعذاب مشغول کردہ ام انبیاء را بشفاعت گردانیدہ ام ملائکہ را بحساب بندگان باز داشتہ ام و ترا درین قبۂ نور پر سرور باعزاز و اکرام تمام نشانیدہ و تو از من می ترسی ای بندۂ من از من مترس کہ من رحیم کارساز و بندہ نواز و کریم بندہ از خجالت گناہ سر در پیش افگندہ و آب از چشمہ چشم روان کردہ خطاب آید کہ بندۂ من سر بردار کہ با تو آشتی میکنم بندہ ہمچنان از شرم سر فرو افگند پس خطاب آید کہ بندۂ من اگر تو در دار دنیا با من آشتی نکردی امروز من در سرای عقبی با تو آشتی میکنم اگر تو آن نکردی کہ من فرمودم من امروز آن کنم کہ تو فرمائی اگر تو داد جفا کاری دادی من در ہمہ وفاداری مکافات آن نمایم بندہ چندان عتاب دوستانہ و فضل و کرم و لطف خداوندانہ مشاہدہ کند کہ گوید ای کاش بغیر رقم گناہ بر منشور معاملہ من چیزی دیگر مرقوم نگشتی تا بہر یک گناہ بلذت خطابی و دولت عتابی مشرف گشتی خطاب آید کہ ای بندۂ من اگر ترا گناہ نبودی من این خلعت رحمت در کہ پوشیدمی و این نثار لطف و عنایت بر کہ افشاندمی آنگاہ جام شراب قدس بر دستش نہند تا از ان جرعہ بیاشامد و سرمست جام شراب قدس بر گرد عرصات قیامت برمی آید و باین انبساط ترنم می نماید شعر تبسطنا علی الآثام لما رأینا العفو من ثمر الذنوب + و بمضمون این ابیات تکلم میکند **ابیات**

هوای وصل تو هرگز زجان نخواهد رفت + غمت زسینهٔ و نام از زبان نخواهد رفت + محبت تو چنان در رگ وپی ست ای دوست + که روز مرگ هم از استخوان نخواهد رفت + بروز حشر گر آید ندای نومیدی + مرا بحضرت تو این گمان نخواهد رفت + چنین نظر که ترا هست با گنهکاران + عجب که عذر گناه از میان نخواهد رفت + بذات پاک تو کز محنت و بلا هرگز + محبت زدل دوستان نخواهد رفت + پیر هرات میگوید قدس الله روحه که الله را سبحانه تعالی خزانه بکار نیست و هیچ چیز حاجت نی هرچه دارد از برای بندگان خود دارد که خزانهٔ رحمت بعاصیان و خزانهٔ فضل بدرماندگان کرم فرماید تا هم از خزانهٔ فضل بدرماندگان کرم فرماید تا هم از خزانهٔ وی حق وی بگذارند که بندگان از ان خود نگذارد حق وی نرسند سلطان که دختر بگدائی دهد گدا را باستعداد کابین دختر نباشد هم از خزانهٔ خود کابین بگدا فرستد تا کابین کریمه وی هم از خزانهٔ بنده که طاعت میکند بتوفیق حضرت میکند و اجتناب از معاصی بعصمت او می نماید بتائید و قوت وی حق وی میگذارد انگاه بنده را دران طاعت بفضل خود می ستاید و بکرم خود می پسندد و بر جهانیان جلوه انهم کانوا یسارعون فی الخیرات صد نعمت بر سر تو نثار کند و ذره شمرد کاهی از تو کوهی انگارد بهشتے بآن عظیمی و افراخی بتو داد و آنرا غرفه خواند اولئک یجزون الغرفة بما صبروا جنات فردوس بآن لطائف و عواطف را ماحضری گفت کانت لهم جنات الفردوس نزلا فقیری در زاویه کلبه بر زبان راند در میان ملای اعلی بآن مباهات فرماید که مجدنی عبدی حمدنی عبدی اثنی علی عبدی فوض الی عبدی ابراهیم علیه السلام گوساله پیش مهمان نهاد و رب العزت از وی پسندید و گرامی کرد چندین جای در قرآن بر جهانیانش جلوه داد فما لبث ان جاء بعجل حنیذ این حیثیت نشان محبت فان علامة المحبة استکثار القلیل من المحبوب واستکسار الکثیر من المحبة علامت محبت آنست که اندکی از عطیت محبوب را بسیار شماری و بسیاری از خدمت خود را اندک انگاری اما حضرت او سبحانه باکمال استغنا با یوان میکند که از تو سزد و تو با وجود احتیاج آن میکنی که از و زیبد فما هذا الجفاء فی مقابلة ذلک الوفاء کما قیل **بیت** ببست عهدی تو دوست عهد خود نشکست + ولی تو بی سببی عهد دوست بشکستی + **نقلست** که شیخ یحیی معاذ رازی میگوید قدس سره که الهی اگر همه طاعتهای مرا از من نخواهی و مراد رببا بر آن هیچ ثواب ندهی من بآن نیاز مندی و ضعیفی خود مضائقه نکنم تو باکمال بی نیازی اگر گناهان مرا من بخشی ع بدان کرم که تو داری امیدواری هست + نیز از شیخ یحیی معاذ نور الله مضجعه منقولست که فرموده الهی اگر مرا بگناه و زلت من سوال کنی من ترا از کرم و رحمت تو سوال کنم و اگر مرا بگناهان من بدوزخ فرستی من توحید و معرفت ترا شفیع گردانم و اگر مرا با دشمنان خود در آرے ایشان را خبر کنم که من ترا دوست میدارم از گنج خانه هاتفی آواز داد که ای یحیی خدای تعالی مؤمنان را دوست میدارد و دوستان خود را در آتش نیارد یحیی از شادی بیهوش گشت و چون بهوش باز آمد از خانه بیرون دوید و گرد شهر میگشت و میگفت ای مردمان کیست همچو من که خدای خود را دوست میدارم و هر چند عاصی و گنهگارم بعفو و رحمت او امیدوارم چنانچه فقیر تو میگوید **نظم** گرچه هر بد که توان بر سر خود کردستم + دارم امید که لطف تو بگیرد دستم + در همه عمر مرادے بدلم نشکستے + گرچه صد عهد تو در هر نفسی بشکستم + مست جام هوسم گرچه یقین میدانم + که خمارم کند آخر اگر این دم مستم + عزتم ده که زحد میگذرد خواری من + خوارترزین نتوان بود که اکنون هستم + رسدم روز اجل پهلوی راحت بزمین + بس که شبها به پس زانوی خود بنشستم + غم ازان بود که من مجرم و راهی ست مخوف + چون نظر در کرمت کردم ازین غم رستم + درة التاج بقایم بتگ بحر فنا + حیف باشد نبری گر تو مرا زین بستم +

طائر قدسم و عرش ست نشیمن جایم + چون ازین دامگہ حادثہ بیرون جستم + گرچہ صدم رحلہ پیش ست معین تا بر دوست + چونکہ از خویش گسستم بخدا پیوستم

الفصل التاسع فی لطائف ہاتین الکلمتین والنکات والاشارات المتعلقۃ بہما

قیل فی تعریفہما الرحمن الرحیم ہو المنعم بما یتصور جنسہ من العباد فالرحمن الذی یرزق الکافر والرحیم الذی یغفر المذنب فالکافر ان اکثر کفرہ لا یمنع رزقہ فکذلک المذنب وان کثر عصیانہ لا یمنع رحمتہ **اشارۃ** قال بعض الحکماء اذا ارسل السید کتابا الی عبدہ فاذا نظر العبد فی عنوانہ یعلم ان سیدہ علیہ غضبان ام راض عنہ فاللہ جعل عنوان کتاب ہذہ الامۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم ولم یقل بسم اللہ العزیز الجبار والمنتقم القہار الی غیر ذلک من الاسماء الدالۃ علی الصفات الجلالیۃ التی تدل علی شدید العقاب لتعلم انہ راض عنک ترید معاملتک بالرفق واللین **الحکایۃ المبشرۃ** روی ان قابیل لما قتل اخاہ ہابیل اشتد ذلک علی آدم علیہ السلام قال اللہ تعالی یا آدم جعلت الارض فی طاعتک قال آدم یا ارض خذیہ فاخذتہ قال قابیل یا ارض بحق اللہ ان تمہلنی حتی اقول فامہلتہ قال یا رب ان ابی قد عصاک فلم تخسف بہ الارض قال اللہ نعم وانہ ترک امرا واحدۃ وانت ترکت امری وامر ابیک فقال آدم یا ارض خذیہ فاخذتہ قال ارض بحق محمد صلی اللہ وعلیہ وسلم ان تمہلنی فامہلتہ قال یا رب ابلیس قد ترک امرک فلم تخسف بہ الارض فاجاب بمثل الاول فقال آدم ثالثا یا ارض خذیہ قال یا رب الیس لک تسعۃ وتسعون اسما قال بلی قال الیس بسم اللہ الرحمن الرحیم من جملۃ ہذہ الاسماء قال بلی قال یا رب لو اردت ہلاکی فاخرج ہذین الاسمین من بین اسمائک لان من اہلک عبدہ بجریۃ واحدۃ لا یکون رحمانا رحیما قال اللہ یا ارض خلی سبیلہ فخلتہ **لطیفۃ شریفۃ** ان اول کلمۃ سبقت من آدم علیہ السلام الحمد للہ وان اول کلمۃ من اللہ سبحانہ آدم علیہ السلام یرحمک ربک لان اللہ تعالی علم ان نعمہ کثیرۃ وذنوب بنی آدم ایضا کثیرۃ فاجری علی لسانہ الحمد اولا لیکون مکافات لذنوبہ ولذنوب اولادہ فسبقت رحمتہ علی ذنوبنا وسبقت محمدتنا علی نعمہ ولذا قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ما انعم اللہ تعالی علی عبد نعمۃ تعالی الحمد للہ رب العالمین الا کان قد اعطی جبر ما اخذ **لطیفۃ منیعۃ** لما اراد اللہ تعالی ان یغرق قوم نوح قال لنوح علیہ السلام اکتب علی السفینۃ بسم اللہ ولا یکتب الرحمن الرحیم لانہ وقت الغرق والاہلاک والرحمۃ لا یقتضی الاغراق فکذلک لا یقتضی الاحراق الا تری انک اذا ذبحت غنما تقول بسم اللہ ولا تقول الرحمن الرحیم لانہ موضع القتل ولو اراد ان یقطعک لا اعطاک بسم اللہ الرحمن الرحیم **لطیفۃ اخری** سمی نفسہ رحمانا رحیما فکیف لا یرحم روی ان سائلا وقف علی باب رفیع فسال شیئا فاعطی قلیلا فجاء بفاس واخذ یخرب الباب فقیل ولم تفعل فقال اما ان یجعل الباب لائقا بالعطیۃ او العطیۃ لائقۃ بالباب لتقریب الہنا بجار المعصیۃ بالنسبۃ الی رحمتک اقل من ذرۃ بالنسبۃ الی العرش فلما اظہرت فی اول کتابک علی عبادک صفتہ فلا تجعلنا محرومین عن رحمتک فی آخر خطابک یوم القیمۃ بفضلک وکرمک **لطیفۃ اخری** لقد اشتہر ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لما کسرت رباعیتہ قال اللہم اہد قومی فانہم لا یعلمون وہذا نہایۃ الحلم فی الدنیا وقد ثبت انہ صلی اللہ علیہ وسلم سیقول یوم القیمۃ امتی امتی وہذا کرم عظیم منہ فی الآخرۃ وقیل ما سبب حصول ہذہ الرحمۃ فیہ فی الدنیا والآخرۃ قلنا لان اللہ تعالی قال فی شانہ وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین فالنکتۃ فیہ ان الرحمۃ الواحدۃ بل جزا من مائۃ رحمۃ قسم علیہ وعلیہ السلام وعلی جمیع المخلوقات فبلغ ہذا مبلغ حتی اوذی غایۃ الایذاء ومع ذلک یتجاوز عنہم ودعا لہم بالخیر فکیف کرم من ارسل ذلک بالجزء حین ضمنہا الی التسعۃ والتسعین جزءا مع

انہ لم یوذ بوجہ من الوجوہ وسمی نفسہ رحمانا رحیما **لطیفۃ اخری** قال العارفون باللہ ورسولہ ان اللہ سبحانہ سمی رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم رحیما وقال بالمؤمنین رؤف رحیم وروی ان لیلۃ المعراج لما بلغ باب جہنم رای فیہا عجوزا فی العذاب فلما علم انہا والدتہ صار محزونا مغموما فقیل لہ لو شفع لہا قبلت شفاعتک ولکن لا شفاعۃ لک فی الامۃ یوم القیمۃ فقال اختار الامۃ واجعلہا فداء العصاۃ لامتی وکذلک فعل فی الاولاد حین علم انہما ستقتلان فقال لہ جبرئیل علیہ السلام لو تشفع لہما قبلت شفاعتک وتخلصان عن ذلک ولکن لا شفاعۃ لک فی الامۃ فبکاء قال اولادنا اکبادنا ان قالوا احرقونا وان عاشوا افتونا من لم یذق فرقۃ الاولاد ولم یدر ما حرقۃ الاکباد ثم قال اخترت شفاعۃ الامۃ علیہما ولم یتکلم فیہما فمن سماہ رحیما فہذا اکرمہ فما ظنک بمن سمی نفسہ رحمانا رحیما **حکایۃ مرجوۃ** وروی ان فتی قربت وفاتہ اعتقل لسانہ عن شہادۃ ان لا الہ الا اللہ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم واجزوہ بہ فقال ودخل علیہ وجعل یعرض الشہادۃ وہو یتحرک ویضطرب ولا یعمل لسانہ فقال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما کان یصلی اما کان یزکی فقالوا بلی فعل کل ذلک فقال ہل حی والدیہ فقالوا بلی فقال علیہ السلام یاتوا بامہ فجاوت وہی عجوز عوراء فقال علیہ السلام ہاتوا بالحطب والنار وقالت وما تصنع بالنار فقال علیہ السلام احرقہ بالنار بین یدیک جزاء لما عمل بک فقالت عفوت حملتہ وتسعۃ اشہر وارضعتہ سنتین فاین رحمۃ الام فعند ذلک اطلق لسانہ وقال اشہد ان لا الہ الا اللہ والنکتہ فیہا ان رحمۃ اللہ وسبحانہ وتعالی علی امۃ حبیبہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تفضل علی رحمتہ الوالدۃ الشفیقۃ علی ولدہا سبعین مرۃ وذلک لانہا وان کانت رحیمۃ فما کانت رحمانۃ فلاجل ذلک القلیل من الرحمۃ ما جوزت احراق ولدہا النار فالرحمن الرحیم الذی لم یتضرر بجنایات العبید کیف یستجیز احراق المؤمن الذی واظب علی شہادۃ ان لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ وقراءۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم سبعین سنۃ بالنار کان سبحانہ وتعالی یقول یا ملائکتی للنار خمرۃ طینۃ بیدی اربعین صباحا اللنار نفخت فیہ من روحی اللنار امرت ملائکتی بسجودہ اللنار ربیتہ لصنوف النعم الظاہرۃ والباطنۃ اللنار نورت قلبہ بنور معرفتی اللنار احرقت قلبہ بنار محبتی وعدتہ کل لحظۃ من یومہ لیلۃ مشاہدۃ جمالی ورویتی کیف احرقہ وقد تموج بحار رحمتی وانا الرحمن الرحیم **لطیفۃ اخری** کانہ سبحانہ تعالی یقول رحمانم مر صغایر را بیامرزم رحیمم مر کبایر را بیامرزم رحمانم گناہان علانیہ را بیامرزم رحیمم جرائم سرائر را بیامرزم رحمانم انچہ فرشتہ داند ومن دانم بیامرزم رحیمم فرشتہ نداند ومن دانم بیامرزم رحمانم گناہ روز بیامرزم ورحیمم گناہ شب بیامرزم رحمانم توبہ کنی بیامرزم رحیمم توبہ نکنی ہم بیامرزم رحمانم باوجود گناہ امروز روزی باز نگرفتم رحیمم باجرایم وزلات فردا مغفرت نیز باز نگیرم رحمانم امروز مؤمنان وکافران را روزی نادادہ نگذاشتہ ام رحیمم فردا مؤمنان را نا امرزیدہ کی گذارم **خبر مرجوۃ** یقال یوتی بعبد یوم القیامۃ ویوقف بین یدی اللہ تعالی ویحاسب معہ ووجبت علیہ النار لکثرت سیاتہ وقلۃ خیراتہ اما لم یکن عملہا او کان عملہا فاخذہا خصماءہ وقد اشرف العبد علی الہلاک وہو یرتعد فیقول اللہ تعالی ملائکتی انظروا ہل تجدوا فی دیوانہ حسنۃ فنظروا فلم یجدوا شیئا فقالوا یا ربنا لم نجد شیئا قال عندی حسنۃ واحدۃ اتذکر لیلۃ کذا کنت نائما فی موضع کذا فانتبہت من منامک واردت ان تذکرنی فغلب النوم علیک فلم تذکرنی فکتبت لک بارادۃ قلبک ذکری حسنۃ واحدۃ ولو کنت ذکرتنی لکتبتہا عشرا فجعل اللہ تعالی تلک الواحدۃ کالجبل فتوضع فی کفۃ حسناتہ فیترجح علی سیاتہ فیغفر لہ بہا فالرجاء کل الرجاء لمن تامل فی ان عبدا نائما تیقظ واراد ان یذکرہ ولم یذکرہ غفر بذلک فما تقول فی عبد

ذکر وسبعین سنتہ کل سنتہ ثلثمائۃ وستین لیلۃ کل یوم ولیلۃ بالاخلاص علی وجہ الاختصاص اربعۃ وستین مرۃ انہ الرحمن وانہ الرحیم وذلک لان الصلوۃ المفروضۃ سبع عشرۃ رکعۃ والسنن الروایۃ خمسۃ عشرۃ رکعۃ وقد کرر الرحمن الرحیم فی کل رکعۃ مرتین مرۃ فی التسمیۃ ومرۃ فی الفاتحۃ مع اذکار کثیرۃ من التسبیحات والتحمیدات والتہلیلات والتکبیرات الا یغفرہ بفضلہ وکرمہ وسعۃ رحمتہ

المجلس الرابعۃ

من التسمیۃ السادس من نفس الکتاب فی بیان جملۃ ہذہ الآیۃ الکریمۃ اعنی بسم اللہ الرحمن الرحیم وفیہ فصول

الفصل الاول فی بیان التسمیۃ من القرآن ام لا اعلم ان فی التسمیۃ بین العلماء اختلاف ہل ہی من الفاتحۃ ام لا وعلی الثانی ہل من القرآن ام لا قال سعید بن جبیر وعطاء والزہری والامام الشافعی وابن المبارک وقراء مکۃ والکوفۃ وفقہاءہما ہی من الفاتحۃ وخالفہم قراء المدینۃ والبصرۃ والشام وفقہاءہا ومالک والاوضاعی رحمہم اللہ وقال مالک والاوزاعی انہ لیس من القرآن الا فی سورۃ النمل ولا یقرا لا سرا ولا جہرا الا فی قیام شہر رمضان واما ابوحنیفۃ واصحابہ رحمہم اللہ فلم ینص علیہ وقال تقرأ بسم اللہ الرحمن الرحیم ویسر بہا ولم یقل انہا آیۃ من السورۃ ام لا وسال المعلی محمد بن الحسن رحمۃ اللہ علیہما فقال ما بین الدفتین کلام اللہ وقال بعضہم من فقہاء الحنیفۃ رحمہم اللہ تورع ابوحنیفہ واصحابہ رحمہم اللہ عن الوقوع فی ہذا المسئلۃ لان الخوض فی اثبات ان التسمیۃ من القرآن ام لیست منہ امر عظیم فالاول السکوت عنہ وحجت الشافعی رحمہ اللہ ما روی ابوہریرۃ رضی اللہ عنہ انہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال فاتحۃ الکتاب سبع آیات اولین بسم اللہ الرحمن الرحیم وقول ام سلمۃ رضی اللہ عنہا قرأ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الفاتحۃ وعد بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین آیۃ وروی ان امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ کان اذا افتتح السورۃ فی الصلوۃ ویقرأ بسم اللہ الرحمن الرحیم وکان یقول من ترک قراتہا فقد نقص وروی عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ انہ قال اذا قرأتم القرآن فلا تدعوا بسم اللہ الرحمن الرحیم فانہا احدی آیاتہا وعن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال یقول اللہ تعالی قسمت الصلوۃ بینی وبین عبدی نصفین فاذا قال العبد بسم اللہ الرحمن الرحیم قال مجدنی عبدی واذا قال الحمد للہ رب العالمین قال حمدنی واذا قال الرحمن الرحیم قال اللہ تعالی اثنی علی عبدی واذا قال مالک یوم الدین قال اللہ تعالی فوض علی عبدی واذا قال ایاک نعبد وایاک نستعین قال تعالی ہذا بینی وبین عبدی واذا قال اہدنا الصراط المستقیم قال تعالی ہذا لعبدی ولعبدی ما سائل وعن طلحۃ بن عبد اللہ رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بسم اللہ الرحمن الرحیم فقد ترک آیۃ من کتاب اللہ کذا ذکرہ الثعلبی رحمہ اللہ فی تفسیرہ وحجۃ العقلیۃ الاجماع علی ان بین الدفتین کلام اللہ تعالی اللہ والوفاق علی اثباتہا فی المصاحف مع المبالغۃ فی تجرید القرآن حتی لم یکتب امین وحجۃ مخالفیہ فقلناء ما ذکر الامام الطحاوی رحمہ اللہ فی شرح الآثار باسنادہ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا نہض فی الثانیۃ استفتح بالحمد للہ رب العالمین ولم یسکت ففی ہذا دلیل ان بسم اللہ الرحمن الرحیم لیست من الفاتحۃ ولو کانت منہا لقرأہا فی الثانیۃ کما قرأہا فی الاول وقد ظہر الآثار متواترۃ عن ابی بکر وعمر وعثمان رضی اللہ عنہم کانوا لا یجہرون بہا فی الصلوۃ وعن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابابکر وعمر وعثمان رضی اللہ عنہم کانوا یستفتحون القراۃ الحمد للہ

رب العالمین ولم اسمع احدا منہم یجہر بسم اللہ الرحمن الرحیم وعن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یفتتح الصلوٰۃ بالتکبیر و
یفتتح القراءۃ بالحمد ویختمہا بالتسلیم الی آخر الدلائل وروی عن جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ عنہما انہ قال البسملۃ تیجان السورۃ قال امام القرطبی
رحمہ اللہ فی تفسیرہ ہذا یدل علی انہا لیست بآیۃ من الفاتحۃ ولا من غیرہا وقال القرطبی ہہنا ثلثۃ اقوال الاول انہا لیست بآیۃ لا فی الفاتحۃ
ولا فی غیرہا وہو قول مالک رحمہ اللہ والثانی انہا آیۃ من کل سورۃ وہو قول عبداللہ بن المبارک رحمہ اللہ والثالث قول الشافعی رحمہ
اللہ ہی آیۃ من الفاتحۃ وتردد قولہ الی سائر السورۃ فمرۃ قال ہی آیۃ من کل سورۃ ومرۃ قال لیست آیۃ فی الفاتحۃ وحدہا ولا خلاف بینہم
علی انہا آیۃ من القرآن من سورۃ النمل والحجۃ العقلیۃ للنافین ماذکرہ الامام الرازی رحمہ اللہ والامام الغزالی قدس اللہ روحہ من ان
التسمیۃ لوکانت من القرآن لکان طریقۃ اثباتہ اما التواتر والاحاد والاول باطل لانہ لوثبت بالتواتر لحصل العلم الضروری بانہا من القرآن
ولوکان ذلک لامتنع وقوع الخلاف فیہ من الامۃ والثانی ایضاً باطل لان خبر الواحد لایفید الا الظن فلو جعلناہا طریقا الی اثبات القرآن
لخرج القرآن عن کونہ حجۃ یقینیۃ ولصار ذلک ظنیا ولو جاز ذلک لجاز ادعاء الروافض فان القرآن دخل الزیادۃ والنقصان والتغیر
والتحریف وذلک سیبطل الاسلام کذا فی المفاتیح وقال مولانا حافظ الدین النسفی رحمہ اللہ فی الکافی فی الفقہ الحنفی انہ لما اختلف الاخبار
لم یثبت منہا مع التعارض لان ادنی درجات اختلاف الآثار والعلماء ایراث الشبہۃ والقرآن لایثبت بالشبہۃ لاطریقۃ طریق الیقین
لانہ اصل الدین وبہ تثبت الرسالۃ وقامت الحجۃ علی اہل الضلالۃ فیعمل بالمثبتۃ والنافیۃ وتحمل النافیۃ علی انہا لیست من الفاتحۃ
ولا من راس کل سورۃ والمثبتۃ علی انہا من القرآن وکتبت فی المصاحف بخط علاحدہ لیدل علی انہا لیست فی السورۃ ودلت
الکتابۃ بعلم الوحی علی انہا من القرآن انزلت للفصل کما یکتب الابواب وقد اجمع القراء علی ان سورۃ الملک ثلثون آیۃ ومع التسمیۃ یکون
احدی وثلثون وکذا اتفقوا علی ان سورۃ الکوثر ثلث آیات وہی ثلث بلا التسمیۃ وذکر القاضی ابوزید الدبوسی رحمہ اللہ فی الاسرار ان
التسمیۃ بین السورۃ الفیل وسورۃ لایلاف لوجعلت آیۃ مقصودۃ لاوجبت الفصل بین العلۃ والمعلول وانہ لایستقیم وسئل ابن عباس
رضی اللہ عنہ لم ترک الصحابۃ کتبۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم بین الانفال والتوبۃ فقال الآیات من خالۃ الانفال اشتبہت علیہم فلم یکتب
التسمیۃ فدل الجواب علی ان الکتبۃ کانت للفصل وقال السید الجرجانی رحمہ اللہ فی شرح الکشاف وذہب المتاخرون من الحنفیۃ الی ان الصحیح
المذہب انہا آیۃ واحدۃ من القرآن لیست بجزء وشئی من السور بل انزلت للفصل بینہما تبرکا بہا واللہ اعلم واما اختیار الفقہاء الحنفیۃ رحمہ اللہ
ما روی المعلی عن ابی یوسف وابی حنیفۃ ان المصلی یقرأ بسم اللہ الرحمن الرحیم ویتعوذ فی الرکعۃ الاولی فحسب وروی عن ابی حنیفۃ رحمہ اللہ
یکتفی بالتسمیۃ فی الرکعۃ الاولی کما یکتفی بالتعوذ والفتویٰ علی قول ابی یوسف رحمہ اللہ انہ یاتی بالتسمیۃ فی الاولی کل رکعۃ ویخفیہا ویفتتح بالحمد للہ
رب العالمین کذا فی فتاوی الحجۃ وفی العنایۃ وعند محمد رحمہ اللہ یسمی فی اول کل سورۃ ایضا ہو المختار وذکر فی کنز الابصار ان المنفرد یسمی فی
اول کل سورۃ والامام ایضا فیما یخافت ویخفیہا فی اول الفاتحۃ فی الجہریۃ فحسب

الفصل الثانی فی بیان فضائل التسمیۃ وہی اربعۃ اقسام القسم الاول فیما ورد فی الاحادیث النبویۃ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث الاول

ذکر فی التیسیر روایۃ عن جابر بن عبداللہ الانصاری رضی اللہ عنہما عن النبی صلی اللہ

علیہ وسلم انہ قال لما نزلت بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ہرب الغیم الی الشرق وسکنت الریاح وہاج البحر واضعت البہائم اذانہا ورجمت
الشیاطین من السماء وضحت الجبال حتی اسمع اہل مکۃ دوتہا بعث اللہ روحانا حتی ظلل مکۃ وخلق اللہ تعالیٰ بعزتہ ولا یسمی اسمہ علی شیٔ
الا شفا ولا یسمی اسمہ علی شیٔ بعزتہ الا بارک علیہ ومن قرأ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم دخل الجنۃ **الحدیث الثانیۃ فیہ** وعن ابن عباس
رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال ان المعلم اذا قال للصبی قل بسم اللہ الرحمٰن الرحیم فقال الصبی بسم اللہ الرحمٰن الرحیم
کتب اللہ براۃ للصبی وبراءۃ لابویہ وبراۃ للمعلم من النار **الحدیث الثالث** فیہ روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال اول
ما جری بہ القلم فی اللوح المحفوظ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم وانہ اوّل ما انزل علی آدم علیہ الصلوۃ والسلام وانہ امان اہل السمٰوات
والارضین **الحدیث الرابع** ذکر فی التفسیر الکبیر قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من رفع قرطاسا من الارض فیہ بسم اللہ
الرحمٰن الرحیم اجلالا لہ کتب عند اللہ من الصدیقین وخفف عن والدیہ العذاب وان کانا مشرکین **الحدیث الخامس فیہ**
عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابا ہریرۃ اذا توضأت فقل بسم اللہ فان حفظتک لا تستریح ان یکتب
لک الحسنات حتی تفرغ واذا غشیت اہلک فقل بسم اللہ فان حفظتک یکتبون لک الحسنات حتی تغتسل من الجنابۃ فان حصل لک
ولد کتب من الحسنات بعدد نفس ذلک الولد وبعدد انفاس اعقابہ ان کان لہ عقب حتی لا یبقی منہم احد یا ابو ہریرۃ اذا رکبت دابۃ فقل
بسم اللہ والحمد للہ یکتب لک الحسنات بعدد کل خطوۃ واذا رکبت سفینۃ فقل بسم اللہ والحمد للہ تکتب لک عشر حسنات بعدد کل سلک فیہ
الحدیث السادس فیہ عن انس رضی اللہ عنہ ان رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال ستر ما بین اعین الجن وعورات بنی آدم اذا نزعوا
ثیابہم ویقولوا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم والنکتۃ فیہ انہ اذا اصار ہذا الاسم حجابا بینک وبین اعدائک من الجن فی الدنیا افلا یصیر حجابا بینک
وبین الزبانیۃ فی العقبیٰ **الحدیث السابع** فیہ قال علیہ الصلوۃ والسلام من توضأ ولم یذکر بسم اللہ کان طہور التلک الاعضاء ومن
توضأ وذکر بسم اللہ تعالیٰ کان طہورا لجمیع بدنہ فاذا کان ذکر اللسان علی الوضوء طہورا لکل البدن فان الذکر عن صمیم القلب ان یکون طہورا
للقلب عن الکفر والبدعۃ وللبدن عن المعاصی والذلۃ خصوصًا فی الصلوۃ **الحدیث الثامن** فی تفسیر بحر العلوم للامام النسفی
رحمہ اللہ عن بکر بن عبد اللہ المزنی قال قلت یا رسول اللہ انی رجل محارب لا ینمو لی مال فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا بکر بن عبد اللہ
اذا اصبحت واذا امسیت فقل بسم اللہ علی اہلی ومالی اللہم ارضنی بما قضیت وعافنی فیما قضیت وعافنی فیما بقیت لا احب تعجیل ما اخرت ولا تاخیر ما عجلت
قال فکنت اقولہن فاغنی اللہ تعالیٰ لی مالی وقضیٰ عنی دینی واغنانی وعیالی **الحدیث التاسع** فیہ روی الانسان اُعطی کتابہ فی القیامۃ
وہو مملوا من فضایحہ فلیتناولہ فیقول بسم اللہ الرحمٰن الرحیم علی عادتہ فی الدنیا فینشرہ فاذا ہو بیض لا شیٔ فیہ فیقول ما اقرء لیس فیہ شیٔ
فیقال لہ کان السیات وقد محیت ببرکۃ التسمیۃ **الحدیث العاشر** فیہ روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال اذا وضع المؤمن قدمہ علی الصراط
وقال بسم اللہ الرحمٰن الرحیم تخمد النار تحت قدمہ کما تخمد الاہالۃ علی الطبق **الحدیث الحادی عشر** فیہ قال علیہ الصلوۃ والسلام ان المؤمن
اذا وضع قدمہ علی الصراط فقال بسم اللہ الرحمٰن الرحیم یقول النار تحت قدمہ خبر یا مؤمن فقد طفا نورک لہبی **الحدیث الثانی عشر**
فیہ قال علیہ الصلوۃ والسلام ان المؤمنین اذا وضعوا اقدامہم علی الصراط فقالوا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم یمرون علیہا وثیابہم ندیہ العرق

الحدیث الثالث عشر فی ریاض المذکرین قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان المؤمن اذا امر اللہ تعالی بہ الی النار فاذا
رفع قدمہ لیدخل النار فیقول بسم اللہ الرحمن الرحیم تباعد عنہ النار مسیرۃ سبعین الف سنۃ **الحدیث الرابع عشر** وفی بحر العلوم
عن بریدۃ رضی اللہ عنہ قال لہ صلی اللہ علیہ وسلم لا اخرج من المسجد حتی اخبرک بآیۃ او سورۃ لم تنزل علی نبی بعد سلیمان صلوات اللہ علیہ غیر قال فمشی واتبعتہ حتی انتہی الی باب
المسجد قال فاخرج احدی رجلیہ من اسکفۃ المسجد وبقیت الرجل الاخری فی المسجد فقلت بینی وبین المتہنا قال فاقبل علی توجہہ فقال بای شئی تفتتح القرآن
اذا فتحت الصلوۃ قال بسم اللہ الرحمن الرحیم قال ہی ہی ثم خرج **الحدیث الخامس عشر** فی تاج المذکرین للعتبۃ ابی مالک نصر ابن نصر ان
رحمہ اللہ سال عثمان بن عفان الرسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عن تفسیر بسم اللہ الرحمن الرحیم فقال لو اجتمع الخلائق علی تفسیر بسم اللہ الرحمن الرحیم
اربعۃ آلاف سنۃ لا اہتدوا الی عشر عشیرہ فمن قال بسم اللہ الرحمن الرحیم کتب اللہ تعالی لہ اربعۃ آلاف حسنۃ ومحی عنہ اربعۃ آلاف سیئۃ ورفع لہ
اربعۃ آلاف درجۃ وقال بعض الحکماء وانما قدر اربعۃ آلاف سیئۃ لان بسم اللہ الرحمن الرحیم اربع کلمۃ فجعل لکل کلمۃ الف سیئۃ **الحدیث السادس عشر**
فیہ عن سلمان الفارسی رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال لا یدخل الجنۃ احد الا لجواز قیل یا رسول اللہ وما الجواز قال یدفع الی کل مؤمن خط فیہ
بسم اللہ الرحمن الرحیم من اللہ العزیز الرحیم الی رضوان خازن الجنان اما بعد فادخلوہ فی جنۃ عالیۃ قطوفہا دانیۃ کلوا واشربوا ہنیئاً بما اسلفتم فی الایام
الخالیۃ ویدفع الی کل شقی خط فیہ من اللہ العزیز الحکیم الی مالک خازن النیران اما بعد فخذوہ وغلوہ ثم الجحیم صلوہ ثم فی سلسلۃ ذرعہا سبعون
ذراعا فاسلکوہ فیدخل الکافر النار فیقول انا للہ ویدخل المؤمن الجنۃ ویقول بسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث السابع عشر**
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اتانی جبرئیل ومعہ تفاحۃ فوضعہا بین یدی فقال الجبار یقرئک السلام ویقول ہذہ ہدیۃ لک فرفعتہا وفتحتہا
فوجدت فیہ قرطاسا مکتوبا علیہ بسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث الثامن عشر** قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من قرء بسم اللہ
الرحمن الرحیم غفر اللہ تعالی لہ ما تقدم من ذنبہ ان اللہ تعالی زین السماء بالکواکب وزین الملائکۃ بجبرئیل وزین الجنۃ بالحور والقصور وزین
الانبیاء بمحمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وعلی جمیع الانبیاء وزین القرآن ببسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث التاسع عشر** فی خالصۃ الحقائق
عن انس رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال اذا اکلت طعاما وشرابا فقل بسم اللہ وباللہ لا یضر مع اسمہ شئی فی الارض
ولا فی السماء یا حی یا قیوم لا یصیبک ومنہ لو کان فیہ سم **الحدیث العشرون** ذکر فی زہرۃ الریاض عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال
ما من احد یقصد البیت الا وتبعہ شیطان فاذا دخل البیت وقال بسم اللہ الرحمن الرحیم یقول الشیطان لا مدخل لی فی ہذا البیت واذا قدم
الیہ الطعام قال بسم اللہ قال الشیطان لا طعام لی ہہنا واذا قدم الیہ الشراب قال بسم اللہ یقول الشیطان لا شراب لی ہہنا واذا
اضطجع وقال بسم اللہ یقول الشیطان لا مضجع لی ہہنا واذا ترک التسمیۃ عند الدخول ودخل بیتہ واذا ترکہا عند الاکل اکل معہ وکذلک عند الشراب
یضع الشیطان فمہ اولا علی الکوز واذا اراد ان یجامع اہلہ ولم یسم جامع معہ والدلیل علی ہذا وشارکہم فی الاموال والاولاد مشارکتہ
فی الاموال الاکل والشرب واما فی الاولاد کل مولود یولد معتوہا مغلوب العقل ومسلوب العضو فہو من اثر الشیطان ویقول الشیطان
وجدت بیتا وشرابا وطعاما وزوجتہ فلا اخرج واذا خرج من بیتہ وقال بسم اللہ ہرب منہ الشیطان وحکی ان شیطانا سمینا
استقبل شیطانا مہزولا فقال السمین للمہزول لماذا صرت فی ہذہ الحالۃ وقال انی مسلطۃ علی رجل اذا دخل بیتہ یقول بسم اللہ الرحمن الرحیم

واذا خرج یقول کذلک واذا اکل او شرب یقول کذلک فاکون ہار بامنہ ثم قال المہزول للسمین فماذا ارٰک فی ہذہ الحالۃ الحسنۃ قال لانی مسلط علی رجل یدخل البیت بالغفلۃ ولا یقول بسم اللہ الرحمن الرحیم فاشارکہ فی جمیع ہذا وارکب علی عنقہ کالدابۃ **الحدیث الحادی والعشرون** فیما روی عن امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان للہ تعالیٰ دارا فی الجنۃ یقال لہا دار النور کل شیء یخلق فیہا خلق من النور واذا ارادہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم امتہ رؤیۃ اللہ سبحانہ وتعالیٰ بلا کیف اوحی اللہ تعالیٰ الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اصعدوا دار النور وتلک الدار لیس لہا طریق وہی فی الہوی قیل یا رسول اللہ کیف یصعدون الیہا ولیس لہا درج ولا سلم قال فیقال لہم اقرؤا بسم اللہ الرحمن الرحیم کما تقرؤون فی دار الدنیا فیقولون ویطیرون الیہا طیرا انا طرفۃ فاید بہم اللہ عین وقواہم واہلہم ان ینظروا الی الرب بلا کیف وہو قولہ تعالیٰ وجوہ یومئذ ناضرۃ الی ربہا ناظرۃ فیقول اللہ تعالیٰ سلام علیکم عبادی وہو قولہ تعالیٰ تحیتہم یوم یلقونہ سلام فیقول عبادی ارضیتم عنی فانا عنکم راض فذلک قولہ تعالیٰ رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ فہذا اول سلامہ علیہم **الحدیث الثانی والعشرون** فیما فی الحدیث من قرأ بسم اللہ الرحمن الرحیم اثنا عشر الفا کان لمن افتدی نفسہ من النار وکان لہ زیادۃ فی عمرہ فاذا جاء ملک الموت الیہ فی ذلک الیوم او فی تلک اللیلۃ قال حافظاہ ملک الموت جئت لقبض روحہ وقد وہب اللہ لہ ہذا الیوم وہذا اللیل بقراءۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم ویقول ملک الموت انی جئت الیہ لاخبرہ بمالہ عند اللہ ان شاء تصرفت وان شاء قبضت فیسلم علیہ فیقول روحہ جئت لتقبضنی کمال الملکان فیقول جئتک لاخبرک بمالک عند اللہ فان شئت اقبض وان شئت ارجع فیقول ہات ما جئت بہ فیقول ان اللہ عنک راض وقد اوجب لک الجنۃ وحرم علیک النار فیقول الروح انی کنت اکرہ الموت لانی لم اعلم مالی عند اللہ وخفت من النار فاذا اخبرتنی انی نجوت من النار ووجبت لی الجنۃ والرب عنی راض فما اضع بالحیوۃ بعد ہذا فعجل یا ملک الموت فارحنی من الدنیا **الحدیث الثالث والعشرون** فیما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال اذا قال العبد بسم اللہ الرحمن الرحیم کتب اللہ تعالیٰ لہ عبادۃ سبع مائۃ سنۃ لان اللہ تعالیٰ لما خلق القلم فنظر اللہ تعالیٰ الیہ بالہیبۃ فانشق القلم فقال اللہ اکتب بما ہو کائن الی یوم القیمۃ فقال بای شیء ابدأ قال ابدأ بسم اللہ الرحمن الرحیم فکتب القلم بسم اللہ الرحمن الرحیم فی مدۃ سبع مائۃ سنۃ من سنین الدنیا قال اللہ تعالیٰ بعزتی وجلالی ایما عبد وامۃ من امۃ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال بسم اللہ الرحمن الرحیم مرۃ اکتب لہ فی دیوانہ ثواب سبعمائۃ سنۃ **الحدیث الرابع والعشرون** فیما ایضا روی عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا دخل اہل الجنۃ الجنۃ واہل النار النار تلقتہم الملائکۃ بکل خیر ونعمۃ فیوضع لہم المنابر ویفرش لہم الفرش ویؤتی الیہم بالوان الاطعمۃ والفواکہ ویکون فیہم مع ہذہ النعمۃ حیرت فیقول اللہ تعالیٰ یا عبادی ما ہذہ الحیرۃ فہی لیست بدار الحیرۃ قالوا ان لنا موعدا قد حان وقتہ یقول اللہ للملائکۃ ارفع الحجب عن الوجوہ والملائکۃ یقولون ربنا کیف یجوز لہم ان یروک وہم عصاۃ یقول اللہ تعالیٰ ارفعوا الحجب فانی قد طال ما رایتہم قائلین بسم اللہ الرحمن الرحیم ساجدین باکین طمعا للقائی فیرفع الحجب فینظرون ویخرون سجدا للہ تعالیٰ فیقول اللہ تعالیٰ ارفعوا رؤسکم فان ہذہ لیست بدار العمل بل ہی دار الکرامۃ فتجلی لہم بلا کیف فیقول لہم انبساطا سلام علیکم عبادی فقد رضیت عنکم فہل ترضون عنی وہو قولہ سلام قولا من رب رحیم وقولہ رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ **الحدیث الخامس والعشرون** فیما ایضا ان ملک الموت علیہ السلام

اذا اراد قبض روح العاصی یقول لا اعطیتک مالم یامرنی بذلک ربی فیقول ملک الموت اللہ امرنی بذلک فیطلب الروح المؤمن منہ العلامۃ والبرہان فیقول انی خلقنی وادخلنی فی جسدی ولم تک حاضرا عند ذلک تریدان تاخذنی فیرجع ملک الموت علیہ السلام الی اللہ سبحانہ ویقول ان عبدک یقول کذا وکذا ویطلب برہان فیقول اللہ تعالیٰ صدق روح عبدی یا ملک الموت اذہب الی الجنۃ وخذ تفاحۃ علیہا علامتی فارہ روح عبدی فیذہب ملک فیاخذہا وعلیہا مکتوب بسم اللہ الرحمن الرحیم ویریہ فاذا اراہ العبد یخرج روحہ مع النشاط

الحدیث السادس والعشرون فیہا ایضا عثر رجل بین یدی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال تعس الشیطان فقال لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا تقل کذلک فانہ یتعاظم بذلک ویقول بعزتی سرعتک ولکن قل بسم اللہ الرحمن الرحیم فاذا قلت بسم اللہ الرحمن الرحیم یتصاغر یذوب کالرصاص والاشارۃ فیہ ای ذنوب الاولین والآخرین لو اجتمعت لہم یبلغ کفر ذرۃ من کفر الشیطان واذا کان یذوب ذنوب المؤمن عند قراءۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث السابع والعشرون** فیہا ایضا وفی الخبر اذا کان یوم القیامۃ وزنت اعمال ہذہ الامۃ فزادت رکعۃ من صلوٰتہم علی الف رکعۃ من بنی اسرائیل فیقول یارب ما بال امۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم رکعۃ واحدۃ منہم تزن بالف رکعۃ منا فزادت فیقول اللہ یقولون فی صلوٰتہم بسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث الثامن والعشرون** فیہا اذا کان یوم القیامۃ یقوم الخلایق ویشتد بہم العطش ویلجمہم العرق فہم فی حیرت فبعث اللہ تعالیٰ جبرئیل علیہ السلام الی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فیقول یا محمد مر امتک فیدعونی بالاسم الذی کانوا یدعون فی الدنیا عند الشدائد فتنادی المحمدیۃ بلسان واحد فیقولون بسم اللہ الرحمن الرحیم فحینئذ یفضل اللہ الفضل بین الخلق ثم یقول اللہ لبسائر الامم لو لم یکن ذکر محمدیۃ لی بہذا الاسم لاتممت علیکم الف عام **الحدیث التاسع والعشرون** فیہا ایضا وفی الخبر ان عبداً آتی بالموقف والملائکۃ یجعلون السلاسل فی عنقہ والاصفاد فی رجلہ ویسحبونہ الی النار فیقول اللہ ردوا الی عبدی ماذا تریدون منہ انتم خلقتموہ فیقول اللہ تعالیٰ عبدی الیت من الخیرات ازنی لسانک فاراہ فاذا ہو مکتوب علیہ ابیض بسم اللہ الرحمن الرحیم ہذا الذی قلت فی لیلۃ حین تقلبت من جنب الی جنب بسم اللہ الرحمن الرحیم اذہب فقد غفرت لک فیدخل الجنۃ بلا حساب **الحدیث الثلثون** فی عدیم المثل من قال بسم اللہ الرحمن الرحیم کتب اللہ تعالیٰ لہ بکل حرف اربعۃ آلاف حسنۃ ومحی عنہ اربعۃ آلاف سیئۃ ورفع لہ اربعۃ آلاف درجۃ

الحدیث الحادی والثلثون روی عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال ارانی جبرئیل علیہ السلام تحفۃ فنظرت فاذا حریر من الجنۃ فیہ قرطاسا من النور مکتوب علیہ بسم اللہ الرحمن الرحیم قال اللہ تعالیٰ محمد ب بہای وبجتک س بسنائی وسنتک م بملکی ومحبتک ا بالوہیتی والفتک ل بلطفی ولطافتک ہ بہیتی وہدایتک انی استحیی ان اعذب بالنار من قال بسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث الثانی والثلثون** روی عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال اذا قال العبد بسم اللہ ویقول اللہ تعالیٰ للملکین اکتبا بہ الف حسنۃ فیقولان الف حسنۃ فیقول اللہ تعالیٰ الفی حسنۃ فیقول اللہ تعالیٰ ثلثۃ آلاف حسنۃ الی ان یبلغ عشرۃ آلاف فیسکتان فیقول اللہ تعالیٰ لم سکتما فوعزتی لو رددتما لردت الی یوم القیمۃ دعلی ہذا الحکی ان الحسین علی رضی اللہ عنہما دخل علی ابیہ من الکتاب فقال والوہ ما تعلمت الیوم فقال بسم اللہ الرحمن الرحیم فقال لوکیلہ ہذا الی المعلم عشرہ آلاف درہم فقال الوکیل بسم اللہ الرحمن الرحیم تہدی عشرۃ آلاف درہم فقال اجعلہا عشرین الفا فعاد وہ الوکیل فقال اجعلہا ثلثین الفا فسکت الوکیل ولم یجر جوابا فقال علی والذی فلق الحبۃ وبرا التسمیۃ لو

اروتنی لزوجة بالغا مابلغ وکان ذلک قلیلا فی جنب بسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث الثالث والثلثون** جاء اعرابی الی رسول
صلی اللہ علیہ وسلم فقال تظاہر علی ذنوبی واستغفر لی قل بسم اللہ الرحمن الرحیم یحرم اللہ علیک النار فقال الاعرابی ابھذا فقال صلی اللہ
علیہ وسلم مامن مؤمن ولامومنة یقول بسم اللہ الرحمن الرحیم الاحرم اللہ علیہ النار **الحدیث الرابع والثلثون** فی کتاب
اسرار الابرار عن عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال ان فی الجنة جبلاً یقال لہ الرحمة وعلی ذروة الجبل
تصیل لہا مدینة السلام وفی المدینة قصر یقال لہ قصر السرور فی القصر بیت یقال لہ بیت الجلال وللبیت اربعة آلاف باب ینظر العبد
من کل باب فیہا الی ربہ تعالی فیراہ من غیر حجاب بلاکیف اعدت المدینة والقصر والبیت والابواب لقایل بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحدیث الخامس والثلثون عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا قال العبد بسم اللہ الرحمن الرحیم خلق اللہ عزوجل الف مدینة
فی الجنة من یاقوتة حمراء فی کل مدینة الف قصر من درة بیضا فی کل قصر الف بیت من زبرجدة خضرا فی کل بیت سریر فراش من سندس
واستبرق وحریر علی کل فراش جاریة من الحور العین مکتوب علی جبینہا ابوبکر الصدیق وعلی خدہا الایمن عمر ابن الخطاب وعلی الایسر عثمان بن عفان
وعلی ذقنہا علی بن ابی طالب وعلی شفتیہا بسم اللہ الرحمن الرحیم **الحدیث السادس والثلثون** قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم لماجاء جبرئیل علیہ السلام بکلمة بسم اللہ الرحمن الرحیم قال لی یا محمد مازلت خائفا علی امتک حتی اذا نزلت بہذہ الکلمة
المبارکة الطیبة امنت وعلمت ان العقوبة لاتجتمع مع اسمہ جل جلالہ **الحدیث السابع والثلثون** عن انس بن مالک رضی اللہ عنہ
انہ قال اللہ العظیم اخبرنی ابوبکر الصدیق رضی اللہ عنہ قال باللہ العظیم اخبرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال یقول اللہ عزوجل
من قرأ بسم اللہ الرحمن الرحیم سبع مرات اشہد مکان سمواتی ان اغفرلہ وامحوا سیاتہ خیرہ علی الصراط والجنة وامنة من عذاب
القبر ہذا وشلہ **الحدیث الثامن والثلثون** ذکر فی تفسیر بحر العلوم عن ابن عباس رضی اللہ عنہ ان عثمان ابن عفان رضی اللہ عنہ
سال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن بسم اللہ الرحمن الرحیم فقال لہ ہو اسم من اسماء اللہ ولیس بینہ وبین اسم اللہ الاکبر الاکما بین سواد
العینین وبیاضہما من القرب **الحدیث التاسع والثلثون** ذکر فی ریاض المذکرین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لایرد دعاء
اولہ بسم اللہ الرحمن الرحیم وان امتی یاتون یوم القیمة وہم یقولون بسم اللہ الرحمن الرحیم فیثقل حسناتہم فی المیزان فیقول الامم
ما ارجح موازن امة محمد صلی اللہ علیہ وسلم فیقول الانبیاء علیہ السلام لہم لان مبتداء کلامہم ثلاثة اسماء اللہ عزوجل لو وضعت فی کفة المیزان
ووضعت سیات الخلق کلہم فی الکفة الاخری لرجحت حسناتہم **الحدیث الاربعون** فی التیسیر وزہرة الریاض وغیرہما من کتب
اہل التذکیر عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ قال لیلة الاسراوا لی السماء وعرض علی جمیع الجنان فرایت فیہما من العجائب ما رایت ممن ذلک
انی رایت اربعة انہار کما قال اللہ تعالی فیہا انہارٌ من ماءٍ غیر اٰسن وانہار من لبن لم یتغیر طعمہ وانہار من خمر لذة
للشاربین وانہار من عسل مصفی فنظرت الیہا فقلت لو ان واحدا منہا قوبل بہ الدنیا باسرہا لکانت کالابرة فی مقابلة البحر
فقلت لجبرئیل علیہ السلام من این تجئ تجری ہذہ الانہار والی این تذہب فقال جبرئیل علیہ الصلوة والسلام تذہب الی الحوض الکوثر
امالاادری عن این تجئ واللہ اعلم بذلک ولکن عنداللہ لک کرامات کثیرة فاسال من اللہ تعالی ان یعلمک ففکرت فی نفسی اذا جاءنی ملک

لایعلم عظمتہ الا اللہ تعالیٰ ولہ اجنحۃ کثیرۃ فسلم علیّ ووضعنی علی جناحہ وقال یا محمد اغمض عینیک قال فغمضت عینی فطار طیر انا لایحصرہ فہم الاحد قال لی یا محمد افتح عینیک ففتحت فاذا انا عند شجرۃ ورایت تحت الشجرۃ قبۃ من ذرۃ بیضا لا اطیق وصفہا بکرہا ولو وصفت جملۃ الدنیا علی راس تلک القبۃ لکانت کالطیر فی جدار احدکم وفی روایۃ لوان جمیع مافی الدنیا من الانس والجن لہ ووضعوا علی تلک القبۃ لکانوا مثل طائر جالس علی جبل او کوزۃ القیت فی البحر ولہا باب من زبرجد اخضر وقفل من ذہب احمر فرایت من ہذا الانہار الاربعۃ تجری من تحت ہذہ القبۃ فلما اردت ان ارجع قال لی الملک الاتدخل فی قبتہ قلت کیف ادخل وبابہا قفل وکیف افتحہ قال لی فی یدک مفتاحہ قلت این مفتاحہ فقال مفتاحہ بسم اللہ الرحمن الرحیم فلما دنوت من القفل فقلت بسم اللہ الرحمن الرحیم من انفتح القفل فدخلت فی القبتہ فرایت ہذہ الانہار یخرج من اربعۃ ارکان القبۃ فلما اردت الخروج عن القبۃ قال لی ذلک الملک ہل رایت یا محمد قلنا رایت قال انظر ثانیا حتی تری قدرۃ اللہ عزوجل فلما نظرت رایت فی جوانب القبۃ اسماء اللہ تعالیٰ علی الجانب بسم وعلی الاخر اللہ وعلی الثالث الرحمن وعلی الرابع الرحیم فرایت نھر الماء یخرج من میم بسم ویخرج نہر اللبن من اللہ ونہر الخمر یخرج من میم الرحمن ونہر العسل من میم الرحیم فعلمت ان اصل ہذہ الانہار الاربعۃ من التسمیۃ فقال اللہ تعالیٰ یا محمد من ذکرلی ہذہ الاسماء من امتک وقال بہ بقلب خالص بسم اللہ الرحمن الرحیم سقیتہ من ہذہ الانہار الاربعۃ اللّٰہم ارزقنا بفضلک وجودک یا کریم یا رحیم

القسم الثانی فی الاخبار الواردۃ فی فضائل التسمیۃ مع نکاتہا الخبر الاوّل فی المفاتح جاء فی الاخبار ان عیسیٰ علیہ السلام مر علی قبر فرای ملائکۃ العذاب یعذبون فلما انصرف من حاجتہ مرّ علی القبر فرای ملائکۃ الرحمۃ معہم اطباق من نور فتعجب من ذلک فصلی ودعا اللہ الیہ یا عیسیٰ کان ہذا العبد عاصیا وقدمات کان محبوسا فی عذابی وکان قد ترک امراۃ حبلی فولدت ولدا وربتہ حتی کبر فسلمتہ الی الکتاب فعلمہ المعلم بسم اللہ الرحمن الرحیم فاستحییت من عبدی ان اعذبہ بناری فی بطن الارض وولدہ یذکر اسمی علی ظہر الارض والنکتۃ فیہ ان العذاب اذا رفع من عبد خاص معذب عیسوی ببرکۃ طفل جری علی لسانہ بسم اللہ الرحمن الرحیم افلا ینجو من عذاب اللہ مومن محمدی اجری علی لسانہ کل یوم ولیلۃ مرات بالصدق والارض بسم اللہ الرحمن الرحیم **الخبر الثانی** فی زہرۃ اوحی اللہ تعالیٰ الی موسیٰ علیہ السلام انی اکرمت ثلثۃ اسماء لم اکرم لہا غیرہم فمتی دعوتی بہا اجبتہم قال یا رب وما تلک الاسماء قال اللہ تعالیٰ بسم اللہ الرحمن الرحیم وکان عند موسیٰ علیہ السلام رجل اعمی فلما سمع ذلک قال یا رب بحق ہذہ الاسماء رد علی بصری فرد اللہ بصرہ من ساعتہ والنکتۃ فیہ ان من سمع ہذہ الاسماء وہو موسوی ثم شفعہا بصرہ اللہ ببرکتہا عین بصرہ حتی یری الخلق فما ظنک علی من یقول باللسان ویعقل بالقلب وہو محمدی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لایبصر اللہ تعالیٰ ببرکتہا عین بصیرتہ حتی یری الخالق جل ذکرہ **الخبر الثالث** فی الفلاح روی ان فرعون قبل ان ادعی الالٰہیۃ دارسلہ الی موسیٰ علیہ السلام ودعاہ ولم یراہ اثر الرشد قال الٰہی بکم ادعوہ ولا اری فقال اللہ تعالیٰ یا موسیٰ لعلک ترید اہلاکہ انت تنظر الی کفرہ وانا انظر علی ماکتبہ علی بابہ والنکتۃ ان من کتب ہذہ الکلمۃ علی بابہ الخارج صار امنا من الہلاک وان کان کافرا فالذی کتبہ علی سویدا رقلبہ من اوّل عمرہ الی آخرہ کیف یکون حالہ **الخبر الرابع** ذکر فی زہرۃ قیل ان اللہ تعالیٰ اکرم ہذہ التسمیۃ من اولہا الی آخرہا ثلثۃ نفر من الانبیاء اولہم آدم علیہ الصلوۃ والسلام اہبط الی وجہ الارض کلہا ثم فاعطاہ اللہ تعالیٰ بسم اللہ الرحمن الرحیم صار جمیع الارض

منقاد و وہب لہ الدنیا من الشرق الی المغرب فلامات آدم علیہ السلام ردت الکلمۃ الی الخزانۃ فلما کان وقت سلیمان بن داؤد علیہما
السلام وہب لہ الارض کلہا من الشرق الی المغرب فامر جبرئیل علیہ السلام ان یدخل الجنۃ فیاخذ خاتم الخلافۃ یحملہ الی سلیمان صلوۃ اللہ
وسلامہ علیہ فدخل الجنۃ واخذ الخاتم وہو کالکواکب الدری والمعانی البرق الخاطف برائحۃ المسک الاذفر وکان اصلہ من الذہب الاحمر
وفضۃ یاقوت احمر وکان جبرئیل علیہ السلام لایمر بہ علی شجر ولا حجر ولا مدر ولا علی ملک الا قالوا سبحانک یا ربنا ما ہذا النور الساطع فیقول جبرئیل
علیہ السلام ہذا خاتم الخلافۃ اہدی اللہ تعالیٰ الی سلیمان علیہ السلام وکان علی الخاتم ثلثۃ اسطر السطر الاول بسم اللہ الرحمن الرحیم والثانی
لا الہ الا اللہ والثالث محمد رسول اللہ فلما اتی جبرئیل بالخاتم صحت الملائکۃ بالتسبیح والتقدیس وقالوا یا جبرئیل ما ہذہ الکرامۃ قال کرامۃ
کرم اللہ تعالیٰ بہا نبیہ سلیمان صلوٰۃ اللہ وسلامہ وعلمہ منطق الطیر وکان ذلک الیوم الجمعۃ السابع والعشرین من شہر رمضان فقال جبرئیل
یا نبی اللہ ہنیئا لک ہذہ الہدیۃ والکرامۃ فتختم بہ سلیمان صلوٰۃ اللہ وسلامہ علیہ وسجد شکر اللہ عزوجل وسجد معہ جمیع من کان حولہ من اسباط
بنی اسرائیل فبقی ساجدا من اول النہار الی آخرہ ورفع الناس رؤسہم وشخصوا بابصارہم فلم یقدر احد ینظر الی سلیمان من النور والہیبۃ
ولا الی الخاتم فقال لہم سلیمان صلوٰۃ اللہ علیہ قولوا لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ فلما قالوا سکنت رؤسہم وقدروا علی النظر الی سلیمان
وکان الخاتم یضیٔ باللیل کالسراج فلما خرج سلیمان من الدنیا ردت ہذہ کلمۃ الی الخزانۃ الی زمان نبینا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فبعثہ اللہ
تعالیٰ الی جمیع الارض جنہا وانسہا وہب لہ وجہ الارض کلہا واکرمہ بہذہ الکلمۃ ولکن انزلنا فی الاوقات متفرقۃ وکانوا فی بدو الاسلام
یکتبون باسمک اللہم حتیٰ نزل قولہ تعالیٰ بسم اللہ مجریہا ومرسیہا فکتبوا بسم اللہ حتی لقولہ قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن
فکتبوا بسم اللہ الرحمن حتی نزل انہ من سلیمان وانہ بسم اللہ الرحمن الرحیم **الخبر الخامس** فیہا ایضا روی ان لقمان علیہ السلام رای
رقعۃ فیہا بسم اللہ الرحمن الرحیم فرفعہا واکلہا فاکرمہ اللہ تعالیٰ بالحکمۃ والنکتۃ فیہ ان لقمان اکل رقعۃ فیہا التسمیۃ نال من الحکمۃ ما نال فعبد مؤمن
کتب اللہ سبحانہ وتعالیٰ علی قلبہ ولسانہ بسم اللہ الرحمن الرحیم فان اکرمہ بالمعرفۃ والحکمۃ والمحبۃ لیس بدیعا **الخبر السادس** وفی الخبر ان مالکا
اذا اراد ارسال ملک الی درکات جہنم یکتب علی جبہتہ بسم اللہ الرحمن الرحیم لاتضرہ النار فکیف المؤمن المکتوب علی قلبہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
ان لایکون سالما عن النار ای اللہ **اشعار** باسم اللہ مولی العارفینا + وبالرحمن رب العالمینا + وایضا بالرحیم فان ربی + رؤف ملتفت
بالمؤمنینا + قال عارف **اشعار** ببسم اللہ ابدأ کل امر + وبالرحمن ارجوا کل نصر + وبالمولیٰ الرحیم سرور قلبی + لیغفر جوی فی یوم حشر +
ثم قال العبد القلب السلیم + والصراط المستقیم + وقول بسم اللہ الرحمن الرحیم + تدخلنا نار الجحیم + وتسقینا الزقوم والحمیم + لاتتوقع منک فداک یا کریم +
الخبر السابع وفی الخبر ان زلیخا اراد صرف الخلوۃ مع یوسف علیہ السلام ہیات بیتا وہیات سبعۃ الواب فاذا دخل فیہ یوسفؑ ودخلت
زلیخا خلفہ وکلما دخلت بابا ردت واقفلتہ فلما اراد یوسف ان یہرب منہا وکانت الابواب مسدودۃ فقال عند کل باب بسم اللہ الرحمن الرحیم
فلما قال ذلک فتح اللہ تعالیٰ الابواب والنکتۃ فیہ ان عبدا من عبادہ یقول بسم اللہ الرحمن الرحیم سبعین سنۃ افلا یفتح لہ ثمانیۃ الواب الجنۃ
الخبر الثامن وفیہا ایضا روی ان النمرود علیہ اللعنۃ ابنتہ یقال لہا رغصہ استاذنت من ابیہا ان تنظر الی ابراہیم صلوٰۃ اللہ وسلامہ
علیہ حین القی فی النار فقال یا ابنتاہ ان ابراہیم قد صار رمادا حتی اذن لہا بما نظرت ای ابراہیم صلوٰۃ الرحمن علیہ قالت یا ابراہیم

ابراہیم

الا تحرقک النار قال من کان فی قلبہ معرفۃ اللہ تعالیٰ وعلی لسانہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم لا تحرقہ النار قال قولی لا الٰہ الا اللہ ابراہیم رسول اللہ ثم ادخلی ولا تخافی فلما قالت ودخلت خمدت النار واسلمت ثم رجعت الی ابیہا وسمع ابوہا وقولہا فوعظہا ولم یقتل وعذبہا بسامیر من الحدید۔ فامر اللہ جبرئیل علیہ السلام حتی رفعہا من ظہرانیہم وجاء بہا الی ابراہیم علیہ الصلوٰۃ والسلام وکان لابراہیم ابن یقال مدین فزوجہا منہ فحملت منہ عشرین بطنا فاکرمہم اللہ تعالیٰ بالنبوۃ فان اللہ تعالیٰ لا یضیع اجر من ذکرہ وان قل **الخبر التاسع** الیمنا روی ان ملک الموت علیہ السلام دخل علی رجل فقال لہ الرجل من انت قال انا ملک الموت فارتعدت فرائضہ فقال لہ ملک الموت ما ہذا الذی اری قال خوفا من النار قال ملک الموت افلا اکتب لک کلاما تنجو بہ من النار قال بلی فدعا بصحیفۃ فکتب فیہا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم وقال ہذا ابراء من النار **الخبر العاشر** وفیہا ایضا یقال لما دخل الروح فی قالب آدم علیہ السلام فعطس فقال الحمد للہ قال اللہ یرحمک اللہ فکان ذلک رہنا لہ عند آدم علیہ الصلوٰۃ والسلام حتی اذنب فقال یا رب لک عندی رہن بالرحمۃ المغفرۃ وہو قولک یرحمک اللہ فقال اللہ تعالیٰ غفرتک یا آدم کذلک کتب الیک کتابا عنوانہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم وہو رہن عندک حتی اذا عصیت قلت یوم یا رب لک عندی رہن وہو بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ثم عندک رہنان وعند آدم رہن واحد لان فی عنوانک الرحمٰن الرحیم وہو یقتضی الرحمۃ مرتین **الخبر الحادی عشر** وایضا فیہا وفی الخبر اذا اراد اللہ تعالیٰ قبض روح عبد یجئی ملک الموت من قبل الفم لیقبض روحہ منہ فیخرج الذکر ویہزمہ فیقول لا سبیل لک من ہذہ الجہۃ وانما اجری فیہ ذکر الرب فیرجع ملک الموت الی ربہ فیقول کیت وکیت فیقول اقبض من جہۃ اخری فیجئی الی الید فتخرج تصدق فیقول لا سبیل لک فانہ قد تصدق بہا کثیرۃ ومسح راس الیتیم وکتب بالقلم وضرب السیف علی عنق الکفار فیجئی الی الرجل فیقول لا سبیل لک فانہ نقل باقدام اسے جماعات والاعیاد ومجالس العلم فیجئی الاذن فیقول لا سبیل لک یسمع بالقرآن والذکر فلذلک قال العین فانہ نظر بی الی المصاحف ووجوہ العلماء فیصرف فیقول رب سبحانہ علق اسمی علی کفک وارہ روح المؤمن حتی یراہ روح عبدی فکتب ملک الموت اسم الرب علی کفہ ویراہ روح المؤمن ویحبہ یخرج ومن ترک اسمہ سبحانہ وتعالیٰ التصرف فیہ مرارۃ النزع ثم لا تفرق عنہ العذاب والقطیعۃ۔ **الخبر الثانی عشر** وفی تفسیر بحر العلوم قالوا ان قوما من العصاۃ یمر بہم الزبانیۃ علی طریق من غیر طریق المصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فاذا انتہوا الی النار قال مالک لہم ادخلوا النار فیقولون ارفق بنا فما ذہبت غصۃ سکرات الموت لبعد عناد لہ اوحیشہ وحدۃ القہر ولا شدۃ حساب القیٰمۃ وامہلنا ساعۃ للسنوح علی انفسنا فیقولون لہم ما احسن ہذا لو کان فی الدنیا فینوحون طویلا ثم شدۃ علیہم مالک فیقولون لشیوخہم تقدموا انتم فقد کنتم المقدمین فیقولون قد اکثرنا السیئات فلا نطیق ولکن الشباب یتقدمون فہم اقوی منا فیقولون کیف نقدمکم فیما لا یطاق فیقولون للنساء انتن اضعف فانتن تقدمن العمل اللہ یرحمنا لضعفکن حتی یقولون باجمعہم تقدم جمیعا فیقولون بسم اللہ الرحمٰن الرحیم علی عاداتہم فی الدنیا وینہزم النار عنہم ببرکۃ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم فی روایۃ مسیرۃ خمس مائۃ سنۃ وفی روایۃ سبعین الف سنۃ **الخبر الثالث عشر** وفیہ فی الخبر من قال بسم اللہ مرۃ لم یبق من ذنوبہ ذرۃ **الخبر الرابع عشر** وفیہ ایضا لما انزل اللہ تعالیٰ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ہاج السحاب نحو المشرق وہبت الریاح نحو المغرب وسکنت الامواج ورجمت الشیاطین واصغت الوحوش اذانہا وحلف ربی بعزتہ ما ذکرت علی شئی الا بارکت فیہ وما یغنی عبد لقراب

الارض خطیئة وهو یعلم انی انا الله الرحمن الرحیم الاغفرت له ذنوبه **الخبر الخامس عشر** فی خالصة الحقائق عن وهب بن منبه انه قال اذا حضر ابن آدم ملک الموت حضر معه ثلاثة من الملائکة ملک الانفاس وملک الارزاق وملک الآثار فیقول ملک الموت لملک الارزاق هل بقی رزقه شئ فیقول نعم حسوة من حساء وشربة من ماء ثم یقول ملک الموت لملک الآثار هل بقی من اثره شئ فیقول نعم تحویل من جنب الی جنب ثم یقول ویقول کذلک حتی یقول ملک الرزق وقد استوفی رزقه ویقول ملک الآثار ما بقی من اثره الشئ ویقول الملک الموت لملک النفس هل بقی من نفسه شئ فیقول لا الا الساعة التی استوفی آخر نفسه الذی کان فی الدنیا فیخرج ملک الموت طبقا مکتوب فیه بسم الله الرحمن الرحیم اجب الله فیخرج منه الروح اسرع من طرفة عین فحینئذ یموت الجسد ویعرج بالروح الی الله تعالی **الخبر السادس عشر** وفی الخبر اذا بلغ المؤمن علی باب النار وقال بسم الله الرحمن الرحیم تفرعنه النار فیقول مالک لم لا تاخذ العصاة فیقول النار یا مالک لا طاقة لنا مع من اسمی الله تعالی فنودی من فوقهم انا اعتقتهم جمیعا من النار برکة بسم الله الرحمن الرحیم **الخبر السابع عشر** وجاء فی الاخبار مرویا عن عکرمة رضی الله عنه ان الله تعالی کان ولم یکن معه شئ فخلق نورا فخلق من النور القلم فجری علی اللوح بما هو کاین الی یوم القیمة فاول ما کتب علی اللوح بسم الله الرحمن الرحیم فجعل الله تعالی هذه الاسماء امانا لخلقه مادا موا علی قراءتها وهی قراءة اهل السموات والکروبین فاول ما نزلت علی آدم صلوة الله وسلامه علیه قال قد امن ذریتی من العذاب مادا موا علی قراءتها ثم رفعت بعده فانزلت علی ابراهیم الخلیل صلواة الله وسلامه علیه فقالها وهو فی کفه المنجنیق فجعل الله النار بردا وسلاما برکتها ثم رفعت بعده فانزلت علی موسی علیه السلام فی الصحف فیها هزم فرعون وسحرته وهامان وجنوده وقارون واشیاعه ثم رفعت بعده فانزلت علی سلیمان علیه الصلوة والسلام فعند ذلک قالت الملائکة له الیوم تم ملکک یا ابن داؤد ولم یقرءها سلیمان علی شئ الاخضع ثم رفعت بعده فانزلت علی عیسی صلواة الله وسلامه علیه فاوحی الیه اتری آیة انزلت علیک آیة الامان قل بسم الله الرحمن الرحیم واکثر قراءتها فی قعودک وقیامک فانه من وافی یوم القیمة وفی صحیفة بسم الله الرحمن الرحیم ثمانیة مرة اعتصمه الله من النار وادخل الجنة ولکن فی افتتاح قراءتک وصلواتک فان من جعله فی افتتاح قراءته وصلواته اذا مات علی ذلک لم یره عدله منکرا ونکیر وتهون علیه سکرات الموة وضغطة القبر وافسح له قبره والور مده بصره واخرجه من قبره ابیض الجسم والنور وجهه وحاسبه حسابا یسیرا وثقل میزانه اعطیه النور التام علی الصراط حتی یدخل الجنة وامر المنادی ان ینادی بهم فی عرصات القیمة بالسعادة والمغفرة فقال عیسی یا رب هذا لی خاصة قال لک ولمحمد وامته بعدک صلی الله علیه وآله وسلم ثم رفعت وانزلت علی محمد صلی الله علیه وسلم فامر رسول الله صلی الله علیه وسلم بان یکتب ذلک فی رؤس السور وصدور الرسائل والدفاتر وکان نزول هذه الآیة علیه فتحا عظیما وحلف رب العزة جل جلاله ان لا یسمی متقی علی شئ الا بارکت فیه ولا یقراها مؤمن الا قالت الجنة لبیک وسعدیک اللهم ادخل عبدک هذا فی فاذا دعت الجنة بعد استوجب دخولها **الخبر الثامن عشر** اوحی الله تعالی الی موسی علیه الصلوٰة والسلام کل نفس یخرج من الدنیا عطشان الا من قال بسم الله الرحمن الرحیم **الخبر التاسع عشر** نقل است که در آسمانها مسبحانند هرگاه که خواهند نام الله بر زبان رانند چهار هزار سال ایشان را در یک سجود باید که گذرانند تا اجازت گفتن این کلمه یابند وچون خواهند که الرحمن گویند چهار هزار سال دیگر سجده باید کردن وچون خواهند که الرحیم گویند چهار هزار سال دیگر سجدهٔ شان فرمایند ای عاصی جانی محمدی شکر این نعمت چگونه توانی گذارد که فرشتگان وملائکهٔ مقرب را دولتی که بعد از دوازده هزار سال خدمت

میسر گردد ترا قدرت و توفیق داده ام که اگر خواهی بی سابق خدمتی روزی دوازده هزار بار باین دولت اقدام توانی نمود و بکلمۂ بسم الله
الرحمن الرحیم تکلم توانی فرمود آری فرشتگان بعبادت خود نازند و نحن نسبح بحمدک و نقدس لک بنده عاصی برحمت طوف نازید ندر جوار رحمتک
لاجرم ملائکه را دوازده هزار سال باید تا یکبار گویند بسم الله الرحمن الرحیم خاکیان را با عاجزی و مفلسی و بی باکی بمدد عنایت من هر شبانه روزی اگر خواهند
دوازده هزار بار ازین کلمه برخورداری یابند نکته درین باب آنست که ای بنده دوازده هزار سال عمل ملائکه مقرب را در وقتی کم از یک ساعت بر
زبان تو میرانم و ازین از قدرت من عجب نی فردای قیامت که بر پل صراط قدم نهی و گوئی بسم الله الرحمن الرحیم اگر سه هزار ساله راه صراط باریک را
بیک طرفة العین بر تو بگذرانم از رحمت من عجیب و غریب نباشد **الخبر العشرون** در تفسیر ینابیع آورده است که مر خدای را سبحانه و تعالی چهار هزار
نام است ازینجمله چهار هزار نام هزار را خدای تعالی میداند و بس هزار دیگر بر لوح المحفوظ ست و اسرافیل علیه السلام بحفظ آن مخصوص ست و هزار نام
دیگر ست که ملائکه دانند و آدمیان بآن پی نبردند و هزار نام دیگر در میان خلق ست سه صد در توریت و سه صد در انجیل و سه صد در زبور و صد در قرآن ست
و نود و نه نام ظاهر ست و یکی پوشیده چون بنده بسم الله الرحمن الرحیم بگوید چنان باشد که هر چهار هزار نام خدای را سبحانه و تعالی بر زبان رانده است
و درین باب اشارتیست ای درویش از حدیث چنان معلوم شد که حق تعالی را صد جزو رحمتست یکی بخلق نثار کرده و نود و نه در خزانۂ غیب
متواریست موقوف بآن روز که حجاب کون و مکان و این زمان از روی عالم مکان برخیزد این جزو رحمت را با آن نود و نه دیگر منضم ساخته
نثار فرق عاصیان اهل ایمان کند چنانچه رحمت صد ست نامهای وی نیز صد آمد اما آنجا یکی ظاهر شد و نود و نه مخفی اینجا نود و نه ظاهر شد
و یکی مخفی باز ازین نامها که خاص حضرت اوست امروز ترا از نود و نه آن محروم نگردانید از ان صد رحمت که از ان تست ترا کی محروم گرداند

القسم الثالث فی الآثار المرویة عن الصحابة رضی الله عنهم فی فضائل التسمیة

الاثر الاول عن ابی بکر الصدیق رضی الله عنه انه قال طوبی لمن قال بسم الله الرحمن الرحیم کیف ینغمش غدا نعیم الجنة **الاثر الثانی** قال عمر رضی الله عنه لولا التسمیة یهلک البریة **الاثر الثالث** و کتب قیصر الی عمر رضی الله عنه ان لی صداعا لایسکن ابعث لی دواء فبعث الیه عمر رضی الله عنه قلنسوة فکان اذا وضعها علی
راسه سکن صداعه و اذا رفعها عن راسه عاوده الصداع فتعجب منه ففتش عن القلنسوة فاذا فیها کاغذ مکتوب فیه بسم الله الرحمن الرحیم
الاثر الرابع عن عثمان بن عفان رضی الله عنه انه قال لو اجتمع الخلائق علی تفسیر بسم الله الرحمن الرحیم اربعة آلاف سنة لما انتهوا الی عشر عشیرها
الاثر الخامس عن علی کرم الله وجهه انه قال ما من رجل ینزل منزلا فیقول بسم الله الرحمن الرحیم انزلنی منزلا مبارکا و انت
خیر المنزلین الا بارک الله له فی منزله و ینظر الله بالرحمة و یقول انا حافظک من کل سوء مادمت فی هذا المنزل **الاثر السادس** قال علمنی رسول الله
صلی الله علیه و سلم حیث قال اذا وقعت فی ورطة فقل بسم الله الرحمن الرحیم لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم فان الله تعالی یصرف بها عنک ما شاء
من البلای **الاثر السابع** و قیل ان بسم الله الرحمن الرحیم امان للعاص من بلاء الدنیا و الآخرة کما روی عن انس بن مالک رضی الله عنه
انه دخل علی الحجاج فقال له یا انس خیلی احسن ام خیل محمد صلی الله علیه و آله و سلم فغضب انس و غلظ القول و قصد الحجاج عقوبته فلم یقدر
علیه قال انس علمنی رسول الله صلی الله علیه و سلم دعائی لا یضرنی به سم و لا سحر و لا سلطان ظالم فقال الحجاج علمنی فقال لا اعلمک لانک
ظالم و خرج من عنده فلما حضرته الوفات قال لخادمه ان لک علی حق الخدمة فعلمک ذلک الدعاء قال قل بسم الله الرحمن الرحیم

بسم اللہ الذی لایضر مع اسمہ شئی فی الارض ولافی السماء الاثر الثامن وروی ان خالد بن الولید ارسلہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الی قیصر یدعوہ الی الاسلام فلما انتہی الی بابہ استاذن علیہ فقال الحاجب من این قال من المدینۃ قال من مکان بعید ولکن تطلب الاذن من قریب قال لیس لکم ان ترفعوا علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ولا بدمن الاذن فدخل الحاجب وقال حضر اعرابی ولہ اربعۃ اشیاء عجیبۃ ثیاب رثۃ وسبعۃ مغلول ورمح معوج وفرس مہزول وہو یستعجل فی الاذن للدخول فاذن لہ وتخطی اہل المجلس وجلس بجنبہ وقال انا رسول محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الیک یامرک باربعۃ تعرف نفسک وتوحد ربک وتصدق رسولک وتفارق دینک فقال لم یجد محمد خیرا منک یبعثہ الی قال کل اصحابہ فی الفضل خیر منی ان اردت الخیریۃ فی اللباس فہم فی اللباس مثلی ولکن قال اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لبسوا اللباس بلبہم للمراس والنجدۃ الباسا فان احضرت ثیابی فجربتی فی جرابی قال بل تجربک بالسم فان لم یضرک عرفنا صدقتک وحقیۃ دینک فقال سقی السم من العجز لکن شربہ من العز وقد اریتنی عجزک فاحضرہ السم لاتناولہ واریک عزی فاحضر سما وجعل فی کوز وناولہ فقال بسم اللہ الذی لایضر مع اسمہ شئی فی الارض ولافی السماء وہو السمیع العلیم وشرب فسال منہ عرق طیب ولم یضرہ فاکرمہ وصرفہ فلما قدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وذکر لہ ذالک قال یاخالد لم تخف شربہ قال لولم اکن رسولک الیہ لحقیقۃ لکنی علمت ان بسم لایضر رسول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ولایوذی خادم حبیب اللہ فسلمت باربعۃ یحفظ اللہ وبرکۃ اسم اللہ وحرمۃ رسول اللہ وغیظ عدو اللہ الاثر التاسع حکی انہ کان یوم بدر قتل عکرمۃ بن ابی جہل رجلا من المسلمین فتبسم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ثم قال اصحابہ رجل من المشرکین قتل رجلا من المسلمین وانت تبسم قال لانہ قتلہ وہو معہ فی الجنۃ فلما انہزم الکفار وکان یوم الفتح فر عکرمۃ وذہب نحو البحر فرکب سفینۃ فظہر علی لوح من الواحہا مکتوب بالحضرۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم وکذب بہ قومک وہو الحق فحی الکتاب فلم یمح فعلم عکرمۃ انہا کلام رب العالمین جل جلالہ فرجع واسلم والنکتۃ فیہ ان ہذہ الکلمۃ علی لوح السفینۃ فاجتہد عکرمۃ حتی یمحوہا فلم یکن لہ ذلک وقد کتب اللہ سبحانہ وتعالی بقلم قدرتہ علی املاء رحمتہ علی لوح قلبک ہذہ الکلمۃ والشیطان اراد ان یمحوہا ولیس لہ ان یمحوہا بفضل اللہ تعالی وکرمہ وایضا ان ہذہ الکلمۃ صارت سبب الایمان عکرمۃ انہا کلام رب العالمین جل جلالہ حتی اخرجہ من الکفر وادخل فی الایمان فہہنا لوکان سببا لثابتا علی الایمان والعرفان لایکون غریبا الاثر العاشر فی التیسیر قال ابن مسعود رضی اللہ عنہ من اراد ان ینجیہ اللہ تعالی من الزبانیۃ التسعۃ عشرۃ فلیقرأ بسم اللہ الرحمن الرحیم فانہا تسعۃ عشر حرفا لتجعل اللہ تعالی کل حرف منہا جنۃ لہ من کل واحد منہم فوافق عدد حروف التسمیۃ عدد الزبانیۃ لہذہ الحکمۃ وقد ذکر ارباب الاشارۃ فی تعیین ہذہ العدد وجوہا آخر کما سنبینہ فی فصل الاشارات انشاء اللہ تعالی وقیل انما سمیت الزبانیۃ زبانیۃ لانہم یزبنون ای یعملون بارجلہم کما یعملون بایدیہم فیاخذ واحد منہم عشرۃ آلاف من الکفار بید واحدۃ وعشرۃ آلاف باحدی رجلیہ وعشرۃ آلاف بید اخری فیلقی اربعین الف کافر فی النار مرۃ واحدۃ وذلک لما فیہم من القوۃ والشدۃ احدہم مالک خازن النار علیہ السلام وثمانیۃ عشر مثلہ وہم رؤساء ملائکۃ النار تحت کل ملک منہم من الخزنۃ مالایحصی عددہم اعینہم کالبرق الخاطف وانیابہم کالصیاصی واشعارہم تمس اقدامہم یخرج لہب النار فی افواہہم ما بین کتف کل واحد منہم مسیرۃ سنۃ واحدۃ لم یخلق اللہ تعالی فی قلوبہم من الرحمۃ والرافۃ مقدار ذرۃ یہوی احدہم فی بحار النیران مسیرہ اربعین سنۃ فلا تضرہ النار لقدرۃ اللہ تعالی القسم الرابع فی الحکایات المناسبۃ للبسملۃ الحکایۃ قال عمرو بن معدی کرب لعمر بن الخطاب رضی اللہ تعالی

عنہ

عنہ الا اخبرک باعجوبۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم قال بینما انا اطوف بالمفازۃ فاذا انا بقصر مشید وعلی بابہ شیخ جالس وعندہ جاریۃ ملیحۃ فقلت فی نفسی اقتل الشیخ وآخذ الجاریۃ وانا یومئذ کافر یا امیر المؤمنین فدنوت منہ وسللت سیفی وجئت الیہ فضحک فی وجہی فقلت تضحک علی قال لی ان شئت اطعمناک وان شئت مر علی وجہک فقلت لہ لا انت ولا اطعامک ولا ارید الا قتلک فضحک الشیخ ودخل القصر واخرج سیفا اعظم من سیفی وکان راجلا وانا فارس وقال انا معشر العرب نستنکف ان یقاتل الفارس الراجل فقلت لہ امکنی حتی انزل فنزلت فیصارعنا فحرک شفتیہ وقرأ شیئا فصرعنی وجلس علی صدری فاخذ بلحیتی وقال للجاریۃ ائتنی بالسکین حتی اذبحہ فاتت بہ فوضع السکین علی حلقی فقلت اعف عنی فقال عفوت ثم قال ان احتجت الی الطعام اطعمناک والا فخذ طریقک فانصرف فلم اجبہ بشیٔ لما دخل علی من العار وانصرفت فما مشیت الا قلیلا ثم رجعت فصارعتہ فحرک بشفتیہ وصرعنی وجلس علی صدری کالاول ثم قال اعفو عنک قلت اعف عنی قال عفوت ثم قال تحتاج الی الطعام والا فخذ طریقک وانصرف فانصرفت ثم مشیت قلیلا ثم رجعت فصارعتہ فحرک شفتیہ فصرعنی وجلس علی صدری فقلت الا تعفو عنی قال لا الا علی شرط ان احلق راسک فقلت احلق راسی واعف عنی فحلق راسی فصرت عبدا لہ لان من عادۃ العرب اذا حلق راسہ یصیر عبدا لہ وخدمتہ ایاما ثم قلت لہ یا مولائی انا شاب وانت شیخ وانی لا اعلم انک لا تقوی لی الا انی رایتک تحرک شفتیک فعلمت انک تقرأ شیئا فقویت علی بتلک القراءۃ فاخبرنی ما کنت تقرأ قال لا اعلمک الا بشرط ان تسلم ثم اعتقک فقلت نعم افعل ذلک فقال کلما قصدت مصارعتک اقول بسم اللہ الرحمن الرحیم قال عمر فاسلمت علی یدہ ثم عاش بعد ذلک ایاما ثم توفی رحمہ اللہ فورثت مالہ وتزوجت ابنتہ وہذا ما ظہر لی من برکۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحکایۃ الثانیۃ عن ابراہیم بن احمد رحمہ اللہ تعالی قال کنت جالسا فی البیت اذ دخل علی اخی احمد بن محمد سکران فقمت الیہ وضربت وجہہ شقط فی القتل ثم قام وخرج وہو یبکی فلما کان بعد ساعۃ سمعت صوت النساء ویقلن فلان مات علی شط البحر فخرجت فاذا ہو اخی فاغتسل وتغمس فلم نقدر ان یخرج من الماء ومات فیہ لشدۃ سکرہ کفنتہ ودفنتہ وصلیت علیہ وترحمت علیہ لیشابہ فصلیت تلک اللیلۃ رکعتین ونمت علی قبرہ فرایتہ فی المنام کان وجہہ کالقمر لیلۃ البدر فقلت سبحانہ اللہ مت سکران وہذہ علامت السعداء فقال یا اخی خرجت من عندک واخذت طریق الحوض لاغتسل واتوب الی اللہ سبحانہ فاذا انا بکاغذۃ مطروحۃ علی الارض فیہا مکتوب بسم اللہ الرحمن الرحیم فرفعتہا واکلتہا فلما دفنت جاءنی منکر ونکیر فقلت اتسئلانی واسم اللہ تعالی فی بطنی فنودیا قد غفر اللہ لہ ببرکۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم فی بطنہ والنکتۃ فیہ ظاہر

الحکایۃ الثالثۃ حکی انہ کان فی زمن ہارون الرشید اخذ عشرۃ من قطاع الطریق وارسلوا علی الخلیفۃ بانا اخذناہم فماذا تامرنا قال انفذوا الی فارسلوا فہرب واحد منہم فبقی التسعۃ فقال انکم اخذتم مالا من واحد وخلیتم سبیلہ فی غایت غیضا فیاخذ واحدا ویجعل مکانہ فیہا ہم کذلک اذ جاء واحد من الحجاج فاخذوہ وحملوہ الی الخلیفۃ فحبسہم فی السجن فقال السجان ہل لکم من الاقرباء احد تشفع لکم الخلیفۃ قالوا نعم فارسلوا الی معارفہم فجاء کل واحد بعشرۃ آلاف درہم فخرجوا وبقی الحاج الذی لم یجرم ولم یذنب فقال لہ السجان الک شفیع قال لا غیر ان لی ہہنا عالما اکتب الیہ القصۃ افتجعلہا قال نعم جی بالدوات والکاغذ فجاء بہ اللہ فکتب بسم اللہ الرحمن الرحیم من العبد الذلیل الی الرب الجلیل وبعد فان المخلوقین لہم شفعاء وانت یا رب شاہدی وشفیعی وان عبدک غیر مذنب قال السجان الی این احمل ہذا فقال ضعہ علی سطیح السجن فوضعہ علیہ فطار الکتاب بقدرۃ اللہ تعالی الی السماء احد من السہم الذی یخرج من القوس امسوا فرأی الخلیفۃ تلک اللیلۃ فی منامہ کان الملائکۃ نزلوا من السماء فاخذوہ ورفعوہ

الی الهواء قالوا یا ہارون فتسعة من الفساق عفوت عنهم بشفاعة المخلوقين وہذا الواحد انا شفیع الیک فاعف عنه والا فتهلک فاستیقظ من منامه فدعی السجان وقال من السجن وذکر القصة قال احضره فقدم الیه الحلوا فوضع الخليفة اللقمة فی فمه حتی یشی وامران یحلوا الی الحمام وامرله بخلعة من اللباس وسبعين مرکبا وسبعين غلاماً وجارية وامر نثارا علیه وامر منادیا ینادی من استشفع من المخلوقين يعطی عشرة آلاف من یجوز استشفع من الخلائق فجزاءه ہکذا قال الهارون الرشید الحکایة الرابعة حکی ان یہودیا عشق علی امراة یہودیة وکان لا یہناه الطعام والشراب وصار کالمجنون وقصد الی عطاء الاکبر رحمه الله وساله من حاله فکتب علی کاغذ صغيرة بسم الله الرحمن الرحیم ثم اعطاه وقال له ابتلعه حتی ینجیک الله منها او یرزقک بها فلما ابتلعه قال یا عطاء ظهر فی قلبی نور وجدت فی قلبی حلاوة الایمان ونسیت المراة اعرض علی الاسلام واسلم ببرکة بسم الله الرحمن الرحیم وسمعت تلک المراة باسلامه وجاءت مسرعة الی العطاء قالت یا امام المسلمین ان الرجل الذی اسلم عندک ونسی عشق المراة انا تلک المراة ثم قالت انی کنت البارحة بین النوم والیقظة اذ اتانی فقال ایتها المرأة ان اردت ان ترین موضعک فی الجنة فاذہبی الی العطاء فانه تریک فاین الجنة فقال العطاء ان اردت رویة الجنة فعلیک اولا ان تفتح بابها ثم تدخلی قالت کیف تفتح بابها قال قولی بسم الله الرحمن الرحیم فقالت بسم الله الرحمن الرحیم قالت یا عطاء نور قلبی ورایت ملکوت الله اعرض علی الاسلام فعرض فصارت مسلمة ببرکة بسم الله الرحمن الرحیم ثم ذہب الی بیتها ونامت تلک اللیلة ورأت فی منامها کانها دخلت الجنة ورایت فیها خلقة الله تعالی من اللؤلؤ الاخضر مکتوب علیها بسم الله الرحمن الرحیم لا اله الا الله محمد رسول الله فقرات فی منامها فنادی منادیا قاریة بسم الله الرحمن الرحیم ان الله اعطاک کلما رایت فانتبهت المراة وقالت الٰہی کنت دخلت الجنة فاخرجتنی منها اللہم نجنی من غم الدنیا ببرکة بسم الله الرحمن الرحیم فما فرغت من دعائها حتی سقطت علیها دارها وماتت صارت شهیدة والنکتة ان ہذین الیہودین وجدا الاسلام بقولها مرة بسم الله الرحمن الرحیم فکیف یسلب الایمان من مومن ان لا یخلو افعل من افعاله ولا حرکة من حرکاته من قول بسم الله الرحمن الرحیم یا عاشق یقول بسم الله واذا ادخل القبر یقول بسم الله واذا بعث یقول بسم الله واذا اخذ کتابه یقول بسم الله واذا قرأ یقول بسم الله واذا مر علی الصراط یقول بسم الله واذا قصدته النار یقول بسم الله فتهرب عنه النار مسیرة خمسمائة عام ببرکة بسم الله فاین یبقی للمومن من الحجاب وکیف لا یجد الامان من النیران والخلود فی الجنان ورویة الملک المنان الحکایة الخامسة عن ایوب العطار قال کنت خارجاً من باب حرب فلقنی بشر بن الحارث فقال یا ایوب النظر الی جمیل ماینشر وقبح مایستر کنت الیوم خارجا من باب حرب فلقنی رجلان فقال احدہما ہنا رجل یصلی کل یوم الف رکعة واصل فی کل ثلثة ایام قوامه ماصلیت الف رکعة مکانا واحدا واصلة قط الا انی کنت من اول امری من اہل البطالت فبینما انا امشی اذا رایت قرطاسا علی الارض فیه بسم الله الرحمن الرحیم فاخذت واتیت به الی النہر فغسلته وکنت لا املک من الدنیا الا درہما وزنة خمسمائة ودانق واشتریت باربع ودانق مسکا وبدانق ماورد وطیبت اسم الله تعالی ثم رجعت الی منزلی ونمت فاتانی آتٍ فی منامه قال لی یا بشر ان ربک یقول کما طیبت اسمی لاطیبن ذکرک وکما طهرته لاطهرن قلبک الحکایة السادسة عن ذو النون المصری قدس الله روحه قال رایت صبیانا یلعبون فی حایط فانهار الجدار فظهر من ادیم فیه ثلاث

جواہر لایعلم قیمتھن الا اللہ سبحانہ وکانوا ثلثۃ فقسم ذوالنون لکل واحد جوہر وکان علی ذلک الادیم مکتوبا بسم اللہ الرحمن الرحیم فرفعہا ذوالنون لاجلہ فتفرقوا فبلغ الخبر الی السلطان واخذہم فاخرج ذوالنون قطعۃ فقال ہذا حصتی فلما تاملہا الامیر فزع منہ وخاف من کلامہ وذہب الصبیان منہ وانتشر ذکر ذوالنون المصری فی الناس الی یوم القیمۃ لتعظیمہ الی بسم اللہ الرحمن الرحیم فلما مات وجد مکتوب علی قبرہ مات ذوالنون حبیب اللہ ومن الشوق قتیل اللہ الحکایۃ السابعۃ عن سری السقطی قدس اللہ روحہ قال کنت امشی باللیل فوقعت واصابتہ فی رجلی بشوکۃ فخرجتہا ووضعت یدی علیہا وقلت بسم اللہ الرحمن الرحیم فبرا بالحال فہتف ہاتف یا سری اما تستحیی بزلت اسمی فی منافع بذلک الحکایۃ الثامنۃ عن ابان بن عیاش قال خرجت من عند انس بن مالک رضی اللہ عنہ فمررت لطریق البصرۃ فاذا انا باربعۃ من الترنج قد حملوا جنازۃ فاقبلت الی ہؤلاء الحاملین بالجنازہ فذہبت معہم الی الجنانۃ فقلت لہم ایکم ولی ہذا المیت فلیتقدم ویصل علیہ فقالوا یا شیخ کلنا فی الاجر سواء تقدم فصل علیہ فتقدمت وصلیت علیہ ودفناہ ثم تعلقت بالقوم وقلت لایجیبکم منی الا الصدق ایکم قتل ہذا الرجل قالوا یا شیخ ہذا اتق اللہ کانک تراہ واللہ ما قتلنا ولکن المراۃ الواقعۃ علی القبر ہی التی اکثرینا محملنا ہذا المیت فاذا المراۃ قد اقبلت تبسم وتضحک قلت یا عجبا امراۃ لہا میت تضحک فقالت الیک عنی انا امراۃ وانت رجل فقلت لہا ویحک انا ابان بن عیاش خادم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قالت یا ابان لولا انت ما حدثت بحدیث ہذا المیت قال ہذا المیت ولدی وقرۃ عینی ما عرفت لہ حسنۃ تتقرب بہا الی اللہ سبحانہ وتعالی ولم یدع فاحشۃ الا رکبہا فاشکا ولدی منذ ثلثۃ ایام واشتد علیہ البارحۃ فلما اظلم اللیل نادانی یا اماہ اذا خرجت روحی فلا تعلمنی جیرانی بموتی فانہم لایرحموننی لسوئی فقالی فقلت نعم ثم قال یا اماہ اذا خرجت روحی من بدنی فخذی رقعۃ واکتبی علیہا بسم اللہ الرحمن الرحیم فاذا غسلتمونی فاجعلوا الرقعۃ فی کفنی قلت نعم قال یا اماہ واذا فرق عنی من حملنی الی قبری فارفعی یدک وشعرک الی اللہ تعالی یا ارحم الراحمین ارحم ولدی قلت نعم یا ولدی ثم قال یا اماہ قومی وضعی رجلیک علی وجہی وطایہ بالارض وقولی ہذا اجزاء من عصی اللہ تعالی قالت فقمت واللہ یا ابان فوضعت رجل الیمنی علی وجہہ فقلت ہذا اجزاء من عصی اللہ تعالی فواللہ ما رفعت رجلی حتی فارق الدنیا واکتریت ہولاء نح فغسلوہ وحنطوہ وکفنوا والتوابہ لحدہ فلما ان تعرفوا رفعت یدی الی اللہ سبحانہ وتعالی فقلت یا رحیم ارحم ولدی فسمعتہ یقول ان اطلقی یا اماہ فانی وجدت ربا کریما قد غفرلی ذنوبی ببرکۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم فلاجلہ ضحکت یا ابان الحکایۃ التاسعۃ حکی ان مجاورا بمکۃ صایا فلم یرہ احد اکل وشرب وکان یخرج رقعۃ من جیبہ وقت الافطار فینظر فیہا ثم یضعہا فی جیبہ فلما مات اخراجہا الغسال من جیبہ وکان فیہا بسم اللہ الرحمن الرحیم فتعجبوا من ذلک فنودی من ناحیۃ البیت لاتعجبوا الا نا بالالوہیۃ ربتناہ وبالرحمانیۃ وفقناہ بالرحیمیۃ غفرناہ الحکایۃ العاشرۃ حکی عن حبیب بن سہل قال بینا فی السفینۃ مع التجار وفیہا من المال مالایحصی من کل ضرب من بیاع الضرب اذ ہاجت ریح وامواج واضطربت السفینۃ وکان فیہا رجل علیہ کساء من وبر فلم تزل السفینۃ تضربہا الامواج حتی سقط الماء فی السفینۃ والسفینۃ تثقل والقینا من اموالنا والنفسنا فقام صاحب الوبر وخرج من السفینۃ علی الماء یصلی فقلنا یا ولی اللہ ادرکنا فلما قلنا ہذا اقبل الینا وقال باشانکم غافل عن جمیع ما اصابنا قلنا الاتری السفینۃ والامواج قال تقربوا الی اللہ قلنا بماذا قال بترک الدنیا قد قلنا فعلنا ذلک قال اخرجوا وقولوا بسم اللہ الرحمن الرحیم فاذا لخرج ویقول بسم اللہ الرحمن الرحیم واحدا بعد واحد مشی

علی الماء حتی اجتمعنا حوله ونحن قیام علی وجه الماء اکثر من نفس فغرقت السفینة باموالنا ثم قال لنا اما من هول الدنیا قد سلمتم واخرجوا
برا فقلنا من انت قال اویس القرنی فان فی هذه السفینة اموال الفقراء من اهل مدینة وان المدینة یومئذٍ فی قحط بعثها الیهم رجل من مصر
فقال اما ان اهل المدینة مضطرون لورد الله الیکم اموالکم فتقسموا بها مع فقراء المدینة قلنا نعم فسال فصلی علی وجه الماء رکعتین ودعی
الله حق تعالی بدعاء خفی فاذا نحن بالسفینة طلعت علی وجه الماء من الاموال فرکبنا ها وفقدنا اویسا فسلنا الله تعالی الی المدینة
تلک الاموال فیهم فما بقی فی المدینة فقیر **الحکایة الحادی عشر** ویقال ان العلاء الحضرمی رضی الله عنه کان امیراً
علی بریةً من سرایا المسلمین فی نواحی البحرین فبلغ الی وادی عظیم من الماء فقیل له ان التدبیر فی ذلک ان یحتال فی اتخاذ السفن حتی
تعبر الی عدونا فقال العلاء الذی سخر لنا البر هو الذی یسخر لنا البحر فاجری دابته علی الماء وقال بسم الله الرحمن الرحیم فساق الناس
کلهم علی ظهر ذلک الماء فلم یبتل سنابک دوابهم ففازوا بالظفر فی تلک الغزوة ببرکة بسم الله الرحمن الرحیم **الحکایة الثانیة عشر**
نقل ست که شخصی پیش استاذی سحر می آموخت استاذ وی گفت که شرط تعلم سحر یکی آنست که چهل روز نام حق تعالی بر زبان نرانی
واز آیات قرآنی چیزی نخوانی تا ترا سحر دست دهد آنمرد چنان کرد اتفاقاً روزی بمکتبی میگذشت آوازی بگوش او رسید که کودکی
در دبستان بسم الله الرحمن الرحیم میخواند بمجرد شنیدن این آیه کریمه تمامی سحر که او آموخته بود فراموش کرد **نکته** ای درویش
کسی در مکتبی میشود که کودکی بسم الله الرحمن الرحیم میگوید همه سحرهای او باطل میشود چه گمان میبری که اگر بنده بصدق و اخلاص تمام
مدت چهل سال یا زیادة این کلمه در دل وجان دارد اگر وسوسهٔ شیطان لعین وتلقین نفس وهوا ودین را باطل گرداند هیچ عجیب وغریب نباشد
حکایت ۱۳ دیگر آورده اند که در شهر بسطام جوانی بر صاحب جمالی فریفته شد عمری دراز بپایان آورد ودست مراد
بدامن مقصود نرسید وپای طلب بمنزل امید پی نبرد **بیت** عمری بجست وجو تو بگذشت هرگزم ✦ پای طلب بمنزل مقصود پی نبرد
آخر الامر چون کار از حد گذشت بجادوان ولایت تقرب جست واستمداد از ایشان نمود تا شاید که بدقائق حیل آسانی نمایند که موصل
بمقصود تواند بود جادوان گفتند که این کار را بطریقی میسر گردانیم که البته بمقصود خود برسی اکنون بیان کن که مطلوبت درکدام موضع است
گفت در شهر بسطام ساحران انگشت فکرت بدندان حیرت گرفتند جوان پرسید که سبب حیرت چیست گفتند اگر مقصودت جای دیگر بودی
ما او را بلطائف الحیل به نزدیک تو آوردمی اما چون در بسطام ست جادو آنجا نمیرود که آن شهر در حمایت بایزید بسطامی ست قدس الله
تعالی روحه ای عجب بسطامی در حمایت بایزید بود جادوی ساحران آنجا اثر نمیکرد دلی که در حمایت عنایت حضرت خداوندی باشد
دزد شیطان را چه زهره که دست تصرف بخزینهٔ سینهٔ بنده مومن دراز کرده نقد ایمان وگوهر عرفان رابکید ومکر وسوسه برون برد **بیت**
اندر حرم حریم سلطان ✦ کی راه دهند دزد شیطان **حکایت ۱۴ دیگر آورده اند** که بادشاهی بود وزیری داشت نیکوکاری ثواب
کرداری جماعتی از معاندان وزیر را پیش تخت سلطان غمازی کرده از نظر عنایتش محجوب گردانیدند تا بادشاه را غضب برآمده فرمود
تا خزائن ودفاین ورخوت واقمشه وزیر را بخزانهٔ بادشاه سپارند ووزیر را بزندان محبوس دارند روزی بادشاه تفحص اموال می فرمود
وبر هر متاع از امتعه بفضه وزیر نام خود برآنجا ثبت میدید گفت عجب کاریست اگر این متاعها از آن منست در دست وزیر

چه میکرد و اگر ازان دوست نام من بر اینجا چه میکند بادشاه حاجب را بزندان فرستاد تا از وزیر استفسار این معنی نماید وزیر گفت بادشاه را نیاز من عرضه دار و بگوی که ای سلطان داد گستر و ای بادشاه رعیت پرور بواسطه رعایات متواتره خبر بیتهای متکاثره تو بمرتبهٔ ممنون منت و غریق بحار نعمت تو بود که لحظهٔ از ذکر و ساعتی از فکر تو می آسوده م حاصل ساعتی میخواستم که بی یاد تو باشم نام شریف ترا بر جمله امتعه و قمشه و اکواب و اوانی و غیر آن مثبت ساختم تا در هر چه نظر مے انداختم نام بادشاهی میدیدم و همواره بیاد او مے آرامیدم و ساعتی بی یاد او نبودم حاجب قصه با بادشاه بگفت که ازین واقعه بوی محبت مے آید که من احب شیئا اکثر ذکره اکنون دوست ما در زندان نباشد بروید او را از زندان با عزاز و اکرام تمام بیرون آرید و باز بر منصب وزارت و امارت با ستقرار و استمرار تمام بنشانید تا خلائق که اگرچه از دوست آزار بود اما بیزاری نبود کذلک فردای قیامت جمعی را که بشومی نفس و هوا و شیطان و دنیا بدوزخ مبتلا گردانند مالک نظر کند بر زبانهای نقش نام دوست ببیند بر دلهای ایشان داغ عشق و محبت او مشاهده کند مالک متحیر شود که عجب کاری اگر اینها از دشمنانند چندین نام دوست با ایشان چه میکند و اگر از دوستانند ایشانرا بآتش دوزخ چه کار فرمان رسد که ای مالک اینها از جمله دوستانند و از روی عتاب روزی چند در زاویه برزخ دوزخ بمصلحتے ایشانرا باز داشته ام اما عتاب زیاده ازین برندارد بادشاه مجازی نام خود بر اقمشه و امتعهٔ وزیر می بیند از مجلس زندان و قید حرمان آزاد میکند من که بادشاه کریم و مدعو به بسم الله الرحمن الرحیم ام نام بآرام خود نه همین بر زبان بلکه در میان جان بندگان خود می بینم اولی تر آنکه ایشان را از زندان دوزخ و محبس برزخ آزاد کنم ای مالک هر که در عمر خویش نام من بر زبان رانده است وی را از آتش دوزخ بیرون آر که از وی در گذرانیدم و لکذا قال النبی صلی الله علیه وسلم یقول الله عزوجل یوم القیمۃ اخرجوا من النار من ذکرنی یوما مرة وخافنی فی مقام یعنی روز قیامت فرمان حضرت خداوندی در رسد که بیرون آرید از آتش کسی را که مرا روزے یاد کرده تا آن ذکر او را موجب آزادی او گردانم و یا از من در مقامی ترسیده تا آن ترس او را امروز سبب ایمنی گردانم چنانچه حضرت مولوی در مثنوی فرموده **مثنوی** خاطر مجرم ز ما ترسان شود + لیک صد امید در ترسش بود + او گناهی کرد ما دیدیم لیک + رحمت ما را امید انت نیک من بترسانم وقیح یاوه را + آنکه ترسد من چه ترسانم ورا + بهر دیگ سرد آتش میرود + نی بدان کر جوش سر بر میشود + ایمنان را من چه ترسانم بعلم + خائفان را من نترسانم بحلم + هر که از من خوف دارد در درون + من بزندانش نگردانم زبون **حکایت پانزدهم** بادشاهی بود در ترکستان و وی را کریمه بود بغایت جمیله سری از اسرار غیبی بروی مکشوف گردانیده بودند و شعلهٔ از انوار قدس بر باطن آن ضعیفه تابانیده از خلائق بیگانه کرده و باخود آشنائی داده **رباعی** تا مهر تو در میان جان ننهادم + مهری زغمت بر سر آن ننهادم + تا دل ز همه جهان کرانه نگرفت + با او سخن تو در میان ننهادم + دختر راز خم دیوانگی بر منشور معامله برکشیدند و او ما در کوی و بازار انگشت نمای عالی گردانیدند **فرد** دیوانه شود هزار عاقل + آسوده کسی که هست غافل + هر چند عاقلانش دیوانه میگفتند اما عاشقانش عاقل میخواندند + **بیت** پیش ازین دیوانه بودی عاقلت میخواند عشق + عشق را بگذاشتی عاقل شدی دیوانهٔ + بادشاه آوازه در عالم انداخت که هر طبیبی که فن حکمتش مهارتی تمام باشد کو بیدا آوی این فرزند مشغول شود تا من طراز اعزاز دانائی خود بر خلعت عزتش بر کشم و این گوهر ناسفته را در عقد عقد او منوط گردانم حکما میرفتند و از معالجه عاجز آمده مایوس و منحوس باز می گشتند **نقل** ست که شیخ ابو الحسین نوری را قدس الله روحه گذر بران بلاد افتاد این خبر بسمع حضرت شیخ رسید

وعجز اطبا از معالجه وانزوای دختر از مخالطه معلوم کرد شیخ بنور باطن وفراست ولایت دانست که مرض ناشی از کجاست وتشخیص ازین علت نمود ومعالجهٔ او دانست **رباعی** هر دم ز توام تحفه بلائی دگرست + بر جان من خسته جفائی دگرست + درد دل عاشقان ندانست طبیب + بیماری عشق را دوائی دگرست + شیخ برخاست ونزد بادشاه آمد وذکر معالجهٔ دختر در میان آورده گفت اورا بمن نمایند تا بتدبیر این امر خطیر قیام نمایم بادشاه گفت چندین گاه هست که دختر ترک ملک ومال کرده روی بکوه وبیابان نهاده وصدای عشق وجنون در اقطار واکناف ربع مسکون در داده میگوید **بیت** صبا بلطف بگو آن غزال رعنارا + که سر بکوه وبیابان تو داده ٔ مارا + ابو الحسین نوری روی بآن صحرا آورد وچون شیخ ببیشه رسید آواز برکشید وگفت بسم الله الرحمن الرحیم چو آواز دلنواز بگوش آن محرم خلوت سرای راز رسید نعره از وی برخاست شیخ سورة البقر آغاز فرمود ومقداری بخواند ودختر ازان بیشه بیرون آمد وسوی ابو الحسین نزدیک روان شد چون نزدیک شیخ رسید گفت ای ابو الحسین تو سورهٔ بقره میخوان تا من آل عمران بنیاد کنم گفتم عجب در ترکستان کلام عربی وعروس مطلبی چه میکند تو نام این سورها از کجا دانستی گفت ای ابو الحسین اگر اینجا مرا بانام وکلام خود آشنا نکردی من درین بیشه باکه آرام گرفتمی **نظم** ای نام تو آرام دل وجان همه + جمعیت خاطر پریشان همه + انوار جمال تست تابان شب وروز نما در آئینه دیدهٔ گریان همه + شیخ فرمود که من سورة البقره میخواندم وی سورهٔ آل عمران میخواند گفتم ای دختر پاکیزه منظر ازین بیشه بدرای تا ترا بخانهٔ کعبه برم که دوست راخانه ایست که آنرا قبلهٔ جهانیان گردانیده داشت دختر روی سوی آسمان کرد وگفت خداوندا از مادر وپدرم جدا کردی عشق ومحبت خود در دلم نهادی وترا در روی زمین خانه باشد ومن نادیده این بگفت وقدم در راه نهاد پارهٔ راه برفت آب عظیمی پیش آمد دختر بسم الله گفت وقدم بر روی آب نهاد وبگذشت ابو الحسین میگوید که من ازین طرف آب بماندم ازانجانب آب دختر را دیدم استاده خانه کعبه را دیدم آمده وگرد او طواف میکند یاان درویش واقف باش که بسم الله الرحمن الرحیم نامی ست که ببرکت آن نام از آب عظیم میگذرند چنانچه قدم تر نمیشود وکعبه بطواف گویند کاین نام می آید که فردا بر پل صراط که بر روی آتش بسته اند ببرکت این سلامت بگذرند چنانچه دامن خشک نگردد وبکعبهٔ مراد وقبلهٔ مقصود که عبارت از مشاهدهٔ جمال معبود ست جل ذکره برسند عجیب وغریب نخواهد بود اما نقول **لطیفه مقرون نکات** **شریفه** در عرائس امام ثعلبی رحمه الله وزهرة الریاض آورده است که چون آدم علیه الصلوة والسلام بزمین باخود از بهشت چهار برگ همراه آورده بود یکی بگاو داد عنبر شد ودیگری آهو خورد مشک گشت دیگر در حوصله زنبور عسل مصفی آورد ودیگری طعمهٔ کرم شد ابریشم حاصل گشت القصه تمام زینت دینی از مطعم وملبس وطیب همه ازان حاصل آمد تقریب آن بشنو ای درویش بسم الله الرحمن الرحیم چهار کلمه است که از نزد خداوند عز وجل آمده است وتمامی زینت جنت ازین چهار کلمه خواهد بود وچهار جوی بهشت از چهار دائره آن حاصل آمد چنانچه شمهٔ مبین شد چون بندگان از قبر سر بر آرند در صحرای عرصات بجهت حرارت آفتاب واز دحام اصحاب ومرور بر آتش حرارت عطش در باطن ایشان استیلا یابد اول ایشان را از جوی آب که از چشمهٔ میم بسم انفجار یافته آب دهند تا سیراب وتازه گردند وحیات یابند که وجعلنا من الماء کل شیٔ حی بعد ازان از چشمه های الله شیر دهند تا بآن پرورش یابند وهرگز ضعیف نگردند وبعد ازان چشمهٔ میم رحمن شراب بهشتی دهند تا هرگز غم واندوه پیرامن دل ایشان نگردد وبعد ازان از چشمهٔ میم رحیم عسل مصفی دهند تا هرگز بیمار نگردند وزینت وآرایش بهشت باین معانی است که مبین گشت واین همه از برکت کلمهٔ بسم الله الرحمن الرحیم حاصل آید در روایت آمده است که آن برگها برگ الخیر بود وهیچ حیوانی را مجال

آن نیست که او را طعمهٔ خود سازند چرا که از بهشت آمده است بر دست پیغمبری گذر کرده **نکته** چه گمان بری بکلمهٔ که از نزد حق سبحانه تعالی
آمده و بر زبان همه انبیا و اولیا بکرات گذشته اگر از تصرف شیطان در حفظ و امان حضرت خداوند جل ذکره بماند چه عجب **نقل ست**
که چون این آیت یعنی تسمیه با در آیت از ازل باید آمد و از اول بآخر پیوست پیش رو پیغام الٰهی این بود چراغ رشد و مشعلهٔ رشاد در راه عباد
عبادة این آیت می نهاد اول آدم صفی را علیه الصلوٰة والسلام دیدهٔ جان بجمال این برهان روشن گشت از برکت قدوم این آیت ولایت
آدم ایمن آباد قدم شد زبان آدم بشکر گزاری این نعیم خراج دیوان قدم بگذارد که رایت این آیت در میان فرزندان من باشد ایشان را
حمایت رایت این آیة از تاراج و غارت غوایت ایمن باشد و در سایهٔ دولت این کلمات اقامت نجات یابند باز همین آیت بود که بروزگار نوح
علیه السلام باد ر املاحی فرمود کشتی نوح به پشتی این آیت از موج طوفان باوج امن و امان رسید بسم الله مجریها و مرسها این آیة موج دریا را
مقرعه میزد و اوج هوا را خرقه میدرید تا کشتی از غرقاب عزامت بساحل سلامت انجامید یا نوح اهبط بسلام منا و برکات نوح نیز علیه السلام
شکر گزاری این نعمت عظمی تلقی نمود بشاکری در قرآن مشهور شد **نقلی** دیگر درین باب بشنو نقلی ست که آنروز که نوح علیه الصلوٰة والسلام کشتی
می تراشید امر آمد که بنام هر پیغمبری تختهٔ ترتیب کن و بران تختهٔ نام آن پیغمبر ثبت ساز گفت خداوندا مرا بر کمیت اعداد و کیفیت اسامی هریک بتعداد
اطلاع نیست فرمان آمد که از تو ترتیب الواح نمودن و از ما تعیین اسامی کردن **القصه** هرچند الواح ترتیب نمود و بران اسامی صاحبدولتان
اثبات فرمود علی الصباح که بر سر آن تختها آمد مجموع آن نقوش محو گشته بود چنانچه اثر آن رقوم معلوم نبود دیگر بار بتجدید آن اقدام نمود کان
لم یغن بالامس رقوم معدوم گشته بود چند نوبت باین امر مبادرت می نمود و محو باز می شد بحق تعالی بنالید فرمان آمد که آن شیطان ست که
اسامی پیغمبران گرامی را از الواح محو میسازد گفت خداوندا کرم نموده تدبیر آن امر تعلیم فرمای فرمان آمد که ای نوح اول بنام حضرت ما ابتدا
کن و بعد از ان نام انبیا را در ذیل نام ما مرقوم ساز و در حیطهٔ عصمت و کنف حمایت ما از تصرف شیطان مصؤن و محفوظ ماند نوح علیه السلام
بفرمان قیام نمود دیگر آن اسامی محو نگشت **نکته** کتابتی که مخلوقی بر تختهٔ چوبین مرتقم میگرداند چون مشتمل بر نام سعادت انجام حضرت خداوند ست
جل علا از حک و محو شیطان محفوظ می ماند چه گمان می بری بکتابتی که حق تعالی بخودی خود بر لوح دل بندهٔ مؤمن رقم فرمود که اولئک کتب فی قلوبهم
الایمان اگر ببرکت بسم الله الرحمن الرحیم از محو و سلب شیطان در امان ماند چه عجب **نقلی** دیگر مناسب این در خبر ست که چون مالک دوزخ
خواهد تا ملکی را از برای کفایت مهمی بدرکات جهنم فرو فرستد نخست بر پیشانی او بقلم کرم بنویسد که بسم الله الرحمن الرحیم بعد از ان هرچند ملک بقعر جهنم
حوض کند هیچ چیز را آتش دوزخ بان ملک عاید نگردد **نکته** مالک این نام باکرام را بلوح پیشانی متابعان خود می نویسد از صورت حرارت آتش مصؤن
و محفوظ میگردند وقتی که مالک الملک جل ذکره بخودی خود این نام باحترام را بر لوح نا روح دل و جان و صحیفهٔ لطیفهٔ کام و زبان بندگان خود ثبت فرمود
باشد اگر از ضرر شرر آتش سرکش برزخ دوزخ ایشان بکرم عمیم از برکت بسم الله الرحمن الرحیم نگاهدارد چه عجب **باز چون دور زمان بخلیل الرحمن**
صلواة الله و سلامه علیه رسید نقل ست که چون بدر ملت و آدم سیم جبلت از دهان منجنیق در معدهٔ هوا افتاد و از کشاکش فلاخن
رو باوج قضا نهاد دوزخ نمرود زبانه میکشید جهنم ظلم حمله می آورد این آیت بقلاوزی در پیش ایستاد رایت بسم الله مقر جان ابراهیم
بر زبان رسید از نوک زبان بمعسکر هوا بتائید تقدیر و قضا الشکر بالظفر ولله الاسماء الحسنی بیرون فرستاد و پرتو نور جلالت این آیت

آتش نمرده را ولایت بشارت داد تا آتش نمرود هزیمت بدوزخ موعود برد و جهنم آن مردود از نفس بسم الله فرو مرد زبانهٔ آتش بدهانه بسم
فرو شد نفس شرر در دهن اخگر گرفت طبیب کبریای آتش را باحتمام فرمود مرشد قدر جهنم را در صومعه خمولی نشاند آتش چهل شبانه در چیل
نشست چهل صباح روزه گرفت در جمله جهان چهل شبانه روز بآتش طعام نخورد از بیم سیاست این آیت جهنم همه بکار نبرد بنوازه مقدمهٔ آتش
از مطمورهٔ سنگ اخگر از قلعه آهن بدر می جست و دوزخ نمرود از دم این آیت فرو مرد بهشت ابراهیم از تاب این کلمات زنده شد مالک دوزخ
را ببرکت این آیت گریبان گرفته کشان کشان ازین جهانش باز پس کشید رضوان بهشت را از آستین در آویخته جهان جهان در میان
آتش نمرود فرو ریخت قال یا نار کونی بردا بردهان آتش نهاد بسین سلامت وسلاما علی ابراهیم را علیه السلام نوالها
فرستاد تا بدر ملت آن نواله را نزله آذ برای این امت نهاد بحوالهٔ محمدی بامت احمدی صلی الله علیه وسلم این نوید در داد که نصیب امتی من
نار جهنم کنصیب ابراهیم من نار نمرود بن کنعان واین دولت ببرکت این بسم الله الرحمن الرحیم دست دید کما ذکرناه من قبل باز همین آیت بود که اژدهای
موسی علیه السلام بکشود هنگام ترکتاز سحر رو بجادوان وا نمود طلسم جادوان بشکست سلسله سالوس فرعونیان بگسست ظلمت سحر ساحران فرعونی بتاراج
معجزه برداد و چراغ توحید بار خدا جل وعلا در شاهره جادوان بنهاد مشعله داری موسیٰ در وادی ایمن برد امن طور نور این آیت که بردهان ید بیضا از
تا جیب جیب وگریبان پسر عمران چراغ اعجاز این آیت بنمود چهار هزار چهار صد و چهل و چهار قدح سر بمهر از خمخانه کلم الله موسیٰ تکلیما ساقی این کلمه
بر موسیٰ بنمود جان بر بساط قرب از شراب قدس سرمست شد دل در مقام انس از غایت نشاط انبساط نمود زبان را در ان زمان وکیلی فرمود گفت
رب ارنی انظر الیک فرمان رسید ای موسیٰ وقت دیدار نیست لن ترانی امروز توریت بیادگار نگاه میدار تا فردا وقت دیدار آید چنانکه
یعقوب را در فراق یوسف علیه السلام چشم نابینا گشت از بس که شب و روز در آرزوی جمال یوسف میگریست فرمان آمد که ای یعقوب پیراهن
یوسف بگیر و یادگار میدار که هنوز وقت دیدار نیست یعقوب نیز علیه السلام پیراهن بیادگار نگاه می داشت تا وقت دیدار نیامده چون وقت
دیدار آمد پیراهن بیکسو نهاد تقریب عیدی میدانم که بجان و دل مشتاق لقای مائی الاطال شوق الابرار الی لقائی انا معذور دارکه
امروز روز دیدار نیست امروز روز تذکار ست این نام من بیادگار میدار در کلمهٔ بسم الله بر زبان میران تا وقت دیدار من در آید اسم از میان
که دلالت جمال مسمیٰ ست رخت بر دارد انچه مقصود و مطلوب تست از نقاب احتجاب بیرون آید زیراکه مراد از ذکر حصول مذکور ست و
مقصود از ایراد نام اقبال ذات مسمیٰ چون ذات اقبال ذکر اسم ادب ننی ماند رباعی هر دل که بباغ جان تماشا بیند + در آئینه اسم مسمیٰ بیند
و هر چه نظر کند ز ذرات دو کون + خورشید جمال حق تعالیٰ بیند + نکته ای درویش توریت موسی را علیه السلام بیادگار داد ندا و را از دیدار
خود محروم نگردانید فسوف ترانی یعقوب علیه السلام پیراهن یوسف علیه السلام بیادگار میداشت از دیدار محروم نشد و رفع ابویه
علی العرش پنجاه سال ست تا نام سعادت انجام آن حضرت را بیادگار میداری اگر بحکم وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة از دیدار خود
محروم نگرداند از کرم او عجیب نخواهد بود بازه از بهر سلیمان علیه السلام همین آیه بود که زبان بدلالکی خاتون سبا بکشاد شفاعت خواه گناه
هدهد با مد شد شده درین واقعه چند لطیفه مرقوم رقم کلک بیان میگردد نقل ست که سلیمان علیه السلام از برای استدعای ایمان به بلقیس
کتابتی میفرستاد تزئین آن کتاب باین آیت عالیخطاب فرمود انه من سلیمان وانه بسم الله الرحمن الرحیم و تقدیم نام خود بجهت آن فرمود

کہ آن نامۂ نامی وکتاب گرامی باہل کفرمی فرستاد از استحقاق ایشان باین نامہ اندیشیدہ تقدیم نام خود کرد کہ اگر مثلاً بنجر سئی نمایند راجع
بنام او باشد وشرح این واقعہ کما ینبغی درمحل خود مبین گردد انشاء اللہ العزیز القصہ از جملہ لطائف این قصہ یکی آنست کہ این کتاب شریف نفیس
چون بملکۂ سبا یعنے بلقیس رسید آن کتاب گرامی داشتہ بزبان اقرار کرد وبنفس اختیار نمود وبدل افتقار پیش وبروج افتخار فرمود بعد ازان باہجاب
وارکان مملکت خود اظہار کرد کہ انی القی الی کتاب کریم در اجرای این اسم بروایتی بعضے گویند دروی کلمہ توحید ثبت بود بجہت آن کریم گفت وکیف
لا یکون کریما وہو یشتمل علی کلمۃ ہی اکرم الکلام لانہا محض الایمان والتوجہ ونکتہ اینجا آنست کہ کتابی کہ دروی یک نوبت کلمۂ توحید مذکور گردد
کریمش خوانند نامۂ اعمال بندہ راکہ دروی چندین ہزار بار کلمۂ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مثبت باشد اگر در قیامت گرامی داشتہ
سبب کرامت بندۂ مؤمنش گردانند چہ عجب وبعضے دیگر گویند لانہ ارسل من عند رسول کریم برسالۃ طیر کریم الی ملکۃ کریمۃ بدست مرغکی سلیم نزد
بلقیس آمد باین افتخار کرد وبسرور وبشاشت اظہار نمود افلا نفتخر ایہا العارفین بکتاب کریم انزل من رب کریم وبعضے دیگر گویند لان فیہ مکتوب بسم اللہ
الرحمن الرحیم وہذا اقرب الاقوال لوقوعہ فی نص الکلام **والنکتۃ فیہ** ان صحیفۃ کتب فیہا کلمۃ بسم اللہ صارت کریمۃ فالقلب الذی یکون ہذا
الاسم علیہ منقوشا کالنقش فی الحجر واللسان الذی یکون ہذا الذکر علیہ مذکورا وہو عندہ کالنور فی البصر افلا یصیر کریما **نکتہ ۲ دیگر** سلیمان علیہ السلام
این کلمۂ علیا را املا فرمود تا کاتب کتابت نمود ببرکت این املا مملکتی یافت لا ینبغی لاحد من بعدی در شان او وارد بود بندۂ مؤمن ہر شبانہ
روزی چندین بار این کلمۂ بزرگوار بر ملائک کبار املا کردہ در نامۂ عملش مثبت میدانند اگر در بہشت مملکتی یابد کہ اذا رایت ثم رایت نعیما وملکا کبیرا
وصف آن باشد از کرم الٰہی جل وعلا چہ عجب **نکتہ ۳ دیگر** نقلست کہ آصف برخیا این کتابت بتقدیم رسانید حق تعالی مراورا ببرکت آن
کتابت بشرف علم بستود کہ قال الذی عندہ علم من الکتاب پس بندہ کہ بمقتضای من احسن کتابہ بسم اللہ الرحمن الرحیم دخل صحف وقرآن مفارق
سور وصدور محافل بیاراید ہمچنان تسمیہ وقلاید بسملہ متوجہ ومزین گرداند ہر آئنہ بدرجت علم ومحمدت علم آراستہ وپیراستہ گردد کہ والذین اوتوا العلم
درجات **نکتہ ۴ دیگر** آصف برخیا کہ کاتب این کلمۂ علیا بود ببرکت کتابۃ بسم اللہ الرحمن الرحیم منزلتی یافت کہ اسم اعظمش تلقین کردند تا عرش
بلقیس را از چہار فرسنگ راہ بکمتر از طرفۃ العین حاضر کرد بندۂ مؤمن کہ آناء اللیل والنہار بکتابت وتذکار این نام عالی مقدار اقدام نمودہ وتعلیم
کلام از علیم علام جل ذکرہ یافتہ اگر سہ ہزار سالہ راہ صراط عرصات را بکمتر از طرفۃ العینی طی کردہ بساق عرش مجید استباق نماید از قدرت الٰہی ورحمت
نامتناہی دور نخواہد بود **نکتہ ۵ دیگر** ہدہد کہ بمنقار خود حامل رقعہ بود کہ دروی بسم اللہ الرحمن الرحیم نوشتہ بود کارد را ازوی برداشتند مومنی کہ
این نام را بلکہ کلامی را کہ صد وچہاردہ جا مشتمل براین نام ست بتمام بدل وجان وکام وزبان خود برداشتہ وبکرات ومرات دل بر حفظ آن گماشتہ
اگر در بزم وصال از قطیعت انفصالش نگاہدارند از کرم خداوندی عجیب وغریب نباشد **نکتہ ۶ دیگر** بلقیس با وجود آنکہ اجنبی بود آیت عالی رایات
بسم اللہ الرحمن الرحیم برخواند بدولت معرفت فائز گشت واز جملۂ احبا شد بندۂ مؤمن با وجود آشنائی ایمان وروشنائی عرفان پنجاہ وشصت
وہفتاد سال بالغدو والآصال باین کلمہ بداومت اقبال نمودہ اگر در دم آخرش کافر وبیگانہ نسازند از رحمت بغایت ولطف بی نہایت
خداوندی چہ عجب **نکتہ ۷ دیگر** گفتہ اند کہ چہار نفر از برکت این نام بچہار دولت رسیدند اول سلیمان علیہ السلام مملکت یافت وآصف اسم
اعظم وہدہد نجات از ذبح وبلقیس ایمان بندۂ مؤمن نیز از سعادت این نام باین چہار اکرام مشرف گشت اول ملک کبیر اذا رایت ثم رایت

نعیما و ملکا کبیرا دوم اسم اعظم و آن کلمۂ اللّٰہ ہست در بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم سوم نجات از عذاب نیران و حجاب رحمٰن کما قال علیہ السلام
ما من مؤمن ولا مؤمنۃ یقول بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الا حرم اللّٰہ تعالیٰ علی النار چہارم ایمان حقیقی و عرفان سلیقی یا ایہا الذین امنوا
اذکروا اللّٰہ ذکرا کثیرا **نکتہ ۸ دیگر** یقال لما طار الہدہد قالت الطیور ذہبت وحیدا قال من کان معہ اسم المبارک فلا یحتاج الی
صاحب حق تعالیٰ باین اعزاز و اکرام مر ہدہد را تاجی داد کہ ہرگز تاراج ندہد ہان درویش واقف ہستے یا نی مرغی کہ تسمیہ را بمنقار
خود بر می دارد تاجی بوی می دہند کہ تا بقیامت از سروی بر نمی دارند بندۂ مؤمن کہ ہفتاد سال این کلمہ را حرز جان و ورد زبان
دارد اگر تاج ایمان را از سر او بر ندارند و از خلعت عرفانش عریان نگردانند از کرم خداوندی دور نخواہد بود **نکتہ ۹ دیگر** نقل ست کہ بلقیس را
چہار ہزار تیر انداز بود و بروایتی دوازدہ ہزار طیور را از ہوا و حوش را از صحرا البقید صید خود در می آوردند گویند کہ چون ہدہد سلیمان علیہ السلام
بر ایشان پرواز کنان می گذشت ہمہ یکبار تیرہا بر کمان نہادہ بقصد او انداختند حق تعالیٰ از برکت این نام سلامت انجام او را در حیطہ
حفظ و حمایت خویش نگاہداشت بندۂ عارف محمدی علیہ السلام چون روز قیامت در حین مرور بر دوزخ بر زبانیہ نوزدہ گانہ بگذرد
اگر بہ برکت این نام سالم و غانم بدولت نجات و رفعت درجات رسد چہ عجب **نکتہ ۱۰ دیگر** بلقیس از دین بیگانہ بود یکبار بسم اللّٰہ الرحمٰن
الرحیم بر زبان براند اگر بیگانہ اش نکنند چہ عجب **بیت** ہزار دام کشادم کہ کردہ ام صیدت + گرت کنون بر ہانم ز دام خود چہ عجب +
باز عیسیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام تو تیاگری از ین کلمہ آموخت نفس پسر مریم صلوات اللّٰہ و سلامہ علیہما مردہ بر ای از کلمہ گرفت چراغ
حق در مسجد قدس نور این آیت برافروخت خرمن قارون را بصحرای شام شر این آیت بسوخت برکت این آیت قارون را
کشان کشان بزمین فرو کشید کرم این آیت عیسیٰ را جہان جہان بہ بام آسمان برآورد ہر کار کہ آخرش تمام شد اولش بدین کلمہ بنا افتاد ہر معنی
کہ پادر ولایت جان توانست نہاد در وازۂ این معنی کلید این کلمہ بکشاد

الفصل الثالث فی لطائف البسملۃ اللطیفۃ الاولیٰ قال اہل المعرفۃ ذکر الدنیا ظلمۃ و نفور و ذکر الجنۃ حور و قصور و ذکر النار
ویل و ثبور و ذکر الحق نور و سرور و قال بعضہم لا عیش اطیب من العافیۃ ولا حارس احفظ من الصمت ولا آفت اقرب من الموت ولا سلامۃ
کسلامۃ القلب ولا جہاد کمخالفۃ الہوی ولا نور کذکر المولیٰ **رباعی** یاد تو کنم دلم بپرواز آید + نام تو برم عمر شدہ باز آید + چون از سر سوز
و درد گویم نامت + با من در و دیوار باواز آید + **نقل ست** کہ از سلطان العارفین قدس روحہ العزیز پرسیدند کہ ای شیخ می گویند کہ شما بر روی
آب میروید چنانکہ قدم تر نمی شود شیخ فرمود کہ بر روی آب رفتن سہل کاریست ع خاشاک نیز بر دل دریا گذر کند + گفتند ای شیخ میگویند کہ شما
در ہوا می پرید شیخ فرمود کہ در ہوا پریدن اعتباری ندارد مور و ملخ نیز در ہوا می پرند گفتند شیخا کار مردان چیست گفت آنکہ دل و زبان پیوستہ
بیاد او مشغول باشد **ابیات** در ضمیر ما نمی گنجد بغیر از دوست کس + ہر دو عالم را بدشمن دہ کہ ما را دوست بس + خلوتم وقتی ہوس
کردی کہ بیند چیزہا + چون ترا دیدم نکردم جز بدیدارت ہوس + مردمان را از عسس ہر شب خیالی در دلست + من چنانم کز خیالم باز نشناسد
عسس + آری درویش ذاکرانی کہ در سر اوقات مطالعات غیب اند و در مقامات کرامات قاب قوسین پا در دامن و سر در جیب مانی در کانون مجاہدت
و زمانی در جنون مشاہدت گاہی در شکر شکر اند و گاہی در صحو محو یم نیست و ہم ہست و ہم ہشیار و ہم مست **بیت** گہی دل شان حریق ناز غیرت +

ومن الارض الطمة حتی ابلغتک الی حد البلاغة وانا الرحیم الذی اوقع فی قلبک الندامة وعلی لسانک التوبة واغرقک فی الرحمة حتی ادخلک الجنة

اللطیفة الاخری بسم الله المذکور بکل لسان الموجود بکل جنان المقصود فی کل وقت وزمان المسئول فی کل حین واوان المسبح بکل مکان

اللطیفة الاخری بسم الله الرحمن الرحیم الله خالق الافلاک والاملاک الرحمن رازق اہل التوحید والاشراک الرحیم منقذ اہل من الاہلاک

اللطیفة الاخری بسم الله الرحمن الرحیم کلمة قصیرة تحتہا معانی کثیرة فمن قالہا فی عمرہ مرة لم یبق من معاصیہ ذرة الباء ہو الباقی ویبقی وجه ربک والسین ہو الساقی وسقاہم ربہم شرابا طہورا والمیم ہو الملاقی ولقاہم نضرة وسرورا **اللطیفة الاخری**

قال بعض العارفین فی بسم الله الرحمن الرحیم بالله سلمت قلوب اولیاء الله عما لیس فیه رضاء الله وبالرحمن قویت نفوس عباد الله فی خدمت الله وبالرحیم تخلصت ارواح اصفیاء الله عما یوجب سخط الله فبسم الله سبب النجاح بسم الله سبب الفلاح عدة الصباح والرواح بسم الله سبب الافراح بسم الله قوت الاشباح بسم الله لذت الارواح او تقول بسم الله مصباح کل کلام ومصباح کل ظلام وخاتمة کل نظام وزینة لاہل الاسلام ومسانع کل شراب وطعام فہو اسم ذی الجلال والاکرام او تقول بسم الله اطیب من المسک والعنبر وانور من الشمس والقمر المنیر وبه النجاة من الجحیم والسعیر والوصول الی درجات النعیم بفضل الله الکبیر والتمکن الی رویة الملک القدیر او تقول بسم الله زینة اللسان وراحة الجنان وشعار اہل الایمان ومسلوة الاحزان ورحمة لذو العصیان **اللطیفة الاخری**

ان الله زین خمسة عشر شیئا بخمسة عشر شیئا زین الارض بالخضرات والسماء بالزینة الکواکب والعرش بالقدرة والکرسی بالوسعة والملائکة بالحضرت واللیل بالخلوة والنہار بالمعیشة والجنة بالنعمة والنار بالعقوبة والانبیاء بالرسالة والاسلام بالشریعة والابدان بالخدمة والانس بالشہادة والقلب بالمعرفة والقرآن بالتسمیة **اللطیفة الاخری مشتمل علی اخبار المصطفی صلی الله علیه وآله وسلم مسجعة معبرة**

درخبرست کہ ہر دہن کہ ہشتاد بار این آیت ازان دہن رایت بدر زند آن دہن از نور جلال حق سبحانہ آتش در وجود سقر زند بر لب ہر بندہ کہ این آیت بخند مالک ہفت در دوزخ بران بندہ دربند اندران زمان کہ سیلاب کلمات این آیت از ناودان وہان بندہ در حوض جان بریزد تف آتش تنور جہنم در زیر دامن مالک گریزد دیدم این آیت دران تہ دوزخ بستہ شد بنفس این کلمات قفل بہشت گسستہ گشت ہر سیارۂ دعواۃ کہ بوقت مناجات مقدمۂ آیت بسم الله الرحمن الرحیم پیش روان سیاہ کرد شفیع آن دعا گشت تا باجابت انجامد ہر لقمۂ طعام کہ درحمایت ورعایت این آیت باندرون رفت ہرگز از قوت آن لقمہ کردار بد نیامد وہر جانور کہ در حالت ذبح جان او بشعلہ داری این آیت رایت بدر زد ہرگز از گوشت آن جانور ظلمات روی ننماید این آیت سر جریدۂ معانی ست پیش رو سبع مثانی است مشعلہ دار سلطان حق الیقین ست توتیا گردیدۂ معین مسکین ست ہر کس کہ این آیت بر زبان راند چنانکہ تا بلب گور بادی باند در تنگنای لحد از منہیان بارگاہ احد ایمن شدہ در گور از راہ تابان برزخ قیامت فارغ گشت این آیت بغایت احد دوش بدیوار الحمد باز نہد تا مطمور گور بر بندہ فراخ گرداند در محراب لحد امام بندہ باشد در بادیۂ قیامت امان بندہ بود وچراغ ازل از پیش عمل می برد فروغ نور قدم وشعار انتفاع نعم در شاہ راہ کرم روانہ میکند از پیش نور می افروزد وہ بیگناہ میشود بپاسبانی دوزخ می آید بدروازۂ بانی بہشت می کشاید بمشاطگی عروسان بہشت می آراید بنقاشی روضۂ رضوان می سراید بفراشی حجرۂ خاص می پردازد بچاوشی اغیار از راہ می تازد بساقی گری قدح لطف در دہن اندازد

ومطربی پردۀ ازل در بزم لم یزل می نوازد بشہسواری مرکب عشق در میدان ابد می تازد بغمگساری چون لطف ازل بندۀ درماندہ رامی
نوازد بپردہ داری چون دلال جلال پردہ از پیش جمال برمی اندازد بدست نوال گلدستۀ وصال از گلستان جمال می چینند بدیدہ کرم وجود در بزم
شہود دیدار بیچون وبیچگونہ ان ربی رحیم ودود می بینند وجوہ یومئذ ناضرۃ الی ربہا ناظرۃ **بیت** ای خوش آنروز کہ دیدہ برخت باز کنم +
تومرا جانب خود خوانی ومن ناز کنم + **لطیفۀ دیگر** کہ سلطان ازل وبادشاہ ابد عزوجل بمحض کرم در بزم ندم کہ آغاز آفرینش کرد بہ پیش کاری کاف
ونون از دم کن فیکون صور نور در عدم دمید عدم از ان دم بی نقل قدم دم ہستی دوید آن نور در دم آن صور جان عدم گشت اول مسافری
کہ در تنگنای عدم بفراخ نای وجود آمد قلم بود نخستین موجودی کہ از قعر قلزم کاف ونون بساحل بوقلمون افتاد خامہ بود کہ اول ما خلق اللہ تعالی
القلم قلم از برای خدمت خدای عزوجل بپا برجست در امتثال امر حق تعالی میان دربست بر آستانۀ امر از فرق قدم ساخت بر عتبہ حکم قبلہ بر قبلہ قضا داد
وبوسہ بر قدم قدر نہاد فرد بود زوج طلب کرد طاق بود جفت خواست آوازہ نوازۀ دلش بدروازۀ قضا رسید آہ حرکات جانش خویشتن
در ازل کشید قدرت بنفای فطرت برجست فطرت در دہان کاف بنشست قطرۀ لوح از شگاف ناف کاف ونون بدر گرفت دایۀ قدر آن
قبول کردہ را البشیر مہر نیر ورد این دختر قدر بزرگ شد ام الکتابش نام نہاد خطیب کبریا دختر لوح را باداماد قلم عقد ببست ولی عہد قضا این کنیزک
باآن بندہ نکاح کرد داماد قلم باعروس لوح پا در جامۂ خواب حکم کشید عروس لوح با داماد قلم سر بگریبان عشق بر آورد قطرۀ قضا نطفہ وار از پشت
قلم در بیضۂ رحم لوح چکید فرزند قدر در بیضۂ رحم لوح بر خود بجنبید باول امر لوح دختر کاف ونون کن فیکون بود بآخر کار باد قضا وقدر گشت اول
فرزندی کہ ازین مادر متولد شد کتابت آیت بسم اللہ الرحمن الرحیم بود نخستین آیتی کہ زبان خامہ از ازل روایت کرد حکایت بسم اللہ الرحمن الرحیم
بود چون از ازل با بد آمد و از اول باخر پیوست پیش رو سلطان وحی شد مقدمہ لشکر قرآن گشت مشعلۂ ازل در پیش آیتہا داشت چراغ قدم
در مقدمۂ سورہا برافراشت بر بالای آسمان این آیت بسم اللہ بکازری بنشست در شیب زمین این کلمات بسم اللہ بمطہری برخاست
جامۂ پاکان ملاء اعلی در کارخانۂ انا لنحن الصافون دست بسم اللہ باب عصمت فرو شست نجاست کہ دار ساکنان ولایۃ النسانی را بر سر چشمۂ
ان الحسنات یذھبن السیئات پنجۂ بسم اللہ باب طہور برگرفت مسجد ساکنان حظیرۀ قدس بمشعلہ داری این آیت روشن شد صومعہ
پاکان سرادقات حمد بسبحات جلال این آیت منور گشت ومن لم یجعل اللہ لہ نوراً فما لہ من نور **لطیفۀ دیگر** ہفت پیغامبر علیہم السلام
ہفت کلمہ گفتند ہر یکی سعادتی یافتند وحق تعالی این امت را بر ہفت کلمہ کرامت فرمود اول آدم گفت علیہ الصلوۃ والسلام الحمد للہ فرمان سید
یرحمک ربک تا ہر بندۀ کہ این کلمہ بگوید مستحق رحمت گردد دوم نوح علیہ السلام گفت بسم اللہ حق تعالی ویرا از طوفان بلای این جہان نگاہداشت
ہر آن بندہ کہ این کلمہ بگوید از طوفان بلائی آن جہان نجات یابد وسوم ابراہیم گفت صلوات الرحمن علیہ حسبی اللہ حق تعالی ویرا از آتش نمرود
نگاہداشت بندہ کہ این کلمہ بگوید از آتش دوزخ اورا نگاہدارد چہارم اسمعیل گفت علیہ الصلوۃ والسلام انشاء اللہ از کشتن امان یافت ہر آن
بندہ کہ باین کلمہ مبادرت جوید از سوختن امان یابد پنجم موسی علیہ السلام گفت لا حول ولا قوۃ الا باللہ از شر فرعون نجات یافت ہر کہ این کلمہ
بگوید از شر فرعون ونفس وشیطان نجات یابد ششم یونس علیہ السلام گفت لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین
امان در زندان شکم ماہی یافت ہر کہ این کلمہ بگوید در زندان لحد روشنائی رحمت ومغفرت یابد ہفتم مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب معراج

گفت که التحیات لله والصلوات والطیبات از حضرت حق سبحانه وتعالی تشریف سلام و رحمت و برکت یافت السلام علیک
ایها النبی و رحمته الله و برکاته هر بنده که این کلمه را بگوید در وقت جان دادن سلام دوست یابد سلام قولا من رب رحیم
و گویند که هر که این هفت کلمه یادگاری این هفت پیغمبر بزرگوار ند علیه الصلوٰه والسلام ورد خود سازد در روز قیامت بشفاعت این
هفت صاحب دولت مستعد گردد و به برکت این هفت کلمه هفت عضوش از هفت درکهٔ دوزخ آزاد گردد بدرجات هشت بهشت
استسعاد یابد لطیفهٔ دیگر پادشاهی که بنزدیک رعایا و ملازمان خود نامه می فرستد در عنوان و اختتام آن مفهوم می آید که آن نامه
مبنی از محبت ست و یا مبنی بر عداوت تا رعیت در مرتبهٔ عنایت ست یا در مقام شکایت کانّه سبحانه وتعالی یقول بندهٔ من اول در بارهٔ
تو ندای یحبهم و یحبونه در اقطار و عالم در دادم بعد از ان نامه تنزیل من رب العالمین از برای تو ارسال نمودم در اول نامه را
دو نام رحمان و رحیم شنوانیدم و در میان پیغام نبئ عبادی انی انا الغفور الرحیم فرستادم و آخر نامه را بسلام سلام قولا من رب رحیم
مختوم گردانیدم در عنوان و واسطه و اختتام خود را بنام رحیمی خواندم تا امیدواری بحضرت پروردگاری استوار داری و ملکی که بعدل موصوف بود
و بکرم معروف و بصدق مشهور و بذکر خیر در زبانها مذکور بنزد جمعی از رعایا نشانی فرستد و منشوری اطلاق نماید که مشحون بذکر ایادی و رحمت
و احسان و بنده نوازی و مظلوم پروری و ضعیف بخشائی بود مضمون نامه آنکه ای قوم فساد کار ای گروه تباه روزگار هر چند بد افعال و پریشان
حالید مترسید که فضل و احسان ما بسیار و کرم و امتنان ما بیشمار ست همه در ظل و احسان و کنف امن و امان باشید و چهرهٔ امید و
استیناس بناخن فتوت مخراشید این جماعت بفضل و کرم پادشاه مرفه الحال و خشوقت گشته دل بر وعدهای ملک قرار و نهند و دیده براه انتظار
فضل و احسان ملک باز کشانید و چون روز عرض آمیز باشد کار شلا بر خلاف نامه کند بساط عدل در نوردد و فرش جور بگستر د امیدوار آنرا محروم گرداند
مشتاقانرا مایوس کند مردمان گویند زهی غدار امیری مکار پادشاهی که ما را وعده کرم داد و خلاف آن اظهار کرد ای درویش پروردگار عالم تعالی
و تقدس و تعظم منعوت بصفات کمال قل هو الله احد موصوف بنعوت جلال الله الصمد مبرا از زن و فرزند لم یلد ولم یولد منزه از خویش
و پیوند ولم یکن له کفواً احد متخلق باخلاق عظمی بسم الله الرحمن الرحیم مسمی باسماء حسنی هو الله الذی لا اله الا هو پیغام او دنبئ عبادی انی
انا الغفور الرحیم سلام و سلامه قولا من رب رحیم دل بکرم وجود او استوار کرده و چشم براه انتظار نهاده اگر فردا در عرصات قیامت
در شمار مناقشت و در حساب عتاب پیش آرد عاصیان را برده از روی کار بردارد مفلسانرا در صحرای عرصات ضائع و جائع بگذارد نباید
بخاطر بعضے خطور کند که وعده خلاف شد و امیدواری بنومیدی مبدل گشت لا تقنطوا من رحمة الله رحمت و غفران من اظهار نکرد
لا تیئسوا من روح الله روح و ریحان انتشار نمودای عاصیان ندا در عالم در دادم که من ستارم و من غفارم من کریم من رحیم اگر فضیحت کنم
ستاری من کجا پدید آید اگر عقوبت کنم غفاری من کجا ظاهر گردد اگر معاصی را بطاعت بدل نکنم کریمی من کجا آشکار اگر دد اگر عاصیان را با وجود
صد هزاران گناه و عصیان نیامرزم نام رحیمی بر من چگونه درست آید اما تری ان نوحاً علیه السلام لما رکب السفینة قال بسم الله ولم یقل الرحمن
الرحیم لان تلک الواقعة واقعة الغضب والهلاک فلا یلیق عندها ذکر رحمته کما ان الذابح عند الذبح یقول بسم الله ولم یذکر الرحمن الرحیم
لان ذکر الرحمن الرحیم لا یناسب القطع والاهلاک فلما قال لک قل بسم الله الرحمن الرحیم علم منه انه سبحانه لا یقطع عنک ولا یهلک

والحمد للہ رب العالمین **اللطیفۃ الاخری** قال بعض الکبراء من المحبۃ اذا احب الملک عبدا ان یعطیہ رایۃ ومنشورۃ ومناجات وتوقیعۃ فاللہ تعالیٰ اعطی المؤمنین ہذہ کلہا فالرایۃ الایمان والمنشور القرآن والمناجات سجدۃ الرحمن والتوقیع بسم اللہ الرحمن الرحیم **اللطیفۃ الاخری** ابن عباس گفت رضی اللہ عنہما الدنیا کلہا سم وہی الشہوات الملہیۃ وتریاقہا التسمیۃ دنیا و شہوات آن زہر قاتل ست و تریاق آن بسم اللہ الرحمن الرحیم ست ای درویش شہوات کہ مبعدہ اند از جناب قدس الٰہی بہ برکت بسم اللہ الرحمن الرحیم سبب تقرب می کردند چنانکہ در خبر ست کہ موسیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام با حق سبحانہ وتعالیٰ مناجات کرد الٰہی در توریت امتی یافتہ ام کہ یکی از فضائل ایشان آنست کہ لقمۂ کہ بدہان برند ہنوز بمعدۂ ایشان نگرفتہ باشد کہ مر ایشان را بیامرزی و آنچنان باشد کہ افتتاح آن بتسمیہ باشد و اختتام آن بتحمید ایشان را خداوندا مین گردان فرمان آمد کہ ہم اُمت محمدؐ نکتہ اینجا آنست کہ چون تسمیہ شہوات معدہ را خدمات مقربہ می گرداند اگر سیآت بندہ را حسنات وطاعات گرداند کہ اولٰئک یبدل اللہ سیأتہم حسنات از رفعت شان وعلو برہان این کلمہ عجیب وغریب نخواہد بود **اللطیفۃ الاخری** بعضے از اہل لغت بران رفتہ اند کہ اسم مشتق ست از سمو و آن داغ گردان الوینددداب ملوک وعادات سلاطین چنانست کہ اسپان خود را بداغ نشان می کنند تا دزدان قطع طمع کردہ دست تصرف ازان کوتاہ کنند کذلک بندۂ مؤمن چون خواہد کہ عملی از اعمال خود را خالص ازان سبحانہ وتعالیٰ گرداند کہ شیطان دست تصرف بآن نرساند کہ آنرا بنام اللہ تعالیٰ نشان کردہ در ابتدا آن بسم اللہ الرحمن الرحیم گوید تا ازان دخل وتصرف شیطان مصئون ومحفوظ ماند **اشارت** بادشاہان داغ نہند و بادشاہان جل وعلی داغ بر جان نہند داغ بادشاہان بآتش مہر پذیرد و داغ پروردگار عالمیان بآتش جمع نشود داغ بادشاہان بحرفی کہ زیادہ کنند یا حرفی کم کنند تغیر پذیرد و داغ خداوند سبحانہ وتعالیٰ باینہا تغیر وتبدل نیابد مثلاً اگر از اللہ یک حرف برداری للہ ماند ہمچنان نام ست للہ ما فی السمٰوات وما فی الارض و وحرف کم کنی لہ ماند ہمکنایت از وست لہ ما فی السمٰوات وما فی الارض اگر سہ حرف کم کنی ہو ماند وہو من الطف الاشارات الی ذاتہ سبحانہ وتعالیٰ **اللطیفۃ الاخری** یقال للہ تعالیٰ مائۃ واربعۃ وعشرین الف نبی منہم ثلث مایۃ وثلثۃ عشر مرسل ولکل مرسل کتاب واللہ تعالیٰ اختصر ثلثمائۃ وثلث عشر کتابا وجمعہ فی السبع المثانی فقال ہذا کثیر لانہ سبع آیات وخمس وعشرون کلمۃ ومایۃ واربع وعشرون حرفا ثم اختصرہ وجمعہ فی بسم اللہ الرحمن الرحیم ثم قال ہذا کثیر لانہ ثلثۃ اسماء واربع کلمات وتسعۃ عشر حرفا ثم اختصر وجمعہ فی بسم اللہ الرحمن قولہ تعالیٰ قل ادعوا اللہ تعالیٰ او ادعوا الرحمن ثم قال ہذا کثیر لانہ ثلث کلمات وثلث عشر حرفا ثم اختصر وجمعہ فی بسم اللہ وہو قولہ بسم اللہ مجریہا ومرسیہا ثم قال ہذا کثیر لانہ کلمتان وسبعۃ احرف ثم اختصرہ وجمعہ فی اللہ قولہ تعالیٰ اللہ نور السمٰوات والارض ثم قال ہذا کثیر لانہ اربعۃ احرف ثم اختصرہ وجمعہ فی للہ وقال للہ ما فی السمٰوات وما فی الارض ثم قال ہذا کثیر لانہ ثلثۃ احرف ثم اختصرہ وجمعہ فی لہ وقال لہ الحکم والیہ ترجعون ثم قال ہذا کثیر لانہ حرفان ثم اختصرہ وجمعہ فی ہو وقال وعندہ مفاتیح الغیب لا یعلمہا الا ہو فمن قال ہو فکانما یذکر اللہ سبحانہ وتعالیٰ بکل کتاب نزل من السماء بکل اسم من اسماء الحسنی **اللطائف الشرائف** خصائص التسمیۃ من اسرار الفاتحۃ للشیخ الورکانی قدس اللہ روحہ وہی عشر لطائف **اللطیفۃ الاولی** بدانکہ بسم اللہ پیش آہنگ قافلہ بادیۂ ازل ست دلیل کاروان بیان ابد ست اما تراہم اعل آیات قرآن وکلمات فرقان بباید دیدن تا قافلہ بادیۂ ازل بشناسی وانفاس جہانیان وحرکت عالمیان بباید

شناختن تا کاروان بیابان ابد بدانی این قافله آیات و زمزمهٔ روایات قافله بادیهٔ ازل اند هر سورة کاروانی ست قطار کلمات برهم بسته جواهر حکمت و نقود علم در بار ایشان نهاده این قافله از ازل باید این آیات آلهی و کلمات نامتناهی جواهر حکمت و نقود علم که کالای ازلی ست از ازل تا ابد می آرند تا بنده بدین سرمایه با خدا معامله کند بسم الله به پیش آهنگی در پیش این قافله استاده بدلیلی راهبر این کاروان گشته چرا که این دلیل جادهٔ بادیهٔ ازل نیکو می داند ظفرای منشور قدم از بر میخواند باز قافلهٔ دیگر از ابد باز ازل می راند و این اعمال و افعال بندگانست از بضاعت طاعت و سرمایهٔ استطاعت که این کالای ابدی از ابد باز ازل می برند تا با خدای عزوجل بدان معامله کنند بسم الله قافله سالار این کاروان ابدیست و دلیل این قافله بندگی که کل امر ذی بال لم یبدء فیه بسم الله فهو ابتر آری در ولایت بنده نقد ازلی بنده قرآن بدو فرستاد تا بنده از ازل بهره مند گردد ببارگاه حق سبحانه و تعالی ضعف و عجز نبوده کردار عجز آمیز بنده بآن بارگاه برند تا کرم و فضل او پدید آید پس قرآن او را بسم الله پیش آهنگ ست از ازل با بد کردار بنده را بسم الله دلیل ست از ابد باز ازل ذلك تقدیر العزیز العلیم

اللطیفة الثانیه بسم الله الرحمن الرحیم مقدمهٔ لشکر ولایت حق تعالی ست طلایهٔ سپاه بارگاه خدائیست اما ترا اول این لشکر حق تعالی بباید دیدن و تا با این سپاه بارخدا آشنا گشتن تا بسر آن سخن واقف شوی این آیت قرآن و کلمات فرقان جمله مبارزان بارگاه آلهی اند و همه شجاعان عالم نامتناهی اند از ازل با بد بتر کتاز جهل آمدند از قدم بحدوث بتاختن کفر فرو ریخته اند مصحف مجید لشکرگاه مبین ولایت ازل ست کرانهٔ کبریا معسکر اعظم ناحیه قدم ست عالم با جاهل در جنگ ست و علم با جهل در خصومت عالم پروردهٔ علم ست و جاهل شیرخوارهٔ جهل ست این بسم الله ترک لشکر علم ست که با جهل در جنگ طلایهٔ سپاه دانشی ست که با نادانی در خصومت ست از بهر این معنی اشتقاق کتاب از کتبة است و بدین سبب حقیقت ام الکتاب از ام الجیش ست و کتبه لشکر را گویند چنانچه ام الجیش علم را گویند پس بسم الله یزک ست این لشکر آلهی را طلایه است این سپاه نامتناهی را

اللطیفة الثالثة بسم الله الرحمن الرحیم میانجی پردگیان سراپردهٔ قدم ست و دلالت عروسان میان خانهٔ کرم ست ترا اول مخدرات ازل بباید شناختن که در سراپرده های کلمات نشسته اند حور مقصورات فی الخیام و جمال آن عروسان بارگاه کبریا بباید دیدن که اندرین خیمه های مشکین قرار گرفته اند شعر

معانیه ضوء الشمس اما سوداه * قلیل معنی بالنجوم الزواهر *

که این جملهٔ معانی قرة العیون ازلی و فلذة الاکباد قدم اند که با عقول شان عقد می بندند و با رواح شان پیوند می کنند پس آیت بسم الله دلالت این پردگیان ازل ست در پیش ایستاده میانجی این عروسان بارگاه قدم ست متوسطی را آماده و آخر در جهان صورت و عالم جبلت دیدی که از بهر سلیمان علیه السلام خواهند که بلقیس این آیت کرد میانجی خاتون سبا این آیت بوفا انجامید انه من سلیمان و انه بسم الله الرحمن الرحیم داماد وحی را با عروس جان میانجی آیت بسم الله کرد عروس جان را با داماد قرآن عقد آیت بسم الله بست فرزند طاعت که از ایشان بزاد بسبب قرآن رگ این پسر بازل رسید باز بسبب ثواب نصب آن قرة العیون باید پیوست پس ثواب بهشتی رب ماست یعنی پرورندهٔ ما که ما را در بهشت تربیت از وخواهد بود و قرآن جد رب ماست قوله تعالی جد ربنا ما اتخذ صاحبة و لا ولدا پس اینچنین عقد را میانجی به بسم الله کند و این عروس بالگی ست این آیت بجا آرد

اللطیفة الرابعة بسم الله الرحمن الرحیم صبح صادق و آفتاب حضرت کبریاست بر تو خورشید منطقه آسمان بقاست

اول بجهان جان باید شد و بولایت روح ست سفر باید کردن تا اندران ولایت این آفتاب ازل و خورشید قدم به بینی که قرآنش
میخوانیم و فرقانش می دانیم در جهانی که صحرای آن جهان جان باشد و کبریائی آن ولایت عقل بود آفتاب آسمان آن جهان قرآن باشد و خورشید
ملکوت آن ولایت فرقان بود که جهان جان بنور قرآن روشن ست و نواحی عقل بفروغ وحی منور اما تو در تاریکی نیم شب جهل ندیده و
ظلمت کید اللیل نادانی ندانسته بجهت آن برین سخن دیر مطلع می کردی الله ولی الذین اٰمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور
آن ظلمت ظلمت جهل ست و این نور نور علم بس بسم الله صبح صادق این آفتاب ازل ست از بهر آنکه این آیت در پیش جملهٔ قرآن ست
که صبح پیش آهنگ روز ست و طلیعه سپاه آفتاب ست اعوذ بالله صبح اول ست که دیو شب ازین صبح بهزیمت می شود و شیطان ظلمت
از وی میگریزد و بسم الله صبح صادق ست بر ملکوت وحی افتاده سپیده دم راستی ست بر آسمان بیان طلوع نموده تا ظلمت از وجود
بردارد و خلق را از تاریکی جهالت بدارد از بهر این گفتیم که بسم الله صبح صادق ست مر آفتاب حضرت کبریا را پرتو شعاع بارق ست
مر خورشید منطقهٔ آسمان بقا را **لطیفهٔ خامسه** بسم الله الرحمن الرحیم خوان سالار مطبخ حق ست بادیه گستر نعمت خلق ست در عالم که عقل
گرسنه شود و در جهانی که جان جائع گردد قرآن قدم اندازان عالم خوان خدا باشد **القرآن مادبة** از بهر آنکه حکمت الٰهی غذای عقل ست
و دانش نامتناهی طعام روح ست و رقهای مصحف مجید طبقهای این خوان ست کلمتها کاسهات و معنی نوشدار وی ازل ست و حکمت
جان پیوند قدم که از برای عقل و جان اندرین کاسها کرده برین طبقها نهاده ببالین این گرسنگان فرستاده اند و بادشاه عالم تعالی
و تعظیم چنین فرموده است و لا تاکلوا مما لم یذکر اسم الله علیه پس عقل را نسزد و جان را روا نباشد که ازین خوان خدا طعام عرفان
خورند و ابتدا نام خدای برند از بهر این معنی بر هر خوانی که سوره می خوانم بسم الله نبشته است تا تو بدان مائدهٔ الٰهی نگاه داشت بری که اول
کلمهٔ بسم بگوئی تا چنانچه از مائدهٔ عام قالب طعام جسمانی خوردن بی نام حق تعالی بردن نشاید کذلک بر خوان جهان ارواح غذای روحانی
بکار بردن بی تسمیهٔ الٰهی نباید از ینجا بود که بر آیات قرآنی ست یا در آیت اقرأ باسم ربك الذی خلق سابق آمد و بر سورهٔ قرآنی
بسم الله الرحمن الرحیم مقدم گشت ازین سبب گفتیم که بسم الله خوان سالار مطبخ حق ست و مائده گستر نعمت خلق **لطیفهٔ سادسه**
بسم الله الرحمن الرحیم ملاح دریا بار ولایت آفرینش است غواص بحر جهان بینش ست اما اول ترا بباید دانستن که گناه آب سیاه اعظم ست
و معاصی طوفان معظم ست صد هزار کاروان عمر اندرین آب سیاه گناه غرق شد و صد هزار قافلهٔ زندگانی اندرین طوفان معاصی هلاک
گشت کشتی که عمر بنده اندران کشتی ازین آب سیاه سلامت یابد قرآنست و آن زورق زندگانی بنده اندران زورق ازین طوفان امان
بیند فرقانست آیات قرآن جمله کشتیها ست از ازل فرستاده و کلمات وحی جمله زورقها ست از قدم روانه کرده تا جهانیان کالای بندگی
بدین کشتیها بساحل ازلی برند و عالمیان متاع عبودیت باین زورقها بدرگاه ربوبیت رسانند ملاح این جمله آیات و کشتیبان جمله این کلمات
آیت بسم الله الرحمن الرحیم ست از بهر این معنی بود که بدور نوح علیه السلام بملاحی برخاست بسم الله مجریها و مرسٰها
کشتی نوح در تلاطم طوفان بسعی این ملاح بساحل و نجاح رسید یا نوح اهبط بسلام منا و برکات **لطیفهٔ سابعه** بسم الله الرحمن الرحیم
امام جماعت جامعهٔ مصحف کبریاست مقتدای زمرهٔ حظیرهٔ قدس بار خداست هان دهان هوش بر شبکهٔ پوش نشان و نور دل بدریچهٔ دیده

قوت تا اسرار کلمات آلهی شنوی و آیات بینات نامتناهی مبنی بجز این جهان آب وخاک جهانی دیگر از جان پاک ساکن وبعد ازین عالم ظلمانی عالمی دیگر
از روح نورانی اساس نه انگاه اندران جهان که جان نماز گذارد عقل عبادت آرد ایمان نماز آن ولایت باشد واسلام سجود آن نماز بود اندران
نماز که ایمان خوانده ایم قرآن امام آن نماز باشد القرآن امامی وحضرت جلال احدیت جل ذکره کرده قبله آن نماز باشد انی وجهت وجهی للذی فطر
السموات والارض مؤمنان نماز ایمان درپی قرآن می گذارند وجمله مسلمانان سجود اسلام برعقب این امام می برند بار سورهٔ الحمد امام قرآن وپیشوای
وحی ست انگاه آیه بسم الله امام الحمد وپیشوای فاتحة الکتاب بسم الله اندرین نماز بزرگ روی بحق آورده که قبلهٔ حقیقی ست وسورهٔ فاتحه دست بر داشته
وقرآن درپی الحمد صف برکشیده وایمان درپی قرآن ایستاده واسلام درپی ایمان قیام نموده ومؤمنان برعقب ایمان دست بر داشته
ومسلمانان برپے اسلام روی بحق آورده ولکل وجهة هو مولیها فاستبقوا الخیرات لطیفهٔ ثامنه بسم الله الرحمن الرحیم مهارکش
قافله حروف مصحف مجید ست راهبر کاروان آیات بینات قرآن مجید ست اما ترا اوّل این کنام گاه هویدا باید دیدن واین مرغزار اوج بباید
شناختن تا انفاس جهانیان بینی بر مثال شتران در هوا بکنام گذاشته دم عالمیان یابی بر مثال بختیان دست باز داشته هر نفس که از هوا بردم
درکشیدی از کنام گاه آوردی بخش از علف خوار مهار در بینی کردی انچه کلمه می خوانی صندوقچهٔ عالم غیب ست وعماری جهان لاریب ست
وانچه معنی میدانی پردگی ولایت قدس وعروس عالم انس ست اندرین صندوقچه کلمات بنشسته واندرین عماری حروف برده بروی بسته
واین صندوق وعماری بربارگیر نفس برنهاده وبعضی ازان قبیله اند که از راه زبان بر بوهٔ اعلا قدم برمیروند الیه یصعد الکلم الطیب
وطائفه دیگر از محرا انامل بر مسند قلم بر بیاض قرطاس نزول می کنند علم بالقلم علم الانسان مالم یعلم حاصل آیت بسم الله درپیش
ایستاده بقلاوز قدم درپیش این دو قافله نهاده شتر میراند وحُدی می خواند تا این کاروان آلهی را ببارگاه نامتناهی برساند واین قافلهٔ
ازل بمنزل گاه ابدی برد لطیفهٔ تاسعه بسم الله الرحمن الرحیم بدانکه نوع انسانی را طعامی ست وهر فرد از افراد جزئیات انسان را نیز
طعامی ست انجا که گوسپند میکشند آدمی طعام میخورد بسم الله می باید گفت ولا تاکلوا مما لم یذکر اسم الله علیه باز انجا که مائده
گسترده طعام میخورند زید وعمرو که افراد آدمی ست لقمه بکار می برد اینجا نیز بسم الله باید گفت واین جوهر باین الماس باید سفت پس درحالت
گوسفند کشتن که مائدهٔ عام ست برجمله وجود گوسفند بسم الله باید گفتن که دیو از وجود او بگریزد باز در حالت طعام خوردن که خوان خاص ست
برنهاده کاسهٔ بسم الله باید گفتن تا شیطان از نهاد لقمه بپرهیزد وتو خود دانی که اینجا آب ونان است فرع ست مر آب وگل را وانجا که علم و
حکمت ست اصل ست جان ودل را پس آنجا که مائده قرآن ست وخوان مصحف است عقل با انبیا هم کاسه است وجان با اولیا همخوان
لاجرم بر سر هر خوانی از قرآنی که سوره اش میخوانی باسم آلهی مرتب ساختند که بر جان ودل بسم الله همه برآمده از مایدهٔ آب وگل چراکه برین
مائده وخوان سالار زید است وکاسه گجا بر عمرو وطعام نان وگوشت بر خوان قرآن سالار خواجهٔ کونین ست صلی الله علیه وسلم وکاسه گجا بر جبرئیل امین
صلوات الله سلامه علیه مضیف جناب بار خدایا سبحانه وتعالی القرآن مادبة الله جبرئیل علیه السلام را به بین که از مطبخ وی کاسهٔ کلمه دست
گرفته از ازل با بد می آرد سید را علیه السلام مشاهده کن که بر سر این خوان بپای ایستاده وگرسنگان قحط سال آخر الزمان خوان
قرآن دعوة می کند که ادع الی سبیل ربك بالحکمة والموعظة الحسنة صد هزار عقل پاکیزه برین خوان قرآن پرورده علم وحکمت

می سازد و صد هزار جان نازنین براین مائده از دانش و بینش برخوردار میگرداند بان و بان تابرین مائدهٔ خدا جل و علا و برین جان
بار خدا سبحانه و تعالی با ادب زندگانی کنی و بحرمت عمر گذرانی که جز با ادب کامل و حرمت تمام نوالهٔ خاص حضرت بادشاه نتوان یافتن و ببارگاه
خاص نتوان شتافتن خواجهٔ عالم صلی الله علیه وسلم آن نوالهٔ خاص لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب و نبی مرسل ازان یافت که
ادب حق تعالی آموخته بود ادبنی ربی فاحسن تادیبی بدان خلوت خاص دنی فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی ازان رسید که شاگردی
ازل کرده بود القرآن مادبة الله مادبه را از ادب گرفته اند تا تو برین مادبه ادب حق سبحانه اندر آموزی تخلقوا باخلاق الله اینجا بدست آری
اینجا بدست آری که سید عالم علیه الصلوٰة والسلام خوی بزرگوار انک لعلی خلق عظیم را ازین ادب آموخته بود که خلقه خلق القرآن تو نیز اگر خواهی
که خوی گیری سبحانه و تعالی بشاگردی قرآن باید شدن تا خوی خدای عز و جل توانی گرفتن و بحلیهٔ تخلقوا باخلاق الله متحلی توانی گشتن پس
حاصل کلام آنکه برین مادبه خداوندی جل و علا بر سر هر خانی از براهی این معنی بسم الله بنشست تا تو بنام خدا ازین طعام بکار ببری تا بدین
خوردنے از بی ادبی شوی و متخلق باخلاق پروردگار گردے انگاه که هر چه آفریده است در نظرت مائده حق نماید و هر چه در پیوسته
آیه جان جدا گردد تا بدیدهٔ تحقیق به بینی که هر روزه که در آفرینش ست بارگاه الٰهی و هر لحمه که در جهان بیش ست خوانچه ایست حضرت نامتناهی
راکه حکمت خدا دران ذره نوش داروی ازلیست مر جان ابدی را و اسرار با خدا دران لحمه چاشنی ابدیست مر طالب ازلی را و اول و آخر و
ظاهر و باطن این جمله خوانچها در بسم الله غرق ست راز دهان هر لقمه که بدین خوانچهاست زمزمه بسم الله می آید اما گوش خود می شنود و جان عقل میداند
الله نور السموات والارض برخوان تا این سخن بدانی و ما یعزب عن ربک من مثقال ذرة بیان تا این معنی بشناسی ان فی هذا البلاغا لقوم
عابدین **لطیفهٔ عاشر** بسم الله الرحمن الرحیم رضوان مهین ست این بهشت الٰهی را باغبان اعظم ست این بوستان نامتناهی را اما تراباید
دانستن که مصحف مجید بهشت بزرگی خداوند ست عز و جل صد هزار هزار مخدرات ازل اندرین بهشت نشسته اند هزار هزار سر پوشیده گان قدم
اندرین فردوس پیش آرام گرفته اند آنچه تو حکمت میدانی حوران عقل اندرین بهشت الٰهی نشسته آنچه تو معنے میخواهی غلمان خرد اندرین فردوس
آرام گرفته آنچه تو عقلها پاکیزه میدانی جمله انبیاء حق اندرین بهشت با این حوران دست بگردن در آورده و آنچه ارواح لطیف می شناسی
جمله اولیاء خداوند سبحانه و تعالی اندرین فردوس با این غلمان بتماشا برخواسته آن از شاخ درخت این بهشت ریخته و آن فردوس از اغصان
اشجار این بهشت چکیده اگر صد هزار بار بهشت بجنبانی یک آیت قرآن از و نریزد و اگر یک آیت قرآن بجنبانی هزار بهشت از و بریزد کلمتها جمله درختها
ست درین بهشت الٰهی حرفها جمله برگها اندرین فردوس نامتناهی ضرب الله مثلا کلمة طیبة کشجرة طیبة ریشه بزمین دین فرو برده
اصلها ثابت شاخ شاخ بر آسمان ایمان برکشیده و فرعها فی السماء و مبدم میوهٔ حکمت ازو میریزد توتی اکلها کل حین آنجا در بهشت در زیر هر برگی
میوه هاست اینجا قرآن در زیر حرفی معنیهاست در بهشت هر میوه که خواهند که دریابند ولکم فیها ما تشتهی انفسکم ولکم فیها ما تدعون در قرآن معنے
که خواهند یابند ولا رطب ولا یابس الا فی کتاب مبین چندانکه میوه از درخت بهشتی باز کنی کم نشود و لا مقطوعة ولا ممنوعة اینجا چندانکه حکمت
از شاخ درخت کلمه باز می کنی هرگز نقصان نمی پذیرد قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی اینجا درخت بلند باشد
و میوه نزدیک قطوفها دانیة اینجا درخت کلمه بلند ست و میوهٔ معنے بفهم نزدیک بلسان عربی مبین باز آنجا خیمها باشد و حوران اندران

ساکن حور مقصورات فی الخیام اینجا کلمها چون خیمها ست در وی معانی چون حوریان متوطن انه لقرآن کریم فی کتاب مکنون
اینجا با حوریان صحبت کنند ولذت ایشان هرگز منقطع نگردد بلکه قوت شان هر لحظه زیادت باشد اینجا با حوریان معنی که ابکار عالم غیب اند افکار
عارفان در گردن میکنند هرگز از ایشان منقطع نمیگردد بلکه هر نفس قوت شود اینجا حوریان باشند در خیمها نشسته که اندرین چندین هزار سال
دست هیچ آفریده بایشان نرسیده ابکارا عربا اترابا اینجا صد هزار بزرگی ازل بتی اندرین خیمات کلمات نشسته که اندرین چند هزار سال دست
ادراک هیچ مخلوق بدامن پاک ایشان نرسیده لا تاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه آنجا بجز پاکان ولایت جنت بآن عروسان بهشتی
جمع نشوند الطیبات للطیبین اینجا نیز بجز پاک دامنان ولایت انسانی دست گردن این پردگیان ازل در نیاورند لا یمسه الا المطهرون
انجا کوشکها باشد معمور اینجا سورها باشد پر نور آنجا در هر آیتی کلمها باشد آنجا در هر خانه تختها باشد اینجا در هر کلمه حرفها باشد آنجا در هر تختی بستری باشد اینجا
بر هر حرفی حرکتی باشد آنجا بر بالای حواری باشد اینجا بر هر حرفی معانی باشد آنجا در زیر درختان جویهای چهارگانه میرود اینجا در زیر کلمات
چهار بطن می باشد در بهشت مهمانی والله یدعو الی دار السلام در قرآن نیز ضیافت باشد القرآن مایدة الله آنجا حق تعالی مخموران را
شراب طهور می دهد وسقاهم ربهم شرابا طهورا اینجا مخموران را شربت شفا و نور می دهد ننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنین
آنجا فرشتگان سلام حق تعالی به بهشتی می دارند سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین اینجا واردات غیبی پیغام خدا سبحانه وتعالی به بنده
میرسانند من استظهر القرآن درجت النبوة بین جنبیه الا انه یوحی الیه آنجا بهشتیان از هر دریچه جمال حق بینند وجوه یومئذ
ناضرة الی ربها ناظرة اینجا در هر کلمه عارفان بوی خدای عز وجل شنوند القرآن کلام الله غیر مخلوق هر که امروز از قرآن مجید بوی
قدم نشنید فردا جمال خدا سبحانه تعالی نخواهد دید امروز آنکس که بوی او شنید فردا جمال خواهد دید آری قدر وصال منزویان زوایای
فراق دانند وشراب زلال نوال لب تشنگان بادیه هجران راچشانند **نظم** معشوق جز بعاشق خود را نمی نماید + امروز اگر ندیدی فردا نمی نماید +
عالم همه سراسر دریا و موج دریاست + از موج بی نهایت دریا نمی نماید + هرچند جمله اشیا قائم باوست لیکن + او چون نماید نمود خود را شیا نمی نماید +
الفصل الرابع فی الحکمیات المتفرعة علی البسملة و از جمله حکمتها که ارباب اشارت واصحاب حقیقت درین باب ایراد فرموده اند چهار حکمت
مبین می گردد **حکمت اولی** آنکه بنای این آیت کریمه بر نوزده حرف نهاده اند از برای رعایت چند اشارت **اشارت اولی** آنکه ابن مسعود
رضی الله عنه فرمود من اراد ان ینجیه الله تعالی من الزبانیة التسعة عشر فلیقرأ بسم الله الرحمن الرحیم فانها تسعة عشر حرفا لیجعل الله تعالی
کل حرف منها جنة من کل واحد منهم پس این آیت نوزده حرف ست که بازدارنده نوزده زبانیه است علیها تسعة عشر آنجا نوزده زبانیه
پیش کاروان دوزخ ابدی اند اینجا این نوزده حرف پیش کاروان بهشت ازلی اند آنجا نوزده زبانیه از خشم خدا عز وجل سرشته اند اینجا
نوزده حرف بنور رحمت آغشته اند و تو دانی که رحمت بر خشم غالب ست سبقت شفقتی رحمتی علی غضبی اشارت این کلمه نوزده حرف ست و ساعات
شبانه روزی بیست وچهار ست چون از جمله آن پنج ساعت باداء پنج وقت نماز مصروف گردد نوزده ساعت دیگر باقی ماند بنده مومنی که در شبانه
روزی این کلمه بزرگوار یکبار بر زبان رانده تدارک آن نوزده ساعت خالی از طاعت کند تا تمامی ساعات لیل وچهار مصروف بطاعت حضرت پروردگار
باشد جل جلاله **اشارت ثانیه** آنست که اهل تحقیق گفته اند که مرتبه موجودات منحصر ست در هژده چنانچه در رباعی اشارتی بآن رفته است **رباعی**

اوّل ز مکونات عقل و جانست + وندر پی او نہ فلک گردانست + زین ہر سہ چو بگذری چہار ارکانست + پس معدن و پس نبات و پس حیوانست + مراد از عقل عقل کل ست و از جان نفس و از نہ فلک عرش و کرسی ہفت آسمان و عناصر و موالید معلوم ست و انسان بشرفہ مرتبہ علیحدہ دارد اگرچہ نوعی از حیوانات است چنانچہ مجموع نوزدہ گردد و این بر وقف اعداد حروف بسم اللہ الرحمن الرحیم ست تا بدانی کہ قیام این نوزدہ مرتبہ موجودات باین نوزدہ حرف بسم اللہ الرحمن الرحیم ست و ذکر الشیخ العارف عبد الرزاق القاشی قدس سرہ فی تفسیرہ المسمی بحقائق التنزیل فی دقائق التاویل آن الانبیاء علیہم السلام وضعوا حروف التہجی بازاء مراتب الموجودات و قد وجدت فی کلام عیسیٰ علیہ السلام و امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ و من بعض الصحابہ رضی اللہ عنہم ما تیسر لی ذلک ولہذا قیل ظہرت الموجودات من بار بسم اللہ اذ ہی الحرف التی تلی الالف الموضوعۃ بازاء ذات اللہ تعالیٰ فہی اشارۃ الی عقل الاولی الذی ہو الاول ما خلق اللہ تعالیٰ المخاطب بقولہ ما خلقت خلقا احب الی ولا اکرم علی منک بک اعطی وبک اخذ الحدیث والحروف الملفوظۃ لہذہ الکلمۃ ثمانیۃ عشر والمکتوبۃ تسعۃ عشر واذا انفصلت الکلمات انفصل الحروف الی اثنین وعشرین فالثمانیۃ عشر اشارت الی العوالم المعبر عنہا بثمانیۃ عشر الف عالم اذ الالف ہو العدد والعام المشتمل علی باقی مراتب الاعداد فہو ام المراتب الذی لا عدد فوقہ فعبر بہا عن امہات العوالم التی ہی عالم الجبروت وعالم الملکوت والعرش والکرسی والسموات السبع والعناصر الاربعۃ والموالید الثلاثۃ بنفصل کل واحدۃ منہا الی جزئیاتہ والتسعۃ عشر اشارۃ الیہا مع العالم الانسانی فانہ وان کان داخلا فی عالم الحیوان الا انہ باعتبار شرفہ وجامعیتہ للکل وحصرہ للوجود عالم آخر لہ شان وجنس برأسہ لہ برہان کجبرئیل من بین الملائکۃ علیہم السلام فی قولہ تعالیٰ وملائکتہ وجبرئیل والعالمات الثالثۃ المجتمعۃ التی ہی تتمۃ الاثنین والعشرین عند الانفصال اشارۃ الی العالم الالہی الحق باعتبارات الذات والصفات والافعال فہی ثلثۃ عند التفصیل وعالم واحد عند التحقیق والثلاثۃ المکتوبۃ اشارۃ الی ظہور تلک العوالم علی المظہر الاعظمی الانسانی والاحتجاب العالم الالہی حین سئل رسول اللہ صلعم عن الرحیم این ذہب قال سرقہا الشیطان وامر بتطویل باء بسم اللہ تعویضا عن الفہا اشارت الی احتجاب الہویۃ فی صورۃ الرحمۃ الانتشاریۃ ظہورہا فی الصورۃ الانسانیۃ بحیث لا یعرفہ الا اہلہ ولہذا نکرۃ فی الوضع وقد ورد فی الحدیث ان اللہ تعالیٰ خلق آدم علی صورتہ فالذات محجوبۃ بالصفات والصفات بالافعال والافعال بالاکوان والآثار فمن تجلت علیہ الافعال بارتفاع حجب الاکوان توکل ومن تجلت علیہ الصفات بارتفاع حجب الافعال رضی وسلم ومن تجلت علیہ الذات بانکشاف حجب الصفات فہی فی الواحدۃ فصار موحدا مطلقا فاعلا ما فعل وقاریا ما قرء بسم اللہ الرحمن الرحیم فتوحید الافعال مقدم علی توحید الصفات وہو علی توحید الذات والی الثلثۃ اشار صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی سجود بقولہ اللہم اعوذ بعفوک من عقابک واعوذ برضاک من سخطک واعوذ بک منک **الاشارۃ الثالثۃ** بازاء جملہ این نوزدہ حرف ہفت کوکب سیارہ کند و دوازدہ حرف الرحمن الرحیم نشانی دوازدہ حرف برجست تا چنانکہ تاثیرات عالم آب وخاک بازباین کواکب سبعہ بروج اثنا عشریہ است تاثیرات وتدبیرات جہان دل باین ہفت کوکب فلک سعادت واین دوازدہ برج فلک البروج علم وحکمت ست ویا چنان گوئیم کہ آن ہفت حرف اشارت باسبوع است وآن دوازدہ حرف کنایت از شہور ان عدۃ الشہور عند اللہ اثنی عشر شہرا دلیل آنکہ ازمنہ واوقات ایام وشہور واعوام ودہور در حیطۂ ترتیب وظل مشیت این آیت باد رایت واللہ اعلم **حکمت دوم** این آیت کریمہ مشتمل ست بر چہار کلمہ کہ صلاح دین و دنیا منوط باین چہارست

همچنانکه صلاح زمان بفصول اربعه است ربیع وصیف وشتا وخریف وصلاح مکان بحدود اربعه است یمین ویسار وقدام وخلف وصلاح
اجسام عناصر اربعه است خاک باکثافت آب بالطافت هوا بارقت آتش باحرارت وصلاح جسد باخلاط اربعه است حرارت وبرودت
ورطوبت ویبوست وصلاح ملوک نیز بچهار ست خزاین باکثرت ووزیر باشهامت وجنود باشوکت وولایت باستقامت وصلاح رعیت نیز بچهار
چیز ست بانصاف سلطان وامانت تاجران وشفقت همگنان وامن وامان وصلاح علما نیز بچهار چیز ست بصدق در اقوال ونصیحت در کل
احوال وترک طمع در اموال وعمل وصلاح متعلمان در چهار چیز ست بتعلم سبق وتکرار ورق واحترام استاد مرعی داشتن وتعظیم علوم شرعی نمودن وصلاح
ظاهر در چهار چیز ست چشم بینا وگوش شنوا وزبان گویا ومشام بویا وصلاح باطن در چهار چیز ست عقل ممیز در کفایت وعلم مرشد در هدایت ورجای
حامل بر طاعت وخوف مانع از معصیت وصلاح شریعت در چهار چیز ست نماز از اعمال وزکوٰة از اموال وروزه ماه رمضان در هر سال وحج اسلام
از روی امتثال وصلاح نماز در چهار چیز ست بقیام ورکوع وسجود وقعود وصلاح وضو در چهار چیز ست که عبارت از شستن روی ودست و
مسح سر وشستن هر دو پاست وصلاح دین در چهار چیز ست تعظیم شیخین ومحبت ختنین وصلاح اقوال ست سبحان الله الحمد لله لا اله الا الله الله اکبر وصلاح کتب در چهار
کتاب ست توریت موسیٰ وزبور داؤد وانجیل عیسیٰ وفرقان محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم وصلاح انبیا چهار پیغمبر ست خلیل وکلیم وروح وحبیب
علیه الصلوٰة والسلام وصلاح ملائکه در چهار فرشته جبرئیل واسرافیل ومیکائیل وعزرائیل علیهم السلام والتحیة کذلک صلاح همه آیات قرآنی وکلمات
فرقانی در چهار کلمه است بسم الله الرحمن الرحیم **حکمت سوم** بعضی از اهل اشارت گفته اند که این چهار کلمه مربی چهار عنصر اند که سبب معاش وواسطهٔ خود
باش تواند وتفصیل بعد از نیک چنانست که آب از بسم ترتیب یافته وآتش از الله داغ پذیرفته خاک از رحمان نشان دیده وباد از رحیم خبر شنیده
لاجرم سمات قسمات نباتات حیوانات از آب آمد که بای اسم ست وسوزش وافروزش از آتش حاصل گشت که داغ یافتهٔ الله ست وثبات ونبات
ومزاج کائنات تعلق بخاک گرفت که نشان دار رحمان آمد وترویح وتفتیح وعیش خوش کردن وبروح وریحان پروردن حوالت بباد شد که پرورش
یافتهٔ رحیم ست که سر نام رحیم ست که هر کجا آلوده معصیتی بیند او را پاک گرداند هر جا که ماتم زده گناهی بیند آنجا عطر مغفرت سوزد از انجاست که باد
نیز هر کجا نجاستی بیند آنرا بسبب وزش خویش پاک گرداند وهر کجا بوی ناخوشی ونکهت خبثه یابد بتنسیم روائح خویش معطر ومنجر گرداند وچون دانستی
که این چهار کلمه مربی چهار عنصر ست واین عناصر در کل ذوات بیاری وترتیب این چهار کلمه در عروق واعصاب عناصر جاری بتر که ترتیب این چهار
کلمه مربی گردد واز کدورات آب وخاک مصفا گردد وآئینه دلش از غبار انکار مجلی گشته بنور خذ ما صفا ودع ما کدر محلی کرده مثلا از آب رقت گیرد نه طغیان
واز باد لطافت پذیرد نه عصیان واز آتش نور کسب کند نه احراق واز خاک پرده پوشی یاد گیرد نه افتراق تا در انقیاد شریعت گاه چون آب بود
آمیزنده وگاه چون آتش بود سوزنده وگاه چون باد بود وزنده وگاه چون خاک بود بارکشنده با درویش خاک بود در الفت با فاسق باد بود
در نفرت با من آب بود در آمیزش با منافق آتش بود در سوزش در نماز آب بود ار در یا صاف در جهاد در صف مصاف در زکوٰة خاک بود
دهنده زر در حج باد بود رونده سفر باز چون دور بآخر رسد ومدت بقای دنیا بپایان آید حق گزاران این چهار کلمه در سرای بقا وفردوس اعلیٰ
بشکل آب صورت گیرند واز فروغ نور آتش جمال نورانی یابند واز نبات وحلم خاک قرار وخلود پذیرند واز سرعت سیر باد اضطراب شوق وقلق
عشق بیش گیرند آب کردار پیش آتش دوزخ بایستند باد رفتار بر پل صراط بگذرند خاکی وار بدار السلام فرود آیند با دل آتش بار در سراپردهٔ وصال

در مشاهدهٔ جمال خورشید وار نور نثار کنند و چون مست قومی قدس سره این بیت تکرار کنند **ابیات شمس** و قمرم آمد سمع و بصرم آمد آن سیمبرم آمد آن کان زرم آمد + آن راه زنم آمد توبه شکنم آمد + آن یوسف سیمین بر ناگه برم آمد + امروز سلیمانم کانگشتریم دادی + وان تاج ما و کان بر فرق سرم آمد + وقت ست که می نوشم کز من ببرد هوشم + وقت ست که بر پرم چون بال و پرم آمد + وقت ست که در تابم چون صبح درین عالم + وقت ست که بر غرم چون تیز ترم آمد + تا چند همی سوزم کز چیست سیه روزم + صد شمع برافروزم کامشب قمرم آمد + **حکمت چهارم** نقل ست که اول رقم که قلم بر لوح برکشید این آیت بود و حکمت درین آن می نمود که تا هرچه اندر عالم ملکوت و فضای گلشن سرای خطابر جبروت از شواهد قدرت و لطائف عبرت رقم بدیع فطرت بر صحیفهٔ وجود و صحیفهٔ مشهود برکشند و انچه از آیات صنع ربانی و آثار اسرار حکمت یزدانی بر صحائف لطائف اطباق اوراق علوی صنائع و بساط بسیط مربوط مضبوط سفلی بدائع نفائس قدرت برقستم قلم صنعت نقش بند و جمله در حمایت رایت این آیت وظل ظلیل این سلطان والی ولایت در آیند که کل امر ذی بال لم یبدء فیه باسم الله فهو ابتر پس حضرت جلال احدیت جل ذکره خواست تا بدایت ابداع در تاسیس قواعد اختراع مبنی بر چهار صد این کلمات اربع بود و کدورت طینت بشریت بانجلای این آیت صفای بقای ابد پذیرد و بکدورت فنا بگذرد و بدست بود افتاد ابتر نگردد لاجرم قلم بفرمان قدم ابتدا بکتابت این آیت گردد و اختتام امور در استحکام پر دستور باین خاتم منیع و مهر بدیع مختوم گردانید و تفصیل این اجمال آنکه عناصر اربعه که عبارت از آب و خاک و باد و آتش ست هر یک بسلطنت و سطوت و تغرر و تغلب در عالم استیلا بر تخت استعلا نشسته بودند گاه آب بطغیان خویش طوفان بر آوردی و گاه باد بعصیان عنان انقیاد از پنجهٔ امتثال فرمان در ربودی گاه آتش از غایت غیظ زبان زبانه دراز کردی و گاه خاک از استحالت حالت با بتلاع ارباب ضلالت دهان باز کردی نه اندر مکان امنی و نه اندر زمان یمنی تا از خوف طغیان آب نوح مجروح علیه السلام در سینهٔ سفینه نشست و آب طاغی از حد مکیال بجار معمار آنها در گذشت و بالا و نشیب از آسیب آب همسان گشت سطری از مسطر این آیت بود که کشتی را در حمایت خود در آورد و اشهاد و تنزیل تصدیق فرمود قال ارکبوا فیها بسم الله مجریها و مرسٰها باز در زمان هود نبی علیه الصلوة والسلام باد بتوسنی و سرکشی از قید قدر و اندازه بیرون جست و هنگامهٔ عالمیان عادیان را درشکست چنانکه زبان قرآن بیان طغیان آن باد بدین عنوان فرمود واما عادٌ فاهلکوا بریح صرصر عاتیة سخرها علیهم سبع لیالٍ وثمانیة ایام حسومًا و چون هود علیه السلام نشست بذیل کرم نموده بیاد خدا و نام حق سبحانه و تعالیٰ پناه برد این صرصر عقوبت گسترده را بر دو قوم او نسیم روح پرور گردانید کذلک آتش سرکش که در هنگام نمرود مردود استیلا و استعلا یافته بود و زبانه هلاک بر طارم افلاک برکشیده در زمانی که خلیل جلیل علیه الصلوة والسلام از دهان منجنیق برهان الیقین و تحقیق بیرون خرامیده بود و در معده هوا لقمه وار قرار گرفته نیز در مقام توکل بجمال تبتل و توسل باین نام سعادت انجام نمود از نسیم عنبر شمیم بسم الله الرحمن الرحیم نار حجیم و عذاب الیم آن مطرود لعین چون بوستان سرای جنة النعیم بگل و نسرین و انواع ریاحین آراسته و پیراسته گشت باز مرکز خاک کفار فجار ناپاک را بحسب میخورد و نواله ابدان آن بدان را بگلو فرو می برد چنانکه خسف قارون و ابتلاع کنوز مدفون او در نص قرآن مبین و بتاریخ اقران مبین و مبرهن ست فخسفنا به وبداره الارض حاصل کلام آنکه چون فیض وحی این آیت عالی رایت باستماع ملاء اعلا و عامه برایا رسید

در عالم بالا تابش این کلمات والا اجساد مقدسان را بهجت بخشید و عالم ملک و ملکوت و فضای گلشن سرای جبروت از فروغ نور این آفتاب
روشن گشت عناصر اربعه که بعقوبات شائعه مبادرت می نمودند سر در جیب امن و پای در دامن امان در کشیدند از برکت این لشکر قهر سبحانی
لباس صورت انسانی از سر کافران متمرد یکروز نکشید و صورت ارباب فکرت از لوح فطرت بآن عذاب محو نگشت تا در حدیث جابر رضی الله
عنه وارد شد که لما نزلت بسم الله الرحمن الرحیم هرب الشیطان الی المشرق و سکنت الریاح و هاج البحر الی آخر الحدیث چون نزول فیض این
مدار رحمت مرغزار خلقت تحقق پذیرفت جهان کهنه نو گشت و فروزیب جمال عالم را خلعت کمال پوشید هرچه بر بود سایه بر بر بود و هرچه
بحر بود نحو بدر روز بود بیارا راست روی زمین از شادی بهجت یکسال دل دوستان بوستان گشت و عرصهٔ سپهر برین بادراد و ریاحین
کواکب سیار و ثوابت بی انوار چون بوطن ابرار روشن و گلشن شد از برکت بسم الله خاک منبر و هوا معطر و سما منور و اجرام مطهر گشت رباعی
علی اسم الله عرفی و استلامی + بالرحمة فخری و اعتصامی ، و قد ارجو الرحیم رجاء صدق + لیغفر زلتی یوم الخصامی + بسم الله الرحمن الرحیم
آن خداوندیست که امید گناهگاران و نومید تباه روزگاران و پایهٔ راحت سوختگان با شارت با بشارت اوست ب برات آزادی
گرفتاران و سبب نجات اسیران از قید کید شیطان و جنگ ننگ خذلان بمسلک قد لک دیوان رحمت و مغفرت اوست ت توجهات قلوب
مکروب درویشان و تمتعات نفوس مایوس دل ایشان در حین تلقین الم ترا الی ربک مصروف بجانب حضرت اوست ث ثواب بیحساب
انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب در محاذات ثبات در طاعت و استقامت در عبادت اوست ج جمال شاهدان حجاب غیب مطرا
بزیور جود و مزین بزینت شهود و محلی بحلیت عطیت و موهبت اوست ح حدائق قلوب اهل حقائق در نهاد کشف دقائق و بهار رشق
شقائق شگفته بطراوت و نضارت ایمان و معرفت اوست خ خلوت نشینان زاویهٔ غم و محنت و بیت الاحزان محبوسان زندان
بشریت آراسته بآرائش ذکرت و پیراسته بآسایش فکرت اوست د دلهای عارفان و جانهای مشتاقان بروسادت سیادت بوساطت
استقامت نفس در مقام خدمت اوست ذ ذوق جرعه نوشان خم خانهٔ مودت و شوق سرمستان شراب ناب محبت از فرط مستی جام مدام
الفت بی کلفت اوست ر راحت ارواح عارفان و قوت اشباح عاشقان در شام و صباح عرفان بروح و ریحان شفقت و رافت اوست
ز زینت بواطن ارباب ذکا و فطنت و جودت افهام اقوام اصحاب دانش و حکمت بقدر انکشاف استار از جبین مبین اسرار علم و حکمت اوست
س سرور و حضور محنت زدگان بظهور نور اولئک کتب فی قلوبهم الایمان نتیجهٔ اظهار اسرار صمدیت اوست ش شست و شوی
سجلات گناهگاران و مهجوران جرائد جرائم تباه روزگاران بآب ناب لطف بی غایت و رحمت بی نهایت اوست ص صفای سینهای
صوفیان و انجلای دلهای عارفان که مرایای مشکل کشای اسرار انوار جمال جانانست بجلاء صقالت خوف و خشیت اوست ض ضمیر
منیر متوجهان باستقرار شواغل مشاغل توجه بجناب حضرت احدیت اوست ط طائر دلهای طالبان بطنطنهٔ انین المذنبین احب الی من تسبیح
المقربین سبب قربت و علامت کرامت اوست ظ ظهور نور افمن شرح الله صدره للاسلام فهو علی نور من ربه عبارت از تجلی انوار ربوبیت
و اشارت بانکشاف استار الوهیت اوست ع عنان برهان و هو معکم این ما کنتم زنگ زدای مرایای راز و پرده کشای استار مجاز
جمال انوار حقیقت اوست غ غنای دلهای گدایان و استغنای جانهای بی نوایان برهان احسان هل جزاء الاحسان الا الاحسان

بوساطت اجابت دعوت اوست ف فواید موائد عطا نعمت بالافاضة جوامع مجامع علم و حکمت باسباغ نعمت باکرامت
و ابلاغ عطیت بامزیت اوست ق قربت قلوب بنزویان رویای تجرید بذروهٔ علای نحن اقرب الیه من حبل الورید
ثمرهٔ شجره قربت بی کربت اوست ک کمال وصال واصلان بشرف عرف وجدان و تحقق ظرف عرفان بشرف مواصلت
دولت مواصلت اوست ل لطائف عواطف فوائق باطوایف صنایف خلائق بمقتضای فحوای الله لطیف بعباده از غایت
لطافت بی کثافت اوست م مشاهدهٔ انوار ذات و صفات در مراتب ذرات کائنات ببرکت صیقل ریاضت و جلای مجاهدات اوست
ن نور دلهای پرسرور ارباب حضور بقضیه بینه الله ولی الذین امنوا یخرجهم من الظلمات الی النور بشعشعهٔ اشعه انوار ضیاء
و بهجت اوست و ولولهٔ قدسیان حظایر جبروت و غلغلهٔ کروبیان عالم ملک و ملکوت بآوازه اناره کوس مالامال عشق و محبت اوست
ه هدایای عالم غیب و شهادت و عطایای عظای نیل و سعادت مشغوف بلطف و عنایت و موقوف مفضل و هدایت اوست
لا لا اله الا الله محمد رسول الله طغرای منشور حفظ و حمایت و عنوان نشان جود در غایت و دیباچهٔ فضل و عنایت اوست ی یقین اهل
تمکین و تبعیت ایشان مسکین باسرار ابدی و انوار سرمدی و نبوت محمدی و فتوت احمدی صلی الله علیه وسلم در دینی مستلزم متابعت
و در عقبی مستوجب شفاعت اوست لوآلدی رحمه الله نظم بیا که مجلس ما منتظر عنایت اوست + حریم خلوت دل محرم حمایت اوست
بیا بحلقهٔ رندان و کارها بگذار + که کارها همه در قبضهٔ کفایت اوست + نشان طالب او بی نشانی طلب ست + نهایت قدم سالکان
بدایت اوست + قدم براه طلب بی هدایتش نتوان + که رهنمای باول قدم هدایت اوست + حصول گنج سعادت بسعی ها زمبر که
سعیها همه وابستهٔ عنایت اوست + دگر به نزد دل من مکن حکایت غیر + که درون دل شیفته حکایت اوست + روایت سخن
دوست از فزائی کن + که اعتماد تو امروز بر روایت اوست + وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین
الراشدین و علی جمیع الانبیاء والمرسلین و علی جمیع عباد الله الصالحین والحمد لله رب العالمین
و قد تم مجالس التسمیة علی جامعها معین المسکین و سیتلوها تفسیر الفاتحة بتوفیق الله
سبحانه و تعالی و اعانته اللهم وفقنا لاتمام هذا التفسیر و اعنی علی
اختتامه التیسیر انک علی ما تشاء قدیر و بالاجابة
جدیر والحمد لله اولاً و آخراً
والشکر له باطناً
و ظاهراً

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الکلام فی قولہ تعالیٰ الحمد للہ رب العالمین و فیہ مقدمۃ ومجالس **المقدمۃ** فی التسبیح والتحمید والنعت والمناجات **اما التسبیح** سبحان من لم یطرف لدرک حقائق صفاتہ افکار العالمین سبحان من لم یصل الی معرفۃ کنہ ذاتہ افہام العارفین سبحان من ظہرت انوار قدرتہ علی صفحات اطباق السموات والارضین سبحان من نہرت آثار محبتہ علی وجنات قلوب العاشقین سبحان من نضر ریاض صدور المشتاقین بامطار امطار الاسرار من سحاب الحق الیقین سبحان من جلی کدورات الارتیاب عن مرایا قلوب الاحباب بمصاقل الحجج والبراہین سبحان من نفسہ بنفسہ فی الازل اسقاطاً لثقل المنۃ واہنا لنیل اللذات علی المنعمین علیہم بقولہ الحمد للہ رب العالمین ونشہدان لا الہ الا اللہ وحدہ لاشریک لہ شہادۃ عبد یلتمس بہا الوصول الی اعلی درجات العز والتمکین ونشہدان محمداً عبدہ ورسولہ المفضل باحراز قصبات السبق فی مضمار الرسالۃ علی سائر المرسلین صلعم وعلی آلہ واصحابہ من الانصار والمہاجرین خصوصاً علی الخلفاء الراشدین المہتدین اولہم وافضلہم ابوبکر الصدیق سید الصادقین ثانیہم واعدلہم ابوحفص عمر الفاروق راس العادلین الذی لم یخف لومۃ لائمین ثالثہم واکرمہم ابوعمرو عثمان ذوالنورین الازکی جامع الکتاب المبین والمعتصم بحبل اللہ المتین رابعہم واعلمہم ابوالحسن علی المرتضیٰ الولی الصفی قامع الکفرۃ المتمردین ومقوی عجزۃ المسلمین وعلی السیدین السندین الحسنین السبطین الحسن والحسین سید الصالحین ومقتدی المتقین وعلی عمیہ الشریفین الکریمین حمزۃ والعباس وعلی فرق المہاجرین والانصار والتابعین واتصلی واسلم علیہ وعلیہم تسلیماً کثیراً عمیماً الی یوم الدین **التحمید** حمدی کہ شعاشع طوالع ظہور آن از مطالع بواطن گردبیان طالع بود وشکری کہ سواطع لوامع نوران در مجامع مساکن قدوسیان لامع باشد **رباعی** حمدی کہ ظہور نورش از مکمن غیب + سر برزند از مطلع تحقیق زجیب + بزدوده زائنۂ دل ظلمت غیب + بنموده ورونور یقین بیشک وریب + نثار بارگاہ بادشاہی کہ طیور محامد حامدان را در فضای ہوای ثنای مجال طیران نیست آن معبودی کہ ترنمات نغمات بلابل بیان بر اغصان لسان حمد ثنای حضرت اوست آن مقصودی کہ الحان وصدای ندای طوطیان گلشن سرای معرفت ادای شکر نعمت وصفای ذکر محبت اوست **رباعی** دل حمد تو از میان جان میگوید + جان راز تو از خویش نہان میگوید + شکر تو اگر بدین زبان نتوان گفت + ہر یک مویم بصد زبان میگوید + نام خداوندی میگویم کہ قلم زبان اہل تقریر را چون زبان قلم در تحریر تقریر لاونعم خو ومنشق گرداند مقدری کہ بکمال تقدیر در نگارخانۂ تصویر قنادیل اشباح انس را بمصابیح ارواح منور ساختہ در قبۂ موانست بزنجیر معرفت علاقۂ محبت معلق گرداند کتابۂ ایوان مناظر علیین بر اطراف خلد برین انشاء سپاس بیقیاس اوست نور جبین حور عین مقتبس از آثار انوار بیقیاس اوست **نظم** مسلمانان مسلمانان چہ باید گفت ناری را + کہ صد فردوس بیساز د جمالش نارخاری را + مکان تا بی مکان گردد زمینہا جملہ کان گردد + چو عشق او دہد تشریف یک لحظہ دیاری را + خداوندی نوری لطافت بخش برحوری + کہ آب زندگی سازد نزروی لطف ناری را + جمالش آفتاب آمد جہان او را نقاب آمد + ولیکن چشم کی بیند بجز نقش ونگاری را + بدست آور یکی جانان کہ باشد خوشتر از صد جان + چرا باید سپردن دل نگاری جان سپاری را + ز شمس الدین تبریزی منم قاصد بخونریزی + کہ عشقی ہست بردستم کہ ماند ذوالفقاری را + وصلات صلوات زاکیات نامیات بروح پرفتوح وقلب مشروح آن شارع شہر شریعت شارح سطر

حقیقت نکتۂ مسائل فضائل زبدۂ محافل قبائل سلطان احسان خصائل برہان عرفان دلائل سلاسلہ اوا خرواوائل رسالۂ مفاخرہ
شمائل مطلع انوار سبحان الذی اسریٰ اسرار فاوحیٰ الیٰ عبدہ ما اوحی عالی علم دنیٰ فتدلیٰ والی حرم فکان قاب قوسین او ادنیٰ
طبیب بیماران گناہ انیس بیداران سحر گاہ ادیب مودبان درگاہ معلم بتعلیم فاعلم انہٗ لا الٰہ الا اللہ مکرم بتکریم وکفی باللہ شہیداً محمد رسول اللہ
رباعی ای خواجہ کہ از درد دلم آگاہی + در روز قیامتم شفاعت خواہی + در وصف کمال تو چہ گویم کہ ترا + این بس کہ محمد رسول اللہی +
المناجات ای احد کریم وای صمد رحیم ای دولت رضای تو مطلوب طالبان درگاہ وای سعادت لقائتو محبوب بیداران سحر گاہ
ای شارب کرۂ زاخر وصافی وای روایت نعمت وافر ووافی در دریچہ فضای اسرار حکمت سمع وبصر دو طلعہ از ضیای انوار قدرتت
شمس وقمر رباعی خورشید کہ در زیر وزبر میگردد + از تو بامید یک نظر میگردد + ذوق شکر شکر تو طوطی سپہر + تا یافت ازان روز بسر میگردد +
الٰہی بحرمت واجدانی کہ خرقۂ انانیت را در خوانق عرفان از زمزمۂ قوال کنت کنزا چاک دارند بعزت عابدانی کہ در صوامع نیاز وافتقار
بالتراب ورب الارباب روی نیاز بر خاک دارند بحرمت قلاشان کوی ملامت کہ از لباس سلامت عاری اند ودوشان در وکش کہ بکمال
غربت در عین خاری اند بحرمت مہدیانی کہ مہد قواعد اساس بی اندراس بہ نہند بعزت فقیرانی کہ جلسای خاک نشینان عتبۂ عناو بندۂ فلاس اند
کہ لباس تقوای ما را از دنس غفلت ووسخ شہوت پاک گردان گم شدگان تیہ حیرت وسرگشتگان بادیۂ ضلالت را بر وسادۂ ایمان وبساط
امان ببستان سرای جنان مخموران شراب الست را از خمار شکن ربی اللہ محروم مگردان عشاق بلی گوی را بجرع اقداح افراح وسقٰہم
بی بہرہ مماں مشتاقان الاطال شوق الابرار بر مسند رضا بدولت لقای خود مشرف گردان انت المامول وانت المسئول

المجلس الاوّل

من ہذا الکلام السابع من مجالس الکتاب فی قولہ الحمد للہ وفیہ سبع فصول

الفصل الاوّل فی بیان معنے الحمد لغۃ والفرق بینہ وبین المدح والشکر ومایتعلق بذلک قولہ الحمد للہ ہو الثناء علی الجمیل الاختیاری
من نعمۃ او غیرہا والفرق بین الحمد والمدح من وجوہ الاوّل ان المدح ہو الثناء علی الجمیل مطلقا سواء کان اختیاریا او لا تقول حمدت زیداً
علی علمہ وکرمہ ولا تقول حمدت علی حسنہ بل مدحتہ فالمدح اعم من الحمد والثانی ان المدح یقع علی الحی وغیرہ فانہ قد یمدح اللولؤ علی حسن خلقہ
ولطافۃ شکلہ ولا یحمد الا الفاعل المختار والثالث المدح قد یکون قبل الاحسان وقد یکون بعدہ والحمد لا یکون الا بعد الاحسان وکذا اختیار الحمد
ہہنا دون المدح لان ثناء اللہ سبحانہ وتعالیٰ یکون بعد الاحسان البتۃ ولا اقل ان الثناء ویحتاج الی توفیق نعمۃ تامۃ والرابع ان المدح قد
یکون منہیا عنہ کما قال علیہ السلام احثوا التراب علی وجوہ المداحین والحمد مامور بہ مطلقا قال علیہ السلام من لم یحمد الناس لم یحمد اللہ وذکرہ فی
بیا شید۱۲
الکشاف انہما اخوان تقول حمدت الرجل علی انعامہ وحمدت علی حسنہ وشجاعتہ وقولہ اخوان یحمل عند بعضہم علی انہما مترادفان ویویدہ ماذکر
بعدہ ان الحمد نقیضہ الذم ولا شک ان الذم نقیض المدح ایضا وذکر فی شرح الکشاف للعلامۃ التفتازانی رحمہ اللہ ان یرید یکون اللفظین آخرین
ان یکون بینہما اشتقاق کبیر بان یشترکا فی الحروف الاصول من غیر ترتیب کالحمد والمدح او اکبر بان یشترکا فی اکثر الحروف فقط کالفلق
والفلج والفلذ مع اتحاد فی المعنے او تناسب فمجرد کون الحمد والمدح اخوین لا یدل علی ترادفہما ولکن سوق کلامہ ہہنا وصریح

کلام الفایق یدل علیه ولهذا جعل نقیضه الذم وذکر السید الیمنی رحمه الله فی شرح الکشاف ان المراد بالنقیض ههنا ان الذم یختص باللسان ایضا
کالحمد والشکر فی مقابلة النعمة قولا وعملا واعتقادا قال الشاعر ؎ افادتکم النعماء منی ثلثة + یدی ولسانی والضمیر المحجبا + فهو اعم منهما من وجه
وبعض من آخر ولما کان الحمد من شعب الشکر اشیع للنعمة وادل علی مکانها لخفاء الاعتقاد ومافی آداب الجوارح من الاحتمال جعل راس الشکر
والنعمة فیه وقال علیه السلام الحمد راس الشکر ماشکر الله من لم یحمده ونقیض الشکر الکفران لحصوله بالقلب واللسان والجوارح وقیل الحمد اخص
من الشکر لفظا واعم معنی والشکر اعم منه لفظا واخص معنی فانک تقول الحمد لله لفلان فهذا مخصوص لفظ وتقول الشکر لله والشکر لفلان فهذا
عموم اللفظ وقال قائلهم شعر الشکر مشترک والحمد مخصوص + کلاهما فی کتاب الله منصوص + اشار الیه قوله تعالی الحمد لله رب العالمین
والی قوله ان اشکر لی ولوالدیک واما عموم معنی الاول وخصوص معنی الثانی فان الحمد یوضع موضع الشکر والشکر لا یوضع موضع الحمد فانک
تقول حمدته علی صفاته الجلیلة وحمدته علی صنایعه الجزیلة وتقول شکرت له علی آلائه ونعمائه ولا تقول له شکرت علی علایه وکبریائه کذا فی العلوم
اذا عرفت هذا فقوله الحمد لله اولی من المدح لله لا یدل علی کونه تعالی فاعلا مختارا بخلاف الحمد لله ومن الشکر لان الشکر فی مقابلة نعمة وصل الی
الشاکر فلا یناسب شکر الله تعالی لنفسه فان قلت علی اضمار القول ای قولوا الحمد لله کما ذهب الیه کثیر من المفسرین فحینئذ یناسب قلنا قد اتفقوا
علی ان الحمد فی مقابلة انعام وصل الی الحامد او غیره فمعنی الحمد لله هو الثناء علیه سبحانه بکل انعام وصله العالمین وذلک اشیع من الشکر الذی
فی مقابلة نعمة وصل الی الشاکر فقط مع ان اضمار القول ههنا ممنوع عند بعضهم لان قوله الحمد لله کلام تام دال علی ان الحمد حق الله تعالی ولکنه
ولا یحتاج الی اضمار ولانه یدل علی کونه تعالی مستحقا للحمد بحسب ذاته وصفاته وافعاله سواء حمده او لم یحمده وهو بالذات اعلی واجل مما
بالغیر ولانه تعالی اذا امرهم بالتحمید فذلک اما فی مقابلة نعمة اعطاها ایاهم وذلک یقتضی طلب العوض منه سبحانه علی انعامه جزاء ومکافاة وذلک
یقدح فی کمال الکرم فان الکریم لا یطلب المکافاة واما امرهم قبل اعطاء النعمة وذلک یقتضی الغیر ابتداء وذلک یستلزم الظلم وکلاهما
محالان وایضا ذکر فی الواقعات لا ینبغی للوالدان یقول لولده اعمل کذا وکذا لانه یمکن ان لا یمتثل امره فیاثم بل یقول ان
کان کذا وکذا یجب ان یفعل ثم ان کان الولد کریما یجبه ویعطیه والا سلم یشافه بالمر فیکون اثمه اقل فکذلک ههنا کذا المفهوم من
کلام الامام فی المفاتیح وارباب تحقیق در وجه افتراق میان حمد ومدح وشکر لطیفه ایراد کرده وآن آنست که مدخراج دیوان
جانست بحضرت بار خدا باز مدح خراج دل ست بولایت انبیا باز شکر خراج دیوان قالبست برور ویشان ومسکینان در شکر نه مدح ست
باز در مدح شکر ست اما مدح نیست باز در حمد هم مدح هست وهم شکر ست پس حمد کمال تر از همه است ولذا قال الحمد ولم یقل المدح لله او
الشکر لله وازین لطیف تر آنکه محققان گفته اند که حقیقت حمد تصور کردن روح نعمت ست نه آن معنی که ترتیب قالب میکند پس آن معنی که جان
انسان فیض میگیرد در جانش مصور گرداند انگاه بدید عقل آن روح نعمت را مصور بیند پس فیض نور الٰهی اندران روح نعمت که مصورش گرداند
بر مثال جان در قالب بیند بعد ازان فتوح روح بیند که صبوح تجلی در تقاضای آن صورت از منعم اصلی دم بدم بوی میرسد
پس بصیقل شرع آینهٔ روح چنان روشن گرداند که هر تجلی که از حق سبحانه باو رسد از عکس آینهٔ روح منعطف شود وبصورت حمد
با حضرت منعم باز گردد منه بدأ والیه یعود پس در حالت انعطاف انچه ازان تجلی متحد وشود بر صفحات روح بدود چون باوج

نفس رسد در نای گلو صورت بر دیجد بساحل دهن دست حرف آن صورت برگره بند آن معنے در کسوت صوت و حرف بعالم ظهور
ملقب بمدح گردد باز چون همان معنی باطراف اعضا رسد گردار بر دیجد از بشره بدر افتد شکرش نام نهند اعملوا آل داؤد شکرا وقلیل من
عبادی الشکور و درین باب لطیفه ایست از جان نازکتر و دقیقه است از روح لطیف تر و آن آنست که حمد از موج روح ست و شکر از موج
حیو است تحقیق این شنو آن زمان که روح بقالب آدم آمد کلمهٔ حمد اولین فتوح آدم بود که از دم روح بعالم ظهور آمد نو باوهٔ جهان خاک بود بحضرت
پاک فرستاد الیه یصعد الکلم الطیب در پای روح آدم صفی علیه السلام موج بر آورد گوهر چهل ساله حیات بساحل داؤد علیه السلام
انداخت آدم بداؤد علیه السلام حیات بخشید روح شکر از بحر حمد آدم علیه السلام در موج حیات بخانه داؤد افتاد آری داؤد خوش آواز انبیاء علیهم السلام بود
آدم آوازه نوازه زیور او بشنید در خرقه بازی سماع چهل ساله عمر بداؤد انداخت بعاقبت که آدم صفی صوفی وار باز بسر خرقه آمد چهل ساله
عمر باز بآدم باز گشت آن شکر که با حیات چهل ساله از موج حمد بخانهٔ داؤد علیه السلام بمانده بود از بر جان بقالب نتوانست آمدن از بهر آنکه [illegible]
تا آن زمان که پنجهٔ وحی گریبان شکر بگرفت واز اندرون قالب داؤدش باز کشید اعملوا آل داؤد شکرا حمد قوی بود و شکر ضعیف حمدی تقاضای
متقاضی باولین تلاطم روح بساحل دهان افتاد الحمد لله بیامد اعملوا آل داؤد شکرا باز عیسی علیه السلام نتیجه حمد بود از بهر آنکه عطیهٔ آدم که جاوش
حمد بود با آستین مریم ریخت وکلمته القاها الی مریم وروح منه هنوز از آدم چندان قوت روحانی داشت که مرده کهنه را نو باز می کرد و سلیمان
علیه السلام که نتیجهٔ شکر شکر بود بود بر هزار جامهٔ خواب طواف کرد خود فرزندی آورد که نیم خورده قدر بود تا آن زمان که دعا که عمر او بمدست تحجیه بطرد گری
کسنه ایشان را نو ساخت چنانچه قصص و تواریخ مذکور است حاصل عطیه آدم سر خوش جان خود با حمد بخانه مریم آمد و حیات که در وی
روح بود بشکر بخانه داؤد آمد عیسی از الحمد آدم نام احمد بدم باز گرفت ومبشرا برسول یاتی من بعدی اسمه احمد احمد اینجا از حمد آدم شکر از لنی

آل داؤد باز کشید اعملوا آل داؤد شکرا وصلی الله علی خیر خلقه محمد وآله واصحابه وعلی جمیع انبیائه وسلم رجعنا الی تفسیر قوله الحمد لله ذکر فی التیسیر
قوله الحمد اما محمول علی الامر به او علی الاخبار او علی الابتداء اما الامر ای قولوا الحمد لله واضمار القول کثیر کما فی قوله تعالی واذ یرفع ابراهیم
القواعد من البیت واسماعیل ربنا ای قالا ربنا ومثال ذلک ولکن هذا القول لا تخلوا عن تعسیف کما ذکرنا واما الاخبار
فی معنی ان حمد جمیع الذاکرین لله تعالی واما الابتداء فهو حمد من الله تعالی لنفسه لانه یجب الحمد قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم لا احد احب
للمدح من الله تعالی فلذلک مدح نفسه فقال الحمد لله رب العالمین فالاصل حمد الله نفسه ومثله فی الخلق غیر محمود فجوابه وقال الشیخ ابو المنصور
رحمه الله له وجهان احدهما انه یستحق الحمد بذاته لا باحد فیکون فی ذلک تعریف الخلق بان یفهم لدیه تثنی علیه بما اثنی هو علیه بنفسه ولو حمد غیره یکون
توجیه الحمد لله تعالی حقیقة والثانی انه سبحانه وتعالی حقیق لذلک اذ لا عیب علیه ولا آفة تخل به فیدخل نقصان فی ذلک ولا هو مامور بشیٔ والعبد
لا یخلوا عن عیوب وآفات بالایتمار و ندم بالترک ویتمکن فیه النقصان وحق المثله الفزع الی الله سبحانه لیتغمده برحمته وعلی ذلک التکبر بحمده الله
تعالی ولا یحمد به غیره اذ لیس للعبد معنی یستقیم لذلک تکبره اذ هم جمیعا اکفاء من طریق الخلقة والمحنة وما ادرک احد منهم من فضله
او رفعه فبالله ادرک لا بنفسه فعلیه تنزیه الرب سبحانه والفزع الیه بالشکر لا بالتکبر علی امثاله والله تعالی عن هذا الوصف وذکر الامام
القرطبی فی تفسیره ان الله اتی بالحمد علی نفسه وافتتح کتابه بحمده ولم یاذن فی ذلک لغیره بل نهاهم عن ذلک بقوله سبحانه ولا تزکوا

انفسکم فمعنی الحمد للہ رب العالمین ای سبق الحمد منی لنفسی قبل ان یحمدنی احد من العالمین وحمدی نفسی لنفسی فی الازل لم یکن لعلة وحمد الخلق منصوب بالعلل لانهم یطلبون ادامة الموجود او وجود المقصود فلا یخلص المعلول له سبحانه فحینئذ حمد نفسه فی الازل وهو قدیم وحمده قدیم ثم امر عباده ان یحمده لیصیر حمدهم الحادث المجازی بالحمد الازلی الحقیقی صالحاً مرضیاً مقبولاً مثاله شهد بوحدانیة فی الازل وامر عباده بان یشهد واله بالوحدانیة وجعل شهادتهم الحادثة الموقتة بشهادة الازلیة الدائمة صالحة مرضیة مقبولة ووعدهم علیها ثواب الابد لانها شهادة للہ بما شهد هو بها النفسه وهی ازلیة دائمة علی الابد فلذلک وعد علیها ثواب الابد وقال علماء فیستقبح من المخلوق الذی لم یعط الکمال ان یحمد نفسه لیستجلب بها المنافع ویدفع عنها المضار بخلاف اللہ سبحانه وتعالی وذکر فی شرح التاویلات ان المعانی التی بها یحمد الخلق نفسه ویمدح لم یستحقها لذاته بل حصل کل ذلک باللہ سبحانه وتعالی حیث خلق فیه الفضائل والمحاسن ومکنه من الاحسان والانعام وتلک نعم من اللہ سبحانه اتاها ایاه وکان الواجب علیه ان یشکر المنعم وادنی درجات الشکر الاظهار بالاضافة الی المنعم وکان المدح لنفسه قطع الاضافة عن المنعم وفیه کتمان النعمة وانه قبیح وفیه ایضا وضع الشئی فی غیر موضعه لان علیه ان ینسب الی المنعم حقیقة فمتی نسبه الی نفسه صار واضع الشئی فی غیر موضعه وهو حد الظلم والظلم قبیح فاما اللہ سبحانه فهو مستحق الحمد لذاته لما انه هو الموصوف بصفات الکمال من الانعام والاحسان والافضال بذاته فی الازل ولم یکن استحقاقه لهذه الصفات بالغیر وهو ظهور اثر احسانه وانعامه فی حق الخلق فما یرجع من الکمال لصفاته الفعلیة فهو ذاتی من هذا الوجه وما یرجع الی الذات من الجلال والعظمة والالوهیة والوحدانیة فهو الموصوف به فی الازل من غیر ان استحق ذلک باحد لیکون مدحه لنفسه بذلک وضع الشئی بغیر موضوعه فیکون ظلما او یجری مجری کتمان النعمة وکفرانها فیکون قبیحا فافرق بحکم فی الشاهد والغائب لافتراق المعنی ووجه آخر ان القبیح ما یخلو عن العاقبة الحمیدة فحمد اللہ سبحانه لیعلم الخلق استحقاقه والحمد بذاته فیحمده فیثبتوا علیه فینالوا الزلفی القربة والدرجات والکرامات فی الآخرة وهذه السعادة یتوقف علی مدحه نفسه فانه لم یتعلق به عاقبة حمیدة اصلاً فیتصف بالقبیح ولو تعلق عاقبة فی الجملة لم یتصف بالقبیح الا تری ان النبی صلی اللہ علیه وآله وسلم قال انا سید ولد آدم ولا فخر بکم مثلاً ابیت عند ربی هو یطعمنی ویسقینی ولم یقبح ذلک عنه حیث کان مراده تعلیم الامة کیفیة الاعتقاد فیه وبیان محله ومنزلته وقال یوسف صلوة اللہ وسلامه علیه اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم ولیس مراده من وصف نفسه بالامانة والعلم الا ان لیظهر الحفظ الی وقت القسمة ثم لیظهر العدل فی القسمة لیصل حقوق المستحقین الیهم علی التسویة وکذلک من وصف نفسه بالزهد والورع والسخاء والعلم ونحو ذلک فی الملاء من القوم لیصیر ذلک داعیا له علی الثبات علیه ولغیره علی الاکتساب لم یعد قبیحا فمثله ما نحن فیه وقیل فی الجواب حمد نفسه فی الازل لما علم من کثرة النعمة علی عباده وعجزهم عن القیام بوجب حمده فحمده نفسه علیهم لیکون الحمد لایقال نعمة وتکون النعماء لدیهم حیث اسقط به عنهم

الفصل الثانی فی بیان الاعراب ونکات المعانی والبیان فی هذه الکلمة فی الکشاف ارتفاع الحمد بالابتداء وخبره الظرف الذی هو للہ واصله النصب الذی هو قراءة بعضهم باضمار فعله علی انه من المصادر التی تنصب العرب بافعال مضمرة فی معنی الاخبار کقولهم شکراً وکفراً وعجباً وما اشبه ذلک ومنها سبحانک ومعاذ اللہ تنزلونها منزلة افعالها ویسدون بها مسدها ولذلک لا یستعملونها معها ویجعلون استعمالها کالشریعة المنسوخة والعدل بها عن النصب الی الرفع علی الابتداء للدلالة علی ثبات المعنی واستقراره ومنه قوله تعالی

قالوا سلاما قال سلام برفع السلام الثاني للدلالة على ان ابراهيم عليه السلام حياهم بتحية احسن من تحيتهم لان الرفع دال على معنى ثبات السلام دون تجدده وحدوثه والمعنى نحمد الله حمدا ولذلك قيل اياك نعبد واياك نستعين لانه بيان الحمد لهم كانه قيل كيف تحمدون فقيل اياك نعبد وفي الانوار التعريف فيه للجنس ومعناه الاشارة الى ما يعرفه كل احد ان الحمد ما هو فان النكرة لا تدل الا على مفهوم الاسلام من غير دلالة على تميزه وحضوره وتعيين ماهية الحمد من بين الماهيات وان كان تعقله لا ينفك عن ذلك لكن فرق بين حصول الشيء وملاحظته وحضور الشيء باعتبار حضوره قال التفتازاني رحمه الله في شرح الكشاف والاستغراق الذي يتوهم كثير من الناس وهم منهم الا ترى انك اذا قلت احمد الله فانه ينصرف الى هذه الجنس لا الى الاستغراق فلذلك الذي قام مقام هذا الفعل ولان اللام التعريف اجماعا معناه التعيين والاشارة وهذا ليس في شيء من الاحاطة والشمول الذي هو معنى الاستغراق وهذا ما قال بعض النحاة ان اللام لا يفيد سوى التعريف والاشارة واللام لا يدل الا على مسماه فاذن لا يكون ثم استغراق ولقد حصر في المفصل فائدة اللام في التعريف والتعريف في العهد والجنس ومن ذهب الى الاستغراق يقول ان الحمد في الحقيقة كل له اذ ما من خير الا وهو موليه بوسط او غير وسط كما قال الله تعالى وما بكم من نعمة فمن الله وقال بعض الافاضل من المتاخرين ان اللام لتعريف الجنس فحينئذ يمكن ان يقصد به جنس الحمد من حيث هو كما اختاره صاحب الكشاف بناء على ان اختصاص الحمد يكون حينئذ مستفادا من جوهر الكلام من غير استعانة بالامور الخارجة ويكون مستلزما لاختصاص جميع الافراد وان يقصد به الجنس من حيث تحققه في ضمن جميع الافراد كما اختاره صاحب المفتاح بناء على ان المبادر الى الذهن من المتحلي بلام الجنس في المقامات الخطابية هو الاستغراق وهو الشائع في الاستعمال وحينئذ يكون اختصاص الافراد مصرحا به فان قلت لا يصح تخصيص جنس الحمد ولا تخصيص افراده به سبحانه فان خالق الافعال وان كان من الله تعالى عند اهل الحق فللكسب فيه مدخل فيرجع اليه بهذه الاعتبار حمد واما عند المعتزلة فلان خالق افعال العبد هو العبد وبمجرد تمكن الله واقراره عليها لا تختص الحمد عليها به بل يرجع اليه سبحانه ايضا كل حمد باعتباره وهو لا يفيد التخصيص بل الاشتراك قلت لا يبعد ان يقال انه جعل جنس في المقام الخطابي منصرفا الى الكامل لانه كل الحقيقة فاختص الجنس من حيث هو او افراده به سبحانه فان قلت كيف يصح قصد تخصيص الجنس افراده والحال ان قوله الحمد لله كان في الاصل احمد الله حمدا ونحمده حمدا فلا يكون المراد الا الحمد المستند الى المتكلم الواحد او مع الغير فبعد افادة الكلام التخصيص لا يفيد الا التخصيص الحمد المخصوص لا مطلقا قلت كما انه في صورة الرفع يتجرد الكلام عن التجدد والحدوث كذلك يتجرد عن النسبة الى فاعل مخصوص ايضا يمكن ان يكون صيغة المتكلم مع الغير على السنة جميع الحامدين حقا وخلقا وقال المحققون اذا كان الحامد في مقام الجمع فالمناسب ان يحمل اللام على الجنس وان كان في مقام الفرق قبل الجمع فالمناسب الاستغراق ولكن بلا تاويل وان كان في مقام الجمع فالمناسب الجنس والاستغراق معا من غير احتجاب باحدهما عن الآخر ثم اعلم انه يمكن ان يراد بالحمد الحامدية والمحمودية جميعا بناء على انه مشترك معنوي فانه فعل واحد بين الحامد والمحمود فاذا اعتبر نسبته الى الحامد يكون حامدية وان اعتبرت الى المحمود يكون محمودية او لفظي ويجوز استعمال المشترك في معنيين او معانيه كما ذهب اليه العارفون او يكون مجازا عن مشترك بين المعنيين اما القراءة قرأ الحسن البصري رحمه الله الحمد لله بكسر الدال لاتباعها اللام وقرأ ابراهيم بن ابي عبلة الحمد لله بضم اللام لاتباعها الدال

تنزیلا لهما من حیث انهما یستعملان معا منزلة کلمة واحدة کقولهم منحدر الجبل ومغیرة واشف القرائتین وافضل قراءة ابراهیم حیث جعل الحرکة البنائیة تابعة للاعرابیة التی هی اقوی بخلاف قراءة الحسن کذا فی الکشاف

الفصل الثالث فی اقوال المفسرین فی هذه الکلمة الشریفة

قال ابن عباس رضی الله عنهما الحمد لله ای الشکر لله بما صنع الی خلقه وفی روایة عنه ای الشکر لله الذی جاد علی العباد بسوابغ النعم ومواهب القسم قال ابی بن کعب رضی الله عنه ای الشکر لله علی جمیع الاشیاء کلها وقال مجاهد رحمه الله ای الشکر لله علی جمیع نعمائه دنیا ودینا وقال عطاء رحمه الله ای علی نعمائه ظاهرة وباطنة وقال ابو عبیدة رحمه الله الثناء لله وقال بعضهم الحمد بذل المجهود فی الشکر ومنه الحدیث حامدیات النساء غمض الطرف معناه اعیا انهن ینال قصاراک ان تفعل کذا وحماداک ای جهدک وغایتک وقیل الحمد معرفة الاحسان ونشره وقیل هو الثناء بالجمیل والاعتراف بالنعم والکلام الجامع فیه ان الحمد یذکر لمعان اربعة احدها الثناء بالافعال الحسنة یقال حمدته علی فعل کذا فمعنی الحمد لله علی هذا التقدیر الثناء علیه فی کل ما فعل امات او احیی افقر او اغنی اعز او اذل اکثر او اقل ابلی او ابتلی ابهج او اشجی وهکذا یجب فان جمیع ما یفعله عدل وحکمة وعاقبة حمیدة والثانی الحمد بمعنی الشکر یقال حمدته علی انعامه ومعنی الحمد لله علی هذا ای الشکر لله علی نعمه التی لا تحصی ومنه التی لا تنسی قال الله تعالی وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها والثالث الحمد بمعنی الرضا یقال حمدت سیرة فلان ومذهبه فمعنی الحمد علی هذا ای رضیت بحکمه وقضیته وتقدیره وقسمته فلا اعتراض علی فعله ولا اعراض عن حکمه وکیف وقد قال من لم یرض بقضائی ولم یصبر علی بلائی ولم یشکر علی نعمائی فلیطلب ربا سوائی والرابع الحمد بمعنی المدح بالصفات الحسنی یقال حمدت فلانا علی فضله وعلمه ووقاره الی غیر ذلک ومعنی الحمد لله علی هذا ای المدح لله علی صفاته الحسنی فهو الله الرحمن الرحیم العلی الحکیم الی تمام اسمائه سبحانه وتعالی فاللام فی الحمد اذا کان لاستغراق الجنس فیصیر علی مجموع المعانی الاربعة کان العبد یقول اثنی علی الله بکل افعاله لانه جمیلة واشکره علی کل نعمائه لانها جزیلة وارضی بکل اقضیته لانها حمیدة واحمده بکل صفاته لانه مجیدة بالفارسیة ثنای خدای راسزد سبحانه که هرچه کند از کمال حکمت است شکر او واجب شد که از وی هرچه آید تمام نعمت است رضامی بقضای وی باید که او را نفاذ مشیت است ستایش او را باید کرد صفامی وی مستغرق حمد ومدحت است ای درویش ثنا گوی تا ثنا یابی شکر گوی تا عطا یابی رضا ده تا رضا یابی راستای تا درآیابی کذا فی التفسیر وذکر الامام ابو منصور فی التاویلات فی شرح قول ابن عباس رضی الله عنهما حیث قال معنی الحمد لله الشکر لله بما صنع علی خلقه ان الشکر عبارة عن اداء الطاعات کما قال الله تعالی اعملوا آل داود شکرا وروی عن النبی صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم انه صلی حتی تورمت قدماه فقیل له لم یغفر الله لک ما تقدم من ذنبک وما تاخر قال افلا اکون عبدا شکورا اجل انواع الطاعة شکر الله تعالی ان یکون التلفظ بالحمد لله شکرا علی نعمه وبه قال الحسن رحمه الله حیث قال ان الله تعالی رضی بالحمد شکرا له من العباد وان جلت نعمه اذ هو رضی به شکرا منهم فی نهایة النعمة والکرامة دهم اهل الجنة کما اخبر واخر دعوتهم ان الحمد لله رب العالمین فاولی ان یصلح شکر النعم الدنیا وهذا لان الشکر هو الاظهار وفی الحمد لله تعالی والمدح له اظهار وصول النعم وانه المنعم علی الحقیقة وقیل انما یجعل الحمد باللسان والمدح والتعظیم للمنعم شکر النعمة اذ الحمد یستعملها فی عصیانه وفی ذلک تحقیر للنعمة وذلک یفضی الی الاستخفاف بالمنعم فلا یتحقق معه التعظیم والمدح للمنعم والحسن

رحمہ اللہ وان لم یذکر ہذا القید لکن مرادہ المقید لما قلنا واللہ اعلم واما علی قولہ من قال الحمد للہ ای الثناء للہ ذکر فی التاویلات ان الثناء للہ
تعالی علی وجہین احدہما یرجع الی تعیین الذات من الاتصاف بالعظمۃ والکبریاء والجلال والعلوی واثبات التوحید ونفی الشرک فی الالوہیۃ
والثانی یرجع الی الصفات من الانعام والاحسان والافضال علی عبادہ مع نفی الشرک عنہ فی ہذہ الافعال فیضف جمیع المحامد الی اللہ تعالی
ویقطع شرکۃ الاغیار من ذلک فان المنعم فی الحقیقۃ ہو اللہ سبحانہ ولکن اجراہا علی ید واحدٍ من عبادہ فیکون ذلک العبد محسنا الیہ من طریق التسبیب
فیجب علیہ ان یشکرلہ مجازاۃ علی صنعہ وقد جاء عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان من لم یشکر الناس لم یشکر اللہ واما الحمد فی الحقیقۃ فہو اللہ سبحانہ
اذ ہو الاخبار عن اوصاف الکمال للذات والوصف بما ہو اہلہ ولن یتحقق ذلک فی غیرہ وبہذا المعنی فرقوا بین الحمد والشکر ان الشکر بمقابلۃ الاحسان
وذلک یتحقق من تسبیبہا وان قل فحسن ان یقابل بالشکر واما الحمد بمعنی الوصف بما ہو اہل لہ من حیث الذات وذلک لا یتصور الا فی حق اللہ سبحانہ وباللہ
التوفیق وذکر فی التیسیر وجوہا آخر فی الفرق بین الحمد والشکر **الاول** ان الحمد بالقول والشکر بالعمل قال اللہ تعالی وقل الحمد للہ وقال اعملوا آل داؤد شکرا
والثانی الحمد للہ علی وجودہ والشکر لہ علی جودہ **والثالث** الحمد علی الجمال والجلال والشکر علی الانعام والافعال **والرابع** الحمد علی ما حیا
وہو النعماء والشکر علی ما روی وہو الآلاء **والخامس** الحمد علی النعم الظاہرۃ والشکر علی النعم الباطنۃ **والسادس** الحمد بصفاتہ
الحسنی والشکر بصفاتہ الکبری **والسابع** الحمد مقلوب المدح والشکر انکشاف الغطاء عن القلب حتی تعرف المنۃ من المنان **والثامن**
الحمد ہو الثناء بعموم النعمۃ والشکر ہو الثناء بخصوص النعمۃ **والتاسع** الحمد ابتداء والشکر انتہاء **والعاشر** الحمد باللسان بالجنان و
تحقق الشکر بالارکان وقال الشیخ الورکانی فی اسرار الفاتحہ وجوہا آخر بلسان اہل الاشارۃ **۱** حمد سخی است بر ناداوہ بارگاہ معطی را ثنا
میگوید بحمد للہ حمدا کثیرا باز شکر گذاشت بر دادہ از معطے زیادہ می خواہد لئن شکرتم لازیدنکم **۲** حمد چون بندہ ایست کہ بے مزد خدمت
خداوند بجا می آرد شکر مزدوریست کہ در برابر مزد خراج شکر میگذارد **۳** در حمد سر توکل ست کہ بدادہ راضی باشد باز در شکر حقیقت کسب است
کہ بدان دیگر بدست آرد **۴** حمد حاجی ست بی طمع مال بکعبہ می شود شکر بازرگانست از برای سود سفر میکند **۵** خراج دیوان انبیاست از قالب
در برابر نعمت ظاہر باز حمد خراج حضرت بار خداست از جان در برابر نعمت باطن واسبغ علیکم نعمہ ظاہرۃ وباطنۃ انبیا خراج
ظاہر ستانند وبادشاہ عالم تقدس وتعظم خراج خواہد نحن نحکم بالظاہر واللہ یتولی السرائر **۶** در حمد ہدیہ بندہ است بخداوند جل وعلا باز در شکر
گر یہ بندہ است از خداوند تبارک وتعالی **۷** حمد شکر جہان امر ست وشکر حمد عالم خلق ست الا لہ الخلق والامر
از بہر این معنے حمد بہرہ نطق آمد وقل الحمد للہ ونطق روح سخن گوست وروح از امر ست قل الروح من امر ربی وبدین سبب شکر
نصیبہ جوارح آمد اعملوا آل داؤد شکرا وعمل تو قالب کارکنندہ است وقالب از خلق است خلقہ من تراب **۸** شکر در برابر نعمتی ست کہ
ترازوی پنج کفہ حواس بر توان کشیدن باز حمد در مقابلہ نعمتی است کہ مگر بقسطاس نور یقین بر توان سنجیدن **۹** حمد ثنائی است
روحانی وشکر ثنائی ست جسمانی چنانچہ شکر جانست در برابر نعمت غیب کہ در باطن ست شکر حمد قالب ست بر محاذات نعمت
شہادت کہ بر ظاہر ست علم غیب وشہادت از آن اوست عالم الغیب والشہادۃ نعمت ظاہر وباطن از آن دلست واسبغ
علیکم نعمہ ظاہرۃ وباطنۃ **۱۰** ونزد بعضے از ارباب تحقیق شکر بلیغ تر ست از حمد زبرای آنکہ حقیقت شکر آنست کہ بنور عقل حدقہ روح ست

بنعم نظر کند پس عنایت منعم بدان نظر در حق خویش بہ بیند آنگاہ ابتدای عنایت بانتہای رعایت نکر د چندان عنایت درباره خود مشاہده کند کہ دیدهٔ جانش از دیدن منعم ونعمت پر شود چنانکہ موج آن دیدن با وج قالب رسد کہ خلاف جانست قالب ازان موج پر شود چنانکہ جملہ جوانب فیضان شکر بگیرد از بہر آنکہ شکر در لغت نیز ہمین معنی داده گویند عین شکری چشمہ را کہ بر آید چنانکہ پسر پر شود دابہ شکور گویند یعنی موج گوشت بساحل گوشت رسد چنانکہ پوستش از گوشت پر شود ان فی هذا البلاغ القوم عابدین

الفصل الرابع فی اقوال العارفین فی الحمد لله

ذکر الشیخ ابو عبد الرحمن السلمی رحمہ اللہ فی حقائقہ معنی الحمد للہ ای انت المحمود بجمیع صفاتک و اسمائک و افعالک قیل الحمد للہ ای لا حامد للہ الا اللہ قال الواسطی رحمہ اللہ الناس فی الحمد علی ثلاث درجات قالت العامۃ الحمد للہ علی العادۃ و قالت الخاصۃ الحمد للہ شکرا علی اللذۃ و قالت الائمۃ الحمد للہ الذی لم ینزلنا منزلۃ استطعنا النعم عن شواہد ما اشہدنا الحق من حقہ و قال ابن عطاء و غیرہ الحمد للہ اقرار المومنین بوحدانیۃ و اقرار الموحدین بفردانیۃ و اقرار العارفین باستحقاق ربوبیۃ فالاول اقرار للالوہیۃ و الثانی اقرار للربوبیۃ و الثالث اقرار للتعظیم قیل الحمد للہ معناہ الثناء للہ فثناء المومنین بقراءۃ فاتحۃ الکتاب وثناء المریدین بالذکر فی الخلوات وثناء العارفین بالشوق الیہ و لا باس بہ و قال جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ عنہما فی قولہ الحمد للہ من حمدہ لصفاتہ کما وصف بنفسہ فقد حمدہ لان الحمد حاء و میم و دال فالحاء من الوحدانیۃ و المیم من الملک و الدال من الدیمومیۃ فمن عرفہ بالوحدانیۃ و الدیمومیۃ فقد عرفہ وسئل جعفر رضی اللہ عنہ عن ہذہ الکلمۃ فقال معناہ الشکر للہ و ہو المنعم بجمیع نعمائہ علی خلقہ وحسن صنعہ و جمیل بلائہ والف الحمد من آلائہ فبآلائہ القدہ اہل معرفۃ من سخط و سوء قضایہ واللام من لطفہ فبلطفہ اذاقہم حلاوۃ عطفہ وسقیہم کاس سیرہ والحاء من حمدہ فہو السابق بحمدہ قبل خلقہ فیسابق حمدہ استقرت النعم علی خلقہ و قدر و اعلی حمدہ والمیم من مجدہ فحال مجدہ زینہم فقد رقہ سرور باہم فی کنف النسہ والدال من دین الاسلام فہو السلام و دینہ الاسلام و زادہ الاسلام وتحیۃ لعبدہ فیہا سلام علیکم طبتم فادخلوہا خالدین و قال الشیخ روزبہان قدس روحہ فی تفسیر العرائس اعلم ان الحامدین فی حمدہم للہ بالتفاوت نیاتہم فی مقاماتہم ومقاصدہم فاہل الارادۃ حمدوہ بمانالوا من المعاملات مقرونا بنور القرب واہل المحبۃ حمدوہ بمانالوا من انوار المکاشفات مقرونۃ بنور صرف الصفات واہل المعرفۃ حمدوہ بمانالوا من جمال المشاہدات ممزوجا بعلم الربوبیۃ واہل التوحید حمدوہ بمانالوا من خلاص الصفات وجلال قدم الذات مشوبا ببعث البقاء واہل الشہود الازل ببعث الانس حمدوہ بما لاح فی قلوبہم بنور القدس و قدس القدس و بما اودع اللہ اروا حہم من اسرار علم و ما افرد بواطن اسرارہم من غمض الابصار فی تعرض الحمد ثان عند حقائقہا و ماخصہا بکشف الکشف فحمدہم فی البسط والرجاء والانبساط سطح وحمدہم فی الاستظلام والمحو حرس کما قال علیہ السلام لا احصی ثناء علیک فی قبضہ عن تحصیل شکر رویۃ القدم و قال بعضہم اعلم ان لسان الحمد ثلاث لسان الانسانی و اللسان الروحانی واللسان الربانی واما اللسان الانسانی فہو للعوام وشکرہ بہ التحدث بانعام اللہ تعالیٰ واکرامہ مع تصدیق القلب باداء الشکر واما الروحانی فہو للخواص وہو ذکر القلب لطائف استطلاع الحق وترتبہ الاحوال وتزکیۃ الافعال واما اللسان الربانی فہو للعارفین وہو حرکۃ السر بقصد شکر الحق سبحانہ بعد ادراک اللطائف المعارف وغرائب الکواشف ببعث المشاہدۃ الغیبۃ فی القربۃ واجتناء ثمرۃ الانس وخوض الروح فی بحر القدس

وذوق الاسرار مباشرة الانوار وذکر فی خلاصة الحقائق نقلا عن ابی عثمان قدس اللہ روحہ انہ قال الشکر علی ثلثة اوجہ شکر العامة حمدہم علی المطعم والمشرب والملبس وشکر الخاصة ماورد علی قلوبہم ذکر المحسن المنعم وشکر الاخص ماخطر علی اسرار قلوبہم من تعظیم المنعم حتی تسقط عن قلوبہم عظم کل شئی سئل بعض اہل المعرفة عن الحمد فقال الحمد مقسوم علی اللسان والنفس والروح والقلب والعقل والمعرفة فحمد اللسان الذکر والثناء وحمد النفس الجہد والعناء وحمد الروح الخوف والرجاء وحمد القلب الصدق والوفاء وحمد العقل التعظیم والحیاء وحمد المعرفة التسلیم والرضاء وعن ابی فردان انہ قال دخلت علی ابی حازم رحمہما اللہ وہو یتکلم فی الشکر فقلت یرحمک اللہ ماشکر العینین قال ان رایت خیرا اعفیتہ وان رایت شرا سترتہ فقلت وماشکر الاذنین قال ان سمعت خیرا حفظتہ وان سمعت شرا نسیتہ قلت وماشکر الیدین قال ان لاتاخذ بہما مالیس بہما ولاتمنع حق اللہ تعالیٰ فیہا قلت وماشکر البطن قال ان یکون اسفلہ صبرا واعلاہ رضاء قلت وماشکر الفرج قال مایقول اللہ تعالیٰ الا علی ازواجہم او ماملکت ایمانہم فان فعلت ہولاء فانت من الشاکرین وقال بعض اہل الحقیقة اکرم الناس عند اللہ تعالیٰ اتقاہم واحب الناس الی اللہ تعالیٰ اطوعہم واطوع الناس عند اللہ اشکرہم وقال احمد بن ابی الورد رحمہ اللہ اشکر الناس من یری انہ لم یشکر اصغر نعم اللہ تعالیٰ قط وقال الجنید قدس اللہ روحہ اذی الشکر ان لاتعصی اللہ تعالیٰ بنعمتہ وذلک ان جوارحک کلہا نعم من اللہ تعالیٰ علیک فلا تعصی اللہ بہا وقال السری رحمہ اللہ الشکر علی ثلثة اوجہ شکر القلب وشکر البدن وشکر اللسان فشکر القلب ان یعرف العبد ان النعم کلہا من اللہ تعالیٰ وشکر البدن ان لایستعمل جارحة من جوارحہا الا فی طاعة اللہ وشکر اللسان دوام الحمد

الفصل الخامس فی فوائد ہذہ الکلمة **الفائدة الاولیٰ** انما قال تعالیٰ الحمد للہ ولم یقل احمد اللہ لوظائف الاولی انہ لو قال احمد اللہ افاد ذلک القائل قادر احمدہ لان اسناد الحمد الی نفسہ دلیل علی عدم تصور کمال نفسہ وقولہ الحمد للہ لایستلزم ذلک بل افاد ان کل حمد یلیق فہولہ **الثانیة** ان قولنا احمد اللہ افاد اثبات حمد المتکلم لہ فقط وقولہ الحمد للہ افاد اثبات جمیع المحامد لہ سبحانہ تعالیٰ **الثالث** لو قال احمد اللہ افاد ان القائل انشا الحمد وقولہ الحمد للہ افاد انہ کان محمودا قبل حمد الحامدین وقبل شکر الشاکرین فہولاء سواء حمدوا اولم یحمدوا فہو تعالیٰ محمود من الازل الی الابد بحمدہ القدیم وکلام الازلی **الرابعة** ان قولہ الحمد للہ معناہ ان الحمد والثناء حق اللہ وملکہ انہ ہو المستحق للحمد بسبب کثرة ایادیہ ولو قال احمد اللہ لم یدل ذلک علی کونہ مستحقا للحمد لذاتہ بل یدل علی ان شخصا واحدا حمدہ **الخامسة** ان الثناء الحمد من تلقاء نفسہ واسنادہ الیہا انما یتم اذا کان فیہ مواطات القلب واللسان لان الحمد المعتبر ہو اعتقاد کون ذلک المحمود مفضلا منعما مستحقا للتعظیم والاجلال فان کان قلبہ غافلا عن معنے التعظیم اللائق الجلال بجلال اللہ تعالیٰ وقال بلسان احمد اللہ کان کاذبا لانہ اخبر عن نفسہ بکونہ حامدا مع انہ لیس کذلک اما اذا قال الحمد للہ سواء کان غافلا او مستحضرا بمعنے التعظیم فانہ یکون صادقا لان معناہ ان الحمد حق اللہ وملکہ وہذا المعنے حاصل سواء کان غافلا او مستحضرا ونظیرہ قولنا لا الٰہ الا اللہ لانہ لایدخلہ التکذیب بخلاف قولنا اشہد ان لا الٰہ الا اللہ لانہ قد یکون کاذبا فی قولہ اشہد لان الشہادة ہی مواطات القلب والاسان ولذا قال اللہ تعالیٰ واللہ یشہد ان المنافقین لکاذبون **السادسة** ماقال اہل التوحید لو اسند الحامد الحمد الی نفسہ وقال احمد اللہ لکان اثباتا لوجودہ المجازی وذلک بعید عن طریق الموحدین جدا لانہ لابد عنہم من دفع الاثنینة الموجبة الی الکثرة واثبات الوحدة المختصة ولذا قال الشیخ ابوسعید الخراز قدس اللہ روحہ بل ہو آلاء اللہ وہل یقدر

احداً ان یقول اللہ الا اللہ الی ان قال ہل کان قبل الخلق و بعده الا اللہ و قد بینا فی بیان کلمة اللہ لهذا از یادة توضیح و اہل تحقیق گفته که اگر
آفتاب احدیت از مطلع عزت بتابد از سایۂ ہستی و ظلمت خود پرستی وجود نماند چه ہر سایه که ہمسایۂ آفتاب شود آفتابش بحکم ثم قبضناه در بر
گیرد **فرد** روی صحرا چه ہمه پرتو خورشید گرفت + نتواند نفسی سایه دران صحرا بود + عجب کاری ہر جا که آفتاب بتابد سایه نماند و سایه بی آفتاب خود
وجود ندارد **رباعی** ای سایه تو مرد صحبت نور نۂ + رو ماتم خود دار که زین سور نۂ + اندیشۂ وصل آفتابت نرسید + خوش باش بدین قدر
که دور نۂ + ہر چیزی را ذاتیست و ذات شخصی ست حرکت سایه بحرکت شخص تواند بود زیرا که ظہور شخص ست **مثنوی** تا جنبش دست ہست
مادام + سایه متحرک ست ناکام + چون سایه ز دست یافت مایه + پس نیست خود اندر اصل سایه + چیزی که وجود او بخود نیست ہستیش
نہادن از خرد نیست + ہستی که بحق قوام دارد + او نیست ولیک نام دارد **رباعی** با خود منشین که ہمین روزن تست + با خود ببر که آفت تو
بر تن تست + گفتی که ز من بدو مسافت چند است + ای دوست بدو مسافت من و تست + پر آت **گفته است** قدس سره ہر مخلوقی
که بناء محبوب قائم کرد و آن مخلوق دران نا مخلوق متلاشی شود چون حقیقت صافی شود منی عاریتی رخت بر بندد منی چیست گفتن من و تو
اگر توئی بتحقیقت پس حق گو و اگر حق ست حق یکی بود نه دو **قال العارف الفیومی** جلال الدین الرومی قدس سره **نظم**
بی جا شو و در عین فنا جا کن + ہر سر که دوئی دارد در گردن ترسا کن + اندر قفس خاکی این طوطی قدسی را + زان پیش که بر پرد از شکر شکرخا کن اندر حیوان
بنگر سر سوی زمین دارد + گر آدمی آخر سر جانب بالا کن + در مدرسۂ آدم با حق چو شدی محرم + بر صدر ملک بنشین تدریج ز آسمان کن + چون
سلطنت الاخواہی تو بلا لا شد + جاروب ز لا بستان فراشی اشیا کن + گر عزم سفر داری بر مرکب معنی رو + ور زانکه کنی مسکن بر طارم خضرا کن +
می باش چو مستسقی کو را نبود سیری + ہر چند شوی عالی تو میل باعلی کن + ہم سر شو و ہم محرم ہمدم شو و ہم ہمدم + ما را شو و ہم ما شو ہم بندگی ما کن +
موسی خضر طینت شمس الحق تبریزی + چون مار عصا کردی قصد ید بیضا کن **الفائدة السابعة** قال اہل التحقیق لما عجز الخلائق عن حمده
سبحانه و تعالی حمد ذاته بذاته و الا لم یمکن ان یحمده جمیع المحامدین بوجه من الوجوه **ابیات** آن حمد ناقصی که بگویند حامدان + کی در خور حمدای
حق عرشیان بود + لا احصی ست تحفۂ خاصان دران جناب + این گفتگو چه لائق آن آستان بود + در اوج کبریاش فگنده ست بال عجز
آن شاہباز قدس که عرش آشیان بود + اما قولنا عجز الخلائق عن حمده یظہر بوجوه الاول ان نعم اللہ تعالی کثیرة لا تقوی العقول علی الوقوف
علیها قال اللہ تعالی و ان تعدوا نعمة اللہ لا تحصوها فاذا منع الوقوف علی النعمة فکیف لا یمنع الشکر و الثناء اللائق علی المنعم الثانی
ان الحامد انما یمکنه القیام بحمد اللہ تعالی اذا وقعه بذلک و التوفیق نعمة عظیمة فحینئذ لا یمکنه القیام بحمد اللہ و شکره الا بنعمة عظیمة و تلک
النعمة ایضاً توجب الشکر و الثناء و علی ہذا التقدیر لا یمکنه الاتیان بالشکر الا عند الاتیان به مرارا لا نہایة لہا و ذلک محال و الموقوف
علی المحال محال فحینئذ تمتنع من الانسان الاتیان بحمد اللہ و شکره علی ما یلیق به الثالث الحمد و الشکر لیس معناه مجرد قول القائل بلسانه
الحمد للہ بل معناه علم المنعم علیه بکون المنعم موصوفا بصفات الکمال و الجمال فالحمد یکون علی مقدار علم الحامد بالنسبة الی صفات
کماله و نعوت جماله سبحانه تعالی و لا شک ان کمال اللہ تعالی و جلاله اعظم من ذلک المتخیل المتصور فحینئذ یکون اتیان الانسان
بالحمد اللائق به سبحانه ممتنع الوجود و لذا قلت **فرد** حامدان کو عرش را در مدح فرش ره کنند + ز اوج عزت پایۂ ناید بپایان حمد تو +

الفائدة الثامنة اعلم ان الاستعمال بالحمد والشکر علی ظنه ان المنعم علیه یقابل الانعام الصادر من المنعم الحقیقی بشکر نعمته وحمده ایاه بعید جدا لان نعم الله تعالی کثیرة لا حد لها فمقابلتها بهذه اللفظ الواحدة فی غایة البعد وایضا من زعم ان حمده وشکره یساوی نعمة الله سبحانه تعالی فقد اشرک وهذا معنی قول الواسطی رحمه الله حیث قال الشکر شرک وایضا ان الانسان محتاج الی انعام الله تعالی فی ذاته وصفاته وجمیع احواله والله تعالی غنی عن شکر جمیع الشاکرین وحمد جمیع الحامدین فکیف یقابل شکر العبد المحتاج نعم الرب سبحانه وتعالی مع انه مستغنی عن جمیع الحامدین وحمدهم فثبت باتیان باتین العابدین ان العبد عاجز عن الحمد والشکر اللائق به سبحانه ولهذا حمد نفسه وقال الحمد لله ابتداء الا امر الله ولم یقل احمد الله لانه تعالی علم انه لا طاقة لهم به ونقل ان داود علیه الصلوة والسلام قال یا رب کیف اشکرک وشکری لک لا یتم الا بانعامک علی وهو ان توفقنی لذلک الشکر فقال یا داود لما علمت عجزک عن شکری فقد شکرتنی بحسب قدرتک وطاعتک قال الامام الغزالی قدس الله روحه فی الاحیاء فان قلت کیف یکون العلم باستحالة الشکر شکرا والفهم قاصر عن درک السر فیه قلنا ان هذا قرع باب من المفارق وهی اعلم من علوم المعاملة ولکن ان نظرت بعین التوحید المحض فعرفک ذلک النظر انه الشاکر انه المشکور وانه المحبوب وهذا نظر من عرف انه لیس فی الوجود غیره وان کل شیء هالک الا وجهه فان ما لیس له بنفسه وجود انما الموجود هو القائم بنفسه وهو الذی لو قدر عدم غیره بقی موجودا فان مع قیامه بنفسه یقوم بوجوده وجود غیره فهو یقوم ولا یقوم الا الواحد فاذا نظرت من هذا المقام علمت ان الکل منه مرجع الکل الیه فاذا علمت عجزک عن الشکر فکانک رفعت نفسک عن البین فی قلت لا احصی ثناء علیک اذا احصیت الشکر فکانک شاهدت حقیقة الحق وقلت انت کما اثنیت علی نفسک فهو الشاکر والمشکور آنی سمند و تند تیز گام افهام در بیدار معرفت ذات و صفاتش از تنگ بمانده وای سیاح سیاح عقول طالبان صولت دریای عشق ومحبتش در تنگ مانده طوطی شکر خای زبان شاکران در قفس دهان از ادای شکر نعماهی او کلیل عندلیب نغمه سرای جنان در گلستان جنان از نوای حمد وثنای او علیل قال الشیخ منبع الاسرار فرید الدین عطار قدس سره

نظم خداوندی که او داند که چونست + که او از هرچه میدانم برونست + ز کنه ذات او کس را نشان نیست + که هر چیزی که گوئی هست آن نیست + زهی صنع نهان و آشکارا + که کس را جز خموشی نیست یارا + هزاران موی را بشگافتم من + طریق این خموشی یافتم من + نگه کن ذره ذره گشته حیران + بحمدش خطبهٔ توحید گویان + زهی انعام لطف کارسازی + که یک یک ذره را با اوست رازی + زهی اسم و زهی معنی همه تو + همی گویم که ای ای همه تو + نه بینم در جهان مقدار موئی + که او را نیست با سوی تو روئی + اگر لطفت نه هستی بیاراستی نبودی ذره را یاد ادراستی همه باقی بنسبت تو نهانی + درون جان بیرون جهانی + همه جانها ز تو حیران بمانده + تو با ما در میان جان بمانده + جهان از تو پر و تو در جهان نی + همه در تو گم و تو در میان نی + توئی معنی و بیرون تو اسم ست + توئی گنجینه و عالم طلسم ست + زهی فرد حضور تو ز آن ذات + که بر هر ذره می یابد ز ذرات + ترا بر ذره ذره راه بینم + دو عالم ثم وجه الله بینم + دوئی را نیست ره در حضرت تو + همه عالم توئی و قدرت تو + وجود جمله ظل رحمت تست + همه آثار صنع و قدرت تست + نکو گوئی نکو گفت ست در ذلت + که التوحید اسقاط الاضافات + دران وحدت چرا پیوند جویم + توئی مطلوب و طالب چند گویم + هزاران تشنه زین وادی برآیند + برین درگه بزانو اندر آیند + ز عجز خویش میگویند غمناک + توئی معروف عارف ما عرفناک + دو عالم جمله در گفتار ماندند + همه در پرده پندار ماندند + همی گویند ما در جست وجویم +

تو دیری گاه مرد راه او نیم + عجائب بین که آمد دره خاک + که تا دینش و هر خورشید افلاک + چو داری حوصله از پشه کم + چگونه مے
در آشامی دو عالم + بر و صحرای بیهوده پیمای + زحد خویشتن بیرون منه پای + که در خور نیست حق را جز حق ای دوست + چه میخیزد ازین مشت رگ و
پوست + یکی دان جمله چه آخر چه اول + ولی بیننده را چشمی ست احول + یکی خوان و یکی خواه و یکی جوی + یکی بین و یکی دان و یکی گوے +
تو ئی فی الجمله مقصود دو عالم + سخن کوتاه شد والله عالم + **الفائدة التاسعة** اعلم ان لفظ الحمد ههنا مفرد و لکن دخل علیها حرف
التعریف و فیه قولان الاول انه ان کان مسبوقا بمعهود سابق انصرف الیه والا یحمل علی الاستغراق صونا للکلام عن الاجمال والثانی
انه لا یفید العموم الا انه یفید الماهیة والحقیقة فقط اذا عرفت هذا فنقول الحمد لله علی الاول انما وان کل ما کان حمد وثناء فهو له
و حقه و ملکه و ذلک لان اللام اما للاختصاص اللائق کقولک السریر للملک وکقولک الدار لزید و اما للقدرة والاستیلاء کقولک البلد للسلطان
و اللام فی الله یحتمل ههنا الوجوه الثلاثة فان حملته علی الاختصاص اللائق فمعلوم ان الحمد لا یلیق الا به لغایت جلاله و کثرة افضاله و ان
حملته علی الملک فمعلوم انه سبحانه مالک للکل من العبید و مما صدر منهم و ان حملته علی الاستیلاء والقدرة فمعلوم انه واجب لذاته و ما سواه
ممکن والواجب مستول علی الممکن فالحمد لله بمعنی ان الحمد لا یلیق الا به و بمعنی ان الحمد ملکه و ملکه و بمعنی انه هو المستولی علی الکل و علی الثانی
افاد ان ماهیة الحمد حق الله تعالی و ملک له و ذلک یمنع کون فرد من افراد هذه الماهیة لغیر الله فثبت علی القولین ان قوله الحمد لله ینفی حصول الحمد
لغیره فان قیل الیس ان المنعم یستحق الحمد من المنعم علیه فالاستاذ من التلمیذ والسلطان من الرعیة کما قال علیه السلام من لم یحمد الناس لم یحمد الله
قلنا ان کل من انعم علی غیره بانعام فالمنعم فی الحقیقة هو الله تعالی لانه لولا انه تعالی خلق تلک الداعیة فی قلب ذلک المنعم لم یکن المنعم علیه
من الانتفاع بتلک النعمة فثبت ان المنعم فی الحقیقة هو الله سبحانه و تعالی و کان المنعم المجازی آلة لانعام المنعم الحقیقی والآلة
ان کانت لها جودة فالمستعمل لها لا بد ان یمدحها فکذلک ههنا و فی الحدیث یجاء یوم القیامة برجل فیقول الله تعالی ماذا صنعت فیما
انعم علیک اخوک فلان فیقول یا رب علمت ان النعمة کانت منک فشکرت فیقول الله تعالی لم تشکرنی اذا لم تشکر من اجریت النعمة علی یدیه
ففی المذهب اشارتان الاول ان الشکر لا بد ان یکون علی وقت النعمة ای اذا اعطاک بلا واسطة و اذا اجراه علی ید عبد فاشکر
لواسطة والثانی ان الذی جرت النعمة علی یدیه اذا لم تشکره فهو ثبت بذلک فکیف اذا لم تشکر الله الذی اسبغ علیک نعمه ظاهرة
و باطنة الانعاتیب **الحکایة** اصاب ابراهیم الخواص فی طریق مکة العطش فاد هش اذ جاءه رجل و بیده رمق فصب الماء فی فیه فافاق
فقال من انت فقال انا اعطیک ولا اسالک فاشرب ولا تسال فقال ابراهیم انت المحسن فلا تسال فالذی سقیتنی من اجله
یعرفک اما انا فلا تسالنی فالذی سقیتنی من اجله هو المحمود یعرفک اما انا فلا یحسن منی ان اشرب نعمتک ولا اعرفک فاشکرک
واما الدلائل العقلیة علی ان المحمود هو الله تعالی و لا یحمد غیره فکثیرة منها ما ذکرنا و هو خلق داعیة الانعام فی قلب المنعم
و منها ان کل من انعم علی غیره فانه یطلب بذلک الانعام عوضا البتة اما ثوابا و اما ثناء او تحصیل الجود او تخلیص النفس من البخل و طالب
العوض لا یکون منعما فلا یکون مستحقا للحمد فی الحقیقة اما الله تعالی فانه کامل لذاته والکامل لذاته لا یطلب الکمال لاستحالة تحصیل
الحاصل و کانت عطایاه جودا محضا فثبت ان لا یستحق الحمد الا الله سبحانه و باقی الدلائل مذکور فی الفاتح **الفائدة العاشرة**

الحمد لله تعلق بالماضی والمستقبل وفائدة تصل الیک فی الحال اما تعلقه بالماضی فانه یقع شکر النعم المتقدمة بالمستقبل فانه
تجدد النعم واستمرارها تمسکا بقوله تعالیٰ لئن شکرتم لازیدنکم وفائدة الحال استبراء الذمة عما وجبت فی الماضی واستجلاب
النعمة بما وعدت فی المستقبل فکانک بقولک الحمد لله قضیت دین الله والزمت دینا علی کرم الله عز وجل فالاشتغال بالحمد اقدام
بالخدمة وقیام بالطاعة وتدارکا للنعم الماضیة وانتظار الآتیة واستفتاحا لابواب الفضل والکرم واستمتاع الضائق
الجود والنعم فلهذا قیل ان الحمد بسبب تعلقه بالماضی لیغلق علیک ابواب النیران وبسبب تعلقه بالمستقبل یفتح لک ابواب الجنان
وفی الحال یبشرک بجنة الرحمن اذ لا حاجب للحمد لله الملک المنان جل جلاله ولهذا قال ارباب الاشارة ان قولنا الحمد لله ثمانیة احرف وابواب
الجنة ثمانیة فمن قال هذه الثمانیة عن صفاء قلبه استحق ثمانیة ابواب الجنة فلک الحمد یا رب فی الاولی والآخرة اشعار آلهی لک الحمد
الذی انت اهله + علی نعم ما کنت قط لها اهلا + متی زدت تقصیری لی تزد فی تفضیلا + کانی بالتقصیر استوجب الفضلا +

الفصل الثالث فی فضائل هذه الکلمة الکریمة وبرکتها ما ذکر فی خالصة الحقائق عن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم ثلث من کن فیه اداه الله فی کنفه ونشر علیه وادخله فی محبته قیل من ذلک یا رسول الله قال من اذا اعطی شکر واذا قدر غفر
واذا غضب عز وبروایة صبر وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم علیٰ قال انه قال ینادی منادی یوم القیمة لیقم الحامدون فیقوم زمرة
فنصب لهم لوائی فیدخلون الجنة قیل وما الحامدون قال الذین یشکرون علی کل حال وفی روایة یشکرون علی السراء والضراء وعن
ابن عباس رضی الله عنهما عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال اول من یدعی الی الجنة یوم القیمة الذین یحمدون الله فی السراء والضراء
وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله تعالیٰ یباهی ملائکته بعبده المریض یقول فی مرضه الحمد لله فیقول انظروا الی عبدی کیف یحمدنی فی
مع بلیته اکتبوا له برائة من النار وقال رسول الله ان الله تعالی لیرضی من العبد ان یاکل الاکلة ویشرب الشربة فیحمده علیها وروی
کعب الاحبار انی وجدت فی کتاب الله المنزل انه لیس من عبد یرفع لقمة الی فیه فیقول من قبل ان یدخلها فاه بسم الله الحمد لله رب العالمین
الالم یتجاوز تراقیه حتی یغفر الله ذنوبه وان کانت قدر ملأت بین السموات والارض واذا شرب فمثل ذلک وذکر الشیخ الجزری فی الحصن الحصین
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما انعم الله تعالیٰ علی عبده من نعمة فقال الحمد لله الا ادی شکرها فان قالها الثانیة جدد الله ثوابها
فان قالها الثالثة غفر الله له ذنوبه وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما انعم الله تعالیٰ عبدا نعمة فقال الحمد لله رب العالمین الا وقد اعطی
خیرا مما اخذ وذکر الامام الرازی رحمه الله فی المفاتیح مثل هذا روایة عن النبی صلی الله علیه وسلم حیث قال اذا انعم الله تعالی علی عبده نعمة فیقول
العبد الحمد لله فیقول الله تعالیٰ انظروا الی عبدی اعطیته ما لا قدر له فاعطانی ما لا قیمة له وقال الامام فی تفسیر هذا الحدیث ان الله تعالیٰ
اذا انعم علی العبد کان ذلک الانعام احد الاشیاء المعتادة مثل ان کان جائعا فاطعمه او عطشانا فارواه او عریانا فاکساه فلما قال العبد
الحمد لله کان معناه ان کل حمد اتی به احد من الحامدین فهو لله وکل حمد لم یات به احد من العالمین وامکن فی حکم العقل دخوله فی الوجود
فهو لله تعالیٰ فیدخل فیه جمیع المحامد التی ذکرها الملائکة العرش والکرسی وساکن اطباق السموات وجمیع المحامد التی ذکرها جمیع الانبیاء علیهم السلام
وجمیع الاولیاء والعلماء وجمیع الخلق الی ان قال اصحاب فی الجنة حیث اخبر تعالیٰ عنهم واخر دعوٰهم ان الحمد لله رب العالمین ثم جمیع

هذه المحامد متناهية فان محامد الله سبحانه بذاته التي هي غير متناهية ايضا داخل في قول الحامد الحمد لله رب العالمين فلهذا قال جل ذكره
انظروا الى عبدي الحديث والوجه الثاني ان نعم الله تعالے متناهية وقوله الحمد لله غير متناهية ومعلوم ان غير المتناهي اذا اسقط منه
المتناهي يعني اذا اسقط منه المتناهي يبقى الباقي غير متناه فكان الله تعالے يقول عبدي اذا قلت الحمد لله في مقابلة تلك النعمة فكافيت
نعمتي ومع ذلك يبقى لك من تلك الكلمة طاعات غير متناهية فلا بد من مقابلتها بنعمة غير متناهية فلهذا يستحق عبدي الثواب الابدي
والجزاء السرمدي فثبت ان العبد قد اعطى خيرا مما اخذ والوجه الثالث ان النعمة من الله تعالى الى عبده والحمد لله من العبد الى الله تعالى
سبحانه لابد من الله الى العبد ثم من العبد الى الله تعالى والمنتهي الى القديم افضل من المنتهي الى الحادث والوجه الرابع ان الحمد من العبد صرف وسعه
بالتمام والنعمة من الله تعالى خلاف ذلك مثاله تصدق غني بالف وتصدق فقير بدرهم ايهما افضل قلنا تصدق الفقير لانه صرف جميع ماله حتى
لم يبق بخلاف الغني فانه تصدق بعشر ماله او اكثر او اقل بان تصدق كثيرا ليكن يبقى له اكثر فحمد العبد بمنزلة بذل الفقير درهمه ونعم الله سبحانه بمنزلة
الف الغني فان الله تعالى اعطى حتى اعطى ثم اعطى حتى بالغ في الاعطاء والكرم والجود حيث لا يدخل تحت العد وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها
ولكن كل ذلك لم يكن بمنزلة قطرة اخرجت من مائة الاف بحار غير متناهية فلا جرم قال اعطى خيرا مما اخذ والوجه الخامس ان النعمة حادثة ليس لها
من القدم حظ والحمد لله قديم لانه كلام قديم والوجه السادس النعمة غذاء للجسم والحمد غذاء للروح والوجه السابع النعمة على قدر العبد والحمد على
قدر الرب والوجه الثامن النعمة من نعمات الدنيوية والحمد من تفضيل الاخروية قيل في توجيه ان الله تعالے خلق العالم واقامته بالافلاك وزينته
بالكواكب خلق البدن واقامه بالروح وزينته بالحواس والالات على ان يصلح بها دينك ودنياك فتدخل النعم في فيك ويخرج منه
الشكر فادخالك النعم في اصلاح دنياك واخراجك الشكر منه اصلاح دينك والوجه التاسع النعمة في معرض الزوال ينقص كل يوم
والحمد في معرض الكمال يزداد كل ساعة والوجه العاشر النعمة محبوب العبد والحمد محبوب الرب والوجه الحادي عشر في النعمة ايجاب الدين
في ذمة العبد وفي الحمد اسقاط الدين عن ذمته مع اثبات الدين في ذمة كرم الله سبحانه لان في الشكر يلحق العبد مشقة وفي النعمة لا يلحق
الله فلو حسن الشكر قضى العبد حق الله سبحانه والوجه المشقة صار كرم الله تعالى مديونا عنه والوجه الثاني عشر النعمة جارت من الله الى العبد
وهي كالرفيق الذي يذهب الى السفر والحمد يجيئ من العبد الى الرب وهو كالحبيب الذي يجيئ من السفر والوجه الثالث عشر النعمة ذكر منعم
والحمد ذكر المنعم عليه واسباغ النعم عند المنعم لا يحيل قدر امثل معرفة المنعم عليه حق والوجه الرابع عشر النعمة من تجلي الافعال والحمد من
تجلي الصفات لانه كلام الله تعالى والوجه الخامس عشر النعمة نعمة من الله تعالى يصل الى العبد بوسايط الاغيار والحمد نعمة تصل الى
العبد بلا واسطة الغير والوجه السادس عشر الحمد من الله سبحانه يجيئ الى العبد ومن العبد الى الله تعالے فيتم الدور فيكون كالسالك
الواقف الواصل بخلاف النعمة فانه يصل الى العبد ثم لا يصل الى الله سبحانه فهي كالسالك الواقف في طريق والوجه السابع عشر النعمة
يصل الى الحبيب والعدو والحمد لا يوجد الا من الحبيب الصديق والوجه الثامن عشر في النعمة روية النعمة وفي الحمد روية المنعم واين
هذا من ذلك والوجه التاسع عشر ان ارسال النعم امتحان من الله سبحانه تعالے ان العبد يشتغل بالمنعم عن المنعم وجعل النعمة وسيلة الوصول
اليه كما ان الملك اذا اراد الخروج الى السفر فانعم على انسان بفرس ان فرح ذلك الانسان بالفرس وتملكه فهذا اشتغال بالنعمة

عن المنعم فیکون داخلا فیمن قال اللہ تعالیٰ فی حقہم رضوا بالحیوۃ الدنیا واطمانوا بہا وان فرح بہ من حیث انہ دلیل علی عنایۃ الملک فانہ یکون شکرا لکنہ فی الدرجۃ الادنی وان فرح بہ من حیث انہ یخرج فی خدمت الملک فینال بہ قربہ ویتوسل بہ الی خدمتہ فہذا تمام الشکر وہذا مثال حال الاولیاء قال اللہ تعالیٰ فیہم وسیجزی اللہ الشاکرین الا تری الی یعقوب صلوۃ اللہ وسلامہ علیہ فانہ فرح بالقمیص من حیث انہ وسیلۃ الی یوسف علیہ الصلوۃ والسلام ثم ما اعظم الفرق بین من یرید اللہ لیغنم علیہ وبین من یرید النعمۃ لیصل بہا الی اللہ سبحانہ **والوجہ العشرون** ان النعمۃ ما تتحقق الا ثنیۃ لان المنعم ہو اللہ والمنعم علیہ ہو العبد بخلاف الحمد فان الحامد ہو اللہ لقولہ الحمد للہ رب العالمین والمحمود ہو اللہ بامرہ وقل الحمد للہ وفی تفسیر بحر العلوم عن عائشۃ رضی اللہ عنہا عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال ما انعم اللہ تعالیٰ علی عبد من عبادہ نعمۃ علم انہا من عند اللہ الا کتب اللہ تعالیٰ وشکرہا وما علم اللہ تعالیٰ من عبد ندامتہ من ذنب الا غفر اللہ تعالیٰ لہ قبل ان یستغفر وان الرجل یشتری الثوب فیلبسہ فحمد اللہ تعالیٰ فما یبلغ رکبتیہ حتی تغفر لہ وذکر فی التنبیہ عن عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ رضی اللہ عنہم عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال خصلتان من کانتا فیہ کتب عند اللہ تعالیٰ شاکرا صابرا احدہما ان ینظر فی دینہ الی من ہو فوقہ فیقتدی بہ وینظر فی دنیاہ الی من ہو دونہ فیحمد اللہ تعالیٰ علی ذلک وعن ابن عباس رضی اللہ عنہما ان اللہ تعالیٰ صفوۃ من خلقہ اذا احسنوا استبشروا واذا اساءوا استغفروا واذا انعموا شکروا واذا ابتلوا صبروا وذکر فی مجمع اللطائف قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لو جمع اللہ نعم ما طلعت علیہ الشمس فی بیضۃ واحدۃ وعبدا واحدا ثم قال الحمد للہ فقد شکر نعم ربہ وقال علیہ السلام ما انعم اللہ علی عبد نعمۃ فقال الحمد للہ الا کان الحمد افضل وقد بینا فی تاویل ہذا الحدیث عشرین وجہا الآن وقال علیہ الصلوۃ والسلام اذا قال العبد الحمد للہ ملأ ما بین السماء والارض فاذا قال ثانیا ملأ ما بین السماء والسابعۃ الی الارض فاذا قال ثالثا یقول اللہ تعالیٰ سبیل تعط اما النقول والحکایات فی فضل الشکر والتحمید المرویۃ عن الانبیاء علیہم السلام **النقل الاول** عن الحسن رحمۃ اللہ علیہ قال قال موسیٰ علیہ السلام یا رب کیف استطاع آدم علیہ السلام ان یودی شکر ما صنعت الیہ خلقتہ بیدک ونفخت فیہ من روحک واسکنتہ جنتک واسجدت لہ ملائکتک وزوجت منہ حواء امتک قال یا موسیٰ علم ان ذلک منی فحمدنی علیہ کان ذلک شکر ما صنعت الیہ **النقل الثانی** اوحی اللہ الی موسیٰ علیہ السلام یا موسیٰ اتحب ان یحبک الملائکۃ والجن وما ذرأت من الانس فقال نعم قال حببنی الی خلقی قال یا رب کیف حببتک الی خلقک قال ذکرہم آلائی ونعمائی نحن اقول لک یا موسیٰ انہ من لقینی وہو یعرف ان النعمۃ منی استحییت ان اعذبہ **النقل الثالث** رای موسیٰ علیہ الصلوۃ والسلام کلبا یفارس ذنبا ولا یمکنہ المقاومۃ ولا یترک فتعجب فیہ موسیٰ علیہ الصلوۃ والسلام فقال لہ الکلب لا تتعجب فانی اکل نعمت سیدی لذلک فان لم اکافیہ ببدنی وروحی اکون کفورا فالنکتۃ ان من اکل نعمت ربہ ولم یشکر فہو انقص حالا من الکلب وکیف لا یکون انقص وہو آدمی حارسہ کلب بنفسہ سبعین سنۃ وہو یرضی بذلک **النقل الرابع** روی ان عیسیٰ علیہ السلام مر بفتی فاخذ بیدہ فذہب بہ الی فقیر فقال ہذا اخوک فی الاسلام وقد فضلک اللہ بالمیعۃ فاشکر اللہ تعالیٰ علی ذلک ثم اخذ بید الفقیر فذہب بہ الی مریض فقال ان کنت فقیرا فلست بمریض ما کنت تصنع لو کنت فقیرا مریضا فاشکر اللہ ثم ذہب بالمریض الی کافر فقال ما کنت تصنع لو کنت مریضا کافرا فاشکر وقال المحدثون فہم یہسم

الی الشکر الطریق المشاہدة ومقابلة حالہم بحال من سواہم وینبہا ہم عن الغفلة **النقل الخامس** فی تاج المذکورین جاء فی الاخبار قال اللہ تعالیٰ یا موسیٰ قل لقومک اعطیتکم عشرا من الخدم خمس من فوق وخمس من تحت ثم دعوتکم الی خدمتی فاین شکر ذلک اعطیتکم الشمس لتقضی لکم وتدرک بہا غلاتکم ٢ اعطیتکم القمر لتحسبوا بہ حسابکم ٣ واعطیتکم النجوم لتلیین ثمارکم وتغیرہا بعد الحموضة حلوا ٤ واعطیتکم السحاب لیقطر علی زروعکم وثمارکم ٥ والخامس اعطیتکم الریح لتروحوا بہا ویذہب عنکم السقم والنتن فاین شکر ذلک منکم واعطیتکم خمسا من تحتکم البسطت الارض تحتکم وانبتت فیہا الوان ثمارکم ٢ وسخرت الماء تجری معکم حیث ما تریدون بلا ید ولا رجل ٣ وجعلت الجبال اوتاد الارض ان تمید بکم ولولا ذلک لم تقدروا البناء علیہا ٤ وسخرت لکم البہائم مختومة الالسن مطیعة لکم سامعة لا تشکوا من الحمل والعناء ٥ اعطیتکم النساء لتخدمنکم وتستانسوا بہن فاین شکر ذلک منکم **النقل السادس** وحکی ان اللہ تعالیٰ قال یا موسیٰ اعطیتک النبوة ولم امن علیک والتوریة ولم امن علیک وانما منتی علیک فی ان قضیت علیک قضاء الخیر دون الشر فقال موسیٰ علیہ السلام کنت اصنع یا ربی جامع فرعون فقال یا موسیٰ الان عرفت الآئی ونعمائی **النقل السابع** قالت عائشہ رضی اللہ عنہا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان نوح علیہ الصلوة والسلام اذا اکل او شرب قال الحمد للہ واذا خرج من الخلاء قال الحمد للہ الذی اذاقنی لذتہ وابقی فی جسمی منفعتہ واخرج عنی اذاہ فسماہ اللہ تعالیٰ عبدا شکورا **النقل الثامن** وقال موسیٰ علیہ السلام ونہی علی اخفی نعمک قال النفسان یدخل احدہما باردا ویخرج الآخر حارا لولاہما لیفسد جیشک **النقل التاسع** سال سلیمان علیہ السلام فقال الٰہی ہل نعمة اعظم مما انعمت علی فقال جبرئیل علیہ السلام اتحب ان تعرف نعمة اعظم من ہذا قال نعم قال لا تتنفس الا باذنہ فامتنع فلم یمض ہنیئة ان اشرف علی الہلاک فقال لہ جبرئیل علیہ السلام لو لم تحفظ نفسک ہذا لا تہلک فتنفس بہ قال الان عرفت عظم النعمة ثم ہذا الذی یساویہ ملک تعطیتک کل یوم ولیلة اربعة وعشرین الفا فاین انت وان تعد وانعمة اللہ لا تحصوہا **النقل العاشر** حکی انہ کان بنی اسرائیل زوجان خیرا فی النعمة حال شبابہما وشیخوختہما فاختارا فی الشباب فاعطاہما اللہ تعالیٰ فشکرا علی ذلک فلما بلغا الشیخوخة انتظرا زوال النعمة فاوحی اللہ تعالیٰ الی نبی ذلک الزمان انی اخترت النعمة علیہما ایام حیوتہما لشکرہما علی ما انعمت والحمد للہ علی کل حال **واما نقول المشائخ** قال الامام الصادق قدس اللہ روحہ ورضی اللہ عنہ فی قولہ تعالیٰ ولئن شکرتم لازیدنکم ای لئن شکرتم ہدایتی لازیدنکم ولایتی ولئن شکرتم ولایتی لازیدنکم جنتی ولئن شکرتم جنتی لازیدنکم قربتی ولئن شکرتم قربتی لازیدنکم وصلتی ولئن شکرتم وصلتی لازیدنکم رویتی وقال شقیق البلخی قدس سرہ لم یرد اللہ تعالیٰ بتلک الزیادة زیادة الدنیا فان الدنیا ہون علی اللہ تعالیٰ من ذلک معناہ لئن شکرتم النعمة الطاعة اہمانتی وتعلمون ان الطاعة بتوفیقی منی لازیدنکم توفیقا فی طاعتی وقال بعضہم ان اللہ تعالیٰ وعد النجات من عذاب الدنیا بالشکر بقولہ تعالیٰ الا ال لوط نجیناہم بسحر نعمة من عندنا کذلک نجزی من شکر ووعد الدرجات فی الآخرة بالشکر لقولہ تعالیٰ ما یفعل اللہ بعذابکم ان شکرتم قال ابو بکر الوراق رحمة اللہ علیہ الشکر علی اربعة اوجہ اولہا تعرف بان النعمة من اللہ تعالیٰ بقلبک لقولہ وما بکم من نعمة فمن اللہ والثانی تعرف بلسانک وتحمدہ لقولہ وقل الحمد للہ والثالث فطیعہ ببدنک لقولہ تعالیٰ اعملوا آل داؤد شکرا والرابع ان تنفی المعصیة لقولہ واتقوا اللہ لعلکم تشکرون وقال شداد بن حکیم لمحمد بن جعفر البخاری رحمہما اللہ ما تقول للناس علی المنبر قال اذکرہم آلاء اللہ ونعماہ حتی شکروہ واذکرہم جفاءہم

مع اللہ حتی یتوبوا ویعتذروا منہ واخبرہم بمکائد ابلیس حتی یحذروا منہ واذکرہم الموت حتی یستعدوا لہ قال حق لک ان تجلس و قال بعض الحکماء
خطابا بالامۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم یا ابن آدم اعطاک اللہ تعالی مالم یعط آدم علیہ السلام فی ولدہ ونوحا علیہ السلام فی ولدہ وابراہیم صلوٰۃ اللہ و
سلامہ علیہ فی ولدہ ومحمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الدیہ واعمامہ ماکان سبق منک فی السالف حتی کتبک فی سابق علمہ من احیایہ وام العلم حتی جری بایمانک ثم اخرجک
فی خیر امۃ ما کنت تصنع لو ملکت الدنیا وانت تعبد الاصنام لا یسمع ولا یبصر ولا یغنی عنک شیئا فاللہ تعالی بفضلہ اصطفاک ومن النار نجاک
فذلک قولہ تعالی قل بفضل اللہ وبرحمتہ فبذلک فلیفرحوا قالوا فضل اللہ الاسلام ورحمۃ القرآن وقیل بفضل اللہ حیث جعلک
مومنا فی الابتداء وبرحمۃ حیث یرحمک فی الانتہاء وحکی ان الحسن بن علی رضی اللہ عنہما التزم الرکن فقال الٰہی انعمتنی فلم تجدنی شاکرا
وابتلیتنی فلم تجدنی صابرا فلا انت سلبت النعمۃ عنی بترک الشکر ولا انت اومت الشدۃ علی بترک الصبر الٰہی مایکون من الکریم الا الکرم ولا من
الجافی الا الجفاء وقیل سبحان الذی اعطی النعم باوقار ورضی من الشکر بمثقال اعطی العباد الوان النعیم ورضی منہم بشکر واحد والعباد
عصوہ بانواع المعاصی ورضی عنہم بندامۃ واحدۃ لم یطالبہم بکل معصیۃ توبۃ ولا بکل نعمۃ شکرا نظیرہ الوضوء الواحد یرفع الاحداث کلہا کذلک
الندم یرفع الذنوب کلہا لقی شقیق البلخی عبد اللہ ابن المبارک فقال لہ عبد اللہ ما سیرۃ اصحابک یا شقیق فقال ان اعطوا شکروا وان منعوا صبروا
قال عبد اللہ ہذا داب کلابنا فسالہ شقیق عن سیرۃ اصحابہ فقال عبد اللہ ان منعوا شکروا وان اعطوا اثروا ولذا قیل الشکر لا یحتاج الی النعمۃ
فان الشکر الحقیقی ہو التلذذ بالبلاء قال اہل المحبۃ لیس بصادق فی العشق من لم یتلذذ بضرب المعشوق بزرگان گفتہ اند کہ ہیچ بلائی نیست
کہ مگر دران بلا پنج گونہ شکر واجب ست اوّل آنکہ این مصیبتی بود دنیوی نہ دینی یکی سہل تستری را گفت قدس سرہ کہ دزد در خانہ من شد وکالا ہمہ
برد گفت شکر کن کہ شیطان در دل تو نشد و ایمان برد دوم آنکہ ہیچ بلائی نیست مگر آنکہ ازان سخت تر وصعب تر ممکن ست واگر مثلا نہایت
رسد در جنب کفر عافیت ست عیاذا باللہ منہا مر عیسی علیہ السلام علی رجل مقطوع الیدین اعمی العینین الاذنین قد قعت الاکلۃ فی بدیہ
وہو یقول الحمد للہ الذی عافانی من البلایا فقال عیسی علیہ السلام وکیف تحمدہ وقد وکلت البلایا بک فقال عیسی ہل فی خزانۃ اللہ تعالی
بلاء اشد مما ابتلیت بہ قال نعم بلیۃ الکفر والجحود فقال یا روح اللہ فکل بلاء فی جنب بلاء الکفر عافیۃ سوم آنکہ این بلا در دنیا بتو رسیدہ
و با آخرت نیفتاد و عقوبت دینی واقع عقوبت آخرت ست کہ پیغمبر فرمودہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ ہر کرا در دنیا عقوبتی کنند در آخرت نکنند
چنانچہ داروی تلخ طبیب دافع امراض کلیہ گردد چہارم آنکہ این مصیبت در لوح محفوظ بر تو نوشتہ بود چون بخیر گذشت شکر واجب آید
شیخ ابو سعید ابو خیر قدس سرہ از خر بیفتاد گفت الحمد للہ گفتند حمد بر چیست گفت از خر افتادن بہ پس پشت کردم یعنی بر من نوشتہ بود
بگذشت پنجم آنکہ آن مصیبت سبب ثواب آخرت ست و آن معصیت مستوجب آن ثواب شدہ شکر باید کرد کہ در خبر ست کہ اہل بلا را در قیامت
چندان ثواب دہند کہ آرزو برند کہ کاش در دنیا ہمہ عمر گوشت و پوست با مقراض بریدہ بودی نادر برابر ان مصیبتہا ثواب جزیل امروز مستعد
گشتی **اما الحکایات** حکی ان امرأۃ من العراق جاءت الی عمر بن عبد العزیز رحمہ اللہ وکان جالسا فی المشرفۃ ومعہ اناس فسالتہ عن امرہ
فدلہا علیہا فدخلت علی طمع ان تسال منہ لاطفالہا شیئا فلم تر فی دارہ شیئا غیر الحصیر وکانت زوجتہ جالسۃ علی الحصیر تغزل فاضمرت
فی نفسہا انہ لا یلیق بہم الاحسان بعدہم وکانت زوجتہ فاطمۃ فسالہا عن احوالہا اذ ادخل عمر وکان فی صحن الدار تراب فاخذہ یسقی الماد

سن البیر وبلبا الطین وکان ینظر الی داخل البیت فاخذت فاطمۃ تمشط راسہا وہو ینظر فقالت المراۃ غطی راسک یا کریمۃ فان
ہذا الرجل ینظر الیک فقال انہ ہو وجہ امیر المومنین فتعجب المراۃ ودخل ہو وسالہا عن حالتہا فقالت لی ثمانیۃ اطفال
لا اب لہم ولا مال صحبت الیک یتدبر علیہم فان رایتہ فاکتبہم فی جریدۃ الیتامی فقال نعم ولکن لیس فی بیت المال الا نفقۃ واحد
قالت فاکتب اذا اسم الکبیر فسالہا عن اسمہ فکتبہ فقالت الحمد للہ قال فما اسم الثانی فاخبرتہ فکتبہ فحمدت المراۃ ثم کذلک حتی کتب
اسم السابع فکتب ثم لما قالت عند خبر السابع جزاک اللہ قلت ما وعد اللہ بدعاء عمر زیادۃ فترکت اسمہ **الحکایت الاخری**
کان من عادۃ ہارون الرشید ان یغیر زیہ ویطوف فدخل سجنہ یوما فوجد فیہ رجلا فسالہ بای ذنب حبست فقال الرجل انا ایضا متردد
فی ذلک لان الخلیفۃ لا یحبس الا بالحق ولا ادری لنفس جرما موجبا للحبس فقام وخرج وامر بہ فخلع علیہ فقیل لہ فی ذلک فقال من حتی ان
جمیع الناس یمدحوک فقال شتان بینہ وبینہم انہم یعیشوا فی حمایتی وعنایتی فای فخر لہ فی مدحی بل کل الفخر لہذا فانہ ماخوذ لعقابی مقید
فی حبسی ومع ذلک لا یذمنی بل یمدحنی ویحمد حالی ہو ندیمی وحبیبی ویشہد لذلک یونس علیہ الصلوۃ والسلام حیث قال اللہ تعالیٰ
فلولا انہ کان من المسبحین وقد قال تعالیٰ فی موضع آخر یسبح للہ ما فی السموٰت وما فی الارض ولم یجد احد من المسبحین ما وجد
یونس لانہ سبح حالۃ کونہ محبوسا ولذا قال علیہ السلام ان اللہ تعالیٰ یباہی ملائکتہ لعبدہ المریض یقول فی مرضہ الحمد للہ فیقول لہم انظروا
الی عبدی کیف حمدنی فی بلائہ اکتبوا لہ براءۃ من النار وقیل یباہی سبحانہ وتعالیٰ عند جواب العبد منکرا ونکیرا ربی اللہ فقال ملائکتہ
انظروا الی عبدی صرفت النعم کلہا عنہ وبدلت النعمۃ محنۃ والسرر والفرش ترابا وجعلت اولادہ ایتاما وازواجہ اراملا وکیت ومع
ذلک لا ینسانی وافتخر بعبودیتی ومدحتی بربوبیتی فافتحوا فی قبرہ بابا من الجنۃ واجعلوا فی قبرہ روضۃ من ریاض الجنۃ وضعوا لہ سریرا مغطی
بالسندس والاستبرق وعطروہ بالروح والریحان وبشروہ بالرحمۃ والغفران **الحکایت الاخری** قیل کان علی خاتم دانیال
علیہ السلام صورۃ اسدین بینہما صبی یلحسانہ وقد کان فی ابتداء حالہ رضیعا ملقی فی المفازۃ وارسل اللہ تعالیٰ الیہ اسدین حتی یلحسانہ
ویرضعانہ فنقش علی خاتمہ ما مضی علیہ فی اول الحالۃ ویتذکر داشکر **الحکایت الاخری** وکان لمحمود الغزنوی غلام اسمہ
ایاز ولاہ عمل العراق وکان یقربہ غایت التقریب فوقع الساعون عند السلطان فیہ لہ صندوقا مقفلا فیہ جواہر نفیسۃ لا یمسک مفتاحہ
الا ہو فاستفتح السلطان منہ الصندوق ففتحہ فاذا فیہ فروا قدیم قیمتہ طوجان فسالہ السلطان فقال فی الوقت الذی من دیار الکفر
کنت لابسہ فکلما یتجدد النفس الی بالکبر افتح الصندوق فاراہ واشکر حالتی ہذہ فیزول عنی التکبر فملکت منہ العراق وزاد ترتیبہ وانعامہ
کیف وقد قال امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ رحم امرا عرف قدرہ ولم یتعد طورہ **الحکایت الاخری** ابراہیم الخواص قدس اللہ
روحہ کان فی طریق الحج فکبت عن الطریق فاصابہ العطش اذا جاء رجل وبہ رکوۃ فصب الماء فی فیہ فلما فتح عینہ قال من انت قال اشرب
فانا لا اسالک فلما تسالنی انت فقال ابراہیم انت المحسن فیسعک ان لا تعرفنی اما انا فلا یحسن لی ان اشرب نعمتک ولا اعرفک **الحکایت**
الاخری لما قتل مامون ابا جعفر البرمکی امر منادیا ای من بکی علیہ واظہر جزعا یصادر ووضع عند قبرہ عیناہ ینظر فلما کان من اللیل
جاء اعرابی وصاح فبکی واخذوہ فسالہ مامون اما بلغک ندائی قال بلی لکن من حق المنعم ان یشکر لہ وقضیتی انی قد افتقرت ولزمتنی دیون

فجئته فوقعت الیه الحال فاعطانی عشرین الفا فالآن لاابالی شکره بروحی وبیدنی فقال مامون لواعطیتک اکثر من ذلک اتنساه قال
نعم مالان فیه رضاک فامرله باربعین الفا فلما جن اللیل جاء وصاح وبکی فاخذه غضب مامون وقال نقضت العهد قال لکن جبتہ
بکلمة وہی ان اقول له یا مبارکا فی الحیات والممات فبکی مامون وامر بالتعزیة وخلع علی الاعرابی **الحکایت الاخری** غضب ابو جعفر
الدوانقی علی معن بن زائدة فتواری وتلطخ وجهه بدهن لیسود فامر بطلبه فلقیه واحد من الطالبین وحرس ان یکون هو فقال فی نفسه انی
امتحنه حتی اعلم قال اعطنی راحلتک هذه فنزل عنها واعطاها ایاه قال یا معن غیرت ظاهرک وما غیرت باطنک فعرفتک فقال بتغیر الظاهر
یفوت الصورت اما بتغیر الباطن یفوت الدین فاطلقه لجوده فنزل معن فی غار اسد بن الجموح ففرش له کساء خلفاء واطعمه فلما البلاد
حاصر العدو بابا جعفر فجاء معن وهزمهم فاعطاه ابو جعفر نصف ملکه ثم حضر اسد بن جموح قد اغیر علیه فاخبر معنا ان قبیله کذا اغاروا علی اهذا
مالی فامر معن عسکره فتتبعهم حتی اخذوا الاموال والاولاد وجاء والی معن بدون ان یعلم الاسد فانزلهم فی بستان له ثم قال للاسد ارکب
معنا نخرج للریاضة فجاء الی هذا البستان فتوقف فقال له ادخل فدخل فاستقبله اولاده واهله فتعجب فوضعوا له الحدیث
فخرج یشکره فنادی ان هذا البستان وقف علیک وعلی اولادک وقال بل الشکر واجب علی لک حیث ابتدائتنی فی فناک وانزلتنی جنانک
فکیف **الحکایت الاخری** اهدی الی ابی حنیفة رضی الله عنه طبق تمر فملاء الطبق دنانیر فقیل له فقال وله فضل السبق علینا
لو قابلته بالکفران عیاذا بالله **الحکایت الاخری** سال شیخ العباس من بنت بهاء الدوله شیئا لبناء المدرسة فامرت له بنکته
الذرة فاخذ وشکرها فلما علمت ارسلت الیه بجواهر ووهب کثیرة فالذی شکر منا من الذرة لامته الله فاز فکیف ینبغی ایها الغافل لک
ان لاتشکر الله سبحانه علی نعم کثیرة عظیمة یعجز الخلائق باسرهم عن احسانها منها **قال** بعض الحکماء اشتغلت بشکر اربعة اشیاء اولها
ان الله تعالی خلق الف صنف من الخلق فرایت بنی آدم کرم الخلق فجعلنی من بنی آدم والثانی انه فضل الرجال علی النساء فجعلنی من الرجال
والثالث رایت الاسلام افضل الادیان واحبها الی الله تعالی فجعلنی مسلما والرابع ورایت امة محمد صلی الله علیه وسلم
افضل الامم فجعلنی من امة محمد صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم وقال بکر بن عبد الله من کان مسلما وهو فی عافیة اجتمع سید نعیم الدنیا
وسید نعیم الآخرة لان سید نعیم الدنیا هو العافیة وسید نعیم الآخرة هو الاسلام قال سفیان الثوری نعمتان ان رزقک الله تعالی
فاحمده علیهما واشکر احتسابک من باب السلطان واجتنابک من باب المیطب **الحکایت الاخری** خرج الحسن والحسین وعبد الله
بن جعفر رضی الله عنهم حاجین فقالوا عن اثقالهم فمروا بعجوز فسالوها طعاما قالت مالی الاشویهة فاذبحوها واتخذوا طبیخا فلما رکبوا قالوا
ان حضرت المدینة فیسئلنی فنحن من قریش فلما تغیرت احوالها خرجا الی المدینة یبیعان بعر الابل فمرت العجوزة بباب الحسن فعرفها قد عاها
واعطاها الفا والف شاة وبعثها الی الحسین فکذلک ثم عبد الله کذلک وقیل مثلی کل واحد منها ای اعطی عبد الله جعفر مثل کل واحد
من الحسن والحسین ثم قیل لهم اقضیتم حقها قالوا لا ان فضل السبق وفی هذه الحکایت اشارة للفطن بها تفطن **الحکایت لاخری**
حکی عن بعضهم انه قال رایت فی بعض الاسفار شیخا کبیرا وقد طعن فی السن فسالته عن حاله فقال انی کنت فی ابتداء عمری اهوی ابنة
عم لی وهی کذلک کانت تهوانی فاتفق انها زوجت منی فلیلة زفافها قلنا تعالے حتی نصلی هذه اللیلة شکرا لله تعالی علی جمعنا فصلینا

تلک اللیلة ولم یتفرغ احدنا الی صاحبه فلما کانت اللیلة ثانیة قلنا مثل ذلک فمنذ سبعین او ثمانین سنة نحن علی تلک الحالة کل لیلة
کذلک فقیل ابکذا یا فلانة فقالت العجوز کما قال الشیخ **الحکایت الاخری** در ریاض القدس آورده است که عبدالله بن زید گفت که روزی
براهی میرفتم فقیری دیدم درمیان راه افتاده وهردو چشم وهردو دست و پا تباه گشته وبزبان فصیح در مقام شکرگذاری کلمهٔ الحمدلله
می گفت وبعد ازان شنیدم که می گفت که اکثر نعم الله تعالی علی نزدیک او رفتم خواستم با او سخن گویم گوشهای وی نیز گران بود زبسیار جهد کردم
تا آواز خودش بشنوانیدم گفتم یا شیخ انچه از اسباب شکرگذاری ست در ذات تو مفقود می بینم شکر کدام نعمت می گذاری مرا گفت ای بطال
پنداشتم که تو از حق تعالی خبرداری به حقیقت بدانکه آن نعمت که حق تعالی درباره من کرده با کسی دیگر آن نوع اکرام نفرموده که هرچه آلت
معصیت بوده از من سلب فرمود اگر پای داشتمی میبایستی که از پی شهوتها رفتمی واگر دست داشتمی حرام وشبهت در دست گرفتمی واگر دیده
داشتمی بنا شائست ومحرمات نگریستمی واگر گوش داشتمی لهو ولغو شنیدمی هرچه ساز معاصی ست ازمن باز گرفته ودل که جای مهر ومحبت
اوست وزبان که محل ذکر وشکر اوست برمن نگاه داشته تا در دل مهر او دارم وبر زبان ذکر او می رانم وشکر نعمتهای او میگذارم تا فردا هم
از جملهٔ ذاکران باشم وهم از زمرهٔ شاکران **حکایت دیگر** عارفی از مبصران روزی در بازار نزد گبری نشسته بود واین گبر از جملهٔ متمولان
بود ومال واستعداد بسیار داشت ناگاه مردی بیامد وخبر وفات عیال وتلف اموال او آورد وآن متغیر شد بعد ازان دست بزیر جامه برد
وشکرگذاری تمام بجا آورده وقبض او ببسط متبدل گشت آن درویش میگوید که از حال گبر تعجب نمودم باوی گفتم که تطلع دنیا بمال وزن و
فرزند منوط ست وتو بر فراق این هرسه اظهار شکرگذاری کردی مردم بر نعمت شکر می گویند وتو بر محنت گفت ای شیخ چنانست که تو گفتی
اوّل باستماع این خبر متفرق الحال گشتم اما چون دست بمیان بردم وعقد زنار برمیان خود منعقد دیدم باخود گفتم که مال وعیال
واولاد واحفاد هرچه داشتم همه رفت اما چون عقد زنار برمیان من استوار است ازان باک ندارم ودل را باین معنی تسلی دادم **بیت**
گر مال ومنال تو بتاراج ببردند * چون دین تو برجاست ازان باک نداری * آن عزیز می گوید که ازین سخن گبر بغایت متاثر گشتم وبا دل خود گفتم
که ای منافق من هرگز در عقد عقای جبار جل جلاله این شکر نگذارده ام که این گبر به عقد زنار می گذارد **حکایت دیگر** حاتم اصم را
رحمه الله مریدی بود او را بادشاه بلخ بگرفت ومصادره کرد بحاتم کسی فرستاد که بادشاه مال ازمن گرفت حاتم گفت شکر کن روزی چند
برآمد کسی فرستاد که مرا در زندان محبوس کردند حاتم گفت شکر کن روزی چند برآمد خبر فرستاد که این گبری را با من در زندان در قید در آورده اند
حاتم گفت شکر کن روزی چند برآمد خبر فرستاد که این گبر را زحمت اطلاق عارض شده وروزی چند بار بقضا حاجتش می باید رفت
و هر بار مرا باوی می باید رفت که بند یکسر برپای اوست ودیگری برپای من شیخ خبر فرستاد که شکر کن آن مرد را طاقت طاق شده بود خبر
فرستاد که شیخ را بگوی که دیگر ازین بتر چه می تواند بود که مال بتمام ازدست رفت ومطالبه همچنان برجای ودر زندان مقید وبا گبری هم بند و
هر شبانه روزی چندین بار بجهت زحمت شکم باو بقضا حاجت می باید رفت ونتن گبر ورائحهٔ خبیثه او را تحمل کرد شیخ فرمود که شکر کن که
آن زنار که برمیان اوست اگر برمیان تو بودی چه تدبیر می نمودی الحمدلله علی کل حال **حکایت دیگر** یکی از اولیا را معلوم آن بود
که پیوسته از حق تعالی بهشت می خواستی ودر اوقات عبادت ومظان اجابت اللهم انی اسالک الجنة می گفتی شبی در عبادت

جای خود این کلمه گویان سر بسجده نهاد آینده در سرا او ندا کرد که ای درویش بهشت نزد ما چندان مقدار نمارد که تو این همه مبالغت می کنی
این بهشت که مطلوب و مقصود تست با این نعمتها که وصف آن شنیده فردای قیامت منزلگاه تو گردانیم و اگر خواهی
تا حجاب از دیده ات برداریم و مقام ترا اندر بهشت بتو نمایم القصه حجاب برداشتند و مقام او باو نمودند بعد از ان هر و پیوسته می گفت
الشکر لله دیگر بار همان آینده باوی گفت که از ما بهشت خواستی دادیم و شرط کردیم که باز نستانیم تو اکنون شکر از برای چه میگوئی گفت در کلام
عزیز فرموده هست و لئن شکرتم لازیدنکم چون مراد و لت وصول بجنت میسر گشت اکنون شکر می گویم تا بران نعمت زیادت کند
و زیادت بر بهشت و نعمت او نباشد مگر لقا و رویت حضرت جلال احدیت سبحانه و تعالے للذین احسنوا الحسنی و زیادة اللهم
ارزقنا بفضلک و کرمک یا کریم **حکایت دیگر** عابدی بود در بنی اسرائیل حق تعالے را چندان عبادت کردی که فرشتگان از بسیاری
عبادت او انگشت حیرت در دندان غیرت کرده بودند روزی جبرئیل علیه الصلوة والسلام گفت از فرزندان آدم کسی ترا چندان عبادت
نکرده که این مرد درجهٔ او تا کجا خواهد بود ملک تعالی جبرئیل را علیه الصلوة والسلام بر لوح اطلاع داد نام آن عابد را در میان اشقیا
دیده محزون گشت از حق تعالی دستوری طلبیده تا آن سکر در مند را برین حال آگاه گرداند تا رنج بسیار بخود راه ندهد فرمان آمد که
روزی چند صبر کن که ما را در ضمن این معنی سریست چون مدتی برین گذشت باز جبرئیل علیه السلام را بر لوح اطلاع افتاد نام آن عابد را
در میان سعدا دید عجب فرو ماند گفت الهی آن شقاوت چه بود و این سعادت چیست گفت جبرئیل فرشته را از برای وے
فرستاده ام تا ویرا گفت رنج بسیار بخود راه مده که نام تو بر جریدهٔ اشقیاست و این عبادت در جیب آن شقاهبار منثور است
آن فقیر چون این خطاب بشنید سر بسجده نهاد گفت الحمد لله که اگر سزاوار جلال شائسته مائده جمال نیستم باری در سرای وبال
از سلاسل و اغلال محروم نیم هر دو سرای از ان اوست و من بندهٔ اویم اگر بر داشته لطف اونیم فرو نگذاشته قهر او هم نیم **بیت**
چون ز یک شاخ ست میوه خواه شیرین خواه تلخ ٭ چون ز یک خم ست باده خواه درد و خواه صاف ٭ من بنده ام بنده را بر خدا اعتراض
نرسد و هر چه از خداوند بدو رسد شاکر باید بود این بنده در چنان مقامی بشکر پیش آمد ما شقاوت او را بدل کردیم و رقم قبول بر منشور معاملهٔ
او بر کشیدیم اللهم اختم بالسعادة آجالنا و بالشهادة آمالنا ٭

الفصل السابع فی لطائف المناسبة بالشکر والتحمید

اللطیفة الاولے اعلم ان ما کان اشبه بالصفات القدیمة کان افضل
ومن صفاته القدیمة التی تمدح سبحانه وتعالی بها ثنین قوله سبحانه وهو الاول والآخر والظاهر والباطن ولا شئ من الذوات
یوصف بهذه الصفات وکذا الاعمال والعبادات غیر التحمید اذ التحمید بهذه الصفات الاربعة فان التحمید ظاهر باللسان باطن القلب
واول وظیفة المکلف عند معرفة صنعته هو التحمید واخر دعویٰهم ان الحمد لله رب العالمین وقیل وان ابانا آدم علیه السلام اتی بالتحمید
فی اول الامر حین عطش فقال الحمد لله ونحن نقول عند خروجنا من الدنیا الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن کما جاء فی التفسیر ان هذا یکون
عند بشارة الملک فی آخر جزء من اجزاء حیاته فالتحمید هو الاول فی الدنیا قال الله تعالے وله الحمد فی الاولی والآخرة وکذلک اول
فی الآخرة حیث حین دخولهم فیها الحمد لله الذی احلنا دار المقامة من فضله والآخر فی الآخرة وآخر دعویٰهم فکیف الحمد اولا فی الاولی والآخر فی الآخرة

وقد كان ظاہرًا باللسان باطنًا بالجنان ولا تجد طاعة جمعت ہذہ الاقسام الاربعة فيها فلما كان اول الكلام آدم واول في التكليف واول في الآخر حسن في الحكمة الكلية ان يكون مفتوحًا لكلام رب العالمين حيث قال الحمد لله رب العالمين **اللطيفة الثانية** قال الحكماء الافعال اربعة اقسام نافع يوجب الشكر وضار يوجب الشكر ونافع يوجب الذم وضار يوجب الذم الاول اعطاك حلوا لينفعك والثاني اعطاك حلوا افقرك فانهما يوجبان الشكر لما ان المعطي اراد به انفاعك الثالث اعطاك حلوا مسموما لينفعك فنفعك اتفاقا فانه يوجب الذم وان كان نافعا والرابع اعطاك سما ليهلكك فضرك لما ان المعطي قصد اضرارك ثم العجب ان من اعطاك ما ضرك يجب عليك شكره فكيف من اعطاك لينفعك نفعك وقصد نفعك اكثر من ان يعد ويحصى **اللطيفة الثالثة** ان الله تعالى ادخل الاستثناء في خمس مواضع واكد الامر في الشكر بنون التاكيد بالاستثناء قال في الاغنياء فسوف يغنيكم الله من فضله ان شاء وقال في الاجابة فيكشف ما تدعون اليه ان شاء وقال التوبة ويتوب الله على ما يشاء وقال في المغفرة ويغفر ما دون ذلك لمن يشاء وفي الرزق الله لطيف بعباده يرزق من يشاء فلما وقت الزيادة قال تعالى ولئن شكرتم لازيدنكم لئلا يدخل في قلوب الشاكرين مظنة تنقيص مع الشكر **اللطيفة الرابعة** اعلم ان النعمة تعظم باعتبار خمسة امور اما بعظم المنعم كالسلطان اذا اعطاك تفاحة واما باعتبار السبق ولذا قيل للسيادي فضل واما باعتبار شدة الحاجة كشربة ماء في الفلاة واما باعتبار عظم النعمة كما لو علمك القرآن وان كان المعلم عبدا واما باعتبار خلوص كالرجل الذي اهدى الى النبي صلى الله عليه وسلم البطيخة وكان مرة فاكلها ولم يعط احدا منها شيئا ثم النعمة التي فيها احد الوجوه من انكرها ولم يشكر فهو ظالم فكيف لو شملت جميع الوجوه **اللطيفة الخامسة** خدمت الاب لا تنقطع بموته ان انقطع احسانه ثم انظر انه عبد ميت جئت منه شهوة وانقطع احسانه وجب عليك رعاية حقه وان لم تشكر فانت ظالم فكيف الحي الباقي الذي لا ينقطع احسانه عنك في حياتك ومماتك الا يجب عليك شكره سبله **اللطيفة السادسة** اعلم ان للشكر اعلى مراتب الوجوب لوجوه ثلثة احدها ان الواجبات كلها مشروطة والشكر غير مشروط حتى انه يجب بمجرد الظن قبل العلم والثاني ان سائر الواجبات يجب في وقت على شخص دون شخص والشكر يجب في جميع الاوقات على جميع الاشخاص والثالث ان الواجبات يجب في الدنيا لا في العقبى والشكر يوتى به في الدنيا والعقبى ثم من ترك الواجب الذي هو في ادنى مراتب الوجوب يذم ويعاقب فكيف **اللطيفة السابعة** فان قيل لما كان الشكر افضل الواجبات ولو فات لا يقضى ولا كفارة ولو فاتت سجدة التلاوة فعليه القضاء والكفارة قلنا المكلف يجد وقتا خاليا من سائر الواجبات فيمكنه القضاء والشكر بخلافه واما الكفارة في الصلوة والصوم يكفران لانه يوازيهما شئ في الدنيا اما الشكر فلا يوازيه كل الدنيا فكيف يكفر الا ترى ان الحائض تقضي الصوم ولا تقضي الصلوة لانها تجد ايامًا خاليا عن الصوم ولا تجد ايام عن الصلوة وكذلك لو افطر في الصوم الكفارة الرمضانية استانف وكذا اذا جاء فيه يوم الفطر او يوم النحر فصام استانف لانه صوم ضعيف فلا ينوب عن الواجب والمرأة تفطر في تلك الكفارة في ايام الحيض لا تستانف ولو افطرت في كفارة اليمين لقدر استانفت الفرق انها تجد ثلثة ايام لا حيض فيها ولا تجد شهرين لا تحيض فيها غالبا **اللطيفة الثامنة** اعلم ان الاحسان قسمان قسم يرجع فائدته الى الغير لا الى المحسن وهو احسان الله تعالى وقسم يرجع فائدته اليهما وهو احسان العبد الى العبد ثم فائدة المحسن اعلى واجل من الفائدة المحسن اليه لان المحسن تجد به ثوابا وانما ونجاة من النار وفائدة المحسن اليه لذة ساعة ثم لو ترك الفقير شكر المحسن متعللا بان اكثر الفوائد له استحق

الذم فكيف من ترك الشكر لله المحسن الحقيقى جل وعلى ان فوائد احسان راجع الى العبد فقط **اللطيفة التاسعة** اعلم ان لله تعالىٰ
على العبد واجبين متناه وغير متناه وللعبد على كرمه سبحانه كذلك اما ما كان لله تعالىٰ على العبد فالعبادة والشكر فالعبادة متناهية
والشكر غير متناه واما ما كان للعبد على كرمه سبحانه فاللطف فى الدنيا والجزاء فى العقبى فاللطف متناه فالعبد مع لومه وضعفه لما قام
باداء حقه سبحانه وتعالىٰ فالرب عز وجل بذلك مع كرمه وقدرته اولى قد نقلت هذه اللطائف من مجمع اللطائف فى باب الشكر **واما**
اللطائف فى التحميد خاصة قال الامام النسفى قدس الله روحه فى تفسير بحر العلوم اعلم ان آيات سورة الحمد المذكور فى القرآن
سبعة فى الدنيا وسبعة فى الاخرة اما فى الدنيا الحمد لله على الدين والهداية قال تعالىٰ فى هذه السورة **الحمد** لله رب العالمين
والثانى على البيان الدلالة قال الله تعالىٰ فى اول سورة الانعام الحمد لله الذى خلق السمٰوٰت والارض وجعل
الظلمات والنور **والثالث** على الوحى والرسالة قال تعالىٰ فى اول سورة الكهف الحمد لله الذى انزل على عبده
الكتاب **والرابع** على المصالح والنعمة قال تعالىٰ فى اول سورة سبا الحمد لله الذى له ما فى السمٰوٰت وما فى الارض
والخامس على التفضل والزيادة قال الله تعالىٰ فى اول سورة الملائكة الحمد لله فاطر السموات والارض جاعل الملائكة
رسلا اولى اجنحة مثنىٰ وثلاث ورباع **والسادس** على اهلاك ظلمة الامة فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله
رب العالمين **والسابع** على حفظة العالم والمملكة فلله الحمد رب السموات ورب الارض واما السبع التى فى آخرة فالاول
اذا بعثر اهل القبور وبقوا فيها شقير المقبر ثلاث مائة سنة قد الجمهم العرق ثم دعوا الى الحساب فحمدوا كما قال تعالىٰ وله الحمد فى الاخرة
والثانى اذا فرغوا من الحساب حمدوا كما قال قضى بينهم بالحق وقيل الحمد لله رب العالمين **والثالث** اذا ميز عند الطرفين
اهل السعادت من اهل الشقاوة حمدوا وقالوا الحمد لله الذى نجنا من القوم الظالمين **والسابع** اذا مروا من الصراط ووجدوا رائحة
الجنة ونظروا اليها قالوا الحمد لله الذى هدانا لهذا وما كنا لنهتدى لولا ان هدانا الله **والخامس** اذا دخلوا الجنة قالوا
الحمد لله الذى صدقنا وعده **والسادس** اذا صعدوا الى درجاتهم وامنوا من الحزن قالوا الحمد لله الذى اذهب عنا الحزن
والسابع اذا زاروا ربهم بغير كيف حمدوا قالوا الحمد لله رب العالمين وهو المراد من قوله تعالىٰ واخر دعوىٰهم ان الحمد لله رب العالمين **اللطيفة**
الاخرى واعلم ان من محبة الله سبحانه وتعالىٰ الحمد حمد نفسه بنفسه فى القرآن اكثر مرارًا افتتح بالحمد لله رب العالمين واختم عليه بالامر عليه
بقوله فسبح بحمد ربك واستغفره ثم جعل الملائكة حامدين ونحن نسبح بحمدك خصوصا حملة العرش والذين يحملون العرش ومن حوله
يسبحون بحمد ربهم وكذالك الملك الموكل بالسحاب ويسبح الرعد بحمده وكذلك الملك الموكل بالخلائق وان من شئ الا يسبح بحمده
وآدم عليه الصلوٰة والسلام حين عطس قال الحمد لله ونوح عليه السلام حين استقر على الفلك الحمد لله الذى نجنا وابراهيم صلوات
الرحمٰن عليه الحمد لله الذى وهب لى على الكبر اسمٰعيل واسحاق وكذا حين نجى من الذبح بالفداء الله اكبر الله اكبر ولله الحمد وداود وسليمان عليهما
الصلوٰة والسلام الحمد لله الذى فضلنا على كثير من عباده المؤمنين ونبينا محمد صلى الله عليه وسلم امره تعالىٰ به قال
قل الحمد لله وقال قل الحمد لله الذى لم يتخذ ولدا وقال قل الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى وقال فسبح بحمد ربك واستغفره

یقولون بعد افتتاح الصلوٰۃ سبحانک اللّٰھم وبحمدک وفی افتتاح القراءۃ الحمد للّٰہ رب العالمین وبعد الرفع من الرکوع سمع اللّٰہ لمن حمدہ ربنا لک الحمد وبعد الفراغ من الصلوٰۃ الحمد للّٰہ علی التوفیق وفی العید یکبرون وآخرہ وللّٰہ الحمد وفی المقابر کذلک وفی صف القتال کذلک وفی القیامۃ اذا دعوا الی الحساب حمدوا کما قال یوم یدعوکم فتستجیبون بحمدہ واذا فرغوا من الحساب کذلک وقضی بینھم بالحق وقیل الحمد للّٰہ رب العالمین واذا راوا الجنۃ کذلک الحمد للّٰہ الذی ھدانا لھذا واذا وصلوا الی نعیم الجنۃ کذلک الحمد للّٰہ الذی صدقنا وعدہ واذا اکرموا بالرؤیۃ کذلک وآخر دعوٰھم ان الحمد للّٰہ رب العالمین فالحمد اول القرآن المبین وآخر دعوی اہل الجنۃ اجمعین وکلام الاولین والآخرین وثناء اہل السمٰوات واہل الارضین وشعار الشاکرین وذکر الحامدین ومرضی رب العالمین وبہ یؤدی الشکر ویفتتح الذکر وبہ یستقی النعمۃ وبہ یستجلب الزیادۃ وتنال الکرامۃ وتعلوا الدرجۃ وتبیحات الدعوات فلا تغفلوا عنہ واستکثروا منہ وداوموا علیہ ومیلوا الیہ تنالوا لواء ردیہ بالوعد من لدیہ فان اللّٰہ لا یضیع اجر المحسنین **اللطیفۃ الاخری** ان اللّٰہ تعالیٰ وعد عشرۃ بعشر الشاکر بالزیادۃ وقال اللّٰہ تعالیٰ لئن شکرتم لازیدنکم والصابر بالثوابۃ انما یوفی الصابرون اجرھم بغیر حساب والذاکر بالکرامۃ فاذکرونی اذکرکم والداعی بالاجابۃ ادعونی استجب لکم والمتوکل بالکفایۃ ومن یتوکل علی اللّٰہ فھو حسبہ والمتقی بالمحبۃ ان اللّٰہ یحب المتقین والمطیع بالجنۃ ومن یطع اللّٰہ والرسول فاولئک مع الذین انعم اللّٰہ علیھم والتائب بالمغفرۃ وتوبوا الی اللّٰہ توبۃ نصوحا الآیۃ والمخائف بالدرجۃ ولمن خاف مقام ربہ جنتان والمؤمن بالبشارۃ وبشر المؤمنین فاستبشر ایھا المؤمن من کونک من المؤمنین واستکثر فی الشکر بقول الحمد للّٰہ رب العالمین **اللطیفۃ الاخری** اعلم ان اللّٰہ تعالیٰ لم یقصر فی الانعام فی شانک واعطاک اشیاء لا تدخل تحت الوصف کما قال وان تعدوا نعمت اللّٰہ لا تحصوھا فکیف تخلوا ساعۃ من عمرک عن حمدہ وشکرہ ولا تخلو لحظۃ من انعامہ وبرہ وقیل اللّٰہ تعالیٰ حال مع عبیدہ معاملۃ الملک المشفق مع ولدہ وھو یعاملہ بعشرۃ اشیاء اوّل چون از مادر متولد شود او را نام نیکو نھد دوم دایہ مہربان از برای او تعین کند سوم از برای لبس او جامۂ نیکو پاکیزہ ترتیب کند چہارم مرکب خوش برای او مہیا سازد پنجم معلم کامل از برای تعلیم او مقرر سازد ششم رقیبی پارسا جہت محافظت او قرین گرداند ہفتم چاکر چند از برای خدمت او نصب کند ہشتم عیال با حسن وجمال از برای موانست او نامزد سازد نہم سرای نیکو ومنزل پسندیدہ از جہت اقامت او معین گرداند دہم ولایت بزرگی سلطنت ومملکت دارے بوے تفویض نماید حضرت جل احدیت جل ذکرہ با مومنان این امت ہمین نوع معاملت میفرماید واز ہر چیز ازین دہ چہار چہار ہر یک از ایشان کرامت می فرماید تا مجموع آن چہل گردد **الاوّل** سماھم باربعۃ اسامی وخاطبھم بھا فقال یا ابن آدم یا ایتھا النفس المطمئنۃ یا ایھا الذین آمنوا یا عبادی والاسم الذی سمی بہ الوالد ولدہ لا یدرون فکیف لاسم الذی سمی اللّٰہ تعالیٰ بہ عبادہ **والثانی** ھیأ لھم اطارا ربعا الارض والسماء والیل والنھار وقال الم نجعل الارض مھادا وجعلنا فوقکم سبعا شدادا وجعلنا اللیل لباسا وجعلنا النھار معاشا زمین را گفت طعامش دہ آسمان را گفت شرابش دہ شب را گفت آرامش دہ روز را گفت دیدارش دہ **والثالث** جعل ملابسھم من انواع من الابریشم والقطن والکتان والصوف قال خذوا زینتکم تو ظاہر بیارا تا من باطن ابیارایم وزینۃ فی قلوبھم **والرابع** اعطاھم من المراکب اربعۃ انواع الابل والخیال والبغال والحمیر قولہ تعالیٰ

والانعام خلقنا لکم والخیل والحمیر لترکبوھا وزینۃ واعطاھم السفن فی البحار فقال وعلی الفلک تحملون وبعد الموت تحمل علی مناکب اربعۃ من الرجال **والخامس** عطاھم معلمین کاملین معظمین اربعۃ وھم الخلفاء الراشدون ابو بکر وعمر وعثمان وعلی رضی اللہ عنہم اجمعین قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم **والسادس** اعطاھم الرقباء عن جہات اربع قال اللہ لہ معقبات من بین یدیہ ومن خلفہ یحفظونہ من امر اللہ وقال اللہ عن الیمین وعن الشمال قعید فلما قال الشیطان ثم لاٰتینھم من ایدیھم ومن خلفھم وعن ایمانھم وعن شمائلھم فدفع اللہ سبحانہ کید الشیطان من ہذہ الجہات عن ہذا الاملاک الاربعۃ **والسابع** عطاہ ھذا اربعۃ وھی الیدان والرجلان والیدان عن الیمین والشمال والرجلان احدہما من القدام والاخری من الخلف یدفعان عنک ما لا یلائمک وتوصلان الیک ما یناسبک ویخدمک ہولاء الخدام الاربعۃ کیف اشرت الیہم عن وفق مرادک ولا یعصونک ولا یابون من امرک اصلا **والثامن** عطاھم الازواج الاربعۃ قال تعالیٰ فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع ولم یجز عقد الامۃ علی الحرۃ لئلا یغیض الحرۃ فلما لم یجز الجمع بین الحرۃ والامۃ عقدا کیف یجوز الجمع بین الولی والعدو فی النار عذابا **والتاسع** اعطاھم مساکن اربعۃ الشتوی والربیعی والصیفی والخریفی وقد وصف الدنیا بقولہ انما الحیٰوۃ الدنیا لعب ولھو وزینۃ وتفاخر بینکم وتکاثر فاللعب واللھو فی البیوت شتاءً والزینۃ فی الباقین ربیعاً والتفاخر بالکروم صیفا والتکاثر بالجمع خریفا **والعاشر** اعطاھم ابدیع الآیات فی الجنۃ العلی والمنی والبقاء واللقاء قال اللہ تعالیٰ لھم الدرجات العلی لھم ما یدعون وھم فیہا خالدون وجوہ یومئذ ناضرۃ الیٰ ربہا ناظرۃ **اللطیفۃ الاخری** اعلم ان العبد لا یخلو فی حال من احوالہ من النعمۃ موجبۃ للشکر فان الاحوال اربعۃ حالۃ الطاعۃ وحال المعصیۃ وحال النعمۃ وحال المحنۃ وفی کل حال یجب الشکر لوجوہ اربعۃ بقولہ الحمد للہ یقول فی طاعتہ الحمد للہ کہ در ازل بر من قضاء طاعت کرد اگر قضاء معصیت کردی چہ کردمی و چنین عمل توفیق واستطاعت کرامت فرمود کہ اگر مرا این باز گذاشتی کی توانستمی و بکم از طاقت فرمودہ کہ اگر بکل طاقت یا زیادہ بر طاقت فرمودے چون گذاردمی و ثواب مضاعف و حدہ فرمود کہ اگر یکی بود و خصم آن یکی بقیامت از من بستدی مفلس ماندمی و یقول فی معصیت الحمد للہ کہ اگر چہ بد کردم از جملہ آنہا کہ گفت زین لہ سوء عملہ فراہ حسنا نیستم دوم آنکہ بزلت افتادم بکفر نیفتادم سوم آنکہ در توبہ بر من بستہ نیست چہارم آنکہ پردہ بر زمین ندرانید و میان خلائق رسوا نگردانید و یقول فی النعمۃ الحمد للہ کہ این نعمت آشنائی است یا بیگانگی نیست دوم آنکہ عطائی ست بہائی نیست سوم آنکہ خدائی ست کدخدائی نیست چہارم آنکہ جزائی ست سزائی نیست یعنی درخور فضل است درخور عمل نیست و یقول فی المحنۃ الحمد للہ کہ بر تن ست بر دین نیست دوم بطاقت ست بیرون از طاقت نیست سوم گذران ست مقیمی نیست چہارم با مزد ست رائگان نیست ولما علم اللہ تعالیٰ ذلک من عبادہ بدا بہ کتابہ وقال الحمد للہ رب العالمین **اللطیفۃ الاخری** علی لسان اہل المعرفۃ قال اہل المعرفت الحمد بحر فیہ الوان جواہر الشکر والرضاء یغوص فیہ سرائر اہل المعرفۃ والصفاء ویسبح فیہ اہل الشوق والحیاء ویشرب منہ قلوب اہل الخوف والرجاء ویذوق منہ صدور اہل التوبۃ والبکاء وینظر الیہا بصائر اہل الذنوب والجفاء ویحجب عنہ اسرار اہل الکفر والشقاء فانوار تلک البحار منصوبۃ الی سرائر العارفین وادویۃ تلک البحار سائلۃ الی عقول المشتاقین وامواج تلک البحار واقعۃ

علی قلوب الخائفین انما تلک البحار ممدودة الی صدور التائبین وآثار تلک الانوار ظاهرة لابصار المذنبین واسرار تلک الانوار محجوبة
عن الجاحدین **اللطیفة الاخری** من ہذا القبیل الحمد مقسوم علی اللسان والنفس والروح والقلب والمعرفة والسر فحمد اللسان
علی النعمة وحمد النفس علی التلذذ بالنعمة وحمد الروح علی الخدمة وحمد القلب علی القربة وحمد العقل علی الوصلة وحمد المعرفة علی حفظ
الحرمة وحمد السر علی المشاهدة فذکر النعمة غذاء اللسان والتنعم بالنعمة غذاء الابدان والخدمة غذاء الروح والغیبة عن النفس غذاء القلب
والموصلة غذاء العقل وحفظ الحرمة غذاء المعرفة والتجلی والمشاهدة غذاء السر فاستقامة حمد اللسان اشارة النعم الی الله تعالی
واستقامة حمد الابدان التنعم بنعمة الله واستقامة حمد الروح التلذذ بدوام الخدمة واستقامة حمد القلب التقرب بالتضرع بین
یدی قدرة الله تعالی واستقامة حمد العقل التوصل بالتبتل الی رضاء الله واستقامة حمد المعرفة الخیر مع التذلل تحت جلال عظمة
الله واستقامة حمد السر الفناء تحت جذبة الله شوقا الی لقاء الله سبحانه وتعالی ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا الآیة الی
ہہنا نقلتہا من تفسیر بحر العلوم **اللطائف الجلیلة** والاشارات الجزیلة فی کلمة الحمد لله من اسرار الفاتحة للشیخ العارف الکاشف
المشاہد الورکانی قدس الله روحه وضاعف فتوحه **اللطیفة الاول** بدانکه الحمد لله خراج ولایت خلق است تحفه بارگاه کبریا حق
سبحانه اما ترا بباید دانستن که عالم یک بنده ایست بارگاه آلهی را فرمان بردار رعیت حضرت نامتناهی او این بنده بزرگ بعدد
سائر آفرینش دهان دارد وبجملهٔ این دهانها شکر دیوان حق می گذارد وان من شیء الا یسبح بحمده از اول تا آخر در نعمت خدا
غرق است واسبغ علیکم نعمه ظاهرة وباطنة از ازل تا ابد نعمت او فرارسیده ہست وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها
جملهٔ آفریدهای اولین وآخرین کلمهٔ الحمد در برابر این نعمت بجناب کبریا عرض می کنند له الحمد فی الاول والآخر ہر یک بر جای شکرها
بار خدا جل وعلی بحمد وثنا می گوید وان من شیء الا یسبح بحمده آیا مردمان ولایت ماہند وان ظلمت آباد جہالت اند زبان ترکان
عالم غیب نمی دانند ولکن لا یفقهون تسبیحهم ہان وہان بین وپنبهٔ غفلت از گوش ہوش بیرون کن وحجاب آب وخاک از پیش
عرائس پاک بردار تا حقائق مغیبات بر تو مکشوف گردد وہر چه مجہول تست بتمام معروف شود **اللطیفة الثانی** الحمد لله عیار دار الضرب
ازلست از برای ادای خراج دیوان آید فرستاده سکهٔ سبیکهٔ شهر بند قدم ست از مهر رواج نقود عالم حدوث آماده اما ترا اول بباید
دانستن که سینهٔ بنده خزینهٔ سینهٔ حق ست سبحانه وجواہر حکمت خزینه بسینهٔ حق ست وآن ہر بنده اندرین خزینه حضرت بادشاه ازل
عز وجل نهاده است وآن نقد اندرین گنج خزانهٔ حق تعالی آماده است پس نقطهٔ دل بوته کارگاه کیمیاگر غیب ست که اندرین کارگاه
آتش خدا جل وعلی می سوزد نار الله الموقدة التی تطلع علی الافئدة وششکه یا دگیر نهاد انسانیست بر مثال موم درون کانون
آلهی باد می دمند وآتش خدایی می افزودند سبحانه تعالی وتقدس انفاس بارہاست از کان ہوا بالوده ودر بوتهٔ دل بآتش حق بازگداخته
قرآن که نقد ازلیست در دار الضرب دهان کیمیاست که آن مس پارہای انفاس را زر خالص گردانید بضرب آواز بر سندان زبان سکهٔ
الحمد لله بروی می زنند آنگاه بترازوی نماز در بارگاه بی نیاز بخزینه بان قبول باز می سازد وان فی هذا البلاغا لقوم عابدین
اللطیفة الثالثة اولین کلمهٔ دم آدم الحمد لله بود بعد از نفخ روح آخرین سخن دهان جهان نیز الحمد لله باشد پس از یافت عطسه که

شکر خندهٔ جانست از بنی آدم بیا بر جبت الحمد که خراج نعمت روح ست در چهار بالش در ان نشست عطسه آدم چاوش کلمهٔ الحمد بود الحمد لله پیش کار سلطان یرحمک الله شد تحقیق ست این معنی بتمثیلی و در غایت لطافت بشنو بدانکه آدم صفی صلوات الله وسلامه علیه در بوستان خدا درخت بزرگ بوده و طوبی اعظم افرینش او بود سدرة المنتهای جهان بیش او بود انبتکم من الارض نباتا تا بیاد میداد لایزال الله تعالی یغرس فی هذا الدنیا غرسا فراموش مکن چون این طوبی مبین و بنده بزرگترین از شکم زمستان عدم بدر آمد که فاذا سویته وازپس بهار غیب او را خبر آمده و نفخت فیه من روحی باد ازل بجنبت سنا د آدم راست بازنشست غنچه دهان بشگوفه عطسه از یکدیگر بشگفت میوهٔ الحمد بگشاکش جان به شاخ زبان ببار آمد بعد از ان عطسه که شگوفه جانست الحمد لله که میوه روحست فرا رسید و بعد از شگفتن آن گل این بلبل بنوای حمد و ثنا بنالید این میوه الحمد لله بنو باده از ازل با بدبرو ندمنه بدا و الیه یعود مکافات آن کلید گنج خانه در جیب معامله اش نهادند و هر آئنه آن خزینه بدست یرحمک بک باو فرستادند **لطیفهٔ دیگر از ین خوشتر** بشنو اوّل ترا باید دانستن که درخت مبین در باغ الٰهی و شجرهٔ بزرگترین در بوستان بادشاهی کاف و نون کن فیکون ست ضرب الله مثلاً کلمة طیبة کشجرة طیبة و عالم که ماسوی الله می خوانیم جمله عطسه کاف و نون ست و شگوفه این درخت بوقلمون ست کن فیکون عطسه عالم از بینی بیفتاده خشخشه در خیاشیمش بجنبد آفرینش از خرطومش بریخت از زبان ذرات عالم کلمهٔ الحمد لله در برابر این عطسه ببارگاه بار خدا رسید سبحانه و تعالیٰ وان من شئ الا یسبح بحمده از بارگاه قدم در برابر این حمد رخت روانه شد و برین عطسه رحمت ورحمتی وسعت کل شئ اوّل عطسه که از دکان کاف و نون بدر افتاد عقل اوّل بود اول ما خلق الله تعالیٰ العقل بعد از ایجاد عقل روح بوجود آمد که الحمد لله گفتن کاف و نون بود ان الله تعالیٰ خلق الارواح قبل الاجساد باربعة الآف سنة انگاه بعد از جان خلق جهان بود خلق السموات والارض عقل اوّلین که شکر خنده کاف و نون بود نیابت عطسه بهشت روح دو یمین شکر دیوان بیچون بود قائم مقام الحمد لله گشت انگاه براز نعمت و رحمت حق تعالیٰ بود و سعادمسند یرحمک بک شد **ای درویش** سر این معنی بر وجه دیگر از ین نازکتر بشنو عقل اولین که عطسه کاف و نون بود بکشاکش قدرت از خیاشیم فطرت بیرون آمد روح مبین که الحمد کن فیکون بود از پی عطسه موجود گشت و بدینان الحمد لله در وجود بیخت سرخوش این سپاس داشت در ازل ریخت وان من شئ الا یسبح بحمده و ندانه کاف و نون بود الیه یصعد الکلم الطیب سرجوش این سرابخانه بوقلمون بود خدا سبحانه و تعالیٰ از پی عطسه عقل الحمد لله روح بر جهان رحمت کرد و رحمتی وسعت کل شئ آن رحمت در نهاد خواجه کونین و رسول ثقلین صلی الله علیه وآله وسلم پدید آمد و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین انگاه عطسهٔ دآدم علیه السلام از خیاشیمش در افتاد از بهر انست که بعالم می ماند کالدرة مع الاسد و فهرست جهان از بر میخواند وفی انفسکم افلا تبصرون عالم بدرست وآدم بسر بسر سامی شود بدر پسر چون آدم عطسه عالم بود بدان معنی که عالم عطسه و آن عطسه اش مصور آدم گشت و نفخت فیه من روحی بازجهان الحمد لله گفت آن حمد متشکل شد عیسی گشت و کلمته القاها الی مریم سلطان ازل جل یرحمک الله گفت ان رحمت منور شد محمد گشت و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین صلی الله تعالیٰ علی محمد و علی جمیع الانبیاء وسلم **لطیفهٔ دیگر** بدانکه عطسه رعد ملکوت انسانیست چنانکه رعد عطسه خیاشیم آسمانیست چون آسمان را بادی در خیاشیم بجنبید باواز رعد عطسه زند و بعده چون باران از غیع ببار د آسمان بقطرت باران از پی آن عطسه الحمد لله

بگوید یسبح الرعد بحمده گویند مراد ازین حمد بارانست چون الحمد لله آسمان بگوش زمین رسد زمین آسمان را از دهان نبات و ریاحین یرحمک الله گوید فانظر الی آثار رحمة الله **لطیفهٔ دیگر** نور ازل در خیاشیم جان بنده رخیت شعار انوار قدم در نهاد روح مومن آویخت آن جان پاک عطسه زد عطسهٔ جان در دماغ دل حرکت کرد ایمانش خوانند اولئک کتب فی قلوبهم الایمان آن ایمان در نقطهٔ دل عطسهٔ جان بود الحمد لله گفتن حوالهٔ بخاک افتاد گل در برابر دل الحمد لله گفتن گرفت اسلام الحمد لله گفتن گل بود چنانکه ایمان عطسه زدن دل بود آواز بازل این رسید شکر بقدم پیوست خدای عز و جل بخودی خود یرحمک الله گفت آن رحمة الله قریب من المحسنین **لطیفهٔ دیگر** این معنی اندران جهان بازگونه این جهان ست این حقیقت اندران عالم برعکس این عالم ست اینجا اول یرحمک الله باشد که اینجا آخرست میانه الحمد لله باشد که اینجا میانه است آخر عطسه باشد که اول ست بدانکه بهشت یرحمک الله مجسم ست ففی رحمة الله هم فیها خالدون چون بنده به بهشت رسید یرحمک الله حق شنید و چون طعام و شراب و نعمت بهشت الحمد لله گفت و چون نور دیده نقب در ازل بزد از راه دیده عطسه زد آری دیده دهان جانست نظر دیده عطسه آنست آواز نور از دهان دیده پیدا شد جمال حق تعالی هویدا گشت وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة جمال نمود للفقیر معین المسکین تجاوز الله عنه **نظم**

چشم بکشای که دیدار خدا جلوه نمود + دیده شو یکسر در قید در گفت و شنود + عکس رخسارهٔ ساقی بنمود از رخ جام + هوش آرام ز مستان می عشق ربود + ساقی عشق مرا روز ازل باده چشانده + تا ابد هر نفسم مستی دیگر بفزود + یارب این مستی من زان می بزم الست یا نه هر لحظه بمن بادهٔ دیگر بنمود + دل چو آیینهٔ حق آمد و صیقل غم عشق + ای خوش آن دل که می عشق غبارش بزدود + هر دلی کز ظلمات بشری گشت خلاص عکس انوار خدا بود در و هر چه نمود + از پس پرده همی داد فشان از من و ما + من و ما رفت همو ماند چو برقع بکشود

لطیفهٔ دیگر ههنا الحمد لله صدای نعمت خداست عز و جل که از نه پایهٔ آفرینش بازگشته در وی بازل نهاد و حکمت صد نعمت ابدیست از حضرت کبریا که پایهٔ جهان یخت جهان اندرین غرق گشت و اسبغ علیکم نعمه ظاهرة و باطنة این نعمت ندای حکمت بود که از قدم بحدوث رسید الحکمة نطق الله چندین هزار سال که ندای حکمت او بصوت نعمت اندرین که پایهٔ آفرینش بیخته هست ففی کل شیء له آیة و صدای آن انداز دامن که پایهٔ وجود بصفت حمد با بارگاه جود بازگشته و ان من شیء الا یسبح بحمده و چون صدای حمد از نعمت او خواه است همه وجود نعمت فرو گرفته بود صدای حمد را جا نبود رخت ببارگاه ازل کشید منه بدا و الیه یعود بس الحمد تجلی نعمت حق ست از حدوث بر قدم افتاده و نعمت حق سبحانه تجلی لطف و کرم ست از قدم بحدوث رسیده لحظه لحظه از بارگاه بادشاه عالم تجلی لطف و کرم تعلق بعالم میکرد دم بدم از ولایت آدم تجلی حمد و پرتو شعاع ثنا بارگاه کبریا میرساند و ان من شیء الا یسبح بحمده اما تو آن دیده نداری که در زبان این مسبحان بارگاه خدا نور تسبیح و فروغ تحلیل توانی دیدن و آن شنوائی نداری که از دهان این خطبهای حق آوازهٔ تحمید و نوازهٔ تقدیس بدین شنیدن و لکن لا تفقهون تسبیحهم اما اگر جان تراوقتی سماع آرزو کند و یا روح ترا هنگامی مجلس انس تقاضا باشد ازین جهان بدر باید شدن و از آن جهان نیز سفر باید کردن و نه همانا نکه هرگز ازین جهان بیرون توانی شدن و قدم بیرون توانی نهادن از بهر آنکه چنانکه تن تو ازین جهانست و جان تو از آن جهانست و جهان از جهان قدم بیرون نتواند نهاد پس با انوار قدم دست در کمر باید کردن و با فروغ ازل سر بگریبان بر باید آوردن

آواز این رعد میان قدم و حدوث بشنوی ان فی ذلک لذکری لمن کان لہ قلب او القی السمع وھو شھید **لطیفہ**
دیگر از لطائف کلمہ الحمد للہ بشنو بفضیلت این کلمہ بگر بای بسم اللہ بہ بین پیش او جملہ قرآنست از باو الف ترکیب کردہ
الف اوّل ہمہ حروف ست در مطالع و با آخر ہمہ حروف ست در مخارج پس الف اولین دست بگردن بای آخرین آورد و با بجام
جواب لف واگرو آنکہ بر اوّل قرآن بنشینند اینجا کلمۂ الحمد للہ بر مثال پای بسم اللہ افتادہ است در دہان آدم پیشتر و ہمہ کلمہا بود
دہم در دہان بہشتیان آخر ہمہ کلمہا باشد الحمد للہ بہشتیان از مدارج آخرین کالمخرج اولین گفتار ہمچنان آمد کہ با بسم اللہ از آخر
ہمہ مخارج بر الف آمد بر اوّل ہمہ مطالع پس الحمد للہ از کلمات قرآن ہمچنانست کہ بای بسم اللہ از حروف قرآن آنجا بسم اللہ از
اولین و آخرین حروف مرکب ست در مخارج و کلمۂ الحمد للہ از اولین سخن آدم و آخرین سخن بہشتیان مرکب ست در مداح چنانچہ
نغمۃ در لطیفہ گذشت کذلک سید عالم علیہ الصلوۃ والسلام الف بود اول مخارج انبیا واشت کنت اوّل الانبیاء خلقا باز بای
بندگی بر وغالب شد با آخر مخارج آمد و آخرھم بعثا پس انبیا جملہ حروف تختۂ ازل اند و پیغام گذاران جانند کہ حکمت خود بر شنوندگان
میرسانند پس ہمچنانکہ در حروف الف و با از اوّل و آخر مخارج بہم پیوستند و بر اول جملۂ قرآن بنشست نور سید عالم علیہ السلام
والصلوۃ از اوّل و آخر نبوت بر یکدیگر پیوستہ در آخر انبیا بنشست ان فی ھذا لبلاغا لقوم عابدین یا از انبیا جملہ کلمۂ حق تعالی
بجز دند و امثال ہمہ الف با تختۂ خدا بودند چنانکہ در انبیا اوّل و آخر احمد بود کہ اصل و مہتر ہمہ انبیا بود صلوات اللہ وسلامہ علیہ وعلیہم
اجمعین در کلمات حق سبحانہ و تعالی اوّل و آخر ہمہ الحمد للہ آمد کہ ام الکتاب جملہ شد نماز جملہ انبیاء بطبیعت احمد درست شد چنانکہ فتوت اولیا
بقرارت الحمد درست شد احمد در نبوت انبیا ہمچنان می بایست کہ الحمد در نماز اولیا آنجا نبوت باحمد راست شد اینجا نماز بالحمد درست
گشت ذلک تقدیر العزیز العلیم **لطیفہ دیگر** اوّل ترا باید دانستن کہ ہرچہ آفریدہ است ہمہ کتاب خدا است و ہمہ کتاب خدای
آیات خدا است سبحانہ و تعالی **شعر** ففی کل شئی لہ آیۃ ٭ تدل علی انہ واحد ٭ پس از اوّل تا آخر او ہمچنانست کہ از بالای ازل تا پشیب ابد
عقول عقلاء و ارواح اولیاء شاگردان ازل و تلمیذ قدم اند از خدا سبحانہ و تعالی قرآن می آموزند و بر ازل درس میخوانند این خاکدان
جہان لوح بزرگست و تختۂ عظیم ست کہ دبیر قدم بقلم کرم از بہر این شاگردان باز بنوشتہ است وفی الارض آیات للموقنین
نبات بر تختۂ خاک حروف مقطع است و چون این حروف با بجد رسید نبات ترقی بمرتبۂ حیوانیت نماید و چون ابجد بکلمات قرآنی
منتہی شود ماہیتہ حیواتی بحقیقت انسانی منتہا عد گردد و الف با پای بجات و ابجد حیوان در قرآن انسان ریزد و بکلمات حق برآمیزد بد آنکہ
ہر آدمی کلمہ است و دلیل آنست کہ در بارہ عیسی گفت علیہ الصلوۃ والسلام وکلمتہ القاھا الی مریم باز فرمود ان مثل عیسی عند اللہ
کمثل آدم چون عیسی کلمہ حق باشد آدم کہ با عیسی اند صلوات وسلامہ علیہما ہم کلمۂ حق باشد و چون آدم پدر آدمیانست بمقتضای
الولد سر لابیہ ہر آئینہ ہمہ فرزندان کلمۂ حق باشد کہ فاضلترین کلمہا ست برین ہفت آفرینش نفس افتادہ وفیہ آیات بینات
سید رسل صلی اللہ علیہ وسلم از بہر این فرمود مثل العلماء کمثل القرآن فیہ سور طوال و قصار علما بزرگ انبیا اند علیہم السلام وانبیاء خرد علما
اند علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل عالمان روزگار ما انبیاء کہین اند و انبیاء پیشین علماء مہین اند پس احمد صلوات اللہ وسلامہ علیہ بر دفتر

انبیا علیه السلام الحمد ست والحمد در مصحف بار خدا احمد ست میان احمد و الحمد بجز یک لام تفاوت نیست تا فرق باشد میان قدم و حدوث الحمد قدیم ست و احمد آفریده لاجرم قدیم بر حادث راجح آمد **لطیفه دیگر** ای درویش دبان جهان در پرده نهان ختم قرآن میکرد اوّل آغاز با حمد کرد که الحمد انبیاست کنت اول الانبیاء خلقا هفت هزار سال این هفت سبع آفرینش میخواند چون هفت هزار سال بآخر کشید این هفت سبع بپایان رسید عمر الدنیا سبعة ایام من ایام الآخرة هفت هزار سال این هفت سبع برخواند چون ختم بآخر رسید بهان الحمد اولین بآخر رسید بهان الحمد اولین باخر همه قرآن برخواند که آخر هم بعثا ختم این مصحف باین خواجه تمام شد از بهر این معنی خاتم انبیا لقب گرفت و ختم النبیین آنجا که آیات مصحف بار خدا بودند سبحانه و تعالی احمد الحمد همه بود با ول جمله قرآن آغاز افتاد و کنت اوّل الانبیاء خلقا آنکه احمد از آدم فراحم آدم بلند بالا بود چنانچه از الحمد فرا سورة البقر رسید و سورة البقر بلند بالا ست ان فی هذا لبلاغا لقوم عابدین این سخن نیک بدانکه این زمزمه باندازه دروازه آب خاک ست بلکه این معنی آوازه نوازه جهان پاک ست الحمد لله رب العالمین **لطیفه دیگر** از لطائف شریفه بعبارات منیفه از مکر فکر معین مسکین بشنو و ختمت بها اللطائف ای درویش تحقیق معنی کریمه وان من شیء الا یسبح بحمده بزبان اہل اشارت شنید اکنون بلسان اہل عبارت بشنو و تو گمان می بری که خلعت تسبیح و تحمید و حلهٔ تقدیس و تمجید وی بر قد با قدر بنی آدم چیست و درست آمده است و بشرف این دولت سعادت مگر همین جا نوع انسانی مخصوص اند لا بل ہر که مخدره که از نهان خانهٔ عدم و مجذعه احمود بتفرج عروسی سرای وجود بیرون خرامیده و هر زاویه نشینی که از صومعهٔ خمول خلوت خانه ذهول بچمن انجمن ظهور رخت کشید مطرب طرب انگیز و قوال وجد آمیز و نوای حمد و ثنای حضرت رب العالمین **رباعی** فضل خدا را که تواند شمار کرد + یا کیست آنکه شکر یکی از هزار کرد + تسبیح گوی او نه بنی آدم اند و بس + هر بلبلی که زمزمه بر شاخسار کرد + هر وقت که عنان استماع در موافقت استمتاع بدست استماع دل دهی از زبان هر ذره از ذرات وجود حمد و سپاس شکر بیقیاس حضرت واجب الوجود بشنوی و همه گاه که عقد لکنت بشریت پیشتر محبت احدیت از دائر جسمیت قطع کنی چون بلبل باغ هر ذره بلاغ از ذرات هستی در گلشن سرای پرستی خطبهٔ توحیدی سرائیدن گیری **ابیات** نگه کن ذره ذره گشت پویان + بحمدش خطبهٔ توحید گویان + نیابم در جهان مقدار موئی + که او را نیست با روی تو روئی + دری که از صدف عیب بقلادهٔ صنائع و بدائع بپیوند و گوینده حمد و ثنای اوست نوری که از مشرق امر بر عالم خلق تابد حلقه بگوش سدهٔ علیا و عتبهٔ قصوا او ست صنائع که این جناب سبع علوی صنائع بر بدایع جهان بالش طبائع برافراشته فراش قدرت اوست قالی کرای این اطباق سبع سفلی مفرش بالوان و ریاحین منقش نگاشته نقاش حکمت اوست صد هزاران هزار انواع موجودات و اصناف مخلوقات که بقدرت کامله از کتم عدم بقضای جود آورده بی حکمتی بالغه نبوده تا هر یک بزبان حال حضرت ذو الجلال او را می ستوده اوّل مکونات عرش مجید بود که موسوم بفلک ملقب بسقف مقدس گشت قلاده تمجید ذو العرش المجید در جید در معامله اش در آورند بر بام شه انشام طارم در خضای هوای عالم پاکش برآوردند نقطهٔ مرکز خاک با صحاری افلاک در حیطهٔ دائره اوست قندیل با تبجیل فلک البروج با عروج مشتعل از شعلات نائره اوست ظهور نور استواء رحمن بر مجلی وجود آئینه مشهود او استیلا یافته که الرحمن علی العرش استوی شد آفتاب اوصاف کمال الٰهی در آب صفات جمال وی کماهی تافته و کان عرشه علی الماء این هفت قندیل مقرنس لاجوردی بهیکل از طاق

مقوس ایوان در آویخته واین هشت قانوس مسدس زبرجدی منظر راز ساق مقدس بنیان او انگیخته کتابهٔ ایوان عالی بنیان
وشرفهٔ شرفه والی ارکان او باین طراز مطرز و باین اعزاز معزز بود که الحمد لله رب العالمین کرسی که محل انوار قدسی بود و پرده دار
اسرار انسی جلباب وسعت بر دوش او بود وسع کرسیه السموات والارض نومید امید پابوس عزت در گوش او بود والکرسی
موضع القدمین کرسی قدسی کاز لولو بود دیبه پور نور وعلی سرور محل در فزای هوای قدرت معلی اگرچه بر فوق سبع مثانی بود اما
کرسی سبع مثانی بوده که الحمد لله رب العالمین لوح المحفوظ که بنظم خاص بنظر خاص محفوظ بود دیباچه اسرار قضا و قدر او بود فذلک
مسلک اعمال خیر و شر را و می نمود منظور نظر خاص وعنده ام الکتاب او بود مرقوم برقوم فصل الخطاب او بود علام سعادت سعدا
اوارقام شقاوت اشقیا و روی مبین عنوان منشور توقیع دستور وی هم همین بود که الحمد لله رب العالمین قلم که صاحب اسرار
قدم بود ومشرف بتشریف قسم نون والقلم بود مشاطه بود که یا نامل قدرت از نور فطرت ساعد سیمین عروس لوح را بنقوش قضا و قدر
در قوم قوی و قدر نگار می بست فی نی بلکه میل تجلی بود که از مکحله دوات غیبی قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی سرمه سیاه مداد
برسم سواد در دیده دختر قضا و قدر می کشید کتابت ملحوظ و عبارت ملفوظ وی بر طبق ورق لوح محفوظ همه این بود که الحمد لله رب العالمین
بعد از آن این هفت شادروان نیلگون واین تتق سبع زرین افق سمابگون که پرده های ایوان ملکوت و مجلهای میدان جبروت اند دریای
جواهر زواهر نور اند قلعهٔ حصینهٔ ملائکه وجود مند شادروان زرافشان مجامع قدس اند ایوان عالی ارکان صوامع انس اند پرکار دوائر
مراکز کرات بساط عالم امکان اند سفینهٔ سکینهٔ لولو بار گوهر نثار در تیار بحار اوج گرداننده حاصل که این هفت لاجوردی پیکر که زبرِ یکدیگر
مطبق اند واین هفت مناڈیل سیمابی که چون قنادیل جبالی از سقف فلک اطلس معلق اند چون صوفیان ازرق پوش در سماع این
سروش در رقص اند الحمد لله رب العالمین ملایک فلک آرا یک که طغرای عصمت بنام ایشانست و منشور عفت بر عنوان نشان طیلسان
ترفع از کتف افلاک در می کشند شادروان وان یسبحون اللیل والنهار لا یفترون بر تارک عرش مجید برمی افرازند سمند دوند
طاعت در میدان استعداد وانیده و فتح نامه عندیت ومن عنده لا یستکبرون عن عبادته بر منبر تسبیح و کرسی تقدیس و نحن نسبح
بحمدک و نقدس لک بر خوانده در ابتدا و انتها در انشای خطبه و ادای دعا باین حمد و ثنا التجا نموده اند که الحمد لله رب العالمین کواکب ثواقب
که لباس نور در پوشیده اند و جام تزیین انا زینا السماء الدنیا بزینة الکواکب نوشیده چادر شب نگاری آسمانها پر در
و مرواریدها از اجرام اجسام خود دیده بسیط ها نون و بساط بوقلمون را منقش بنفس نفوس هو الیه از رشحات ارقام اقلام خود یافتند
چراغ هدایت وبالنجم هم یهتدون در دست خود دیدند اصطرلاب مکتوم فنظر نظرة فی النجوم را اشارت بتاثیر خود گمان
بردند القصه چون عاملی دیوان اعلی و استیفاء دفاتر عالم بالا بفرمان ملک تعالی منسوب بجل و عقد خود دیدند شکرانهٔ این نعم نزعم
گمراهان چون آگاه آن تسبیح و غلغله بر کشیدند که الحمد لله رب العالمین زحل که پاسبان کواکب بود و صاحب دیوان ثواقب بود و تاج مکلل بر
فرق وی بود و دواج مدوال از رمق وی بود که بر جبین انر اطاعت وی بسر حد حکومت رسیده بود امیری که بهرام در متابعت وی حسام انتقام
از نیام بر کشیده چون خطیبان بر منبر هفت پایه قبهٔ سابع بر آمده زبان بر گشاده که الحمد لله رب العالمین مشتری که قاضی بلدان فلک بود و حاکم سماک بود حاکم سماک،

منشور قضا بنام وی بود سجلات و محاضر افلاک مبرهن باحکام وی بود طراز اعزاز دولت و مهرهٔ نگین حکمت الحمد لله رب العالمین
مریخ که لشکرکش صف پنجم او بود صفدرکش دران انجم او بود خنجر تغلب در دست وی بود رماخ زنگارین معلق از قبضهٔ شست وی بود
در معارک فحول علوی مباهی ظفرانگیز وی همه او بود که الحمد لله رب العالمین خورشید جمشید آسای فلک پیمای طبق زیبق بر کعب گرفته
چون سپه سالار آن درمیان لشکر کواکب سر صف گرفته هزار سنان از پس و پیش فرو ریخته سلاسل زرین و جلاجل سیمین از چپ و
راست فرو آویخته باآنکه بادشاه سریر چهارم او بود جمشید هفت طارم او بود عقیق یمنی را چون گل آتشین لائق نگین صاحب دولتان
وی میگردانید طلای احمر را لباس اصفر برمثال اوراق زعفرانی در ایام خزانی وی می پوشانید حاصل با وجود این هر شب دست
نیاز بحضرت بی نیاز یاز کرده مناجات باین تحمید آغاز کرده که الحمد لله رب العالمین زهره در قصر سیوم دف شعبده کف طرب
گرفته هر شب طمع پوشان صوامع علوی را در پرده ظلمت لیله داج از سماع سرود خود در رقص درآوردی چون او تار طرب را ساز کردی
حریفان طرب خانهٔ افلاک که درم و دنانیر کواکب را در دائره گاه وی انداختی دختران ثوابت شب تا بروز از صدای نوای وی
از خواب افسول باز پرداختی گاهی از نم قلم عطارد دائره نیز خود در آب زدی و گاهی از تاب آفتاب جلده مصقول ارغنون خود را
خشک کردی حاصل چون نغمات زیر و بم درهم ساز کردی میانهٔ خانه هر مقامی آغاز کردی الحمد لله رب العالمین عطارد که صدر دیوان آسمانی
دارد کنگرهٔ برج جوزا وی برنگارد گاهی از نقطهٔ دریا قیر بنوک خامه بر صحیفهٔ شب از مشک اذفر رقم میزند و گاهی از کار درهٔ کافور بمیل زرین
نقش بیاض بر دیباچهٔ روزگار ظاهر میگرداند دائم بر صحیفهٔ لاجوردی سماک و الواح زبرجدی افلاک بقلم کرم این رقم میزند الحمد لله رب العالمین
ماه در سراچهٔ اول صباغی دوکان ربیع میکند و صباغی این کان رفیع می نماید گاهی در پرتو تجلیات جلال در مقام هلال چون حلقهٔ زلف
محبوبان خیالی می نماید و گاهی در ظهور نور جمالی در مقام صاحب کمال چون خورشید جمال محبوب آئینه مثالی می نماید در همه احوال
ورد وصال ورد خود این مقال دارد که الحمد لله رب العالمین دیگر بروج با عروج از حمل تا حوت که بر طبقات سموات ثبوت یافته
و منزلگاه سیارات و مقام طیارات گشته مجموع تسبیح و تحمید الهی اقدام نموده و ثنای و سپاس خداوندی جل ذکره مبادرت جسته
که الحمد لله رب العالمین نی نی بلکه بهتر ازین بگویم اجرام علویات شنیدی اجسام سفلیات هم بشنو اول انبیای مرسل
و اصفیای مکمل که مقبولان حضرت حق اند عز و جل اند آدم صاحب صفوت شیث صاحب نسبت ادریس با رفعت نوح صاحب دعوت
ابراهیم صاحب خلت اسحق صاحب کرامت اسماعیل صاحب فدیت یعقوب صاحب مصیبت یوسف صاحب ملاحت اسباط صاحب زینت
ایوب صاحب بلیت شعیب صاحب بکاء خشیت موسی صاحب مکالمت هارون صاحب وزارت داود صاحب خلافت سلیمان
صاحب مملکت لقمان صاحب حکمت سکندر صاحب حکومت یونس صاحب ملامت زکریا صاحب خطابت یحیی صاحب عصمت
عیسی صاحب معجزت محمد صاحب شفاعت و محبت صلی الله علیه و آله و سلم علی جمیع الانبیاء و المرسلین از جناب قدس اعظم این پیغام بخواص عوام
آورده که الحمد لله رب العالمین بعد ازان صحابه صاحب سعادت تابعین صاحب متابعت علما صاحب شریعت اولیا صاحب طریقت
اصفیا صاحب حقیقت سابقان صاحب سبقت مقصدان صاحب طاعت ظالمان صاحب ذلت مجموع غرق نعمت ممنون منت

قایل بدین ثنا و مدحت که الحمد لله رب العالمین مؤمنان در محراب عبادت ترسایان با صلیب با صلابت جهودان کنشت باکدورت گناهکاران بانواع صفوت و ذلت مجموع در ثنای حضرت عزت مشغول باین محمدت که الحمد لله رب العالمین آب در غایت رقت هوا در نهایت لطافت آتش در کمال حرارت خاک در غایت کثافت هر یک در کمال فصاحت باطن باین مقالت الحمد لله رب العالمین جواهر زواهر در معادن ظروف بایکدیگر مقارن ممکنات در جمیع اماکن ملک و ملکوت و ظواهر و بواطن در اداء این ثنا و صدای این ندا بایکدیگر معاون که الحمد لله رب العالمین شگوفه طری در مرغزار بنفشه و بنفشه به نیلوفری در سبزه زار نرگس ناتوان بیمار سوسن ده زبان طراز گل زرد ناز پرور زرنگار گل سرخ فرخ عذار صدبرگ خرفه سبز سفید دستار نیلوفر با فرعالی مقدار بید با تائید خنجر دار خیار تحفه دار بی آزار سرو کوتاه دست خوش رفتار سیب جمیل خال جمال بر رخسار زرد آلوی ضعیف زرد و نزار نارنج زرین بر سر شاخ ببار نار حقیقی چون گنبد یاقوتی معلق بدیار امرودی چون کوزهٔ نباتی در طاقچه دکان عطار بهی چون صوفی خلوت نشین با خرقهٔ پشمین و رنگ زرد و رائحه روح پرور دگار انگور بر تخت طاق پاک بفخر آمیزی شاه سوار باقی ثمرات با برکات بر اغصان اشجار همه مشغول بتسبیح و تحمید پروردگار الحمد لله رب العالمین دیگر اطوار اطیار در افطار گلزار کبک لوری در کوهسار چکاوک نواپرواز در جو هوا الطیار هدهد با آمد شد پیغام گذار بلبل نالان در اشجار قمریان چون مقربان بر منار اشجار کبوتران دلکش در لیل و نهار طوطی سان دلکش بر کنار انهار طوطیان فصیح زبان شکر خوار عندلیبان در اسحار با طیور صافات قطار اندر قطار جمله بترنم و تکرار در ادای این اذکار که الحمد لله رب العالمین آهوان تاتاری و ختائی و حوش و سباع صحرائی بلکه همه مرغان هوائی و ماهیان دریائی و جنبدگان بسیط غبرائی و رویندگان بساط خضرائی و ذرات هبائی قطرات مائی همه چون بلبلان درین نغمه سرائی که الحمد لله رب العالمین قال العبد الضعیف معین المسکین فی مناجات رب العالمین مثنوی اینست **مثنوی** ای زبان ها تر بگفت و گوی تو + جسم و جان مضطر بجست و جوی تو + هر زمان نام دگر می خواندت + هر دمی نوع دگر می داندت + ذرهٔ فارغ نه از تحصیل تو + جمله در تسبیح و در تهلیل تو + گر کسی را گوش هوش اندیش هست + صد زبان هر ذرهٔ را پیش هست + هر زبانی را بیانی دیگرست + هر بیانی را عیانی دیگرست + هر عیانی را جانی دیگرست + هر جانی را وصالی دیگرست + در دل هر قطره صد در ثمین + در رخ هر ذره صد خورشید بین + از فراز عرش تا تحت الثری + ذرهٔ خالی نیابی از خدا + جمله در تسبیح و تقدیس حق اند + آرزومند جمالی مطلق اند + جمله غرق بحر جست و جوی او + روز و شب مشغول گفت و گوی او + هر که می جوید تر آن چیست وجو + فی الحقیقت از تو باشد فی الرد + هر چه طالب را بباید در طلب + از مسبب حاصل آید نه از سبب + حق بکلیت بخود منسوب گشت + لاجرم خود طالب و مطلوب گشت + فهم در تاب حقیقت سوخته + دیدهٔ وهم از طلب بر دوخته + جان جان در بحر از خار قدم + در صدف با در معنی گشته ضم + عارف و معروف اندر یک دگر + باده پیوند هم بر یک دگر + دید در رخسار ساقی ماندهٔ + جام رفته باده باقی ماندهٔ + آن بقا را در فنا گر یافتی + در گدائی گنج گوهر یافتی + چون حدث گردد مقارن با قدم + اول و آخر بیامیزد بهم + با ازل یکرنگ می گردد ابد + واحد و اثنان یعنی احد احد + کیست غیر حق ندارد در وجود + اول و آخر بغیر از وی که بود + اول و آخر چو او بود است و هست + ظاهر و باطن هم او بود است و هست +

تو کئی ای مشت خاک بی صفا + تا کنی دعوی ہستی با خدا + پاسے حادثہ کے دود در کوی تو + چشم ناقص چون بہ بیند روی تو +
ہر نظر در خورد رخسارش کی ست + لائق آن چہرہ ہم چشم وی ست + او نہان در پردۂ ہستی قست + حسن او سرمایۂ مستی قست +
در حجاب تو نہان گشت ست ہمین + خویش را از پیش بردار و ببین + تا ببینی اندر ان کشف و شہود + گر بجود ہم طالب و مطلوب بود +

المجلس فی ذکر کلمۃ الرب وفیہ فصول

الفصل الاول فی بیان لغتہ وکیفیۃ اشتقاقہ ذکر فی الانوار الرب فی الاصل بمعنی تربیتہ وتبلیغ الشیٔ الی کمالہ شیأ فشیأ ثم وصف بہ للمبالغۃ کالصوم والعدل وقیل ہو لغۃ من ربہ یربہ فہو رب کقولک نم ینم فہو نم ومنہم من یقول ربّاہ اصلہ ربیہ جعلت احدی الباءات یاء کما فی قولہ تمطی اصلہ تمطط ای تمدد ومنہم من یقول ہو فعل من ربا یربو ای ازداد فالترتیب اثبات الزیادۃ فی المربی وتکلموا فی معناہ قال بعضہم معناہ المالک کما یقال رب الدار ای مالکہا وقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الرجل ارب ابل انت ام رب غنم قال من کل اتانی اللہ تعالی وقال بعضہم ہو المصلح المدبر ومنہ رب البیت ومنہ الربانیون وہو العلماء المصلحون امور الناس بعلمہم والمدبرون لامورہم وقیل ہو بمعنی مربی الخلق ومنہ قولہ الم نربک فینا ولیدا وقال الحسن بن الفضل البجلی الرب الثابت الدائم من قولہم رب بالمکان وارب ای اقام وکذلک لب والب قال کثیر ان معناہ السید واسند ہذا القول الی ابن عباس رضی اللہ عنہما وہو قولہ تعالی اذکرنی عند ربک ای سیدک وقال الامام ابو منصور الماتریدی رحمہ اللہ التوجیہ الی المالک اقرب الی السید اذ یستقیم ان یقال رب السموات والارض ومالک السموات والارض لا یستقیم سید السموات والارض ولا یقال ہو سیدہ الا فی بنی آدم خاصۃ فمعنی سید القوم مالکہم ای الذی وجب علیہم الطاعۃ ولا یقال سید الدار لانہ لا یمکن تحقق وجوب الطاعۃ فیہا فمعنی قولہ سبحانہ وتعالی رب العالمین ای مالک رقابہم ومصلح امورہم ومعنی معاشرہم ومعادہم اصلح قلوب المؤمنین بالمعرفۃ والسند بالشہادۃ وانفسہم بالخدمۃ واصلح طاعتہم علی کثرۃ تقصیرہم فیہا بالقبول واصلح معاصیہم علی کثرتہا بالعفو قال اللہ تعالی یصلح لکم اعمالکم والرب علی الاطلاق للہ تعالی علی الخصوص سواء کان مع الالف واللام او بدونہا ویطلق علی المخلوق بالاضافۃ فیقال رب الدار وقولک لان الرب المطلق المعرف باللام یدل علی انہ یملک الکل فان اللام دال علی العموم ولا یملک الکل غیر اللہ

الفصل الثانی فی بیان فضائل ہذہ الکلمۃ وذکر الداعین بہا وما یتعلق بذلک ذکر فی التیسیر عن ابی الدرداء وابن عباس رضی اللہ عنہم انہما قالا ہو الاسم الاعظم والدلیل علیہ من وجہین الاول ان کل اسم قلبتہ بطل معناہ الا الرب فان مقلوبہ البر وہو اسم اللہ سبحانہ ایضا الثانی ما قال الخضر علیہ السلام ان اسم اللہ الاعظم ہو ما دعا بہ کل نبی وکل ولی وکل عدو ما الا انبیاء۔ فقال آدم علیہ السلام ربنا ظلمنا انفسنا وقال نوح علیہ السلام رب انی دعوت قومی رب انہم عصونی رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا رب اغفر لی ولوالدی ولمن دخل بیتی مومنا وقال ابراہیم صلوات اللہ وسلامہ علیہ رب اجعل ہذا البلد آمنا ربنا انی اسکنت من ذریتی بواد ربنا انک تعلم ما نخفی وما نعلن رب اجعلنی مقیم الصلوۃ ربنا وتقبل دعاء ربنا اغفر لی ولوالدی وقال یوسف علیہ الصلوۃ والسلام رب السجن احب الی رب قد آتیتنی من الملک وقال موسی صلوۃ اللہ وسلامہ علیہ رب انی ظلمت

نفسی رب اشرح لی صدری رب اغفر لی ولاخی رب ارنی انظر الیک وقال سلیمان صلوات اللہ وسلامہ علیہ رب اغفر لی
وھب لی ملکا لا ینبغی لاحد من بعدی رب اوزعنی ان اشکر نعمتک وقال زکریا علیہ الصلوۃ والسلام رب انی وھن
العظم منی رب لا تذرنی فردا وقال عیسی علیہ الصلوۃ والسلام ربنا انزل علینا مائدۃ من السماء وقال نبینا وحبیبنا محمد
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین ربنا لا تواخذنا ان نسینا او اخطانا الی آخر السورۃ قال اصحابہ رضی اللہ عنہم
اجمعین ربنا اٰتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الاخرۃ حسنۃ وقنا عذاب النار ربنا ما خلقت ھذا باطلا ربنا انک من
تدخل النار ربنا اٰتنا ما وعدتنا الی غیر ذلک قال الاعداء رب انظرنی الی یوم یبعثون ربنا ابصرنا وسمعنا ربنا غلبت
علینا شقوتنا ربنا اخرجنا منھا الی غیر ذلک ثم ان اللہ تعالیٰ اضاف ہذا الاسم الی العالمین علی العموم فقال رب العالمین
ثم خص السموات والارض وما بینھما فقال رب السموات والارض وما بینھما ثم خص السماء والارض قال فورب السماء والارض
ثم خص المشارق والمغارب وقال فلا اقسم برب المشارق والمغارب ثم خص المشرقین والمغربین فقال رب المشرقین ورب
المغربین ثم خص المشرق والمغرب فقال رب المشرق والمغرب ثم خص من الارض بیتہ وقال فلیعبدوا رب ھذا البیت
واضاف ایضا ہذا الاسم الی کل الناس فقال اعوذ برب الناس ثم خص من بینھم نبیہ صلی اللہ علیہ آلہ وسلم وقال ربکم ادعونی
استجب لکم وقال بعض العارفین لما اضاف اللہ تعالیٰ عبادہ الیہ بقولہ یا عبادی فافتخروا بذلک فقال الشیطان ای شرف فی
ہذہ الاضافۃ فان الارض قد اضافۃ اللہ تعالیٰ الی حضرتہ وقال ان الارض للہ وکذا الناقۃ وقال ناقۃ اللہ والکعبۃ والمساجد الی غیر
ذلک قال اللعین فانی اقطعھا بکیدی عنھم ثم اضاف ذاتہ سبحانہ الیھم وقال ربکم کانہ یقول ایھا اللعین لو قطعت اضافتھم عنی فلا تستطیع
ان تقطع اضافتی عنھم واللہ الملھم للصواب

الفصل الثالث فی ذلک نبذۃ من ترتیب اللہ سبحانہ عبادہ ذکر فی المفاتح المربی علی قسمین احدھما ان یربی شیئا لیربح علیہ
المربی والثانی ان یربیہ لیربح المربی وتربیۃ کل الخلائق علی القسم الاول لانھم انما یربون غیرھم لیربحوا علیہ اما ثناء وثوابا والقسم الثانی
ھو الحق سبحانہ کما قال سبحانہ خلقتکم لتربحوا علی لا لاربح علیکم فھو تعالیٰ یربی ویحسن بخلاف المربین والمحسنین قال العارفون بربوبیۃ سبحانہ
اعلم ان تربیتہ ینقسم باعتبار المربوبین علی قسمین تربیۃ الخواص وتربیۃ العوام اما تربیۃ الخواص فانھا عبارۃ عن تربیۃ العالم الصغیر اعنی وجود الانسان وتربیۃ العام
کنایۃ عن تربیۃ العالم الکبیر اعنی السماء والارض وما بینھما وبیان ھاتین التربیتین لا یمکن فی الدفاتر ولکنا نشیر الی کل واحد منھا بانموذج
یفتح بہ باب التفکر فی غرایب صنیعہ وعجائب قدرتہ ولطائف ربوبیتہ سبحانہ وتعالیٰ ونبتدا بذکر تربیۃ الخاص ثم نختمھا بتربیۃ العام علی
سبیل الاجمال لتعلم اسرار الربوبیۃ حتی یستقیم فی منازل العبودیۃ اما بیان شمۃ تربیتہ سبحانہ وتعالیٰ ایاک اعلم ان تربیتہ سبحانہ وتعالیٰ
نظر فی الایجاد والابقاء اما الایجاد فانظر اولا ان قطرۃ النطفۃ لما وقعت من صلب الاب الی رحم الام کیف یتصرف فیھا ویربیھا حتی صیرہا
آدمیا وذکر الشیخ العارف السید علی الھمدانی قدس اللہ سرہ فی کنوز الجواہر اعلم ان الانسان احد سہا بعیدۃ وھی الماء والتراب اللذان منھا
النبات والحیوان لان التراب منبتہ الاغذیۃ والماء مربہ لما فصارت النبات غذاء للحیوان والحیوان للانسان فیجعل اللہ تعالیٰ الطف

الغذاء لطیفة وہی دم مجموع من جمیع الاطراف لطیف قابل وہی المادة القریبة لوجود الانسان فی الحقیقة مادة الانسان لفعل والانفعال اللذان بہما تم
الروح والجسد فہیا اللہ تعالی للنطفة محلاً ومجریً ومکمناً وآلةً ومہبطاً التجری من الاعضاء الی الصلب بعد التلطیف والتصفیة ثم تجری
الی الکلیتین وثم الی المثانة فیکون منبیا غیر فصیح ثم یہیج منہا بخار یمتلی بہ عروق الآلة وتنبیہا للحرکة وشدة الشہوة تصیر نضیجا ابیض نحینا
عند الانزال وتوجد فیہا رایحة الروح ثم ہیأ اللہ تعالی لہ منزلا وہو رحم وہی للنساء کالذکر للرجال فتمر النطفة من امعاء اوعیتہ
المنی الی مہبط الرحم ومضیقہ وللرحم قوة جاذبة بہا تجذب المنی کما استنشف المشام الماء فامتزج الماء المراۃ بماء الرجل فاجتمعا
فی صدف الرحم فیصیر ان کان اللبن فباجتماع قوة الفعل والانفعال ینجمد ماء المراۃ کما ینجمد اللبن الخالصة من الانفحة فیجعل اللہ دم الطمث
غذاء للمنجمد حتی یصیر النطفة علقة بعد انقضاء مدة عینہا اللہ تعالی بذلک ثم غذاہا بذلک الدم حتی صارت مضغة مثل قطعة لحم تظہر علیہا
رقوم البشریة ونقوش الانسانیة ثم یقسم اللہ تعالی المضغة باللحم والعظم والاعصاب والغضاریف الی غیر ذلک فیعقد العظام بالطبیعة
الاعصاب وہی لہا مجاری العروق وتجری فیہا لطائف دم الطمث فنبت علی العظام اللحم ویجعل الجلد حصینا علی ظاہر اللحم ویدبر لکل شہر
لتلک ملک ویخدمہا کوکب من الکواکب السبع فالشہر الاول الزحل والثانی المشتری وعلی ہذا تصل النوبة فی الشہر السابع الی القمر
ویتم الآلات والاعضاء فیتشکل جلاہ ویداہ وتظہر ینابیع الخواص فلو یلد یعیش بقوة القمر ثم یرجع النوبة الی زحل من الشہر الثامن
ومن شانہ الاخفاء فلو یلد لا یعیش بنحوسة زحل وفی التاسع یتفق الولادة بقوة المشتری فیدور علیہ فی تلک الظلمات فلک قمر تسع دفعات
ثم لا یطیق الرحم حملہ فیضعہ فی فضاء الہواء ثم جعل اللہ سبحانہ وتعالی بکمال ترتیبہ الکواکب مربیا للروح الحیوانی والملائکة للنفس الانسانی
حتی تصیر طفلا ثم رضیعا ثم کارجا ثم خماسا ثم مشعورا ثم صبیا ثم متغیرا ثم مترعرعا ثم مراہقا ثم بالغا ثم فتی ثم ریقا ثم شابا ثم کہلا ثم شایبا ثم شاسطا
ثم شیخا ثم کبیرا ثم خرفا ثم یمیت بعد ذلک فیکون موت البدن ولادة النفس فکما انقلب البدن بترتیبہ سبحانہ سبعة اطوار حتی صارت جنینا
وہی السلالة والنطفة والعلقة والمضغة والعظم واللحم والانشاء الآخر وہی اتمام الصورة الانسانیة وادخال الروح کما قالہ المفسرون وکذلک
اطوار الروح سبعة النمو الاول والحیوة الثانیة وقوة الشباب الاعتدال العمر والرجوع الی الکہولة والشیخوخة والطور السابع الموت دو ترتیب
وتکمیل بدن قابلیت ادخال روح پیدا کند اطوار مختلف بر جنین طاری میگردد و در ہر طوری عربی ترتیبی ست و بر سبیل اجمال شمہ شیخ عارف
شیخ عزیز الدین نسفی قدس اللہ روحہ در رسالۂ مبداء و معاد خود ایراد فرمودہ کہ نطفہ چون در رحم می افتد مدور می شود زیرا کہ بالطبیع مدور است
انگاہ بواسطہ حرارتی کہ در رحم ست بتدریج نضج می یابد و اجزای لطیف وی کثیف جدا می شود تا بحدی کہ اجزای غلیظ از تمامت نطفہ روی
بمرکز نطفہ می نہد و اجزاء لطیفہ روی بمحیط می آرد تا نطفہ مشتمل بر چہار طبقہ می گردد و انچہ غلیظ مطلق ست در میان مرکز قرار میگیرد و انچہ از وی
لطیفہ ترست وی محیط میگردد و در سطح اعلاء او مقر می سازد و انچہ ازین طبقہ لطیف ترست برین طبقہ دوم محیط می شود و انچہ ازین
طبقۂ سوم لطیفہ ترست بر ہر طبقہ احاطہ می نماید و چنانچہ انچہ در مرکز است ثقیل مطلق ست انچہ بر ہمہ متفوقست لطیف مطلق ست
وانچہ مابین این دو است لطیف من وجہ وکثیف من وجہ است و مخلص این سخن آنست کہ آدمی نسخہ و نمودار افلاک عناصر ملت جان
مبداء اول انسان ست چہار طبع ست لابد در نطفہ چہار طبع موجود ست و ہر یکہ بالطبع طالب مقام خود اند اما در نطفہ بنام مختلف اند

تا انچه در نطفه از خلاصهٔ خاک بودی بواسطهٔ ثقل از لطیف جدا شده و در مرکز قرار گرفته موسوم بسودا شد و طبع او چون خاک سرد و خشک ست
و آن طبقهٔ دوم که برین محیط ست آنرا بلغم گویند و طبیعت وی چون آب سرد و تر ست و انچه برین طبقه محیط ست آنرا خون گویند و چون از طبقهٔ
ثانیه لطیف تر ست و بیوست از وی منفک گشته و طبع او چون هوا گرم و تر ست و آن طبقه که بالا همه هست آنرا صفرا گویند و طبیعت وے
چون آتش گرم و خشک ست پس هر چهار عنصر با چهار در نطفه تربیت الٰهی بتحصیل پیوست و این جمله در یکماه میسر گشت پس چون عناصر
و طبائع تمام شد موالید سه گانه باین ترتیب الٰهی جل علا در وی پدید آمد اوّل معدن دوم نبات و سوم حیوان اما انچه جاے معدن ست
در نطفه اعضا ست چون دل و دماغ و جگر و سر و دست و پای و استخوان و اعصاب و عروق وغیره و هر یک ازین چهار اخلاط و چهار طبع
نصیبی دارد و لیکن بعضی حرارت بیشتر دارد و بعضی برودت و بعضی رطوبت و بعضی یبوست چنانچه دل بطبیعت گرم ست و دماغ سرد
باز جگر گرم و گرده و مثانه سرد حاصل همچنان افتاده که چون همه را با همه قیاس کنی اعتدال حاصل آید و این ترتیب بیک ماه دیگر میسر گردد چنانچه
اعضای اندرونی و بیرونی و مجاری غذا و مواضع روح و حیات و مجاری حس و حرکت همه پیدا شود و معدن استکمال پذیرد و انگاه قدرت قادر
بیچون تربیت نباتی بر دارد و ربوبیت رب العالمین اعلام نشو و نما در منبت چنین بر افرازد و آنچنان بود که چون کار معدن با تمام پیوست
و قوای جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه دیگر قوت غاذیه و مغیره و نامیه و مصوره بکمال رسید چنین طلب غذا آغاز کند و از راه خونے که از
رحم باز جمع شده بمدد این قوی بخود کشیدن گیرد چون معده آن خون را بخود کشد و در معده در آمد بیکبار هضم و نضج یابد مگر آن کیلوس یعنی آن
خون نضج یافته را از معده براه ماساریقا بخود کشد ماساریقا رگهائیست که از اعضای آدمی از سوی بالا بجگر پیوسته است پس چون آن خون
بجگر در آمده و یکبار دیگر هضم و نضج یافت انچه از ان کیلوس زبده و خلاصه هست ماده روح نباتی شده و بدو رسن جنین گشت پس انچه از ان
کیلوس باقی ماند بعضی بسودا و بعضی صفرا و بعضی خون و بعضی بلغم پس انچه صفرا بود زهرهٔ آنرا بخود کشید و انچه سودا بود سپرز آنرا جذب کرده و انچه بلغم
بود گرده متصد آن شد خون را روح نباتی بر وجبت مصلحت بدن میگند قسمت تا غذا اعضا شود پس روح نباتی در بدن آدمی قسامی است
و موضع آن روح جگر ست و در پهلوی راست ست پس چون نشو و نما در جملهٔ اعضا ظاهر شد حقیقت نباتی پدید آمد و این نیز در جمله یکماه حاصل
آید پس چون روح نباتی قوت گرفت و معده و جگر قوی شد و بر هضم قادر گشتند انچه زبده و خلاصهٔ روح نباتی بود آنرا جذب کرد و چون در دل
آمد یکبار دیگر هضم و نضج یافت همه حیات شد و انچه خلاصهٔ آن حیات بود روح حیوانی شد و انچه روح حیوانی باقی ماند روح حیوانی آنرا از راه
شرائین یعنی رگهای باریک که از دل رسته است بجمیع اعضا فرستاد و همه اعضا بواسطهٔ آن زنده گشت اقسام حیات در بدن انسان
این روح حیوانی ست و معدن او دل ست در پهلوی چپ پس چون این روح حیوانی قوت گرفت انچه زبده و خلاصه این روح حیوانی بود
دماغ آنرا جذب کرد و چون در دماغ در آمد یکبار دیگر هضم و نضج یافت انچه خلاصه و سر آمد آن بود در دماغ روح نفسانی گشت پس فضله
که باقی ماند روح نفسانی آنرا از دماغ و اعصاب بجملهٔ اعضا فرستاد تا قوت حس و حرکت از وی بجملهٔ اعضا در آمد و حقیقت روح نفسانی
این ست و این جمله در یک ماه دیگر بود پس عناصر و طبائع و معادن و نبات و حیوان جمله در چهار ماه تمام شد و بعد از حیوان از چیز دیگر نیست
و پیدا شدن حیوان آخرین تربیتهاست لاجرم حضرت رب العالمین جل و علا آنرا در آخر تربیت خوانده بدان اشارت فرمود که وان

الدار الآخرة لهی الحیوان لو کانوا یعلمون بعد از انکه تربیت آخر و اعضای کمال پذیرفت و روح نفسانی در دماغ
بادراک و تحریک منسوب گشت ادراک او بر دو قسم افتاد قسمی در ظاهر بدن و قسمی در باطن ظاهری پنج ست که آنرا حواس ظاهر گویند و آن
عبارت ست از سمع و بصر و شم و ذوق و لمس و باطنی نیز پنج ست آنرا حواس باطنی گویند و آن کنایت ست از حس مشترک و خیال
و وهم و حافظه و متصرفه و باز تحریک او نیز بر دو قسم ست یکی باعثه و دیگری فاعله باعثه آنست که چون صورت مطلوب یا مهروب در خیال
مصور گردد داعی و باعث قوت فاعله گردد بر تحریک و فاعله آنست که در تحرک عضو را بالفعل در می آرد و حرکت اعضا از ویست و وی
مطیع قوت باعثه است یا از جهت جذب منفعت و آنرا قوت شهوانی گویند و یا دفع مضرت و آنرا قوت غضبی گویند کذا قال الشیخ عزیز الدین
النسفی رحمه الله تعالی و توضیح این سخن آنست که چون نقاش صنع الٰهی جل و علا صورت انسانی را بمقتضای لقد خلقنا الانسان
فی احسن تقویم بخوبترین وجهی بیاراست و بالوان حسن و جمال و انواع فضل و کمال پیراست و خلق صورت با خلق سیرت مقرون گشته
نور علی نور بیفزود و هر یک از لعبتان حواس ظاهری و عرائس مدرکات باطنی را در مقامی مناسب باز داشته بکاری تعیین فرمود
اول عصبه بر مثال فراشی بر مجموع اعضائی و جوارح بگسترد حاسه لمس او را ودیعت تا حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و ملاست
و خشونت و ثقل و خفت و لین و صلابت و لطافت و کثافت و لزوجت و مانند آن را دریابد و از نا ملائم احتراز نموده بملائم امتزاج نماید
اما باین مقدار احساس جلب نفع و دفع ضرر تمام نبود و بسیاری از امور مختل می ماند مثلاً اشیاء بعیده بحس لمس ادراک آن میسر نگردد
پس حس شم را که قوتی ست مودعه در زائدتین و تابتین از مقدمهٔ دماغ بر مثال دو پستان بکمال قدرت ودیعت نهاد تا هوای که واصل
رائحه است متکیف بآن ریح می شود و بتدریج بواسطهٔ امتزاج آن رائحه بهوای که متصل بخیشوم ست واصل می شود و خیشوم اتابک وار
قوافل مشمومات را از دروازه بینی در می آرد بر سلطان مشام عرضه میدارد و لیکن هنوز باین حس ادراک مجموع اشیا حاصل نمی شد
بلکه انچه از روائح مدرک شدی بمشام چون جهت و مقام آن شموم معلوم نبودی طالب در طلب آن سرگردان شدی پس حاسه بصر را
در قاعدهٔ مخروطی دیده وضع فرموده تا شعاع مخروطی از سطح مخروط دیده منبعث میگردد و چنانچه قاعده آن شعاع مخروط مماس مرئیست
و راس بر حدقه موضوع تا بواسطهٔ این خط شعاع صورت مرئی بر آئینهٔ دیده منعکس میگردد و از مقدار حدس انه پانصد ساله راه آسمان را
می بینند بلکه هشت هزار ساله ثوابت را که بر فلک البروج مقر دارند نظر میکنند تا دور نزدیک را ببینی و بمحبوب تقرب جوئی و از مبغوض اجتناب نمائی
و با وجود این هنوز درین حس نقصان بود چرا که حاسه بصر انچه محجوب بحجاب بود ادراک نکند و شاید دشمن نزدیک بود بواسطه حجابی حال
وی مطلع نگردی پس حاسه سمع را در عرصه که مفروش در مقعر صماخ بود جا داد تا چون هوا بواسطه قارعیت و مقروعیت صوت متموج شود
هوای مماس سمع آن صوت را بسمع تو رساند تا آن محجوب باین کیفیت مدرک تو گردد اما هنوز این حواس ناقص بودند زیرا که شائستی که
غذای ملموس و مشموم و مبصر ترا پسندیده نمودی و لیکن موافق نبودی پس حاسه ذوق را در عصبه که مفروش است بر روی زبان تعبیه فرمود
تا چون رطوبت لعابیه زبان بمذوق بیامیزد مزه آنرا بآن عصبه رساند تا بذوق غذا موافق را از مخالف جدا کنی و بموافق میل نمودی و از مخالف اجتناب
محترز باشی بعد از آن بدانکه هنوز این نعمت در بارهٔ تو تمام نبود تا ادراکات دیگر بواسطهٔ مدرکات باطنی با این حواس منضم نگشتی پس کمال ترتیب حضرت رب العالمین

جل جلاله حس مشترک را مقدمهٔ بطن اوّل از دماغ ودیعت فرمود تا صور محسوسات را دریابد و او را مشترک از برای آن گفته اند که مسموعات و مبصرات و مشمومات و مذوقات و ملموسات جمله دروی جمع آیند و مقصود از جمع این درکات در حس مشترک آنست که مثلاً چیزی باشد از دو تلخ و اکل آن طبیعت ترا مخالف چون تو تلخش چشیده باشی و ضرر آن دانسته چون دیگر بار همان چیز به بینی بحس بصر اصفرار او را بدانی ولیکن از تلخی او تا دیگر باره نچشی ندانی و چون بچشی بضررش مبتلا گردی پس قوتی می بایست حاکم نزد وی هم صفرت و هم مرارت جمع باشد که تا چون صفرتش بحس بصر به بیند مرارت آنرا بالفور بداند که احتیاج بتکرار ذوق نباشد و این کار حس مشترک ست امّا هنوز این نعمت تمام نبود زیراکه حس مشترک را بعد از ادراک صور محسوسات فتوری حاصل می آید و از نگاهداشت آن صور قاصر می گردد پس او را خزانه می باید که صور محسوسات را بعد از غیبت آنها از حواس ظاهری در ان خزانه محفوظ کند لاجرم خیال را بکمال حکمت در موخر بطن اوّل از دماغ تربیت فرموده و او را خزانهٔ حس مشترک گردانید و هنوز نعمت تمام نبود زیراکه جزای دیگر بود از معانی جزئیه که این حواس مذکوره از ادراک آن عاجز بودند بر مثال محبت دوست و عداوت دشمن حضرت رب العالمین جل ذکره بقدرت شامله از برای ادراک معانی جزئیه قوت واهمه را در مقدمهٔ بطن اخیر و بعضی گویند در موخر بطن اوسط نصب فرموده و هنوز نعمت تمام نبود زیراکه اگر واهمه مدرک معانی جزئیات بود ولیکن قوت حفظ آن معانی نداشت لاجرم قوت حافظه را در موخر بطن اجزای دماغ ترتیب فرمود تا انچه خیال خزینه بآن صور بود حافظه خزینه بآن معانی شد ولیکن هنوز این نعمت تمام نبود زیراکه اگرچند صور معانی مدرک محفوظ گشتند ولیکن انحلال و ترکیب صور معانی با یکدیگر کا هیچ کدام از قوای مذکوره نبود لاجرم قوت متصرفه را در دوده که در وسط دماغ ست تعبیه فرمود تا گاهی صور را با صور و گاه معانی را با معانی و گاهی صور را با معانی ترکیب میکند و گاهی برین طریق از یکدیگر جدا میکند امّا هنوز این نعمت تمام نبود و ترتیب انتظام نبود زیراکه حیوانات درین حواس با تو شرکت دارند و اگر حواس تو برینها منحصر بودی دلیل نقصان تو بودی و مهالک و مضار ندانستی و لذت خالی را بر توهم ضرر استقبالی اختیار کردی پس حضرت رب العالمین جل و علی ترا از جمله حیوانات ممتاز گردانید و ترا به بهترین لطائف غیبیه برگزید و ضمیر ترا بنور عقل منور گردانید تا مضرت و منفعت در اطعمه و اسوال و افعال و احوال بدانی و کیفیت تراکیب و امتزاج اشیا بشناسی و این نکته کار عقل ست بلکه حکمت کبری در وی معرفت حضرت خداوندست جل و علا با فعال و صفات اسماء ذات او سبحانه و این سعادت بشرف عقل میسر گردد پس حضرت جلال احدیت جل ذکره تمامی این حواس مذکوره را جواسیس و کارفرمایان عقل گردانیده و عقل را او زیر سلطان روح ساخته از خیر و شر و نفع و ضر که تعلق بولایت تن و شهرستان دارد باخبر بود و شر مخلصان لبغض و عداوت و خشم و شهوت و حرص و آز و غفلت را از رعایا و اعضا و جوارح باز دارد و برای صائب و فکر ثاقب در تعمیر شهرستان بدنیت و تکثیر جیوش علم و حکمت کوشد و غضب البتت و شهوت از زیر دست دارد و ذلک فضل الله یوتیه من یشاء شمهٔ خصائص عقل بشنو اکنون ای درویش بدانکه همین عقل ست که وزیر سلطان روح ست مفتاح ابواب فتوح ست مصاحب وحی الهام ست مستوجب فضل و اکرام ست و اجر وساوس شیطانی ست غاسل هواجس نفسانی ست باغ کاروان سرای دل ست معمار خانقاه آب و گل ست امین شارع شرع محمدی اوست صلی الله علیه وسلم ندیم حریم سرای بارگاه احدی اوست جل جلاله اگر نه امداد او بودی سلاله فخار آدمی در سلک انتظام عبودیت نبودی و اگر نه ارشاد او بودی شاهد حقیقت از ورای استار شریعت جمال شهود بمحرمان

حرم سرای وجود نه نمودی اگر نه تقویم تعلیم در دست ابراهیم خلیل علیه السلام بودی از جنگ غلط اندازان ستاره و ماه و آفتاب نرستی
و بیارگاه طول و عرض انی وجهت وجهی للذی فطر السموات والارض نرسیدی و اگر نه تقویت امر خطاب عقل بودی پس خطاب ربا با خدای دعوی ارنی
بی نمودی و اگر نه تربیت و تمشیت عقل جمال نمودی پسر ابوطالب رضی الله عنه اظهار اسرار لو کشف الغطاء را از دو دست یقینا رونق نمودی نجار خطوط
و اوراق چندانکه در سلک اسواق نقود نقول را از فروع و اصول بر صراف سامعه جامعه عرض کند تا بر محک عقلش نیاز ماید مهر قبول نیابد و هر چند دلاله
زبان عروس بیان را بزیور تجنیس و ترصیع و تخییل و ترشیح نیاراید تا مقبول شاه عقل نیفتد مهر وصول نیابد رجعنا الی ذکر ربوبیته
سبحانه و تعالی چون ترتیب و کیفیت احساس دانستی الکنون بدانکه در ابقاء معاقد این معانی و تشئید قواعد این مبانی محتاج بودیم
بچیزی چند ضروری تا این حواس ظاهری و باطنی بکار دارد و باحساس آنها فتوری راه نیابد و از جملهٔ آنها یکی احتیاج بطعام و شراب
و خور و خواب است تا بدل ما یتحلل باین حاصل آید اعمال حواس از عمل احساس معزول نگردد و امور عقلیه که بازبسته بحواس است بواسطه
آن فتور مختل نماند لاجرم چون دیده را قوت بینائی داد در طبع قوت اشتها نهاد تا انچه از اغذیه بنظر محسوس گشت طبع بقدم میل
استقبال آن نمود پس این میل اگر موافق نفس است مسمی بشهوت است اگر مخالف است ملقب بنفرت پس چون شهوت طعام را موکل و متقاضی گردانید ترا
اضطرار کل حاصل آید تا آن مشتهار اگرفته بخود در سانی پس آلت اخذ را که دست است مرتب ساخت و باصابع خمسه و مفاصل و اظهار بیاراست
و براخذ اقتدارش کرامت فرمود بعد از انکه آلت اخذ مرتب گشت منفذی می بایست تا ادخال طعام متحقق گردد لاجرم این حقه لعل بدخشانی
دهان را حکاکه قدرتش بپیرایه صنعت بشگافت و در رغره اسنان را در وی سر بمهر ساخت و در بن چشمه رمانی مهندس حکمت ربانی جل جلاله که
در گلستان روی بنیاد نهاد آب از چشمهٔ سلسبیل حیاتی در روی جاری گردانید انگاه در کارخانه دهان طاحونه در می بایست تا آن غذا را
نرم ساخته ابتلاع آن بر تو آسان گرداند لاجرم بکمال قدرت لحیین را بر مثال دو سنگ آسیا بر زیر یکدیگر مطبق گردانید و دندانهای اعلی
و اسفل را بسوهان حکمت محدد ساخته انیاب را بکسر و رباعیات را بقطع و اضراس را بطحن بازداشت و مفصل لحیین را متخلخل گردانیده
فک اسفل را در تحت فک اعلی بر عکس طاحونات خلائق در دور در آورد تا کمال قدرت وی براتی انگاه زبان را در دهان بتحریک طعام دلالت
فرمود تا از این جانب بآن جانب می برد و از میان بکران می فرستد و ادراک طعم آن می نماید و از این بنجهای دندان و چشمهای زیر زبان شربت
خوش گوار آب دهان را بآن مخروج می سازد تا بواسطه آن رطوبت بخلق آسان فرو می رود و گویند بحکمت بالغه در حنجره طبقه ها آفرید که چون
طعام ترشود آن طبقها از یکدیگر گشاده گردد تا بر مثال سفره آن طعام مطحن معجن را بر زیر خود بگسترانند و بعد از ان مجموع را فراهم کشد تا بواسطهٔ
آن شوارش طعام را بگلو فرو فرستد و از دهلیز نامی بمیهمان خانه رساند انگاه در معده چهار قوت نهاد تا بواسطهٔ آن قوتها این طعام خون و گوشت
و پوست میشود و از مرتبه نباتی بدرجه حیوانی ترقی می نماید اول قوت جاذبه است که بر سر معده اش تعبیه ساخته اند تا آن طعام را جذب میکند و بمعده
می فرستد و معده را بر مثال دیگی گرم و تفسان درشت ترتیب فرموده که اگر فی المثل سر انگشت در دهان معده در آید فی الحال از غایت حرارت
و درشتی گوشت و پوست او بگدازد و در استخوان عاری گردد و از هر جانب خود حرارت کسب میکند از جانب یمین حرارت از جگر می گیرد از یسار
از طحال و از قدام از ترب یعنی پیهی که برین معنی محتویست و از خلف از گوشت پشت و چون طعام در وی در آید ناغذرا مسدود و میگرداند و لکیباغ

مشغول میگردد و انگاه قوت هاضمه در وی تصرف میکند و او را از مراتب و مقامات میگذارد تا بمقامی رساند که جزو بدن می گردد و این قوت در پنج محل می باشد هضم اول در حالت مضغ متحقق می شود و هضم دوم در معده تا کیلوس می گردد هضم سوم در جگر می باید تا کیموس میگردد و آنچنانست که چون معده در وی تصرف کرد و او را پخته گردانید ثفل او را نگاه میدارد و لطیف آنرا از ماساریقا که عرقی ست از معده بجگر میرساند و جگر عجوبتی که سرشته از خونست و چون آن لطیف غذا در جگر آمده در اجزای وی منتشر گشت و قوت جگر بروی مستولی شد او را برنگ خون بر می آرد انگاه جگر آنرا منقسم بچهار قسم میگرداند خون و صفرا و سودا و بلغم انگاه زهره و سپرز که گردنها برافراشته دهان بر جگر نهاده از تجویف جگر هر یک بر میدارند سپرز سودا را جذب می کند و زهره صفرا را بخود می کشد و بلغم خون را صاف رقیق ساخته منتشر بعروق میگرداند و از آنجا بسائر اعضا می رساند بعد از ان کلتیین گردنها را دراز کرده از بیرون جگر رطوبتها زیادتی که از بلغم تولد نموده جذب میکند بعد از آنکه خون بعروق انتشار پذیرفته که اگر پیش از ان جذب کند خون غلیظ گردد و برگهای باریک نفوذ نتواند نمود حاصل که آن خون در عروق باز هضمی می یابد و این هضم چهارم ست و در عروق باز لطیف از کثیف ممتاز میگردد و لطیف آنرا در رگهای باریک در می آرد و بر مثال آب که در ورق گل بمیان گوشت و پوست نفوذ میکند و گوشت و استخوان و رگ وی را بواسطهٔ آن نضارت و تازگی حاصل می شود تا آنچه از آنها کاهیده و خشک گشته بدل آن ازین خون لطیف که بکرات نضج یافته بر می دارد تا گوشت و پوست و استخوان و عروق و اعصاب میگردد و این هضم آخر سیت باز قوت دیگر در معده نهاده اند که آنرا قوت ماسکه گویند و کار او آنست که غذای درین محال نگاه میدارد تا ضمیمه کار خود می کند و قوت چهارم که آنرا دافعه گویند آنست که چون غذا در هر مقام کمال یافت او را از ان مقام بمقام لائق می فرستد و ثفل آنرا بغایط دفع میکند پس اگر هر یکی ازین اعضا که بکاری که منصوب اند از ان عمل باز مانند امر صحت و اعتدال مزاج مختل شود مثلا اگر رفتی بمراره راه یابد امراض صفراویه بر مثال یرقان و شور و حمره روی نماید و اگر بطحال آفتی رسد امراض سودائی چون بهق و جذام و مالیخولیا پیش آید و اگر کلیتین را آفتی طاری شود امراض بلغمی مستولی گردد مانند استسقا و امثال آن باز حکمت حکیم لم یزل را جل و علا مطالعه فرمایید که فضلات صفرا و سودا و بلغم را با وجود خست آن ضائع نمی گذارد زهره را که جاذب صفرا ست عشق میفرماید تا از عشق اسفل خود ثفل طعام را رطوبتی می دهد تا در امعا حرکت میکند و اگر آن مدد نبودی از غایت صلابت در امعا نگذشتی و آن ثفل از بدن دفع نگشتی بعد از ان سپرز آن فضله سوداوی را چندان نگاه میدارد تا قبضی و حموضتی در وی حاصل می آید تا از ان حموضت و قبض چیز بدهان معده رسانیده اشتهای طعام در وی پدید می آید تا ثفل طعام مندفع میگردد اما کلیتین آنچه از مایه خون در ان رطوبت بلغمی همراه بوده غذای خود می سازد و آنچه باقی ماند آنرا بمثانه می فرستد این ولش تربیت حضرت ربوبیت جل و علا در هر لقمه که تناول میکنی این همه کارکنان نصب فرموده بلکه از صد هزار یکی در شرح و بیان در نیامد و آنچه در کتب متداوله ایراد کرده اند از صد هزار یکی درین نسخه مبین نگشته این انموذجیست تا لواقی را برین قیاس بکنی که اگر از اسباب حیات و احتیاج بدن بر هر عضو از ان اعضاء رئیسه و غیر آن و کیفیت تشعب عروق ضوارب که از دل بهمه بدن روح را پراگنده میکند و کیفیت تشعب اعصاب از دماغ بسائر بدن که بواسطه آن حس بتمامی بدن میرسد و کیفیت تشعب عروق سواکن از جگر بسائر بدن که بواسطهٔ آن غذا بتمامی جسد منقسم میگردد و بعده کیفیت ترکیب اعضا و اعداد عظام و عروق و اوتار و رباطات و غضاریف و رطوبات شمه بقلم مشکین رقم معلم گردد دفاتر کثیرة الاوراق مترتب گردد و ان تعدوا

لاتحصوها ای درویش ترتیب آلهی و تشیید نعم نامتناهی در بارۂ خود مشاهده کن و انچه بآن ماموری از شکر گزاری نعم بقدر استطاعت بتقدیم رسان و از سر صدق و اخلاص و مزید محبت و اختصاص بگو که الحمد لله رب العالمین فسبحان من جعل الجسد مبنیا علی قائمتین عمودان یحفظانه وهما الرجلان و له جناحان یعمل بهما نشارمن القبض و البسط و هما الیدان و اعطاه الجواسیس و هو الحواس الخمس و خلقه بمنزلة دار معمورة الملک مستور من الامشاج بعد الامتزاج وهی الاخلاط الاربعة المتولدة من الارکان الاربعة وجعل العظام عائم البدن والاعصاب الطیبة لهذه الدعائم والعروق مجاری الدم وانهار البدن وجعل بین فواصل العظام قطع العضلات فرکب العظام بالعضلات وقید ها بالاعصاب و سواها بالعروق ثم سترها باللحم واللحم بالجلد وانبت الشعور من فضلات الابخرة المحتقنة بین اللحم والجلد وجعل هذه الاخلاط بالکیات المختلفة فی هذا الطبقات فالدم غالب علی اللحم والبلغم غالب علی المخ والسوداء غالب علی العظم والصفراء غالبة علی الامعاء بحکم الله سبحانه و تعالی اعلم بها و بنی مدینة البدن علی هذه الاربعة الدعائم و قسم البدن علی قسمین الظاهر والباطن لکل منهما اعضاء رئیسة و نحل البدن[اسماء علی الشئی ۱۲] باخلالها و لو بسطنا الکلام فی هذه المقام لاحتجنا الی دفاتر والله اعلم و بدانکه ترتیب که مذکور شد آدمی با دیگر حیوانات مشارکت دارد یعنی هم در روح نباتی و هم حیوانی و هم نفسانی فاما انسان را بکمال احسان روحی دیگر عطا فرموده که نه ازین عالم ست و نه متولد از تاثیر اخلاط و عناصر و مواد و نه از ملک و ملکوت مستفاد و امتیاز آدمی از سائر حیوانات باین روح ست و آنرا روح انسانی گویند و حکما وی را از داخلیت بدن و خارجیت منزه دارند و از احتیاج بمکان مبرا اگرچه اهل شریعت داخل داشته اند چون روغن در شیر فاما در داخلیت روح نباتی و حیوانی و نفسانی اختلاف و گویند غذا تربیت و پرورش عروق بمراتب نموده و دانا و بینا و شنوا گشته و بعضی از محققان گفته اند که غذا را قابلیت بینائی و شنوائی ست اما نوری با غذا همراه است آن نور بمراتب عروج نموده دانا و بینا و شنوا گشته و آن نور شمول بر سائر موجودات دارد و عالم مالامال از ان نور ست **بیت** مرد باید که بوی جان اندبرد + ورنه عالم همه نسیم صباست + آن عزیز دیگر فرموده است **فرد** رو دیده بدست آر که هر ذره زخاک + جامی ست جهان نما چو در وی نگری + ای درویش وجودات مرکب از دو چیز اند از نور و ظلمت و این هر دو با یکدیگر آمیخته اند و تا نور از ظلمت جدا نگردد صفات نور ظاهر نشود و امتیاز نور از ظلمت در ذات حیوان تواند بود که در اندرون حیوان کار کنانند که نور از ظلمت ایشان جدا می کنند مثلا اول غذا که در دهان در آمد دهان کار خود تمام میکند و بمعده میفرستد و معده چون کار خود تمام کرد بجگر می دهد و چون جگر کار خود تمام کرد بدل می دهد و دل چون کار خود تمام کرد به دماغ می دهد و چون دماغ کار خود تمام کرد عروج ...... شد و نور از ظلمات ممتاز گشت و صفات نور پیدا آمد و حیوان دانا و بینا و شنوا و توانا گشت و کمال این امتیاز که نور از ظلمت جدا کند و نور را کما ینبغی بشناسد و این اکثر کار خود بکمال رساند جز در ذات انسان متحقق نگردد و این بچهار چیز میسر گردد کم خوردن و کم گفتن و کم خفتن و از خلق عزلت گرفتن و این عبارت از سلوک اهل وحدت ست والله الموفق رجعنا الی ماکنا فیه بعد ازانکه ترتیب قالب و ترتیب ارواح بر وجه مذکور دانستی بدانکه روح انسانی را نیز بواسطه ترتیب رب العالمین جل ذکره نه مرتبه نهاده اند که بترتیب ترقی می تواند نمود تا چون انسان تصدیق انبیا کرد علیهم السلام بمقام ایمان رسید و نام وی مومن گشت و چون با وجود تصدیق انبیا و متابعت خویش بعبادت مصروف ساخت بمقام عبادت رسید و نام وی عابد گشت و چون با وجود عبادت روی از دنیا گردانید و از مال و جاه و لذت و شهوت جسمانی اعراض نمود

بمقام ریاضت و زہد رسید و نام وی زاہد گشت و چون باوجود زہد معرفت ذات و صفاتش میسر گشت و ذات صفات آلہی حکمت اشیا کما ہی
بدانست و بدید بمقام معرفت رسید و نام وی عارف شد و چون باوجود معرفت بمحبت و الہام خداوندی جل و علا مخصوص بمقام ولایت رسید
نام وی ولی شد و چون باوجود محبت و الہام حق تعالی او را بوحی و معجزات مؤید گردانید بمقام نبوت رسید و نام وی نبی شد و اگر باوجود
وحی و معجزه او را بکتاب مخصوص گردانید بمقام رسالت رسید و نام وی رسول گشت و چون باوجود کتاب شریعت اوّل را منسوخ گردانید
و شریعت دیگر نهاد و بمقام اولوالعزم رسید نام او را اولوالعزم شد و چون باوجود مرتبه اولوالعزمی او را ختم نبوت داد نام وی خاتم گشت اینست ترقی
روح انسانی از مرتبه مؤمن تا بمقام خاتمی که بکمال تربیت آلہی و ربوبیت حضرت کما ہی مر نوع انسانی را متحقق گردد و در ہر مرتبه ازین مراتب
مذکوره مرتبها ست مر حضرت خداوندی را جل ذکره که در تحت عبارت در نیاید و باشارت نیز مبین نگردد و اللہ الہادی اسرار دیگر از اسرار
ربوبیت حضرت رب العالمین جل ذکره تربیت عالمگیری ست قال الشیخ انور کانی فی اسرار الفاتحه قدس اللہ روحه بدانکه پادشاه عالم تعالی
و تقدس و تعظیم ہفت آسمان را از ہفت زمین تربیت میکند چنانکه ہفت زمین را از ہفت آسمان پرورش میدہد ہمچنانکه زمین کوته خوارهٔ خرمن
آسمان ست آسمان خوشه چین خرمن زمین ست زمین پرورش از نان آسمان یافت آسمان تربیت از خانهٔ زمین گرفت نان زمین در
آستین آسمان ست قوت آسمان در دامن زمین ست زمین آسمان آسمانیانست و آسمان زمین که آسمان زمینیانست طاعت
و عبادت زمینیان بر آسمان ہمچنان می بارد که برف و باران آسمانیان بر زمین می بارد ربوبیت حق سبحانه تعالی آسمانیان را بطاعت
و عبادت زمینیان می پرورد زمینیان را بر صنعت باران آسمان تربیت میکند و از بہر این ست که تا در زمین قدم نیکمردان بر جاست در حیطهٔ
ملکوت قدم آسمان بر پاست لا تقوم الساعة و علی وجه الارض من یقول لا اله الا اللہ پس چون قدم نیکمردان از خاک برخیزد دوم آزادمردان دست
از افلاک باز دارد و ہم زمین را لرزه بر اندام افتد اذا زلزلت الارض زلزالها آسمان را چشم تاریک شود و اذا الشمس کورت و اذا النجوم
انکدرت چون ازین دائرهٔ خاکی طاعت و عبادت بر صحرای افلاک نبارد اندران ہفت اقلیم قحط سال پدید آمد معماران بہشت
دست از عمارت باز دارند روضهٔ رضوان پژمرده گردد آسمانیان باستسقا بصحرای عرش بیرون شوند و در بارگاه جلال استغفار گویند تا
ازین خاکدان زمین بران صحرا علیین باران طاعت و عبادت باریدن گیرد و فراخ سال ملکوت پدید آید باستغفار فرشتگان از برای
اہل زمین تف آتش دوزخ که تموز جهان جان ست از اوج عالم وجود مندفع گردد و بہشتی تر زاد که قرة العین ایمان ست در حیوانی نهاد پدید آید
از دم و قدم بنده طاعت و عبادت که باران ملکوت ست باریدن گیرد و مرغزار سموات سرسبز شود و کشت زار ملکوت تازه گردد در اطباق
آسمانها ازین طاعت فراخ سال پدید آید در ملکوت ازین عبادت قحط سال مندفع گردد ہمچنانکه درین جهان خاکی از خطهٔ افلاک برف و
باران نبارد در ہفت اقلیم قحط سال آب و نان پدید آید زمینیان در استسقا بصحرای جهان بیرون شوند و بر آستانهٔ کبریا استغفار گویند
استغفروا ربکم انه کان غفارا یرسل السماء علیکم مدرارا با استغفار زمینیان که استغفروا ربکم استسقاہست از برای آسمانیان
زبان زمینیان بر آسمان ست تسبیح خاکیان باران افلاکیان ست نفس بر مثال باد قبلی از مهب قدر بدمد ابر زبان از جا برگیرد
باران ذکر بر صحرای آسمانیان ببارد ہو الذی یرسل الریاح بشرا بین یدی رحمته مگر موج دوزخ که دم تموز ست از اوج ہوا بدر شود

بهار لطف پدید آید از برکت طاعت و عبادت لای اعلی برف باران بر صحرای جهان ببارد و یرسل السماء علیکم مدرارا
در زمین قحط سال بشریت شود در جهان فراخ سال پدید آید پس استغفار آسمانیان که ویستغفرون لمن فی الارض استسقاست
از برای آسمانیان که استغفروا ربکم استسقاست از برای آسمانیان زبان زمینیان بر آسمانیان ست تسبیح خاکیان باران افلاکیان ست
نفس بر شمال باد و غیبی از مهب قدر چه مدابر زبان از جابر گیرد باران ذکر بر صحرای آسمان ببارد هو الذی یرسل الریاح بشرا
بین یدی رحمته چون دانستی که قوت و فوت آسمانیان در طاعت ذکر زمینیان غرق ست این مقدار نیز بدانکه بردر دائرهٔ آسمان
قسام قضا و قدر استاده است پاک از ناپاک جدا میکند لیمیز الله الخبیث من الطیب انچه پاکست بر ملا اعلی خرج میکند از بهر آنکه
ساکنان افلاک طاعت پاک توانند خوردن ایشان کیدآب خاک ندانند بردن قد علم کل اناس مشربهم آسمان پشته دوتا کرده است
دهان بر خاک نهاده قوت افلاک از مغز آب و خاک بدر می کشد زمین دست و پای در دامن کشیده بهت و دم بر افلاک نهاده نان و جامه
خاک از درون افلاک برون می کشد یدبر الامر من السماء الی الارض ثم یعرج الیه پس تو حقیقت ربوبیت اینجا به بین که آسمانیان را
از قراضهٔ سفرهٔ زمینیان چگونه پرورش می دهد و زمینیان را از حواله نواله آسمانیان بر چسان پرورد و من آیاته ان تقوم السماء
والارض بامره وانچه مابین آسمان و زمین ست جمله طفیلیان آسمان و زمین اند همه قراضات سفرهٔ ایشان می چینند رب السموات
والارض وما بینهما اینجا به بین و معنی ربوبیت او بدان ذلک من انباء الغیب نوحیه الیک سری دیگر الحمد لله اولین سخن آدم بود علیه
السلام و رب العالمین را نخستین تجلی کرم بود جل جلاله عالمیان تربیت اول از تجلی ربوبیت حق دیدند سبحانه پرورش ابتدا از پرتو ربوبیت
خدا یافتند جل جلاله آنجا که گفت الست بربکم سعادت ابدی از آن خطاب ازلی یافتند پرورش سرمدی از آن ربوبیت احدی کسب
کردند قالوا بلی آری بیش از پیش همین ربوبیت را قابله تو ساخته بود واذ اخذ ربک من بنی آدم تا همین ربوبیت لبستان لطف
در دهان تو نهاد که الست بربکم طفل جانت در گهوارهٔ قالب شیر بلی از و بمکید قالوا بلی نی نی بلکه روح زمین و ولایت حق تعالی بود ارض
مقدسه در حقیقت جان تو بود که اندرین زمین مقدس کلمهٔ طیب می روید و شجرهٔ طوبی می بالد اول نهال که بذر کرم قدم بمحض کرم در زمین
دین تو نشاند این کلمهٔ ربوبیت که الست بربکم بیخ این درخت بزمین جان فرو شد اصلها ثابت شاخ او باسمان ایمان رسید و فرعها
فی السماء صد و بیست و چهار هزار پیغمبر بآبداری این درخت آمده اند چندین هزار عالم بتربیت این بوستان برخاسته اند تسقی بماء
واحد اما اندرین هوا آن میوهٔ زیبا از غنچهٔ غیب ظاهر نمی تواند شد تا آن زمان که بهوای آنجهانی رسد در صحرای یاد باد ازل بر وزد از مهب
دهان آن دو مغرب نسیم صبا بر وزد همان تخم اولین باخر بیار آید که من ربک از آوازه نوازه من یک تخم الست بربکم بخود حرکت
کند شاخ ربوبیت بدهان بنده رسد گوید ربی الله میوه معنی از حضیض جان باوج دهان آید الله ربی از شاخ این درخت حفره گور روضهٔ
جنت گردد و مغاک لحد مرغزار بهشت شود رضوان گریبان بهشت گرفته بصحفهٔ لحد بند گشته لحد بنده نیابت بهشت بدارد والقبر روضة من ریاض
الجنة پس همچنانکه الحمد لله اولین سخن آدم بود و هم الحمد لله آخرین سخن آدمیان باشد آخر دعوٰیهم ان الحمد لله رب العالمین کذلک ربوبیت حق
سبحانه اول تجلی بر گوش کرد الست بربکم آخر تجلی بر دیده کند وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة چنانچه با دل گوش تو دست آموز

کلام کرد بربوبیت بآخر دیده تو بر خوان کرم بنشاند بربوبیت کما بدانا اول خلق نعیده **سری دیگر** از اسرار ربوبیت رب العالمین بشنو سبحان الله توان روز بیاد نداری که آدم صفی صلوات الله پستان این دایه بدندان بگرفت وعصی آدم ربه فغوی چون این لطیفه ربوبیت از آدم آزرده شد از کنار مهرش بینداخت قلنا اهبطوا منها جمیعا سه صد سال گرسنه و برهنه بولایت سیگلیان می گشت که تو آنرا ولایت هندوان خوانی تا همین دایه لطف باز ببالین او آمد فتلقی آدم من ربه کلمات پستان لطف در دهان او نهاد ربنا ظلمنا انفسنا و باز بهمان مهر و شفقت او را بنواخت ثم اجتبٰه ربه فتاب علیه وهدیٰ نوح نجی صلوات الله وسلامه بر آستان قضا آمد که خداوندا در گهوارهٔ زمین هیچ زنده نماند دایهٔ لطف را بگو تا پستان تربیت از دهان مردگان باز گیرد رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا کفر مرگ دیرینه است و کافر مردهٔ قدیم این آوازی می آید من عصانی فقد مات هر که در پروردگار خویش عاصی شد مرد دران وقت از مشرق تا بمغرب همه بمرگ عصیان مرده بودند و مرده را غسل باید دادن لاجرم لطف ازل بندجوی باز آسمان بکشود ففتحنا ابواب السماء بماء منهمر دست قضا سوف کاریز خاکدان باز کرد و فجرنا الارض عیونا فالتقی الماء علی امر قد قدر سا جهان مرده را غسل برآورد و عالم جان داده را بآب فرو شست چون از غسل جهان مرده پرداخت زمین را گفت آب خویش بدم فرو برد و قیل یا ارض ابلعی ماءك بآسمان خطاب آمد که تو نیز آب خویش نفس برکش و یا سماء اقلعی و غیض الماء وقضی الامر واستوت علی الجودی ابراهیم خلیل الله صلوات الرحمٰن علیه چون بسنگلاخ مکه رسید گرسنه مانده شد آواز برکشید که خداوندا اگر نه ربوبیت تو تربیت فرزندان من کند اندرین بیابان بی آب و نان جمله هلاک شوند ربنا انی اسکنت من ذریتی بواد غیر ذی زرع مهندس غیب ندا در داد که تو تا مع جامه از کشت زار می بینی باین بیابان خانقاهی بنا کن واذ بوانا لابراهیم مکان البیت تا ما جمله جهانیان را باین خشک بیابان بنان و گوشت و روغن و انگبین و برهٔ بریان و شتر و گاو قربان مهمان کنیم تو که ابراهیمی امروز صلا در ده صوفیان الصفه خانقاه بخوان واذن فی الناس بالحج اما سفره منه تا خواجه آخر زمان فرا رسد که بر طریقت او ست و همه انبیا خرقهٔ نبوت او دارند صلی الله علیه وسلم انگاه او سفره بنهد تا صوفیان جهان از اطراف واکناف من کل فج عمیق پیاده و سوار بسر سفرهٔ او آیند یاتوك رجالا وعلی کل ضامر انگاه بفرمای که روز عید که خوان اعظم است با سه روز دیگر که ایام تشریق ست در جمله جهان کسی روزه ندارد و بر همه عالمیان روزه حرام باشد که بر در سرای سلطان جل و علا در خانقاه سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم خلیل خدای علیه الصلوٰة والسلام خادم ساخته و حبیب حق صلی الله علیه وسلم سفره انداخته کلوا من طیبات ما رزقناکم ابراهیم علیه السلام همار بوبیت را بشفاعت برانگیخت که رب ارنی کیف تحیی الموتی چنان می نماید که ابراهیم علیه السلام خواسته تا بوی نماید که این صحرای مرده و این سنگلاخ پر مرده را چگونه زنده خواهد کرد خطاب آمد فخذ اربعة من الطیر چهار مرغ بگیر و پاره پاره کن و بر سر هر کوهی پاره از سر یک بنه انگاه بخوان تا بآوازه نوازه تو جمله ذرات گوشت و پوست هر یک از اطراف واکناف جبال باهم اتصال دهم ثم ادعهن یاتینك سعیا انگاه چون بدیدی که بآوازه نوازه تو ذرات گوشت از اطراف کوه بایکدیگر می توانم آوردن بحقیقت بدانی که در دعوت دادن فی الناس ما از دهان بابرهان تو بذرات ذریات توانم رسانیدن و از اطراف جهان جمله را بدر کعبه جمع توان کردن علی کل ضامر یاتین من کل فج عمیق یوسف

صدیق را صلوات الله وسلامه علیه چون طبع روح بپالودیدان سبب که عزیز مصر را رب خواند اذکرنی عند ربک طینة قدم هفت سال
وهفت ماه وهفت روزش اختتام فرموده در زندانش باز داشت از بعد اختتام چون تندرست شد رفع نیاز برب حقیقی نمود گفت قد اتیتنی الملک
وعلمتنی من تاویل الاحادیث چون مرا تندرستی کرامت فرمودی و مائده علم تعبیر در پیش جانم نهادی مرا هم درین تندرستی ببارگاه
خویش رسان توفنی مسلما او برحسب کرم خویش به پدران گذشته من واصل گردان والحقنی بالصالحین باز همین کلمهٔ ربوبیت بود که موسی
علیه الصلوة والسلام گرسنگی خویش بروعرضه کرد و رب انی لما انزلت الیّ من خیر فقیر اگرچه در ضیافت ربوبیت از مائده نحن قوت
کلا ربه خورده ام هنوز صورت مجاعت من تسکین نپذیرفته از نوالهٔ حاصم نصیبه ده رب ارنی انظر الیک خطاب آمد که لن ترانی این طعام
بغایت قویست ومعدهٔ تو ضعیف طاقت این غذا ندارد ببوی مطبخ تجلی قناعت کن ولکن انظر الی الجبل عاقبت همین ربوبیت از تجلی
براه دیده جان موسی را در گهوارهٔ قالب تربیت کرد فلما تجلی ربه للجبل هان ای موسی دیده بدیدار فرعون بیالوده نوالهٔ دیدار در حوصلهٔ
دیدهٔ فرعون آلوده نتوان نهاد در ایام رضاع که مادرت پیغام دادیم که موسی را شیر ده واذ اوحینا الی ام موسی ان ارضعیه چون شیر
مادر بخوردی شیر بر نوشیدگان مصر بر تو حرام کردمی وحرمنا علیه المراضع من قبل امروز دیده در گهواره حدقه از پستان دیدار فرعونیان
شیر نظر خورده دیدار ما چگونه تواند دید بن باش تا در احتان خانه دان منکر الا وارد ها مجاهده باشد انگاه در عرصه بهشت شراب بچشم
اما خواجهٔ کونین صلی الله علیه وآله وسلم که دیده از آفرینش بردوخته ما زاغ البصر وما طغی چون تقاضهای دیدارش پدید آمد گفت ارنا
الاشیاء کما هی درضمن این التماس سوال دیدار در ربوبیت بدانگی سید علیه السلام بر خواست الم تر الی ربک جان سید صلوات الله وسلامه
علیه بگهوارهٔ قالب از راه دیده بنور جمال دوست پرورش یافت لاجرم پیوسته این کلمه می گفت سبحان ربی الاعلی انگاه در بارهٔ امت
آن حضرت صلی الله علیه وسلم معامله هم بطبق ربوبیت فرمود آی درویش شنیده باشی که پیش از وجود آدم وآدمیان که علم الهی جل وعلا
براحوال این امت کماهی اطلاعی یافته بود مرا پای قلوب اینها را از زنگار معاصی تیره دیده و دیدهٔ کوتاه نشینان در مطالعهٔ انوار ربوبیت
خیره یافت رقم فراموشش از قلم غواشی بر حواشی صحیفهٔ دل وجان شان کشیده دیده وپشت این مشت عاصی را از بار معاصی وزلات خمیده دیده
زلات مارا در سجلات مال هذا الکتاب لا یغادر صغیرة ولا کبیرة اضعاف جرائم امم سالفه دید رقم قلم کرم بر صحیفهٔ لوح المحفوظ که امة مذنبة
ورب غفور باز در اوان ارتکاب جرائم وهفوات وابتلا بصنوف علل وزلات همین طبیب ربوبیت را بر سر بالین مضطجعان مضاجع عصیان
بتلقین عذر خواهی وتعهد این مشت پناهی فرستاد که ربنا لا تواخذنا ان نسینا او اخطانا شربت شفا هم بدست کلمهٔ ربنا بمعالجه
ومداوای اینها کرم فرمود ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة حسنة وچون این درد مندان بصحرای قیامت در آیند سوال با ایشان
بمقتضای ربوبیت کند فو ربک لنسالنهم اجمعین انگاه هم بمقتضای ربوبیت بر ایشان سلام گوید سلام قولا من رب رحیم بعد از سلام
هم ساقی ربوبیتان شراب تقدس در ساغر انس کرم فرماید وسقهم ربهم شرابا طهورا باز همین مشاطهٔ ربوبیت جمال عرائس حجلات غیب را در نظر مشتاقان
بزیاد نور وتجلی ظهور بیاراید وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة قال الشیخ رومی رحمه الله **نظم** همه جمال تو بینم چو چشم باز کنم + همه شراب تو نوشم چو لب
فراز کنم + حرام دارم با دیگران سخن گفتن + اگر حدیث تو باشد سخن دراز کنم + هزار گونه بلنگم بهر رهی که برند + رهی که آن بسوی تست ترکتاز کنم +

ز آفتاب رخ مهتاب بگذرد نورم + چو روی خود بشهنشاه دلنواز کنم + چو پر و بال بر آرم ز شوق چون کیوان + بمسجد فلک هفتمین نماز کنم + پدید عشق و مرا گفت من همه نازم + همه بناز شو آن لحظه که باز کنم + چو ناز را بگذاری همه نیاز شوی + من از برای تو نازم همه نیاز کنم + خموش باش و زمانی بساز خاموشی + که تا برای سماع تو چنگ ساز کنم + **سری دیگر** از اسرار ربوبیت رب العالمین در غایت لطافت بشنوی ای درویش اول ترا تدبیر امر حق تعالی از عرش تا بفرش بباید دیدن و قضا و قدر خدای سبحانه و تعالی از علی تا ثری بباید شنیدن عالم که ماسوی الله است سر حد او بس از دو چیز ست خلق و امر الا له الخلق والامر و این دو چیز بار دیگر دو قسم ست زمان و مکان عرش غایت مکان ست العرش انتهای المخلوقات و دهر بدایت زمان ست لا تسبوا الدهر فان الله هو الدهر هر چه مکان ست در حیطهٔ عرش ست و هر چه زمانست در انطوای دهر ست عرش همه مکان محیط ست و دهر بر همه زمان مشتمل انگاه پادشاه عالم تعالی و تعظیم کرسی فروشیب عرش بیافرید و زمان فروشیب دهر در وجود آورد و زمان کرسی اوست در جهانی که عرش آن جهان دهر ست و کرسی زمانست در عالمی که دهر آن عالم عرش ست انگاه کرسی که فروشیب عرش ست بر دوازده قسم ست که موسوم بدوازده برج ست والسماء ذات البروج انگاه زمان که در حیطهٔ دهر ست بدوازده بهرست که ملقب بدوازده ماه است ان عدة الشهور عند الله اثنی عشر شهرا فی کتاب الله آن دوازده بروج را در تجلی عرش بداشت که عرش پروردهٔ نور ذات حق ست و این دوازده ماه را در پرتو دهر پرورد که ترتیب یافته تجلی خداوندست جل و علا انگاه واسطهٔ هفت آسمان آن دوازده مکانی بچهار ارکان جهان پیوست باز میانجی هفت کوکب آن دوازده ماه زمانی بچهار فصل روزگار در بست آن چهار ارکان مکانی بر هفت اقلیم قسمت کرد آن چهار فصل زمانی بر هفت روز منطوی گردانید انگاه عرش را بر سه صد و شصت قائمه قسمت کرد و دهر بر سه صد شصت لطیفه مشتمل ساخت آن سه صد و شصت قائمه چون بکرسی رسید سه صد و شصت درجه شد آن سیصد و شصت درجهٔ کرسی چون بآدمی رسد که غایت همه هست سه صد و شصت رگ شد لطیفه لطیفهٔ دهری بزمان رسید سه صد و شصت روز شد و آن سه صد و شصت روز چون بانسان پیوست که صاف جمله است سه صد و شصت نطق آمد ان فی هذا لبلاغا لقوم عابدین انگاه حضرت رب العالمین جل ذکره بربوبیت کامله و تربیت شامله تدبیر امور کلیه و جزیه از ورای این همه مراتب باین سلاسل غیبیه و روابط لاریبیه از اوج ربوبیت بحضیض عبودیت میفرستد که یدبر الامر من السماء الی الارض و مجموع این سلاسل زمانی و روابط مکانی را در نور ذات و اشعهٔ لمعات صفات خود غرق گردانیده که الله نور السموات والارض تا طالب حقیقت باین ذریعت بجناب قدس توسل نموده تواند و رقعهٔ عبودیت بر ذیل ربوبیت باین علاقه ترتیب و رشتهٔ تمشیت توسل کردن داند ذلک تقدیر العزیز العلیم **سری دیگر** از اسرار ربوبیت آلهی جل و علا بس لطیف تر بشنو بدانکه رب العالمین سبحانه و تعالی جاندار اولین ست و سید المرسلین صلوات الله و سلامه علیه جاندار آخرین ست زیرا که در خداوندی بالاتر از احدیت راه نیست و در بندگی پیشتر از محمدیت پیشگاه نی احد است که اول ست و احمد ست که آخر ست نور احد بر همه گذشته و با حمد رسیده آنکه باعتبار نظر احد از همه که گذشته هست و باحمد رسیده الم تر الی ربک پس در عالم پاک چهار فرشته فروشیب احد اند که حمله عرش اند و در جهان خاک چهار صحابه فروشیب احمد اند که حمله شرع اند از احد بر عرش مستولیست الرحمن علی العرش استوی احمد بر شرع اتینکم بالملة الحنفیة از تجلی حق سبحانه چندین هزار فرشته بچکیده اند که هفت آسمان از ایشان آبادان ست از تجلی محمد صلی الله علیه وسلم چندین هزار پیغمبر چکیده اند که هفت زمین بایشان

معمورست فرشتگان جمله در نور ذات احد اند خلق الملائکة من نور الصدر والذراعین باز انبیا علیه السلام جمله در نور ذات احمد اند و از
نور ذات احمد اند و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین باز آنجا گروه دیگر بیافرید فروشیب فرشتگان ستاره شان نام نهاد اینجا جا غنی دیگر بیافرید
فروشیب از انبیا ما ائمه شان لقب داد ازین جهت سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم ائمه دین را ستاره خواند که و قد علماء امتی فانهم
نجوم الارض و خدای عز وجل نیرات آسمان را ستاره خواند و لقد زینا السماء الدنیا بمصابیح علماء اینجا رجم جبل اند و ستاره آنجا
رجم شیاطین از علماء جهل می رمد و از کواکب دیو می گریزد علما سیار انند و عوام الناس ثوابت پس عالم پاکی و جهان خاکی را این سلسله
درهم بست انگاه تدبیر امر از آسمان بزمین فرستاد یدبر الامر من السماء الی الارض چون بنهایت رسید روی با بدایت نهاد که ثم یعرج
الیه پس چهار گونه تجلی حق سبحانه تعالی به بین که بواسطه چهار فرشته در جنس چهار فصل زمان بچهار ارکان جهان رسیده از ان چهار
تجلی یکی بعرش رسید که غایت مکان ست دوم بدهر آمد که غایت زمانست سوم بفرشتگان آمد که انبیاء و ملکوت اند چهارم بستارگان
که ائمه و علماء آسمان اند انگاه تربیت چهار ارکان بدین چهار گونه بواسطه عرش و دهر و فرشته و ستاره میکند انگاه چهار چیز را که عبارت
از معدن و نبات و حیوان و انسانست بحرکت چهار گونه زمان اندرین چهار گونه تجلی ارکان می پرورد هر چه از انوار الٰهی فیض نامتناهی
مربی خاک بزمین میشود اوّل ولی نعمت معادن می گردد و خاک و سنگ را در انوار عزت و عنایت چنان می پرورد که آن سنگ و خاک
از تجلی عزت عزیز میشود و زر و گوهر می گردد تربیت تجلی عزت حق تعالی بین که ذرات سنگ و خاک معشوقه جهان نها و قرة العین دلها
میگردد و برهمالک دل و جهان سلطنت میراند و تو دانی که اگر نه این سنگ پرورده تاب تجلی حق تعالی بودی جانها منقاد وی نگشتی و دلهای
محبت وی نورزیدی باز بعد از معادن و بیرون از جواهر تجلی ربوبیت حق تعالی بر بین که در حالت مراجعت ازین نقطه آب و خاک بدان
دائرهٔ جهان پاک تربیات میرسد اوّل برستنی می پیوندد ثم یعرج الیه جواهر حکمت در شکم زمین و رحم کان می پرورد و نبات از مادر ماست
و از رحم خاک بدر افتاده است اما هنوز تمام از اندرون مادر بدر نیامده است ریشه نبات هنوز در ولایت معاونست و شاخ نبات بنا چه
حیوان رسیده زمین این طفلان را در گهوارهٔ خود تعهد نموده و آسمان بدایگی پستان ابر در دهان این اطفال نهاده بشیر باران شان می پرورد
پس این جمله نبات در گهوارهٔ خاک بتربیت یافته عالم پاک اند تجلی رازقی او بر جمله وجود گذر میکند و از همه آفریده بهره بر میدارد و آن بهره بر نبات
می گمارد آن نبات از تجلی رازقی او بدان درجه میرسد که رزق جانوران می گردد و مایه بینائی و شنوائی و گویائی و دانائی می شود باز با لاتر از نبات
پرورش جانوران می کند و تربیت حیوانات بجامی آرد جانوران را با لاتر از نبات بیافرید و نبات را گریبان گرفته در ولایت جانوران
کشید نبات را فدای جانور کرد و جانور را به نبات به پرورد حیاتی که تجلی حیات حق ست تربیت کردن حیوان آمد حیوانرا بر مثال اطفال
بکنار حیات نشاند حیات برشته دایه شیر رندگانی بر حیوان فشاند آن حیاتی که تجلی حیات حق تعالی است این جانوران را بصد هزار گونه تربیت پرورد
ازین نقطهٔ خاک روی بآن عالم پاک نهاد ثم یعرج الیه جانی میطلبد که از ان جان دریچه در ازل کشاده باشد تا این انوار تجلی حق از ان
دریچه روی بازل نهد تا دائره منه بدأ و الیه یعود تمام شود و این فیض بارگاه بار خدا ابداً شبکه بقدم بار شود تا سر انا لله و انا
الیه راجعون تحقق پذیرد تهاد جانوران روشن نبود و وجود حیوانات را دریچه انبیا نشته بود آن تجلی راه بازل نمی توانست برد آن نور بیارگاه

کبریائی دانست شد آدمی در ولایت خدا جل وعلا دریچه همین بود که لطف خدا سبحانه وتعالی بعد از همه اشیا این دریچه در ازل کشود
واین شبکه بر دیوار ربست قدم نهاد احسن کلشیٔ خلقه وبدأ خلق الانسان من طین اینجا تجلی ذات بآدمی پیوست خلق الله
تعالیٰ آدم علی صورته آدمی نائب حق شد وخلیفهٔ خدا سبحانه وتعالیٰ گشت انی جاعل فی الارض خلیفة آن جمله انوار تجلی در آدمی
جمع آمد از بهر آنکه انجمن گاه جمله بود وانسان جامع همه بود یاد تمام شد جمله بدو بکمال رسید آن تجلی عزت که بمعادن داده بود در آدمی بغایت رسید
معادن کار گر آدمی شد آن تجلی رازقی که بنبات فرستاده بود در آدمی بنهایت رسید بنات روزی آدمی گشت آن تجلی حیات که بحیوان داده
در آدمی بکمال رسید حیوان خدمتگار آدمی شد انوار ذات حق سبحانه در محمد صلی الله علیه وآله وسلم بغایت کمال جمال نمود که الیوم اکملت
لکم دینکم روی بازل نهاد سبحان الذی اسریٰ بعبده لیلاً عرش که دائره است استوا گاه احدست فرش که نقطه است منزلگاه
احمدست نور احد سبحانه از عرش بر هفت آسمان میگذرد تا بفرش می آید نور احمد صلی الله علیه وسلم بر هفت زمین میگذرد تا بعرش می رسد
پس رب العالمین تجلی حق ست که بخلق میرسد الحمد لله تجلی حق ست که از خلق باز میگردد و در کلام خدا جل وعلا الحمد لله مقدم ست بر رب
العالمین اما در تجلی بار خدا رب العالمین بیش ست از الحمد لله از بهر آنکه رب العالمین ذات حق ست والحمد لله شکر خلق است رب
العالمین تخم کرم پاشیده الحمد لله شکر قدم ست پالیده رب العالمین باران ازل ست که از قدم حق تعالی می بارد الحمد لله دخل ابدست
که بدم خلق می بالد رب العالمین از پاک بخاک می آید یدبر الامر من السماء الی الارض الحمد لله از خاک با پاک باز میگردد که ثم یعرج الیه
رب العالمین دو ازده ربوبیت الحمد لله اندازهٔ قدم عبودیت ست ذلک تقدیر العزیز العلیم **سری دیگر از اسرار ربوبیت رب العالمین**
جل جلاله بدانکه آب پروردگار باشد ودارندهٔ خلق بود عقل اولین را بین که از مادر کن فیکون زاده است که چگونه ربوبیت او پستان
کرم در دهان این طفل نهاده است اول ما خلق الله تعالیٰ العقل تو اول پرورش حق سبحانه تعالیٰ بر ذات این طفل بدان و ترتیب خدا
جل وعلا از صفحه جبین این کودک برخوان تا از حقیقت ربوبیت باخبر شوی و بر اسرار تربیت او مطلع گردی بدانکه اول فرزند کن فیکون
عقل ست اول ما خلق الله تعالیٰ العقل واولین قرة العین جهان بوقلمون رسیده است صلی الله علیه وآله وسلم اول ما خلق الله نوری نهاد
عقل بر اول آفرینش بداشت وجود عاقل در آخر آفرینش بگماشت عقل اول وجود لستاد عاقل آخر سجود بگرفت عقل اولین
همزاد عقل آخرین تخم عقل اولین شد از بهر این معنی هر دو خلعت اولیت پوشیدند و جام سبقت نوشیدند جهان خالی بود پر از حکمت در پیش
عقل گرسنه بنهاد مصحف مائده بود پر از دانش بر عقل بام بار فرستاد عقل را جان عام نهاد عاقل را مائدهٔ خاص فرستاد عقل از جان جهان
سیر بخورد عاقل از مائدهٔ قرآن معمور شد همه عقلها پروردهٔ عقل اولین شدند همه عاقلان شیر خوان این عقل آخرین گشتند آنگاه عالم که
خوانچهٔ عقل بود در پیش عاقل بنهاد که از بیت ما کان وهو کائن الی الابد مصحف که مائدهٔ عاقل بود بر عقل فرستاد که ان فی ذلک لذکری لمن
کان له قلب عاقل جان آفرینش در پیش خویش نهاد بانگشت فکر و دهان دیده ودل از این خوانچهٔ آفرینش و مائدهٔ مصحف چندان بخورد که در پوست
آفرینش نگنجید چندان فربه شد که از غلاف عالم بدر افتاد چنان قوی شد که قدم بر تارک آفرینش نهاد وهو بالافق الاعلیٰ بانگ برآورد که هر چه
بر خوان آفرینش بود جمله بکار بردم هنوز سیر نمیشوم رب زدنی علما نوالهای خاص پیاپی شد فاوحی الله الی عبده ما اوحی بکذلک عقل گرسنت

شد الجوع الجوع میزد عاقل نالهٔ عقل بشنید بمطبخ ازل دوید از بارگاه کبریا خوان ازل آورد القرآن مادبة الله قرآن که مائدهٔ حق ست
در پیش عقل نهاد و دهن باز کرد و ازین خوان ازلی شکم شش پهلو کرد ازین شربه داروی ابدی سبو بخورد و فربه گشت درین دیوار سینه
حدثان نگنجید و دوش بدیوار کن فیکون باز نهاد و خویشتن در ولایت قدم انداخت نظرش تا بازل برسید آوازش تا ابد برفت نهاد او ازل
و ابد بگرفت این آن طفل اولین ست از عالمیان که بتربیت رب العالمین جل و علا باین مرتبه رسید انگاه این عقل که پروردهٔ علم و حکمت بود
بدایگی جان منصوب گشت و این عاقل که مربی علم و معرفت بود بتربیت قالب مبعوث شد عقل نور حکمت در دهان جان نهاد تا گوشت
معرفت برگرفت عاقل فروغ دانش بر لب قالب چکانید تا شریعت فربه شد معرفت مر جان را فربه داروی عقل بود شریعت مر قالب را
نوش داروی عقل آمد جان از معرفت قوت گرفت قالب از شریعت نیرومند شد جان طفلی بود در گهوارهٔ وهین سر ببالش باز نهاده قالب
کودکی بود در مرقد گلین سر ببالین نیاز باز داده جان طفلی بود در مهد و این عقل بنور معرفتش می پرورد و حق سبحانه گهوارش می جنبانید
قالب کودکی بود در گهوارهٔ گلین عاقلش بفروغ شریعت تربیت میکرد و آسمان گهوارش می جنبانید القلب بین اصبعین من اصابع
الرحمن یقلبها کیف یشاء جنبانیدن گهواره طفل جانست یقلب الله اللیل و النهار حرکت دادن گهوارهٔ کودک قالب سبب عقل آمیخ
حسن جانرا تربیت کرد عاقل به پنج رکن قالب را پرورش داد عقل بپنج حس نعمت این جهان برجان بخت عاقل بپنج رکن مسلمانی نعمت آن
جهان بر قالب بیخت اینست پرورش رب العالمین چنین ست تربیت احسن الخالقین **سری دیگر** از اسرار ربوبیت رب العالمین
جل و علا آنست که عرش بدایگی آفتاب بنشاند تا هر شب آفتاب روزه کشائی بمائدهٔ عرش میرود چندان قطرت نور از پستان عرش می مکد که
روز دیگر از نداوت لبش عالم سر شیر نو میگردد انگاه ماه را بدریوزهٔ نیم روزه بدر سرای آفتاب می فرستد و قراضات انوار آفتاب بدامن ماه می نهد
آفتاب را بمطبخ تربیت فرستاد تا بسبحات جلال او میوه ها را نضج دهد ماهتاب را در کارخانهٔ صباغی بشاگردی داده تا جامها از ازهار و اثمار نجم قدرت
فرو برد در جلوه گاه بهار هر گلی را در نظر بلبل بر سر شاخی چون عروسی در کاخی بجلوه ناز باعزاز در آرد و در هنگام مهرجان هر میوه را بشیوه
هر منصه اشجار برنگ و بوی معین بیاراید انگاه ستارگان ملکوت آن قراضات انوار که درین سفرهٔ آفتاب مانده بود بدهان نهاده بر گوشهٔ طاق
آسمان بشعله داری مسافران فرا ایستاده اند اجرای مقربان بخزینهٔ تسبیح و تهلیل حوالت کرد جبرئیل را بر سفره می نشاند میکائیل را از کیل
ارزاق قوت فرستاد اسرافیل را بوق زرین بر دهان نهاده نوبت زدن قیامتش حوالت فرمود و عزرائیل را علوفه در رسوم بر شبه برات
بر قبض ارواح نوشت حوالهٔ اجزاء زمین بدکان آسمان افتاد ذخیرهٔ زمینیان از کنج خانهٔ آسمان بداد چنانکه نعمت افلاکیان بزمین می آید طاعت
خاکیان بآسمان میشود کودکان بهاری را در گهوارهٔ خاک بخوابانید ابر را بدایگی نبات فرا داشت باد را مروحهٔ لطف در دست نهاد آتش گرسنه شد
خوراک او بدکان همه فروش کرد همه تشنه شد بشراب آواز لب جویبار تعیین فرمود جوی لاغر شد فربه داروی او از چشمه ها فرستاد چشمها بفرسود
و از باران بفرمود باران نزار شد نوش داروی او از دریا بداد و دریا روی نهاد بر بام ازل بند جویبار قدم بگشاد انزل من السماء ماء
و اودیها از ان آب بجانب دریا باز بگشاد فسالت اودیة بقدرها انگاه ماهی را در آب جا کرد و مرغ را در هوا به پرواز آورد و مار را سر ببالین خاک نهاد
شتر مرغ را از آتش طعام داد طوطی را حوالهٔ اجرا بشکر فروشان افتاد پشه را منزل ما و او در خم سرکه نهاد کرم را از برگ توت قوت فرستاد

مور را بدانه در سالی قرار داد باز را بطلب کبوتر در پرواز آورد کبوتر را از برای دانه کاوردن در تاز آورد گیاه را در معدهٔ گوسفند جاداد بعصاری شیر از میان فرث و دم بیرون آورد دیده گرسنه شد هزار جمال پاکیزه بیافرید تا دیده از آن قوت خود بر داشت لها حساب حرامها عذاب بینی نهار بماند صد هزار نافهٔ مشک را سر باز کشود تا معدهٔ دماغ بآن بیاسود گوش را آرزومند سماع ساخت زبان ابقوالی در صومعهٔ دهان مترنم گردانید خانقاه دهان را که مرصاد در وارد صد هزار قافله نعم بود چاشنی گیر ذائقه را بر قوت اعلاء آن معتکف ساخت عنقای عقل را بر قلهٔ قاف دماغ آشیان داد کبوتر دل را در شبکهٔ سینه بدانه ایمان و سکینهٔ اطمینان فرستاد صوفی روح را در زاویه تن و صومعه بدن بتلقین ذکر ذات و تعیین فکر صفات خود مشغول گردانید حاصل هر یک را موافق مزاج او قوتی داد و براندازهٔ حوصلهٔ او نواله فرستاد بدن را بآب خاک پرورد جان را بنور پاک تربیت کرد گل را بآب و نان پرورش داد دل را بقرب جان منبسط گردانید غافلان را بدینی حوالت کرد عاقلان را بعقبی دلالت کرد دوست عاشقان را بمولی استمالت داد لمولفه ؎ غافلان در کار خویش و عاقلان در کار دوست + عاشقان بین هر دو فارغ محو در دیدار دوست + عاشق از دیدار جوید یا کند میل بهشت + در طریق عشق بار خود بود نی یار دوست + کشف دانی بایدت بگذر ز افعال و صفات + تا همه حسن موثر بینی از آثار دوست + حاجیان را کی بود بر گرد سنگ و گل طواف + بلکه میجویند دیدار از در و دیوار دوست + صیقل عشق از رخام دل زداید زنگ غیر + از نقاب احتجاب آید برون رخسار دوست + لمعهٔ نور تجلی چون زند بر طور دل + ذره ذره گرد و اندر پرتو انوار دوست + هر کرا در بزم قربت بادهٔ وحدت دهند + دست در حبل انا الحق میرود بر دار دوست + عشق اگر خونت بریزد خونبها مطلب معین + خود فروشی را رواجی نیست در بازار دوست + والحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر المرسلین مقصود وجود العالمین محمد و آله واصحابه اجمعین الطیبین الطاهرین وعلی جمیع عباد الله الصالحین برحمتک یا ارحم الراحمین

المجلس الثالث من الحمد لله رب العالمین

وهو المجلس التاسع من الکتاب فی بیان العالمین وفیه فصول

الفصل الاول فی بیان لغته واشتقاقه وما یتعلق به من المعانی والبیان فی الانوار العالم اسم لما یعلم به کالخاتم والقالب غلب فیما یعلم به الصانع وهو کل ما سواه من الجواهر والاعراض لانها لامکانها وافتقارها الی موثر واجب لذاته یدل علی وجوده انما جمعه لیشتمل ما تحته من الاجناس المختلفة وغلب العقلاء منهم فجمعه بالیاء والنون کسائر اوصافهم وقیل اسم وضع لذوی العلم من الملائکة والثقلین وتناوله لغیرهم علی سبیل الاستتباع وقیل عنی به الناس ههنا فان کل واحد منهم عالم من حیث انه یشتمل علی نظائر ما فی العالم الکبیر من الجواهر والاعراض یعلم بها الصانع کما یعلم بما ابدعه فی العالم ولذلک سوی بین النظر فیهما وقال فی انفسکم افلا تبصرون وذکر الامام الثعلبی رحمه الله فی تفسیره العالم جمع لا واحد له من لفظه کالانعام والرهط والجیش ونحوها واشتقاقه من العلم والعلامة لظهور اثر الصنعة فیهم فالعالم ما یستدل به علی الصانع فوجود المخلوقات دلیل علی وجود الخالق وایجاده وحدوثها دلیل علی قدمه وبقاؤها علی هیئته دلیل علی وحدانیته ووجودها علی هیئة مخصوصة مع جواز غیرها دلیل علی ارادته وانتظامها واتساقها دلیل علی علمه وحکمه واجابة دعوات الداعین دلیل علی سمعه واجابته وعجز الخلق عن قضائه دلیل علی جلاله وعظمته ونقض العزایم وفسخ الهمم دلیل علی ارادته ومشیته وحرمان المجتهدین دلیل علی قبضه وقدرته وسعة العاجزین عن الکسب دلیل علی بسط

ومنتہ واحوال المقری علی اللہ سبحانہ دلیل علی علمہ ورحمتہ وافتقار الخلق دلیل علی غنیہ وعجزہم دلیل علی قدرتہ وضعفہم دلیل علی قوتہ وانقیادہم دلیل علی قہرہ وملکتہ وتوجہم الیہ بالکلیۃ مع قطع النظر من ہویتہم دلیل علی محبتہ ثم اضاف الرب الی العالمین بیان انہ رب الجمع لیس کارباب الاشیاء المخصوص والضاح انہ مستحق حمد الکل اذ ہو خالقہم ومربیہم ومالکہم ولیس وجود ربوبیتہ بوجودہم فقد کان رب العالمین قبل ان یکونوا ویکون رب العالمین بعد ان یبیدوا وکان خالقا قبل وجود المخلوقات وصانعا قبل وجود المصنوعات وقادرا قبل وجود المقدرات وقاہرا قبل وجود المقہورات ورازقا قبل وجود المرزوقات قال ابن عطاء رحمہ اللہ رب ای مربی نفس العارفین بنور التوفیق وقلوب المؤمنین بالصبر والاخلاص وقلوب المریدین بالصدق والوفاء وقلوب العاقلین بالغیرۃ والعبرۃ وقلوب العاشقین بالمحبۃ والمودۃ وذکر المفسرون فی تفسیرہ وجوہا وسنذکرہ فی الفصل الثانی مفصلا

الفصل الثانی فی اقوال المفسرین فیہ ذکر فی التیسیر قال ابن عباس رضی اللہ عنہما بروایۃ الکلبی ہم کل ذی روح علی وجہ الارض لانہم ہم الذی یقبلون التربیۃ روی سعید بن جبیر عن ابن عباس رضی اللہ عنہم انہ قال ہم الجن والانس بدلیل قولہ لیکون للعالمین نذیرا قال قتادۃ رحمہ اللہ ہو الجن والانس والملائکۃ والشیاطین اذ ہم المخاطبون قال الحسین بن المفضل البجلی ہم الانس من قولہ اتاتون الذکران من العالمین قال الحسن البصری رحمہ اللہ ہم الخلائق اجمعون قال جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ عنہما ہم اہل الجنۃ والنار قال مقاتل بن سلیمان رحمہ اللہ لو فسرت العالمین لاحتجت الی الف جلد کل جلد الف ورقۃ قال ابو حذیفۃ العالمون ستۃ الملائکۃ عالم والجن من بنی الجان وذریتہ عالم والشیطان ابلیس وذریتہ عالم والانس عالم والبہائم والدواب عالم والطیور عالم واللہ ربہم وخالقہم ورازقہم قال عطاء بن ابی رباح العالمون عشرۃ اصناف الملائکۃ والبشر والجن والشیاطین والوحوش والسباع والبہائم والہوا والدواب البحر والطیور قال وہب بن منبہ رحمہ اللہ ہم ثمانیۃ عشر الف الدنیا عالم منہا وما العمران فی الخراب الا القسطاط فی الصحراء قال الضحاک ثلثمائۃ وستون عالما ثلثمایۃ منہم حفاۃ وعراۃ لا یعرفون خالقہم وہم حشو جہنم وستون عالما یلبسون الثیاب مر بہم ذو القرنین وکلمہم قال سعید بن جبیر ہم الف عالم ستمائۃ فی البحر واربع مایۃ علی وجہ الارض قال مقاتل حیان العالمون ثمانون الف عالم اربعون الفا فی البر قال کعب الاحبار رحمہ اللہ لا یحصی عدد العالمین احد من الخلق قال اللہ تعالی وما یعلم جنود ربک الا ہو قال ابو ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی خلق الخلق خلقہم وہم اربعۃ اصناف الملائکۃ والشیاطین والجن والانس ثم جعل ہؤلاء عشرۃ اجزاء فتسعۃ منہم الملائکۃ وجزء واحد الشیاطین والجن والانس ثم جعل ہؤلاء الثلاثۃ عشرۃ اجزاء فتسعۃ منہا الشیاطین وجزء واحد الجن والانس ثم جعل الجن والانس عشرۃ اجزاء فتسعۃ منہم الجن وجزء واحد الانس ثم جعل الانس مایۃ وخمسۃ وعشرین جزءا فجعل منہم مایۃ جزء فی بلاد الہند فمنہم ساطوح وہم اناس رؤسہم مثل رؤس الکلاب ومالوح وہم اناس اعینہم علی صدورہم وماسوخ وہم اناس آذانہم کآذان الفیل ومالوف وہم اناس لا تطاوعہم ارجلہم یسمون دوال ومصیر کلہم الی النار وجعل اثنی عشر جزءا فی بلاد الروم النسطوریۃ والملکانیۃ والاسرائیلیۃ مصیرہم جمیعا الی النار وجعل ستۃ اجزاء منہم فی المشرق یاجوج وماجوج وترک خاقان وترک خرخیز وکلہم من اہل النار وجعل ستۃ اجزاء منہم من الزنج والزط والحبشۃ والنوبۃ والبربر وسائر کبائر العرب ومصیر کلہم الی النار وبقی من الانس من اہل التوحید جزء واحدا فجعلہم ثلثۃ وسبعین جزءا اثنان وسبعون علی خطر وہم اہل البدع

والضلالة وفرقة ناجية وهم اهل السنة والجماعة وحسابهم على الله يغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء فهذا تفسير رب العالمين
وذكر الامام الثعلبي في تفسيره المسمى بالكشف والبيان نقلا عن ابن ابي بن كعب رضي الله عنه انه قال العالمون هم الملائكة وهم ثمانية عشر الف
ملك منهم اربعة الآف وخمس مائة ملك بالمشرق الرابع من الدنيا مع كل ملك من الاعوان مالم يعلم عددهم الا الله عز وجل ومن ارض بيضاء
كان الرخسام عرضها مسيرة الشمس اربعين يوما طولها لا يعلمه الا الله ملائكته يقال بهم الروحانيون لهم رجل بالتسبيح والتهليل لو كشف عن صوت
احدهم لهلك اهل الارض من هول صوته فهم العالمون منتهاهم الى حملة العرش وقال الحسن ومجاهد وقتادة هو عبارة عن جميع المخلوقات واحتجوا
لقوله تعالى قال فرعون وما رب العالمين قال رب السموات والارض وما بينهما هو الاختيار وذكر الامام النسفي رحمه الله في تفسير
بحر العلوم في بيان ان العالم عبارة عن السموات والارضين وما بينهما وقال ابن عباس رضي الله عنهما اول ما خلق الله تعالى
هو جوهر طوله مسيرة عشرة آلاف سنة وعرضه مسيرة عشرة آلاف سنة نظر اليه بالهيبة فذاب وجعل يقول الامان وجعل يرتعد منه بخار وزبد
فصار اثلاثا ثلث ماء وثلث زبد وثلث بخار فنودي يا بخار كن سماء ويا زبد كن ارضا ائتيا طوعا او كرها قالتا اتينا طائعين فالارضون سبع
الاولى التي نحن عليها اسمها الرمكا وتحتها الريح العقيم ربطت بسبعين الف ملك اوحى الله تعالى الى خزائنها ان افتحوا بابا منها
على قوم عاد فقالوا ربنا انفتح قدر منخر ثور قال الله تعالى اذا بلغت الارض عليها فضيق حتى جعل قدر ثقب خاتم فخرج ريح صرصر عاتية
سخرها عليهم سبع ليال وثمانية ايام حسوما فترى القوم فيها صرعى كانهم اعجاز نخل خاوية بها ينسف الله الجبال
والتلال والحصون والقصور قال الله تعالى ويسئلونك عن الجبال فقل ينسفها ربي نسفا وبها يعذب الله اهل جهنم يقطع بها
جلودهم ويفرق عظامهم ثم يعيد خلقا جديدا والثانية اسمها جلدة وفيها عقارب اهل النار كالبغال لها اذناب كالرماح كل ذنب ثلثمائة
وستون فقارا كل فقارة فيها ثلثمائة وستون فرقا كل فرق ثلثمائة وستون قلة لو صبت قلة في وسط الارض لماتوا وفسد ما فيها يسلط هذه
العقارب على اهل النار فتنكشط جلده ولحمه فليه على قدميه ويعمل سمها في كل شئ من لحمه وجلده وعرقه وعظمه ثم يعاد خلقا جديدا كما هو في
القرآن الثالث اسمها عرفة فيها هوام كالجبل سمها من تحرق نار جهنم يسلطن على اهل النار وهو اشد من كل عذاب والرابعة اسمها جربا
الحيات لكل حية ثمانية عشر ناب كل ناب كالنخل تحرق سمها نار جهنم لو امرت وحدتها بان تضرب بها على اعظم جبل لدكته وانها لتلقى على الكافر
فيغضغض راسه ثم اعطاه شيئا فشيئا فتقع على قدميه وهو اشد من كل عذاب قبله ثم يعاد خلقا جديدا اذ لا موت فيها والخامسة اسمها ملتا
فيها الكبريت وهي حجارة عظام كالجبال قال الله تعالى وقودها الناس والحجارة تعلق بها من عنق الكفار فتلتهب بها النار جمرا على وجوههم
ولهيبها على وجهه قال الله تعالى وتغشى وجوههم النار فيعذب اولا بالعقيم ثم بالعقارب على ترتيب قلنا قال الله تعالى زدناهم
عذابا فوق العذاب السادسة اسمها سجين فيها دواوين اهل النار فيها اسماؤهم واعمالهم الخبيثة وفيها بحار لو طرحت فيها الجبال
الراسيات لذابت والسابعة اسمها عجيبا فيها ابليس محبوس مقيد يد امامه ويد خلفه وكذلك الرجلان فهو منها طالع الى رضاهم وياتيه جنوده
بالاخبار يعرض على النار كل صباح ومساء فاذا قامت القيامة كشف الفلق عن سقر وهو غطاؤها فتخرج نار فتحرق نار جهنم كلها كما تاكل نار الدنيا
القطن المندوف وجهنم دركات سبع جهنم ثم لظى ثم الحطمة ثم السقر ثم الجحيم ثم هاوية عمق كل واحدة مسيرة خمسين الف سنة ومن الدركة

الی الدرکة خمسمایة سنة فاذا اصارت نار سقر یوم القیامة الی البحر المطبق علی جهنم وهو بحر البحور واصل المیاه فینشقه اسرع من طرفة عین فیضب
ماره کان لم یکن و اشتعلت فی الارضین السبع فصارت کانها جمرة واحدة فیهوی جمیع ما ذکرنا فی الارضین الی النار کانها الحیتان فی
الماء الیوم هذه الدرکات تحت الارضین السبع فی کل درکة سبعون الف جبل من نار علی کل جبل بهذه العدد وادیة فی کل وادیة بهذه العدد شعوب
فی کل شعب بهذه العدد قصور فی کل قصر بهذه العدد بیوت و فی کل بیت بهذا العدد اشجار فی کل شجر بهذا العدد غصون فی کل غصین بهذا العدد
ثمار و فی کل ثمار دودة بهذا العدد حیات فی کل حیة سمها ونابها وعضها ونقر لقها اعضاء الکافر بحیث لا یوصف وتحت هذه الدرکات
الیوم ملک هذه کلها علی اسند الملک علی صخرة و الصخرة علی قرن الثور و الثور علی ظهر الحوت والحوت علی الماء و الماء علی الثری والثری علی الریح
والریح یمسکها الله تعالی بقدرته وقیل فی الحوت انها نزعت راسها من جانب نبیها من جانب حتی اذا فقتها فوق السموات و ما فوقها وجعل
ذنبها فی فمها دائر علی العرش علی مناکب الملائکة علی السموات وهی علی جبل قاف وهو علی الارضین الی ان ینتهی الی ریح والله تعالی
یمسکها فهو رب العالمین وحافظا الکل اجمعین وقالوا لما خلق الله تعالی الارض وکانت تمید علی الماء فامر الله تعالی جبرئیل علیه السلام ان یمسکها
لقصد ذلک فعجز عن ذلک فقیل له اغمض عینک ففعل ثم امر بفتحها فنظر فاذا هو بجبل قاف محیطا بالارض کالخاتم بالاصبع وهی زبرجدة خضر طوله
مسیرة خمسمایة سنة و عرضه کذلک راسه کراس الانسان ووجهه کذلک بینه وبین السماء ثمانون فرسخا وارسی الله الجبال فسکن بها الارض
فقال جبرئیل علیه السلام یا رب هل خلقت شیئا اشد من الاحجار قال نعم الحدید یقطع الحجارة قال یا رب هل خلقت اشد من الحدید قال
نعم النار تذیب تذیبه قال یا رب هل خلقت شیئا اشد من النار قال الماء تطفئها قال فهل خلقت شیئا اشد من الماء قال نعم السحاب یحمله قال
وهل خلقت شیئا اشد من السحاب قال نعم الریح یفرقه قال هل خلقت شیئا اشد من الریح قال نعم الانسان یرد فیها قال هل خلقت شیئا اشد
من الانسان قال نعم النوم یغلبه قال هل خلقت شیئا اشد من النوم قال نعم الهم یطرده قال هل خلقت شیئا اشد من الهم قال نعم الموت یذهبه
قال هل خلقت شیئا اشد منه قال ان الله قاهر علی کل شیء فی تفسیر بحر العلوم ایضا لما خلق الله الارض جعلها سبعا فوق بعض و السموات
کذلک و الارض السابعة السفلی فی مقابلة الارض التی فوقها کالحلقة فی فلاة ثم هذا الارض مع السابعة فی مقابلة التی فوقها کذلک ثم هی مع السابعة
والسادسة بمقابلة الرابعة کذلک الی ان یقال الارضون کلها بمقابلة السماء الاول کذلک ثم السماء الاولی مع الارضین السبع بمقابلة السماء
الثانیة کذلک الی ان یقال السموات السبع و الارضون السبع بمقابلة اللوح کذلک ثم هو مع السموات السبع والارضین السبع بمقابلة القلم
کذلک ثم بمقابلة الکرسی کذلک ثم الکرسی مع کل شیء تحته بمقابلة العرش کذلک وقد سمی الله تعالی العرش عظیما مع انه سمی الدنیا
کلها مع ما فیها قلیلا وفی عظمة العرش احادیث کثیرة فی بعضها ان الله تعالی علق من العرش مایة الف قندیل فی واحد منها السموات وما فیها
والارضون وما فیها والجنة والنار ولا یدری الخلائق ما فی القنادیل الآخر وفی عظمة العرش حدیث عجیب اورده الامام فی بحر العلوم
مسلسلا الی انس بن مالک رضی الله عنه انه قال سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن عرش رب العزة جل جلاله فقال سالت جبرئیل المطوق
بالنور علیه السلام عن عرش رب العزة سبحانه وتعالی فقال سالت میکائیل علیه السلام عن عرش رب العزة عز وجل فقال سالت اسرافیل علیه
السلام عن عرش رب العزة جل کره فقال سالت اللوح عن عرش رب العزة تعالی سلطانه فقال سالت القلم عن عرش العزة بعظم برهانه

فقال ان للعرش ثلثمایة الف وستین الف قائمة بین قوائمه کالطباق الدنیا ستون الف مرة تحت کل قائمة ستون الف مدینة
فی کل مدینة ستون الف صحراء فی کل صحرای ستون الف عالم مثل الثقلین الجن والانس ستون الف مرة تعلمون ان الله تعالی لما خلق
آدم علیه السلام وکا بلیس الهم الله تعالی استغنائی لیحی وحی ابو بکر و عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم اجمعین والله سبحانه وتعالی
ومرتبهم ووصف نفسه بذلک وحمد وقال الحمد لله رب العالمین فی تفسیر بحر العلوم ایضا عن وهب بن منبه رحمه الله تعالی قال اخبرنی
ابو عثمان قال خلنا بسلمان الفارسی رضی الله عنه یا ابا عبد الله حدثنا رحمک الله من خلق السموات وما فیهن من العجائب فانک ان فارقتنا
لم نجد من یحدثنا فقال سلمان نعم خلق الله السموات السبع وسماهن وبا سمائهن واسکن کل سماء صفا من الملائکة تعبدونه واوحی فی کل
سماء امرها فسمی السماء الدنیا رقیعا قال لها کونی زمردة خضراء فکانت وسمی السماء الثانیة ارقلون وقال بها کونی فضة بیضاء فکانت فیها
ملائکة قیام مدخلهم الیه وسمی السماء الثالثة قدم وقال بها کونی یاقوت حمراء فکانت ثم طبقها ملائکة رکوعا لا یختلف مناکبهم صفوفا قد ہوا لا طبقا
واحدا ولو فطرت علیهم من لم یجد منفذا وسمی السماء الرابعة ماغون وقال بها کونی درة بیضاء فکانت ثم طبقها ملائکة سجودا علی امثال الملائکة
الرکوع وسمی السماء الخامسة رتعا وقال بها کونی ذہبا احمراء فکانت ثم طبقها ملائکة یبکون من خشیة الله سبحانه منهم الملائکة النواحین
وسمی السماء السادسة دقنا وقال کونی یاقوت صفراء فکانت ثم طبقها ملائکة قعودا ترعد فرائصهم تهتز رؤسهم لهم اصوات عالیة یسبحون الله
بها ویقدسونه لو قاموا علی ارجلهم نجوم الارض السابعة السفلی وبلغت رؤسهم السماء السابعة العلیاء سیقومون یوم القیمة علی ارجلهم
بین یدی رب العالمین وسمی السماء السابعة عربیا وقال لها کونی نورا فکانت نورانیة الا ثم طبقها ملائکة قیاما علی رجل واحدة تعظیما
سبحانه وشفقة من عذاب الله جل وعلا قد خرقت ارجلهم ارض السابعة السفلی ورؤسهم تحت العرش من غیر ان یبلغ العرش وهم یقولون لا اله الا
الله ذو العرش المجید سبحان ذی الملک والملکوت سبحان ذی العزة والجبروت سبحان الحی الذی لا یموت سبوح قدوس رب الملائکة والروح
ویستغفرون للمؤمنین والمؤمنات ثم یعودون فی التسبیح لله والتحمید له سبحانه ثم فی دعاء المؤمنین وهم علی هذا الی ان یقوم الساعة ویروی ان
خازن السماء الدنیا اسمعیل وله مائة الف نائب لکل نائب مائة الف تابع وخازن السماء الثانیة وقبائل له مائتا الف نائب لکل نائب مائتا
الف تابع وخازن السماء الثالثة کوبائیل له ثلاث مائة الف نائب لکل نائب ثلث مائة الف تابع وخازن السماء الرابع ہو بابیل له اربع مائة
الف نائب لکل نائب اربع مائة تابع وخازن السماء الخامسة سقطابیل له خمس مائة الف نائب لکل نائب سبع مائة الف تابع وفی روایة اہل السماء
الدنیا فی التکبیر واہل السماء الثانیة فی القیام واہل السماء الثالثة فی الرکوع واہل السماء الرابعة فی السجود واہل السماء الخامسة فی القعود اہل السماء
السادسة فی الثناء واہل السماء السابعة فی الدعاء وکلهم یثنون علی الله تعالی ویصلون علی النبی صلی الله علیه وسلم ویدعون لامته قال النبی صلی الله
علیه وسلم سألت اہل السموات ای وقت تدعون امتی وتصلون علی فاخبرونی ان اہل السماء الدنیا امروا بذلک قبل خلق آدم علیه السلام
بخمس سنین واہل الثانیة قبل بعشر سنین واہل الثالثة بخمس عشر سنة واہل الرابعة بعشرین سنة واہل الخامسة بخمس وعشرین سنة واہل السادسة بثلثین سنة
واہل السابعة بخمس وثلثین سنة وقال علیه الصلوة والسلام رایت فی السماء الدنیا سبعین الف ملک یستغفرون لابی بکر
وعمر وفی السماء الثانیة سبعین الف ملک یلعنون مبغضی ابی بکر وعمر وفی السماء الثالث سبعین الف ملک یستغفرون لمحبی عثمان وعلی وفی السماء الرابعة سبعین الف

یلعنون مبغضی عثمان و علی و فی السماء الخامسة سبعین الف یستغفرون لمحبی عامة الصحابة و فی السماء السادسة سبعین الف ملک یلعنون مبغضی عامة الصحابة و فی السماء السابعة سبعین الف ملک یستغفرون لمحبی اہل بیتی و یلعنون مبغضہم و قال علیہ السلام رأیت ملائکة السموات بعضہم ابکی من بعض فاہل السماء الدنیا یبکون و تترقرق عیونہم و اہل السماء الثانیة یبکون و یقاطر دموعہم و اہل السماء الثالثة یبکون و یتسال دموعہم کالقرب و اہل السماء الرابعة یبکون لیسیل دموعہم کالعیون و اہل السماء الخامسة فیسیل دموعہم کالانہار و اہل السماء السادسة عیونہم کالاودیة و اہل السماء السابعة کالبحار فسالت جبرئیل علیہ السلام عن ذلک فقال ان اہل السموات السبع یبکون لک کذلک منذ قریب من سبعة الاف سنة منذ وقع ابلیس ما وقع فیخشون علی انفسہم سوء عاقبة امورہم ولابد لمن خفی علیہ عاقبة امرہ ان یبکی فرجع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باکیا علی الدوام فکان یقال فی ذلک کان یقول لو تعلمون ما اعلم لبکیتم کثیرا و فی الخبر اذا ضحک العبد قال الملائکة یا غافل تضحک والموت امامک والقبر ورائک الی ہہنا منقول من تفسیر بحر العلوم للامام النسفی رحمہ اللہ و قال الامام الحسن بن عبد الکریم بن ابی الحسن الکاتب قدس اللہ روحہ مسند الی عطاء بن ابی میمون عن کعب الاحبار رضی اللہ عنہما انہ قال وجدت فی بعض ما انزل اللہ تعالی علی موسی بن عمران صلوات اللہ و سلامہ ان موسی علیہ السلام قال یا رب انی ارید ان اسالک عن اشیاء وانا اخافک قال یا موسی سہل عما بدا لک قال یا رب این انت قال یا موسی فی قلب المؤمن التقی قال یا رب و من التقی قال الذی یتقی الحلال مخافة ان یقع فی الحرام قال یا رب این مسکنک قال فوق العرش ولا یدری العرش این انا قال رب من عندک قال ملائکتی قال یا رب و کم ہم قال اثنی عشر اسباطا قال و کم السبط الواحد قال مثل الجن و الانس و الشیاطین و البہائم و الطیور و النمل اثنی عشر الف مرة قال یا رب الملک احب الیک ام المؤمن قال یا موسی المؤمن الصالح احب من الملک قال یا رب و من الصالح قال الذی یصلح دینہ کل یوم قال یا رب من قبل این خلقت السموات و الارضین والعرش والکرسی والجنة والنار این کنت قال یا موسی کنت علی درة بیضاء خلقتہا قبل العرش والکرسی والسموات والارضین و جعلت طولہا مسیرة خمس مائة الف عام و عرضہا مثل ذلک و کانت الدرة خلقت قبل العرش قال یا رب فاین تلک الدرة قال یا موسی کلمت الدرة کلمة فارتعدت و ذابت فصارت ماء فنظرت الی الماء نظرة بالہیبة فغلی و علی دخانہا و ضرب امواجہا و ازبد زبدا فخلقت من الدخان السموات و من الزبد الارضین و من الامواج الجبال و بقیة الدرة المذوبة ہی الصخرة التی بیت المقدس و منہا البسط یوم القیامة الارض التی یحشر علیہا الخلائق من الفضة البیضاء و علیہا اعدل بالخلق و انصر المظلوم و انتقم الظالم قال موسی یا رب فمن قبل ان خلقت الدرة این کنت انت قال کنت فی القدرة کما انا قادر علی ان امسک الطیر فی الہوی و السحاب بین السماء والارض و السماء بلا عمد کنت انا فی الہواء بقدرتی قال موسی یا رب فمن متی انت فی الالوہیة و من متی انت الٰہ قال یا موسی سالتنی عن غامض علمی و عن باطن قدرتی فلولم تسبق رحمتی غضبی لاخوفتک و لوانک خلیلی ابراہیم قال یا رب لم ذلک قال لانک تجعل فی غایة و نہایة و بدایة و منتہی انا لا غایة لی لا نہایة لی ولا بدایة لی ولا اول یعرف لی ولا بدایة تدارک قال ما انت بعجول و ان اردت ان اعلم سابق علمک فی بدایتک قال یا موسی کنت انا ولم یکن شیئ غیری فاول ما خلقت شیئا خلقت ثمانین الف مدینة مثل دنیاکم ہذہ سبع مرات و ارتفاع کل مدینة ما بین السماء والارض ملأت کل مدینة من الخردل الابیض و خلقت طیرا اخضر و قلت للطیران ہذہ المدائن و ما فیہن من الخردل کلما زحلک فکل

سنۃ یامر با فاذا انیست رزقک دقت سکرات الموت فجعل یاکل فی کل یوم حبۃ دہرًا طویلًا فلما رای فی الحب نقصانا جعل یاکل فی کل شہر حبۃ
واحدۃ مخافۃ الموت وسکراتہ فلما ابصر فی الحب نقصانا کثیرا جعل یاکل فی سنۃ حبۃ حتی اکل باقی المدائن من الخردل فلما اخر الحبۃ یکاد صلیح
بالبکا ونادی الویل لی من سکرات الموت مرًا یارب جعلت لی عمرًا طویلًا ورزقا کثیرا فہون علی سکرات الموت فانی قد سبحتک عدد کل حبۃ
سبعین تسبیحۃ وسبعین تحمیدۃ فلما اسلط علیہ الموت قال یارب ما اشد سکرۃ الموت فمات ثم خلقت کل مدینۃ من تلک المدائن سبعین الف
رجل من الملائکۃ لا من الآدمیین بل خلقتہم من کن ثم عمرت کل رجل سبعین الف عالم کل یوم ثلث مائۃ وستون یومًا کل یوم مثل اعوامکم الف عام
فعصانی من بین ہولاء السبعین الالف رجل واحد حضرت تلک المدائن بعضہا علی بعض فاہلکت السبعین الف بعصی علی رجل احد فقال موسی
یارب وما کانت تلک المعصیۃ قال یاموسی قل لاصحابک ان الخیر منی والشر منہم یاموسی خلقت بعد ذلک تسعمائۃ الف عام نور صفتی وحبیبی
محمد صلی اللہ علیہ وسلم ثم قام بین یدی فی الصلوۃ سبعۃ عشرۃ الف عام فبسطت قبضۃ من نوری فرشتہا علیہ فاسجد لی فاوجبت علیہ
صلوۃ الصبح من ذلک السجدۃ ثم قام ودخل فی صلوۃ فلم یزل قائما بین یدی سبعۃ عشر الف عام فخلعت علیہ خلعۃ من نوری فسجد لی
فاوجبت علیہ من تلک السجدۃ صلوۃ الظہر وکذلک قام خمس مرات فی کل قومۃ سبعۃ عشر الف عام کلما خلعت علیہ خلعۃ من نوری
سجد لی فاوجبت علیہ خمس صلوات من خمس سجدات ثم خلقت بعد ذلک تسعمائۃ الف عام العرش علی الماء ثم خلقت ثمان
من الملائکۃ العرش علی الماء فامرتہ ان یرفع العرش الی منتہاہ فلم یقدر فخلقت الرابع فلم یقدروا فخلقت نملۃ بطول ابہام نبی آدم
فامرتہا ان یرفع العرش الی منتہاہ فدخلت تحت العرش وقالت بسم اللہ توکلت علی اللہ واعتصمت باللہ لا حول ولا قوۃ الا
باللہ العلی العظیم فرجعت العرش منتہاہ فقلت یا ملائکتی لو ذکرتمونی کما ذکرتنی النملۃ لاعطیتکم من القوۃ مثل ما اعطیتہا ثم خلقت
الکرسی من نور العرش وخلقت الشمس من نور الکرسی وخلقت القمر من سدس شعاع الشمس والعرش والکرسی والشمس والقمر کلہا من
عشر نور محمد حبیبی صلی اللہ علیہ وسلم ونور محمد علیہ الصلوۃ والسلام من نور وجہی ثم خلقت الارضین من زبد الماء والجبال من امواجہا
ثم خلقت الجنۃ من دُرٍ ویاقوت ولؤلؤ وجوہر ومرجان وذہب وعقیق وفضۃ وخلقت فیہا لمن اطاعنی ما لا عین رأت ولا اذن
سمعت ولا خطر علی قلب بشر ثم خلقت دار النار من غضبی وسخطی وبناری انتقم من عصانی ثم خلقت الجان من قبل نار السموم
ثم خلقت آدم قبل ابیک آدم عمرتہ عشرۃ الف سنۃ ثم مات فجعلت عشرۃ الآف آدم قبل ابیک آدم وعاش کل آدم عشرۃ
الآف سنۃ ثم خلقت اباک آدم بعدہ بعشرۃ الآف سنۃ ہل احصیت یا موسی ہذا خلقت ثمانین الف مدینۃ والخردل والطیر
ثم بعد ذلک فی تلک المدائن فی کل مدینۃ سبعین الف رجل وعمرت کل رجل سبعین الف عام کل یوم منہا مثل اعوامکم ہذہ
الف عام وبعد ذلک ستمائۃ الف عام روح حبیبی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ثم بعد روح محمد صلی اللہ علیہ وسلم بستمائۃ الف عام الجنۃ
ثم بعد الجنۃ بستمائۃ الف عام النار ثم بعد النار بستمائۃ الف عام عشرۃ الآف آدم عمر کل آدم عشرۃ الآف سنۃ فہل احصیت یا موسی
من متی انا فی الالوہیۃ فخر موسی علیہ السلام ساجدًا وغشی علیہ سبعۃ ایام ولیالیہا فلما افاق قال سبحانک تبت الیک وانا
من التائبین ان لا اسالک بعدہا عن غامض علمک عن باطن قدرتک فسبحان رب العالمین خالق ہذہ العوالم المختلفۃ المرئی

لها ترتیبه موافقة لها بمقتضی حکمة البالغة سبحانه والعوالم التی لم تذکر بلسان ولم تخطر علی جنان هو اعلم بحالها من ابتدائها الی مآلها
الحمد لله رب العالمین

الفصل الثالث فی بیان تقسیم الموجود بالقسام العقلی و بالواجب و الممکنات و بیان اقسام ماهیاتها

قال الامام الرازی رحمه الله فی المفاتیح اعلم ان الموجود اما ان یکون واجباً لذاته واما ان یکون ممکناً لذاته اما الواجب لذاته فهو الله سبحانه وتعالی فقط واما ممکن لذاته فهو کل ما سوی الله سبحانه وهو العالم لان المتکلمین قالوا العالم کل موجود سوی الله تعالی لان ما سواه یدل علی وجوده سبحانه فکان کالعلم بمعرفته تعالی فاذا اعرفت هذا فاعلم ان کل ما سوی الله تعالی اما ان یکون متحیزا واما ان یکون صفة للمتحیز واما ان لایکون متحیزا ولا صفة للمتحیز فهذه اقسام ثلثة فالاول هو المتحیز اما ان یکون قابل للقسمة وهو الجسم اولا وهو الجوهر الفرد والجسم اما ان یکون من الاجسام العلویة وهی الافلاک والکواکب والعرش والکرسی وسدرة المنتهی اللوح والقلم والجنة او السفلیة وهی اما بسیطة کالعناصر الاربع او مرکبة کالموالید الثلث واما القسم الثانی ای ان الممکن الذی صفة للمتحیزات فهی الاعراض والمکان ذکر و ایقرب من اربعین من اجناس الاعراض و ماینفق علیه تسعة وهی الکم والکیف والاین ومتی واضافة والوضع والانفعال والملک واما القسم الثالث وهو الممکن الذی لایکون تحیزا ولا صفة للمتحیز فهو الجواهر الغائبة وهی اما ان یکون مؤثرة فی الاجسام او مدبرة لها او لا مؤثرة ولا مدبرة الاول هو العقول والملاء الاعلی والثانی ینقسم علی علویة مدبرة الاجرام العلویة وهو النفوس الفلکیة والملائکة السماویة وسفلیة مدبر عالم العناصر وهی اما ان یکون مدبرة للبساط وانواع الکائنات وهم یسمون ملائکة والارض والیهم اشار صاحب الوحی علیه الصلوة والسلام وقال جاء فی ملک البحار وملک الجبال وملک الامطار وملک الارزاق واما ان یکون مدبرة للاشخاص الجزئیة کالنفوس الناطقة والثالث ینقسم الی خیر بالذات وهم الملائکة الکروبیون وشریر بالذات وهم الشیاطین ومستعد للخیر والشر وهم الجن ولو ان الانسان کتب الف الف مجلد فی شرح هذه الاقسام لا وصل الی اقل مرتبة من مراتب هذه الاقسام

الفصل الرابع فی بیان کیفیة دلالة العالم علی وجود الصانع القدیم جل جلاله

بدانکه حاصل این تقسیمات باین راجع گشت که موجود یا واجب ست یعنی آنکه عدم بروی جائز نبود و یا ممکن بمعنی آنکه عدم بروی جائز بود و ممکن محتاج ست بواجب البته و باین معنی روشن گردد که عالم را صانعی هست قدیم موصوف بصفات کمال منزه از صفات نقصان و بیان این معنی به سه برهان متحقق گردد برهان اول آنکه عالم از جمله ممکنات ست زیرا که اجسام او همه متناهی اند در حجم و مقدار و برهان آنکه اجسام عالم متناهی اند آنست که هر مقداری که فرض کرده شود نیمه او کمتر باشد از همه او و هرچه از غیری کمتر باشد آن جز متناهی بود و هرچه نیمه او متناهی بود همه آن نیز متناهی بود و هرچه متناهی بود جائز الوجود بود و برهان دوم آنکه متناهی جائز الوجود ست آنست که بدیهه عقل حکم کنند بر جواز زیادتی از این مقدار یا کمتر از ان و صحت این جواز زیادتی و نقصان حکم کنند بر آنکه آن مقدار معین از جمله جائز ست یا شد و هرچه جائز الوجود بود محتاج فاعل موجود باشد از برای آنکه هرچه حقیقت او قابل هستی و نیستی بود هردو به نسبت بحقیقت او متساوی باشد و هرچه چنین باشد رجحان هستی او بر نیستی لابد بترجیح مرجحی باشد پس معلوم شد که هرچه ممکن الوجود باشد او را مرجحی باید

پس گوییم آن مرجح یا واجب الوجود باشد یا ممکن الوجود باشد اگر واجب باشد مطلوب درست شد و اگر ممکن باشد نقل سخن
بوی کنیم و آن از سه حال بیرون نبود یا متجر به تسلسل شود و یا بدور رد یا بواجب الوجود رسد و تسلسل و دور هر دو محال درست شد که جمله
ممکنات متنقر ند بواجب الوجود برهان دوام بر هستی واجب الوجود آنست که جمله عالم جسمانی ممکن الوجود ست هر چه ممکن الوجود
باشد آنرا موثری باید لازم آید که جمله عالم جسمانی را موثری باشد اما مقدمه اولی که گفتیم جمله عالم جسمانی ممکن الوجود ست برهان
این ست که چه متحیز بود او را دو جانب بود از مقابل و یمین او غیر یسار بود و فوق او غیر تحت و هر چه او را جانب بود او را منقسم
باشد پس لازم آید که هر چه متحیز باشد منقسم بود و هر چه منقسم بود او را جزو باشد و او محتاج جزو خود باشد و جزو او غیر بود پس هر چه
منقسم بود محتاج غیر خود بود ممکن بود پس مبرهن گشت که عالم ممکن الوجود ست اما مقدمه دوم که گفتیم هر چه ممکن الوجود ست او را
موثری باید برهان این آنست که ممکن الوجود آنست که نسبت هر دو طرف یعنی نیستی و هستی او بذات او برابر بود پس اگر یک جانب راجح
شود بخود لازم آید که حقیقت او هم مقتضی استوا باشد و هم مقتضی رجحان و این محال ست پس معلوم شد که او را مرجحی می باید
واجب الوجود که موثر و موجد وی باشد و هو المطلوب برهان سوم در معرفت هستی آفریدگار تعالی و تقدس آنست که جمله اقسام علم
از راه جسمیت برابر اند و هر گاه که برابر باشند در عالم حقیقت و ماهیت هر چه بر یکی روا باشد بر دوم نیز روا باشد و چون معنی درست
شد معلوم شد که آسمان که بلند ست روا بود که در نشیب بود و زمین که در نشیب ست روا بود که در بلندی بود و آتش گرم خشک ست
روا ست که سرد تر بودی و آب که سرد تر ست روا ست که گرم و خشک بودی چون این مقدمه درست شد گوییم که اختصاص هر یک
از اجسام بصفت معین و شکل معین و حیز معین از باب جائزات باشد و هر چه جائز باشد او را مرجحی باید چنانکه گذشت پس جمله اجسام
عالم محتاج اند در حصول صفت معین و حیز معین و شکل معین بر موثر و مدبر و مقدر پس گوییم که آن موثر یا جسم بود یا جسمانی یا نه جسم
بود جسمانی روا نبود که جسم باشد زیرا که اختصاص جسم نه موثر ست هر آئنه از جائزات باشد و سخن در وی چون سخن باشد در اجسام دیگر
روا نبود که جسمانی بود که حینئذ صفتی باشد حال در جسم معین و عین همان سخن باز آید پس باید که مدبر عالم نه جسم بود و نه جسمانی بلکه خدای
صانعی باشد قدیم واجب لذاته سبحانه و تعالی و هو المطلوب این بود بیان افتقار عالم بصانع قدیم علیم و حکیم مجملا و اما بر
سبیل تفصیل که هر فرد از افراد عالم بتعین بر وجود صانع خویش چگونه دلالت میکند از حیز امکان بیرونست فاما انچه عمده عالم اجسام است
درین آیت کریمه مذکور ست قال الله سبحانه و تعالی انّ فی خلق السمٰوات والارض واختلاف اللیل والنهار والفلك
التی تجری فی البحر بما ینفع الناس وما انزل الله من السّمآء من مآءٍ فاحیا به الارض بعد موتها
وبث فیها من کل دابة وتصریف الریاح والسحاب المسخر بین السّمآء والارض لاٰیات لقوم یعقلون اعلم ان
تفسیر هذه الآیة انشاء الله تعالی مستوفیا مجمله ولکن فی هذه المقام لابد من ذکر شیٔ من الاستدلال بما ذکره الله تعالی فی هذه الآیة
وهی ثمان آیاتٍ **الاوّل** السموات فیها دلالة علی وجود الصانع من وجوه الاول الاستدلال بمقادیر هذه الافلاك فانها مع
اشتراکها فی الطبیعة الفلکیة اختص کل واحدٍ منها بحجم معین و ضخامة معینة مع انه لا یمتنع فی العقل وقوعه علی ازید من ذلك

المقدار والنقص منه فلما اختص كل واحد منها بمقداره الخاص مع ان المقادير باسرها على السوية فصى العقل بافتقار هذه المقدار
المعين الى مخصص و مرجح وذلك هو الله سبحانه وتعالى ومثاله فی الانفس ان الاعضاء الظاهرة والقوى الباطنة كلها بمقدار
معين ولكل منها خاصية معينة وكذلك لكل فرد من افراد الانسان خاصية معينة ومزاج معين وكل واحد يخلق بكل شئ معين
كما قال عليه السلام كل ميسر لما خلق له فلا تطلب من المطيع العصيان ومن الشاكر الكفران ومن الطالب الحرمان ومن الغافل
الوجدان ومن الجاهل العرفان **الثانی** من وجوه الاستدلال بالسموات ان السماء مخلوقة من الدخان والدخان في غاية
الكدرة والظلمة والسموات في غاية الصفاء والشفافة فاظهار اعظم الاشياء صفاءً ولطافة من اشد الاشياء كدورة وظلمة من
اول الدلائل على كمال القدرة والنكتة فيه ان النفس الامارة بالسوء بمنزلة الدخان الكدر ومحبة الله سبحانه وتعالى في غاية الصفاء
وهي تتعلق بالنفوس الانسانية بواسطة التربية الربانية كما ان النار اذا حصلت من المقداح فاول موردها القطن المحروق
الاسود ولكن ابدل كدورة سواده كذلك النفس الامارة عند ظهور لمعات انوار المحبة وهذا عند ارباب الحقائق من اول الدلائل على
وحدانيته سبحانه وتعالى كما قلت في شعر لی **ابيات** گر زدود نفس ظلمت ناک بودم سوخته + از امتزاج آتش عشق تو نورانی
شدم + من چنان بیرون شدم از ظلمت هستی خویش + تا ز نور هستی او آنکه میدانی شدم + وجعلها بحيث ان النظر الى السماء
والكواكب يزيد في البصر قوة وكما لا وجعل لون السماء وهو الزرقة انفع الالوان للعين ليعلم الانسان انه هو الذي يقلب الشئ
من صفة الى ضدها ومثاله السيئات التي هي المظلم الكدر العمى لعين العقل المبطل لبصر الروح فانظر الى قدرته وشيوع رحمته
كيف بدلها بسبب التوبة حسنات نورانية تقر بها العيون وتفرح بها القلوب كما قال الله تعالى اولئك يبدل الله سيأتهم
حسنات وكذلك حفرة القبر الظلماني جعلها بلطفه العميم وكرمه الجسيم روضة من رياض الجنة بانوار الرحمة **الثالث** ان الدخان
اذا توسط بين الناظرين والمنظور اليه صار حجابا بينهما ثم انه تعالى خلق الكواكب النيرة في اجرام الافلاك بحيث لم يبصر شئ من اجرام
الافلاك مع عمقها مسيرة خمسمائة عام حجابا بين تلك الانوار وبيننا ومثاله ان الكواكب التوحيد والايمان الذي استضاء
من نور الله سبحانه بلا واسطة قد طلع من مشارق قلوب الموحدين وقد كان بينه وبين الابدان سبعون الف حجاب فانظر ان الله
تعالى كيف يلقى نوره في الخفی ليتلالأ ذلك النور الى السر فيقوم للعبد فعل التعبد ثم يتلالأ الى الفؤاد فعل التوحيد فيقوم فعل التوحيد
فيصير عارفا بالله وبجميع صفاته ثم تتلالأ ذلك النور الى القلب فيقوم به الايمان ثم الى الصدر فيقوم به الاسلام ثم ينتشر ذلك النور في
الاعضاء فيقاضى للجسد بالاجتناب عن المناهي والايتمار بالاوامر **الرابع** ان الافلاك كلها مشتركة في الطبيعة الفلكية والـ[illegible] السموات
وقبول الاعراض لكن اختص كل واحد منها بحيز معين وحركة معينة بسرعة وبطاء فانظر الى الفلك الاعظم مع نهاية السعة وعظم ما مسلم ست كـ
في كل يوم وليلة دورة تامة والفلك الثامن الذي هو اصغر منه لا يدور دورة تامة الا في ستة وثلاثين الف سنة على قول ارسطو ان
وفي اربعة وعشرين الف سنة على قول المتاخرين ثم الفلك السابع الذي تحته يدور في ثلثين سنة دورة تامة فاختصاص الفلك الى قدس
الاعظم بتلك السرعة الشديدة والفلك الثامن بذلك البطوء العظيم امر على خلاف العقل فوقوعه على هذا الوجه يدل على انه بسبب تقدير مندبا شد
المبـ

العزیز العلیم جل جلالہ الثانی مسن ان کل فلک یماس بمحدبہ فلکا آخر فوقہ وبمقعرہ فلک آخر تحتہ وذلک الفلک متشابہ الاجزاء متشاکلۃ الجوانب فکل ما یصح علی احد جانبیہ وجب ان یصح علی الجانب الآخر منہ فالفلک الفوقانی الذی لقیہ بمحدبہ صح ان یلاقیہ بمقعرہ والتحتانی علی عکس ذلک فحینئذ ثبت ان یصح حصول الاعلی فی الاسفل والاسفل فی الاعلی فاختصاص کل واحد بالتحیز والوضع دلیل علی قدرۃ القادر ومثالہ فی العالم الصغیر ظاہر السادس انا نشاہد ہذہ الافلاک متحرکۃ والحرکۃ لم تکن ازلیۃ لان الحرکۃ عبارۃ عن الانتقال من حالۃ الی حالۃ اخری وماہیۃ الانتقال یکون مسبوقا بالمنتقل عنہ وذلک ینافی الازلیۃ وثبت انہ لیس بمتحرک فی الازل فتحریکہا علی تلک الحرکۃ قائم بالفاعل المختار الحکیم قالت الحکماء فی کیفیۃ حرکۃ الافلاک وسرعتہا ان اصغر کوکب تری ہو مثل الارض ثمانی مرات واکبر ینتہی الی قریب من مائۃ وعشرین مرۃ اما الشمس فہی مثل الارض مائۃ واربعۃ وستین مرۃ ثم انک تری قطلع فی لحظۃ یسیرۃ وقد دار الفلک فی تلک اللحظۃ الیسیرۃ مثل الارض مائۃ وستین مرۃ سال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عن جبرئیل علیہ السلام ہل زالت الشمس قال لا نعم فقال الرسول صلی اللہ علیہ وسلم کیف تقول لا نعم فقال من حیث قلت لا الی ان قلت نعم سارت الشمس مسیرۃ خمس مائۃ عام فانظر الی عظم جسمہا وسرعۃ حرکتہا وانتقل منہا الی قدرۃ فاطرہا وباریہا جل جلالہ مثال القلب فانہ متحرک ومعلوم انہ لیس بمتحرک بنفسہ بل حرکتہ فی قبضۃ حبیبہ اخذ زمامہ ویجرہ الیہ قال علیہ السلام قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمن یقلبہا کیف یشاء اقامہ وان شاء ازاغہ س

با دل گفتم ز چیست طپیدن تو + گفتا عجب آمدم ز پرسیدن تو + چشمت رخ او دیدہ و من گشتہ اسیر + خونم ہمہ در گردن آن دیدۂ تو +

دنی ہذا المعنی قیل اگر فلک ہر روز چندین حرکت برابر روی زمین میکند دل عارف ہر ساعتی زمین بوسی حضرت رب العالمین میکند فلک چون پرکاری گرد مرکز زمین میگردد دل چون شاہبازی گرد کنگرۂ قصر اعلی علیین میگردد فلک ہیولائی ست کہ از برای یک قرص این ہمہ سرگردانی دارد دل صاحب عنایتست کہ فراغت از نعیم دو جہانی دارد فلک صد ہزار چشم کشادہ تا از اہل زمین بآسمان چہ بر می آید دل چشم غیرت از غیر برہم نہادہ تا از اسرار غیب در دل چہ در می آید فلک فرشتگان را زاویہ عبادت وصومعہ رکوع وسجودات دل عاشقان را بزم شہود و خلوتخانہ شاہد و مشہود فلک اگر چہ منزلگاہ مقربان متعین اما دل تختگاہ ولکن وسعنی قلب عبد المؤمن ہست فلک ہر روز یک نوبت از شرق تا غرب طی کند دل ہر روز سہ صد و شصت نوبت مشاہدۂ جمال وی کند **ابیات** روزی کہ یار جام صفا پر زمی کند + عاشق دران وفا ز جفا یاد کی کند + ساقی اگر ہزار شراب افگند بجام + عاشق ہمین مشاہدۂ حسن وی کند + حسنی کہ گر بہر صفت آرد تجلی + گر خاک مردہ است کہ فی الحال حی کند + اسرار عشق در رہ ما ندرپی بدن + خود نغمہا سراید ونسبت بہ نی کند + در وادی طلب چو نہد پیک عقل پای + دست قضا بتیغ فنا پاش پی کند + گر صد ہزار نامہ نویسد معین بجہد + مشکل اگر ز عشق یکی حرف طی کند +

الثانی من الآیات الثمانیۃ الارض

زمین نیز بر ہستی صانع خویش جل ذکرہ بچہار نوع دلالت دارد نوع اول از دلالت احوال زمین بر ہستی خالق عالم و رحمت وحکمت او سبحانہ آنست کہ زمین را ساکن گردانید زیرا کہ اگر متحرک بودی مصالح خلائق باطل شدی چرا کہ حرکت لو حینئذ یا باستقامت بودی یا باستدارت و ہیچ کدام روا نیست زیرا کہ در استقامت مثلا چون شخصی پای از زمین برداشتی دیگر ہرگز پای او بر زمین نیامدے

زیرا که زمین از قدم او ثقیل تر ست و چون چشم گران سنگ فرسوده باید حرکت گران تر سریع تر باشد و سبک تر بگران تر نرسد پس اگر
زمین باستقامت متحرک بودی منفعت زمین و حرکت کردن بر جمله حیوانات باطل شدی و اما اگر حرکت زمین بر استدارت بودی اگر کسی خواستی
که حرکت بر ضد حرکت زمین کردی بر وی متعذر بودی چه هر چه بر زمین ست ضرورت بر طبق حرکت زمین متحرک بودی چون مورچه
بر سنگ آسیا بر گردان پس حضرت آفریدگار جل ذکره بکمال شفقت و مرحمت زمین را ساکن گردانید تا منفعت حرکت کردن بر حیوانات
باطل نشود و نوع دوم از دلائل احوال زمین بر حکمت خالق عالم آنست که زمین را در صلابت چون سنگ محکم نیافرید و در رخاوت چون
نرم نه که اگر در صلابت چون سنگ بودی رفتن بروی دشوار بودی چنانکه بر کوه و نیز در تابستان بغایت تفسیده شدی و در زمستان
نیک سرد گشتی و هر دو نوع منافی صحت و اعتدال بود و نیز زراعت و حراثت وی ممکن نبودی و منفعت مطعومات باطل شدی و نیز
ترتیب آیت و بیوت میسر نگشتی پس اگر زمین چون سنگ صلب بودی اکثر منافع خلق باطل شدی و از ینجاست که علما گفته اند که اکثر
خلق میل عظیم بر زر دارد و اگر تقدیر کنیم که جمله زمین زر بودی جمله منافع ارضیه باطل بودی پس معلوم شد که منفعت خاک از منفعت
صد هزار بار بیشتر و اما حکمت آنکه در نرمی چون آب نبود تا حیوانات را بر روی قرار باشد و سبب هلاکت اشرف حیوانات که
انسانست نگردد پس حد توسط در وی بکمال کرم رعایت فرمود که نه در غایت صلابت ست و نه در نهایت رخاوت نوع سوم آنکه زمین را
کثیف و اغبر آفرید زیرا که از حرکت فلک بغایت دور ست و بواسطه آن سرد ست پس اگر شفاف بودی انوار کواکب در وی نافذ
شدی و از وی هیچ سخونت حاصل نیامدی پس فائده کثافت و غبرت زمین آنست که بواسطه آن حرارت در وی از تاثیر کواکب
ظاهر شود تا بواسطه آن اعتدال هوا در وی صلاحیت مسکن حیوانات متحقق گردد نوع چهارم از دلالت زمین بر قدرت
رب العالمین جل و علا آنست که زمین را بر بالای آب نهاده است و آسمان را بر روی هوا معلق نگاه میدارد و ما بحس می بینیم
که اگر مقدار خرقه دانه از خاک در آب اندازند هر آینه تا بآب فرو شود با وجود این زمین باین گرانی با چندین هزار کوه سنگین و خاکی
بر روی آب نگاه میدارد و نیز آسمان باین عظمت و گرانی را در هوای بی ستون و عامه با چندین هزار کوکب از سیارات و ثوابت
معلق میدارد که زمین با کوهها بگرانی در جنب ثقل اثمانی بر مثال ذره نتواند بود به نسبت زمین با کوهها او چون این معنی معلوم شد
بدیهه عقل گواهی داد که ایستادن آن زمین بر روی آب و توقف آسمان بر روی هوا ممکن نباشد الا بتدبیر صانع قادر بر کل ممکنات
غنی از کل حاجات الا له الخلق و الامر تبارک الله رب العالمین و این برهان در قرآن فرموده ان الله یمسک السموات
والارض ان تزولا و جای دیگر فرمود الله الذی رفع السموات بغیر عمد ترونها یعنی الوهیت مر آنکس را مسلم ست که
آسمانها برافراشت بی ستون که آنرا به بیند و قید ترونها آنست که آسمانها را ستونها ست ولیکن این ستونها را بچشم سر نتوان
دیدن بلکه بچشم عقل بتوان دید و آن ستون عبارت از قدرت قادر علی الاطلاق ست جل جلاله **قال الشیخ** الرومی قدس
سره و نور مرقده **ابیات** چند گوئی که چه چاره است مرا درمان چیست + چاره جوینده چه داند که دل خندان چیست + چند باشد
غم آنست که زغم جان نبرم + خود نداری هوس آنکه بدانی جان چیست + گر تو عاشق شده عشق تو برهان تو بس + ور تو عاشق نشدی پس طلب

برہان چیست + این قدر عقل نداری که بلائی آخر + گر نہ شاہی ست پس این بارگہ و ایوان چیست + گر نہ تتق ازرق زیبا روی ست + در کف چرخ پس این مشعلہ گردان چیست + تو کہ از دور دولت ہمچو زبان می لرزد + تو کہ جنگ چہ دانی کہ دل مردان چیست + آتش دیدہ مردان حجب غیب بسوخت + تو پس پردہ نشستہ کہ بغیب ایمان چیست + شمس تبریز اگر نیست مقیم اندر دل + چشم شہد از و درین بر دندان چیست + **الثالث من الدلائل** قولہ تعالیٰ واختلاف اللیل والنہار دلیل دیگر از دلائل عالم بر صانع تعالیٰ و تعظیم اختلاف شب و روز ست و در تفسیر اختلاف شب و روز سہ وجہ ست وجہ اول آنست کہ شب و روز ضد اند و متنافیان چون شب در آید روز را باطل کند و او را نیست گرداند و بعد از ان روز نیست شدہ مقہور گشتہ پدید آید و بر شب مستولی شود او را نیست گرداند پس شب و روز گاہ قاہر میشوند و گاہ مقہور و اگر آن قہر و استیلا بحکم طبع و خاصیت ایشان بودی آن حالت ہمیشہ باقی بودی پس ہرگز قاہر مقہور نشدی و غالب نگشتی و چون می بینم کہ قاہر مقہور میشود و غالب مغلوب میگردد و بعکس نیز پس معلوم شد کہ ہر دو در تحت تصرف قادر حکیم و مدبر رحیم اند کہ در ہر دو بتقدیر و حکمت خود تصرف میکند پس معلوم شد کہ اختلاف لیل و نہار دلیل ست بر وحدانیت و حکمت و رحمت پروردگار جل جلالہ وجہ دوم در تفسیر اختلاف لیل و نہار آنست کہ از اول زمستان تا اول تابستان روز دراز تر می شود و شب کوتاہ تر بعد از ان از اول تابستان روز کوتاہ میشود و شب زیادت می شود و این ترتیب انتظام پذیرفتہ و حکمت درین معنی آنست در تابستان آفتاب بر سمت سر ست و سبب گرمی ہوا ست پس اگر در تابستان روز در زیادت بودی و گرمے بافراط رسید موجب احتراق گشتی و ہمچنان زمستان از سمت راس نیک دور بود و این معنی سبب سردی ہوا ست اگر در زمستان شب روبزیادتی داشتی ہوا سخت سرد شدی و موجب بطلان حیات گشتی پس حکمت آفریدگار تعالیٰ چنان اقتضا کرد کہ در تابستان روز بہ روی در نقصان آرد تا بسبب نقصان روز چیزی از گرمی ہوا کم شود و بحد اعتدال باز آید و در زمستان روز بہ روی زیادتی نہد تا بسبب زیادتی روز لختی از سردی ہوا کم شدہ بحد اعتدال باز آید فتبارک اللہ احسن الخالقین رب العالمین و احکم الحاکمین وجہ سوم در تفسیر اختلاف لیل و نہار آنست کہ ہمچنانکہ احوال شب و روز در فصول چہارگانہ سال مختلف می شود ہمچنان احوال شب و روز در مواضع بلاد عالم مختلف می شود تا اختلاف لیل و نہار ہم در ازمنہ موجود باشد و ہم در امکنہ و بیان این سخن آنست کہ زمین کرہ است پس آن ساعت کہ درین شہر بامداد ست ہمین ساعت در شہر دیگر نماز پیشین و در شہر دیگر نماز دیگر ست و در دیگرے شام و در دیگری خفتن و در دیگری نیم شب و اگر کسی خواہد کہ او را این معنی روشن گردد نگاہ دارد وقتی کہ ماہ خسوف بود اگر از اہل خراسان پرسند از اول خسوف گویند نیم شب بود و اگر از اہل اندلس پرسند گویند بامداد بود پس بدین طریق معلوم شد کہ آن ساعت کہ در اقصای چین نماز خفتن باشد عین آن ساعت در خراسان نیم شب بود و در مغرب بامداد بود پس اختلاف احوال شب و روز در بقاع عالم باین تادیل ظاہر شود و این معنی دلیل ظاہر ست بر قدرت کاملہ و رحمت شاملہ زیرا کہ مصلحت جملہ عالم بکمال قدرت و حکمت نگاہ مے دارد جای شب و جای روز و جای خواب و جای بیدار چنانکہ خلل ہیچ موضع راہ نمی یابد الا لہ الخلق والامر تبارک اللہ رب العالمین **دلیل چہارم** از دلائل آیت مذکورہ قولہ تعالیٰ والفلک التی تجری فی البحر بما ینفع الناس یعنی اگر عالم جمع شوند تا مقدار طبوی سنگ

بر روی آب بدارند نتوانند و آفریدگار عالم تعالی و تقدس کشتی که در وی هزار هزار من بار باشد بر روی آب میدارد بقدرت خود
و حکمت درین معنی آنست که جهات حاجات خلق بسیارست و از برای عرض هر نوع از انواع حاجات مخلوقات آفریده است و هر یک
ازان بطرفی از اطراف عالم مخصوص کرده مشرقی را بچیزهای که در مغرب باشد محتاج ساخته و مغربی را بچیزهای مشرقی مفتقر گردانیده
و از برای نقل آنها کشتیها بر روی آب روان گردانیده تا نقل آن چیزها از طرفی بطرفی دیگر میسر گردد و بسبب این معنی در روزی
بسیاری از خلق کشاده گردد آورده اند که یکی از زنادق از جعفر بن محمد الصادق رضی الله عنهما پرسید که دلیل چیست
برین که عالم را صانعی هست امام جعفر گفت رضی الله عنه هرگز در کشتی نشسته گفت بلی گفت یکبار در دریا نشسته بودم موجی برآمد
و کشتی شکسته شد و من بر تخته پاره بماندم و بادهای سخت می آمد آن تخته بهر جانب از جوانب دریا می انداد بنا گاه ازان تخته بیفتادم
و بدریا فرو رفتم اتفاقاً موجی سخت برآمد و مرا بکنار دریا انداخت امام جعفر گفت رضی الله عنه آن وقت که در دریا بودی
اعتماد بر کشتی بود آن ساعت که بر تخته بماندی اعتماد تو بر تخته بود آن ساعت که هیچ نماند اعتماد تو بر که بود و امید تو از که بود زندیق
خاموش شد امام فرمود که آفریدگار عالم جل جلاله آنکس ست که توکل تو بر وی بود و امید تو بفضل و رحمت وی بود زندیق دران حال مسلمان
شد **دلیل پنجم** از دلائل آیت مذکوره وما انزل الله من السمآء من ماءٍ فاحیا به الارض بعد موتها بدانکه هیچ دلیل ازین
روشن تر نیست که اگر جمله عقلای عالم خواهند که یک قطرۀ آب در هوا معلق بدارند نتوانند و آفریدگار تعالی ابر را در هوا معلق داشت
و آب را در میان وی ودیعت نهاد و باد را بر وی مسلط کرد تا ابر را میراند تا بزمینی که محتاج بآبی ست آنجا ساکن گردانید و بادهای
دیگر در زیر در آورد تا ابر را می فشارند و از وی باران می ریزانند تا آن زمین سیراب شود و انواع نباتات و اشجار و ازهار
و اثمار ظاهر شود تا منافع و مصالح آدمیان حاصل آمد و این نیز از جمله دلائل داله است بر قدرت صانع سبحانه و تعالی
دلیل ششم قوله تعالی وبث فیها من کل دآبة و معنی آنست که در زمین اصناف حیوانات بی حد و بی اندازه آفرید بعضی
دونده و بعضی پرنده و بعضی بر روی زمین و بعضی درون و بعضی در بر و بعضی در بحر که در تحت ضبط هیچ ضابط در نیاید و هر یکی
بخلقتی دیگر و طبیعتی دیگر با آنکه سبب طبائع و عناصر و افلاک و انجم نسبت با همه برابر آمد تا دلیل باشد بتقدیر آفریدگار حکیم علیم
جل جلاله و عم نواله **دلیل هفتم** قوله تعالی تصریف الریاح بدانکه احوال باد یا دلیل ست بغایت باهر و برهانی ست قاهر بر هستی
آفریدگار و قدرت بر کمال حضرت پروردگار جل ذکره بچند وجوه وجه اول آنست که اگر طبع هوا اقتضای حرکت میکند باید که هرگز ساکن نشود
و اگر اقتضای سکون میکند باید که هرگز متحرک نگردد و آنکه گاه متحرک ست و گاهی ساکن هر آئینه نه حرکت او بطبع بود و نه سکون او بلکه بتدبیر
و تقدیر صانع مختار بود جل و علا وجه دوم آنست که هوا جسمی ست سخت لطیف و در لطافت بحدیست که او را هیچ حس ادراک
نتوان کرد و در وقت آنکه بجنبش در آید چنان شود که کوهها را بشکند و درختها را براندازد و بنیان و عمارات عالی را ویران کند پس چنین
قوت و شدت در جسمی چنان لطیف پدید آوردن نباشد الا بایجاد فاعل مختار حکیم وجه سوم آنست که بادها بر اقسام از بعضی سبب منفعت
چنانکه فرمود وارسلنا الریاح لواقح و بعضی سبب مضرت چنانکه فرمود وارسلنا علیهم الریح العقیم و معلوم ست که طبیعت هوا

یکسان باشد بعضی را سبب منفعت کردن و بعضی را سبب مضرت نباشد الا بارادت فاعل مختار سبحانه تعالی **دلیل هشتم** که درین آیت شرح داده است آنکه فرمود والسحاب المسخر بین السماء والارض وشمهٔ از منافع ابر مبین شد و ذکر این دلائل مبسوط درمحل آن مذکور گردد انشاء الله تعالی بعد از آنکه این هشت دلیل قاطع درین آیت بر کمال قدرت خویش بیان فرمود ختم آن باین گردد که لآیات لقوم یعقلون یعنی این هشت دلیل برهانهای قاطع و بیانهای ظاهر ست بر هستی وحدانیت و قدرت و ارادت و حکمت و رحمت آفریدگار جل وعلا مر کسانی را که عقل ایشان کامل بود ای درویش اگر از دلائل و آیات ارضی و سماوی از هر یک شمه مرقوم قلم کلک بیان گردد صد هزار مجلد مرتب گردد و از صد هزار یکی مبین نگردد **ابیات** او بی نشان محض چه جوئی از و نشان + هر ذره بر خدائی او صد نشان بود + چشمت چو نیست پرده ز رخ کی بر افگند + صاحب نظر کجاست کز او خود عیان بود + آنرا که پرده باز نظر بر گرفته اند + در صد هزار پردهٔ دیگر نهان بود + سد وجود بشکن اگر مرد این رهی + ور نه هزار سال ره اندر میان بود + از مطلع وجود

چو نور قدم بتافت + آن ظلمت حدوث چه نام و نشان بود

الفصل الخامس فی الحکایات والمناظرات فی هذا الباب بدانکه هر یک از انبیای مرسل و اصفیای اکمل را با معاندان در اثبات توحید مناظرات و اظهار معجزات و ترتیب دلائل و حجج و براهین می بوده است و اکثر در قرآن مذکور ست چنانکه نوح علیه السلام با معاندان میگفت الم تروا کیف خلق الله سبع سموات طباقا وجعل القمر فیهن نورا وجعل الشمس سراجا بعد از ان ابراهیم گفت صلوات الرحمن علیه در مناظره با پدر یا ابت لم تعبد ما لا یسمع ولا یبصر ولا یغنی عنک شیئا و در مناظره با پادشاه وقت گفت ربی الذی یحیی ویمیت و چون او بجواب نامسموع انا احیی وامیت مبادرت نمود خلیل الرحمن فرمود فان الله یاتی بالشمس من المشرق فات بها من المغرب باین سخن ملزم شد فبهت الذی کفر موسی نیز علیه الصلوة والسلام با فرعون دو نوبت مناظره کرد یکی آنکه در سورهٔ طه بیان فرموده آنکه گفت قال فمن ربکما یا موسی و دیگری در سوره شعرا آنجا که گفت قال وما رب العالمین وعده جواب سوال در ضمن ذکر صفات مسئول عنه باشد لاجرم موسی علیه السلام جواب فرمود ربنا الذی اعطی کل شیء خلقه ثم هدی یعنی خدای من آنکس ست که آفرینش همه چیزها از وی ست هدایت چیزها در همه بابها از ویست فرعون این جواب را ظاهر دید ترسید که قوت محبت حجت موسی علیه السلام همگنان را معلوم شود سخن بیگانه درمیان انداخت و گفت ای موسی حال گذشتگان مردگان چیست قال فما بال القرون الاولی موسی علیه السلام دانست که غرض مبطل آنست که آن حجت حاضر او را معلوم نشود لاجرم گفت علمها عند ربی فی کتاب لا یضل ربی ولا ینسی یعنی دانا بر احوال گذشتگان خداوند ست سبحانه مرا بآن کاری نیست و فی الحال رجوع بدلایل توحید فرموده و گفت الذی جعل لکم الارض مهدا وسلک لکم فیها سبلا خدای من آنست که زمین را گسترانید و در وی اضافت منافع بر وی پایند راهها پدید آورد اما مناظره دوم گفت وما رب العالمین و سوال ما طلب کردن حقیقت ست گفت چون حقیقت معلوم خلق نیست موسی علیه السلام از جواب آن سوال عاجز آمد و حاضران حمل بر نادانی موسی کنند موسی صلوات الله وسلامه علیه در جواب این سوال فرمود

رب السموٰت والارض وما بینہما فرعون گفت مر حاضران را کہ می شنوید کہ چہ میگوید قال لمن حولہ الا تستمعون
من از چیستی می پرسم او جواب وسوال کیستی میگوید موسی علیہ السلام گفت ربکم ورب آبائکم الاولین گفت این مرد کہ دعوے
پیغمبری کند دیوانہ است یعنی فرق میان سوال من و نمیکند و در نمی آید موسی گفت علیہ الصلوٰۃ والسلام
رب المشرق والمغرب وما بینہما ان کنتم تعقلون یعنی خدای من آن خداست کہ آفریدگار
مشرق و مغرب ست و این جواب سخن حق ست شمار اگر عقل باشد و تحقیق این سخن آنست کہ فرعون
از موسی علیہ السلام طلب حقیقت و کنہ ماہیت کرد و تعریف حقیقت تواند یا بعین حقیقت تواند بود یا باجزای
آثار و افعال او و تعریف شی و بنفس او محال باشد زیرا کہ معرف مقدم باشد در معرفت بر معرف پس اگر چیزے را
معرفت نفس خود باشد لازم آید کہ معرفت مقدم باشد بر معرفت او و این محال ست و اما تعریف او باجزای او نیز محال ست
زیرا کہ این نوع تعریف در حق چیزی معقول باشد کہ او مرکب از اجزای باشد چون این معنی بہ نسبت بحق تعالی محال ست این
نوع تعریف در حق سبحانہ و تعالے محال باشد پس معلوم شد کہ تعریف حقیقت او جز بذکر آثار و افعال او نتوان کرد پس آنکہ
موسی گفت عم ان کنتم تعقلون یعنی اگر عاقل اید ہر آئینہ معلوم کردہ باشید کہ موجد جملہ ممکنات باید کہ فرد مطلق باشد
واز ترکیب منزہ بود و ہر چہ فرد مطلق بود ہر آینہ تعریف او جز بذکر افعال و آثار ممکن نباشد و ہمچنین بیشتر از پیغامبران علیہم السلام
مناظرات با معاندان بودہ است بتخصیص حضرت رسالت را صلی اللہ علیہ وسلم و ما در معارج النبوۃ بعضی از ان ایرا و نمودہ ایم
رجوع بانجا باید کرد و باللہ التوفیق اما مناظرات علمای و اکابر قبیل لامیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ ہل رایت ربک حتی عرفتہ قال
لا اعبد ربک بالم ارہ گفتند کیف رایتہ قال ما راٰ العیون بمشاہدۃ العیان ولکن رایۃ القلوب بحقائق العرفان فقیل یا امیر المومنین صفت
ربک فقال ان ربی لطیف الرحمۃ کبیر الکبریاء جلیل الجلالۃ قبل کل شی ولیس قبلہ شی ویبقی بعد کل شی ولا شی بعدہ ظاہر
لا بتاویل المباشرۃ و باطن عن الابصار والمحاورۃ سمیع بلا اذن بصیر بلا حدقۃ تجدہ الصفات ولا تاخذہ السیئات وجودہ قدیم
ازلی ولا بدایۃ الازلیۃ والذی این الامن لا یقال لہ این والذی کیف الکیف لا یقال لہ کیف لیس کمثلہ شی وہو السمیع البصیر
نقل ست کہ روزی امام اعظم ابو حنیفہ رضی اللہ عنہ در مسجد نشستہ بود جماعتی از زنادقہ در آمدند و قصد قتل کردند امام فرمود
کہ یک مسئلہ از من بشنوید انگاہ ہر چہ خواہید بکنید گفتند بگو گفت کہ من سفینہ دیدم پر شدہ از بار گران و آن سفینہ پر بار در میان دریا
میرفت راست بر نہج صواب چنانچہ بر ہیچ جانب میل نمی کرد و حال آنکہ مر این سفینہ را ملاحی و حافظی نبود زندیقان گفتند این
سخن محال ست زیرا کہ اگر ملاح نباشد حرکت کشتی بر نسق صواب محال بود امام اعظم فرمود رضی اللہ عنہ سبحان اللہ بر جملہ افلاک و
کواکب و نظام عالم علوی و سفلی از سیر یک سفینہ عجیب تر ست و قتیکہ عقل تجویز نکند حرکت سفینہ بی مدبر و حافظ باشد حرکت
افلاک و ترتیب عناصر نظام عالم چگونہ بی مدبر و حافظی تواند بود زنادقہ ہمہ گفتند راست میگوئی و فی الحال مسلمان گشتند **نقل دیگر**
ہم از امام اعظم قدس اللہ روحہ آوردہ اند کہ جماعتی دیگر از وی درین باب سوال کردند گفت مادر و پدر خواہند کہ فرزند ایشان پسر باشد

دختر آید و خواهند دختر باشد پسر آید پس معلوم شد که مدبری هست که حوادث عالم مبنی بر ارادت اوست و او حضرت رب العالمین ست
جل و علا **نقل دیگر** جماعتی از امام شافعی مطلبی رحمة الله پرسیدند که دلیل چیست بر آنکه عالم را صانعی ست شافعی رضی الله عنه
گفت ما برگ توت یافتیم که همه اوراق را طبع و طعم و خاصیت برابرست انگاه اگر آنرا کرم ابریشم خورد ابریشم آید و اگر زنبور خورد از وی
انگبین آید و اگر آهوی تتاری خورد از وی نافهٔ مشک آید و اگر گوسپند خورد از وی سرگین آید پس طبیعت و خاصیت ان برگ یکچیز ست
و از وی در هر موضع چیزی دیگر حاصل آید پس معلوم شد که آن بتدبیر قادر حکیم و تقدیر مدبر رحیم ست سبحانه و تعالی **نقل دیگر** هارون الرشید
از امام مالک رحمة الله علیه دلیل خواست بر اثبات صانع فرمود دلیل بر اثبات صانع صورتهای مختلفه و اختلاف آن از آنهاست
و تقدیر این سخن آنست که در صفحهٔ رخساره که مساحت و مقدار آن ظاهرست و نمودار دران سقدار جا محل چشم معین ست و محل بینی و دهان و
گوش و صدغین و ابرو و ذقن همه معین و مقام آنها هر یک مبرهن مثلا در همه و بها پیشانی که عنوان صفحهٔ جبین ست محل او بالا ابروست
و ابرو بالای چشم و چشمها بالا صدغین و علی هذا و با وجود این از مشرق تا بمغرب نظر کنی از صد هزار آدم هیچ دو کس بیکدیگر نمانند
نه بصورت و نه بسیرت و نه بگفتار و نه برفتار پس معلوم شد که مدبریست حکیم و قادریست کریم که هر کس را بصورتی اختصاص فرموده
و بصفتی مخصص گردانیده که هیچ فرد از افراد بنی نوع وی با وی در هیچ کدام از نهایت مشارکت ندارد **نقل دیگر** از امام جعفر
محمد صادق رضی الله عنهما پرسیدند دلیل چیست بر هستی صانع گفت دلیل بر هستی وی هستی من ست زیرا که اگر هستی من از من ست
از دو حال بیرون نیست یا من خود را انگاه هست کردم که نیست بودم یا انگاه که هست بودم اگر انگاه خود را هست کردم که هست بودم
هست را هست کردن محال ست و اگر انگاه هست کردم که نیست بودم از نیست هست کردن محال ست و چون این هر دو
باطل شد معلوم شد که من هست کردهٔ کسی ام که نیستی بروی محالست **نقل دیگر** زندیقی اعرابی را گفت که دلیل
چیست بر هستی آفریدگار اعرابی گفت البعرة تدل علی البعیر و آثار الاقدام تدل علی المسیر فسماء ذات ابراج و ارض ذات
فجاج و بحار ذات امواج انما تدل علی الصانع الخبیر العلیم القدیر یعنی افگندهٔ شتر دلیل ست بر شتر و آثار قدمها دلیل ست بر رفتن
رونده پس این آسمان بدین برجهای عجیب و زمین باین راههای غریب و دریا باین موجهای هائل چگونه دلیل نباشد بر وجود
علیم قدیر جل جلاله **نقل دیگر** طبیبی را گفتند دلیل چیست بر هستی صانع تعالی گفت زنبور انگبین در یک جانب او نیش ست و دیگر
جانب او نوش دانستیم که صانعی ست مر عالم را که در تدبیر عالم ست که عالم مسخر تقدیر اوست سبحانه از طبیب دیگر پرسیدند گفت هلیله سرد
و خشک ست و با وجود آن اسهال آرد و کشیر نرم ست و امساک آرد دانستیم که احوال این عالم باز بستهٔ تقدیر فاعل مختارست **نقل دیگر**
آورده اند که الموفق بالله که پدر معتضد خلیفه بود بحج رفت و بزرگان و منجمان در خدمت او بودند منجمان را گفت
که شما دعوی میکنید که مافی الضمیر مردم بحکم نجوم میگوئیم اکنون من اندیشه کردم بگوئید که این چه چیزست هر کسی سخنی گفتند همه خطا
آمد ابو معشر بلخی گفت ترا اندیشه از ذات خداوند ست سبحانه موفق گفت راست گفتی لیکن مرا بگوئی که بچه دلیل معلوم کردی
گفت آن ساعت که تو در ضمیر خود چیزی مضمر ساختی من باصطرلاب ارتفاع گرفتم نقطهٔ راس را در وسط السماء یافتم و نقطهٔ راس

چیزیست که ذات او را نمی بینیم ولیکن آثار سعادت او می یابیم و در وسط السماء بلندترین مواضع ست پس دانستم که تو اندیشه از چیزی
برده که او اعلی موجودات ست و آثار رحمت او می بینیم و او را نمی بینیم و آن نیست مگر آفریدگار تعالی و تقدس و تعظم موفق را خوش آمد
و بروی ثنای بسیار گفت **نقل دیگر** وقتی مردی در زیر درختی خفته بود و درخت می نگریست یک برگ از درخت بیفتاد آن شخص
برگ را گرفت و در وی می نگریست و بر زبان وی گذشت که من الذی انبت الورق علی الشجر یعنی کیست آنکس که برگ رویاند
بر درخت ناگاه برگ دیگر از درخت بیفتاد و بروی نبشته بود انبت الورق علی الشجر الذی شق علی البصر یعنی برگ بر درخت
آنکس بر رویاند که مقدار یک حبه را بر روی تو بینائی داد و استخوان شنوائی و پارهٔ گوشت را گویائی و ازین ست که در سجود تلاوت این
دعا خوانند که سجد وجهی للذی خلقه وشق سمعه و بصره بحوله و قوته **نقل دیگر** آورده اند که بادشاهی بود او را میل تمام بزندقه بود و وزیر
عاقل داشت و آن وزیر می خواست که او را ازان دین باطل بازگرداند و بدین حق درآید و عادت چنان بود که هر سال
یکبار آن سلطان بمهمانی وزیر آمدی آن سال چون وقت ضیافت آمد وزیر گفت امسال درخواست آنست که ملک در فلان
صحرا بمهمانی من تشریف فرماید و آن صحرائی بود که در انجا هیچ زرع و عمارت و باغ و آب روان نبود بادشاه گفت
ای عجب آن موضع چه جای آنست که کسی را آنجا بمهمانی برند وزیر گفت ای بادشاه صحرا همچنان ست که بر زبان گوهرفشان
سلطان میگذرد ولیکن امری غریبی واقع ست که دران موضع بناهای رفیع و عمارتهای خوب و آبهای روان بستانها
دلکش پدید آمده است بوجود بی آنکه کسی عمارتی کند بادشاه بخندید و گفت مگر جنونی طاری شده است در عقل کسی چون گنجد
که بنای بی بانی پدید آید وزیر مجال سخن یافته گفت چون بنائی بدین مختصری بی بانی معقول نیست حاصل شدن عالم علوی و
عالم سفلی با چندین عجائب و غرائب بی مبدعی قدیر و صانعی خبیر کی معقول باشد آن بادشاه آگاه شد و در زمرهٔ اهل اسلام
درآمد و بالله التوفیق والعصمة

الفصل السادس فی بیان العوالم المختلفة من الملک والملکوت والغیب والشهادة والخلق والامر الی ذلک بما انکه مبدأ
عالم ارواح نامتناهی عالم اجسام حضرت رب العالمین جل و علا عالمهای مختلف غیر آفریده است از دنیا و آخرت ملک و ملکوت
و در هر عالمی جنسی از مخلوقات آفریده روحانی و جسمانی و هر جنسی را انواع مختلف پدید آورده و در هر یک خاصیت دیگر نهاده و از
هر نوعی اصناف متعدده متلون ساخته چنانکه از نوع ملائکه مثلا اصناف مختلف تعیین فرموده مثل کروبیان و روحانیان و حملهٔ عرش
و خزنهٔ کرسی و سفره و برره و کراما کاتبین بعد ازان ملائکه هر آسمانی بصفتی اند و ملائکهٔ هوا که ابر و باران و رعد و برق در حکم ایشانست
و ملائکه موکل بر دریا ملائکه مجالس علم و حلقهای ذکر ملائکه زحام ملائکه ملقی خیر در خواطر ملائکه دافع شیاطین از سینهٔ آدم مبشران معذبان
ملائکهٔ موت و ملائکهٔ حیات خزانهٔ بهشت حوریان جنت ولدان غلمان خدام و دیگر اصناف که در تحت حصر و احصا درنیاید و این
مجموع در یک نوع از اجناس مخلوقات پدید آورده و باقی انواع ممکنات و اجناس موجودات برین قیاس کن از معادن
نباتات و اجسام کثیفه و لطیفه و جواهر و اعراض و الوان طبایع و خواص صفات و نتایج و اشکال و هیآت و صور و معانی

و اسرار و لطائف و حقائق و اشارات و نکات و علوم و معارف و انچہ بر افلاک از عرش و کرسی و لوح و قلم و بروج و سیارات
و ثوابت و منازل و بیت المعمور و سدرۃ المنتہی و قاب قوسین و لامکان و دیگرہای کہ مالا عین رات و لا اذن سمعت و لا خطر
علی قلب بشر صفت اینہاست ہیچ بجز حضرت احدیت جل و علا بران اطلاع ندارد چنانچہ فرمود وما یعلم جنود ربک الا ھو
در اعداد این عوالم اختلاف ست بعضی ہژدہ ہزار گویند و بعضی سہ صد و شصت ہزار گویند ولیکن مجموع آنہا در ملک و ملکوت
منحصر است و بعضی گویند عالم یک چیز بیش نیست و آن یکی آنست کہ ہرچہ بدون حق ست سبحانہ عالم ست از بہر آنکہ در بیان حد عالم
تعریف چنین کردہ اند العالم ما سوی اللہ اما این عالم کہ یکی ست براو لین نظر مجموع ست از دو چیز از خلق و از امر الا لہ الخلق والامر
پس عالم باین اعتبار دو شد عالم خلق و عالم امر باز در درجۂ دیگر تجلی کرد و عالم دیگر پدید آمد و در سوم درجہ و آن ملک ست و ملکوت ملک
تجلی عالم خلق ست و ملکوت تجلی عالم امر ست ملک ہمہ خلق از آن اوست لہ ملک السموات والارض ملکوت جملہ امر بید اوست
بیدہ ملکوت کل شیٔ باین حساب عالم چہار شد و جہان مربع گشت انگاہ پنجم عالم ست کہ بر مجموع این مشتمل ست و سبب پیوند این
عوالم اوست این عالم جبروت ست پس آن عالم کہ از موج علم حق تعالی عالم شدہ است و اسرار ازل و ابد ببار دارد دفتر
خداست جل و علا و عقل کہ در شناخت سر شاگردی انبیا نمی آرد و شاگرد آن عالم ست معرفت خدای تعالے بتلقین ازین
استاد یاد گرفتہ است زیرا کہ اول از تختۂ این عالم الف باصنع برخواندہ است پس ہمہ عالمیان ازین عالم آزادہ اند کہ در شناختن
خدا جل و علا دانستن انبیا علیہم السلام استاد عقل ست پس این عالم بزرگ چون جانوریست کہ این پنجگانہ عالم کہ برشمردیم بر مثال
پنج حس این جانور ست عالم خلق بمرتبہ ملمس ست و آن خلق در جہان خویش بدرجۂ خاک ست دوم عالم امر ست کہ در باطن خلق
روانست بمرتبۂ سمع ست و آن در جہان خویش بدرجہ آبست سوم عالم ملک کہ ممیز میان این و آنست و بمرتبہ ذوقست و در جہان
خویش بدرجہ باد است چہارم عالم ملکوتست و مشعلہ دار جانست و آن بمرتبہ بصیر ست و در جہان خویش بدرجۂ آتش ست پنجم عالم
جبروتست کہ عطار جانست قائم مقام شم و آن در جہان خویش بمرتبہ بحور ست و آن عالم کہ حقیقت عالمیت ورای این پنج عالم ست
اگرچہ ہر فرد از افراد این عوالم مختلف را عالم میگویند ولیکن سرحد اولش دو چیز آمد خلق و امر باز نوعی دیگرش تقسیم کردہ اند یعنی
زمان و مکان و عرش را غایت مکان گردانیدند لانہ انتہاء المخلوقات و دہر را بدایت زمان ساختند پس دہر زمان را چنان ست
کہ عرش مکان را و عرش مکان را چنانست کہ دہر زمان را ہرچہ مکانست در حیطۂ عرش ست و ہرچہ زمانست در انطوای دہر
انگاہ بادشاہ عالم تعالی و تعظم کرسی را در زیر عرش بیافرید و زمانرا تحت دہر ترتیب کرد و زمان کرسی ست در جہانی کہ عرش
آنجہان دہر ست و کرسی زمان ست در عالمی کہ دہر آن عالم عرش ست انگاہ کرسی کہ فروشیو عرش ست بدوازدہ قسمت ست
و آنرا دوازدہ برج می خوانند والسماء ذات البروج و ہمچنین زمان کہ فروشیو دہر ست نیز بدوازدہ بہرہ است بدوازدہ ماہش
ملقب ست کہ ان عدۃ الشہور عند اللہ اثنا عشر شہرا فی کتاب اللہ آن دوازدہ برج کرسی را تجلی عرش بداشت کہ عرش
پروردۂ رحمت خداست جل جلالہ الرحمن علی العرش و آن دوازدہ ماہ در فروغ مہر پرورد کہ دہر ترتیب یافتہ تجلی حق ست سبحانہ لا تسبوا

الدہر فان اللہ ہو الدہر آنکہ بواسطہ ہفت آسمان آن دوازدہ برج مکانی را بچہار ارکان عالم پیوست و باز ببانجی ہفت کوکب آن دوازدہ ماہ زمانی را بچہار فصل روزگار بربست آن چہار ارکان مکانی بر ہفت اقلیم قسمت کرد و آن چہار فصل زمانی را بر ہفت روز ہفت تقسیم نمود آنگاہ تدبیر امر از ورای ہمہ باین سلاسل و مکانی را در نور ذات و صفات خویش غرق کرد کہ اللہ نور السموات والارض آنکہ عرش را بر سیصد و شصت قائمہ قسمت کرد و ہزار سیصد و شصت لطیفہ داد الا سیصد و شصت قائمہ چون بکرسی رسید این سیصد و شصت درجہ کرسی بآدمی رسید کہ غایت ہمہ ہست سیصد و شصت رگ شد و آن سیصد و شصت لطیفہ زبانی چون بزبان سید سیصد و شصت سوز شد و آن سیصد و شصت روز چون بانسان پیوست کہ صاف جملہ است سیصد و شصت نطق شد ان فی ھذا لبلاغا لقوم عابدین این ہمہ تجلی ربوبیت حضرت رب العالمین ست جل علاکہ جہان میدارد و جہانیان را می پرورد والحمد للہ رب العالمین

الفصل السابع فی بیان العالم الکبیر والصغیر اعلم ان وجہ التسمیۃ فی الفاتحۃ بالمثانی قیل ہو ان کل کلمۃ من کلماتہا علی معنیین والمراد من معنی العالمین ہما عالم الکبیر وعالم الصغیر کما مر ذکرہما مجملا فہنا اختلف العلماء فی ان المراد من العالم الکبیر والصغیر ما ہو قال بعضہم العالم الکبیر ہو ما فوق السموات والصغیر ہو ما تحتہا وقیل الکبری ملکوت السموات والصغری ملکوت الارض وقیل الکبیر ہو القلب والصغیر النفس والجمہور علی ان العالم الکبیر عبارۃ عن السموات والارض وما بینہما والعالم الصغیر کنایۃ عن الانسان وما خلق اللہ سبحانہ وتعالی فی العالم الکبیر خلق نظیرہ فی العالم الصغیر وبیانہ من وجوہ **وجہ اول** عالم کبیر بعضی علویست چون آسمان و بعضی سفلی چون زمین عالم صغیر نیز بعضی علویست چون سر و بعضی سفلی ست چون پای **وجہ دوم** عالم کبیر بعضی صلب ست چون جبال و احجار و بعضی سست ست چون خاک و آب عالم صغیر نیز بعضی صلب ست چون عظام و اظفار و بعضی نرم ست چون گوشت و پوست **وجہ سوم** در عالم کبیر بعضی لطیف ست چون آب و ہوا و بعضی کثیف چون سنگ و خاک و در عالم صغیر بعض لطیف ست چون جان و بعض کثیف چون تن **وجہ چہارم** در عالم کبیر بعضی نورانی ست چون روز و بعضی ظلمانی چون شب و در عالم صغیر نیز بعضی نورانی ست چون علم و معرفت و بعضی ظلمانی چون جہل و نکرت **وجہ پنجم** عالم کبیر مرکب ست از چہار اصل خاک و باد و آب و آتش عالم صغیر نیز مرکب ست از چہار اصل پوست و گوشت و استخوان و پی **وجہ ششم** کبری مصنوع ست از چہار طبع حرارت و برودت و رطوبت و یبوست صغری نیز محتویست بر چہار خلط صفرا و سودا و خون و بلغم **وجہ ہفتم** در کبری چہار گونہ آب چشمہ روانست شور و شیرین و تلخ و نا خوش و در صغری نیز این چہار چشمہ روانست چشمہ شور آب چشم و چشمہ شیرین دہان و چشمہ تلخ گوش و چشمہ ناخوش مشام **وجہ ہشتم** در کبری آب جویہای و انست در صغری خون در رگہا روانست **وجہ نہم** در کبری ملکی ست کہ او را شاہ گویند و رعایا دارد کہ آنرا سپاہ گویند و در صغری ملک ست کہ او را دل گویند و رعایا دارد چون جوارح کہ آنرا نتیجہ آب و گل گویند و در کبری ایوانی ست برافراشتہ چون آسمان و مشعلہ روی گردان آن خورشید و در صغری نیز ایوانی ست نگاشتہ چون سینہ و مشعلہ روی گردان آن چون دل **وجہ دہم** در کبری بر فلک دوازدہ برج ترتیب کردہ اند از حمل تا حوت و در صغری نیز دوازدہ سوراخ تعبیہ نمودہ اند دو چشم و دو گوش و دو سوراخ بینی

دو و سبیل و دو پستان و دو بان و ناف و یا گوئیم بر فلک دل دوازده برج ترتیب نموده اند و هم اسماء شرح دل سمع دل بصر دل حیات فهم دل یقین خوف رجا نیز محبت **وجه یازدهم** در کبری بر فلک ملکی ست چون آفتاب وزیری چون ماه دبیری چون عطارد مفتی چون زهره قاضی چون مشتری مستوفی چون مریخ صاحب دیوان و در صغری نیز بر فلک دل ملکی ست چون عقل و زیر چون درک دبیری چون علم مفتی چون مثبت قاضی چون فطنت مستوفی چون حکمت صاحب دیوان چون فکرت **وجه دوازدهم** کبری را بر چهار فصل بنا نهاده اند بهاری با نزهت تابستانی با قوت خزانی با نعمت زمستانی با شدت صغری را نیز بر چهار سن مشتمل ساختند ایام صبا چون بهار دیست با نزهت ایام شباب چون تابستانی ست با قوت ایام کهولت چون خزانست بر نعمت ایام پیری زمستانی ست پر شدت **وجه سیزدهم** در کبری چهار گونه باد ست صبا و شمال و جنوب و دبور در صغری نیز چهار قوتست جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه **وجه چهاردهم** در کبری هفت فلک ترتیب کردند در صغری نیز هفت عضو بنیاد نهادند یا گوئیم دل را بر مثال اطباق سموات بر هفت طبقه نهادند صدر قلب شغاف فواد حبة القلب مهجة القلب و چنانچه هر طبقه از اطباق سموات مختص بکوکبی ست از کواکب سیارات چنانچه فلک اول قمر ست دوم عطارد سوم زهره چهارم آفتاب پنجم مریخ ششم مشتری هفتم زحل طبقهٔ اول که صدر ست محل گوهر اسلام ست کما افمن شرح الله صدره للاسلام طبقهٔ دوم که قلب ست معدن ایمان ست اولئک کتب فی قلوبهم الایمان سوم شغاف ست منبع محبت و عشق ست قد شغفها حبا چهارم که فواد ست موضع مشاهدت و رویتی ست ما کذب الفواد ما رای پنجم که حبة القلب ست گنجینهٔ محبت حضرت الهیة است که محبت غیر را دران گنجایش نیست چنانچه فرمود **بیت** هوای دیگری در ما نگنجد ٭ درین سر بیش ازین سودا نگنجد ٭ ششم که سویدا ست مورد مکاشفات غیبی و علوم لدنی ست هفتم که مهجة القلب ست مهبط انوار تجلی ذات و صفات الوهیت ست یا چنان گوئیم که از انجا که بند اولین دست ست از کتف تا آنجا که سر انگشت دست ست هفت بند ست بر مثال هفت آسمان و سر انگشت بر مثال آسمان دنیا ست و ناخنان بر مثال ستارها دگر ندگان در عالم صغیر بر مثال دیوان اند در عالم کبیر چنانچه ستارهٔ آسمان رجم شیاطین ست و جعلناها رجوما للشیاطین ناخنان اینجا رجم گزندگان اند و نیز هفت بند که بر پاست نمودار هفت زمین ست چنان گوئیم که هفت فلک چون هفت عضو باطنی ست و هفت زمین چون هفت عضو ظاهر لیست از هفت فلک چون هفت طبقه دل و هفت زمین چون هفت طبقه بدن که عبارت از موی و پوست و شرحه و زار و غضروف و استخوان و مغز ست یا چنان گوئیم که طبقهٔ اول پوست ست که ادیم زمین ست و موی بر وی مثال درخت و گیاه است در ایام بهار تر و تازه است در خزان پژمرده و خار ست اما درین ولایت درخت باژگونه بالیده ست ریشه بیرون کرده و شاخ در درون کشیده از بهر آنکه این جهان ما را خاک بیرون ست و آسمان درون و درخت هر جا باشد ریشه بزمین فرو کند و شاخ در آسمان کشد اصلها ثابت و فرعها فی السماء پس ریشه این درخت کثیف ست که بخاک نزدیک ست و شاخ این درخت لطیف ست بجان پاک نزدیک ست طبقهٔ دوم گوشت سفید طبقهٔ سوم گوشت سرخ ست طبقهٔ چهارم پرده روی استخوان ست طبقهٔ پنجم استخوان است طبقهٔ ششم پرده روی مغز ست طبقهٔ هفتم مغز نغز ست سنریهم ایاتنا فی الآفاق و فی انفسهم حتی یتبین لهم انه الحق **وجه پانزدهم** آنکه آدمی ا

بفلک مناسبتی ست وبزمین نیز مشابهتی اما مناسبت باجرام علوی آنست که حرکت آدمی چون سیر کواکب ست ولادت او چون طلوع
کواکب وموت او چون غروب کواکب استقامت او چون استقامت کواکب وامراض واعلال او چون آفات ووبال کواکب ارتفاع منزلت او
چون صعود کواکب انحطاط مرتبت او چون هبوط کواکب اگر فلک را دو شمع ست آفتاب درخشان وماه تابان آدمی را نیز دو شمع ست
یعنی دو چشم گریان اگر آسمان را گشتن ست آدمی را رفتن ست اگر آسمان را باران باریدن ست آدمی را اشک ریختن ست اگر ابر را
لمعانست چشم را لمعانست اما مشابهت او باجسام سفلی بدانکه چون زمین استخوانها چون کوه ومغز استخوان چون معادن بیرون [illegible] چو پروردن او
چون بحر امعا واحشا چون جداول گوشت چون خاک موی چون گیاه پیش روی او چون مشرق پس پشت چون مغرب یمین
چون جنوب یسار چون شمال نفس چون باد سخن چون رعد اصوات او چون صواعق شادی چون نور غم چون ظلمت دیده چون ابر
گریه چون باران خنده چون صبح عبوست چون شام بیداری چون حیات نعاس چون بیماری خواب چون مرگ **وجه شانزدهم**
بعبارت دیگر بدان ای درویش که چنانکه در عالم کبری چهار بادست باسرار ناشرات ذاریات لواقح که هر چهار باد رحمت ست که
چون هنگام نیستان شود پیغام بهار بگوش سرپوشیدگان باغ وحجلگیان خلوتسرای سراغ رسد یکی ازین ریاح بفرمان خالق الاصباح
ابر را چون بخاری از نفس بخار وغبار برانگیزاند ودیگر بختیان سحاب را در میدان هوا حدای یسبح الرعد بحمده ونغمه ونوای یرسل الریاح
بشرا بین یدی رحمته چون برق از غرب بشرق راند دیگری در تحت ابر منزل سازد ودیگری بر فوق او مهم بردارد تا از برادران
نثار رشش بواسطه آن شوارش قطرات امطار متقاطر گردد انگاه منهیان عالم غیب پیغامی بگوش هوش صدف رسانند تا از
قعر بحر بر روی دریا برآمده از ان باران قطره در حوصله خود جای سازد وباز در قعر دریا سر در عبادت خمول درکشد تا آن قطره به ترتیب
صنع بیچون در مکنون گردد حاضر باش که در عالم صغیر تو نیز این چهار باد موجودست یکی باد ریاضت دیگری باد مجاهدت دیگری باد مکاشفت
دیگری باد مشاهدت که در نیسان احسان از فضای هوای سینه عاشقان برانگیخته میگردد وسحاب هدایت می بارانند تا صدف دل
محبان از دریای عنایت بر می انگیزاند وبجانب دریاهای جانهای مشتاقان میرانند وباران معرفت از ان سحاب هدایت می بارانند
تا صدف دل محبان از دریای باطن ایشان سر برآورده دهان طلب میگشاید وقطره از ان باران بحوصله می کشد وباز سر در دریای
باطن فرو می برد تا عاقبت آن قطره باران توحید ومعرفت بکمال ترتیب در یگانه حقیقت میگردد **بیت** قدم بلجه توحید نه
یگانه مترس + باولین قدمت گوهر یگانه دهد + باز در عالم کبیر آفتابی ست که چون شرف آسمان طالع گردد عالم را حلۀ زربفت
منور در پوشاند در عالم صغیر محبت ست که چون از مشرق ایمان جمال نماید همه جوارح را شراب الفت به حضور خود چشاند باز در عالم کبری
چهار عنصر ست که هر کدام بخصیصه از خصائص مخصوص اند مثلا آتشی ست که آنرا نار گویند که چون مشعله برافروزد خرمنهای خس خاشاک
بسوزد در عالم صغیر نیز آتش است که آنرا عشق یار گویند که چون مشعله برافروزد هر چه غیر معشوق باشد همه را پاک بسوزد در عالم کبری
آب روان نیست که در بوستان بنای هر درختی رسد سبز وخورم گرداند در عالم صغیر آب ایمان ست که در بوستان سینه درختان طاعت
وعبادت را تر وتازه ساخته به میوهای بی اندازه همدم گرداند در عالم کبری چون نسیم سحری بوزد غنچهای نورسته که چون لعبتان نگارین

سر گریبان زنگارین دارند خورم و خندان بشگفتند و بلبلان را در شور و شغب در آرد در عالم صغری چون نسیم محبت از مهب عنایت وزیدن گیرد حسن و جمال محبوب حقیقی که در نقاب بطون متواریست نقاب حجاب از پیش جمال بردارد و عاشقانرا در وجد و طرب در آرد عالم کبیر خاکی ست که دانه در وی افگنی باری پدید آید در عالم صغیر دلی ست که یکدانه محبت در وی اندازی دیدار بارے پدید آید یاز در عالم کبیر چون بهار نزدیک آید پیک صبا نوید بهاری بجانب دوستان برد و بشارت دہد کہ اے باغبان چمن غارت باغبان دی ماه و تاراج باغبان بهمن از سر دختران چمن نفر ملک ذو المنن جل و علا بر سر آمد و هنگام قدوم سلطان بروز نوروز در آمد نظم علم دولت نوروز بصحرا برخواست + زحمت لشکر سرما ز سر ما برخواست + بر عروسان چمن بست صبا هر گهری که بغواصی ابر از دل دریا برخواست + تار باید کلهٔ قاقم برف از سر کوه + یزک تابش خورشید بیغما برخواست + طبق باغ پر از نقل ریاحین کردند + شکر آنرا که زمین از تپ سرما برخواست + گو بیا پردهٔ معشوق برافتاده زپیش + قلم عافیت از عاشق شیدا برخواست + اکنون وقت آنست که بوستان را آئین ببندید و صحن گلستان بانواع ریاحین بیارائید ای فراشان باد فضای بستان را از حشیش خسیس فرو روبید ای نوبتیان ابر نقارهٔ طمطراقی رعد فرو کوبید ای مشعله داران سحاب مشعلهٔ برق برافروزید ای سقایان غمام آب مطهره مانع رای دریغ در صحن بستان فرو ریزید ای خاتونان اشجار لباسهای رنگارنگ از بار بپوشید و بر سر دیوارهای باغ بتفرج خیل و حشم سلطان فیروز نوروز برائید ای بلبلان و قمریان چون مقربان بر منار اشجار بشهادت اشهد ان لا اله الا الله در آئید ای گلبنان تختهای زمردین برافرازید و مفرشهای فیروزگی بر وی اندازید ای خیاطان صبا گریبان کرتهٔ غنچه را بمقراض نسیم تستنیم بشگافید و جمال عروس گل را از پردهٔ احتجاب بیرون آرید ای عروسان گلدسته و رختان نورسته ریاحین بساطین سرهای انگشتان بحنای نگین بصد آئین مطرا سازید و ساعد بلورین را چنانچه شایستهٔ تحسین باشد بکار ببندید و دست دانهای زرین با دانهای نگین شگوفهای سیمین از دست نازکان بوستان در آرید جلاجل آب روان از دریای درخشان باغ بفغان در آرید ای گل صد برگ که از مخدرات حجلهٔ گلستانی در گوشهٔ چادر سپید در سر کش و ای نیلوفر که یکی از عابدان بوستانی مصلای کبود بر روی آب انداز ای نرگس که یکی از عشق بازانی چشم خود را بمشاهدهٔ گلرویان باغ یکی آبی ده ای بنفشه که یکی از سیاه چشمان سلسله مویانی بصد مشاطه یکی زلف خود را تابی ده ای لاله پیالهٔ مرجانی مستان بستانی از می مروق شیشهٔ سحاب بادهٔ ناب حریفان بپیمای ای نار خندان که چون چهرهٔ خندان از تبسم نسیم در تبسمی بسان دهان تشنان دهان لبان عقیقی از هم بگشای ای گل زرد که چون عروسان نازپرور روی سر تا پای خود در زر گیر ای عندلیب غم پرورد که هزار داستان بوستانی هردم داستان ز سر گیر ای سوسن عاشقان ده زبان در عالم بیزبانی بمشاهدهٔ جمال محبوب از حیرت دست بر سر زن ای شمشاد عمر باد چون طالبان مراد در کوی طلب حلقه بر در زن که بشارت باد که سلطان نوروز می آید و بر سر داد و عدل فیروز می آید نظم دمی گنج طرب بگشاد نوروز + نوید مرحمت در داد نوروز + یکایک هر چه نقد خوشدلی بود + بطبع دوستان در داد نوروز + نشانی عدل و انصافی ادا کرد + بدست سوسن آزاد نوروز + فضائی باغ عالم را فرو رفت + بجعد سنبل و شمشاد نوروز + ای درویش این بیان بهار عالم کبیر بود اگر هیچ دیده داری در عالم صغیر خود

همین بهار مشاهده کن آنچنانست که چون مقدمه بهاری عاشقان نزدیک رسد سپاه زمستان غم واندوه لشکر محنت انبوه
از ساکنان خطهٔ فراق و محبوسان زاویهٔ اشتیاق دست تعدی کوتاه کنند بیک جذبت من جذبات الحق در دل فرو کوبد
و بشارت در دهد که ای دل و جان بی سامان بابشارت باشید که خیل اشتغال دنیا و اشغال عقبی در پردهٔ انزوا رفته و در زاویه خمول
عبادهٔ زهول در سر کشیده و زمستان هجران بپایان رسیده و هنگام ظهور و بروز نوروزه وصال میرسد و آفتاب عشق از
برج حمل شوق طلوع میکند تا باد ازل از مهب لم یزل وزیده و گرد شک و شبهت از گلستان دل و جان و خس و خاشاک طبیعت
از ساحت روح درون پاک فرو رفته از برج سعادت آفتاب کرامت تافته از سر کوه غفلت برف جهالت بگداخت از برف جانفسوز
صدق و صفا ظهور کرده رعد از خوف و لولهٔ هیبت و زلزلهٔ خشیت در شهرستان وجود افتاده تربیت در هوای تمشیت پدید آمد
باران رحمت بر کشت زار نیت باریده و صدهزار گل و ریاحین از زمین دل و دین رستن گرفته بر مثال گل توکل و نرگس انس و
عبهر عبرت و شگوفهٔ فکرت و سنبل و صلت و یاسمین موانست و شقائق شوق و ریحان رجا و خیری خوف صد هزاران هزار
در اطراف و اکناف این گلزار شگفته ای دل بارکش شبستان هجران وای جان خارکش زمستان حرمان غم مخور که باغبان گلشن سرای
محنت می گردانند بلکه چتر شاهی ابدی و عزت شهنشاهی سرمدی بر تخت کرامت بر خسرو روحت می گسترانند اکنون تو نیز بوستان
سینه را از ریاحین ایمان و سکینه نخل بندی کن و شهر دل را بجوی معارف و حقائق آیین بند طاق و رواق قصر دل را بتجلی معارف
و زیور لطائف و تحف حقائق و لطف دقائق محلی و مزین گردان عروس جان را بتاج ایمان و دواج عرفان بیارای سقایان
دیده را بگوی تا اشک بید ریغ از مشک تری اعینهم تفیض من الدمع فرو ریزند مشعله داران عشق را بفرمای تا شعلهٔ آتش شوق در مشعلهٔ
ذوق برافروزند که سلطان عشق رایت سلطنت بشهر دل می فرستد تا علم شهنشاهی آلهی بر سر چار سوی دل و روح و تن بر بندند
فراشان آه و ندم را بگوئید تا در هنگام سحرگاه خس و خاشاک کدورات ماسوی الله را از ساحت قلوب آگاه عارفان او اه فرو روبند
نوبتیان کلمهٔ لا اله الا الله را بگوئید تا طبل عز دول سلطان توحید را فرو کوبند **نظم** رسید آن شه رسید آن شه بیارایند ایوان را +
فرو برید ساعد برای خوب کنعان را + چو آمد جان و جانانم نشاید برد نام جان + به پیشش جان چه کار آید مگر از بهر قربان را +
بدم بی عشق گمراهی در آمد عشق ناگاهی + بدم کوهی شدم گاهی برای اسپ سلطان را + اگر ترک ست و تاریک ست با آن شاه نزدیک است
چو جان با تن ولیکن تن نه بیند هیچ مرجان را + بله یاران که بخت آمد که ایثار رخت آمد + سلیمانی به تخت آمد برای عزل شیطان را +
بکن انجا مناجاتت بگو اسرار حاجاتت + سلیمان خود همی داند زبان جمله مرغان را + انگاه سلطان حقیقی شحنهٔ عشق را بفرماید
تا دست نفس قلاش صفت را برسن در بندد و کمند طلب در گردن افگند و بسیاستگاه دل آرد و در پای علم سلطان عشق به تیغ ذکر
سر هوا او بردارد و در دروازهٔ اخلاص در آویزد که تا دزدان شیاطین که همکاران نفس بودند چون سیاست سلطان بہ بینند
فی الحال از شهرستان جسد بگریزند انگاه کوس شهنشاهی فرو کوبند و ولولهٔ در اقطار آفاق افتد زلزله در اکناف النفس پدید آید غلغله
در عالم نهاد افتد دبدبه در شهر وجود اندازد **رباعی** آب نید راه راهین که نگار میرسد + مژده دهید باغ را بوی بهار میرسد +

راه دهید یار را آن مه ده چهار را + کز رخ نور بخش او نور نثار میرسد یعنی آن سلطان حقیقی خلوتسرای دل را با نور جمال منور میگرداند معشوق اصل از تتق کمال بمشتاق جمال می نماید آن نور شعاع افزای الله نور السموات والارض شبستان سینه را بشعاع شمع ایمان وسکینه منور می سازد و بشمامهٔ کافوری و نافهٔ تاتاری نسیم جگر و جان بی منفعت را بر وائح بحور لی مع الله وقت معطر می گرداند ای بدن محرم که چون زمین شود دیوم از شوق آب زلال وصال لبر آب فراق بسنده کرده بودی وای دل محروم که در بیت الاحزان هجران با وجود تراکم ظلمات حرمان خبائی قانع گشته بودی اکنون با خبر باش **نظم** فیض سحاب معرفت سوی دل و جان میبرود + آبحیات مغفرت در جوی احسان میرود + فریاد کن چون خستگان می نال چون اشکستگان + کاینک طبیب عاشقان بیمار پرسان میرود + بر بند راه عقل را در کوچه دیگر در آ + زیرا که شد سوی کسند از راه پنهان میرود + دایم گدا بهر عطا نزدیک سلطان می شود + سلطان سلطانان ما سوی گدایان میرود + شیر تجلی للجبل از مرغزار لم یزل + با موسی آهو مثل اکنون بمیدان میرود + بر موجب حب الوطن از گلستان ذو المنن + تا سینهٔ ویس قرن آن بوی رحمان میرود + بین بلبل مستانه را دیده رخ جانانه را + افگنده دام و دانه را سوی گلستان میرود + زان می که دل در بزم جان پوشید در روز ازل + اندر خمارش تا ابد سرمست و حیران میرود + زان می بیا و جرعهٔ کین عاشق بیچارهٔ + از خان و مان آوارهٔ نزدیک جانان میرود + ای پرده های آسمان برخیز از ره کین زمان + یک خاکئی زین خاکدان تا عرش سبحان میرود + چون شد معین در بیان غواص بحر لامکان + نفلش بگوش عاشقان چون در غلطان میرود + **وجه هفتم** هم در بیان عالم کبیر و عالم صغیر با شارت اهل تحقیق بشنو بدانکه هر چه در مجموع عالم خلق و امرست همه در ذات انسان که عالم صغیرش خوانند موجود ست زیرا که قالبش از عالم خلق ست و روحش از عالم امر و روح با قالب بعلاقها و را بطها چنان پیوسته و بر بسته است کان احدهما نفس الاخری یکی ازان علاقها آنست که پنج حواس بر قالب ترتیب داد تا از عالم شهادت خبر جان می برند باز پنج حس در درون نهاد تا از عالم غیب خبر قالب می رسانند اما ازین سرا نگاه واقف شوی که بدانی که قالب آدمی که از جهان خلق ست هم چند انست که هفت آسمان و هفت زمین و عرش و کرسی و هر چه اندر و است و جان آدمی که از عالم امرست هم چند انست که جمله روحانیان و ملاء اعلی و گروه بیان عالم بالا تا بشیاطین و ابالسه اسفل السافلین پس خلق آدمی در برابر خلق جهان بدان تمام آدمی در برابر امر جهان بدار نریهم ایاتنا فی الآفاق و فی انفسهم پس اگر عالم هژده هزار ست یک آدمی تنها کانه هژده هزار عالم ست این ازین دو عالم بود که بیان کردیم اما زد بان نوکوتاه است بر بام حقائق جهان شریعت و عالم حقیقت نرسد که پنج رکن مسلمانی پنج حس آن عالمیان باشد بیرونی و پنج حس اندرونی ایشان باشد آی درویش اندرون آدمی نیابت هفت آسمان و عرش و کرسی دارد و بیرون آدمی نیابت هفت زمین و گاو و ماهی دارد سنریهم ایاتنا فی الآفاق و فی انفسهم حتی تبین لهم انه الحق جان عرش عالم صغیرست و عرش، جان عالم کبیرست بنور عرش خطهٔ این جهان منورست که نور عرش بواسطهٔ قرص آفتاب بهفت آسمان و زمین میرسد و نور حیات جان از دریچهٔ دل بهفت اندام آدمی تابد و از بهر این معنی ست که چون شب در آید خاکدان زمین دست بدریچهٔ آفتاب باز نهد نور عرش از روی فرش منقطع شود جهان اجواب آید باز چون جواب اندر آید قالب انسانی